

आष्ट श्रीगणेशको पूजा-आराधना गर्दछन् ।^{१३}

१५) पशुपतिनाथ परिसरका गणेशमन्दिर र मूर्तिहरू

नेपालको प्रसिद्ध पशुपतिनाथमन्दिरको उत्तरतर्फ ब्रह्मा, शिव-पार्वती, विष्णु र कुमारका मूर्तिहरूका साथै गणेशमूर्ति पनि रहेको छ । आर्यघाटको अलिकति दक्षिणतर्फ पुलकै मुखमा पञ्चगणेशको मन्दिर रहेको छ । यज्ञेश्वर शिवलिङ्गको परिक्रमा गर्दै त्यहाँबाट बाहिर निस्कँदा भिन्नामा दक्षिणकाली, नवदुर्गा र भैरवको मूर्तिका साथै गणेशको मूर्ति पनि कुँदिएको देखा सकिन्छ । पशुपति मन्दिरको गर्भगृहमा लालगणेशको गुर्लभ मूर्ति रहेको छ । पुजारीचहेक अरु कसैको दृष्टि नपर्नेले त्यति प्रसिद्ध नभए तापनि लालगणेश भगवान् पशुपतिसरह नै प्रभावकारी, सद्यफलदाता र विघ्नहर्ता मानिएका छन् । पशुपति मन्दिरको दक्षिणतर्फ सिनाभङ्गलमा भगवान् पशुपतिनाथसँग सम्बद्ध सिद्धिदिनायकको मन्दिर रहेको छ ।

प्राचीन राजा शिवदेवले देउपाटनमा नौ टोल बनाई अनेक देवी-देवताको स्थापना गर्दा प्रत्येक टोलमा एक-एक गणेशमूर्तिको स्थापना गरेको विषय वंशावलीहरूमा प्रकाश पारिएको छ । उनैले देउपाटनको पश्चिमी भेगमा पनि चार वटा गणेशमूर्तिको स्थापना गरेको उल्लेख गरिएको छ । प्राचीन राजा शिवदेवले पशुपति वनकालीको स्थापना गरेपछि त्रिनेत्र र विशालकाय मूर्ति बनाई वनकालीमन्दिर र वर्तमान वनकाली घर्मशालाको बीचमा वचनविनायकको मन्दिर बनाई मूर्ति प्रतिष्ठा गरेको कुरा भाषा वंशावली भाग - एकमा उल्लेख गरिएको छ । पशुपतिनाथ मन्दिर परिसरभित्र रहेको रक्तविनायकको मूर्ति मल्लकालमा पनि सिद्धिप्रद मूर्तिका रूपमा प्रसिद्ध रहेको कुरा प्रताप मल्ल आदि मल्लकालीन राजाहरूको अभिलेखहरूबाट प्रमाणित हुन्छ ।

१६) साईगणेशमन्दिर

काठमाडौँको भाटमटेनीमा श्रीगणेशका भक्त मीनबहादुर गुरुङद्वारा स्थापित श्रीसाई गणेशको भव्य मन्दिर रहेको छ । दक्षिणाभिमुख यो मन्दिर मङ्गलवार एवं शनिवार भक्तहरूका निमित्त आकर्षणको केन्द्र बनेको छ ।

ख) नेपालका प्रमुख गणेशमन्दिरहरू^{१४}

नेपालका सबै जिल्लाहरूमा प्राचीन एवं अर्वाचीन समयको गणेशमन्दिर, गणेशमूर्ति एवं गणेशतीर्थ रहेका छन् । प्राप्त सामग्रीको आधारमा जानकारीका आएका ती गणेशमन्दिर, मूर्ति एवं तीर्थहरूको जिल्लागत आधारमा परिशिष्ट - एकमा वर्णन गरिएको छ । तीमध्ये केही प्रमुख गणेशमन्दिर एवं गणेशमूर्तिको सङ्क्षिप्त विवरण यहाँ प्रस्तुत गरिँदैछ ।

१३. सा.का. मुकुन्द मर्स्याल एवं प्र.का. जगदीशचन्द्र नेम्मीको भनाइको आधारमा ।

१४. नेपालको विभिन्न जिल्लामा रहेका गणेशमन्दिर एवं मूर्ति, मा.का.प्र. प्रसिद्ध गणेशमन्दिर एवं मूर्ति र देवल-भारत बाहिरका गणेशमन्दिर एवं मूर्तिहरूको विस्तृत विवरण परिशिष्ट - एकमा समावेश गरिएको छ । यहाँ उल्लेखित नेपालका गणेशमन्दिर एवं गणेशमूर्तिहरूको विवरण पुर्यातमा वक्तव्यद्वारा उल्लेखित मन्दिरमन्दिरको देस र मन्दिरभित्रका अन्य मूर्तिहरूका साथै ती ती स्थानका कोठ स्थितिहरूमा प्राप्त जानकारीका आधारमा स्थान भरिएको छ ।

१) पाथीभराका गणेशमूर्ति

ताप्लेजुङ जिल्लाको तापेथोक गा.बि.स.मा घोष्टघाए राखिएको पाथीको आकारमा रहेको पाथीभरा डाँडामा पूर्वाञ्चलकै प्रसिद्ध पाथीभरा भगवतीको अथवा अन्नपूर्णा भगवतीको प्राकृतिक मन्दिर रहेको छ । त्यहाँ प्राकृतिक शिलालाई नै देवी मानेर पूजा गरिन्छ । पश्चिमाभिमुख यस मन्दिरको बीचको खोपामा श्रीगणेशको मूर्ति रहेको छ । त्यस मन्दिरको नजिकमा रहेको एउटा सिमलको रुखमुनि विभिन्न देवीदेवताका मूर्तिहरूको बीचमा गणेशको मूर्ति पनि प्रतिष्ठापित छ । पाथीभरा परिसर सिद्धक्षेत्र हो भन्ने जनविश्वास रहेको छ ।

२) झापाको अर्जुनधाराको गणेशमन्दिर

अर्जुनधारा जलेश्वरधामलाई पूर्वको पशुपतिक्षेत्र मानिएको छ । यहाँका शिवभास्वावनका पाँच मन्दिरमध्ये श्रीगणेशको मन्दिर पनि एक हो । यसै क्षेत्रमा रहेको पोखरीमा अन्य देवीदेवताका मूर्तिहरूका साथै गणेशको मूर्ति पनि रहेको छ ।

३) सुनसरीको बराहक्षेत्रका गणेशमूर्ति

बराहक्षेत्रमा रहेको बराहमन्दिरभित्र दक्षिणतर्फ गणेशको विशाल मूर्ति रहेको छ । यसैगरी त्यहाँ ठाउँ-ठाउँमा अन्य देवताका मूर्तिका साथै गणेशका मूर्तिहरू पनि रहेका छन् ।

४) खोटाङ हलेसी महादेव मन्दिरपरिसरको गणेशमन्दिर

हलेसी महादेवको मन्दिर खोटाङको सदरमुकाम दिक्तेलबाट २४ कि.मि.पश्चिम दक्षिणभेगमा महादेवस्थान गाविस वडा नं. ५ मा हलेसी भन्ने ठाउँमा रहेको छ । पहिले यी महादेवको नाम हलेश्वर रहेकामा पछि अपभ्रंश हुँदै जाँदा हलेसीका रूपमा प्रचलित भएको जनविश्वास छ । हलेसीमा रहेको महादेवगुफामा प्राकृतिक पत्थरको शिवलिङ्ग छ । यस शिवलिङ्गलाई हलेश्वर अथवा हलेसीका नामबाट पूजा-आराधना गरिन्छ । महादेवगुफाको दक्षिणपट्टि रहेको अर्को बसाहागुफामा शिवलिङ्ग, शिवप्रतिमा र देवताका मूर्तिहरू छन् । यहाँको बसाहा महादेवगुफातर्फ फर्किएर रहेको छ । शिवलिङ्गदेखि पाँच-छ मिटरमाथि चुनदुङ्गको प्रतिमा छ । यस प्रतिमालाई पार्वतीको प्रतीक मानी पूजा-आराधना गरिन्छ । यहाँ शिवरात्रिका दिन भोटे जातका मानिसहरूले सुम्निमा-पारोहाङ्का रूपमा शिव-पार्वतीको पूजा गर्दछन् । रामनवमीका दिन यस क्षेत्रमा सोह्रदिने मेला लाग्दछ । हलेसी महादेवलाई पूर्वका पशुपति पनि भनिन्छ । यहाँ पुजारी र गुठीको राम्रो व्यवस्था छ । यी महादेवको पूजा-आराधना गर्नाले निधन घनि हुने, मुख विहान् भन्ने, खडेरीमा पानी पर्ने, रोगीको रोग निको हुने, सन्तानहीनले सन्तान प्राप्त गर्ने, पितृहरू तर्ने र मनकामना पूरा हुने आदि फल प्राप्त हुने कुरामा श्रद्धालुहरू विश्वस्त छन् ।

बसाहास्थानदेखि पूर्वपट्टिको डाँडामाथिको फेदिबाट तलतिर हेर्दा डरलाग्दो औँध्यारी गुफाभित्र महादेवस्थान रहेको देखिन्छ । त्यहाँ भन्दाछ्वाट ओर्लेजस्तै तल ओर्लिनु पर्दछ । तल ओर्लेपछि पश्चिमपट्टिको भित्तका बरिपरि दुवै वेदी छन् । माझमा देह हात अग्लो शिवलिङ्ग छ । शिवलिङ्गको नजिकमा उत्तरपट्टि द्विवीको आकारका सेता-चिल्ला दुङ्गाहरू स्तम्भका आकारमा ठभिएका छन् । ती दुङ्गाको चेपबाट ठूलो शरीरका मानिस पनि चेपिएर फुत्त निस्कन सक्छन् । त्यस्तै अर्को चिल्ला दुङ्गाको बाटुलो प्वालबाट

यमि मानिसहरू छिर्दछन् । यी दुई दुलालाई धर्मद्वार र पापद्वार भनिन्छ । ती खुम्बाको बीचबाट छिर्ने सक्नेलाई बर्मात्मा भनिन्छ ।

यो महादेवगुफा नजिकै दर्जीलिङका शेर्पाहरूले बनाएको गुम्बा पनि रहेको छ । हलेसी महादेवको इतिवृत्तलाई पौराणिक भस्मसुरको कथासँग जोड्ने गरिएको पाइन्छ । यो सिद्धभूमि भएको र यहाँ ब्रह्मा, विष्णु, महेश्वर आदि देवताहरूले नित्यनिकास गर्ने गरेको विश्वव्यापि विद्वान्, महात्मा र सिद्धहरू विश्वस्त छन् । यसै सिद्धभूमिमा पार्वती र परमेश्वरका प्यारा पुत्र श्रीगणेशको मन्दिर नभएको तथ्यलाई महसुस गरी खोटाङ जिल्लाकै विवासी गणेशभक्त श्रीमीनबडादुर गुम्बाद्वारा गणेशमन्दिर बनाई श्रीगणेशको विशाल प्रतिमा प्रतिष्ठापित गरिएको छ ।

५) ओखलढुङ्गाको गणेशमन्दिर

ओखलढुङ्गा गा.वि.स. वडा नं. ६ मा रहेको बजारमा गणेशमन्दिर अवस्थित छ । प्यागोडा शैलीको ढुङ्गाले यस मन्दिरमा गणेशको प्रतीकस्वरूप प्राकृतिक शिला रहेको छ । त्यसलाई नै गणेश मान्ने पूजा गर्ने गरिन्छ ।

६) जनकपुर स्वर्णेश्वर सम्मन्दिरको गणेशमूर्ति

जनकपुरमा रहेको स्वर्णेश्वरसम्पन्न सम्मन्दिर देश-विदेशमा प्रसिद्ध छ । यसै सम्मन्दिरको बाहिरपट्टि श्रीगणेशको सिद्धप्रतिमा रहेको छ ।

७) फूलहरको गणेशमन्दिर

जनकपुरदेखि करीब १५ कि.मि. दक्षिणतर्फ रहेको फूलहरनामक पौराणिक स्थानमा प्राचीन गणेशमन्दिर रहेको छ । यसलाई साधनसिद्धिदायक गणेशकोत्र मानिन्छो छ ।

८) सिन्धुपाल्चोकको गणेशकुण्ड

सिन्धुपाल्चोक जिल्लामा सरस्वतीकुण्ड, इन्द्रकुण्ड, मौलिङ्गकुण्ड र ब्रह्माकुण्ड रहेकाले गणेशको नामबाट गणेशकुण्ड पनि रहेको छ ।

९) पलाञ्चोक भगवतीमन्दिरको गणेशमूर्ति

पौवखण्डदेखि सात कि.मि. उचाइमा पर्वतको ढाँडामा रहेको पलाञ्चोक भगवतीको मन्दिर निकै प्राचीन मन्दिरका रूपमा विख्यात छ । त्यहाँ भगवतीमूर्तिको उत्तरतर्फ गणेशमूर्ति स्थापना गरिएको छ ।

१०) नुवाकोटको जगत गणेशमन्दिर

नुवाकोट जिल्लाको चतुराल गा.वि.स.मा रहेको गणेशमन्दिर जगत गणेशमन्दिरको नामबाट प्रसिद्ध छ । यहाँको गणेशमूर्ति आफ्नो जाह्न बृच्चन्द्रोनाथि सवार छ । नुवाकोट जिल्लाका अनेक देवीदेवताका मन्दिरहरूमा गणेशमूर्ति पाइन्छन् । यस मन्दिरमा नै नेपाल संवत् १७६ को विनायक स्थापनासम्बन्धी अभिलेख रहेको छ । यी गणेशको स्थापना उजौतसिंह र उनका पारिवारिक मानिसहरूले गरेको उल्लेख गरिएको छ ।

११) पात्थोक र खोन नदी दोभानको गणेशमन्दिर

यो गणेशमन्दिर पक्वानपुर जिल्लाको टिष्टुङ गा.वि.स. वडा नं. १ को पात्थोक र खोन नदीको दोभानमा पर्दछ । यो प्यागोडा शैलीको एकतले मन्दिरभित्र गणेशको प्रतीक प्राकृतिक शिलाको मूर्ति छ ।

यस मन्दिरमा प्रत्येक शनिवार र पङ्गलवारका अतिरिक्त बडादशैंमा पनि विशेष पूजा हुन्छ ।

१२) गण्डकीनगर चितवनको श्रीगणेशमन्दिर

चितवन जिल्लाको रामनगरदेखि दक्षिणतर्फ जाँदा भरतपुर र नारायणगढ जाने चोकमा पुगिन्छ । त्यहाँबाट भरतपुर जाने बाटोमा लागेपछि बीचमा अत्यन्त प्राचीन गण्डकीनगरको गणेशमन्दिर देख्न सकिन्छ । यो मन्दिर गणेशपुराणको क्रीडाखण्डमा वर्णन गरिएको गण्डकीनगरमा स्थापित गणेशमूर्ति हो भन्ने जनविश्वास रहेको छ । सिन्धुनामक दैत्यको वध गरेपछि श्रीगणेश गण्डकीनगरमा थुनिएका देवताहरूलाई बुक्त गर्ने देवगणसहित त्यहाँ जानुभएको थियो । देवताहरूलाई कारागारबाट मुक्त गरेपछि सिन्धुदैत्यका पिता चक्रपाणिले श्रीगणेशको भक्तिपूर्वक आराधना गरेका थिए । प्रसन्न हुनुभएका भगवान् गणेशबाट आशीर्वाद प्राप्त गर्ने चक्रपाणिले आफ्ना नागरिकहरूसँग मिलेर गण्डकीनगरमा गणेशमन्दिर तयार गरी गणेशमूर्तिको प्रतिष्ठा गरेका थिए । यस मन्दिरको मूर्ति निकै पुरानो शिलामा कुँदिएको छ । त्यतिबेला चक्रपाणिले स्थापित गरेको मन्दिर नै वर्तमान मन्दिर हो भन्ने विषयमा भक्त एवं विद्वान्हरू विश्वस्त रहेका छन् । चितवननगरमा उक्त गणेशको उपस्थितिका कारण चितवन क्षेत्रलाई श्रीगणेशका पवित्र क्षेत्रहरूमध्ये एउटा क्षेत्र मानिएको छ ।

१३) गोर्खाको सत्यरूपेश्वर सिद्धविनायकमन्दिर

सिद्धविनायक गणेशको मन्दिर गोर्खा दरबारको नजिकै रहेको छ । यस मन्दिरको निर्माण वि.सं. १५७९ मा उद्योत शाहले गरेका हुन् । यस मन्दिरको गणेशमूर्ति खुस्रो शिलाले बनेको छ । यसको पादपीठमा नाग अड्किल छ । त्यस पादपीठमाथि रहेको कमलासनमा चारबाहु भएका, धौँटीमा जनैजस्तो गर्राई नगामाला पहिरिएका, दुवै पाउ आफ्ना बाहन मूसामाथि राखेका गणेश उभिएको स्थितिमा रहेका छन् । त्यस भेगका श्रद्धालुहरू विशेषतः मङ्गलवार र गणेशजीधीका दिन दर्शनार्थ यहाँ आउने गर्दछन् ।

१४) स्याङ्जा भृगुतुङ्गेश्वरको गणेशशिला

स्याङ्जा जिल्लामा पर्ने तर पाल्पा र गुल्मीको ज्यादै निकट रुकुमे पारिपट्टि कालिपारामा रहेको भृगुतुङ्गेश्वर मन्दिर सिद्धक्षेत्रका रूपमा प्रख्यात छ । त्यस प्राकृतिक मन्दिरमा श्रीगणेशको प्राकृतिक मध्य शिलामय मूर्ति रहेको छ ।

१५) पाल्पा राम्दी सिद्धगुफाको गणेशमूर्ति

काली गण्डकोको तट राम्दीगढ नजिकै पहाडको बीचमा सिद्धगुफा रहेको छ । यहाँ पौराणिक कालमा जपिलमुनिले तपस्या गरेका थिए । यस गुफामा सिद्ध गणेश र सरस्वतीका स्वयम्भू प्रतिमाहरू छन् ।

१६) पाल्पा जलेश्वर महादेवमन्दिरको गणेशमूर्ति

पाल्पाको ऐतिहासिक राजधानी रिब्दीकोटमा जलेश्वर महादेवको मन्दिर रहेको छ । यस मन्दिरको शिर्वालङ्ग रूपन्देही जिल्लाको सेतावेँना भन्ने ठाउँमा स्वयम्भू लिङ्गका रूपमा प्रकट भएको थियो । लिङ्ग प्रकट भएको ठाउँबाट सार्नका लागि हजारौं मानिसहरूले प्रयास गर्दा पनि उठाउन सकेनन् । पछि पाल्पा रिब्दीकोटका सिद्धयोगी श्रीरामानन्दपुरीले एकलै त्यो स्वयम्भू लिङ्ग उठाई पाल्पाको रिब्दीकोटमा लगी जलेश्वर महादेवका नामबाट स्थापित गरेका थिए । उक्त मन्दिरको गर्भगृहमा र परिसरमा पनि श्रीगणेशका मूर्तिहरू रहेका छन् ।

१७) रुकुछेत्रको गणेशमन्दिर

यो गणेशको मन्दिर गुल्मीजिल्लाको रुकु गा.वि.स. वडा नं. ५ मा पर्दछ । त्यहाँ गुम्बज शैलीको दुई मन्दिर छन् । तीमध्ये पश्चिमरुट्टीको मन्दिरभित्र रिडीखोलाको पुरानो मन्दिर बगरपछि त्यहाँकै पुरानो मूर्ति ल्याई गणेशको स्थापना गरिएको हो । पूर्वपट्टीको मन्दिरमा भैरवमूर्ति रहेको छ ।

१८) बुटवलको जलविनायक मन्दिर

बुटवल नगरपालिका तिनाउषारि गणेशटोलमा प्राचीन गणेशमन्दिर रहेको छ । दक्षिणाभिमुख भएको पित्तलको गजुरले युक्त एकतलेमन्दिरभित्र शिलाका गणेश छन् भने दायाँबायाँ पिरुलका गणेशका मूर्तिहरू छन् । यहाँ प्रत्येक भद्रकलगर, शनिवार र माघ महिनामा दर्शनार्थीहरूको घुईचो लाग्दछ ।

१९) स्वर्गद्वारी आश्रमको गणेशमूर्ति

प्यूठानको सदरमुकाम खलङ्गाबाट २६ कि.मि. पश्चिम स्वर्गद्वारी गा.वि.स. वडा नं. १ मा स्वर्गद्वारी आश्रम रहेको छ । स्वर्गद्वारी आश्रम महाप्रभु हंसानन्द सरस्वतीद्वारा वि.सं. १९५२ मा स्थापित भएको हो । यहाँ दैनिक हवन गर्ने कुण्ड छ । यसै कुण्डलाई अखण्डधुनि मानिएको छ । नवग्रहको हवनकुण्डका धारा सुष्मा भगवती, शिव र शालिग्रामका मूर्तिहरूका साथै गणेशमूर्ति पनि रहेको छ ।

२०) छिस्तीकोटको गणेशमन्दिर

राङ्ग जिल्लाको उत्तरी भेगमा रहेको पर्वतशिखरमा कालिकामन्दिर र मालिकामन्दिरको मध्यभागमा विशाल प्राकृतिक शिलामूर्तिसहितको गणेशमन्दिर रहेको छ ।

२१) जुम्लाको गणेशगुफा

यो गुफा जुम्लाबाट ५ कि.मि. दक्षिण डाकुरनाथ जाने बाटोमा जोहरा गाउँको डाँडानाथि पर्दछ । यस गुफाभित्र चुनबुझा जस्तै सेतो गणेशमूर्ति रहेकाले यस गुफालाई गणेशगुफा भनिएको हुनुपर्दछ । यहाँ गणेशचौधी, हरिबोधिनी र हरिशयनी एकादशको दिन मेला लाग्दछ । यहाँ हनुमान् र मालिका भगवतीका मन्दिरहरू पनि रहेका छन् । यस जिल्लामा रहेका विभिन्न मन्दिरहरूमा कट्टमूर्तिका रूपमा गणेशका मूर्तिहरू पनि रहेका छन् ।

२२) बर्दियाको गणेशबाबामन्दिर

बर्दियाको राजापुर बजारदेखि दक्षिणपूर्वी भागमा गणेशबाबामन्दिर रहेको छ । गुम्बज शैलीको पश्चिम फर्केको र गजुर भएको यस मन्दिरभित्र पहिले गणेशको शिरको आकार बन्न गएको पोपलको बरा रहेको छ । त्यसैलाई गणेश मानी पूजा गर्दै आएको पाइन्छ । यस मन्दिरमा श्रीपञ्चमीका दिन दर्शनार्थीहरूको भीड लाग्ने गर्दछ ।

२३) अछामको गणेशपञ्चदेवल

यो पञ्चदेवलमन्दिर अछाम जिल्लाको घोडाकट्टे भन्ने डाँडामा रहेको छ । वरिपरि चाक्कटा देवल र बीचपा चारैतिर चौतारी बनाएर गणेशदेवल निर्माण गरिएको छ । यस पञ्चदेवलको निर्माण सिञ्जाली राजाका छोरा अक्षय मल्लले वि.सं. १३३९ मा गरेका हुन् ।

२४) डडेल्धुराको गन्यापधुरा - गणेशमन्दिर

गणेशमन्दिरको रूपमा मानिने यो मन्दिर सदरमुकामबाट करीब १५ कि.मि. पूर्व गणेशपुर गा.वि.स.अन्तर्गत पर्दछ । गणेशमूर्तिको रूपमा रहेको शिलालाई ताम्रपत्रले छोपेको छ । यहाँ सदा सर्पले रक्षा गर्ने र त्यहाँको डुङ्गा झिक्न खोजेमा सर्पले झिक्न नदिने भन्ने भनाइ छ । यस जिल्लामा रहेका अन्य मन्दिरहरूमा अङ्गमूर्तिका रूपमा गणेशका मूर्ति रहेका छन् ।"

७.३ भारतका २१ गणेशक्षेत्र

भारतमा अनेक गणेशक्षेत्र, गणपतितीर्थ, गणपतिमन्दिर र गणपतिमूर्ति रहेका छन् । तीमध्ये प्रमुख तीर्थ, मन्दिर एवं मूर्तिहरूको विवरण परिशिष्ट - एकमा दिइएको छ । गणेशक्षेत्रको निरूपणका लागि यो प्रकरण प्रारम्भ गरिएको छ ।

क) दुण्डिराजक्षेत्र

काशीको दुण्डिराजमन्दिर निकै प्रसिद्ध छ । काशीलाई दुण्डिराजक्षेत्र भनिन्छ । दुण्डिराजको अधीनमा काशीमा ५६ गणेशमूर्ति रहेका छन् । तिनको आफ्नै किसिको महत्त्व छ ।

ख) ओङ्कारगणपतिक्षेत्र

प्रयागलाई ओङ्कारगणपतिको सिद्धक्षेत्र मानिएको छ । यस क्षेत्रमा ओङ्कारगणपतिलगायत अनेक सिद्धिप्रद श्रीगणेशका मन्दिर एवं मूर्तिहरू रहेका छन् ।

ग) भूस्वानन्दक्षेत्र

पूना नजिकै रहेको मोरेश्वर स्थानलाई भूस्वानन्दक्षेत्र भनिन्छ । यहाँ मयूरेश्वर भगवान्को मन्दिरका साथै गणेशका अनेक मन्दिर र मूर्ति रहेका छन् ।

घ) चिन्तामणिक्षेत्र

यो क्षेत्र खखतमाल नगरको समीपमा रहेको छ । यसलाई अहिले कलम्ब भन्दछन् । यहाँ देवराज इन्द्रले चिन्तामणिगणेशको स्थापना गरी आराधना गरेका थिए । पनले चिताएको पुन्याउने भएका कारण यहाँका गणेशलाई चिन्तामणि गणेश भनिन्छ र उहाँ रहनुभएको यस क्षेत्रलाई चिन्तामणिक्षेत्र भनिएको छ ।

ङ) शमीविघ्नेशक्षेत्र

भारतको नागपुर-छिन्दवाडा रेलवे लाइनमा रहेको सामनेर स्टेशनको नजिकमा अधोषनामक स्थान रहेको छ । त्यसलाई शमीविघ्नेशक्षेत्र भनिन्छ । यहाँ परापूर्वकालमा ऋषिहरूले श्रीगणेशको स्थापना गरेका थिए । भगवान् वामन पनि बलिको यज्ञमा जानुभन्दा पहिले यस क्षेत्रमा शमीविघ्नेशको दर्शन गर्न आउनुभएको थियो भन्ने पौराणिक मान्यता रहेको छ ।

च) बल्लालविनायकक्षेत्र

महाराष्ट्रको कुलाबा जिल्लामा रहेको पालोनामक स्थानलाई बल्लालविनायकक्षेत्र भनिन्छ । यस क्षेत्रमा बल्लालनामक वैश्य बालकले भक्तिपूर्वक तपस्या गरेका कारण भगवान् श्रीगणेशले ती बालकलाई बल्लालविनायकका रूपमा दर्शन दिनुभएको थियो ।

छ) मङ्गलमूर्तिक्षेत्र

नर्मदा नदीको तटमा रहेको पारिनेर क्षेत्रमा मङ्गलग्रहले तपस्या गरी गणेशको आराधना गरेका थिए । मङ्गलमूर्ति भगवान् गणेशले मङ्गललाई यसै ठाउँमा दर्शन दिनुभएको थियो । त्यसकारण यहाँको गणेशमूर्तिलाई पारिनेरमङ्गलमूर्ति भनिन्छ भने यस क्षेत्रलाई पारिनेर मङ्गलमूर्तिक्षेत्रका रूपमा चिनिन्छ । यहाँ स्थापित श्रीगणेशलाई मङ्गलविनायक पनिन्छ ।

ज) भालचन्द्रगणेशक्षेत्र

गोदावरी नदीको तटमा रहेको गङ्गामसलेनामक स्थान भालचन्द्रगणेशक्षेत्रको नामबाट प्रसिद्ध छ । यहाँ प्राचीन समयमा चन्द्रमाले श्रीगणेशको आराधना गरेका थिए ।

झ) विज्ञानगणेशक्षेत्र

गोदावरी नदीको तटमा राक्षसभुवननामक स्थान रहेको छ । यसलाई विज्ञानगणेशक्षेत्रको नामबाट पनि चिनिन्छ । यहाँ दत्तात्रेय ऋषिले तपस्या गरी विज्ञानगणेशको स्थापना गरेका थिए ।

ञ) विघ्ननाशक-गणेशक्षेत्र

पूनाभन्दा पाँच माइल टाढा जेउरनामक स्थानमा विघ्ननाशक गणेशको मन्दिर रहेको छ । ब्रह्माजीले सृष्टिकार्यमा सम्पादित विघ्नहरूको निवारणका लागि यस क्षेत्रमा रहेर विघ्ननाशक गणेशको आराधना गर्नुपर्ने थियो । यो समयदेखि यो क्षेत्र विघ्ननाशकगणेशक्षेत्रका रूपमा प्रसिद्ध छ ।

ट) सिद्धिविनायकक्षेत्र

भीमानदीको तटमा रहेको सिद्धिविनायक क्षेत्रमा भगवान् विष्णुले तपस्या गरी श्रीगणेशको दर्शन पाउनुभएपछि सिद्धिविनायकको प्रतिमा स्थापना गर्नुभएको थियो । वेदव्यासले वेदको विभाजन गर्नुभन्दा पहिले यहाँ आई सिद्धिविनायकको दर्शन र आराधना गरेका थिए । यस मन्दिरमा सिद्धिविनायक भगवान्को स्वयम्भू मूर्ति रहेको छ । मूर्तिको सुँद दायितर्फ फर्किएको छ । सिद्धिविनायकलाई महाराष्ट्रका अठ विनायकहरूमध्ये एक मानिन्छ ।

ठ) महोत्कटविनायकक्षेत्र

पूना नजिकै राजन गाउँमा भगवान् शङ्करद्वारा स्थापित एवं पूजित महोत्कटविनायकको मन्दिर रहेको छ । कश्यप र अदितिका पुत्रका रूपमा अवतार लिनुहुने महोत्कटविनायक आफ्नो जनुपम लीलाका कारण जगत्मा प्रसिद्ध हुनुहुन्छ । उहाँकै लीलालाई गणेशपुराणमा समेटिएको छ ।

ड) अनलासुरहन्ता गणपतिक्षेत्र

मद्रास-मङ्गलोर रेलवे लाइनमा पर्ने विजयमङ्गलम् स्टेशन नजिकै गणपतिको प्रसिद्ध मन्दिर रहेको छ । यहाँ अनलासुरको वधका लागि भगवान् श्रीगणेशको आविर्भाव भएको थियो ।

ढ) अनुग्रहमूर्ति गणेशक्षेत्र

दक्षिणभारतमा कश्यपद्वारा स्थापित एवं पूजित अनुग्रहमूर्ति भगवान् श्रीगणेशको प्रसिद्ध मन्दिर रहेको छ ।

ण) मयनिर्मित गणेशक्षेत्र

दक्षिण भारतको जलेशपुरमा मयदानवद्वारा निर्मित र त्रिपुरवासी असुरहरूद्वारा स्थापित गणेशमूर्ति रहेको छ ।

त) लेछाद्रि (लेखनाद्रि) गणेशक्षेत्र

महाराष्ट्र प्रान्तअन्तर्गत पूना जिल्लाको जुआरतातुकादेखि पाँच माइल टाढा रहेको लेछाद्रिमा प्राचीन श्रीगणेशमन्दिर रहेको छ । यहाँ भगवती पार्वतीले श्रीगणेशलाई पुत्रका रूपमा प्राप्त गर्न तपस्या गर्नुभएको थियो भन्ने मान्यता रहिआएको छ ।

थ) लक्षविनायकक्षेत्र

औरङ्गाबादअन्तर्गत वेरोलमा अर्थात् एलापुर क्षेत्रमा पार्वती एवं शिवका पुत्र स्कन्दद्वारा स्थापित एवं पूजित लक्षविनायक भगवान् श्रीगणेशमन्दिर रहेको छ ।

द) प्रवालगणपतिक्षेत्र

उम्बई-भुसावल रेलवे लाइनमा महसाबद स्टेशनभन्दा पाँच माइल टाढा रहेको प्रवाल क्षेत्रमा प्रवाल-गणपतिमन्दिर रहेको छ । यहाँ शेषनाग र कार्तवीर्यद्वारा स्थापित गणेशका दुई मूर्ति रहेका छन् ।

ध) आशापूरक गणपतिक्षेत्र

प्रसिद्ध आशापूरक गणेशमन्दिर काचीमुडा-मनमाड रेलवे लाइनको जालना स्टेशनबाट केही टाढा रहेको नामल गाउँमा विद्यमान छ । यहाँ धर्मराजले माताको सरापबाट मुक्त हुन आशापूरक गणेशको स्थापना गरी आराधना गरेका थिए ।

न) राजसदनक्षेत्र

जालना रेलवे स्टेशनभन्दा चौध माइल टाढा रहेको राजसदन क्षेत्रमा ज्ञानदाता गणेशको अनुग्रहमूर्ति स्थापित छ । यहाँ सिन्दुरासुरको वध गरेपछि श्रीगणेशले राजा वरेण्यलाई गणेशगीताको उपदेश गर्नुभएको थियो ।

प) श्वेतविघ्नेश्वरक्षेत्र

दक्षिण भारतको कुम्भकोणम् तीर्थअन्तर्गत तिरुवल्लु चुलिस्थानमा कावेरीतट नजिकै श्वेतविघ्नेश्वर अथवा सुधागणेशको भव्य प्रतिमा रहेको छ । अमृतमन्थनको समयमा यहाँ आई देवताहरूले श्वेतविघ्नेश्वर गणेशको स्थापना गरी आराधना गरेका थिए । त्यसै आराधनाका कारण समुद्रमन्थन गर्दा अमृतको उत्पत्ति भयो। त्यसकारण श्वेतविघ्नेश्वरलाई सुधागणेश पनि भनिन्छ ।

७.४ नेपाल-भारत बाहिरका श्रीगणेशमन्दिर एवं मूर्ति

बौद्ध धर्म, साहित्य, संस्कृति र साधनाबाट प्रभावित श्रीलङ्कार, बर्मा, जावा, जेर्नियो, चीन, अफगानिस्तान, जापान, कोरिया, तिब्बत, मङ्गोलिया, तुर्किस्थान, श्याम, कम्बोडियो, बाली, मलयद्वीप आदि देशहरूका साथै अमेरिका, इरान, मिश्र, युनान आदि देशहरूमा रहेका गणेशका मन्दिर एवं मूर्तिहरूमा अर्चना-उपासना हुँदै आएको छ ।

मलयद्वीपपुञ्जमा पाषाणनिर्मित एवं धातुनिर्मित गणेशका मूर्ति पाइन्छन् । जावामा नदीहरूका घाटहरूमा गणेशमूर्ति देख्न सकिन्छ । जावामा गणेशलाई 'महापिएन' भनिन्छ । महापिएन शब्द महाविनायक शब्दको अपभ्रंश हो भन्ने

१०९. माताका प्रमुख गणेशमन्दिर, मूर्ति एवं तीर्थहरूको विवरण परिशिष्ट - एकमा सफाको गरिएको छ ।

१०८. गणेशप्रसाद जी, विदेको के गणेशदेवता श्री मन्दिर, कल्याण, पुर्वपुत्र, पृ. ३५१-३५२ ।

संकिन्ध । म्यान् देशमा गणेशका स्थापित मूर्तिहरू पाइन्छन् । कम्बोडियामा गणेशलाई 'केनेस' भनिन्छ र त्यहाँको गणेशको कांस्यमूर्ति प्रसिद्ध छ । चीनमा गणेशलाई 'विनायक' र 'कांगितेन' भनिन्छ ।

चीनको तुलुहआङ नामक स्थानमा रहेको एउटा गुफाको भित्तामा अजन्ता शैलीमा मूर्तिहरू कुँदिएका छन् । तिनमा गणेशको मूर्ति पनि रहेको छ । मूर्तिनिर्माणको तिथि संवत् ५८८ अङ्कित गरिएको छ । यति पुरानो गणेशमूर्ति सम्भवतः भारतीय उपमहाद्वीपमा पनि पाइँदैन । यस मूर्तिलाई विनायक मूर्ति भनिन्छ । मूर्तिको फेठामा चिनिया भाषामा 'यो हात्तीहरूका अमानुष राजाको मूर्ति हो' भनिएको छ ।

जापानको सिङ्गवेन सम्प्रदायमा विनायक पूजा गर्ने परम्परा रहेको छ । तिब्बतका प्रत्येक बौद्धमतमा महाधोराका रूपमा गणेशको पूजा गर्ने प्रचलन छ ।

युनानमा 'ओरेनस' देवताको श्रद्धापूर्वक पूजा गरिन्छ । हिन्दूहरूका अरुणास्य र युनानीहरूका ओरेनस एउटै देवता प्रतीत हुन्छन् । अरुणास्य र ओरेनसमा ध्वनि सादृश्यमात्र होइन अपितु पूज्यतासादृश्य पनि देखिन्छ ।

पिप्र देशमा बुद्धका अधिष्ठाता र परिपूर्णस्वरूप देवतालाई 'एकटोन' भनिन्छ । यो एकटोन शब्द र हिन्दूहरूको गणेशवाचक एकदन्त शब्दमा पनि ध्वनिसादृश्य प्रतीत हुन्छ । अतः एकटोन शब्द एकदन्तको अपभ्रंश हुन सक्ने सम्भावनालाई नकार्न सकिँदैन ।

इरान देशका पारसीहरू हिन्दूहरूले श्रीगणेशलाई श्रद्धेय देवता मान्ने आराधना गरेझै आफ्ना आराध्य देवता 'अहुरमज्दा'को आराधना गर्दछन् । हिन्दू एवं बौद्धहरूका गणेशपरक वाङ्मयमा गणेशका असौक्य लीला र सामर्थ्यको बयान गरिएझै पारसीहरूको धर्मग्रन्थ जिन्दावेस्ताका पचासी आयातहरूमा अहुरमज्दाको लोकोत्तर शक्ति र विशेषताको बयान गरिएको छ । अहुरमज्दा शब्द र गणेशको पर्यायवाची शब्द 'असुरमदहा' शब्दमा सादृश्य देखिन्छ । पारसी भाषा 'स' को उच्चारण 'ह' गरिन्छ । तदनुसार सिन्धुलाई हिन्दू, मासलाई माह, सप्ताहलाई हप्ता इत्यादि रूपमा अनेक शब्दहरूमा सकारको ठाउँमा हकारको उच्चारण गरिएको अनुभव गर्न सकिन्छ । यस उच्चारणगत रूपान्तरण प्रक्रियालाई हेर्दा अहुरमज्दाको मूल रूप असुरमदहा हुन सक्ने सम्भावना गर्न सकिन्छ । भगवान् गणेशले सैफडौं असुरहरूको रक्तिमदलाई छिवाछिपा बनाउनुभएको कुरा गणेशपुराण आदि आर्षग्रन्थहरूबाट ज्ञात गर्न सकिन्छ ।

एलिस गेट्टी नामक प्रसिद्ध पाश्चात्य लेखिकाले 'गणेश ए मोनोग्राफ अफ द एलिफेन्ट फेस्ड गार्ड' नामक आफ्नो पुस्तकमा गणेशका नाम, नामसाम्य र गुणसाम्यका विषयमा विस्तृत चर्चा गरी दस्तब सम्भावनाहरूको वास्तविकता उजागर गर्ने प्रयास गरेको छिन् ।

अमेरिकामा लम्बोदर गणेशको मूर्ति प्राप्त भएको छ । 'हिन्दू अमेरिका' नामक कृतिका रचयिता दीवान चमनलालले कोलम्बसद्वारा अमेरिका खोज गरिनुभन्दा पहिलेदेखि नै त्यहाँ गणेश, सूर्य आदि देवताहरूका मूर्तिहरूको अस्तित्व रहेको कुरा उल्लेख गरेका छन् । दक्षिण अमेरिकाको ब्राजिल नामक देशमा उत्खनन गर्दा प्राप्त भएको मूर्तिलाई ४-५ हजार वर्ष पुरानो मूर्ति मानिएको छ ।

उपयुक्त विवरणहरूका आधारमा उत्तर मङ्गोलियादेखि दक्षिण बालीशम्प र जापानदेखि अमेरिकासम्म विभिन्न रूपमा गणेशको अर्चना, उपासना र मूर्ति प्रतिष्ठा गर्ने परम्परा रहिआएको कुरा ज्ञात हुन्छ । यसबाट श्रीगणेश धर्मविशेष र देशविशेषका मात्र देवता नभई विश्वत्रयाण्डका आराध्य र विश्वज्यापी एवं सर्वान्त्यार्थ देवता हुनुहुन्छ भन्न सकिन्छ ।

परिच्छेद - आठ

निष्कर्ष र उपसंहार

८.१ निष्कर्ष

ओङ्काररूप श्रीगणेशका साकार एवं निराकार रूप, लीला, चरित्र, उपासना र विशेषताको बयान गर्ने श्रीगणेशपुराणलाई वैनायक सम्प्रदायको विशिष्ट ग्रन्थ मानिएको छ । कूर्मपुराण अनुसार यो भार्गव उपपुराण हो र आनन्दरामायणमा यसलाई विनायकपुराण भनिएको छ । भृगु ऋषिले राजा सोमवन्तलाई उपदेश गरेका कारण यो पुराण भार्गवपुराणका नामबाट प्रसिद्ध भयो । समयक्रममा श्रीगणेशपुराणका नामबाट ज्यादै प्रसिद्ध भयो । श्रीगणेशपरक पुराणहरूमध्ये यो प्रथम पुराण हो भने मुद्गलपुराण अन्तिम पुराण हो । सम्भवतः रचनाकालमा यसमा १२ हजार जति श्लोकहरू रहेकाले यसलाई द्वादशसाहस्री संहिता भनियो, तर अहिले यसमा ११ हजारभन्दा केही बढी श्लोकहरूमात्र पाइन्छन् । यसको प्रथम भाग उपासनाखण्डमा १२ अध्याय र द्वितीय भाग क्रीडाखण्डमा १५५ अध्याय रहेका छन् ।

श्रीगणेशपुराणको उपासनाखण्डको विषयवस्तु श्रीगणेशको उपासनामा आधारित भएकाले यो खण्ड उपासनाखण्डका नामबाट प्रसिद्ध छ । यस खण्डका अनेक विषयहरूमध्ये जहकिले विषय अमोघ-सामर्थ्यसम्पन्न गणेशसहस्रनाम हो । श्रीभास्कर रायले यसको टीका लेखिदिएर यसको महत्त्व अरु बढाएका छन् । गणेशतत्त्वको निरूपण, गणेशमन्त्रहरूको प्रकाशन, गणेशतीर्थहरूको महिमगायन, गणेशभक्तहरूको समर्पण, निष्ठा एवं श्रद्धा-भक्तिको वर्णन, सङ्क्षुब्धचतुर्थीव्रत, मङ्गलचतुर्थीव्रत, वरदचतुर्थीव्रत, पार्थिवपूजनजस्ता उपासनाका सरणिहरूको निरूपणका साथै दूर्वाङ्कुरको महत्त्वकीर्तनजस्ता विषय उपासनाखण्डका जीवनत तत्त्व बनेर रहेका छन् ।

श्रीगणेशपुराणको दोस्रो भाग क्रीडाखण्डका नामबाट प्रसिद्ध छ । यसमा श्रीगणेशका अनेक अवतारप्रसङ्ग, अद्भुत शौर्य प्रकाशन गर्ने विलक्षण लीला र विचित्र चरित्र पनि छन् । सत्ययुगमा अदिति-कश्यपनन्दनका रूपमा श्रीगणेशको दशभुज महोत्कट अवतार, उहाँको अवाङ्मनसगोचर काशीलीला, उहाँद्वारा नरान्तक एवं देवान्तकजस्ता दुर्जेय दानवराजहरूको वधजस्ता घटनाचक्रहरूको वर्णन क्रीडाखण्डका केन्द्रीय विषय हुन् । त्रेतायुगमा गौरी-रङ्गुरका प्यारा पुत्र बनेर श्रीगणेशले गर्नुभएका विचित्र लीला, कमलासुर एवं सिन्धुजस्ता पाषाणारी दानवहरूको वध र गणेशले दानवदलन गर्नुभएको उपलक्ष्यमा ब्रह्माजीले उहाँलाई सिद्धि एवं बुद्धि नामक कन्याहरू दत्तवाएर सम्मान गर्नुभएको कुरा पनि श्रीगणेशको महिमा र उत्कर्ष छोटन गर्ने क्रीडाखण्डका महत्त्वपूर्ण विषय हुन् । द्वापरयुगमा श्रीगणेशले गौरीपुत्र बनेर चुतुर्भुज गजाननका रूपमा अवतरित भई सिन्दुरासुरको वध गरेर षट्कल्प राजा वरेण्यलाई गणेशगीताको उपदेश गर्नुभएको विषय ज्यादै महनीय छ । वास्तवमा गणेशपुराणमा निहित गणेशगीताले अध्यात्मपथका पथिकहरूलाई सरल तर भावगम्भीर शैलीमा गन्तव्यको बोध गराउँछ । विद्वान् टीकाकार नौलकण्ठले टीका लेखिदिएर गणेशगीताको गौरव बढाइदिएका छन् । यस खण्डमा नै श्रीगणेशले कलियुगमा धूर्तवर्णको नामबाट द्विभुज अवतार लिएर असत्य र अधर्मका कारकतत्त्वहरूको विध्वंस गरी सत्य र धर्मको सुरक्षा गर्नु हुनेछ भन्ने सङ्केतसमेत गरिएको छ ।

श्रीगणेशपुराणमा भक्तहरूका भावपूर्ण र चिन्तनपूर्ण स्तुतिहरू छन् । श्रीगणेशले विभिन्न अवसरमा आफ्ना भक्तहरूलाई दशम विभूतिका अनेक तन्त्रहरू छन् । उनसबैहरूले स्तुतिहरूको माध्यमबाट श्रीगणेशको साकार ब्रह्मरूपता र गिराकार ब्रह्मस्वरूपताको जोडका गर्दै उहाँको विश्वव्यापी सर्ववन्द्य स्वरूपलाई साक्षात्कार गरेको मार्मिक प्रसङ्ग पनि छन् । यही अन्य निम्नतमलीलाभन्दा विश्वक्षण वीर कर्मकाकाण्ड र अध्यात्मप्रोज्ज्वल श्रीगणेशलीला स्पष्ट भएको छ । बन्तवमा श्रीगणेशको अनुपम चरित्र विशिष्टता र परब्रह्मस्वरूपतालाई हृदयत्रय गरिद गणेशसम्बन्धी भावकहरूको हृदयपटवमा गजराज रसिखिन्नि सक्ने श्रीगणेशपुराणवाहेक उर कुनै पनि कृति इष्टिगोचर हुँदैन ।

आशुतोष भाखन् श्रीगणेशको महिमालाई सप्तस्वैघ जनउने ग्रन्थ गणेशपुराण स्वयं गहिणामय छ । श्रीगणेशपुराणयत्र लाग्दै श्रीगणेशको विधिपूर्वक अर्चना स्पासना गर्दै पाठ्य एवं प्रवचनरूप पोषण गर्न थालेहरूका लौकिक एवं पारमार्थिक कामनाहरूलाई फलोभूत तृत्याउने विशेषगर्के कारण श्रीगणेशपुराण विद्वान एवं सर्वसम्प्राप्य उपलब्धहरूमा लोकप्रिय छ । लोकेषण विवेचना एवं पुरीषणको परिपूर्ण गराउने र अध्यात्मविषयसामान गराउने को श्रीगणेशपुराण रेषु गण र गणद्वारा मन्त्रस्व दु स्वजनहरूका लागि सबन अवम्बनमात्र होइन दुःखनिधरक रामखण पनि हो ।

श्रीगणेशपुराणमा निर्दिष्ट श्रीगणेशको बलचरित्र र श्रीगणेश महापुराणमा गिरुपित बलचरित्र समान छन् र दुवै समानस्तरमा हृदयाभिगम पनि छन् । कतिपय घटनाहरूमा अत्यन्त सादृश्य देखिने हुँदा यो कुन पुराणको कथा हो भन्न पनि छै छै छै । नमर्थ ब्रह्मवैवर्तपुराणका श्रीकृष्ण र श्रीगणेशका रूपमा अवतरित हुनुभएको हो भन्ने भनाई यथाथ प्रतीत हुन्छ ।

छाँमिक एवं आध्यात्मिक सौन्दर्यले अनुप्राणित श्रीगणेशपुराण सन्निध्यक सौन्दर्यबाट पाँच आकर्षित छ । महोत्पट गणेश, मयूरेण गणेश र गजवरण गणेशका बाजलीलाहरूमा वासन्त्य वीर र अद्भुत रनको परिधक भएको छ । दुजैय टान्यहरूको चरित्रमा भयानक, रैद्र र र्धभक्त रनको पन्थक भएको छ । सिन्धुतन्त्रको वध भएपछि त्वरका माता पिता र घमण्णको करुणक्रन्दनमा करुण रनको पूर्ण परिधक देखिन्छ । श्रीगणेशका भक्त भुरगुडो र गुह्य ब्रह्मणको चरित्ररिहणमा भव एवं ज्ञान रस सन्निध्यक भएको पाइन्छ । पठ्यमा ये गणेशद्वारा श्रीगणेशजील अपार भक्ति अभ्यञ्जन गर्ने आर्ष काव्य भएकोले यहाँ पाठक साधारण अनुभव गर्न सकिन्छ । उहाँ ठाउँमा गणेशस्योत्तमजन्त वास्तवका कारण उपम रूपक उत्प्रेक्षाजस्ता अधोलङ्घा चमत्कृतपूर्ण प्रतीतिक विषय बनेका छन् । एतवमा श्रीगणेशपुराण साहित्यिक सौन्दर्यले परिपूर्ण भएको तथ्य स्पष्ट हुन्छ ।

श्रीगणेशका योजीका स्वरूपमौन्दर्य उजमन लीला र अद्भुत ररक्रम प्रकाशित गर्ने श्रीगणेशपुराणमा रगधिराज हिमान्द सप्तकर्मात्ता, सप्तगण्डकी लज्जेशी जटि पचत्र नदी अनुपम प्राकृतिक रुपमा आह्लादक संस्कृति एवं अनुपम धार्मिक सहिष्णुताले देदीप्यमान वैधानुमिको पत्र प्रकाशान्तरबाट उत्त्नेछ गरिएको पाइन्छ । विश्वको एकमात्र नदी जाल्गण्डकीमा पाइने जलप्रपातला र गण्डकीक्षेत्रको कुल्लेब गणेशपुराणका अनेक ठाउँमा भएकोले श्रीगणेशपुराणमा गणेशको पदिममय स्वर रनको तथ्य अवगत गर्न सकिन्छ । गण्डकीनगरमा श्रीगणेशले आफ्नी चारलीला देखाइ देवराज सिन्धुध वध गर्नु भएपछि चक्राणितगवतका भक्तहरूले पन्डि बनाइ श्रीगणेशजीलको प्रतिष्ठा गरेको विषय गणेशपुराणमा सविस्तर वर्णन गरिएको छ । कशीमा दुषिदराज गणेशको श्रीविग्रह बनाईदा कालगण्डकीमा गङ्गी जालगण्डशिलाको उपयोग गरिएको कुरा श्रीगणेशपुराणबाट ज्ञत हुन्छ । गणेशपुराणमा गण्डकीक्षेत्रलाई गणेशार्थका रूपमा उपस्थापित गरिएको छ । देवघाट र नारायणगढका बीचमा पर्ने राननगरदेखि भानपुरतर्फ जाने बागम रनको प्राचीन गणेशमन्दिर नै गणेशपुराणमा वर्णित गणेशमन्दिर हो भन्ने तथ्य क्षेत्रका

भक्तहरूको विश्वास रहेको पाइन्छ । यसरी अध्ययन गर्दा गणेशपुराणमा हिमाली मुलर राज्य नेपाललाई पूज्य स्थान प्रदान गरिएको देखिन्छ । गणेशपुराणमा नेपालको स्थापना गर्ने भएपछि नेपालमा गणेशपुराणको स्थान के कस्तो छ भन्ने जिज्ञासा प्रकट हुनु स्वाभाविक हुन आउँछ । गण्डकी प्रमुखक्षेत्र नै गणेशलीक्षका रूपमा सम्मानित भएको हुनाले गण्डकीक्षेत्रजन्तुगतका जिल्लाहरूमा गणेशपुराणप्रति प्राचीनकालदेखि नै व्यापक जनआस्था रहेको पाइन्छ । गण्डकीक्षेत्रमा पर्ने बागलुङ तथा धवलागिरि जिल्लाका भक्त एवं विद्वानहरूका घरमा र अभिलेखान्वयहरूमा समेत गणेशपुराणका दुर्लभ वाङ्मयलिपिहरूको प्राप्ति भएबाट पनि नेपालमा प्राचीनकालदेखि नै गणेशपुराणको अध्ययन गहन पारम्परिक प्रवचन एवं यज्ञको आयोजना गरिँदै आएको कुरा प्रमाणित हुन्छ । अहिले पनि गण्डकीक्षेत्रमा के जति गणेशपुराणयज्ञ हुन्छन् त्यति अन्य क्षेत्रमा भएको पाइदैन । उपर्युक्त प्रस्तुतिकट ज्ञानप्राप्ति तथा कल्याणकारी र गण्डकीक्षेत्रसँग श्रीगणेशको घनिष्ठ सम्बन्ध रहेको बुझिन्छ ।

अनन्तकोटि ब्रह्मण्डका नायक ओङ्काररूप परात्पर परिपूर्ण सच्चिदानन्दयन ब्रह्मतत्त्व नै श्रीगणेशतत्त्व हो । उक्त तत्त्व नै त्रय लोककल्याण र विश्वशान्तिक लागि साकार हुने क्रममा गौरानन्दन, अदितिन्दन वा पुष्पिकानन्दन बनेर पूर्तिमान् हुन आउँछ तब त्यो लोकत्रयगोचर बन्दछ । गणेशतत्त्व साकार हुँदा आफ्नो विलक्षण शारीरिक मरचना र अनुग्रह कल्याणमय स्वभावका कारण जन जनको नायक विनायक बनेर पुग्छ ।

श्रीगणेशको साकार रूपमा अवतरणका निश्चित अवसर हुन्छन्, तर भक्तिप्रिय भगवान् गणेश भक्तहरूको अगाडि पुकार हुँदा अनिश्चित अवसरहरूमा पनि प्रकट हुनुहुन्छ । यस्तोः ससारमा अधर्मको वृद्धि धर्मको ह्रास नोति विद्वान् र नीतिकारको स्फास स्वच्छन्दतावादको उल्लास अशक्तहरूको सवनाश र सशक्त बहुवर्गीहरूको जंगली राज हुँदा सत्य र धर्मको संरक्षण- संवर्धन र सती एवं सञ्जनहरूको प्राण-उद्धारका लागि निराकार ब्रह्मरूप श्रीगणेशको साकार ब्रह्मरूपमा अवतरण हुन्छ । श्रीगणेशले गरिस्थिति र अपवश्यकता अनुसार दशभुज षड्भुज चतुर्भुज त्रिभुज आदि रूप लिएर लोकमङ्गल्य गर्दै विघ्नव्यूहको निराकरण गर्नु हुन्छ ।

श्रीगणेशका अनन्तसौन्दर्यसम्पन्न साकार स्वरूप विश्वका कोटि कोटि स-जारीहरूका लागि आस्थाको धाम बन्दछ । श्रीगणेशका न्यातिप्रेम र कान्तिकमनीय दिव्य देहमा रहेको सुँढले छिटै अरु दयतामन्दा पृथक् रूपमा उहाँको परिचान गराउँछ । उहाँका मुखाहरूमा रहेको अलङ्कार, आयुध र अवसरानुकूल वेष्टविन्यासले उहाँलाई परम वीर परम कारुणिक, परम विष्णुधाम र परम आराध्य देवताका रूपमा चिनाउँछन् । यद्यपि श्रीगणेशका अनन्त रूप अनन्त लीला र अनन्त चरित्र छन्, तथापि उहाँको गजाननरूप भक्तहरूका लागि विघ्ननाशक र मङ्गलमुनिमय बन्दछ । पार्वती र इन्द्रका पुत्र सिद्धि र बुद्धिका रति, श्वेत र लालका पिता श्रीगणेशको दिव्य परिवार दिव्य सौन्दर्यको प्रदय बनेर रहेको छ ।

मध्यरात्रिभन्दा आगमभेद आम्नाभेद देशभेद र कालभेदका कारण श्रीगणेशको उपासना र आराधनाका विविध मर्यादा हुन्छन् । वैदिक उपासनाविधि शैवणिक उपासनाविधि र तान्त्रिक उपासनाविधि प्रमुख विधि हुन् । श्रद्धा एवं भक्तपूर्वक जसले जसरी जहिले र जुन रूपमा श्रीगणेशको आर वन्द गरे पनि उहाँ प्रसन्न हुनुहुन्छ, किनकि उहाँ अमृतोष हुनुहुन्छ । त्यसैले उहाँलाई क्षिप्रप्रसादन पनि भनिएको छ । श्रीगणेशपुराणको प्रथम भागको नाम नै उपासनाखण्ड भएकाले यो पुराण उपासनाकोषका रूपमा रहेको छ ।

वैदिकवेङ्कटमय अन्तर्गत गणेशाथर्वशीर्ष गणेशपूथतापनी उपनिषद्, गणेशोत्तरतानिनी उपनिषद् आदि ग्रन्थहरूमा श्रीगणेशलाई ओङ्काररूप परमात्मा भनिएको छ र उहाँको उपासना एवं अर्चनाका विधिहरूको निर्देश गरिएको छ । अज्ञानवन्धन मुक्ति आदि धर्मशास्त्रका ग्रन्थहरूमा श्रीगणेशको उपासना र मङ्गलबारे प्रकाश परिएको छ । ब्रह्मवेङ्कटपुराण

शिवपुराण स्कन्दपुराण आदि महापुराण र गणेशपुराण एवं मुद्गगल पुराणमा श्रीगणेश तन्त्र अकरण लीला स्वरूपस्योन्मेष र उपासनाको विषयमा गहन विरूपण गरिएको छ । सुमेरुतन्त्र, श्रीविद्यार्णवतन्त्र आदि अनर्को तन्त्रग्रन्थहरूमा गणेशोपासनाका सराण र सोपानहरूो विस्तृत वर्णन गरिएको पाइन्छ । योगसूत्रमा शङ्कराचार्यमिद्वान्त रामोपासकपरम्परा जैनसिद्धान्त र बौद्धसिद्धान्तमा समेत श्रीगणेशको आराधना-उपासनाबारे चर्चा गरिएको छ । तसर्थ श्रीगणेश हिन्दू धर्मानुयायीका मात्र अराध्य देवता नभई जैन धर्मानुयायी एवं बौद्ध धर्मानुयायीहरूका पनि अराध्य देवता हुनुहुन्छ ।

हिन्दू एवं बौद्ध धर्मावलम्बीहरूका आस्थाका केन्द्र श्रीगणेशको नेपाली जनजीवनमा के-कस्तो प्रभाव छ भन्ने अध्ययन एवं अनुसन्धान गर्ने व्यक्तिले श्रीगणेशको ऐतिहासिक तथा सामाजिक प्रभावका दृष्टिबाट अध्ययन गर्नुपर्ने हुन्छ । सामाजिक दृष्टिबाट नियालेर हेदा नेपालमा बसोबास गर्ने नेपालीहरूमात्र नभई नेपालबाहिर बसोबास गरेका नेपालीहरूमा पनि संक्षिप्तदेवता श्रीगणेशपनि अपूर्व भक्ति र श्रद्धा रहेको पाइन्छ । वैदिक सनातन धर्मका अनुयायीहरूले प्रतिदिन घरघरमा साझायन देवताको पूजा आराधना गर्दछन् । साझायनअन्तर्गतका पाँच देवतामध्ये एउटा देवता श्रीगणेश हुनुभएको हुनाले नेपालमा उहाँको निम्न पूजा-उपसना हुन्छ । प्रत्येक गृहस्थले नूनकुनै देवताको पूजा गर्दा पनि प्रारम्भिक चरणमा दीप, कलश तथा गणेशको अर्चना गर्नु अनिवार्य हुन्छ । नेपालीसमाजमा श्रीगणेशको विघ्ननिवारण गर्ने अङ्गदेवता र प्रधान देवताका रूपमा पनि अर्चना हुन्छ । यसरी श्रीगणेश सम्पूर्ण कार्यमा सर्वप्रथम पूजा गरिने देवता हुनुभएको हुनाले उहाँको स्मरण र पूजन गरिन्छ । श्रीगणेशलाई प्रसन्न तुल्याउन कार्यसिद्धि गर्ने, शत्रु, रोग एवं श्रेष्ठबाट भक्ति पाउन रेश्वर्य विद्या एवं सन्तान प्राप्त गर्न श्रीगणेशलाई मुख्य देवता बनाएर पूजा गर्ने परम्परा नेपालमा रहिआएको छ । धनिकीत भजन तथा लोकोक्तिहरूमा पनि नेपाली समाजमा श्रीगणेशको स्मरण गर्ने परम्परा रहेको छ । नेपालीहरूले गर्दै र शहरका विभिन्न ठाउँमा भन्दिर बनाई गणेशमूर्तिको स्थापना गर्दैआएका छन् । अन्य देवीदेवताको मन्दिर बनाउँदा पनि गोपुरविभ्र अनिवार्य रूपमा श्रीगणेशको मूर्ति स्थापना गर्ने परम्परा रहेको छ । सन्तान प्राप्त गर्ने गणेशपुराणमज्ञ नगर्दै गणेशको विशेष आराधना गर्ने परम्परा रहेको छ । यसैगरी नेपालमा गणेशका महगलचतुर्थीव्रत, सङ्क्रान्तचतुर्थीव्रत तथा वरदचतुर्थीव्रतका माध्यमबाट व्यापक रूपमा इष्टसिद्धिका निम्ति श्रीगणेशको आराधना गरिन्छ । यस प्रभुविबाट श्रीगणेश सनातन हिन्दूसमाजमा अत्यन्त श्रेष्ठ अराध्य देवताका रूपमा सम्मानित हुनुहुन्छ भन्ने प्रमाणित हुन्छ ।

ऐतिहासिक दृष्टिबाट अध्ययन गर्दा नेपालमा लिच्छविसाम्राज्यकालमन्दा पहिलेको सामाजिक चित्र अहिलेसम्म स्पष्ट हुनसकेको छैन । योपनि लिच्छविकालदेखि वनेपान समयसम्म गणेशको आराधना मन्दिरनिर्माण मूर्तिपुजिडा तथा जंगमैत्रु जस्ता विषयलाई प्रभावित गर्ने धर्मोत्तर प्रमाणहरू पाइन्छन् । काठमाडौँ उपत्यकाका अन्धविनाशकहरूका साथै मेचीदेखि महाकालीनम्म स्थापना गरिएका मन्दिर एवं मूर्तिहरूले प्राचीनकालदेखि अर्वाचनकालसम्म नेपाली जनमानसमा रहेको गणेशप्रतिको अगाध भक्ति प्रतिबिम्बित गराउँछन् । प्राचीन अभिलेख मुद्रा मन्दिरका टुँडालहरूमा कुँदिएका मूर्ति चित्तिचित्र र पाण्डुलिपिहरूमा कोरिएका श्रीगणेशका चित्रचित्र एवं वराहलीजस्ता ऐतिहासिक साक्ष्यहरूले लिच्छविकाल, मल्लकाल तथा शाहकालमा श्रीगणेशको अर्चना उपासना गर्दैआएको कुरा प्रमाणित गर्दछन् । नेपालका राजमन्दिर तथा मूर्तिहरूमा बौद्ध तथा हिन्दू दुवै सम्प्रदायका उपर्यक्तहरूले पूजा आराधना गर्दैआएका पाइन्छ । नेपालमा महयान सम्प्रदायका बौद्धहरूले आ-आफ्ना घर, टोल र विहारहरूमा बौद्धसिद्धान्त अनुकूलका आयुध तथा अलङ्कारविन्यास गरिएका गणेशमूर्तिहरूमा पूजा गर्दैआएका छन् । नेपालमा बौद्धधर्मावलम्बीहरूद्वारा गणेशको पूजा उपासना गरिने कार्य ऐतिहासिक कालदेखि नै चलिरहेको पाइन्छ । हिन्दू तथा बौद्धधर्मावलम्बीहरूले

श्रीगणेशको सँगै पूजा गरेर सामन्त स्वरूप गणेशको प्राथना गरिएका दृश्य नेपालका मन्दिरहरूमा हरेक पाइन्छ। नेपाली बौद्धबुद्धहरूले लेखिएका गणपतिहृदयम् नामक पुस्तकको विश्वभरि नै प्रसिद्धि रहेको छ। नेपालमा बौद्धहरूले स्थापना गरेको गणेशमन्दिर, गणेशमूर्ति र गणेशाराधनाका प्रयापक ऐतिहासिक सापत्तीहरूले नेपाली जनजीवनमा प्राचीन कालदेखि नै हिन्दू तथा बौद्धधर्मावलम्बीहरूबीच कायम रहेको झैमनस्य, सद्भाव एवं प्रेमभावलाई पुष्ट गर्दछन्। काठमाडौँ उपत्यकामा रहेका अष्टविनायकका मूर्ति र अन्य हजारौँ गणेशमूर्तिहरूले नेपाललाई गणेशमय नुल्याएका छन्। काठमाडौँका हिन्दू एवं बौद्धधर्मावलम्बी नेवारसमुदायले गणेशका सम्बोधन स्वरूप, सिद्धान्त, लीला एवं चरित्रलाई आफ्नै भाषा-संस्कृतिमा परिणत गरेर आफ्नो संस्कृतिको विशिष्ट अङ्ग बनाएको परिप्रेक्ष्यमा सम्नुपर्दा नेपालमा श्रीगणेशलाई लोकप्रिय बनाउने कार्यमा नेवारसमुदायको महत्त्वपूर्ण योगदान रहेको प्रतीत हुन्छ। नेवारसमुदायद्वारा आफ्नै ढोल एवं मल्केहरूमा स्थापना गरिएका गणेशमूर्तिहरूका नामसमेत नेवारी भाषामा रहेको पाइन्छ। नेवारी संस्कृतिअनुसार गणेशको पूजा गर्दा आवश्यक मानिएका भद्रगलमय कलश, आरतीपात्र आदिको चुट्टै विशेषता रहेको छ।

यस्तै लोकप्रियताका कारण नेपालका गरै नगर खोला डाँडा पर्वत कुण्ड संस्था उद्योग, पसल एवं व्यक्तिका नामले समेत श्रीगणेशलाई आत्मसात् गरी आफूलाई परिचित गराएको पाइन्छ।

श्रीगणेशपुराणका विभिन्न प्रसङ्गहरूमा अनेक देवता ऋषिमुनि र अन्य भक्तहरूले गणेशको आराधना गरी गणेशको दर्शन प्राप्त गरेको मन्दर्भमा प्रसन्नतापूर्वक गणेशमूर्ति तयार गरेर मन्दिरहरूमा स्थापना गरी प्रनिष्ठा गरेको कुरा श्रीगणेशपुराणका विभिन्न प्रसङ्गहरूमा वर्णन गरिएको पाइन्छ। यसबाट गणेशमूर्ति र गणेशमन्दिरको निर्माणपरम्परा अत्यन्त प्राचीन हो भन्ने सिद्ध हुन्छ।

नेपालमा पनि लिच्छविकालदेखि वर्तमान कालसम्म निमित्त हजारौँ गणेशमूर्ति र मन्दिर रहेका छन्। काठमाडौँ उपत्यकामा रहेका अशोकविनायक, जलविनायक, रक्तविनायक, सूर्यविनायक, गन्धर्वविनायक, कमलविनायक, सिद्धिविनायक एवं कार्यविनायकका मन्दिरहरू भक्तहरूका निमित्त महत्त्वपूर्ण तीर्थस्थलका रूपमा रहेका छन्। नेपाल राज्यको भेचीदेखि महाकालीसम्म रहेका गणेशमूर्ति र मन्दिरहरूको आफ्नै महिमायुक्त इतिहास रहेको छ।

भारतका विभिन्न प्रान्तहरूमा एक्काइस गणपतिक्षेत्र रहेका छन्। ती एक्काइस क्षेत्र पनि विशिष्ट तीर्थस्थलका रूपमा सम्मानित छन्। भारतका साना-ठूला पचासौँ प्रांतहरूमा रहेका हजारौँ गणेशमूर्ति र मन्दिरहरूले भारतीय जनजीवनमा श्रीगणेशप्रति अनुपम आस्था एवं भक्ति रहेको तथ्यलाई प्रमाणित गर्दछन्।

नेपाल र भारतमा झै बौद्धधर्मबाट प्रभावित जापान, श्रीलङ्का, कम्बोडिया, चीन, मङ्गोलिया, अफगानिस्तान लगायत स्थान मलाया आदि देशहरूमा पनि सैकडौँ गणेशमूर्ति र मन्दिरहरू स्थापित गरिएका छन्। उपर्युक्त मन्दिर र मूर्तिहरूले श्रीगणेश देशविशेष एवं धर्माविशेषका मात्र देवता नभएर विश्वका नै आराध्य देवता हुनुभएको विषयलाई सिद्ध गर्दछन्।

८.२ उपसंहार

परब्रह्मरूप श्रीगणेशको पारमार्थिक स्वरूप ओझ्झाका रूपमा व्यंग्यमय बन्दछ भने भौतिक स्वरूप गजाननका रूपमा प्रकाशित हुन्छ। भक्तिभावनाले ओगथेले भई श्रीगणेशको उपासना गर्दा मनमिहकका आधिपत्यिक, आधिदैविक तथा आध्यात्मिक दुखहरूको निवारण हुन्छ। वर्तमान समयमा समाजमा व्याप्त दुर्वासना, दुर्भावना, अनैतिकता, भ्रष्टाचार, अपराधिता, अज्ञेयता, अपसंस्कृति एवं स्वार्थदूषित प्रवृत्तिलाई निर्मूल गरी शान्त, सौहार्दमय र सदाचारसुन्दर

जीवनयापन गर्दै ज्योतिर्मय, मङ्गलमय, पावन एवं सच्चिदानन्दघन आध्यात्मिक जीवनको प्राप्तिका लागि श्रीगणेशको उपासना अचुक रामबान हो ।

श्रीगणेशको उपासनाका अनेक रूप र रङ्गसित परिचित हुन श्रीगणेशको अनिर्वचनीय महिमा अत्यस्यै गर्नु श्रीगणेशका मङ्गलमय अवतारलीलाहरूको महिमा एवं महक प्राप्त गर्नु र हृदयलाई सात्विक बनाएर आफूलाई उपासनाको सुपात्र बनाउन समेत श्रीगणेशका पवित्रतम लीलागाथाहरूमा आधारित श्रीगणेशपुराण अध्ययनीय एवं मननीय छ ।

उपर्युक्त परिप्रेक्ष्यमा श्रद्धालु पाठकहरूका निमित्त श्रीगणेशपुराण, श्रीगणेशतत्त्व श्रीगणेशको अवतरण, स्वरूपसौन्दर्य, श्रीगणेशको उपासनाविधि, पावन लीला र विश्वव्यापक महिमाको बोध गराउने अनुसन्धानपूर्ण विस्तृत भूमिका र उपयोगी सामग्रीद्वारा सुसज्जित परिशिष्ट समेत संयोजन गरी नेपाली-भाषानुवादसहित श्रीगणेशपुराण प्रकाशित गरिएको छ ।

श्रीगणेशपुराणको नेपालीभाषामा अनुवाद गरी लोककल्याण एवं विश्वशान्तिमा सघाउ पुऱ्याउन वरद एवं अमोघ प्रेरणा दिनुहुने विशक्तिरूपा माताश्री लीलादेवीज्यूका चरणारविन्दमा सविनय एवं सश्रद्ध प्रणाम गर्दछु । यस ग्रन्थका प्रकाशक विद्यार्थी पुस्तक मण्डारका प्रोफाइटर श्री शान्त गौतमका साथै यस ग्रन्थका लागि शुभकामना प्रदान गर्नुहुने विद्वज्जन र अनुवाद कार्य एवं भूमिकाको निर्मितिमा सहयोग पुऱ्याउने निबन्ध, प्रबन्ध एवं लेख-रचनाका स्रष्टाहरूप्रति हार्दिक आभारिता प्रकाशन गर्दछु । गणेशपुराणको यस स्वरूपको तयारीमा आत्मोत्साहपूर्वक सहयोग गर्ने मित्र बन्धु एवं परिवारजनप्रति घन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । अन्तमा, वाङ्मयमूर्ति भगवती गौरी र सच्चिदानन्दघन श्रीगणेशप्रति भावपूर्ण नमन टर्नछाउँदै आफ्नो मन्तव्य यहाँ दुइछाउँछु । जय गणेश ।

यं किञ्चनसुरनरा अखिलार्थमिच्छे भूर्यन्तशयहतयेऽनुदिनं नमन्ति ।

त भक्तकामपरिपूरणकल्पवृक्षं भक्त्या गणेशमखिलार्थदमानतोऽस्मि ॥

विद्वत्तशब्द

वेणीमाधव ठकुरा

श्रीगणेशपुराणम् पूजाविधिखण्डः

श्रीगणेशपूजाविधि

विधिनिर्देश

पुनः एते देवताको पूजा गरी सकिन्छ भने जुनै सुनक निवारणको लागि एक साताअघि नै कपान पुण्ड्रन गरी घर लियफेत गर्ने । कपट्टासु धोएर शुद्ध भई छिप कलाश गणेशपूजा गर्नुपर्दछ । यस क्रममा अभ्युदयक छाट्नु पातुका पूजा भदि पनि गरिनु पूजा प्रारम्भ गर्ने दिन बिहानै गुणसकने स्नान, सन्ध्य अर्दि नित्यकर्म राख्नु गरेरछ शुद्ध भई छिप-फेत गरिसकेको यज्ञमण्डपमा आई मुख्रासनमा पूर्व्वर फर्के, बस्नु पर्दछ । पञ्चगव्य निर्माण गरी प्रक्षालन गर्ने गरिउने गर्नुपर्दछ । यसर्थछ कर्मपात्र निर्माण गरी चारैतरे फलमेखन गर्नुपर्दछ । जवै केनै ठुट्ट बल धारण गर्ने र कुशको शक्ति आरम्भ गर्ने कार्य भनि पूजकका प्रारम्भिक क्रियाकलाप हुन् । यसर्थछ यज्ञमण्डप वरिपरि जौ, तिल र मस्यु छुनु पर्दछ, अनि आचमन र प्राणायाम गर्नुपर्दछ ।

यसमा दोष बलश गणेश चार मुद्रमा चार देवता र साङ्गको प्रधान देवताको रेखी हात्तु घाम चापल र घडा स्थ पना गरेरछि बनी बाल्नु पर्दछ । अनि स्वस्तिवाचन गर्नुपर्छ । यसर्थछ प्रतिका सङ्कल्प ब्रह्मण वरण, पुण्याहवाचन आदि यज्ञका क्रमहरू गर्नुपर्दछ । पूजाका क्रममा दोष न गरा गणेश अग्रह पातुका समस्तरी ब्रह्म आदि स्थपित देवताहरूको कलाश पूजा गर्ने विधान छ । यो पूजा अकरण्डित मन्दपवाहिर दश दिक्पालका लागि रेखी हात्तु र रेखीभाटि धनका गरी हात्तु घडा अग्रह गरी सप्ताहमण्डपपूजाविधिअनुसार दश दिक्पालको ध्वज शताका लिङ्ग आदि गल्ली पूजा गर्ने विधान छ । यसर्थछ पुराणका पुस्तक शिरमा रेखी कर्ताले पुष्पकलश लिई ऋद्ध घण्ट कमर आदि लिएर जय जयकार गर्दै तीन पटक भन्दिर प्रदक्षिणा गरी यन्त्रिगभिष पंचश गर्नुपर्दछ ।

यसर्थछ प्रधान देवताको पूजाका लागि रेखी हात्तुको हाउँमा धान चापल, पुष्पकलश, पञ्चवल्लव इत्यादि हात्तु कलाशपूजाविधिले पूजा गर्नुपर्दछ । पुनः चापल रेखी सर्वलोक आदि यन्त्रहरू कपट्टामा लेखी त्यसका पनि पूजा गर्ने म्यालीनाथ अंकाग नखि चोदीको भिस्मनम तथादेवताको सुनको प्रतिमा वा गणेशमूर्ति स्थापित गर्नुपर्दछ । यस प्रतिमानाई स्थापित गर्नुभन्दा पहिले आ-मुनारण यन्त्र पहरे पञ्चगव्य र पञ्चाङ्गले शुद्ध पार्नुपर्दछ । यसर्थछ पुनः शुद्ध जलले पाङ्गलनुपर्दछ अनिमन मूर्ति स्थापना गरेर प्राणप्रतिष्ठा गर्ने विधान छ । यसर्थछ दोडशोपचारले भः वन्की धुनिको पूजा गरी पुस्तकको पूजा गर्नुपर्दछ र ब्रह्मनाथ वस्त्र, अक्षर मातृ वस्त्रलङ्कार आदिले हरू दिन पूजा गर्नुपर्दछ । यति गरिसकेपछि यज्ञ मण्डपको प्रदक्षिणा गर्नुपर्दछ र सायंकालपश्चात् मन्दिरको सत्कारितु जलपान गर्न चलन छ । जलपानअघि यज्ञमण्डपबाट बाहिर नबिस्कंदै ब्रह्मणतक र कलासाई पचाद लाग्दरिते गर्नुपर्दछ । जलपानपछि लङ्गुलङ्गा आदि गरि हात-पाउ भेदै ब्रह्मण र काङ्गुले र हातमा ग्वाई अ आफ्दै आसुलपा मुखपूकक गर्नुपर्दछ र यहाँमे पुष्पाञ्जलि लिई मातृ पूजा जय-जटकार गर्नुपर्दछ, अनि गोरसकैपछि पुराण र प्रवचन सुन हुन्छ ।

पुराणवाचनमा सिच्छेद तर्गोक्त बाहु वजेतिर मध्याह्न गर्नुपर्दछ । मध्याह्नक केनै लक्ष्मणारपछि हात-मुट्टा पङ्कीभर केनै केनै मध्याह्न स्नान गर्ने चलन पनि छ । पुनः पञ्चगव्य प्रक्षाल गरी यज्ञमण्डपमा आई धूप बनी नैवेद्य गरेर पुष्पमाला भरणदि बढाउन । सँझ एक दिनको पाठ सकिएपछि पुन धूप बनी गर्ने गर्नुपर्दछ । यसर्थछ अरुनी पुष्पमाला गरेर शान्तिपाठ नित्यकर्मले पञ्चाङ्गल र ध्यान विरामण अर्दि गरेर भोजन गर्नुपर्दछ । सँझ सम्थाकालमा सन्ध्यावन्दनादि गरी पञ्चोपनारी

स्थापित सबै देवताको सहित पूजा गर्नुपर्दछ । यसपछि प्रदक्षिणा, आरती र पुष्पाञ्जलि आदि कार्य सम्पन्न गरेर माहात्म्य भन्ने चलन छ । यति गरिसकेपछि साँझ भगवानको नामस्मरण गर्ने गरिन्छ । साँझ पनि पञ्चामृत-प्रसाद वितरण गर्नुपर्दछ । यसपछि रात्रिनिश्राम हुन्छ ।

पुराणको अन्तिम दिन गुरुगन्तम्वन्धी नित्य कर्म सकिएपछि अग्निस्थापना गुरु गर्नुपर्दछ । अग्निस्थापनालाई चतुःस्वस्तिसन्मा पुण्याएर पूराणको दशांशले हवन । हवनको दशांशले तर्पण र तर्पणको दशांशले पाजन गर्नुपर्दछ । हवन, तर्पण र मार्जन गर्दा प्रधान देवताको जुन मन्त्र छ त्यस मन्त्रले गर्नुपर्दछ । पूजा, हवन, तर्पण, मार्जन आदि कार्यहरू सकिएपछि गोदान, पूर्णपात्र, पुस्तकदान, गणेश र वाचक आदि ब्राह्मणहरूको दक्षिणा र भूयसँ दक्षिणा आदि गर्नुपर्दछ । त्यसपछि आरती, पुष्पाञ्जलि र प्रदक्षिणा गरेर स्तुतिपाठ पर्थेनामदित अर्घ्यस्वेदन गर्दै साष्टाङ्गप्रणाम गर्नुपर्दछ । अनि विसर्जन गर्ने र शान्तिकलशको बत्तले अभिषेक, मिलकपात्री, रश्माकन्धन, पञ्चामृत एवं प्रसाद ग्रहण गर्नुपर्दछ ।

सबै काम सकिएपछि शङ्ख, घण्टा आदि वाद्यहरू बजाउँदै र भजन-कीर्तन गर्दै नजिकको ठूलो नदीमा पुष्प सेलाउन जाने चलन छ । त्यहाँ पुगेपछि पञ्चोपचारले गङ्गाजीको पूजा गरी पुष्प सेलाउने र गङ्गाजीसँग बसेको वस्तु बगाइदिने एवं भेटीहरू चढाउने गर्नुपर्दछ । पुष्प सेलाउनुकोपछि फूलपानी भिसिरको गङ्गाजल र पूजाको घडाको जलले समेत कर्ताहरूले कपडा लगाएर स्नान गर्नुपर्दछ । यसपछि नभिको शुद्ध वस्त्र पहिरेर ब्राह्मणहरूद्वारा टीका प्रसाद ग्रहण गरेर आशीर्वाद लिने गरिन्छ । त्यतिबेला ब्राह्मणहरूलाई टीका लगाइदिएर किञ्चित् दक्षिणा पनि दिनुपर्दछ र सबैलाई प्रसाद वितरण गरी भगवानको नाम स्मरण गर्दै घर फर्किने चलन छ ।

गणेशपुराणलाई संक्षेप गरी मार्गि दिधिनिर्देश गरिएको छ । सामान्य गणेशपूजनमा परम्परानुसार गर्नुपर्दछ ।

पूजाको उपचार - गणेशपूजाका सोह्र प्रकारका उपचारहरू छन् - १) अवाहन २, अमसन ३, शङ्ख ४, अर्घ्य ५, आयमरीच ६, पञ्चामृत स्नान, शुद्धोदक स्नान ७, वस्त्र ८, यज्ञोपवीत ९, गन्ध १०, पुष्प, दुर्वाङ्कुर र माला ११, धूप १२, दण्ड १३, वैशेध १४, ताम्बूल १५, आरती, दक्षिणा एवं प्रदक्षिणा १६, पुष्पाञ्जलि ।

पूजाका चार मुख्य पात्र - गणेशपूजनमा चार प्रकारका पात्रहरू आवश्यक हुन्छन् - १) पाद्यपात्र (यसमा अलसहित दुध, विष्णुश्चान्ता, सान्ना र कपल राखिन्छ), २) अर्घ्यपात्र (यसमा जल, दही, दुध, कुशको टुक्रा, फूल, अक्षता, कंकुम, चन्दन र सुपात राखिन्छ) ३) आचमनीयपात्र (यसमा जल, जाइफल, ल्वाङ् र कङ्कौल राख्नुपर्दछ) र ४) स्नानीयपात्र (यसमा अक्षता, गन्ध, पुष्प र जल राखिन्छ) ।

पञ्चामृत - दूध, दही, घिउ, चिनी र महु राखी पञ्चामृत तयार गर्नुपर्दछ ।

पञ्चगव्य - गोमूत्र, गोमय, दूध, दही र बिउमा कुशको जल मिसाई पञ्चगव्य तयार गर्नुपर्दछ ।

पञ्चपल्लव - वर, पीपल, औष, डुव्री, पौखरीका पातहरू

अष्टाङ्गअर्घ्य - जल, दूध, कुश, दही, घिउ, अक्षता, तिल र सस्यु यी जस्तु अर्घ्यका आठ अङ्ग हुन् ।

पूजाप्रारम्भ

कर्ताले थोखो वस्त्र पहिरी नित्यकर्म सम्पन्न गरेर जमै फेरेर पूजास्थलमा आएपछि पूजाक, लागि गङ्गाजनसहित र पञ्चोपचारका सामग्रीहरू आफ्नो समीपमा राख्नु पर्दछ । आचमन गरी पञ्चगव्य प्राशन गर्नुपर्दछ ।

पञ्चगव्य निर्माणविधि

यस्या गार्डन एक भाग गोबर आधा भाग दूध तीन भाग दही दुई भाग घिउ एक भाग कुशपानी एक भाग यति सबै क्रमोच्चत लेखिएअनुसार मन्त्र पढ़दै एक-एक गरेर एउटा तामाको चोखो भाँडोमा राख्नुपर्दछ । यस्या यथासाध्यै गार्डन कैली गाईको, गोजर काली गाईको, दूध रोनी गाईको, दही राती गाईको र घिउ माली गाईको लिनुपर्दछ । तथापि पौखै थोक कैली गाईको लिनुपर्दछ । त्यो राम्र ग्याए जस्तो गाईको पाइन्छ त्यस्तै त्यस्तै लिनुपर्दछ । तस लेखिएका मन्त्रअनुसार पञ्चगव्य निर्माण गर्नुपर्दछ ।

- गार्डन - ॐ भूतर्भुवः स्वः । तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि धियो यो नः प्रचोदयात् ।। यो मन्त्र पढ़दै बरुणको ध्यान गरी तामाको चोखो भाँडोमा गार्डन राख्नुपर्दछ ।
- गोबर - ॐ गन्धर्वाश्चन्द्राधर्वाश्चित्रपुष्पाङ्करीषिणीम् । ईश्वरीसर्वभूतानां नामिहोपद्रुसेप्रियम् ।। यो मन्त्र पढ़दै अग्निको ध्यान गरी गोबर राख्नुपर्दछ ।
- दूध - ॐ आप्यायस्व समेनृते विद्युत सोमवृष्यम् । भवावाजस्य सद्गुणैः । यो मन्त्र पढ़दै चन्द्रमाको ध्यान गरी दूध राख्नुपर्दछ ।
- दही - ॐ दधिष्ठास्योऽभयकाष्ठिः क्षिप्रगोरश्चस्यवाजिनः । सुरभिर्नोमुखाकरत्प्राणऽआयूः क्षितिरिषत् ।। यो मन्त्र पढ़दै वायुको ध्यान गरी दही राख्नुपर्दछ ।
- घिउ - ॐ तेजोसिशुक्रमस्यमृतमग्निप्राप्तनामासिप्रियन्देवानांमनाधृष्टन्देवमजनमसि ।। यो मन्त्र पढ़दै सूर्यको ध्यान गरी घिउ राख्नुपर्दछ ।
- कुश पानी - ॐ देवस्यन्वासवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्याम्पूष्णोहस्ताभ्याम् ।। यो मन्त्र पढ़दै कुश पानी र पवित्र राख्नुपर्दछ ।
- दूखो - ॐ काण्डात्काण्डान्परोहन्तीपरुषः परुषस्यरि एवानोद्वेपतनुमहस्वेणशतेनच । यो मन्त्र पढ़दै दूखो राख्नुपर्दछ ।

त्यसपछि तलको मन्त्र पढी हातमा पवित्र लिएर पञ्चगव्य जलाउनु पर्दछ

ॐ आयो हिष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन । भहेरणाय चक्षसे ।।

यसपछि तलको मन्त्र अथवा गव्यको मन्त्रले दश पटकसम्म पञ्चगव्यको अभिमन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

ॐ मानस्तांके ननये मा नऽआयुषि मा नो गो घु मा नोऽअश्वेषु रीरिषः ।

मा नो वीरान् रुद्र माधिनो बधीहविष्यन्तः सवमित्वा इवामहे ।।

यसरी पञ्चगव्य बनाएर पहिले शिजकोलाई अर्पण गरेर आफूले तलको मन्त्र पढी खानुपर्दछ ।

यत्त्वमश्निगतं पापं देहे तिष्ठति भामके । प्राशने पञ्चगव्यस्य दहत्वग्निर्विवेचनम् ।

कर्त्तव्य निर्माणविधि

कर्त्तव्यले पञ्चगव्य प्राशन गरेपछि अक्षतमा वर्षी तीन पल्ल आधमन गर्नुपर्दछ । त्यसपछि ॐ आधारशक्तये नमः भने आधनी अर्धान्तर टाहिनेपाट्टे चुईमा अलिकति फूल-अक्षतहरू चढाएर त्वसमर्पि तामाको एउटा चोखो भाँडो याता वाता वा

धानी राखनुपर्दछ त्यसना कर्मसित तेल लेखिएअरुसर मन्त्र पढ्दै पवित्र कुश, जल चन्दन अक्षता, फूलहरू राखेर कर्मपात्र बनाउनुपर्दछ

कर्मपात्र स्थापना- ॐ यद्देवादेवहेडनन्देवासश्चक्रमावयम् अग्निर्मातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वं हस ।।१।। ॐ यदिदिवायदिनक्तमेनां सिचक्रमावयम् । वायुर्मातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वं हस ।।२।। ॐ यदिजाग्रद्यदिस्वप्नऽर्णो सिचक्रमावयम् । सूर्योमातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वं हस ।।३।। यो मन्त्र पढ्दै अक्षतापुञ्जमाथि कर्मपात्रको स्थापना गर्नुपर्दछ

कुशका पवित्र - ॐ पवित्रेस्थोवैष्णव्योसवितुर्व प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपवित्रेणसूर्यस्वरश्मिभिः ।। यो मन्त्र पढ्दै कर्मपात्रमा पवित्र राख्नुपर्दछ

जल - ॐ शत्रोदेवीरभिष्टयऽआपोभवन्तुपीतये शय्योरभिस्रवन्तुन । यो मन्त्र पढ्दै कर्मपात्रमा जल राख्नुपर्दछ

पुष्प - ॐ श्रीश्चनेलक्ष्मीश्चपत्न्यावहोगात्रोपाक्षेनक्षत्राणिरूपमक्षिनीष्यान्तम् । इष्टान्निषाणामुमऽइषाणसर्वलोकमऽइषाण । यो मन्त्र पढ्दै कर्मपात्रमा पुष्प राख्नुपर्दछ ।

जौ ॐ यत्कोसियवयास्महेषोयवयाराती ।। यो मन्त्र पढ्दै कर्मपात्रमा जौ राख्नुपर्दछ ।

तिल ॐ तिलोसिधोपदैवत्योगोस्सवादेवनिर्मित प्रत्नमद्भिःपुक्त स्वधयापितृल्लोकान्पूणाहि-न-स्वाहा ।। यो मन्त्र पढ्दै कर्मपात्रमा तिल राख्नुपर्दछ

चन्दन - ॐ गन्धद्वारान्दुराधर्षाञ्जित्यपुष्टांकरीधिणीम् । ईश्वरींसर्वभूतानांतामिहोपहृयेश्रियम् । यो मन्त्र पढ्दै कर्मपात्रमा चन्दन राख्नुपर्दछ

अक्षता ॐ अक्षन्नपीपदन्तह्यर्वाण्याऽअधुषत । अस्तोषतस्वभानवोविष्मन्विष्ट्यामतोयोजात्रिन्द्र-तेहरी । यो मन्त्र पढ्दै कर्मपात्रमा अक्षता राख्नुपर्दछ

दूधो ॐ काण्डात्काण्डान्पराहन्तीपरुष-परुषम्परि , एवानोदूर्वेष्टानुमहस्वणशतेनञ् ।। यो मन्त्र पढ्दै कर्मपात्रमा दूधो राख्नुपर्दछ ।

अभिमन्त्रण ॐ यद्देवादेवहेडनन्देवासश्चक्रमावयम् । अग्निर्मातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वं हस ।।१।। ॐ यदिदिवायदिनक्तमेनां सिचक्रमावयम् । वायुर्मातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वं हस ।।२।। ॐ यदिजाग्रद्यदिस्वप्नऽर्णो सिचक्रमावयम् । सूर्योमातस्मादेनसोविश्वान्मुञ्चत्वं हस ।।३।। उक्त तीन मन्त्रले कर्मपात्रको जललाई विस्तारै चलाउँदै अभिमन्त्रण गर्नुपर्दछ

सेचन - ॐ अपवित्रः पवित्रो वा सवांचस्थां गतोऽपि वा । यः स्मरेत् पुण्डरीकाक्षं स ब्राह्मण्यन्तर-शुचिः ।। ॐ पुण्डरीकाक्षः पुनातु यो मन्त्रले कर्मपात्रको जल लिएर आफूलाई सेचन गरी अन्यत्र पनि छर्कनु पर्दछ ।

पवित्रधारण - ॐ पवित्रेस्थोवैष्णव्योसवितुर्व प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेणपवित्रेणसूर्यस्वरश्मिभिः । यो मन्त्र पढ्दै हातमा पवित्र धारण गर्नुपर्दछ । यसपछि बनी बाल्नुपर्दछ

दीपज्वालन

ॐ मिश्रोभवविद्वद्भ्यः आशुर्भवताज्ज्वलन् । पृथुर्मयसुखदस्त्वयमे पुगीषवाहण । यो मनः पटी दीपज्वालन
गनुपदंष्ट्र र जन्दन अक्षता चक्राङ्ग तलको मन्त्रले वसोर्णाई नमस्कार गनुपदंष्ट्र ।

ॐ पृष्टादिविपृष्टाऽअग्नि पृथिव्यामृष्टेर्विश्वाऽओषधीराचिवेश ।

वैश्वानर-सहस्रपृष्टोऽअग्नि-सप्तोदित्वावरिषस्यानुत्तमम् ॥

आसनाभिमन्त्रण

वक्ता बालेपाठ ॐ ह्रीं आधारशक्तिकमलामनाय नमः मनो असन्तमुनि फूल-अक्षता आदि चढाई आफू बसेको
आसनलाई हान्ने होएर तलको मन्त्रले अभिमन्त्रण गनुपदंष्ट्र

ॐ पृथिव त्वया धृता लोका देवि त्वं विष्णुना धृता । त्वं च धारय मां देवि पवित्रं कुरु आसनम् ॥

भूतोत्सारण

अभिमन्त्रणपछि कम्मो सस्युं टङ्गा सतो अक्षता तिलहळ लिएर तलका मन्त्रले सर्वोतिर छर्दै भूतोत्सारण गनुपदंष्ट्र

ॐ अपसर्पन्तु ते भूता ये भूता भूमिसंस्थिताः । ये भूता विघ्नकर्तास्ते नश्यन्तु शिवाज्ञया ॥

ॐ अपक्रामन्तु भूतानि विशाखाः सर्वतो दिशम् । सर्वेषामक्षिरोधेन पूजाकर्म समारभे ॥

यस्योक्ति शिङ्गा चौकीकन तीन पटक आचमन गर्ने तीन फल्ट प्राणावायु गनुपदंष्ट्र त्यसपछि तीन टुक्रा कुश र दूबोले
तलको मन्त्रद्वारा पञ्चाङ्ग्य चारैगिर छर्कनुपदंष्ट्र ।

ॐ रक्षोहणा वो बलगहन प्रोक्षामि वैष्णवान् रक्षोहणावो बलगहनोवनयामि वैष्णवान् रक्षोहणो वो बलगहनो-
धस्तृणामि वैष्णवान् रक्षोहणो वां बलगहनो पर्यु हामि वैष्णवी वैष्णवमसि वैष्णवाः स्व ॥

मङ्गलपाठ एवं शान्तिपाठ

मङ्गलपाठ

सुशान्तिर्भवतु । श्रीमत्सहायणाधिपतये नमः । लक्ष्मीनारायणाभ्यां नमः । उमामहेश्वराभ्यां नमः ।
वाणीहिरण्यगर्भाभ्यां नमः । शङ्खीपुरन्दराभ्यां नमः । मानापितृभ्यां नमः । इष्टदेवताभ्यो नमः ।
कुलदेवताभ्यो नमः । ग्रामदेवताभ्यो नमः । वास्तुदेवताभ्यो नमः । स्थानदेवताभ्यो नमः ।
सर्वेभ्यो देवेभ्यो नमः । सर्वेभ्यो आत्मणेभ्यो नमः ।

विश्वेश माधवं दृष्टि वण्डपतिं च धैरवम् । बन्धे काशिंगुहां गङ्गा भवानीं यणिकर्णिकाम् ॥१॥

वक्रतुण्ड महाकाव्य कोटिसूर्यसमप्रभ । निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ॥ २॥

सुमुखशैकरन्तश्च कपिलो गजकर्णक । लम्बोदरश्च विकटो विघ्ननाशो विनायकः ॥३॥

धूपकेतुर्गणाध्यक्षो भालचन्द्रो गजाननः द्वादशैवानि नामानि यः पठेच्छृणुयादपि ॥४॥
 विद्यारम्भे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा । सङ्ग्रामे सङ्कटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥५॥
 शुक्लाम्बुधर देव शशिवर्ण चतुर्भुजम् । प्रसन्नवदनं ध्यायेन् सर्वविघ्नोपशान्तये ॥६॥
 अभीष्टितार्थमिद्वयार्थं पूजितो यः सुरासुरैः । सर्वविघ्नच्छिदे तस्मै गणाधिपतये नमः ॥७॥
 सर्वमङ्गलमाङ्गल्ये शिवे सर्वार्थसाधिके । शरण्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोऽस्तु ते ॥८॥
 सर्वदा सर्वकार्येषु नास्ति तेषामभङ्गलम् । येषां हृदिस्थो भगवान् मङ्गलायतनं हरिः ॥९॥

तदेव लग्नं सुदिनं तदेव ताराबलं चन्द्रबलं तदेव

विद्याबलं दैवबलं तदेव लक्ष्मीपते तेऽङ्घ्रियुगं स्मरामि ॥१०॥

लाभस्तेषां जयस्तेषां कुलस्तेषां पराजयः । येषां पिन्दीवरण्यामो हृदयस्थो जनार्दनः ॥११॥
 यत्र द्यागधरः कृष्णा यत्र पार्थो धनुर्धरः । तत्र श्रीविजयो भूतिधुंवा नीतिर्मोतर्ममः ॥१२॥
 अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते । तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम् ॥१३॥
 स्पृते सकलकल्याणभाजनं यत्र जायते । पुरुषं तमजं नित्यं ब्रजामि शरणं हरिम् ॥१४॥
 सर्वद्वारम्भकार्येषु त्रयस्त्रिभुवनेश्वरा । देवा दिशन्तु न सिद्धिं ब्रह्मोशनजनार्दनाः ॥१५॥

शान्तिपाठ

आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतोऽदव्यासो ऽअपरीतासः ऽउद्भिदः । देवा नो यथा सदमिद्वृधे
 असन्नप्रायुवो रक्षितारो दिवेदिवे ॥ देवानां भद्रा सुषतिर्ब्रूयतां देवानां तनिरभि नो निवर्तताम्
 देवानां सख्यमुपसेदिमा वयं देवा न ऽआयुः प्रतित्तु जीवसे ॥ तान्पूर्वया निविदा हूयहे वयं भग
 मित्रमहिनि दक्षमस्विधम् । अर्यमणं वरुणं सोममश्विना सरस्वती नः सुभगा मयस्करन् ॥ तन्नो
 वातो मयोभू वातु शेषजं तन्याताः पृथिवीं तत्पिता द्यौः । तद्ग्रावाणः सोममुतो मयोभूवस्तदश्विना
 भृणुत धिष्ण्या युवम् । तमीदृशं जगतस्तस्थुषस्पतिं धियंजिन्मवसे हूयहे वयम् । पूषा नो यथा
 वेदसायसद्वृधे रक्षिताः प्रायुरदव्यः स्वस्तये ॥ स्वस्ति न ऽइन्द्रो वृद्धश्रवा स्वस्ति न पूषा विश्ववेदाः
 स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो ऽअरिष्टनमिः स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातुः ॥ षडश्र मरुतः पृश्निमातरः शुभंयावानो
 विदथेषु जम्पयः । अग्निजिह्वा मनवः सूर्यक्षमो विश्वे नो देवा ऽअवसागमन्निह ॥ भद्रं कर्णेभिः
 शृणुयाम देवा भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः । स्थिरैर्ङ्गीस्तुष्टुवांसस्तनूभिर्व्यशेमहि देवहितं यदायुः ।
 इतिपित्रुः शरदो ऽअन्ति देवा यत्रा नक्षत्रा जारसं तनूनाम् । पुत्रासो यत्र पितरो वधन्ति या नो मध्या
 रीरिषतायुर्गन्तो ॥ अदितिर्द्यौरदितिरन्तरिक्षमदितिर्माता स पिता स पुत्रः । विश्वे देवा ऽअदितिः
 पञ्चजना ऽअदितिर्जातमदितिर्जनित्वम् ॥ (यजु २५/१४-२३) द्यौः शान्तिरन्तरिक्षं शान्तिः पृथिवी
 शान्तिरापः शान्तिर्गोमधयः शान्तिः । धनस्पतयः शान्तिर्विश्वे देवाः शान्तिर्वह्म शान्तिः सर्वं शान्तिः
 शान्तिरेव शान्तिः सा या शान्तिरेधि । यतो यत् सप्तोहसे ततो नो ऽअधयं कुरु । इं न कुरु
 प्रजाभ्यो ऽअधयं नः पशुभ्यः ॥ (यजु ३६/१७, २१)

गोदान

नमस्तस्मै एव गन्धितदुपष्टि निम्न 'वर्ध'अनुसर शयर्हित न मेदान गर्नुपदेउ ।

गोपूजन - ॐ नमो गोप्य अभिलोभ्य सौख्यदीप्य एव च । नम ब्रह्मसुताय्यः पवित्राभ्यो नमो नम ॥ ॐ गवो नम । ॐ गोपत्याम्नायीभूतस्यै नमः । ये मन्त्रे गोदायः स्मृत एतद्गङ्गादेरुपे कर्षणी पैसा ॐ नमः गङ्गादेर् अर्चना रात्रे नमः गर्नुपदेउ

ब्राह्मणपूजन - ॐ नमो ब्राह्मणदेवाय गेबकृष्णद्वितीय च । अर्द्धिताय कृष्णाय गन्धिताय नमो नमः । ॐ ब्रह्मणाय नमः ॥ ये मन्त्रे ब्राह्मणस्यै टीका लगाई पूजा गर्नुपदेउ

सङ्कल्प इति ॐ नमस्तत्सत् तत्सत् ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णु श्रीमद्भक्तो पुण्यपुरुषस्य भिलोभयः प्रवर्तमानस्य अहं श्रीब्रह्मणाऽहं द्वितीये एतद्धं श्रीभक्तवागहकस्यै वैवस्वताय नमः अहं विमानित्वं धुमे कल्पिधुगे कलिप्रथमस्यै पूर्वाक मन्त्रद्वये चरतवर्धे भगवत्पदे आध्या-
वर्धनगतेकटो अमुकगरे अमुकग्रामे अमुकस्थाने वा बौद्धाकस्यै अमुकनयमहन्तरे भीमस्यै अमुकपुत्रे अमुकतौ पापद्वन्द्वप्रदमासोक्तये अनुकमसे अमुकपक्षे अमुकनर्तके अमुककास्यै अमुकपक्षे अमुकयोगे अमुककाले अमुकगतिस्थिते चन्द्रे अमुकगतिस्थिते श्रीमस्यै अमुकगतिस्थिते देवगुते रोषेय प्रहस्य च यथावद्यागतिस्थितेषु मन्त्रे एव प्रहस्यगतिस्थितेषु कतिपयिष्टाय शुभपुण्याय अमुकगते अमुकशाम् (अमुकनमो अमुक गुण) अहं श्रीगणेशपुत्राय नमः पूर्वाह्मेन अधीयमाने दीपकलक्षणोद्गादिभूतनकर्मणि कार्यकर्मचिकित्सकमन्त्रप्राप्तिसिद्धये तथा च सद्याद्विजिह्वद्वयं इमां ग रुद्रदेवतां तत्पत्याम्नायं धुमे इत्येव एतदुपदेउ चन्द्रदेवताकं तायल्लपदे सूर्यदेवताकं इत्यन्तरे वा यथानामदेवताकममुकनयस्य अमुकशाम् ब्राह्मणाय मुपुजिताय प्रायश्चित्तगोदानत्वेन तुभ्य सम्प्रददे तत्सत् नमः । सङ्कल्प मन्त्रोपदेउ ब्राह्मणका इत्येव कुजपते एव गोदानं गर्नुपदेउ

गोपार्थना - ॐ कथिते सर्वदेवतां पूजनायामि रोहिणी । त्रयदेवतायै यस्यात् तस्यात् ज्ञानि इयम्य मे ॥ ॐ गवो मे आगतः सन्तु गावो मे सन्तु पुष्टा गावो मे दृढये सन्तु गवा मध्ये वासव्यहम् ॥ ये मन्त्रे गदैर् गवैर् अथवा रुद्रैर् पैसा ॐ पार्थना गर्नुपदेउ

दानप्रतिष्ठासङ्कल्प - ॐ अष्टौह कृतस्त्रयःशिवार्थयो (प्रत्याम्नायीभूतजलत्रय)दानकर्मण प्रतिष्ठार्थं तस्याह्मता मिच्छाम्य इमां दक्षिणां - एतद्गङ्गायै चन्द्रदेवताकं (तायल्लपदे वा सूर्यदेवताकं)

पेशाय इत्येव ब्राह्मणाय तुभ्यमहं सम्प्रददे । नमस्तु नमः ॥ ये मन्त्रे ब्राह्मणका इत्येव कुजः त्रयर्थाहं दक्षिणा रात्रिदिनुपदेउ । ब्राह्मणायै नमः ॐ स्वास्ति गन्दै दक्षिणा प्राय गर्नुपदेउ ।

अभिषेक - श्री ज्ञानिन्नायक ज्ञानि पृथिवी ज्ञानिनाय ज्ञानिबोधय ज्ञानि । यथावत्तत् ज्ञानिर्विद्ध देवा ज्ञानिबोध ज्ञानि सर्व ज्ञानि ज्ञानिनाय ज्ञानि मा वा ज्ञानिनेधि । यस्तु मन्त्रये यजमानह्मः अभिषेक त्रिदिनुपदेउ यमर्चि विष्णुर्विक प्रार्थयन् अदि ब्रह्म पुत्रं गर्नुपदेउ

अर्घ्यनिर्माणविधि

अर्घ्यमामग्रीपरिचय

जल, दूध, कुश, दही, दुबो, अक्षता, तिल, जी र सस्युं यी आठ पदार्थद्वारा अर्घ्य तयार गरिन्छ । अर्घ्यका आठ पदार्थहरूको सम्बन्धमा विभिन्न मतहरू रहेका छन् । कसैले जल, दूध, कुश, दही, दुबो, अक्षता, तिल र सुपारी गरी यी आठ पदार्थद्वारा अर्घ्य निर्माण गर्नुपर्ने कुरा बताएका छन् । कसैले जल, दूध, कुश, दही, अक्षता, तिल, जी र सस्युं यी आठ पदार्थलाई अर्घ्यका अङ्ग मानेका छन् । कसैले पुष्प, अक्षता, जी, कुश, तिल, सस्युं र दुबोलाई अर्घ्यका आठ अङ्ग मानेका छन् । उक्त चार मतमा उल्लिखित सामग्रीहरूमध्ये आफ्नो परम्पराअनुसार जुन मतका सामग्रीहरूको प्रयोग गरे पनि हुन्छ ।

प्रयोग

कर्ताले अधजा ब्राह्मणले आसनमा बसेर आचमन गरेपछि यथाशक्ति प्राणायाम गरी आफ्नो अङ्गितिर दाहिनेपट्टि एउटा चोखो ठाउँमा कर्मपात्रको जल छर्केर चन्द्रद्वारा बिन्दुसहितको त्रिकोण लेख्नुपर्दछ ।

बह्निमण्डलपूजन र अर्घ्यपात्र स्थापना

माथि बताइएअनुसार बनाइएको त्रिकोणमा धूम्राक्षि, ऊष्मा, ज्वलिनी, ज्वालिनी, विस्फुलिङ्गिनी, सुश्री, सुरूषा, कपिला, स्वधा, स्वाहा यी दश कलाका स्वामी अग्निमण्डलको चन्दन, अक्षता आदिद्वारा ॐ दशकलात्मने बह्निमण्डलाय फात्राधाराय नमः यस मन्त्रद्वारा पूजा गरी शङ्खमुद्रा देखाएपछि उक्त त्रिकोणमाथि अर्घ्यपात्रको स्थापना गर्नुपर्दछ ।

सूर्यमण्डलपूजन
अर्घ्यपात्रमा तर्पणी, तापिनी, धूमा, मरीचि, ज्वालिनी, रुचि, सुषुम्णा, भोगदा, विश्वास, बोधिनी, धारिणी र क्षमा यी कोह कलाका स्वामी सूर्यमण्डलको ॐ सूर्यमण्डलाय द्वादशकलात्मने नमः, अमुकदेवाध्यपात्राय नमः यी मन्त्रद्वारा अर्घ्यपात्र र सूर्यमण्डलको फूल, चन्दन, अक्षताले पूजा गर्नुपर्दछ । पूजा गरेपछि अर्घ्यपात्रमा तलको मन्त्र पढी जल राख्नुपर्दछ ।

जल प्रक्षेपण - आपोऽअस्मान्वातरः शुन्ध्यन्तु घृतेन नो घृतम्बः पुनन्तु । विश्वं हि रिप्रं प्रबहन्ति देवीरुदिदाभ्यः शुचिरा पूत एभिः ।

जलमा चन्द्रमण्डलपूजन

अर्घ्यपात्रमा राखिएको जलमा अमृता, मानदा, पूषा, पुष्टि, तुष्टि, रति, धृति, शशिनी, चन्द्रिका, कान्ति, ज्योत्स्ना, श्रा, प्रीति, अङ्गना, पूर्णा र पूर्णामृता यी १६ कलाले सम्पन्न चन्द्रमण्डलको ॐ षोडशकलात्मने चन्द्रमण्डलाय नमः यस मन्त्रबाट गन्ध, पुष्प, अक्षताले पूजन गर्नुपर्दछ ।

अर्घ्यपात्रमा विभिन्न पवित्र वस्तुहरूको प्रक्षेपण

दुग्धप्रक्षेपण - तलको मन्त्र पढी अर्घ्यपात्रमा दूध राख्नुपर्दछ

पयः पृथिव्या पयऽओषधीषु पयो दिव्यन्तरिक्षे पयो धरः । पयस्वती प्रतिशः सन्तु महाम् ॥

पवित्रप्रक्षेपण - तलको मन्त्र पढी अर्घ्यपात्रमा पवित्र अर्थात् कुश राख्नुपर्दछ -

ॐ पवित्रेस्थो वैष्णव्यो सविनुर्व प्रसवऽउत्पुनाम्यच्छिद्रेण पवित्रेण सूर्यस्य रश्मिभिः ॥

दधिप्रक्षेपण - तलको मन्त्र पढी अध्यंपात्रमा लही राख्नुपर्दछ -

ॐ दधिक्षाणोऽअकारिष्विष्णोराश्वस्यवाजिनः । सुगन्धिनोमुखाकरतत्राऽअधू धिनाधित

दूर्वाप्रक्षेपण - तलको मन्त्र पढी अध्यंपात्रमा दुखी राख्नुपर्दछ -

ॐ काण्डान्काण्डान्गोहन्तीपरुष पमषस्पति । एवानोदूर्वेप्रतनुमहस्येणशतेनच ॥

अक्षताप्रक्षेपण - तलको मन्त्र पढी अध्यंपात्रमा अक्षता राख्नुपर्दछ

ॐ अक्षतार्णमदन्तहर्त्राप्रियाऽअधूधन । अस्वीयतस्वमानयोविप्रानविष्णुयमतीयांजान्विन्दतेहरीः ।

तिलप्रक्षेपण - तलको मन्त्र पढी अध्यंपात्रमा तिल राख्नुपर्दछ -

ॐ तिलासिन्धोमर्दयत्योगोसयोदेवनिर्मित । प्रत्नमद्भि पूक्त स्वधारापिर्तृलोकान्पूणाहि न स्वाहा ।

यवप्रक्षेपण - तलको मन्त्र पढी अध्यंपात्रमा जौ राख्नुपर्दछ -

ॐ यवांसिचवथास्मद्देधोयवपारतो ॥

सषपप्रक्षेपण - तलको मन्त्र पढी अध्यंपात्रमा सस्यू राख्नुपर्दछ -

ॐ याऽओषधो पूर्वाजानादेवध्वस्त्रिपुगप्पुरा । मनैनुवधूणामहऽशनन्धामानिसप्तचः ।

तीर्थजलप्रक्षेपण - अध्यंपात्रमा लक्ष वस्तुहरूको प्रक्षेपणपछि गङ्गा आदि तीर्थको जल निम्नमन्त्र पढी राख्नुपर्दछ

ॐ गङ्गे च यमुने चैव गोदावरौ सरस्वती । नर्मदे सिन्धु कावेरि जलेऽस्मिन् सन्निधिं कुरु ।

अध्यंपात्रमा तीर्थहरूको आवाहन - अध्यंपात्रमा तीर्थजल राखेपछि तलको मन्त्रहरू पढी अङ्गकुश मुद्रा देखाएर

सूर्यमण्डलबाट तीर्थहरूको आवाहन गरी पूजा गर्नुपर्दछ

ॐ सर्वे समुद्राः सगिनस्तीर्थानि जलदा नदा । आयान्नु यजमानस्य दुर्निहयकारकाः ।

त्यमपछि नालयमुद्राले अध्यंपात्र ढक्केर छेनुमुद्रा देखाई अमृताकरण गर्नुपर्दछ ।

सूर्यार्घ्य

अर्घ्यपात्र पूजनपछि तलका मन्त्रले सूर्यलाई अर्घ्य दिनुपर्दछ

ॐ ध्येय सदा सवितुमण्डलमध्यवर्ती नारायण सरसिजासनसन्निविष्टः ।

केयूरवान् मकरकुण्डलवान् किरीटी हस्ती हिम्णमयवपुर्धृतशङ्खचक्रः ॥

ॐ नमः सवित्रे जगदेकचक्षुषे जगत्प्रसूतिस्थितिनाशहेतवे ।

त्रयीमयात्र त्रिगुणात्ममूर्त्ये विरक्तिनाशयणशङ्करात्मने ॥

ॐ एहि सूर्य सहस्रांशो तेजोराशो जगत्पते । अनुकम्पय मा देव गृहाणार्घ्यं दिवाकर ।

प्रतिज्ञासङ्कल्प

हवि ॐ तत्सत् तत्सत् तत्सत् ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णुः श्रीमद्भगवतो पुराणपुरुषस्य विष्णोराज्ञया प्रवर्तमानस्य
अथ श्रीवहाणोर्गद् द्वितीये पराद्धे श्रीश्वतवाराहकल्पे वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टाविंशतितमे युगे कलियुग कलिप्रथमचरणे
भूर्लोक जम्बूद्वीपे भारतवर्षे भरतखण्डे आयाचर्त्ताभार्गतैकदेशे अमुकनगरे अमुकप्राये अमुकस्थाने वा चौद्धावतारं

अमुकनामभवत्सरा श्रीसूर्य अमुकयने अमुकती महामाङ्गल्यप्रदयासोत्तमे अमुकभाषे अमुकपक्ष अमुकनिधौ अमुकवासरे अमुकनक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे अमुकराशिस्थिते चन्द्रे अमुकराशिस्थिते श्रीसूर्ये अमुकराशिस्थिते देवगुरौ शेषेषु ग्रहेषु च यथायथाशशिस्थानस्थितेषु सत्सु एवं ग्रहगुणगणविशेषणविशिष्टाया शुभपुण्यतिथौ अमुकगोत्रे अमुकशर्मा (अमुकवर्मा अमुकगुप्तः) अहं यथाधित्वमित्यर्थं श्रीमद्गणेशप्रीत्यथमिहलोकं सुखं भुक्त्वा परत्र म्वानन्दभुवनप्राप्त्यर्थं च पञ्चाहंन अथवा नवाहंन अथवा एकदशहंन अथवा एकविंशत्याहंन यथाधित्वमिति पचारे श्रीगणेशपुराणयज्ञं तत्पूर्वाङ्गत्वेन दीपकलशगणेशादिदेवतापूजनञ्चाहं करिष्ये । यस्मिन् प्रतिज्ञासङ्कल्पं गनुष्ये । यस्यैष्टि श्रीगणेशको आवाहनं गनुष्ये ।

गणेशको आवाहन

- क) हे हेरम्ब त्वमेहोहि ह्यम्बिकात्र्यम्बिकात्मज सिद्धिबुद्धिपते त्र्यक्ष तंक्षताभयुत यित् ।।
नागस्य नागहारं त्वां गणराजं चतुर्भुजम् , भूषितं स्वायुधैर्दिव्यैः पाशाङ्कुशपरश्वधैः ।।
आवाहयामि पूजार्थं रक्षार्थं च मम क्रतो इहागत्य गृहाण त्वं पूजां यागं च रक्ष मे ।।
- ख) ॐ गणानां त्वा गणपतिं हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियपतिं हवामहे निधीनां त्वा निधिपतिं हवामहे वसो मम । आहम जनि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् ।। (यजु. २३/१९) । ॐ भूर्भुवः स्वः सिद्धि बुद्धिसहिनाय गणपतये नमः , गणपतिमावाहयामि स्थापयामि । यो मन्त्रहस्त्याट श्रीगणेशको आवाहनं गनुष्ये ।

ब्राह्मणकरण

एकपल फेरि आचमन गरी ब्राह्मणकरण र पुण्याहवाचनलाई चाहिने चन्दन अक्षता, फूल, माला दुबो घन-सुशरी चन्न आसन पङ्कपात्र औंठी भेटीहरू सबै अचित्तिर तण्डोर ॐ ब्रह्माद्रव्येभ्यो नमः भनी पूजा गनुष्ये । त्यसपछि हातमा कर्मरत्नको कुशसहित जल रित्तिर सङ्कल्प गनुष्ये ।

सङ्कल्प - ॐ अस्यैह गोत्र प्रवरः । माध्यन्दिनीयशाखान्तर्गतशुक्लयजुर्वेदाध्याया) ...
शर्मा (वर्मा वा) अहं मम करिष्यमाण गणेशपुराणयज्ञकार्यणि दीपकलशगणेशपूजनपूर्वकं यथाविहित आचर्यादिकर्मं कर्तुं पुण्याहवाचनार्थं च यथानामगोत्रान् यथानामशर्मणो ब्राह्मणानेभिश्चान्दन्धुष्यश्चतताभ्युलपूर्णाफलवासोद्व्याभरणादिभिर्वृष्यान् अहं वृणे यो सङ्कल्पं पठुर ब्राह्मणहस्तलाई टीका लगाई वस्त्र, रत्न फलहरू हातमा राखिदिनुपर्दछ । ब्राह्मणहस्तले पनि ॐ कृता स्मः भन्नु पर्दछ । अनि यजमानले ॐ यथाविहितं कर्मं कुरुन भनेपछि ब्राह्मणहस्तले ॐ कवचं धत्री पुण्याहवाचनं गनुष्ये यजमानले ब्राह्मणको प्रार्थना गनुष्ये ।

ब्राह्मणप्रार्थना ॐ ब्राह्मणा सन्तु मे शस्ताः पापात् पान्तु समाहिताः । वेदानां चैव दातारः पातारः सर्वदेहिनाम् ।।१।।
जपयजैस्तथा होमैर्दानैश्च विविधैः पुनः देवानाञ्च पितॄणाञ्च तृण्यर्थं पातका कृताः ।।२।।
यथा देहे स्थिता वैदाः पावयन्ति जगन्नयम् । तक्षन्तु सततं तस्माज्जपयजै स्ववस्थितान् ।।३।।
ब्राह्मणा जङ्गमं तीर्थं त्रिषु लोकेषु विश्रुताः । येषां वाक्यामृतमैव शुद्ध्यन्ति मलिना जनाः ।।४।।
पावनाः सर्ववर्णानां ब्राह्मणा ब्रह्मरूपिणः । सर्वकर्मरता नित्यं वेदशास्त्रार्थकोविदाः ।।५।।

श्रोत्रिया सत्यवाचश्च वेदध्यानरताः सदा , बद्धाक्यामृतसंसिक्ता ऋद्धिं यान्ति नरहृमा ॥६॥
 अद्भौकुर्वन्तु कर्मेतत् कल्पद्रुमसमाश्रितः । यथेक्षन्निघमैद्युक्ता मन्त्रार्थे स्थिरबुद्धयः ॥७॥
 यत्कृपांलोकनत् सर्वा ऋद्धयो वृद्धिमाप्नुयुः । मय यज्ञे सदा पूज्या सन्तु वै निघमान्विताः ॥८॥
 अक्रोधनाः शौचपरा सततं ब्रह्मवादिनः । ब्रह्मध्यानरता नित्यं प्रसन्नमनसः सदा ॥९॥
 अदृष्टभाषिणः सन्तु मा सन्तु परनिन्दकाः । ममाधि निघमा होते भवन्तु भवतामपि ॥१०॥

ब्राह्मणप्रार्थनापद्धिः पुण्याहवाचनं गर्तुपर्दछ ।

पुण्याहवाचन

ब्राह्मणवरणपद्धिः यजमानले हात जोडेर तल दिशेको कमले ब्राह्मणहरूसित पुण्याहवाचनका लागि प्रार्थना गर्दै जानुपर्दछ । ब्राह्मणहरूले पनि प्रार्थकअनुसार क्रमैसित आशीर्वादका मन्त्रहरू पढ्दै जानुपर्दछ । यजमानले हानमा फल आदि लिएर दशकामको उल्लेख गर्दै प्रार्थना वाक्य भन्नुपर्दछ ।

यजमानको प्रार्थना वाक्य- ॐ अद्येहेत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणो मम गृहेऽमुककर्मणि भो ब्राह्मणा ॐ पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणाः ॐ पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणाः ॐ पुण्याहं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणहरूको उत्तर वाक्य- ॐ पुण्याहमस्तु ॐ पुण्याहमस्तु, ॐ पुण्याहमस्तु ॐ पुनन्तुमादेवजनाः पुनन्तु-मनसाधियः । पुनन्तुविश्वभूतानिजातवेद पूर्वाहिमा ।

यजमानको प्रार्थना वाक्य- ॐ अद्येहेत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणो मम गृहेऽमुककर्मणि भो ब्राह्मणाः ॐ स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणाः ॐ स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणाः ॐ स्वस्ति भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणहरूको उत्तर वाक्य- ॐ स्वस्ति, ॐ स्वस्ति ॐ स्वस्ति ॐ स्वस्तिनऽइन्द्रोवृद्धश्च स्वस्तिनः पूषा-विश्ववेदा । स्वस्तिनस्ताक्षर्योऽअरिष्टनेमि स्वस्तिनोवृहस्पतिर्हधातु ।

यजमानको प्रार्थना वाक्य- ॐ अद्येहेत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणो मम गृहेऽमुककर्मणि भो ब्राह्मणाः ॐ समृद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणाः ॐ समृद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणाः ॐ समृद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणहरूको उत्तर वाक्य- ॐ समृद्धयताम्, ॐ समृद्धयताम्, ॐ समृद्धयताम् । ॐ सत्रस्यऽऋक्षिरस्य-गन्मज्ज्योनिरमृताऽअभूम । दिवंऽधिभ्याऽअद्भ्यारुह्यमावितामदेवान्मज्ज्योतिः ।

यजमानको प्रार्थना वाक्य- ॐ अद्येहेत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुकशर्मणो मम गृहेऽमुककर्मणि भो ब्राह्मणाः ॐ वृद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणाः ॐ वृद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणाः ॐ वृद्धिं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणहरूको उत्तर वाक्य- ॐ वृद्धयताम्, ॐ वृद्धयताम्, ॐ वृद्धयताम् । ॐ ज्यैष्ठ्यज्ञस्यऽआधिपत्यञ्च मे मन्त्रश्च मे भामश्च मे भस्मश्च मे भस्मजमेमाचमेपहिमाचमेवरिषाचमेप्रथिमाचमेवर्षिमाच-

मेद्राधिप्राचमेवृद्धस्त्रमेवृद्धिश्चमेयज्ञेनकल्पन्ताम् ।।

यजमानको प्रार्थना वाक्य ॐ अद्यहेत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुककर्मणो मम गृहेऽमुककर्मणि भो ब्राह्मणा ॐ कल्याणं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणा ॐ कल्याणं भवन्तो ब्रुवन्तु भो ब्राह्मणा ॐ कल्याणं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणहरूको उत्तर वाक्य - ॐ कल्याणम्, ॐ कल्याणम्, ॐ कल्याणम् ॐ यथेमांवाचकृत्याणीमा-
वदानिजनंश्च, ब्रह्ममाजनगभ्याश्च शूद्राद्यचार्याश्च स्वायत्तारणाञ्च ।
प्रियोदेवानाञ्चक्षिणार्थेदातुरिहभूयासमयम्मेकाम-सम्बुध्यतामुपमादौनमनु ।।

यजमानको प्रार्थना वाक्य - ॐ अद्यहेत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुककर्मणो मम गृहेऽमुककर्मणि भो ब्राह्मणा ॐ शान्तिं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणा ॐ शान्तिं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणा ॐ शान्तिं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणहरूको उत्तर वाक्य - ॐ शान्ति ॐ शान्ति ॐ शान्ति । ॐ ह्रीं शान्तान्तरिक्षेऽशान्तिं पृथिवीशान्ति-
रप शान्ति रौषधाय शान्ति । यन्नस्पतय शान्तिर्हि श्वेदेवा शान्तिर्ब्रह्मा-
शान्तिः सर्वेऽशान्ति शान्तिर्व्यशान्ति सामाशान्तिरेधि

यजमानको प्रार्थना वाक्य- ॐ अद्यहेत्यादिदेशकालौ संकीर्त्य अमुकगोत्रस्यामुकप्रवरस्यामुककर्मणो मम गृहेऽमुककर्मणि भो ब्राह्मणा श्रियं भवन्तो ब्रुवन्तु, भो ब्राह्मणा श्रियं भवन्तो ब्रुवन्तु भा ब्राह्मणा श्रियं भवन्तो ब्रुवन्तु ।

ब्राह्मणहरूको उत्तर वाक्य ॐ श्री- , ॐ श्री- , ॐ श्री- । ॐ मनसः काममाकूर्तीवाच-सत्यमज्ञेय । पशूनाश्च-
रूपमन्नस्य- रसोयश-श्री-श्रयताम् ।।

आशीर्वादप्रदान - ॐ मन्त्रार्थाः सफलाः सन्तु पूर्णाः सन्तु मनोरथाः ।

शत्रूणां बुद्धिनाशोऽस्तु मित्राणामुदयस्तव ।।

ॐ भद्रमस्तु शिखं चास्तु महालक्ष्मी- प्रसीदतु ।

रक्षन्तु त्वां सदा देवा आशिषः सन्तु सर्वदा । पुण्याहवाचनप्रसादोऽस्तु । उक्तं
मन्त्र पढेर ब्राह्मणले यजमानलाई फूल-प्रसाद लगाइदिनु पर्दछ । ब्राह्मणवरण गर्दा ब्राह्मणलाई
दिएको फूल-मुमारी, जनै अक्षना आदि एक वस्त्रको टुल्लामा गाँठो पारी कर्ताको दाहिने
पाखुरामा बाँधिदिनुपर्छ । त्यो वस्त्र साङ्गेला गरी फूलपती खेलाउँदा गङ्गा आदि नदीमा
बगाइदिनुपर्छ । यज्ञसमाप्त नहुन्जेल जनैजस्तै बन्धिराख्नुपर्दछ

दोपपूजा

पुण्याहवाचनपछि कताले दोपपूजा गर्नुपर्दछ ।

आवाहन ॐ दोपनारायण इह आगच्छ, इह तिष्ठ, मय पूजां गृहाण, यावत् पूजां करोमि तावत् त्वं सुस्थिरो

भव, युष्मज्जो भव सुखरदो भव । उक्त वाज्रयहसुवाते दोषको आकाहन गनुषदछ ।

नमस्कार - ॐ नमोऽस्तुतये नमः सहस्रभूतं सहस्रपादाक्षिरिशितेत्वाहुः

सहस्रनाम्नं पुण्याय शश्वत सहस्रकाण्डौद्युग्धारिणो नमः ।

दीपज्योतिषं परं ब्रह्म दीपज्योतिर्जगत्तमः । दीपां हस्तु मे पापं रक्ष दीप नमोऽस्तु ते ।

यो धन्व पट्टी दंपत्यार्थं नमस्कारः शत्रुपदच्छेदः ।

दीपयजन - ३० प्रहोदविप्रहोऽअग्नि-वृद्धिख्याम्प्रहोविष्ठाऽओषधीरान्विदेश । वैश्वानर महमाप्रहोऽअग्नि -

सुनोति चाप्रग्वि स्यात्तु नक्तंम्

ॐ कर्मसाक्षिणे दीपनारायणाय नमः इति मन्त्रं पठ्वा दक्षिणः

मेरीसमस्त चाहतें हीप्रकृतने मान्यदर्श

प्रार्थना- ॐ शुभं भवतु कल्याणमोक्षं सुखमम्पद- । सर्वदुःखविनाशाय दीपज्योतिर्मयोऽस्तु ते ॥

कलशस्थापना व पूजन

यस्यपति निम्न क्रमले कला स्थान गरी पूजा गर्नुपर्दछ

भूतलक्षण -

३० भूमिभूमिस्थितित्तिभिर्विश्वधारादिभ्यस्तुलनस्यध्वो । पृथिवीयच्छृण्वीन्द्रो

कपुधिसीम्याङ्गिसो ॥ यो मन्त्रले धूमिको संस्कारको लागि भुईँस छुनुपर्दछ।

भुविस्वपुनः *

ॐ यानस्तोकेनयमानऽआयुषिमानोमेषुमानोऽअद्युषीमिथ यान्तोर्वीरान्द्रुधामिनो-

वर्गार्हविषय-न सत्तमित्याहुवामहे । ये मन्त्रले कल्प्य वस्त्रे भुई मौदरले दोलपद॥

आन्वय्यापना -

ॐ ग्रान्धप्रसिद्धिर्हि देवान्प्राजापतौ दानाद्यन्त्राब्जानाद्यन्त्रा, लौगर्धामनुप्रसिद्धिमायुध-

आन्देवोऽभविताहिरण्यपाणिः प्रतिगुधरात्त्वाञ्जुद्रेणपाणिनाचक्षुषेस्त्राप्तीनाम्पदासिः ।

ॐ मन्त्रले कहिल्यै रेखी हालिसकेको ठाउँमा धानको टपरी राख्ने वा एहिले नै एखिसकेको

॥ अथ अन्त्योक्तं ॥

कलशाभ्यायनां -

ॐ आजिगधकनशम्पह्यान्वाविशनित्रन्दव । पुनरुज्जीनिवर्तस्वमान-सहस्रभुक्त्वो-

सुधारा-पयस्वती धनर्षा-विशालादयि । सा मन्त्रल भान्को टगरा-वर्ध नकुच्चिपको प्याल

नपरको रसो कथश राम्रपदेक

सौर्यजल विक्षेप -

३८ वक्रण्योत्तमनमसिवरणाव्यक्तमभयजंजीव्याविरुणास्यः श्रुतसदन्यद्विद्वद्विद्वत्-
 ३९

इत्यतः सततमपि विवर्णनास्यः कृतसदनगणसौद । यो मन्त्रले कृतप्रमा विभिन्न लोपको जल

अङ्कः ।

महेश्वरि .

ॐ साऽआषष्ठी पूर्वाज्ञातादेवेभ्यन्निधुगम्भुस । मर्गन्वेभ्युपमह शान्त्यगामनिसप्तद्य ।

यो मन्त्रलो कलशभिन्न सस्यं, वैष्णव आदि सर्वेष्वपि सत्सु गच्छ ।

पञ्चाल -

ॐ ह्रीं पद्मस्य सख्यं नमो भगवते वासुदेवाय ॥ ३ ॥

भाङ्गम्यैतथासुविधाविनाम् ।। सो मन्त्रो कलकभित्त गङ्गाया वा पैया राखिदिनुपर्दछ ।

- फल - ॐ या फलिनीयाऽअफलाऽअपुष्यायाश्चपुष्पिणी । बृहस्पतिप्रभूनास्तानामुच्चत्वे हम् ॥
ये मन्त्रले कलशभिन्न फल राखिदिनुपदेछ ।
- जौ - ॐ ओषधयः समवदसमोमेनमहराजा । यस्मैकृणोतिवाह्यणस्ते राजस्यायाममि ॥
ये मन्त्रले कलशभिन्न जौ राखिदिनुपदेछ
- चन्दन - ॐ गन्धद्वारान्दुराधर्षान्नित्यपुष्टां करोषिणीम् । ईश्वरीमर्चभूतानांतामिहोपहृषेयम्
ये मन्त्रले कलशभिन्न चन्दन राखिदिनुपदेछ
- दूबो - ॐ काण्डात्काण्डात्प्ररोहन्तीपरुष परुषस्परि । एकानोदूर्वेप्रतनुसहस्रशतेनच ॥ ये
मन्त्रले कलशभिन्न दूबो राखिदिनुपदेछ
- चोंखो घाटो- ॐ स्रोतापृथिवीनोभवानुक्षरानिवेशनी । यच्छान शर्मसप्राधा ॥ ये मन्त्रले सात
ठाउँको चोंखो माटो वा तुलसी मठको माटो कलशभिन्न राखिदिनुपदेछ ।
- पञ्चपल्लव - ॐ अक्षश्रेवोविषदनम्पर्णोवोवसतिष्कृता । गोभाजऽइत्कितामथयत्पनवधपूरुषम् ॥
ये मन्त्रले कलशभिन्न पञ्चपल्लव राखिदिनुपदेछ । पञ्चपल्लवको अभावमा निम्न मन्त्रले
आम्रपत्र कलशभिन्न राखिदिनुपदेछ - ॐ अम्बऽअम्बिकेम्बालिकेनमानयतिकश्चन ।
ससस्त्यश्चक सुभद्रिकाङ्काम्पीलवासिनीम् ॥
- वस्त्र - ॐ बृहस्पतेऽअतिवदयोऽअर्हाद्युमद्विभक्तिस्तुमज्जनेषु । यदीदमच्छवसऽअक्षतप्रजाल-
तदस्मासुद्रविणान्धेहिचित्रम् । उपग्रामगृहीतोसिबृहस्पतयेत्स्वपतेयोनिबृहस्पतयेन्वा । ये
मन्त्रले कलशमा दुईवटा वस्त्र चढाइदिनुपदेछ ।
- अलङ्कण - ॐ प्रज्ञापतेनत्वदेतान्यन्योक्त्वास्मिन्पराणिपरिताम्भूय । यत्कामास्तेजुहुमस्तत्राऽअस्तु वचं
भ्यामपतयोर्योणम् ॥ ये मन्त्रले कलशलाई दहौ र राता अक्षताद्वारा सिंगारिदिनुपदेछ ।
- वरुणको आवाहन - ॐ तन्वायामिब्रह्मणावन्दमानस्तदाज्ञास्तेराजमानोहविर्भि । अहेडमानावरुणेहवाद्भ्यु-
रुशं समानऽआयु प्रमोषी ॥ ये मन्त्रले कलशमा वरुणको आवाहन गरी पाछे अर्घ्य आदि
ब्रह्मण पूजा गर्नुपदेछ
- वरुणनमस्कार - ॐ वरुणाय नमस्तेऽस्तु नमः स्फटिकदीप्तये । नमस्ते श्वेतहाराय जलेशाय नमोऽस्तु ते ॥
- वरुणप्रार्थना- ॐ शङ्खस्फटिकवर्णाभ श्वेतहागम्बरारुत । पाशहरन महाबाहो दयां कुरु कृपानिधे ।
- गङ्गा आदिका आवाहन- ॐ सर्वे सागृहा सरितस्तीर्थानि जलदा नदा आवाप्तु यजमानस्य दुरितक्षयकारकाः ॥
- कलश अभिमन्त्रण- ॐ कलशस्य मुखे विष्णु कण्ठे रुद्र सभाश्रित । भूते त्वस्य स्थितो ब्रह्मा मध्ये पादुगण स्मृतः ॥
कुक्षौ तु सागराः सप्त सप्तद्वीपा वसुन्धरा । ऋग्वेदोऽथ यजुर्वेदः सामवेदोऽप्यथर्वणः ।
अद्वैत संहिताः सर्वे कलशं तु समाश्रिताः । उक्त मन्त्रहरू पढी कलशको स्पर्श गर्दै अभिमन्त्रण
गर्नुपदेछ

कलशप्रार्थना-

ॐ देवदानवसंवादे मध्यमान महोदधौ । उत्पन्नोऽसि तदा कुम्भ विधृतो विष्णुना स्वयम् । ।
 त्वन्ताये सर्वतीर्थानि देवाः सर्वं त्वयि स्थिताः । त्वयि तिष्ठन्ति भूतानि त्वयि प्राणाः प्रतिष्ठिताः ।
 शिवः स्वयं त्वमेवासि विष्णुस्त्वं च प्रजापतिः । आदित्या वसवो रुद्रा विश्वेदेवाः सपितृकाः ।
 त्वयि तिष्ठन्ति सर्वेऽपि यतः कामफलप्रदा । स्वप्नमादादिमे यज्ञे कर्तुमीहे जलोद्भव । ।
 सान्निध्यं कुरु देवेश प्रसन्नो भव सर्वदा ।

गणेशपूजा

सङ्कल्प -

ॐ अष्टोहेत्यादि देशकाली संकीर्त्य अमुककर्मनिधिघापरिसमाप्त्यर्थममुककमाङ्गत्वेन यद्यात्मबोधोपचायैर्गणेशपूजनमहं करिष्ये ।

आवाहन

ॐ गणानान्त्वागणपतिं हसामहे प्रियागणन्त्वाप्रियपतिं इक्षामहे निधीनान्त्वा निधिपतिं हवामहे वसोममः । । आहमजानिगर्भधमात्ममजासिगर्भधम् । ।

ॐ हे हेरम्भ त्वमेहोहि अभिकात्र्यम्बकात्मज । सिद्धिबुद्धिपते त्र्यक्ष लक्षलामयुत पित । ।
 नागास्य नागहार त्वं गणराज चतुर्भुज । भूषितः स्वायुधैर्हिर्यैः पाशाङ्कुशपरश्वरैः ।
 आवाहयामि पूजार्थं रक्षार्थं च मम क्रतोः । इहागत्य गृहाण त्वं पूजां कर्तुं च रक्ष मे

गणेश पूजा -

ॐ भूर्भुवः स्व गणपतये सिद्धिबुद्धिसहिताय सायुधाय सखहनाय सपरिवाराय इदमसनं समर्पयामि ।
 यो मय पठेर सहस्रशर्षपाः इत्यादि मन्त्रहरूद्वारा क्रमशः आसन पाद अर्घ्य, आचमनीय स्नानीय
 वस्त्रोपवीत, यस्त्र गन्ध, अक्षता पुष्प, दूध, घृण, दीप, नैवेद्य, आचमनीय, पान, अलङ्कार, दक्षिण
 द्रव्य एवं वन्दना सम्पन्न शरी जोडशोपचारले गणेशको पूजा गर्नुपर्दछ । यसपछि फल वृत्तमा लिएर
 निम्न मन्त्रले गणेशको प्रार्थना गरी लद्दू चढाउनुपर्दछ ।

फल समर्पण

ॐ रक्ष रक्ष गणाध्यक्ष रक्ष त्रैलोक्यराक्षक । भक्तानामभयं कर्ता ज्ञाना भद्र भवार्णवात् ।
 द्वैमातुर कृपासिन्धो वाणमातुराग्रज प्रभो वरदम्ये धरं देहि साञ्छिन वाञ्छितार्थद । ।
 अनेन फलदानेन फलदोऽस्तु सदा मम ।

कलशमा पञ्चायतन आदि देवताहरूको पूजन

गणेशपूजनपछि कलशको मुखमा चामल राखी त्यसमा पैसा प्रतिमा वा सुपारी राखेर गणपत्यादि वनस्पत्यन्त देवताहरूको क्रमले आवाहन गरी पूजा गर्नुपर्दछ ।

ॐ भूर्भुवः स्व साङ्ग सपरिवार सायुधा, सवाहना गणपतिसूर्यदेवीशिवविष्णुप्रभृतय देवा इह आगच्छन्तु,
 इह तिष्ठन्तु सुप्रतिष्ठिता वासा भवन्तु । ॐ गणपतये नमः, ॐ सूर्याय नमः, ॐ देव्यै नमः ॐ नमः शिवाय, ॐ
 विष्णवे नमः इति पञ्चायनदेवताभ्यो नमः । ॐ विनायकाय नमः, ॐ दुर्गायै नमः, ॐ वायवे नमः, ॐ
 आकाशाय नमः, ॐ अश्विनीकुमाराभ्यां नमः, इति विनायकादिपञ्चलोकपालेभ्यो नमः । ॐ सूर्याय नमः, ॐ
 सोमाय नमः, ॐ भीमाय नमः, ॐ धुधाय नमः, ॐ बृहस्पतये नमः ॐ शुक्राय नमः ॐ शनये नमः, ॐ राहवे
 नमः, ॐ केतवे नमः, इति सूर्यादिनवग्रहेभ्यो नमः । ॐ ईश्वराय नमः, ॐ उमायै नमः, ॐ स्कन्दाय नमः, ॐ

हाय नमः, ॐ ब्रह्मणे नमः, ॐ इन्द्राय नमः, ॐ यमाय नमः, ॐ कालाय नमः, ॐ चित्रगुप्ताय नमः इति नवाधिदेवताभ्यो नमः ॐ अग्नये नमः, ॐ अद्भ्यो नमः, ॐ धूम्राय नमः, ॐ विष्णावे नमः, ॐ इन्द्राय नमः, ॐ इन्द्राय नमः ॐ प्रजापतये नमः, ॐ सर्पेभ्यो नमः, ॐ ब्रह्मणे नमः, इति अन्यादिप्रत्यधिदेवेभ्यो नमः । ॐ इन्द्राय नमः ॐ अग्नये नमः, ॐ यमाय नमः, ॐ निर्ऋतये नमः, ॐ वरुणाय नमः, ॐ वायवे नमः, ॐ सोमाय नमः, ॐ ईशानाय नमः, ॐ ब्रह्मणे नमः, ॐ अनन्ताय नमः, इति इन्द्रादिदशदिक्पालेभ्यो नमः । ॐ ध्रुवाद्यष्टवमिभ्यो नमः, ॐ धात्रादिद्वादशादिन्येभ्यो नमः, ॐ वीरभद्राद्येकादशकूट्टेभ्यो नमः, ॐ गौर्वादिषोडशमातृभ्यो नमः, ॐ आवहादिसप्तमरुद्भ्यो नमः, ॐ विनायकब्रह्मविष्णुरुद्रार्कवनस्पतिभ्यो नमः ।

धूप, दीप र नैवेद्य

कलशस्कन्धमा पूजा गरेपछि कर्ताले धूप-दीप-नैवेद्य समर्पण गर्नुपर्दछ

धूप - ॐ वनस्पतिरसोद्भूतो गन्धाढ्यो गन्ध उच्यते । आग्नेयः सर्वदेवानां भूपोऽयं प्रतिगृह्यताम् । ॐ धूर्वाध धूर्वाधूर्वाध तं धूर्वा तं योऽस्माच्छूर्वति तं धूर्वाय वयं धूर्वामः देवानामसि वह्नितमं सस्मितं पप्रितमं जुष्टतमं देवहूतमम् धूप अर्पण गरेपछि भगवानुलङ्घितलको मन्त्र पढी दीपदर्शन गरतनुपर्दछ

दीपदर्शन- ॐ साज्यं च यत्तिमंयुक्तं वह्निना योजितं मया । दीपं गृह्णाण देवेश त्रैलोक्यतिमिरापहम् । भक्त्या दीपं प्रयच्छामि देवाय परमात्मने । त्राहि मां निरयाद् घोराद् दीपज्योतिर्नमोऽस्तु ते । ॐ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निं स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिं सूर्यं स्वाहा अग्निर्वर्चो ज्योतिर्वर्चः स्वाहा सूर्यो वर्चो ज्योतिर्वर्चः स्वाहा । ज्योतिः सूर्यः सूर्यो ज्योतिः स्वाहा दीप अर्पणपछि हस्त धोएर भगवानुलङ्घितलको मन्त्र पढी नैवेद्य अर्पण गर्नुपर्दछ । नैवेद्य अर्पण गर्दा धेनुमुद्रा देखाउनुपर्दछ ।

नैवेद्य - ॐ नैवेद्यं गृह्यतां देव भक्तिं ये हाचत्वा कुरु । ईप्सिनं मे वरं देहि परत्र च परां गतिम् । शर्कराखण्डखाद्यानि दधिक्षीरघृतानि च । अहारं भक्ष्यभोज्यं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । ॐ नाभ्या ऽआसीदन्तरिक्षं शीघ्रं ह्रीं समवततः । पद्भ्यां धूमिर्दिशः ओत्राक्षया लोकां र ऽअकल्पयत् ॥ धूप, दीप, नैवेद्य समर्पण गरेपछि तलको मन्त्र पढ्दै जल अर्पण गर्नुपर्दछ

जलार्पण- ॐ आपो हि ज्ञा मयोभुवस्ता र ऽऊर्जे दधातन । यद्दे रणाद्य चक्षसे ॥

विधিনিर्देश

श्रीगणेशपुराणका लागि गणेशादि पूजन गरिएको भए प्रारम्भ गर्ने दिन आस्युदयिक श्राद्ध, मातृका पूजा, ग्रहपूजा, नानुपूजा, रुद्राभिषेक र सप्ताहमण्डपपूजाविधिले मण्डप पूजा सम्पन्न गरेपछि आराध्यदेवता श्रीगणेशको विधिबत् पूजन गर्न गनुपर्दछ । सामान्य गणेशपूजन भएमा माथि बताइएका पूजन आदि कार्य सम्पन्न गरेपछि स्वस्तिपाठ गरी सङ्कल्प गर्नुपर्दछ तदनन्तर पूजाविधिअनुसार पूजा गर्नुपर्दछ

श्रीगणेशपुराण यज्ञका आराध्य देवता गणेशको पूजन निम्नानुसार गर्नुपर्दछ - मण्डपबाहिर दश दिक्पालका लागि दश दिक्पालका ध्वजा र रेखीमाथि घानका टपरो राखेर घडा स्थापना गरी सप्ताहमण्डपपूजाविधिअनुसार दश दिक्पालका ध्वजा

गन्धोत्तम निम्ब आदि गादो पूजा में विधान छ । यद्यपि पुराणका पुस्तक शिरोधार्य होने के नाते पूर्णकलश लिई शङ्ख, घण्टा जेपा आदि लिप्युक्त उपकार सब तीस तरह मन्दार इतिहास गरी यदि धिक् प्रवेश गर्नुपर्दछ । यद्यपि प्रधान देवताको पूजाक लक्ष्य ऐसी हावको हाउँमा ध्यान बोधल पूजाकालसँ प्रशस्तलेख इत्यदि राखी कलशपूजाविधिसे पूजा गर्नुपर्दछ । पुनः चाणक्य गणेशसर्वतोभद्र आदि मन्त्रहरू कपडामा लेखी चसको रंग पूजा गर्ने स्थानीमाथि अंकुश लेखी गरीको सिद्धगन्धक प्रधानदेवताको मुनको उत्तम वा मणेशर्मा रत्नपत्र गर्नुपर्दछ । तस्य प्रसिमात्तई स्थापित गर्नुभन्ने पहिले भग्न्युत्तरक मन्त्र पहदै पञ्चगव्य र पञ्चभुतले शुद्ध गनुपर्दछ । यद्यपि पुनः शुद्ध जलले पञ्चानुपदछ अनिमज्ज भूति स्थापन गरेर प्राणार्तिछा गर्ने विधान छ । त्यसपछि षोडशोपचारले भगवानको दैनिकी पूजा गर्ने पुस्तकको पूजा गर्नुपर्दछ र जहाणलाई चन्दन अक्षता माला, चक्रालङ्कार आदिले पूजा गर्नुपर्दछ । यस्तो पूजा हरेक दिन गर्नुपर्दछ ।

यज्ञका आराध्य देवता श्रीगणेशको पूजा

धृति दीप र वैवेक्य अर्पणपछि प्रधानदेवता श्रीगणेशको पूजाका लागि एविज्ञानशून्य गर्नुपर्दछ

सङ्कल्प

हवि ॐ कस्यत तत्सन् तत्सन् ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णु श्रीमद्भगवतो पुण्यपुरुषस्य विष्णुराज्ञया प्रवर्तमानस्य अथ श्रीविष्णोर्तु द्वितीयं परार्द्धं श्रीश्वेतवाग्वक्त्रं वैद्यस्वनमन्त्रिनं भृगुविशतितपे धृते कल्पियुगे कल्पप्रथमवर्षा भूलोकं जम्बुद्वीपे भानुवर्षे भरतखण्डे आधात्रतान्तर्गतैकदशे भग्नकलाया अमुकग्रामे अमुकस्थाने अ वाट्यावतारे अनुकनापसंवत्सरे श्रीसूर्ये अमुकायने अमुकर्त्ता महाभाङ्गलपप्रदनामो नमो अमुकपासे अमुकपात्रे अमुकर्त्तार्थे अमुकशमारे अमुकनेत्रात्रे अमुकयोने अमुककाणे अमुकगणेशस्थिते मन्त्रे अमुकगणेशस्थिते श्रीसूर्ये अमुकरणेशस्थिते दध्नीगुणे शंखेषु ग्रहेषु अ यथायथा-राशिसंस्थानस्थितेषु सत्सु एवं ग्रहगुणगणद्विशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यातर्था अमुकगोत्रे अमुकशर्मा (अमुकवर्मा अनुकगुण,) महं पराधिलक्षितसिद्धयर्थं श्रीमद्भगवत्प्राप्त्यर्थं विवृताक सुखं भुक्त्वा परत्र खानन्दभुवनप्राप्त्यर्थं च यथागलितोपचारं अमुककर्मोद्भवम् श्रीगणेशादितेवतापूजनञ्चाहं करिष्ये । यस्मै भङ्कल्प गरिभवेपि श्रीगणेशाय ध्यानं गर्नुपर्दछ ।

ध्यान -

ॐ नक्षत्रमयं द्वीपं स्वरोदिसुखासुखी । तद्भोचेर्धनपयःनं मन्दमास्तसेविन्द ॥
मन्दारपाणि ज्ञानादिकल्पय अललापुल्लम् । उद्धृतमन्त्रायाधामार्गाकृतधृतलय ॥
उद्यतिनकान्दुध्यामद्भ्यामितदिगन्तरम् । तस्य मध्ये पाणिजातं नक्षत्रमयं मयेन ॥
ऋतुधि सेवितं षडभिर्गणेशं प्रोतिवर्द्धये । तस्याधसगम्भहायोते रचिने मातृकाधनुजे ॥
षट्कोणान्तस्त्रिकोणहयं महागणपतिं स्मरेन् ॥
हस्तीन्द्राननमिन्दुबुडमण्डरायन्त्रिग्रे रमाशिलह यत् प्रियया मधयकरसा स्वाङ्गुलमा सन्ततम् ।
र्वाजापुण्डराधमुस्त्रिशिखयुक्ककाञ्चनशोभलङ्कायै स्वविभागात्नकलङ्गी हस्तैर्वर्द्धनं यजे ॥
गण्डपालांगलहानपूरत्वालसमानसान् । द्विरेफान्कण्ठान्तालाभ्यां व्याख्यानम्मुहमुहु ॥
कणप्रधृतपाणिचक्रकुम्भवक्त्रविनिभसुते रत्नशय्ये श्रीगणेशे अधकं मदलिल्लम् ।
माणिक्यमुकुटपतं रत्नाभरणभूषिताम् ।

निधिनिर्देश

गणपतिका ध्यान गरेपछि मन्त्रकले आफ्ना तानु चेदी बनाई वेदोपाधि चौकोको स्थापना गर्नुपर्दछ । त्यसोपाधि आधारशक्तिको पूजा गरेर पूर्व आदि दिशाहुलमा धर्म, ज्ञान, वैराग्य ऐश्वर्य तथा अधम, अज्ञान अवैराग्य र अनैश्वर्यको पूजा गर्नुपर्दछ । तदनन्तर पीठमा मृण देवताका निर्मित कलशको स्थापना गरी त्यसोपाधि स्थाली राखी त्यसमा कमलको गावना गरी त्यसको वर्णिकाया गणपति देवताको प्रतिमालाई विराजमान बनाउनुपर्दछ । त्यसपछि निम्नानुसार प्राणप्रतिष्ठा आदि गर्नुपर्दछ ।

आधारशक्तिपूजन - ॐ आधारशक्तिकमलासनाय नमः । यस मन्त्रले आधारशक्तिको पूजा गर्नुपर्दछ । त्यसपछि पूर्व आदि दिशामा ॐ धर्माय नमः ॐ ज्ञानाय नमः, ॐ वैराग्याय नमः, ॐ ऐश्वर्याय नमः, ॐ अधर्माय नमः, ॐ अज्ञानाय नमः, ॐ अवैराग्याय नमः, ॐ अनैश्वर्याय नमः भनी धर्म अदिको पूजा गर्नुपर्दछ । त्यसपछि तल लेखिएका मन्त्रले गणेशको प्राणप्रतिष्ठा गर्नुपर्दछ ।

प्राणप्रतिष्ठा - ॐ अस्मै प्राणाः प्रतिष्ठन्तु अस्मै प्राणाः क्षरन्तु च । अम्यै देवत्वमर्चायै भामहेति च कश्चन । । सिद्धिबुद्धिसहिताणपते सुप्रतिष्ठितो बभौ भव ।

ॐ मनो जृतिर्जुषतामज्यस्य बृहस्पतियज्ञमिमं तनोत्वार्ष्टं यज्ञ समिमं दद्यात् । विश्वेदेवास ऽहमादयन्तामोऽप्रतिष्ठ । प्राणप्रतिष्ठपछि पीठमा पीठ देवताहस्तको पूजा गर्नुपर्दछ ।

पीठपूजा- ॐ तीक्ष्णाय नमः ॐ ज्वालिनीयै नमः, ॐ नन्दायै नमः, ॐ भागदायै नमः, ॐ कामरूपिण्यै नमः, ॐ सत्यायै नमः ॐ उग्रायै नमः, ॐ सेजोबन्धायै नमः, मध्ये ॐ विघ्नविनाशिनीयै नमः, ॐ सर्वशक्तिकमलासनाय नमः ।

आवाहन - ॐ हे हेमम्ब स्वमेहोहि ह्यम्बिकत्रयम्बकात्मज । सिद्धिबुद्धिपते ऋक्षलक्षलाभयुत पित । । नागास्यं नागहार त्वां गगराजं चतुर्भुजम् । भूषितं प्वायुर्धैर्दिव्यै पाशाङ्कुशगरशार्धैः । । आवाहयामि पूजार्थं रक्षार्थं च यम कृतो । इहागता गृहाण त्वं पूजां यतां च रक्ष मे । । ॐ गणानां त्वा गणपतिं हवामहे प्रियाणा त्वा प्रियपतिः इवामहे निर्घातां त्वा निधिपतिः इवामहे वसो भव । आहवज्जानि गर्भधमा त्वमजासि गर्भधम् । ।

ॐ भूर्भुव स्व सिद्धिबुद्धिसहिताय गणपतये नमः, गणपतिमावाहयामि स्थापयामि आवाहनपछि तल लेखिएका मन्त्र पढेर भक्तान् श्रीगणेशलाई आसनरूप पुष्प अर्पण गर्नुपर्दछ ।

आसन-अर्पण - ॐ विचित्ररत्नखचितं दिव्यास्तरणभयुतम् । स्वर्णमिहामनं चारु गृहोष्ण सुरपूजित । । ॐ पुरुष ऽसवेद सदं यदभूतं यच्च धाव्यम् । उतामृतम्बस्यैशानो यदत्रैवातिरंहति । ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः आसनं समर्पयामि । आसन समर्पण गरेपछि तल लेखिएका मन्त्रहरूद्वारा गायान् श्रीगणेशलाई पादप्रक्षालनार्थ पाद्य अर्पण गर्नुपर्दछ ।

पाद्य - अर्पण - ॐ सर्वतोऽभ्यमुद्भूतं पाद्यं गन्धादिभियुतम् । विघ्नराज गृहाणोदं भगवन् भक्तवत्सल । एतावानस्य महिमातो ज्यायांश्च पुरुषः । पादोऽस्य दिव्य भूतानि त्रिपादस्यामूर्तं दिवि

ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः पादयो पाद्यं समर्पयामि । पाद्यं अर्पणं
गरेषु श्रीगणेशलाई निम्नानुसार मन्त्र पढ़ते अर्घ्यजल अर्पण गर्नुपदेछ

अर्घ्य अर्पण - ॐ गणाध्याय नमस्तेऽस्तु गृहाण करुणाकर । अर्घ्यं च फलसंयुक्तं गन्धमाल्याक्षनैर्युतम् ।
ॐ त्रिपादूर्ध्वं ऽउदेत्युक्त्वा पादोऽभ्यर्चयन् । ततो विष्टब्धं व्यक्रामत्माश्रयानशने अधि
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः , हस्तयोरर्घ्यं समर्पयामि । अर्घ्य अर्पणपछि
गङ्गाजलद्वारा निम्नानुसारका मन्त्र पढ़ते भगवान् लाई आचमनीय अर्पण गर्नुपदेछ

आचमनीयापण- ॐ त्रिनायक नमस्तुभ्यं त्रिदशैरभिवन्दित । गङ्गेदत्तेन देवेश कुरुष्व आचमनं प्रभो ॥
ॐ ततो विराडजायत विराजो ऽअधि पुरुषः स जातो ऽअत्यरिष्यन् एष्टादभूमिमधो पुरः ।
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः , मुखे आचमनीयं समर्पयामि । आचमनीय
अर्पणपछि निम्नलिखित मन्त्र पाठ गदे गङ्गाजलसे गृहाणको भावना गरेर स्नानीय जल अर्पण गर्नुपदेछ

स्नानीय-समर्पण- ॐ मन्दार्कित्याम्नु यद्वारि सर्वपापहं शुभम् । तदिदं कल्पितं देव स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥
ॐ तस्माद्यज्ञान्सर्वहृन्ः सम्भृतं पृषदाज्याम् । पशून्माश्रुके वायस्यागारण्या शाप्याश्च ये ॥
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः , सर्वाङ्गे स्नानं समर्पयामि । स्नानीय
समर्पणपछि तल लेखिएका मन्त्र पढेर पञ्चामृतद्वारा गणपतिलाई स्नान गराउनुपदेछ ।

पञ्चामृत-स्नान - ॐ पञ्चामृतं मयाऽऽनीतं पयो दधि घृतं मधु , शर्करा च ममायुक्तं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम्
ॐ पञ्च नद्यः सरस्वतीमपिषन्ति सस्त्रोत्तमः । सरस्वती तु पञ्चधा मां देवेश भवत्सरित् ॥
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः पञ्चामृतस्नानं समर्पयामि पञ्चामृतस्नानान्ते
शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । पञ्चामृत स्नान गराएपछि दूध दही घिउ, शर्कराद्वारा छुट्टाछुट्टै
स्नान गराउनुपर्दछ

पय स्नान- ॐ कामधेनुसमुद्भूतं सर्वेषां जीवनं धाम् । पावनं यज्ञहेतुश्च पयः स्नानार्थमर्पितम् ॥
ॐ पयः पृथिव्यां पयः ऽअलेख्येषु पयो दिव्यन्नरिक्षे पयो धा । पयस्वती प्रदिश सन्तु मह्यम् ।
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः , पयः स्नानं समर्पयामि पयः स्नानान्ते
शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि ।

दधिस्नान - ॐ पयसस्तु समुद्भूतं मधुराम्लं शशिप्रधम् । दध्यानीतं मया देव स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ।
ॐ दधिक्रावणो ऽअस्त्रारिषि जिष्णोरश्वस्य वाजिनः । सुरभि नो भुखा करत्राण ऽअमयूहं वि तारिषत् ॥
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः , दधिस्नानं समर्पयामि । दधिस्नानान्ते
शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि ।

घृतस्नान - नवनीतसमुत्पन्नं सर्वमन्तोषकारकम् । घृतं तुभ्यं प्रदास्यामि स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ।
ॐ घृतं धिषिष्ये घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो घृतमस्य धाम । अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं
धृषभ वह्नि हव्यम् ॥
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः घृतस्नानं समर्पयामि, घृतस्नानान्ते शुद्धोदकस्नानं
समर्पयामि ,

मधुस्नान -

ॐ पुष्पेणुसमुद्धृतं सुखादु मधुरं मधु । तंज पुष्टिकरं दिव्यं स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥
 ॐ मधु घाता ऋतायते मधु क्षण्णि सिन्धव- माध्वीर्नः मन्त्वोषधीः । ॐ मधु वत्तमुनीयसो
 मधुपत्पाधिच रजः मधु द्यौरस्तु नः पिता ॥ ॐ मधुमादो वनस्पतिर्मधुमांऽअस्तु सूर्यः ।
 माध्वीर्गावो धवन्तु नः
 ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, मधुस्नानं समर्पयामि । मधुस्नानान्ते शुद्धोदक-
 स्नानं समर्पयामि ।

शर्करास्नान -

ॐ इक्षुसारसमुद्धृता शर्करा पुष्टिदा शुभा । मलापहारिका दिव्या स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥
 ॐ अपां रसमुद्दयस भुञ्जे सन्तं समाहितम् अपां रसस्य वा रसस्तं वा गृह्णाम्युनममुपयाम-
 गृहीतोऽसीन्द्राय त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते द्योनिरिन्द्राय त्वा जुष्टतमम् । (यजु ९/३)
 ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, शर्करास्नानं समर्पयामि । शर्करास्नानान्ते
 शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि ।

सुगन्धतैलस्नान -

ॐ अम्पकाशोकचकुलमालतीमोगरादिभिः । वासितं स्निग्धताहतु तैलं चारुं प्रगृह्यताम् ॥
 ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, सुवासितं तैलं समर्पयामि । तैलस्नानं गराइसकेपछि
 भगवान्लाई शुद्ध चलले नुहाइदिनु पर्दछ ।

शुद्धोदकस्नान -

गङ्गा च यमुना चैव गांदावरी सरस्वती । नर्मदा सिन्धुः कावेरी स्नानार्थं प्रतिगृह्यताम् ॥
 ॐ आपो हि ह्य मयाभुवस्ता न ऽऊर्जे दधातन । मह रणाय चक्षसे । (यजु १२/५०)
 ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, शुद्धोदकस्नानं समर्पयामि । शुद्धोदकस्नानं
 गराइसकेपछि भगवान्लाई तलको मन्त्र पढ्दै वस्त्र अर्पण गर्नुपर्दछ ।

वस्त्रसमर्पण -

ॐ शीतवाताज्जामंत्राणां लज्जाया रक्षणं परम् । देहालंकरणं वस्त्रमतः शान्तिं प्रयच्छ मे ॥
 ॐ युवा सुखासा परिवीत आगात् स उ श्रेयान् भवति न्ययमानः तं भीतासः कथम
 उन्नयन्ति स्वाध्योऽ मनसा देवयन्तः ॥ ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, वस्त्रं
 समर्पयामि । ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, आचमनं समर्पयामि । वस्त्र
 अर्पण गराइसकेपछि भगवान्लाई तलको मन्त्र पढ्दै उपवस्त्र अर्थात् उत्तरेय वस्त्र अर्पण
 गर्नुपर्दछ ।

उपवस्त्रसमर्पण -

ॐ उत्तरीयं तथा देव नानाचित्रितमुत्तमम् । गृहाणेदं मया भक्त्या दत्तं तत् सफलकुरु ॥
 ॐ सुजातो ज्योतिषा सह शर्वं वरुच्यमासदस्वः । दासो ऽअग्ने विश्वरूपं संख्यमस्व विधावस्यो
 ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, उपवस्त्रं समर्पयामि । तदन्ते आचमनीयं
 समर्पयामि । ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, वस्त्रोपवस्त्रार्थं रक्तसूत्रं समर्पयामि ।
 तपवस्त्रं समर्पणपछि भगवान्को अलङ्कारका लागि तलको मन्त्र पढ्दै अक्षता अर्पण गर्नुपर्दछ ।

अलङ्कार-भाला -

ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, अलङ्कारार्थमक्षतान् समर्पयामि । अलङ्कारण
 (अक्षता) अर्पण गरेपछि तलका मन्त्रहरू पढ्दै भगवान्लाई यज्ञोपवीत चढाउनु पर्दछ ।

यज्ञोपवीतार्पण -

ॐ नक्षत्रिस्तनुभिर्युक्तं त्रिगुणं देवतामयम् । उपवीतं मया दत्तं गृहाण परमेश्वर ।

- ॐ यज्ञावर्जितं परमं ववित्रं प्रजापतेयसहजं पुरस्तात्
आयुष्यमग्रं प्रतिमुञ्च शुभं यज्ञावर्जितं यत्नमस्तु मेज ।।
- ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, यज्ञावर्जितं समर्पयामि ।
- ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, आद्यमनं समर्पयामि । यज्ञोर्वीत अर्पणं गेपछि
मगवान्नाई हलका मन्त्र पढी श्रीगणेश चन्दन चढाउनुपदछ ।
- गन्धसमर्पण - ॐ श्रीगणेशचन्दनं दिव्यं गन्धाङ्गं सुमनोहरम् । विलेपनं सुरश्रेष्ठ चन्दनं प्रतिगुह्यताम् ।।
ॐ त्वां गन्धार्थं अखनस्त्वार्चिद्रस्तां बृहस्पति । त्वागोष्ये सोमो राजा विद्यान्महावमुच्यते ॥
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, गन्धं समर्पयामि श्रीगणेश चन्दन उदाएपछि
तलका मन्त्र पढी मगवान्नाई कुंकुमादि रङ्गले रङ्गिका सुन्दर नक्षत्र अर्पण गर्नुपदछ
- अक्षतासमर्पण - ॐ अक्षताश्च सुरश्रेष्ठ कुङ्कुमाङ्गा मुशोभिता । मया निवेदिता भक्त्या गृह्णतामस्येधर ।।
ॐ अक्षत्रपीडितं हव प्रिया अग्रपतः अमोघं यन्मानदो विप्रः विद्विष्या मती राजा न्विद्वे तं हरी ।
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, अक्षतान् समर्पयामि अक्षता अर्पण गेपछि
मालती अदि पुष्पहरूकाट उनिर्का सुन्दर माला तलका मन्त्र पढी अर्पण गर्नुपदछ
- पुष्प-माल्यार्पण - ॐ माल्यार्थीनि मृगशीर्षि माल्यार्थीनि वै प्रभो । महाहानि पुष्पाणि गृह्णन्ती पूजनाय भो ।
ॐ ओन्धीं परिमार्दध्वं पुष्पवतीं प्रमृशती । अद्या दिव यजित्स्वरीर्षीगन्ध-पारयिष्येव ।
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, पुष्पमाला समर्पयामि । पुष्पमाला अर्पणपछि
तलका मन्त्र पढी मन्दार आदि नक्षत्र फुलेका फूलहरू अर्पण गर्नुपदछ
- मन्दारपुष्पार्पण ॐ मन्दारजनमन्दार मन्दारद्विष धीमते । मन्दारजातिपुष्पाणि श्वेताकाटीन्युपदि धो ।
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, मन्दारपुष्पाणि समर्पयामि ।
मन्दारपुष्प अर्पण गेपछि तलका मन्त्रहरूद्वारा शमीपत्रले पूजा गर्नुपदछ
- शमीपत्रसमर्पण ॐ त्वन्प्रियाणि सुपुष्पाणि कोमलानि शुभानि वै । शमदलानि हेरष्व गृह्णतामनायक ।।
ॐ य इन्द्राय वचांयुजा ततश्चूर्णयामा हरी । शमीभिर्जमाशान ।।
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, शमीपत्राणि समर्पयामि । शमीपत्र अर्पण
गेपछि दुर्वाङ्कुर अर्पण गरी पूजा गर्नुपदछ
- दुर्वाङ्कुरार्पण ॐ दुर्वाङ्कुरान् महारिजानमृतान् मङ्गलप्रदान् । भागीतास्तव पूजार्थं गृह्णतामनायक ।।
ॐ काण्डाकाण्डाङ्गुली पुस्तकः परमसर्गः एवा नो दुर्ध्वं घतनु महर्षेण जनेन स ।
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, दुर्वाङ्कुरान् समर्पयामि । दुर्वाङ्कुरसमर्पणपछि
तलका मन्त्र पढी २१ धरि पुष्प अर्पण गर्नुपदछ
- ११ पुष्पापण - ॐ सुमुखाय नमः ज्ञातेषुष्यं समर्पयामि ॐ गणाधिपत्यं ० शनैरत्रुष्यं ॥ ॐ कपिलाय ०
यूथिकाय ० मः ॐ गजकर्णाय ० अम्बकपुष्पं सः ॥ ॐ लघ्वोदराय ० कङ्कालपुष्पं सः ॐ
विकराय ० कलकाय ० ॐ विधनाशने ० बकुलपुष्पं सः, ॐ विनायकाय ० जपपुष्पं
सः ॐ यूपकेतवे ० पुत्राङ्गुष्यं सः, ॐ गणाध्यक्षाय ० धनपुष्पं सः ॐ घालचन्द्राय ०
मातुलिङ्गपुष्पं सः ॐ वर्त्महिताय ० विष्णुव्रजपुष्पं सः ॐ तमापुत्राय ० कर्तारपुष्पं सः,

ॐ गजाननाय० परिणतपुष्पं स० ॐ ईशपुत्राय० कमलपुष्पं स० ॐ सर्वसिद्धिप्रदाय०
गोर्कार्णिकापुष्पं स० ॐ मृषकथाहनाय० कुन्दपुष्पं स० ॐ कुमारगुरवे० तगरपुष्पं स० ॐ
दीर्घशुण्डाय० सुगन्धिराजपुष्पं स० ॐ अगस्तिपुत्राय० अगस्तिपुष्पं स० ॐ सङ्कटनाशनाय
नमः पाटलपुष्पे समर्पयामि २१ धरि पुष्प अर्पण गरेपछि भगवान्लाई निम्न मन्त्र पढ्दै मालत्ते
अष्टि २१ धरि पत्र अर्पण गर्नुपर्दछ

२१ पत्रार्पण -

ॐ सुमुखाय नमः भालतीपत्र समर्पयामि ॐ गणाधिपाय० धृङ्गराजपत्र स० ॐ उषापुत्राय०
विन्धपत्र स० ॐ गजाननाय० श्वेतदूर्वापत्र स० ॐ लम्बोदराय० ब्रह्मरीपत्र स० ॐ हरमूनवे०
धनूरपत्र स० ॐ गजकर्णाय० तुलसीपत्र स० ॐ वक्रतुण्डाय० रामीपत्र स०, ॐ गुहाग्रजाय०
अषामार्गपत्र स०, ॐ एकदन्ताय० ब्रह्मतीपत्र स० ॐ विकटाय० करवीरपत्र स० ॐ कपिलाय०
अर्कपत्र स० ॐ गजदन्ताय० अर्जुनपत्र स० ॐ विघ्नराजाय० विष्णुकान्तापत्र स० ॐ
वटवे० दाडिमीपत्र स० ॐ सुग्राज्याय० देवदण्डपत्र स० ॐ भालचन्द्राय० मरुवकपत्र
स० ॐ हेरम्बाय० अश्वत्थ (सिन्दुवार) पत्र स०, ॐ चतुर्भुजाय० जातीपत्र स० ॐ
विनायकाय० केतकी अश्वत्थक पत्र स० ॐ सर्वेश्वराय नमः अगरितपत्र समर्पयामि २१
धरि पत्र अर्पण गरिसकेनछि तेलका २१ मन्त्र पढ्दै क्रमशः २१ दूर्वापत्र गर्नुपर्दछ

२१ दूर्वापण -

ॐ गणाधिपतये नमः ॥१॥ ॐ उषापुत्राय नमः ॥२॥ ॐ अघनाशनाय नमः ॥३॥
ॐ एकदन्ताय नमः ॥४॥ ॐ इश्वरकृत्राय नमः ॥५॥ ॐ मृषकथाहनाय नमः ॥६॥
ॐ विनायकाय नमः ॥७॥ ॐ ईशपुत्राय नमः ॥८॥ ॐ सर्वसिद्धिप्रदाय नमः ॥९॥
ॐ लम्बोदराय नमः ॥१०॥ ॐ वक्रतुण्डाय नमः ॥११॥ ॐ मोदकप्रियाय नमः ॥१२॥
ॐ विघ्नविध्वंसकर्त्रे नमः ॥१३॥ ॐ विघ्नचन्द्राय नमः ॥१४॥ ॐ अमरेश्वराय
नमः ॥१५॥ ॐ गजकर्णाय नमः ॥१६॥ ॐ नागदाज्ञोपवीतिने नमः ॥१७॥ ॐ
भालचन्द्राय नमः ॥१८॥ ॐ परशुधार्मिणे नमः ॥१९॥ ॐ विघ्नधिपाय नमः ॥२०॥
ॐ विद्याप्रदाय नमः ॥२१॥ २१ दूर्वापण गरेपछि भगवान्को अङ्ग पूजा गर्नुपर्दछ

अङ्गपूजा -

ॐ गणेश्वराय नमः पादौ पूजयामि, ॐ विघ्नराजाय नमः जानुनौ पू० ॐ आरुववाहनाय
नमः ऊरु पू० ॐ हेरम्बाय नमः कटी पू० ॐ कामागिभुनये नमः नाभिं पू०, ॐ लम्बोदराय
नमः उदरं पू० ॐ गौरीसुताय नमः स्तनौ पू० ॐ गणनायकाय नमः हृदयं पू० ॐ
स्थूलकण्ठाय नमः काण्ठं पू० ॐ स्कन्दाग्रजाय नमः स्कन्धौ पू० ॐ पादाहस्ताय नमः
हस्तान् पू० ॐ गजवक्त्राय नमः वक्त्रं पू० ॐ विघ्नहर्त्रे नमः तलान् पू० ॐ सर्वेश्वराय
नमः शिरः पूजयामि । अङ्गपूजापछि भगवान्लाई निम्न मन्त्र पढ्दै सिन्दूर अष्टि सौभाग्यद्वय
आर्पण गर्नुपर्दछ

चन्दुगदि अर्पण

ॐ सिन्दूर शोभनं रक्तं सौभाग्य मुखवर्धनम् । शुभदं कामदं चैव सिन्दूरं प्रतिगृह्णताम्
ॐ मिन्धारिव प्राध्वन शुभनासां घातप्रमिथः घनयन्ति यद्वाः । घृतस्य धारा ऽअरुको न सर्जो
काष्ठं भिन्दन्नृमिथिः पिब्यमानः ॐ सिद्धिवुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, सिन्दूर

समर्पयामि । सिन्दूर अर्पणपत्रि भगवान्लाई थरि-थरिका द्रव्यहरूद्वारा निर्मित सुगन्धित अर्घ्य चढाउनु पर्दछ

नाना परिमलद्रव्य- ॐ नानापरिमलेर्द्रव्यैर्विहितं चूर्णभुजयम् । अक्षीरनामकं चूर्णं गन्धाढ्यं चारुं गृह्यताम् ॥
ॐ अहिरवि भागे- पर्येति खातुं ज्याया हेति परिखाद्यमाण । हस्तचो विश्वा बभुनानि
विद्वान्पुमान्पुमां सं परिपातु विद्वान- । ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, नाना-
परिमलद्रव्याणि समर्पयामि । नाना परिमलद्रव्य अर्पण गरेपछि भगवान्लाई तलको मन्त्र पढी
घृष अर्पण गर्नुपर्दछ।

धूपसमर्पण - ॐ वनस्पतिरमोद्भूतो गन्धाढ्यो गन्ध उत्तम । आदेय सर्वदेवानां मूपोऽन्न प्रतिगृह्यताम् ।
ॐ धूमि धूर्धूर्धन्तं धूर्धं ते योऽस्मान्धूर्धति ते धूर्धं वय धूर्धाम् । दवानामसि वह्नितमं सन्धितमं
यधितमं जुष्टमं देवहृतमम् । ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, धूपफद्यापयामि।
धूप अर्पण गरेपछि भगवान्लाई तलको मन्त्र पढी दीपदर्शन गराउनुपर्दछ

दीपदर्शन - ॐ माण्ड्यं च वर्तिसंयुक्तं वह्निना योजितं मया । दीपं गृहाण देवेश त्रैलोक्यतिमिराग्रहम् ।
भक्त्या दीपं प्रयच्छामि देवाय परमात्मने । ब्रह्मि मां निरवाह योगद दीपय्योतिर्नमोऽस्तु ते ॥
ॐ अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्नि- स्वाहा सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहा अग्निर्देवो ज्योतिर्वर्चः
स्वाहा सूर्यो वर्धो ज्योतिर्वर्चः स्वाहा । ज्योतिः सूर्यः सूर्यो ज्योतिः स्वाहा ॥
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, दीप दर्शयामि । दीप दर्शन गराएपछि हात
थोपेर भगवान्लाई तलको मन्त्र पढी मोदक आदि नैवेद्य अर्पण गर्नुपर्दछ । नैवेद्य अर्पण गर्दा
चेतुमुद्रा देखाउनुपर्दछ

मोदकादिनैवेद्य - ॐ नैवेद्यं गृह्यतां देव भक्तिं मे ह्यजलां कुरु । ईप्सितं मे वा देहि एतन्न च परां गतिम् ॥

निवेदन १ शर्कराखण्डरखाद्यानि दधिक्षीरघृतानि च । आहारं भक्ष्यभोज्यं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥
ॐ नाभ्याः आसीदन्तरिक्षं शीघ्रं धीः समवर्तत । पदभ्यां धूमिर्दिशः श्रोत्रात्तथा लोको र
ऽअकल्पयन् ॥ ॐ प्राणाय स्वाहा । ॐ अपानाय स्वाहा । ॐ समानाय स्वाहा । ॐ
उदानाय स्वाहा । ॐ व्यानाय स्वाहा । ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः,
नैवेद्यं मोदकमद्यं शतुपलानि च समर्पयामि । ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः,
आचमनीयं मध्ये पानीयं उत्तरपोशने च समर्पयामि। नैवेद्य ग्रहण गर्नुहुने भगवान्का हातहरूलाई
निर्मल र पवित्र तुल्याउन गरिने करोद्वर्तनका लागि तलका मन्त्र पढी चन्दन अर्पण गर्नुपर्दछ

करोद्वर्तन - ॐ चन्दनं मलयोद्भूतं कस्तूर्याक्षिसम्बितम् । करोद्वर्तनकं देव गृहाण परमेश्वर ।
अष्टंशुना ते अष्टशुः पृच्छतां परुषा परः । गन्धस्ते सोममवतु मदाय रसो ऽअच्युत ॥
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, चन्दनेन करोद्वर्तने समर्पयामि । चन्दन अर्पण
गरेपछि तलका मन्त्र पढी पूगीफल आदिसहित ताम्बूल अर्पण गर्नुपर्दछ

पूगीफलार्पण - ॐ पूगीफलं महद् दिव्यं नागवल्लीदत्तंर्धुतम् । एताचूर्णादिसंयुक्तं ताम्बूलं प्रतिगृह्यताम् ।

ॐ वन्द्युत्तमं हविषा देवा यज्ञमवचत । वसन्तः श्यामीहज्यं गीम्य इडधम इरद्विदि ॥

ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः , मुखवामार्धमालापूनीषलादिमहिन नाम्बुत्तं समर्पयामि । पूर्णान्नं अति भक्षणं हि भगवान्नाई प्रसन्नं तुल्याउने तनका मन्त्र पढ़े फलको रूपमा नरिचल अर्पण गनुपदेछ ।

नारिकेलार्पण -

ॐ इह फलं यथा देव स्थपितं पुरतस्तव । तेन मे सफलावाप्तिर्भवेज्जन्मनि जन्मनि ॥

ॐ या फलिनीयाऽअफलाऽअपुष्या वाक्श पुष्पेली । वृत्रमर्जितप्रयुतास्ता नो मुञ्चन्त्यं हमः

ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः , नारिकेलफलं समर्पयामि । नारिकेलफलको अर्पण गरेर फलको सफलताका निमित्त जी तिम अक्षत हुने पुण्य देलएउने कलाक १०८ वा २१ सहस्रछाया गनौटा चढाउनुपदेछ

गणितवस्तु समर्पण

हरि ॐ तत्सन् तत्सन् तत्सन् ॐ विष्णुर्विष्णुर्विष्णु धोमद्वगघतां घ्राणापुनस्य विष्णागजया प्रवर्तमानस्य अद्य भीषद्गणोऽहि द्वितीये घण्टे श्रीशतधनदकन्यै वैवम्यनयन्वन्तो अष्टाविंशतितमे युगे कल्पियुगे कतिप्रथमचरणी भूलांक जम्बुद्वीपे भागवतर्षे भरतखण्डे आर्द्राधर्ताक्षगौकदेशे अमुकनगरे अमुकग्रामे अमुकस्थाने वा खौट्ठावनार अमुकनामसंवत्सरे श्रीमये अमुकामने अमुकनी महापाङ्गन्यप्रदसमेतमे अमुकभागे अमुकपक्षे अमुकतिथौ अमुकवामरे अमुकनक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे अमुकगणितस्थिते चन्द्रे अमुकगणितस्थिते श्रीमये अमुकगणितस्थिते देवगुह्ये शेषेषु ग्रहेषु च यथायथा-राशिस्थानस्थितेषु गन्तु एव ग्रहगुणगणितशतशतविंशत्यं शेषेषु स्थितौ अमुकगणिते अमुकगणिते । अमुकवर्षे अमुकगुणे । अहं कृताया गणशयुजाया मादण्यार्धे श्रीमद्वगघतां श्रीमद्वगघतां श्रीमद्वगघतां एतान् अष्टोत्तरशतसहस्रयाकान् अथवा एकविंशतिसहस्रयाकान् अथवा एतान् अष्टोत्तरशतसहस्रयाकान् अथवा एकविंशतिसहस्रयाकान् तिलान् एतान् अष्टोत्तरशतसहस्रयाकान् अथवा एकविंशतिसहस्रयाकान् अथवा एतान् अष्टोत्तरशतसहस्रयाकान् अथवा एकविंशतिसहस्रयाकान् दुर्वा एतान् अष्टोत्तरशतसहस्रयाकान् अथवा एकविंशतिसहस्रयाकान् पुष्पाणि एतान् अष्टोत्तरशतसहस्रयाकान् अथवा एकविंशतिसहस्रयाकान् वित्त्वपत्राणि, एतान् अष्टोत्तरशतसहस्रयाकान् अथवा एकविंशतिसहस्रयाकान् दीपदलानि च भगवते श्रीगणेशाय समर्पये, न यथ ।

यमर्पति तनका मन्त्र पढ़े भगवान्नाई दक्षिणा द्रव्य अर्पण गनुपदेछ

दक्षिणाद्रव्यसमर्पण-

ॐ हिरण्यगार्धगार्धभां नेमं बाजं विधावमो । अनन्तपुण्यफलदयत शान्तिं प्रयच्छ मे ॥

ॐ हिरण्यगार्धं समवर्तमाने भूतस्य जातं घनितेकऽआसीत् । न दाधत पृथिवीं क्षामुत्तमं कस्य देवाय हविषा विधेयः ।

ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः , कृताया पूजाया मादण्यार्धे इच्छदक्षिणां समर्पयामि । दक्षिणा अर्पण गरिबकपडि सनका सनकासु गुरुर कपुर बन्ती नोराजत गनुपदेछ ।

नोराजत (आरती)-

ॐ कटलागार्धमम्बुतं कपूरे तु प्रदीपितम् । आग्निकमहं कुर्वे यज्ञमे वरदो भव ॥

ॐ इह हवि घञन मे ऽअम्बु दशार्तरं सर्वेणां स्वस्वये आत्मसनि एजासनि पशुसनि

लोकमन्त्रधयसनि । अग्निः प्रजां बहूनां मं करोत्वज्ञं पयां रतो ऽअम्मासु धत्त ॐ आरात्रि
पार्श्वे रजः पितुर्प्रायि धामभिः । दिवः सदां सि बृहती चिन्विष्टसः ऽआ त्वेषं वर्तनं तमः

ॐ मुदा करात्तपोदकं सदा विमुक्तिमाधकं कलाधरावतंसकं विलासिलोकरञ्जकम् ,
अनायककनायकं विनाशितेभवेन्मकं नताशुभाशुनाशकं नयापि तं विनायकम् ॥

ननेतरातिभीकरं नयोदितार्कभास्वरं नमत्सुरारिनिजोरं नताधिकापदुन्दुरम्

सुरेश्वरं निधीश्वरं गजेश्वरं गणेश्वरं महेश्वरं तमाश्रये परात्परं निरन्तरम्

समस्तलोकशङ्करं निरस्तहेत्यकुञ्जरं दोतरादरं वरं त्रेधावकत्रमक्षरम् ,

कृपाकरं क्षमाकरं मुदाकरं प्रशस्करं नमस्करं नमस्कृता नमस्करोसि भास्वरम् ॥

अकिञ्चनार्तिपार्जनं क्षिप्तनान्तिभाजनं पुराणिपूर्वनन्दनं सुरारिगर्वचर्वणम् ।

प्रपञ्चनाशभीषणं धनञ्जयादिभूषणं कपोलदानधारणं भजे पुराणधारणम् ॥

नितान्तकान्तदन्तकान्तिमन्तकान्तकान्तजमचिन्त्यरूपमन्तहीनमन्तरायकन्तनम् ।

हृदन्तरे निरन्तरे वसन्तमेव योगिनी तमेकदन्तमेव तं विचिन्तयामि सन्ततम् ॥

महागणेशपञ्चरत्नमादरणं याऽन्जरं प्रगायनि प्रभातके हृदि स्म्यान् गणेश्वरम्

अरोगतामदोषतां सुसार्हिणीं सुपुत्रतां समाहितायुषष्टुभुनिमभ्युपैति सोऽर्घ्यरात् ॥

ॐ सिद्धिबुद्धिमहिताय महागणपतये नमः , कर्पूरनीराजनं समर्पयामि ।

आरतीपद्धि तलका मन्त्र पदौ पुष्पाञ्जलि चहातु पदं

पुष्पाञ्जलि समर्पण- ॐ गतासुगन्धिपुष्पाणि यश्चाकालोद्भवानि च पुष्पाञ्जलिर्मया दत्तो गृहाण परमेश्वर ।

ॐ यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रक्षमन्त्यासन् ते ह नाकं महिमानं सद्यन्त यत्र

पूर्वे स्वाध्यासन्ति देवाः ॥ गणतयां त्वा गणपतिं हवामहे प्रियाणां त्वा प्रियसपतिं हवामहे

निधीनां त्वा निधिपतिं हवामहे वसो मम । आहमजानि गर्भधया त्वमजासि गर्भधम् ।

प्राणाय स्वाहा ऽअपानाय स्वाहा व्यानाय स्वाहा । आम्बे ऽअध्विकेऽप्यालिकं न मा नयति

कश्चन । ससत्त्वशक्तः सुभद्रिकां काम्प्रीलबासिरीम ।

ॐ राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे ।

स मे कामान् कामकामाय मह्यं कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु ।

ॐ कुक्षेराय वैश्रवणाय महाराजाय नमः ।

ॐ स्वस्ति साम्राज्यं भाज्यं स्वाराज्यं वैराज्यं पारमेष्ठ्यं राज्यं महागज्यमाधिपत्यमयं

समन्तपथाद्यो स्यात् सार्वभौमः सार्वभूमान्तादापरधातं पृथिव्यै समुद्रपथन्ताद्या एकराडिति

तदप्येष इत्योक्तोऽभिगीतो मरुतः परिवेष्टारो मरुतस्यावसानं गृहे । आसीक्षितस्य

कापप्रेविशेदवा सभामद इति ।

ॐ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोबाहुस्त विश्वतस्पात् । सं बाहुभ्यां धमति सं पतनैर्द्यावाभूमी

जनयन्देव ऽएकः ॥

ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो रियोऽन्यथा ।
नानासुगन्धपुष्पाणि यथाकालोद्भवानि च । पुष्पाञ्जलिर्मया दत्तो गृहाण परमेश्वर ।
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, मन्त्रपुष्पाञ्जलिं समर्पयामि ।

प्रदक्षिणा -

पुष्पाञ्जलि अर्पण पश्चात् तलका मन्त्र पढ़ी जल घुमाएर भगवानूलङ्घ प्रदक्षिणा अर्पण गर्नुपर्दछ
ॐ यानि कानि च पापानि ज्ञाताज्ञातकृतानि च । तानि सर्वाणि नश्यन्ति प्रदक्षिणा पदं पठे ।
ॐ ये तीर्थानि प्रचरन्ति सूक्तहस्ता निषद्विज- । तेषां सहस्रयाजनेऽपि धनानि तन्मसि
ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः, प्रदक्षिणां समर्पयामि ।
प्रदक्षिणापछि प्रचलित पद्धतिअनुसार पूर्णपात्र एवं दक्षिणा गर्नुपर्दछ

श्रीगणेशसहस्रनाम स्तोत्रद्वारा सहस्रदूर्वा अथवा मन्दारपुष्प अथवा शमीपत्र समर्पण

यस्यै पूजाविधिको अन्त्यमा निर्दिष्ट श्रीगणेशसहस्र नाममन्त्रहरूद्वारा श्रीगणेशलाई १००० सङ्ख्या
दूर्वा अथवा हजार मन्दारपुष्प अथवा हजार शमीपत्र अर्पण गर्नुपर्दछ

पूर्णपात्र एवं दक्षिणा

सङ्कल्प

हरि ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो रियोऽन्यथा ।
प्रवर्तमानस्य अद्य श्रावणमासस्य द्वितीये पार्वर्ते श्रीश्वेतवाराहकल्प वैवस्वतमन्वन्तरे अष्टा-
विंशतितये युगे कलियुगे कलिप्रथमचरणे भूलोके जम्बूद्वीपे भारतवर्षे भारतखण्डे आर्या-
वर्तान्तर्गतैकदेशे अमुकनगरे अमुकग्रामे अमुकस्थाने वा बौद्धावतारे अमुकनामसंघत्सरे
श्रीसूर्ये अमुकायने अमुकर्त्ते महामाङ्गल्यप्रदमासोत्तमे अमुकमासे अमुकपक्षे अमुकतिथौ
अमुकवासरे अमुकक्षत्रे अमुकयोगे अमुककरणे अमुकराशिस्थिते चन्द्रे अमुकराशिस्थिते
श्रीसूर्ये अमुकराशिस्थिते देवगुरौ शेषेषु ग्रहेषु च यथायथाराशिस्थानस्थितेषु सत्सु एव
ग्रहगुणगणविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ अमुकगोत्रे अमुकशर्मा (अमुकवर्मा अमुक-
गुप्त) अहं श्रीगणेशपुराणमन्त्रस्य साङ्गतासिद्धयर्थं पूर्णपात्रममुकगात्राय अमुकशर्मेण
सुपूजिताय द्वाह्यमय तथा भूयसीदक्षिणां नानानामगोत्रेभ्यो द्वाह्येभ्यः कन्याकुमारिभ्यश्च
यथायथयथारो विभज्या दानुमहमुत्सृजे हरि ॐ तत्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो रियोऽन्यथा । श्रीगणेशार्पणमस्तु ।

पूर्णपात्र र दक्षिणा सङ्कल्पपछि जल चढन अक्षता, फल फूल दूर्वा र दक्षिणा एउटा
नामाको पाँडोमा राखी आफ्नो दुबै चूडाले पृथ्वीमा टेकेर उक्त अर्घ्यपात्रलाई आफ्नो अञ्जलिमा
घारथ गर्नुपर्दछ त्यसपछि त्यसलाई आफ्नो मस्तकमा छुवाईदे तलका श्लोकहरू पढ्ने श्रीगणेशलाई
विशेषार्घ्य अर्पण गर्नुपर्दछ ।

विशेषार्घ्यसमर्पण

ॐ रक्ष रक्ष गणाध्यक्ष रक्ष त्रैलोक्याक्षक । भक्तानामध्यय कर्ता त्राता भय भवार्णयात् ।
द्वैमानुर कृपामिन्धो षण्मानुराज प्रभो , बरदस्त्वे वरं देहि वाञ्छितं वाञ्छितार्थद

अनेन सफलध्वंसा सफलोऽस्तु सदा भव । ॐ सिद्धिबुद्धिसहिताय महागणपतये नमः
विशेषार्घ्यं समर्पयामि । विशेषार्घ्यसमर्पणपद्धिं भूयसीं दर्शयन्तां गर्नुपदेष्टुं

क्षमाप्रार्थना

ॐ चिद्धेश्वराय वरदाय सुरप्रियाय लम्बोदराय सकलाय जगद्धिताय ।
नागाननाय श्रुतिवज्रविभूषिताय गौरीसुताय गणनाथ नमो नमस्ते ॥
भक्तार्तिनाशनपराय गणेश्वराय सर्वेश्वराय शुभदाय सुरेश्वराय ।
विद्याधराय विकटाय च वामनाय भक्तप्रमदवरदाय नमो नमस्ते ॥
नमस्ते ब्रह्मरूपाय विष्णुरूपाय ते नमः । नमस्ते रुद्ररूपाय कर्णिकरूपाय ते नमः ॥
विश्वरूपस्वरूपाय नमस्ते ब्रह्मचरिणे । भक्तप्रियाय देवाय नमस्तुभ्यं विनायक ।
लम्बोदर नमस्तुभ्यं सततं प्रोदकप्रिय । निर्विघ्नं कुरु मे देव सर्वकार्येषु सर्वदा ।
त्वां विघ्नशत्रुदहनति च मुन्दरेति भक्तप्रियेति सुखदेति फलप्रदेति ।
विद्याप्रदेत्यचहरेति च ये स्तुवन्ति तेभ्यो गणेश वरदाय नमः ॥
गणेशपूजने कर्म यत्कृतमधिकं कृतम् । तेन सर्वेण सर्वान्मा प्रमदोऽस्तु सदा भव ॥
इत्यक्षरं पदं श्रुत्वा मात्राहीनञ्च यद् भवेत् । तत्पुण्यं क्षम्यतां देव प्रसीद श्रीगणेश्वर ॥
आकाहनं न जानामि न जानामि विसर्जनम् । पूजाञ्चैव न जानामि क्षमस्व परमेश्वर
अनया पूजया सिद्धिबुद्धिसहितो महागणपतिः प्रीयतां न मय

श्रीमहागणपतिसहस्रनामावलि:

विधिनिर्देशः यजमानः पूवाभिमुखमुपविश्य आचम्य प्राणानायम्य, दक्षिणहस्ते जलाऽक्षतपुष्पद्रव्याण्यादाय सङ्कल्पं कुर्यात् ।

सङ्कल्पः

अद्येत्यादिपूर्वोच्चरितविशेषणविशिष्टायां शुभपुण्यतिथौ मम आत्मनः श्रुति-स्मृति-पुराणोक्तफलप्राप्त्यर्थं तथा ऐहिकाऽऽमुष्मिकसमस्तसद्बिषयोपभोगप्राप्तये च सहस्रदूर्वापूजनकल्पोक्तफलप्राप्तिद्वारा ब्रह्मसिद्धिसहित-श्रीमहागणपतिप्रोक्त्यर्थं सहस्रनामभिः सहस्रदूर्वाङ्कुरैः, अथवा सहस्रशमीपत्रैः अथवा सहस्रमन्दारपुष्पैः पूजनमहं करिष्ये, इत्युच्चार्य भूमौ जलं क्षिपेत् ।

विधिनिर्देशः, पुरहस्ते जलं गृहीत्वा विनियोगं कुर्यात् ।

विनियोगः

ॐ अस्य श्रीमहागणपतिसहस्रनामस्तोत्रमन्त्रस्य महागणपतिऋषिः अनुष्टुप्छन्दः, गं बीजम्, हुँ शक्तिः, स्वाहेति कौलकम्, करादिन्यासे हृदयादिन्यासे च विनियोगः, इति पठित्वा भूमौ जलं प्रक्षिपेत्

न्यासः

करादिन्यासः ॐ गां अङ्गुष्ठाय नमः, ॐ गीं तर्जनीभ्यां नमः, ॐ गू मध्यमाभ्यां नमः, ॐ गै अनामिकाभ्यां नमः, ॐ गौ कनिष्ठिकाभ्यां नमः, ॐ गः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः, इत्युच्चार्य करादिन्यासं कुर्यात् ।
हृदयादिन्यासः - ॐ गां हृदयाय नमः, ॐ गौ शिरसे स्वाहा, ॐ गू शिखायै नमः, ॐ गै कवचाय नमः, ॐ गौ नेत्रत्रयाय नमः, ॐ गः अस्त्राय नमः इत्युच्चार्य हृदयादिन्यासं कुर्यात्

ध्यानम्

यञ्जुवक्त्रो दशभुजो भालचन्द्रः शशिप्रभः । मुण्डमालः सर्पभूतो मुकुटाङ्गदभूषणः ॥१॥
अग्न्यर्कशशिनो भाभिस्तिरस्कुर्वन् दशायुधः । पार्वतीतनय देवं श्रीगणेशं नमाम्यहम् ॥२॥
वागीशाद्याः समनसः सर्वार्थानामुपक्रमे । यं नत्वा कृतकृत्या स्युस्तं नयाधि गजाननम् ॥३॥

सम्पूजकानां परिपालकानां जितेन्द्रियाणां च तपोधनानाम् ।

वंशे च राष्ट्रे च कुले च राज्ञः कसेतु शान्तिर्भगवान् गणेशः ॥४॥

इति न्यास ध्यानं च कृत्वा ॐ गं गणपतये नमः इति मूलमन्त्रमष्टोत्तरशतं प्रजप्य गणपतिसहस्रनामावलीं पठेत् अन्तेऽपि मूलमन्त्रमष्टोत्तरशतं प्रजपेत् । पुनः षोडशोपचारैः पञ्चोपचारैर्वा गणपतिं सम्यक् सम्पूज्य गणपत्यथर्वशास्त्रपाठं कुर्यात् ।

श्रीगणेशसहस्रनामस्तोत्रम्

१ ॐ गणेश्वराय नमः
 २ ॐ गणक्रीडाय नमः
 ३ ॐ गणनाथाय नमः
 ४ ॐ गणाधिराज्य नमः
 ५ ॐ एकतुष्टाय नमः
 ६ ॐ वक्रतुण्डाय नमः
 ७ ॐ गजवक्त्राय नमः
 ८ ॐ महोदराय नमः
 ९ ॐ लम्बोदराय नमः
 १० ॐ धूमवर्णाय नमः
 ११ ॐ विकटाय नमः
 १२ ॐ विघ्ननायकाय नमः
 १३ ॐ सुमुखाय नमः
 १४ ॐ दुर्मुखाय नमः
 १५ ॐ वृद्धाय नमः
 १६ ॐ विघ्नराजाय नमः
 १७ ॐ गजाननाय नमः
 १८ ॐ भीमाय नमः
 १९ ॐ प्रमोदाय नमः
 २० ॐ आमोदाय नमः
 २१ ॐ सुरानन्दाय नमः
 २२ ॐ मटोत्कटाय नमः
 २३ ॐ हेरम्बाय नमः
 २४ ॐ जम्बराय नमः
 २५ ॐ शम्भवे नमः
 २६ ॐ लम्बकर्णाय नमः
 २७ ॐ महाबलाय नमः
 २८ ॐ नन्दनाय नमः

२९ ॐ अलम्पटाय नमः
 ३० ॐ अभीरवे नमः
 ३१ ॐ मेघनादाय नमः
 ३२ ॐ गणह्वयाय नमः
 ३३ ॐ विनायकाय नमः
 ३४ ॐ विरूपाक्षाय नमः
 ३५ ॐ धीरशूराय नमः
 ३६ ॐ खरप्रदाय नमः
 ३७ ॐ महागणपतये नमः
 ३८ ॐ बुद्धिप्रियाय नमः
 ३९ ॐ क्षिप्रप्रसादनाय नमः
 ४० ॐ रुद्रप्रियाय नमः
 ४१ ॐ गणाध्यक्षाय नमः
 ४२ ॐ उमापुत्राय नमः
 ४३ ॐ अघनाशनाय नमः
 ४४ ॐ कुमारगुरवे नमः
 ४५ ॐ ईशानपुत्राय नमः
 ४६ ॐ मूषकवाहनाय नमः
 ४७ ॐ सिद्धिप्रियाय नमः
 ४८ ॐ सिद्धिपतये नमः
 ४९ ॐ सिद्धाय नमः
 ५० ॐ सिद्धिविनायकाय नमः
 ५१ ॐ अविघ्नाय नमः
 ५२ ॐ तुम्बुरवे नमः
 ५३ ॐ सिंहवाहनाय नमः
 ५४ ॐ मोहिनीप्रियाय नमः
 ५५ ॐ कटहूढाय नमः
 ५६ ॐ राजपुत्राय नमः

५७ ॐ शालकाय नमः
 ५८ ॐ सम्मिताय नमः
 ५९ ॐ अमिताय नमः
 ६० ॐ कृष्णानुभासमभूतये नमः
 ६१ ॐ दुर्जयाय नमः
 ६२ ॐ धूर्जयाय नमः
 ६३ ॐ जयाय नमः
 ६४ ॐ भूषतये नमः
 ६५ ॐ भुवनपतये नमः
 ६६ ॐ भूतानाम्पतये नमः
 ६७ ॐ अव्ययाय नमः
 ६८ ॐ विधकर्त्रे नमः
 ६९ ॐ विधमूर्खाय नमः
 ७० ॐ विध्वस्तपाय नमः
 ७१ ॐ निधये नमः
 ७२ ॐ घृणये नमः
 ७३ ॐ कवचे नमः
 ७४ ॐ कवीनामृषपाय नमः
 ७५ ॐ ब्रह्माणाम्पतये नमः
 ७६ ॐ ब्रह्माणस्पतये नमः
 ७७ ॐ ज्येष्ठराजाय नमः
 ७८ ॐ निधिपतये नमः
 ७९ ॐ निधिप्रियपतिप्रियाय नमः
 ८० ॐ हिरण्यपुरातनस्थाय नमः
 ८१ ॐ सूर्यमण्डलमध्यमाय नमः
 ८२ ॐ करारहितध्वस्तानिष्ठु-
 सलिलाय नमः
 ८३ ॐ पूषदन्तभिदे नमः

८४ ॐ उमाङ्ककेतिकुतुकिने नमः	१११ ॐ पुरुषाय नमः	१४० ॐ सर्वात्मने नमः
८५ ॐ भुक्तिदाय नमः	११२ ॐ गजकर्णकाय नमः	१४१ ॐ सर्वदेवात्मने नमः
८६ ॐ कुलपालनाय नमः	११३ ॐ गणाधिराजाय नमः	१४२ ॐ ब्रह्मपूज्ये नमः
८७ ॐ किरीटिने नमः	११४ ॐ विजयस्थिराय नमः	१४३ ॐ ककुपशुनये नमः
८८ ॐ कुण्डलिने नमः	११५ ॐ गणपतिध्वजिने नमः	१४४ ॐ ब्रह्माण्डकम्भाय नमः
८९ ॐ हारिणे नमः	११६ ॐ देवदेवाय नमः	१४५ ॐ विद्वयोमभानाय नमः
९० ॐ घनमालिने नमः	११७ ॐ स्मरप्राणदीपकाय नमः	१४६ ॐ सत्यशिरोरुहाय नमः
९१ ॐ मनोमयाय नमः	११८ ॐ वायुकीलकाय नमः	१४७ ॐ जगज्जन्मलयेन्मेषनिमेषाय नमः
९२ ॐ वैमर्ख्यहनदैत्यश्रिये नमः	११९ ॐ विपश्चिद्वरदाय नमः	१४८ ॐ अग्न्यर्कसोमदशे नमः
९३ ॐ घटाहतिजितक्षितये नमः	१२० ॐ नादोन्नदभिन्नखलाहकाय नमः	१४९ ॐ गिरिन्दैकरदाय नमः
९४ ॐ सहोजानम्बणपुञ्जमखलिने नमः	१२१ ॐ वराहरटनाय नमः	१५० ॐ धर्माधर्मोष्ठाय नमः
९५ ॐ दुर्निमित्तहते नमः	१२२ ॐ मृत्युञ्जयाय नमः	१५१ ॐ सामवृद्धिनाय नमः
९६ ॐ दुःस्वप्नहते नमः	१२३ ॐ व्याघ्राजिनाम्बगाय नमः	१५२ ॐ ग्रहक्षदशनाय नमः
९७ ॐ प्रमहनाय नमः	१२४ ॐ उच्छाशक्तिधराय नमः	१५३ ॐ वाणीजिह्वाय नमः
९८ ॐ गुणिने नमः	१२५ ॐ देवप्रात्रे नमः	१५४ ॐ वासवनासिकाय नमः
९९ ॐ नादप्रतिष्ठिताय नमः	१२६ ॐ दैत्यविमर्दनाय नमः	१५५ ॐ कुलाचलांसाय नमः
१०० ॐ सुरूपाय नमः	१२७ ॐ शम्भुवक्त्रोद्भवाय नमः	१५६ ॐ सोमार्कघण्टाय नमः
१०१ ॐ सर्वनेत्राधिवासाय नमः	१२८ ॐ शम्भुकोपणे नमः	१५७ ॐ रुद्रशिरोधराय नमः
१०२ ॐ कीरासनाश्रयाय नमः	१२९ ॐ शम्भुहार्यभुजे नमः	१५८ ॐ नदीनदभुजाय नमः
१०३ ॐ पीताम्बराय नमः	१३० ॐ शम्भुतेजसे नमः	१५९ ॐ सर्पाङ्गुलीकाय नमः
१०४ ॐ खण्डरदाय नमः	१३१ ॐ शिवशोकहारिणे नमः	१६० ॐ तारकानखाय नमः
१०५ ॐ खण्डेदुकृतशेखराय नमः	१३२ ॐ गौरीसुखावहाय नमः	१६१ ॐ भूमध्यमस्थिरकराय नमः
१०६ ॐ त्रिग्राहूष्यामदशनाय नमः	१३३ ॐ उमाङ्गमलजाय नमः	१६२ ॐ ब्रह्मविद्यामदोत्कटाय नमः
१०७ ॐ भालचन्द्राय नमः	१३४ ॐ गौरीतेजोभुजे नमः	१६३ ॐ व्योमनाभये नमः
१०८ ॐ चतुर्भुजाय नमः	१३५ ॐ स्वर्धुवीभवाय नमः	१६४ ॐ श्रीहृदयाय नमः
१०९ ॐ योगाधिपाय नमः	१३६ ॐ यज्ञकायाय नमः	१६५ ॐ मेरुपृष्ठाय नमः
११० ॐ नारकस्थाय नमः	१३७ ॐ महानादाय नमः	१६६ ॐ अर्णवोदराय नमः
	१३८ ॐ गिरिवर्ष्मणे नमः	१६७ ॐ कुक्षिस्थयक्षगन्धर्वरक्ष- किन्नरमानुषाय नमः
	१३९ ॐ शुभाननाय नमः	

१६८. ॐ पृथ्वीकटये नमः
 १६९ ॐ सृष्टिलिङ्गाय नमः
 १७० ॐ शैलारवे नमः
 १७१ ॐ दम्बजानुकम्ब नमः
 १७२. ॐ पातालजङ्घाय नमः
 १७३ ॐ यन्त्रिप्रदे नमः
 १७४ ॐ कालाङ्गुष्ठाय नमः
 १७५. ॐ त्रयीतनये नमः
 १७६ ॐ ज्योतिर्पण्डललाङ्गुलाय नमः
 १७७ ॐ हृदयलाननिश्रुलाय नमः
 १७८ ॐ हृत्पद्मकर्णिकाशालि वियत्कलिसरोवराय नमः
 १७९ ॐ सद्भक्तव्याननिगडाय नमः
 १८० ॐ पूजावागेनिवारिताय नमः
 १८१ ॐ प्रतापिने नमः
 १८२ ॐ कश्यपसुताय नमः
 १८३ ॐ गणपतये नमः
 १८४. ॐ विष्णिपिने नमः
 १८५ ॐ बलिने नमः
 १८६ ॐ यशस्विने नमः
 १८७ ॐ धार्मिकाय नमः
 १८८ ॐ स्वोजसे नमः
 १८९. ॐ प्रथमाय नमः
 १९० ॐ प्रथमेश्वराय नमः
 १९१ ॐ चिन्तामणिद्वीपप्रतये नमः
 १९२ ॐ कल्पद्रुमबनालयाय नमः
 १९३ ॐ रत्नमण्डपमध्यस्थाय नमः
 १९४ ॐ रत्नसिंहासनाश्रयाय नमः
 १९५ ॐ तीव्रशिशोर्धृतपदाय नमः

१९६ ॐ ज्वालानौर्मालिलालिनाय नमः
 १९७ ॐ नन्दानन्दितपीठस्थितये नमः
 १९८ ॐ भोगदाभूषितामनाय नमः
 १९९ ॐ सकामदायिनीपीठाय नमः
 २०० ॐ स्फुरद्गुणायनश्रयाय नमः
 २०१ ॐ तेजोवतीशिरोरत्नाय नमः
 २०२ ॐ सत्याशित्यावतंसिनाय नमः
 २०३. ॐ सविधननाशिनीपीठाय नमः
 २०४ ॐ सर्वशक्त्यम्बुजाश्रयाय नमः
 २०५ ॐ लिपिपद्यासनाधाराय नमः
 २०६ ॐ बह्निधामत्रयाश्रयाय नमः
 २०७ ॐ उन्नतप्रपदस्थ नमः
 २०८ ॐ गृढगुल्फाय नमः
 २०९ ॐ संवृतपाङ्गिर्नाकाय नमः
 २१० ॐ पीनजङ्घाय नमः
 २११ ॐ शितशृङ्गाय नमः
 २१२ ॐ स्थूलोरवे नमः
 २१३ ॐ प्रोज्ज्वलकटये नमः
 २१४ ॐ निम्ननाभये नमः
 २१५ ॐ स्थूलकुक्षये नमः
 २१६ ॐ पीनवक्षसे नमः
 २१७ ॐ बृहद्भुजाय नमः
 २१८ ॐ पीनस्कन्धाय नमः
 २१९ ॐ कम्बुकण्ठाय नमः
 २२० ॐ लम्बोष्ठाय नमः
 २२१ ॐ लम्बनासिकाय नमः

२२२ ॐ भग्नवामरदाय नमः
 २२३ ॐ तुङ्गस्यध्वजनाय नमः
 २२४ ॐ मङ्गाहनवे नमः
 २२५ ॐ ह्रस्वनेत्रत्रयाय नमः
 २२६ ॐ शूर्पकर्णाय नमः
 २२७ ॐ निविद्धमस्तकाय नमः
 २२८. ॐ स्तकाकारकुम्भाशाय नमः
 २२९ ॐ रत्नमौलये नमः
 २३० ॐ निरङ्कुशाय नमः
 २३१ ॐ सर्पहारकटिसुत्राय नमः
 २३२ ॐ सर्पयज्ञोपवीतवते नमः
 २३३ ॐ सर्पकोटीरकटकाय नमः
 २३४ ॐ सर्पग्रैवेयकाङ्गुलाय नमः
 २३५. ॐ सर्पकक्ष्यादरावन्धाय नमः
 २३६ ॐ सर्पराजोन्नरीपकाय नमः
 २३७ ॐ रक्ताय नमः
 २३८ ॐ रक्ताम्बरधराय नमः
 २३९ ॐ रक्तमाल्यविभूषणाय नमः
 २४० ॐ रक्तेक्षणाय नमः
 २४१ ॐ रक्तकाय नमः
 २४२. ॐ रक्ततात्त्वोष्णपल्लवाय नमः
 २४३ ॐ श्वेताय नमः
 २४४ ॐ श्वेताम्बरधराय नमः
 २४५. ॐ श्वेतमाल्यविभूषणाय नमः
 २४६ ॐ श्वेतातपन्नरुचिगय नमः
 २४७. ॐ श्वेतधामरवीजिताय नमः
 २४८ ॐ सर्वावयवमम्पूर्णसर्व-
 लक्षणलक्षिताय नमः
 २४९ ॐ सर्वाभरणशोभाकाय नमः
 २५० ॐ सर्वशोभासमन्विताय नमः

२५१ ॐ सर्वमङ्गलमाङ्गल्याय नमः
 २५२ ॐ सर्वकारणकारणाय नमः
 २५३ ॐ सर्वदैककराय नमः
 २५४ ॐ शार्ङ्गिणे नमः
 २५५ ॐ श्रीजापूरिणे नमः
 २५६ ॐ गदाधराय नमः
 २५७ ॐ ईक्षुचापधराय नमः
 २५८ ॐ शूलिने नमः
 २५९ ॐ चक्रपाणये नमः
 २६० ॐ सरोजभृते नमः
 २६१ ॐ पाणिने नमः
 २६२ ॐ धृतोत्पलाय नमः
 २६३ ॐ शालीपञ्चरीभृते नमः
 २६४ ॐ स्वदन्तभृते नमः
 २६५ ॐ कल्पवल्लीधराय नमः
 २६६ ॐ विश्वाभयदैककराय नमः
 २६७ ॐ वशिने नमः
 २६८ ॐ अक्षमालाधराय नमः
 २६९ ॐ ज्ञानमुद्रावते नमः
 २७० ॐ मुद्रायुधाय नमः
 २७१ ॐ पूर्णपात्रिणे नमः
 २७२ ॐ कम्बुधराय नमः
 २७३ ॐ विधृतालिसमुद्रकाय नमः
 २७४ ॐ मानुलिङ्गधराय नमः
 २७५ ॐ चूतकलिकाभृते नमः
 २७६ ॐ कुठास्वते नमः
 २७७ ॐ पुष्करस्थस्वर्णघटीपूर्ण-
 रत्नाभिवर्षकाय नमः
 २७८ ॐ भारतीसुन्दरीनाथाय नमः
 २७९ ॐ विनायकरतिप्रियाय नमः

२८० ॐ महालक्ष्मीप्रियतमाय नमः
 २८१ ॐ सिद्धलक्ष्मीमनोरमाय
 नमः
 २८२ ॐ रामरमेशपूर्वाङ्गाय नमः
 २८३ ॐ दक्षिणोष्णहेश्वराय नमः
 २८४ ॐ महीवराहकमाङ्गाय नमः
 २८५ ॐ रतिकन्दर्पपश्चिमाय नमः
 २८६ ॐ आमोदमोदजननाय नमः
 २८७ ॐ सप्रमोदप्रमोदनाय नमः
 २८८ ॐ समेधितसमृद्धिप्रिये नमः
 २८९ ॐ ऋद्धिसिद्धिप्रवर्तकाय
 नमः
 २९० ॐ दत्तसर्गमुख्यमुख्याय
 नमः
 २९१ ॐ कान्तिकन्दलिताश्रयाय
 नमः
 २९२ ॐ मदनावत्याश्रिताङ्घ्रये
 नमः
 २९३ ॐ कृतदौर्मुख्यदुर्मुखाय
 नमः
 २९४ ॐ विघ्नसम्पल्लवोपघ्नाय
 नमः
 २९५ ॐ सेवोद्भिद्रमदद्रवाय नमः
 २९६ ॐ विघ्नकृत्रिघ्नचरणाय
 नमः
 २९७ ॐ द्वाविणीशक्तिसत्कृताय
 नमः
 २९८ ॐ तीव्राप्रसन्ननयनाय नमः
 २९९ ॐ ज्वालिनीपालितैकदृष्टे
 नमः

३०० ॐ माहिनीमोहनाय नमः
 ३०१ ॐ भोगदायिनीकान्ति-
 मण्डिताय नमः
 ३०२ ॐ कामिनीकान्तवक्त्रप्रिये
 नमः
 ३०३ ॐ अधिष्ठितवसुन्धराय नमः
 ३०४ ॐ वसुन्धरामदोन्नद्धमहा-
 शङ्कुनिधिप्रभवे नमः
 ३०५ ॐ नमद्भुसुपतीमौलिमहा-
 पद्मनिधिप्रभवे नमः
 ३०६ ॐ सर्वसद्गुरुसंसेव्याय नमः
 ३०७ ॐ शोचिष्केमहदाभयाय
 नमः
 ३०८ ॐ ईशानमूर्धने नमः
 ३०९ ॐ देवेन्द्रशिखाय नमः
 ३१० ॐ पवननन्दनाय नमः
 ३११ ॐ अग्रप्रत्यग्रनयनाय नमः
 ३१२ ॐ विद्याभ्राणं प्रयोगविदे
 नमः
 ३१३ ॐ ऐरावतादिसर्वाशावा-
 रणावरणप्रियाय नमः
 ३१४ ॐ यज्ज्वालास्त्रपरीवागय नमः
 ३१५ ॐ गणधण्डसम्प्राश्रयाय नमः
 ३१६ ॐ जयाजयपतीवाराय नमः
 ३१७ ॐ विजयाविजयावहाय नमः
 ३१८ ॐ अत्रितार्चितपादाब्जाय
 नमः
 ३१९ ॐ नित्यानित्यावनंतिताय नमः
 ३२० ॐ विलासिनीकृतोल्लासाय
 नमः

३२१ ॐ शौण्डीसौन्दर्यमण्डिताय नमः	३४७ ॐ उच्छिष्टगणेशाय नमः	३७५ ॐ आद्यागधे नमः
३२२ ॐ अनन्तान्तमुखदाय नमः	३४८ ॐ गणनायकाय नमः	३७६ ॐ आधराधेयवर्जिताय नमः
३२३ ॐ सुमङ्गलसुमङ्गलाय नमः	३४९ ॐ सार्वकालिकसंसिद्धये नमः	३७७ ॐ आस्तुकेतनाय नमः
३२४ ॐ इच्छाशक्तिज्ञानशक्ति- क्रियाशक्तिनिषेविताय नमः	३५० ॐ नित्यशैवाय नमः	३७८ ॐ आशासूरकाय नमः
३२५ ॐ सुभगासंधितपदाय नमः	३५१ ॐ दिगम्बराय नमः	३७९ ॐ आस्तुमहागथाय नमः
३२६ ॐ ललिताललिताश्रयाय नमः	३५२ ॐ अनपायाय नमः	३८० ॐ इक्षुसागमध्यस्थाय नमः
३२७ ॐ कामिर्नकायनाय नमः	३५३ ॐ अनन्तदृष्टये नमः	३८१ ॐ इक्षुभक्षणलालसाय नमः
३२८ ॐ कामपालिनीकेलित्वा- लिनाय नमः	३५४ ॐ अप्रमेयाय नमः	३८२ ॐ इक्षुचापानिरेकश्रिये नमः
३२९ ॐ सरस्वत्याश्रयाय नमः	३५५ ॐ अजरानराय नमः	३८३ ॐ इक्षुचापनिषेविताय नमः
३३० ॐ गौरीनन्दनाय नमः	३५६ ॐ अनाविलाय नमः	३८४ ॐ उन्नगोपसमानश्रिये नमः
३३१ ॐ श्रीनिकेतनाय नमः	३५७ ॐ अप्रतिरथाय नमः	३८५ ॐ इन्द्रीलसमद्युतये नमः
३३२ ॐ गुरुगुणपदाय नमः	३५८ ॐ अच्युताय नमः	३८६ ॐ इन्द्रीवरदलश्यामाय नमः
३३३ ॐ काचासिद्धाय नमः	३५९ ॐ अमृताय नमः	३८७ ॐ इन्दुमण्डननिर्मलाय नमः
३३४ ॐ वागीश्वरीपतये नमः	३६० ॐ अक्षराय नमः	३८८ ॐ हृद्यप्रियाय नमः
३३५ ॐ नतिनीकामुकाय नमः	३६१ ॐ अप्रतर्क्याय नमः	३८९ ॐ इडाभागाय नमः
३३६ ॐ वामारामाय नमः	३६२ ॐ अक्षयाय नमः	३९० ॐ इडाध्याने नमः
३३७ ॐ ज्येष्ठामनोरमाय नमः	३६३ ॐ अत्रय्याय नमः	३९१ ॐ इन्दिराप्रियाय नमः
३३८ ॐ रैद्रौमद्रितपद्माब्जाय नमः	३६४ ॐ अनाधाराय नमः	३९२ ॐ इक्ष्वाकुविघ्नविध्वंसिने नमः
३३९ ॐ हु बीजाय नमः	३६५ ॐ अनामदाय नमः	३९३ ॐ इतिकर्तव्यनेप्सिताय नमः
३४० ॐ तुङ्गशक्तिकाय नमः	३६६ ॐ अमलाय नमः	३९४ ॐ ईशानमौलये नमः
३४१ ॐ विश्वादिजननत्राणाय नमः	३६७ ॐ अमोघसिद्धये नमः	३९५ ॐ ईशानाय नमः
३४२ ॐ स्वाहाशक्तये नमः	३६८ ॐ अद्वैताय नमः	३९६ ॐ ईशानमुलाय नमः
३४३ ॐ सर्कालकाय नमः	३६९ ॐ अघाराय नमः	३९७ ॐ ईतिर्धने नमः
३४४ ॐ अमृताब्धिकुतावाभाय नमः	३७० ॐ अप्रमिताननाय नमः	३९८ ॐ ईषणात्रयकल्यान्ताय नमः
३४५ ॐ मटधूर्णितलोचनाय नमः	३७१ ॐ अनाकाराय नमः	३९९ ॐ ईहामात्रविबर्जिताय नमः
३४६ ॐ उच्छिष्टगणेशाय नमः	३७२ ॐ अन्धिभूम्यस्तिबलधनाय नमः	४०० ॐ उपेन्द्राय नमः
	३७३ ॐ अख्यकलक्षणाय नमः	४०१ ॐ उडुभृन्मौलये नमः
	३७४ ॐ आशरपीठाय नमः	४०२ ॐ उपडेरकवलिप्रियाय नमः
		४०३ ॐ उन्नतननाय नमः

४०४ ॐ उत्तुङ्गाय नमः	४२७ ॐ ओङ्काराय नमः	४५५ ॐ खुदिरासदाय नमः
४०५ ॐ उदारत्रिदशाग्रण्ये नमः	४२८ ॐ ओजस्वते नमः	४५६ ॐ गुणाढ्याय नमः
४०६ ॐ ऊर्जस्वते नमः	४२९ ॐ औषधीपतये नमः	४५७ ॐ गहनाय नमः
४०७ ॐ कृष्णलम्बाय नमः	४३० ॐ औदार्यनिधये नमः	४५८ ॐ गस्थाय नमः
४०८ ॐ ऊहापोहदुरासदाय नमः	४३१ ॐ औद्धत्यधुर्याय नमः	४५९ ॐ गद्यपद्यसुधार्णवाय नमः
४०९ ॐ ऋग्यजुःसामसम्भृतये नमः	४३२ ॐ औन्नत्यनिम्बनाय नमः	४६० ॐ गद्यगानप्रियाय नमः
४१० ॐ क्रद्धिनिद्धिप्रदायकाय नमः	४३३ ॐ सुरनागनामङ्कुशाय नमः	४६१ ॐ गजाय नमः
४११ ॐ ऋजुचिन्तकसुलभाय नमः	४३४ ॐ सुरविद्विषामङ्कुशाय नमः	४६२ ॐ गीतगीर्वाणपूर्वजाय नमः
४१२ ॐ ऋणत्रयविमोचकाय नमः	४३५ ॐ अ-समस्तविसर्गान्तिपदेभ्यः परिकीर्तिताय नमः	४६३ ॐ गुह्याचाररताय नमः
४१३ ॐ स्वभक्तानां लुप्तविप्लाय नमः	४३६ ॐ कम्पण्डलधराय नमः	४६४ ॐ गुहाय नमः
४१४ ॐ सुगृहिषा लुप्तशक्तये नमः	४३७ ॐ कल्पाय नमः	४६५ ॐ गुह्यागमनिरूपिताय नमः
४१५ ॐ विमुखाद्यानां लुप्तश्रिये नमः	४३८ ॐ कपर्दिने नमः	४६६ ॐ गुहाशयाय नमः
४१६ ॐ लूताविस्फोटनाशनाय नमः	४३९ ॐ कलधाननाय नमः	४६७ ॐ गुहास्थिस्थाय नमः
४१७ ॐ एकारपीठमध्यस्थाय नमः	४४० ॐ कर्मसाक्षिणे नमः	४६८ ॐ गुरुगम्याय नमः
४१८ ॐ एकपादकृतासनाय नमः	४४१ ॐ कर्मकर्त्रे नमः	४६९ ॐ गुरोर्गुरवे नमः
४१९ ॐ एजितारिखिलदैत्याश्रये नमः	४४२ ॐ कर्माकर्मफलप्रदाय नमः	४७० ॐ घण्टाधर्धारिकामालिने नमः
४२० ॐ एधितारिखिलमग्न्याय नमः	४४३ ॐ कदम्बगोलकाकाराय नमः	४७१ ॐ घटकुम्भाय नमः
४२१ ॐ ऐश्वर्यनिधये नमः	४४४ ॐ कृष्णाङ्गुणनायकाय नमः	४७२ ॐ घटोदराय नमः
४२२ ॐ ऐश्वर्याय नमः	४४५ ॐ कारुण्यदेहाय नमः	४७३ ॐ चण्डाय नमः
४२३ ॐ ऐहिकभुम्भिकप्रदाय नमः	४४६ ॐ कपिलाय नमः	४७४ ॐ चण्डेश्वरसुहृदे नमः
४२४ ॐ ऐरम्भदसमोन्मेषाय नमः	४४७ ॐ कथकाय नमः	४७५ ॐ चण्डीशाय नमः
४२५ ॐ ऐरावतनिधाननाय नमः	४४८ ॐ कटिसूत्रभूते नमः	४७६ ॐ चण्डविक्रमाय नमः
४२६ ॐ ओङ्कारवाच्याय नमः	४४९ ॐ खर्वाय नमः	४७७ ॐ चराचरपतये नमः
	४५० ॐ खड्गप्रियाय नमः	४७८ ॐ चिन्तामणिचर्वणलाल-साय नमः
	४५१ ॐ खड्गखान्तास्तम्याय नमः	४७९ ॐ छन्दसे नमः
	४५२ ॐ खनिर्मलाय नमः	४८० ॐ छन्दावपुषे नमः
	४५३ ॐ अल्पादशृङ्गनिलयाय नमः	४८१ ॐ छन्दोदुर्लभ्याय नमः
	४५४ ॐ खड्गवाङ्मने नमः	४८२ ॐ छन्दावग्रहाय नमः
		४८३ ॐ जगद्योनये नमः

४८४. ॐ जगत्साक्षिणे नमः	५११. ॐ दक्षयज्ञप्रमथनाय नमः	५४१. ॐ परमात्मने नमः
४८५. ॐ जगदीशाय नमः	५१२. ॐ दात्रे नमः	५४२. ॐ परस्मैपदाय नमः
४८६. ॐ जगन्मयाय नमः	५१३. ॐ दानधर्मोदनाय नमः	५४३. ॐ परात्पराय नमः
४८७. ॐ जपाय नमः	५१४. ॐ दयावते नमः	५४४. ॐ पशुपतये नमः
४८८. ॐ जपपराय नमः	५१५. ॐ दिव्यविभवाय नमः	५४५. ॐ पशुपाशविमोचकाय नमः
४८९. ॐ जप्याय नमः	५१६. ॐ दण्डभृते नमः	५४६. ॐ पूर्णानन्दाय नमः
४९०. ॐ जिह्वासिंहासनप्रभवे नमः	५१७. ॐ दण्डनायकाय नमः	५४७. ॐ परानन्दाय नमः
४९१. ॐ झलझललोत्तलसदान- झङ्कारिभमराकुलाय नमः	५१८. ॐ दन्तप्रभिन्नप्रमालाय नमः	५४८. ॐ पुराणपुरुषोत्तमाय नमः
४९२. ॐ टङ्कारस्फारसरावाय नमः	५१९. ॐ दैत्यवारणदारणाय नमः	५४९. ॐ पद्मप्रसन्ननयनाय नमः
४९३. ॐ टङ्कारिमणिनूपुराय नमः	५२०. ॐ दंष्ट्रालान्द्विपद्यताय नमः	५५०. ॐ प्रणताज्ञानमोचनाय नमः
४९४. ॐ ठट्टयीफलनवान्तस्थ- सर्वमन्त्रैकसिद्धिदाय नमः	५२१. ॐ दैवार्थनृगजाकृतये नमः	५५१. ॐ प्रमाणप्रत्ययातीताय नमः
४९५. ॐ ठिण्डिमुण्डाय नमः	५२२. ॐ धनधान्यपतये नमः	५५२. ॐ प्रणतार्निनिवारणाय नमः
४९६. ॐ डाकिर्नाशाय नमः	५२३. ॐ धन्याय नमः	५५३. ॐ फलहस्ताय नमः
४९७. ॐ डामराय नमः	५२४. ॐ धनदाय नमः	५५४. ॐ फणिपतये नमः
४९८. ॐ डिण्डिमप्रियाय नमः	५२५. ॐ धरणीधराय नमः	५५५. ॐ फेत्काराय नमः
४९९. ॐ ढक्कानिनादमुदिताय नमः	५२६. ॐ ध्यानैकप्रकटाय नमः	५५६. ॐ फाणितप्रियाय नमः
५००. ॐ ढौकाय नमः	५२७. ॐ ध्येयाय नमः	५५७. ॐ क्षणार्चिताङ्घ्रियुगलाय नमः
५०१. ॐ दुण्डिविनायकाय नमः	५२८. ॐ ध्यानाय नमः	५५८. ॐ खलकेलिकुतूहलिने नमः
५०२. ॐ तन्त्रानां परमतन्त्राय नमः	५२९. ॐ ध्यानपरायणाय नमः	५५९. ॐ छद्वाणे नमः
५०३. ॐ तत्त्वपदनिरूपिताय नमः	५३०. ॐ नन्दाय नमः	५६०. ॐ ब्रह्मार्चितपदाय नमः
५०४. ॐ तारकान्तरसंस्थानाय नमः	५३१. ॐ नन्दिप्रियाय नमः	५६१. ॐ ब्रह्मधारिणे नमः
५०५. ॐ तारकाय नमः	५३२. ॐ नादाय नमः	५६२. ॐ बृहस्पतये नमः
५०६. ॐ तारकान्तकाय नमः	५३३. ॐ नादमध्यप्रतिष्ठिताय नमः	५६३. ॐ बृहत्तमाय नमः
५०७. ॐ स्थाणवे नमः	५३४. ॐ निष्कलाय नमः	५६४. ॐ ब्रह्मपराय नमः
५०८. ॐ स्थाणुप्रियाय नमः	५३५. ॐ निर्मलाय नमः	५६५. ॐ ब्रह्मण्याय नमः
५०९. ॐ स्थात्रे नमः	५३६. ॐ नित्याय नमः	५६६. ॐ ब्रह्मवित्प्रियाय नमः
५१०. ॐ स्थावराय जङ्गमाय जगते नमः	५३७. ॐ नित्याऽनित्याय नमः	५६७. ॐ बृहन्नाशमचोत्कराय नमः
	५३८. ॐ निराभयाय नमः	५६८. ॐ ब्रह्माण्डावलिमेखलाय नमः
	५३९. ॐ परस्मै ध्योम्ने नमः	
	५४०. ॐ परस्मै धाम्ने नमः	

५६९ ॐ भूक्षेपदत्तलक्ष्मीकाय
नमः
५७० ॐ भर्गाय नमः
५७१ ॐ अद्राघ नमः
५७२ ॐ भयपहाय नमः
५७३ ॐ अमृतते नमः
५७४ ॐ भक्तिसुलभाय नमः
५७५ ॐ भूतिदाय नमः
५७६ ॐ भूतिभूषणाय नमः
५७७ ॐ भव्याय नमः
५७८ ॐ भूतालयाय नमः
५७९ ॐ भोगदात्रे नमः
५८० ॐ भूमध्यगोचराय नमः
५८१ ॐ मन्त्राय नमः
५८२ ॐ मन्त्रपतये नमः
५८३ ॐ मन्त्रिणे नमः
५८४ ॐ मद्यमनसोत्तमाय नमः
५८५ ॐ मेखलावते नमः
५८६ ॐ मन्दगतये नमः
५८७ ॐ प्रतिमन्त्रमलेक्षणाय नमः
५८८ ॐ महाबल्लभाय नमः
५८९ ॐ महावीर्याय नमः
५९० ॐ महाप्राणाय नमः
५९१ ॐ महामनसे नमः
५९२ ॐ यज्ञाय नमः
५९३ ॐ यज्ञपतये नमः
५९४ ॐ यज्ञगोत्रे नमः
५९५ ॐ यज्ञफलप्रदाय नमः
५९६ ॐ यशस्कराय नमः
५९७ ॐ योगगथाय नमः

५९८ ॐ धात्रिकाय नमः
५९९ ॐ याजकप्रियाय नमः
६०० ॐ तसाय नमः
६०१ ॐ तसप्रियाय नमः
६०२ ॐ तस्याय नमः
६०३ ॐ तज्ञकाय नमः
६०४ ॐ तत्त्वणार्चिताय नमः
६०५ ॐ तक्षोरक्षाकराय नमः
६०६ ॐ तन्मर्भाय नमः
६०७ ॐ राज्यसुखप्रदाय नमः
६०८ ॐ लक्षाय नमः
६०९ ॐ लक्ष्यप्रदाय नमः
६१० ॐ लक्ष्याय नमः
६११ ॐ लयस्थाय नमः
६१२ ॐ लङ्कुकाप्रियाय नमः
६१३ ॐ लानप्रियाय नमः
६१४ ॐ लाव्यपराय नमः
६१५ ॐ लाभकुल्लोकविश्रुताय
नमः
६१६ ॐ वेणुयाय नमः
६१७ ॐ वह्निवहनाय नमः
६१८ ॐ वन्द्याय नमः
६१९ ॐ वेदान्तगोचराय नमः
६२० ॐ विकर्त्रे नमः
६२१ ॐ विश्वतश्चाशुषे नमः
६२२ ॐ विधात्रे नमः
६२३ ॐ विश्वतोमुखाय नमः
६२४ ॐ वायवेदाय नमः
६२५ ॐ विश्वनेत्रे नमः
६२६ ॐ वज्रिवज्रनिदाणाय नमः

६२७ ॐ विश्वबन्धनविष्कम्भा-
घाराय नमः
६२८ ॐ विश्वेश्वरप्रभवे नमः
६२९ ॐ शब्दब्रह्मणे नमः
६३० ॐ शम्भुप्राप्त्याय नमः
६३१ ॐ शम्भुशक्तिगणेश्वराय नमः
६३२ ॐ शास्त्रे नमः
६३३ ॐ शिखाप्रनिलयाय नमः
६३४ ॐ शरणयाय नमः
६३५ ॐ शिखरीश्वराय नमः
६३६ ॐ षड्बलकुसुममन्त्रिणे
नमः
६३७ ॐ षडङ्गाराय नमः
६३८ ॐ षडक्षगाय नमः
६३९ ॐ संसारवैद्याय नमः
६४० ॐ सर्वज्ञाय नमः
६४१ ॐ सर्वभेषजभेषजाय नमः
६४२ ॐ सृष्टिस्थितिलयक्रीडाय
नमः
६४३ ॐ सुरकुञ्जरभेदनाय नमः
६४४ ॐ सिन्धूतिमहाकुम्भाय नमः
६४५ ॐ सदसद्व्यक्तिदायकाय
नमः
६४६ ॐ साक्षिणे नमः
६४७ ॐ समुद्रमथनाय नमः
६४८ ॐ स्वसंवेद्याय नमः
६४९ ॐ स्वदक्षिणाय नमः
६५० ॐ स्वतन्त्राय नमः
६५१ ॐ सत्यसङ्कल्पाय नमः
६५२ ॐ सामगानरताय नमः

६५३ ॐ सुखिने नमः	६८१ ॐ मेधादाय नमः	७१० ॐ तारायै नमः
६५४ ॐ हमाय नमः	६८२ ॐ कीर्तिदाय नमः	७११ ॐ तिथये नमः
६५५ ॐ हस्तिपिशाचीशाय नमः	६८३ ॐ शोकहारिणे नमः	७१२ ॐ योगाय नमः
६५६ ॐ हवनाय नमः	६८४ ॐ दौर्भाग्यनाशनाय नमः	७१३ ॐ वाराय नमः
६५७ ॐ हव्यकव्यभुजे नमः	६८५ ॐ प्रतिवादिमुखस्तम्भाय नमः	७१४ ॐ करणाय नमः
६५८ ॐ हव्याय नमः	६८६ ॐ मृचिन्प्रसादनाय नमः	७१५ ॐ अंशकाय नमः
६५९ ॐ हुतप्रिधाय नमः	६८७ ॐ पशुभिचारणनाय नमः	७१६ ॐ लग्नय नमः
६६० ॐ हर्षाय नमः	६८८ ॐ दुःखभञ्जनकारकाय नमः	७१७ ॐ होरायै नमः
६६१ ॐ हृत्पल्लवामन्त्रमध्यगाय नमः	६८९ ॐ लवाय नमः	७१८ ॐ कालवक्राय नमः
६६२ ॐ क्षेत्राधिपाय नमः	६९० ॐ वृत्तये नमः	७१९ ॐ मेरवे नमः
६६३ ॐ क्षमाभर्त्रे नमः	६९१ ॐ कलायै नमः	७२० ॐ सप्तर्षिभ्यो नमः
६६४ ॐ क्षमापरपरायणाय नमः	६९२ ॐ काष्ठायै नमः	७२१ ॐ ध्रुवाय नमः
६६५ ॐ क्षिप्रक्षेमकराय नमः	६९३ ॐ निमेषाय नमः	७२२ ॐ राहुवे नमः
६६६ ॐ क्षेमावन्दाय नमः	६९४ ॐ नत्पराय नमः	७२३ ॐ मन्दाय नमः
६६७ ॐ क्षोणीमुखदुमाय नमः	६९५ ॐ क्षणाय नमः	७२४ ॐ कवचे नमः
६६८ ॐ धर्मप्रदाय नमः	६९६ ॐ घटायै नमः	७२५ ॐ जीवाय नमः
६६९ ॐ अर्थदाय नमः	६९७ ॐ मुहूर्ताय नमः	७२६ ॐ शुभाय नमः
६७० ॐ कामदात्रे नमः	६९८ ॐ ग्रहाय नमः	७२७ ॐ भौमाय नमः
६७१ ॐ सौभाग्यवर्धनाय नमः	६९९ ॐ दिवाय नमः	७२८ ॐ शशिने नमः
६७२ ॐ सिद्धाप्रदाय नमः	७०० ॐ नक्तं नमः	७२९ ॐ रवये नमः
६७३ ॐ विधवदाय नमः	७०१ ॐ अहर्निशं नमः	७३० ॐ कालाय नमः
६७४ ॐ भक्तिमुक्तिफलप्रदाय नमः	७०२ ॐ पक्षाय नमः	७३१ ॐ सुप्तये नमः
६७५ ॐ अभिरूपाकराय नमः	७०३ ॐ मासाय नमः	७३२ ॐ स्थितये नमः
६७६ ॐ वीरश्रीप्रदाय नमः	७०४ ॐ अयनाय नमः	७३३ ॐ यत्स्थावां जङ्गमं विश्वं तस्मै तुभ्यं नमः
६७७ ॐ विजयप्रदाय नमः	७०५ ॐ वर्षाय नमः	७३४ ॐ सुवे नमः
६७८ ॐ सर्वत्रयकराय नमः	७०६ ॐ युगाय नमः	७३५ ॐ अद्विष्टो नमः
६७९ ॐ गर्भदोषघ्ने नमः	७०७ ॐ कल्याय नमः	७३६ ॐ अग्नये नमः
६८० ॐ पुत्रपौत्रदाय नमः	७०८ ॐ महालयाय नमः	७३७ ॐ मरुते नमः
	७०९ ॐ राशये नमः	७३८ ॐ व्योम्ने नमः

७३९ ॐ अहङ्कृतये नमः
 ७४० ॐ प्रकृत्यै नमः
 ७४१ ॐ पुंसै नमः
 ७४२ ॐ ब्रह्मणे नमः
 ७४३ ॐ विष्णवे नमः
 ७४४ ॐ शिवाय नमः
 ७४५ ॐ रुद्राय नमः
 ७४६ ॐ ईशाय नमः
 ७४७ ॐ शक्त्यै नमः
 ७४८ ॐ सदाशिवाय नमः
 ७४९ ॐ त्रिदशेभ्यो नमः
 ७५० ॐ पितृभ्यो नमः
 ७५१ ॐ सिद्धेभ्यो नमः
 ७५२ ॐ यक्षेभ्यो नमः
 ७५३ ॐ रक्षोभ्यो नमः
 ७५४ ॐ किल्लोभ्यो नमः
 ७५५ ॐ माध्येभ्यो नमः
 ७५६ ॐ विद्याधरेभ्यो नमः
 ७५७ ॐ भूतेभ्यो नमः
 ७५८ ॐ मनुष्येभ्यो नमः
 ७५९ ॐ पशुभ्यो नमः
 ७६० ॐ खगभ्यो नमः
 ७६१ ॐ समुद्रेभ्यो नमः
 ७६२ ॐ मरिद्भ्यो नमः
 ७६३ ॐ शैलेभ्यो नमः
 ७६४ ॐ भूताय नमः
 ७६५ ॐ भव्वाय नमः
 ७६६ ॐ धवाद्भवाय नमः
 ७६७ ॐ माङ्गुयाय नमः
 ७६८ ॐ पातञ्जलाय नमः

७६९ ॐ योगाय नमः
 ७७० ॐ पुराणेभ्यो नमः
 ७७१ ॐ श्रुतये नमः
 ७७२ ॐ स्मृतये नमः
 ७७३ ॐ वेदाङ्गेष्वयं नमः
 ७७४ ॐ सदाचाराय नमः
 ७७५ ॐ र्मात्मासायै नमः
 ७७६ ॐ न्यायविस्तराय नमः
 ७७७ ॐ आयुर्वेदाय नमः
 ७७८ ॐ धनुर्वेदाय नमः
 ७७९ ॐ गान्धर्वाय नमः
 ७८० ॐ काव्यनाटकाय नमः
 ७८१ ॐ वैखानसाय नमः
 ७८२ ॐ भागवताय नमः
 ७८३ ॐ सात्त्वताय नमः
 ७८४ ॐ पाञ्चरात्रकाय नमः
 ७८५ ॐ शैवाय नमः
 ७८६ ॐ घाशुपताय नमः
 ७८७ ॐ कालमुखाय नमः
 ७८८ ॐ धैरवशासनाय नमः
 ७८९ ॐ शाक्त्याय नमः
 ७९० ॐ वैनायकाय नमः
 ७९१ ॐ सौराय नमः
 ७९२ ॐ जैनाय नमः
 ७९३ ॐ आर्हतसंहितायै नमः
 ७९४ ॐ सने नमः
 ७९५ ॐ असते नमः
 ७९६ ॐ व्यक्ताय नमः
 ७९७ ॐ अव्यक्ताय नमः
 ७९८ ॐ सचेतनाय नमः

७९९ ॐ अचेताय नमः
 ८०० ॐ बन्धाय नमः
 ८०१ ॐ मोक्षाय नमः
 ८०२ ॐ सुखाय नमः
 ८०३ ॐ भोगाय नमः
 ८०४ ॐ अयोगाय नमः
 ८०५ ॐ सत्याय नमः
 ८०६ ॐ अणवे नमः
 ८०७ ॐ महते नमः
 ८०८ ॐ स्वस्ति नमः
 ८०९ ॐ हुं नमः
 ८१० ॐ षण्णमः
 ८११ ॐ स्वधा नमः
 ८१२ ॐ स्वाहा नमः
 ८१३ ॐ श्रीषण्णमः
 ८१४ ॐ धौषण्णमः
 ८१५ ॐ वधण्णमः
 ८१६ ॐ नमो नमः
 ८१७ ॐ ज्ञानाय नमः
 ८१८ ॐ विज्ञानाय नमः
 ८१९ ॐ आन्दाय नमः
 ८२० ॐ बोधाय नमः
 ८२१ ॐ संविदे नमः
 ८२२ ॐ शमाय नमः
 ८२३ ॐ द्यमाय नमः
 ८२४ ॐ एकस्मै नमः
 ८२५ ॐ एकाक्षराक्षराय नमः
 ८२६ ॐ एकाक्षरपरायणाय नमः
 ८२७ ॐ एकाग्रधिये नमः
 ८२८ ॐ एकवीराय नमः

८२९. ॐ एकानेकस्वरूपधृषे नमः	८५५. ॐ षड्भाक्षरात्मने नमः	८८२ ॐ षड्साश्रयाय नमः
८३० ॐ द्विरूपाय नमः	८५६ ॐ षड्भात्मने नमः	८८३ ॐ सप्तपातालचरणाय नमः
८३१ ॐ द्विभुजाय नमः	८५७ ॐ षड्भास्याय नमः	८८४ ॐ सप्तद्वीपोरुमण्डलाय नमः
८३२ ॐ द्वयक्षाय नमः	८५८ ॐ षड्भक्त्यक्तने नमः	८८५ ॐ सप्तस्वर्लोकमुकुटाय नमः
८३३ ॐ द्विरदाय नमः	८५९ ॐ षड्भाधाराय नमः	८८६ ॐ सप्तसन्निवसप्रदाय नमः
८३४ ॐ द्विपरिक्षकाय नमः	८६० ॐ षड्भक्तार्णाय नमः	८८७ ॐ सप्ताङ्गराज्यसुखदाय नमः
८३५ ॐ द्वैमातुराय नमः	८६१ ॐ षड्भाक्षरपरायणाय नमः	८८८ ॐ सप्तर्षिगणमण्डिताय नमः
८३६ ॐ द्विरदनाय नमः	८६२ ॐ षड्भुनालाय नमः	८८९ ॐ सप्तच्छन्दोनिधये नमः
८३७ ॐ द्वन्द्वतीताय नमः	८६३ ॐ षड्भक्ताराय नमः	८९० ॐ सप्तहोत्रे नमः
८३८ ॐ द्वयातिग्राय नमः	८६४ ॐ षड्भुप्रणवभाविताय नमः	८९१ ॐ सप्तस्वराश्रयाय नमः
८३९ ॐ त्रिधाम्ने नमः	८६५ ॐ षड्भक्त्यामयस्फूर्तये नमः	८९२ ॐ सप्तान्ध्रिकैलिकासाराय नमः
८४० ॐ त्रिकराय नमः	८६६ ॐ षड्भक्त्यपरायणाय नमः	८९३ ॐ सप्तमातृनिधेयिनाय नमः
८४१ ॐ त्रेतात्रिर्वाफलदायकाय नमः	८६७ ॐ षड्भक्त्यप्रियाय नमः	८९४ ॐ सप्तच्छन्दोमोदाय नमः
८४२ ॐ त्रिगुणात्मने नमः	८६८ ॐ षड्भुजाणाय नमः	८९५ ॐ सप्तच्छन्दोमखप्रभव नमः
८४३ ॐ त्रिलोकदाय नमः	८६९ ॐ षड्भुशिवान्मकाय नमः	८९६ ॐ अष्टमूर्तिध्येयमूर्तये नमः
८४४ ॐ त्रिशक्तीशाय नमः	८७० ॐ षट्कोणपीठाय नमः	८९७ ॐ अष्टप्रकृतिकारणाय नमः
८४५ ॐ ॐ त्रिलोचनाय नमः	८७१ ॐ षट्चक्रधाम्ने नमः	८९८ ॐ अष्टाङ्गयोगफलधृषे नमः
८४६ ॐ चतुर्वाहवे नमः	८७२ ॐ षड्ग्रन्थिभेदकाय नमः	८९९ ॐ अष्टपत्राम्बुदासनाय नमः
८४७ ॐ चतुर्दन्ताय नमः	८७३ ॐ षड्ध्वध्वान्तावध्वंसिने नमः	९०० ॐ अष्टशक्तिसमृद्धिश्रिये नमः
८४८ ॐ चतुरात्मने नमः	८७४ ॐ षड्ङ्गुलमहाहृदाय नमः	९०१ ॐ अष्टैश्वर्यप्रदायकाय नमः
८४९ ॐ चतुर्मुखाय नमः	८७५ ॐ षण्मुखाय नमः	९०२ ॐ अष्टपीठोपपीठत्रये नमः
८५० ॐ चतुर्विधोपायमयाय नमः	८७६ ॐ षण्मुखध्यात्रे नमः	९०३ ॐ अष्टमातृममावृताय नमः
८५१ ॐ चतुर्वर्णाश्रयाश्रयाय नमः	८७७ ॐ षट्शक्तिपरिवारिताय नमः	९०४ ॐ अष्टधैर्यसेव्याय नमः
८५२ ॐ चतुर्विधवधोवृत्तिपरिवृत्तिप्रवतकाय नमः	८७८ ॐ षड्वैरिवर्गविध्वंसिने नमः	९०५ ॐ अष्टवसुवन्द्याय नमः
८५३ ॐ चतुर्थीपूजनप्रीताय नमः	८७९ ॐ षड्भूमिभयभङ्गनाय नमः	
८५४ ॐ चतुर्थीतिथिसम्भवाय नमः	८८० ॐ षट्कर्कदूराय नमः	
	८८१ ॐ षट्कर्मनिरताय नमः	

१०६. ॐ अष्टमूर्तिभूते नमः.	१३१. ॐ त्रयोदशाभिदाभिन्न- विष्टेदेवाधिदैवताय नमः.	१५४. ॐ सप्तविंशतितारेणाय नमः.
१०७. ॐ अष्टचक्रस्फुग्न्मूर्तये नमः.	१३२. ॐ चतुर्दशेन्द्रवरदाय नमः.	१५५. ॐ सप्तविंशतियोगकृते नमः.
१०८. ॐ अष्टद्वयहविःप्रियाय नमः.	१३३. ॐ चतुर्दशमनुप्रभवे नमः.	१५६. ॐ द्वात्रिंशद्भैरवाधीशाय नमः.
१०९. ॐ नवनागासनाध्यासिने नमः.	१३४. ॐ चतुर्दशादिविद्याकृताय नमः.	१५७. ॐ चतुर्भिर्गन्धहाह्वयाय नमः.
११०. ॐ नवनिध्यानुशासित्रे नमः.	१३५. ॐ चतुर्दशजगत्प्रभवे नमः.	१५८. ॐ षट्त्रिंशत्तत्त्वसम्भूताय नमः.
१११. ॐ नवद्वारपुगधाराय नमः.	१३६. ॐ सामयञ्जदशाय नमः.	१५९. ॐ अष्टात्रिंशत्कलातनवे नमः.
११२. ॐ नवद्वारनिकेतनाय नमः.	१३७. ॐ पञ्चादशीशीतांशु- निर्मलाय नमः.	१६०. ॐ नमदेकोनपञ्चाशन्मरु- द्वर्गनिर्मलाय नमः.
११३. ॐ नवनारायणस्तुत्याय नमः.	१३८. ॐ षोडशाक्षरनित्याय नमः.	१६१. ॐ पञ्चाशदक्षरश्रेण्यै नमः.
११४. ॐ नवदुर्गानियेविनाय नमः.	१३९. ॐ षोडशस्वरमातृकाय नमः.	१६२. ॐ पञ्चाशद्वृद्धविग्रहाय नमः.
११५. ॐ नवनाथमहानाथाश्रयाय नमः.	१४०. ॐ षोडशान्तपदवासाय नमः.	१६३. ॐ पञ्चाद्विष्णुशक्तीशाय नमः.
११६. ॐ नवनागविभूषणाय नमः.	१४१. ॐ षोडशेन्दुकलात्मकाय नमः.	१६४. ॐ पञ्चाशन्मातृकालयाय नमः.
११७. ॐ नवरत्नविचित्राङ्गाय नमः.	१४२. ॐ कलासप्तदश्यै नमः.	१६५. ॐ द्विपञ्चाशद्वपुः श्रेण्यै नमः.
११८. ॐ नवशक्तिप्रियेभूताय नमः.	१४३. ॐ सप्तदशाय नमः.	१६६. ॐ त्रिषष्ट्यक्षरसंश्रयाय नमः.
११९. ॐ दशात्मकाय नमः.	१४४. ॐ सप्तदशाक्षराय नमः.	१६७. ॐ चतुःषष्ट्यर्गनिर्णेत्रे नमः.
१२०. ॐ दशाभुजाय नमः.	१४५. ॐ अष्टादशद्वीपघनये नमः.	१६८. ॐ चतुःषष्टिकलानिधये नमः.
१२१. ॐ दशदिव्यनिवन्दिताय नमः.	१४६. ॐ अष्टादशपुराणकृते नमः.	१६९. ॐ चतुःषष्टिमहासिद्धयो- गिनीवन्दवन्दिताय नमः.
१२२. ॐ दशाध्यायाय नमः.	१४७. ॐ अष्टादशौषधीमृष्टये नमः.	१७०. ॐ अष्टषष्टिमहातीर्थक्षेत्र- भैरवभावनाय नमः.
१२३. ॐ दशाप्राणाय नमः.	१४८. ॐ अष्टादशविधिस्मृताय नमः.	१७१. ॐ चतुर्नवतिपन्नात्यने नमः.
१२४. ॐ दशेन्द्रियनियामकाय नमः.	१४९. ॐ अष्टादशलिपिव्यष्टि- ममष्टिज्ञानकोविदाय नमः.	१७२. ॐ षण्णत्यधिकप्रभवे नमः.
१२५. ॐ दशाक्षरमहामन्त्राय नमः.	१५०. ॐ एकविंशाय पुंसे नमः.	१७३. ॐ शतानन्दाय नमः.
१२६. ॐ दशाशास्त्राधिकविग्रहाय नमः.	१५१. ॐ एकविंशत्यङ्गुलि- पल्लवाय नमः.	१७४. ॐ शतधृतये नमः.
१२७. ॐ एकादशादिभी रुद्रै स्तुताय नमः.	१५२. ॐ चतुर्विंशतितत्त्वात्मने नमः.	१७५. ॐ शतपत्रायतेक्षणाय नमः.
१२८. ॐ एकादशाक्षराय नमः.	१५३. ॐ पञ्चविंशत्यपूरुषाय नमः.	१७६. ॐ शतानीकाय नमः.
१२९. ॐ द्वादशोदण्डदोर्दण्डाय नमः.		१७७. ॐ शतमखाय नमः.
१३०. ॐ द्वादशान्तनिकेतनाय नमः.		

१७८. ॐ शतघारावरायुक्षाय नमः	१८७. ॐ अष्टाशीतिसहस्राद्या-	१९४. ॐ कोटिचन्द्रंशुनिर्मलाय नमः
१७९. ॐ सहस्रपत्रनित्याय नमः	महर्षिस्तोत्रप्रियन्विताय नमः	१९५. ॐ शिवाभवाभ्युष्टकोटि-
१८०. ॐ सहस्रफणभूषणाय नमः	१८८. ॐ लक्षाधीशप्रियाधाराय	विनायकधुरन्धराय नमः
१८१. ॐ सहस्रशीर्षो भुक्त्याय नमः	नमः	१९६. ॐ सप्तकोटिमहापन्न-
१८२. ॐ सहस्रालाय नमः	१८९. ॐ लक्षाधारमनोमयाय नमः	मन्त्रितावयवद्युतये नमः
१८३. ॐ सहस्रपदे नमः	१९०. ॐ चतुर्लक्षजपप्रीताय नमः	१९७. ॐ त्रयस्त्रिंशत्कोटिसुर-
१८४. ॐ सहस्रनाभसंस्तुत्याय	१९१. ॐ चतुर्लक्षप्रकाशिताय नमः	श्रेणीप्रणतपादुकाय नमः
नमः	१९२. ॐ चतुरशीतिलक्षाणां	१९८. ॐ अनन्तनाभे नमः
१८५. ॐ सहस्राक्षवलापहाय नमः	जीवाणां देहसंस्थिताय नमः	१९९. ॐ अनन्तश्रिये नमः
१८६. ॐ दशसहस्रफणभृत्फणि-	१९३. ॐ कोटिसूर्यप्रतीकाशाय	१०००. ॐ अनन्तानन्तसौख्यदाय
सजकृतासनाय नमः	नमः	नमः

इति श्रीगणेशसहस्रनामस्तोत्रम्

श्रीगणेशपुराणम्
माहात्म्यखण्डः

साहाय्यपाठारम्भप्रार्थनापुष्पाञ्जलिः

सुवर्णवर्णसुन्दरं सितैकदन्तबन्धुरं गृहीतपाशकाङ्क्षुशं व्यग्रदाभयप्रदम् ।
चतुर्भुजं त्रिलोचन भुजङ्गमोपकीर्तिन प्रफुल्लितवारिजामन भजामि सिन्धुराननम् ॥
किरीटहारकुण्डल प्रदीप्तबाहुभूषण प्रचण्डात्मकङ्कणप्रशोभिताङ्घ्रियष्टिकम् ।
प्रभातसूर्यसुन्दरगङ्गाद्वयप्रधारिण सरत्नहेमनूपुरप्रशोभिताङ्घ्रिपङ्कजम् ॥
सुवर्णदण्डमण्डितप्रचण्डचारुचामरं गृहप्रदेन्दुसुन्दरं युगक्षणाप्रमोदितम् ।
कवीन्द्रचित्तरञ्जकं महाविपत्तिभञ्जकं षडक्षरस्वरूपिणं भजे गजेन्द्ररूपिणम् ॥
विरेञ्चिविष्णुवन्दितं विरूपलोचनस्तुतं गिरीशदर्शनेच्छया समर्पितं पराम्बुधा ।
निन्तां सुरासुरैः सपुत्रवामलोचनैर्महाभयेष्टकर्मसु स्मृतं भजामि तुन्दिलम् ॥
मदौघलुब्धचञ्चलालिमञ्जुमुञ्जितारवं प्रबुद्धचित्तरञ्जकं प्रमोदकर्णचालकम् ।
अनन्यभक्तिमानवं प्रचण्डमुक्तिदायकं नमामि नित्यपादरेण वक्रतुण्डनायकम् ॥
दारिद्र्यविद्रावणमाशु कामदं स्तोत्रं पठेदेतदत्रसमादशत् ।
पुत्री कलत्रस्वजनेषु मैत्री पुमान् भवेदेकवरप्रसादात् ॥

ॐ

श्रीगणेशपुराणमाहात्म्यम्

प्रथमोऽध्यायः { १ अध्याय }

ॐ गणेशाय नमः

पाशाङ्कुशौ कल्पलतां विषाणं
दधत्स्वशृणुह्यहितवीजपूरः ।
रक्तचित्रनेत्रस्तरुणेन्दुमालि-
हारीज्ज्वलो हस्तिमुखोऽवतान् ॥

ऋषय ऊचुः

मृतं सूत महाप्राज्ञं वेदशास्त्रविशारदं ।
सर्वविद्यानिधे त्वन्नो वक्ताऽन्यो नोपलभ्यते ॥१॥
जन्मजन्मान्तरीयं न स्थितं पुण्यं महत्तरम् ।
नेन सन्दर्शनं जातं सर्वज्ञस्य सतस्तव ॥२॥
बन्ध धन्यतमा लोके जीवितं न सुजीवितम् ।
पितृणां वेदशास्त्राणि तथास्यैकमेव च ॥३॥
अष्टादशपुराणानि विस्तराच्छ्रावितानि नः ।
अन्यान्यपि हि न श्रोतुमिच्छा नो वद सत्तम ॥४॥
गौतमकथं महासत्रं सत्त्वाद्वादशवार्षिकं ।
नवत्कथामृतपानाच्चो नान्यद्विश्रामकारणम् ॥५॥

सूत उवाच

याधु पृष्टं महाभाग भवद्भिः पुण्यकर्मभिः ।
कथूनां समन्त्रिजानां मतिर्लोकोपकारिणी ॥६॥

भार हातहेरंगा शश, अङ्कुश, कल्पलता, विषाण (सिङ्ग)
धारण गर्ने आफ्नो मुँदको दुष्प्रसन्न विमिरा लिएर सुहाएका रानी
वर्णका तीन रङ्गद्वारा विभूषित पूर्णचन्द्रमालाई शिरमा लिनै,
गजाकार मुखमण्डलद्वारा दैतैयमान र भक्तहरूको आराधनाबाट
छिटो प्रसन्न हुने क्षिप्रप्रसादन श्रीगणेशले हाम्रो रक्षा गरुन् ।

ऋषिहरूले प्रश्न गरे अत्यन्त समुन्नत प्रज्ञाद्वारा सुहाएका
वेद र शास्त्रका विशेषज्ञ र सबै विद्याका निधि हे सूतज्यू । शास्त्र
र विद्याका विषयमा हजुरभन्दा विशेषज्ञ अर्को वक्ता कुनै छैन ।
हामीहरूको बन्ध-जन्मान्तरको महान् पुण्य रहेछ त्यस पुण्यका
प्रतापबाट आज हामीले हजुरजस्ता विद्वान् र सर्वज्ञ सज्जनको
उत्तम दर्शन गर्ने अवसर प्राप्त गर्छौं । २ । आज संसारमा हामी
धन्य छौं र हाम्रो जीवन उत्तम जीवनका रूपमा परिणत भएको
छ । पितापुर्खाहरूको महत्त्व, वेद एवं शास्त्रको तत्त्व, तपका
भेद एवं महत्त्व, आश्रम-व्यवस्थाको आविर्भाव विकास र
औचित्य एवं अद्वार महापुराणजस्ता विषयमा हजुरले विस्तारपूर्वक
हामीलाई उपदेश प्रदान गर्नुभएको छ हे महापुरुष यसै गरी
अरु विषयमा पनि हाम्रो जिज्ञासा रहेको छ । ती विषयमा
प्रवचन दिएर हाम्रो कल्याण गर्नुहुन हामी तर्फदेखि अनुरोध
गर्दछौं, ३-४ शौनक ऋषिको ब्राह्म वर्षसम्म चलने महायागमा
हाम्रो दीक्षित भएका छौं हजुरको कथामृतपानभन्दा अर्को विश्रामको
उपाय छैन । ५

सूतजीले भन्नुभयो - उत्तम भाग्य भएका हे ऋषिहरू !
पुण्यकर्ममा प्रवृत्त हुनुभएका तपाईंहरूले उत्तम जिज्ञासा व्यक्त
गर्नुभएको छ । सर्वत्र समान दृष्टि भएका सज्जनहरूको बुद्धि

यमापि परितोषो ऽस्ति कथानां कथने द्विजा ।

अतोऽहं माधुवृत्तेभ्यः कथयिष्ये विशेषतः ॥७॥

अन्यान्युपपुराणानि वर्तन्तेऽष्टादशैव च ।

गणेशं नारदीयं च नृसिंहदीन्यथापि च ॥८॥

गणेशस्य पुराणं यत्तत्रादौ कथयाम्यहम् ।

दुर्लभं श्रवणं यस्य भर्त्यलोके विशेषतः ॥९॥

सस्य स्मरणमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ।

प्रभाषमस्य गदितुं नेश शेषश्चतुर्मुखः ॥१०॥

मङ्गेषतो ब्रवीम्येतत् नशापि भवदाज्ञया ।

बहुजन्माजितैः पुण्यैरस्य तु श्रवणं भवेत् ॥११॥

पण्डित्विना भक्तिकानां न भवेत् परपकर्मिणाम् ॥

नित्यात्मनिर्गुणत्वाच्च अनितित्वाच्च तत्त्वतः ॥१२॥

गणेशस्य स्वरूपं न वक्तुं केनापि शक्यते ।

नथाप्युपमनामकैर्निर्गुण तन्निरूप्यते ॥१३॥

ॐकाररूपी भगवान् यो वेदादौ प्रतिष्ठितः ।

यं सदा मुनयो देवा स्मरन्तीन्द्रादयो हृदि ॥१४॥

यं पूजयन्ति सततं ब्रह्मेशानेन्द्रदिष्णावः ।

यो हेतुः सर्वजगत्तो सर्वकारणकारणम् ॥१५॥

यदाज्ञया क- सृजतेऽथ विष्णु-

यदाज्ञया पालयमानोति ॥

यदाज्ञया संहरते हरोऽपि

यदाज्ञया सञ्चरते विनेशः ॥१६॥

लोकोपकार्या निरन्तर प्रवृत्त होने गर्दछ । हे ब्राह्मण देवताहरू पत्ताई पनि उत्तम कथाहरूको बक्ता भएर आदर्शको उपस्थापन गर्ने गर्दैदा जसै सन्ताप लागेको छ उत्तम चरित्रले सुहाएक तपाईंहरूजस्ता विद्वान् श्रोतृहरूका सामु मैले विशेषरूपमा शास्त्र र विद्यामा आधारित कथाहरूको प्रकाशन गर्नेछु । अठार महापुराणहरूमध्ये फिदै श्रीगणेशपुराण, नारदीयपुराण, नृसिंह पुराणजस्ता पुराणसमेत रही अठार उपपुराण पनि रहेका छन् ॥७-८॥

य सर्वप्रथम ती उपपुराणहरूमध्ये श्रीगणेशपुराणको विषयकस्तु तपाईंहरूसमक्ष प्रकशित गर्नेछु भर्त्यलोकाग श्रीगणेशपुराणको श्रवण अन्यन्त दुर्लभ मानिएको छ ॥९॥ भगवान् श्रीगणेशको नाम-स्मरणबाट मात्र मानिस कृतकृत्य हुन्छ । श्रीगणेशको संप्रभुत्वबारे सम्पूर्णतया बताउन शेषनाग र ब्रह्मा पनि समर्थ हुँदैनन् ॥१०॥ यसो हो तपस्वि तपाईंहरूको आज्ञालाई शिरमा राखेर आफ्नो ज्ञानअनुसार य सङ्क्षेपमा श्रीगणेशपुराणको महत्त्व वर्णन गर्दछु । अनेक जन्ममा अर्जित पुण्यबाट मात्र श्रीगणेशपुराण सुन्न पाइन्छ ॥११॥ माधुवृत्तौ नास्तिक र पापीहरू अनेक प्रयास गर्दा पनि श्रीगणेशपुराण सुन्ने सौभाग्यबाट वञ्चित हुन्छन् । श्रीगणेश नित्य निर्गुण र अनन्दिस्वरूप हुनुहुन्छ ॥१२॥ त्यस कारण श्रीगणेशको वास्तविक स्वरूप कसैले पनि बताएर सक्दैन । तथापि उपमानाया निरन्तर स्ताने मानिसहरूले उहाँको स्वरूपलाई ज्ञान इच्छा गर्दछन् ती सबैको जिज्ञासा मेटाउन य सर्वप्रथम श्रीगणेशको निर्गुण स्वरूपको विषयमा प्रवचन गर्दछु ॥१३॥ वास्तवमा श्रीगणेश ॐकाररूप भगवान् हुनुहुन्छ । उहाँ वेद आदि शास्त्रहरूमा ॐकारकै रूपमा विराजमान हुनुहुन्छ । श्रीगणेशलाई मुनिगण र इन्द्र आदि देवताहरूले हृदयमा स्मरण गर्दछन् ॥१४॥ ब्रह्मा शिव विष्णु र इन्द्रले निरन्तर जुन श्रीगणेशको आराधना गर्दछन् जुन श्रीगणेश सम्पूर्ण संसारका कारण हुनुहुन्छ र सबै कारणका पनि कारणतन्त्र हुनुहुन्छ ॥१५॥ जसको आज्ञा प्राप्त गरेर ब्रह्मले जगत्को सृष्टि गर्नुहुन्छ, विष्णुले जगत्को पालन गर्नुहुन्छ र शिवजीले जगत्को संहार गर्नुहुन्छ । जुन श्रीगणेशको आज्ञाक वशवर्ती भएर सूर्यनामयण निरन्तर आकाशमण्डलमा भ्रमण गर्नुहुन्छ ॥१६॥ जसको आज्ञा पाएर पवनदेव सर्वत्र विचरण

यदाज्ञया चानि समीरणोऽपि

यदाज्ञयापः प्रवहन्ति दिक्षु ।

यदाज्ञया भानि पतन्ति भूमौ

यदाज्ञयाग्निर्ज्वलति त्रिलोके ॥१७॥

तस्य यच्चरितं गुणं कस्यापि न निवेदितम् ।

तदहं वः प्रवक्ष्यामि सादरं श्रूयतां द्विजाः ॥१८॥

ब्रह्मणा कथितं पूर्वं व्यासायामितनेजसे ।

भृगवे कथितं तेन सोमकान्ताय तेन च ॥१९॥

ब्रणेयज्ञैस्तपोभिश्च दानैस्तीर्थैश्च कोटयः ।

भवन्ति येषां पुण्यानां तेषां बुद्धिः प्रजायते ॥२०॥

गणेशाख्यपुराणस्य श्रवणे द्विजसत्तमाः ।

माया येषां न संसारे न दारापत्यभूमिषु ॥२१॥

मयूरशकथाया ते सादरा मुनिसत्तमाः ।

श्रवतामस्य महिमा सोमकान्तप्रसङ्गतः ॥२२॥

संगष्टे देवनगरे सोमकान्तोऽभवत्पुनः ।

केटशाम्भार्यतत्त्वज्ञो धर्मशास्त्रार्यतत्परा ॥२३॥

बृद्ध्या बृहस्पतिं जिग्ये सम्पदा धनदञ्च यः ।

हमया पृथिवीं जिग्ये गाम्भीर्येण महोदधिम् ॥२४॥

मृगान्द्रुमसौ जिग्ये भासा कान्त्या च सौ वृषः ।

उनापेनाऽनलं जिग्ये सौन्दर्येण मनोभवम् ॥२५॥

अम्यामान्या प्रबलिनः पञ्चासन् दुर्बलिक्रमाः ।

नेत्रिजाम्भार्यतत्त्वज्ञाः परराष्ट्रविमर्दिनः ॥२६॥

रूपवान् प्रथमस्तत्र विद्याधीशस्तथापराः ।

श्रेयङ्करो ज्ञानगम्य सुबलः पञ्चयः स्मृतः ॥२७॥

गन्तुम् । जसको आज्ञाअनुसार अलतन्त्र सम्पूर्ण विश्वमा फैलिएर रहन्छ । जुन श्रीगणेशको आज्ञाबाट ग्रह-नक्षत्रहरूले आफ्ना किरण संसारमा फैलाउँछन् । जुन श्रीगणेशको आज्ञाबाट अग्निदेवता स्वर्ग मर्त्य एवं पानिहाला जाज्वल्यमान बन्दछन् ॥१७॥ त्यस्ता ती परमेश्वर श्रीगणेशको चरित्र गुप्त र गहन छ । त्यसलाई आजसम्म कसैको सामु प्रकाशित गरिएको छैन । म आज त्यसलाई तपाईंहरू-सामु आदरपूर्वक प्रकाशित गर्दैछु । हे ब्राह्मणदेवहरू ! श्रीगणेशको त्यो पावन चरित्र तपाईंहरूले श्रद्धापूर्वक सुनुहोस् । ॥१८॥ सर्वप्रथम ब्रह्माले अत्यन्त तेजस्वी शिष्य वेदव्यासलाई श्रीगणेशको चरित्र बतानुभएको थियो । वेदव्यासले भृगुऋषिलाई ब्रतानुभयो र भृगुऋषिले पनि त्यो पावनचरित्र आफ्ना शिष्य सोमकान्तलाई उपदेश गर्नुभएको थियो ॥१९॥

व्रत यज्ञ तप, दान र तीर्थाटनद्वारा जसले कोटि-कोटि पुण्य अर्जित गरेका छन्, ती भाग्यशाली साधकहरूको बुद्धिमा मात्र श्रीगणेशको चरित्र र श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने जिज्ञासा पैदा हुन्छ ॥२०॥ हे उत्तम ब्राह्मणहरू ! जसको संसारको ऐश्वर्य पत्नी, पुत्र र भूसम्पत्तिमा आसक्ति हुँदैन, ती पुण्यवान् मानिसहरूमात्र मयूरेशका नामबाट प्रसिद्ध हुनुभएका श्रीगणेशको कथापूत पान गर्न आदरपूर्वक लल्लायित हुन्छन् । हे मुनिजन सोमकान्तनामक प्राचीन राजाको कथाको प्रसङ्गबाट म तपाईंहरूलाई मयूरेश भन्नुको महिमा बताउँछु सुनुहोस् । ॥२१-२२॥ कुनै समयमा सोराष्ट्र प्रान्तको देवनगरमा सोमकान्त नामक राजा थिए । ती वेद र शास्त्रका तत्त्वज्ञाता थिए र धर्मशास्त्रको अर्थबोध एवं प्रयोगमा नित्य तन्पर थिए । ॥२३॥

राजा सोमकान्तले आफ्नो बुद्धिद्वारा बृहस्पति, सम्पत्तिद्वारा कुबेर सहनशीलताद्वारा पृथिवी, गाम्भीर्यद्वारा महासागर आभा र कान्तिद्वारा सूर्य एवं चन्द्रमा, प्रतापद्वारा अग्नि र सौन्दर्यद्वारा काम्पदेवलाई फाँस्ट गरेका थिए । ॥२४-२५॥ राजा सोमकान्तका बलवान्, दृढचरित्र, पुरुषार्थी, नीतिशास्त्रका विशेषज्ञ शत्रुगणलाई जीर्ण र वीर्यले छिन्न भित्र तुल्याउन समर्थ र गुणवान्का रूपमा संसारमा प्रख्यात पाँच महामात्यहरू थिए । ॥२६॥ ती पाँच महामात्यहरूमध्ये प्रथम महामात्य रूपवान्, दोस्रो महामात्य विद्याधीश, तेस्रो महामात्य क्षेमङ्कुर चौथा महामात्य ज्ञानगम्य र पाँचौं महामात्य सुबलनाम्बाट प्रसिद्ध थिए । ॥२७॥ राजा

तस्य राज्ञोऽभवद् भार्या सुधर्मा गुणशालिनी ।
भगवद्भजने सक्ता तथा चातिथिपूजने ॥२८॥

सेवनेऽहर्निश भर्तुर्वचने च रता मदा ।
हेमकण्ठ इति ख्यात पुत्रोऽभूदनयो शुभ । २९॥
मर्त्यान् राज्ञो वशे कृत्वा अग्रे राज्यं धरानने ।
नित्यं धर्मरतो यच्चा दाता त्यागी द्विजोत्तमा । ३०॥

ऋषय ऊचुः

श्रीगणेशपुराणस्य महिमा सादृशो भुने । ।
कथ्यतां कृपया शीघ्रं सोमकान्तप्रसङ्गम् ॥३१॥

सूत उवाच

श्रुयन्तामृषयः सर्वे सोमकान्तस्य दुष्कृतम् ।
अकस्मादभवत् तस्य गन्तुकुष्ठोऽतिदुःखदः ॥३२॥
धर्मशीलस्य राज्ञोऽक्ष पूर्वकर्मविपाकनः ।
शुभं वक्ष्यशुभं कर्म न मुञ्चति नरं क्वचित् ॥३३॥
यस्यां यस्यामवस्थायां कृतं भवति कर्म यत् ।
तस्यां तस्यामवस्थायां भुज्यते प्राणिभिर्ध्रुवम् । ३४॥
दुःखसागरमग्नोऽभूदप्लवो जलधौ यथा ।
वेदनामलभद् बह्वीं भुजङ्गनेव दंशितः । ३५॥
नानाक्षतममाकीर्णं स्रवदक्त इतस्ततः ।
पूयशोणितवान् राजा कृमिभिर्विह्वलीकृतः ।
अस्थिशेषोऽभवद्वाजा यक्ष्मणेव समावृतः ॥३६॥
चिन्तया व्याकुलीभूतः सर्वेन्द्रियरुजाश्रित ।
ततोऽभान्याह्वयौ राजा मनः संसृज्य यत्नतः ॥३७॥

राजोवाच

धिङ् मे राज्यञ्च रूपञ्च धिक्खलं जीवनं धनम् ।
केनहं कर्मबीजेन व्यसनं समुपस्थितम् ॥३८॥

सोमकान्तकी अत्यन्त गुणवती रूपावली सुधर्मा नामक रानी
थिइन् । ती निरन्तर भगवान्को भजनमा लागिरहन्थिन् । तिनो
सर्वे अतिथि अभ्यागतको स्वागत सेवा गर्दथिन् २८
ती पतिसेवा र पतिको आज्ञापालनमा निरन्तर जगारूक थिइन्
सोमकान्त राजा र सुधर्मा रानीका सुपुत्र हेमकण्ठ नामबाट
संसारमा विख्यात भए २९॥ हे मुनिहरू! सोमकान्तले सर्व
राज्यहरूलाई वशवर्ती तुम्हिएर पृथिवीमै राज्य गरे । ती राजा
नित्य धर्माचरणमा तत्पर यज्ञशील दानो र त्यागीका रूपमा
संसारमा प्रसिद्ध भए ३०

ऋषिहरूले भने - हे आचार्य, श्रीगणेशपुराणको जुन
किसिमको महिमा छ त्यस विषयमा राजा सोमकान्तका जीवनको
प्रसङ्गबाट हामीलाई बताउनुहोस् ३१

सूतजीले भब्रुभयो - हे ऋषिहरू । राजा सोमकान्तको
पाप र तपसको परिणामको विषयमा म भन्दछु नपाईसकू मुन्नुहोसः
एक दिन एकाक्षि तिनको शरीरमा जुन रोग लाग्यो मानिसका
-छ औल्य अथवा नाक गलेर गर्ने गर्दछन् त्यस्तो अत्यन्त
दुःखदायक, पीपै पीपले भरिएको कुष्ठरोग फैलियो ॥३२॥
पूर्वसन्धमा गरेको पापको परिणामबाट धर्मात्मा ती राजाले
त्यो रोग छहोर्नु पर्‍यो वास्तवमा शुभ अथवा अशुभ कर्मले
कहाँ पनि मानिसलाई छाड्दैन ॥३३॥ जुन जुन अवस्थामा
मानिसद्वारा जस्तो कर्म गरिन्छ ती ती अवस्थामा त्यस्तो फल
तिनले अवश्य भोग्नुपर्दछ ॥३४॥ यसरी गन्तुकुष्ठ रोगले
ग्रस्त राजा सोमकान्त महान समुद्रको माझमा हुँगा डुबेझै दुःखका
सागरमा डुबे ती राजाले सपने उत्तेको प्राणीले झैं धेरै बदना
भोग्नुपर्‍यो ॥३५॥ अनेक घाउका खाँपिल्लाले जेलिरका,
शरीरबाट चर्मतर्क रगत चुहाइरहेका र र्णपै पीप एवं रगत
सगतले भुक्तिएका ती राजालाई घाउका कारणले अत्यन्त व्याकुल
बनाए । क्षयरोगले जीर्ण-शीर्ण मानिसझैं तिनको शरीरमा हाडमात्र
देखिन्थ्यो ॥३६॥ सम्पूर्ण इन्द्रियमा रोग लागेका र चिन्ताले
व्याकुल राजा सोमकान्तले ठूलो प्रयामबाट मनलाई घाँधेर
आफ्ना महामृत्यहर्षसँग कुराकानी गरे ॥३७॥

राजाले भने - मेरो राज्यलाई धिक्कार छ मेरो रूपलाई
धिक्कार छ मेरो मानार्थ्यलाई धिक्कार छ मेरो जीवनलाई

कान्त्या सोमो जितो येन सोमकान्तस्ततोऽभवम् ।
येन मे साधवो दीनाः श्रोत्रिया आश्रमा अपि ॥३९॥

पालिता पुत्रवज्जानपदा लोकास्तथा परे ।
येन मे निर्जिता वाणैः शत्रवो घोररूपिणः ॥४०॥

येन मे सकला पृथ्वी कृता स्ववशवर्तिनी ।
सम्यगागधितो देवः परमात्मा सदाशिवः ॥४१॥

दृष्टमङ्गमहीनेन चित्तनिग्रहकारिणा ।
येन मे वपुषा पूर्वमिष्टगन्धा निषेविताः ॥४२॥

तटितानीं पृतिगन्धमतो मे जीवितं वृथा ।
अतोऽहङ्काननं याम्ये सर्वेषामभ्यनुजया ॥४३॥

हेमकण्ठं मृतं सर्वे बुद्धिविक्रमसंयुतम् ।
मिञ्चन्तु राज्यहेतोर्मे पालयन्तु पराक्रमैः ॥४४॥

इदानीं न प्रदर्शिष्ये मुखं लोके कथञ्चन ।
न मे राज्यैर्न दारैर्वा जीवितेन श्रियाऽपि वा ॥४५॥

प्रयांजन महामान्याः करिष्ये स्वहितं वने ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा निपपातोर्ध्वात्तरुर्वालहतो यथा ॥४६॥

पृथ्वाणितघर्मोर्ध्व्याप्तोऽसौ द्विजसत्तमा ।
कालाहलो महानाभीदमात्यानञ्ज याषिताम् ॥४७॥

हाहाकारश्च लोकानां क्षणमासीत् सुदर्शनः ।
वन्धप्रोञ्छनवासाह्वीरौघघैः क्षिप्रकारिभिः ॥४८॥

मौणमन्त्रप्रचोर्गस्तं सद्येतनमकारयन् ।
स्वस्थे जाते नृपे तस्मिन्नमान्याः प्राब्रुवन्निदम् ॥४९॥

धिवक्कार छ र मरो धनसम्पत्तिलाई धनि धिवक्कार छ कुन कर्मबीजका कारण मेरा सामु यो विपत्ति आइलाग्यो ? मलाई थाहा छैन ॥३८॥ आफ्नो कर्तव्यद्वारा सोय अर्थात् चन्द्रमालाई जितेका कारण म सोमकान्त नामबाट चिनिन्छु मैले सज्जन राजा दुःखी श्रोत्रिय विद्वान्, ब्रह्मचर्य गृहस्थ आदि आश्रम, देशका नागरिक र अरू मानिसको पनि संरक्षण एवं परिपालन गर्ने । मैले आफ्ना बाणद्वारा भयङ्कर शत्रुहरूलाई सङ्ग्राममा परास्त गरे मैले आफ्नो पुरुषार्थबाट सम्पूर्ण पृथिवीलाई आफ्नो अधिकारमा ल्याएँ । दुष्टहरूको सङ्कति नगर्ने र चित्तको मित्र गने स्वभाव औगलेर मैले परमात्मा सदाशिवको राम्ररी आराधना गरे । मैले आफ्नो जीवनका बितेका दिनहरूमा शरीरद्वारा अत्यन्त अभोष्ट, भोँठा र सुगन्धित पदार्थहरूको सेवन गर्ने उपभोग गरे । परन्तु मलाई थाहा छैन कुन कारणले आज कुष्ठरोगको दुर्गन्ध भोग्नु-परिरहेको छ / तसर्थ मेरो जीवन व्यर्थ छ, अब म छिट्टै सबैसँग बिदावादी भई वनतर्फ लाग्दछु । ३९-४३ । म वनतर्फ गएपछि सबै भाइभारदार र जनता मिलेर बुद्धि र पराक्रम दुवै गुणले सम्पन्न मेरा छोरा हेमकण्ठको राज्याभिषेक गरून् र आफ्नो पराक्रमद्वारा हिनको रक्षा पनि गरून् ॥४४॥ अहिले म कुनै रूपमा पनि सबैका सामु आफ्नो मुख देखाउन सकिदैन । मेरा लागि अब राज्य, राजाहरू राज्यलक्ष्मी र जीवन्तको धनि कुनै प्रयोजन रहेन हे महामातृहरू ! अब म वन गई आफ्नो हिनका लागि परमार्थसाधना गर्ने चाहन्छु ।

सूतजीले भन्नुभयो - यस्ता कुरा भन्ने राजा सोमकान्त हावाले ढलेको रुखझैँ भुईँमा ढले ॥४५॥ हे तिस्र मुनिजन । त्यसपछि पीप रगत र पसिनाका घासले चर्लुम्म भिजेका राजा सोमकान्तको भूँचँडत देखेर अमान्य र त्यहाँ रहेका नर-नाहीहरूले ठूलो कोलहल गरे ॥४६॥ त्यस बेला धेरै दुःखको अनुभव गरिरहेका जनता दारुण चीत्कार गरिरहेका थिए राजाका सेवकहरूले कपडाका टुक्राले रगत, पीप र पसिना पुर्छ्ने तथा ताजा हावाको सेवन गराउनेजस्ता कामका साथै छिटो प्रभाव पार्ने औषधिको र मन्त्रवेलाका मन्त्रहरूको प्रयोग गराएर राजालाई होशमा ल्याए । राजा सोमकान्त केही स्वस्थ देखिएपछि तिनलाई लक्षित गर्दै अमान्यहरूले आ-आफ्ना भाव यसरी प्रकट गरे, ४८-४९॥

अमान्धा ऊचुः

तव प्रसादादयोन्द्रतुल्यं

भुक्तं सुखं सर्वजनेष्वपिदम् ।

कथं त्विदानीं त्वद्वले वसाम

कथञ्च जीवेम एशुघ्नतुल्याः ॥५०॥

करोतु राज्यं तवसुनुरेक

प्रभूतकाशो जलघान् सिपुध्नः ।

विहाय सर्वं सुखं पृष्ठं राजन्

सहैव यावस्तु वनाय गन्तुम् ॥५१॥

सूत उवाच

ततः सुधर्मा वचनं जगद्

यने नृपं मेचितुमेकवीरा ।

ब्रजे महानेकं प्रधानवर्या

प्रशिष्टं राज्यं सह मे सुनेन ॥५२॥

दुःखस्य भोक्ता न भवति नैव

सुखस्य वा पूर्वकृतस्य जन्तोः ।

यथा यथा कर्मफलं प्रसक्तं

तदेव भोग्यं स्वयमेव तादृक् ॥५३॥

यद्यपि नाशविधभोगवत्या

सुखेन राज्यं परिभुक्तमस्य ।

स्त्रीणां हि भर्ता गमनं सहैव

पमत्र लोके पुनिभिः प्रदिष्टम् ॥५४॥

ततः पुत्रो हेमकण्ठो विनीतः शोकसङ्कुलः ।

उवाच तस्मिन् समये सोमकान्तमिदं वचः ॥५५॥

हेमकण्ठ उवाच

न मे राज्येन दारैश्च प्राणैर्धनचयैरपि

त्वा विना नृपशार्दूल! कृत्यं नैवास्ति यत् क्वचिन् ॥५६॥

यथा स्नेहं विना दीपो विना प्राणं यथा तनुः ।

वृथा राज्यं तथा राजैस्त्वां विना धर्मपालक ! ॥५७॥

सूत उवाच

श्रुत्वा हृष्टमना राजा पुत्रं प्रावाच धर्मतः ।

अमान्धानां सुधर्मायाः पुत्रस्य वचनामृतम् ॥५८॥

अमहत्त्वहूरुले भने हे महाराज । हजुरको कृपाबाट

सर्वसाधारणले भोग्न नपाउने र देवराज इन्द्रजस्ता देवताहरूले

मात्र भोग्ने सुख हाप्नेले योग्यै । अहिले हजुर वनतर्फ लाग्नुभक्त

भने हजुरविना हामी कसरी बस्नेछौं? हजुरआइ यस्तो अवस्थामा

वन पठाएर व्याघ्रखरि निष्ठु भइ हामी यहाँ कसरी बस्न

सक्छौं? ॥५०॥ हजुरको सुपुत्र हेमकण्ठ ऐश्वर्यशाली बलवान्

र शत्रुहन्ता हुनुहुन्छ । उहाँ एकलै राज्यसञ्चालन गर्न समर्थ

हुनुहुन्छ र हामी बिना पनि उहाँले राज्य गर्नुहुनेछ । अहिले

हामी सबै किसिमका राज्यसुख त्याग गरी हजुरका साथ वन

जान चाहन्छौं ॥५१॥

सूतजीले भन्नुभयो । त्वमपिष्टि शनो सुधर्माले धर्मिन्-

म धीरपुत्रकी आमा र वीर राजाको पटरानी हुँ । म पनि मेरा

पतिको साथ लागेर उहाँको सेवा गर्ने उद्देश्यले वन जान चाहन्छु ।

नपाईहरूले मेरा छोराका साथ रही राज्यशासनको सञ्चालनमा

सहयोग गर्नुपर्दछ ॥५२॥ प्राणीहरूले गरेका पूर्वकर्मको फल

दुःख अथवा सुखको भोग अरुले गर्दैन त्यसको भोक्ता ऊ

आफूमात्र हुन्छ । जसले जस्तो कर्मजल भोग्नुपर्ने हुन्छ त्यसले

त्यो फल आफैले भोग्नुपर्दछ ॥५३॥ जनेक प्रकारका विषयसुखको

भोग गरिसकेको भएले मेरा पतिको पटरानीका रूपमा राज्यसुख

पनि भोगिसकेको छु । प्राचीन मुनिहरूले लोक र पल्लोक

दुर्वधा गरीहरूले मन्त्रिको अनुगमन गर्नुपर्दछ भनेका छन् ।

तमर्थ म पनि मेरा पतिका साथ वन जान चाहन्छु ॥५४॥

माता-पिताका कुरा सुनेपछि शोकले सन्तप्त भएका विनीत राजपुत्र

हेमकण्ठले आफ्ना पिता सोमकान्तलाई सम्बोधन गरे ॥५५॥

हेमकण्ठले भने हे राजसिंह ! मेरा पूज्य पिताश्री

हजुरको अपावधमा मलाई राज्य, राखी, धन-सम्पत्ति र जीवन

पनि छाईदिन । हजुरको सेवा गर्नुवाहेक मेरो अरु कुनै कर्तव्य

छैन ॥५६॥ हे धर्मपालक महाराज ! बिना तेजको बत्ती

जस्तो व्यर्थ हुन्छ त्यस्तै गरी बिना प्राणको शरीर पनि व्यर्थ

हुन्छ र अहिले मलाई हजुरविनाको यो राज्यभोग पनि व्यर्थ

लाग्नछ ॥५७॥

सूतजीले भन्नुभयो । हे मुनिजन्त ! अमान्धा महारानी

सुधर्मा र छोर हेमकण्ठका अमृतमय वचन सुनेर प्रमत्त भइका

राज सोमकान्तले आफ्नो छोरा हेमकण्ठलाई सम्बोधन गरे ॥५८॥

राजोवाच

पितुर्वाक्यरतो नित्यं श्रद्धया श्रद्धकृत् तथा ।

पिण्डदो यो गयाद्यान्तु स पुत्रः पुत्र उच्यते ॥५९॥

अतो भीत्या समायुक्तः कुरु राज्यं यमाज्ञया ।

अमान्ययुक्तं प्राधित्वपुत्रवत्त्वाखिला प्रजा ॥६०॥

धर्मशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो नीतिज्ञोऽखिलतोषकृत् ।

पितृनुद्धरते यस्तु स पुत्रः पुत्र उच्यते ॥६१॥

अहं वनं गमिष्यामि गतत्कुष्ठोऽतिगर्हितः ।

पत्न्या सुधर्मया सार्थमनुजानीहि सुव्रत ॥६२॥

सोमकान्तले भने पिता जीवित हुँदा तिमको आज्ञापालन गर्ने पिता दिवङ्गत भएपछि तिधिका दिन श्रद्धापूर्वक श्राद्ध गर्ने र गयातीर्थमा गएर पिता एवं पुखोका लागि पिण्डदान गर्ने पुत्र नै उत्तम पुत्र भनिन्छ ॥५९॥ त्यस कारण हे छोरा । तिमिले नीतिनिष्ठ भएर घेरो आज्ञाअनुसार राज्य गर अमान्यहरूलाई साथ लिएर तिमिले सम्पूर्ण प्रजाको पुत्रवत् पालन गर ॥६०॥ जुन पुत्रले धर्मशास्त्रको रहस्य जान्दछ, सबैलाई आफ्नो व्यवहारबाट सन्तुष्ट तुल्याउँछ, नीतिशास्त्र जान्दछ र पितृहरूको उद्धारकार्यमा दत्तचित्त हुन्छ त्यसलाई नै उत्तम पुत्र भनिन्छ ॥६१॥ हे सुव्रत पुत्र शरीरको अङ्ग-प्रत्यङ्गलाई सङ्कलने प्रकृति भएको यो कुष्ठरोग लाग्नाले अन्यन्त धृणित बनेको म आफ्नो सता रानी सुधर्माका साथ वन जानेछु। अहिले तिमिले मलाई वन जान अनुमति प्रदान गर ॥६२॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणान्तर्गते श्रीगणेशमाहात्म्ये सूत शौनकादिमन्त्रादे प्रथमोऽध्यायः ॥६॥

सत्यज्ञोमणि माताश्री दिव्यलक्ष्मी र सख्यवमुकुटमणि पिताश्री चूडाभणि उकात्तको सुपुत्र पाल्ना पोखनी विधारी एव ह्य वेणीगाधक उकात्तद्वारा परमकुरणामयी भगवती त्रिशक्तिको अर्चस्वात अभिप्रेरणा र अमोघ आशीर्वादबाट नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराणमाहात्म्यको पहिलो अध्याय पूर्ण भयो ॥१॥

ॐ

द्वितीयोऽध्यायः

{ २ अध्याय }

ऋषय ऊचुः

अथ राजा सोमकान्तः किं वनं समुपागतः ।
किमहायश्च किं चक्रे कर्म नो बट विस्तरात् ॥१॥

सूत उवाच

हेनवः कथयिष्यामि सोमकान्तो यथा वनम् ।
गत्वा चकार यत् कार्यं सादरं शृणुतानघाः ॥२॥
सुबलज्ञानधर्म्याभ्याममान्याभ्यां सुधर्मया ।
धर्मपत्न्या युनोऽरण्यं प्रविक्षेष्ट दुरासदम् ॥३॥
अग्रतः प्रकृतिर्याता मध्ये राजाऽथ पृष्ठतः ।
धर्मपत्नी सुधर्माऽगान् सीतेव तमपृष्ठतः ॥४॥
एकाशनाश्च चत्वार एकाक्षिनामनालयाः ।
सप्तमुखदुःखाश्चापि वनाद् वनमुपावयुः ॥५॥
सुधा तृषा धर्मर्षीपि निम्नोन्नतगताध्वधिः ।
अन्यन्नं कर्मिताश्चायामाश्रित्योपाविशन् त्वविन् ॥६॥
पुनर्वनात्तरं गत्वा ददृशुस्ते सरो महत् ।
यत्र वायुः सुखम्पशः पराकादस्वगन्धवान् ॥७॥
तत्र गत्वा जलं सर्वे पपु शीतं श्रमापहम् ।
स्नात्वा नित्यक्रियां कृत्वा फलानि कुपुजुश्च ते ॥८॥
सुध्वाप च क्षणं राजा कच्छे कोपलवालुके ।
धर्मपत्नी सुधर्मा च पादसंवाहने स्थिता ॥९॥
तम्यानुमतमाज्ञाय द्वावमात्रावगच्छताम् ।
आदातुं कचमूलानि फलानि च विसानि च ॥१०॥

ऋषिहस्तले सोध - हे सूतज्यू ! राजा सोमकान्त कुन वनमा कइरी प्राप्त भए र कसको सहयोग लिएर अले के काम गरे ? हाम्रा यी प्रश्नहरुको विस्तारपूर्वक उत्तर दिनुहोस् ॥१॥

सूतजीले धनुषधया - हे निध्याप मुनिजन ! राजा सोमकान्तले वनमा गएर उनले जसरी जे जे कर्म गरे तथा तिनले दुःख पाइनुभए जे जस्ता कारण रहेका थिए ती सबैको विषयमा य बत्तर्छु, तपाईंहरू श्रद्धापूर्वक सुनुहोस् । २ राजा सोमकान्त सुबल र ज्ञानगम्य नामक दुई अमात्य र सुधर्मा नामक आफ्नी महारानीका साथ दुर्गम वनमा प्राप्त भए ॥३॥ वनप्रस्थान गर्दा राजाको अगाडि दुईजना अमत्य थिए, बीचमा आफै राजा सोमकान्त थिए र तिनका पछाडि रामको पछि लागेर वन जाने सीतासमान रानी सुधर्मा हिँडिरहेका थिएन । ४ एउटै भौडामा पाकेको भोजन गर्ने, समान चिन, समान आसन र समान आश्रय लिएर वनबासको दिन बिताइरहेका ती चार जना एउटा बरबाट अर्को वनतर्फ नित्य यात्रा गरिरहेका देखिन्थे ॥५॥ कुनै दिन भोक, तिर्खा र थकाईले वनमा बनेका, उकाला र ओशला बटारहरूमा अनवरत यात्राका कारण अत्यन्त दुर्बल देखिने ती चार जना एउटा रुखको छायाँमा गएर बसेका थिए ॥६॥ छायाँमा केहीबेर विश्राम गरेपछि ती सबै अर्को वनतर्फ लागे । तिनले त्यहीँ एउटा विशाल सरोवर देखे जहाँ कमल र कदमको गन्ध बाकेको आनन्ददायक हावा प्रवाहित थियो । ७। त्यहाँ ती सबैले थकाई घेटाइतिने माछो पानी खाए, नुहाएर नित्यक्रिया सम्पन्न गरे तिनले मीठा फल पनि चाखे ॥८॥ त्यसपछि राजा सोमकान्त तलाउको कोमल बालुवा भएको किनारमा निदाए, तिनको धर्मपत्नी सुधर्मा पनि आफ्ना पति सोमकान्तको पाउ दबाएर सेवा गर्न थालिन् ॥९॥ राजा सोमकान्तको आज्ञा पुरै सधमा आएर दुईजना अमात्यहरू कन्दमूल फल र कमलका हाँत मडग्रह गर्न गए ॥१०॥ अमात्यहरू हिँडेपछि सुधर्माले त्यहाँ अद्भुत सुन्दर प्रखर सैजस्वी र कान्तिद्वारा देदीप्यमान एउटा बालकलाई देखिन् । तिनले त्यस बालकलाई देखेर अद्भुत रूप भएक कारण कामदेव र केरिचैट भई आएरउस्तो मानिन् ॥११॥

ददर्श तन्नादभूतरूपमुग्रं

बालं सुधर्मा प्रभया ज्वलन्तम् ।

उत्कृष्टरूपस्य कृते स्मरं तं

जातं पुरा बालमिति स्म मेने ॥११॥

इष्टुं च तं सा जहृषे सुधर्मा

मेने च तं सा हिनकारिणञ्च ।

क्षुब्धं प्रसन्नं हृदयं समीक्ष्य-

पकारिणं चोषकरं हि षन्ति ॥१२॥

पप्रच्छ तं कश्च कुतः प्रयातः

कस्यासि पुत्रो जननी च का ते ।

वदस्व शब्दाभूतधारया मे

सखेव कर्णे परिनिषयाशु ॥१३॥

सूत उवाच

इति स्म पृष्टुः स जगाद् बाल-

स्तां राजपुत्रीं सुधया गिरा मे ।

पिता भृगुर्भूमिनि ! मे पुलोमा

माता जलार्थी स्वगृहादिहागम् ॥१४॥

च्यवनः खलु नाम्नाहं पितुराज्ञाकरः शुभे ।

न्व च का कनमोऽयं ते कथं वनमिदं गतः ॥१५॥

म्रवन्ति कथमद्भानि वर्षाकाले गिरेरिव ।

अनि दुर्गन्धता चास्य केन वा वत्त कर्मणा ॥१६॥

कृमिभारममाकीर्णमयं वा सेवसे कथम् ।

म्वत्तं च्युततरा भूत्वा सुकुमारी सुलोचना ॥१७॥

सूत उवाच

इति पृष्ट्वा सुधर्मा सा मुनिपुत्रेण धीमता ।

व्याचष्टे मकल तस्मै शोकहर्षसमन्विता ॥१८॥

सुधर्मावयनं श्रुत्वा च्यवनो भृगुनन्दनः ।

न्व वा म्वपृषादाय कलशं जलसम्भृतम् ॥१९॥

दृष्ट्वा च पद्मं खेन तूष्णीमेवागच्छद् गृहम् ।

न भृगुः परिपप्रच्छ विलम्बकारिणं सुतम् ॥२०॥

सुधर्मा त्यस बालकको दर्शनं प्राप अत्यन्त प्रसन्न भवन् । उनले त्यसलाई आफ्नो हितैषी पनि मानिन् । हुन पनि कुनै पनि क्रुद्ध मानिसलाई देख्दा यो अपराधी हो भन्ने र कुनै प्रसन्न मानिसलाई देख्दा यो उष्णता हो भन्ने कुरा आफ्नै माले भगिरहेको हुन्छ । १२

सुधर्माले बालकसँग सोधिन - बाबु तिम्रो को हो ? कहाँबाट आएका हो ? कस्का छोरा हो ? तिमी आमा को हुन्? यी प्रश्नहरूको उत्तर दिने सन्दर्भमा आफ्ना वचनानुसृतको धारा प्रवाहित गरेर मेरो मनलाई छिटो सन्तुष्ट तुल्याऊ ॥१३॥

सूतजीले भन्नुभयो - हे मुनिहरू ! सुधर्माद्वारा प्रश्न गरिएका ती बालकले आफ्नो अमृतमय वचनद्वारा उत्तर दिए हे आदर्श नारी ! मेरा पिताको नाम भृगु ऋषि हो र मेरो आमालाई पुलोमा भन्दछन् । म अहिले यहाँ पानी खिन आएको छु ॥१४॥ हे सुमङ्गली नारी ! मेरो नाम च्यवन हो । म पिताको आज्ञापालन गर्ने पुत्र हुँ । तपाईं को हुनुहुन्छ ? तपाईंसँगै रहेका यी पुरुष को हुन् र किन तपाईं यो वनमा आउनुभएको छ ? ॥१५॥ वर्षाकालमा पर्वतबाट पानीको घण्टा बग्दै तपाईंका नालिक रहेका यी पुरुषका अङ्ग-प्रत्यङ्गहरूबाट किन पीप र खालका धारा बगिरहेका छन् ? कुन कमले गर्दा यिनका शरीरबाट घोर दुर्गन्ध आइरहेको छ ? यो कुरा भलाई बताउनुहोस् । ॥१६॥ तपाईं आफू सुन्दर रूप भएकी नारी हुनुहुन्छ सुकुमारी र सुनयना पनि हुनुहुन्छ तर कहिकीराको भारी बोक्ने गर्दा दुर्गन्धित र घिनलाग्दा मानिसको सेवा किन गरिनुभएको छ ? ॥१७॥

सूतजीले भन्नुभयो - हे मुनिजन ! भृगुका बुद्धिमान् छोरा च्यवनले यसरी सोधेपछि शोक र हर्षले युक्त भएकी सुधर्माले तिनलाई सबै आफ्ना कुरा बताइन् ॥१८॥ सुधर्माका कुरा सुनेपछि महर्षि भृगुका छोरा च्यवन अत्यन्त दुःखित भए र छिटो-छिटो गरी कलशमा पानी भरि नबालाकन आफ्नो घरतर्फ लागे । आफ्नो छोरालाई दिलो आएको देखेर भृगु ऋषिले - तिम्रोले किन विलम्ब गर्दै भन्ने सोधे । १९ २० ।

भृगुरुवाच

किमपूर्य त्वया दृष्टं लक्ष्यसे चकितो यथा ।

विलम्बश्च कथं जातो वद पुत्र ! समागतः ॥२१॥

पुत्र उवाच

सौराष्ट्रदेशे विख्याते देवने नगरे मुने ।

सोमकान्त इति ख्यातो राजा राजीवलोचनः ॥२२॥

यत्र राज्यं बहुनिश्च धर्मज्ञा पालयन् प्रजा ।

दुर्भगत्वं गतो देवात् पुत्रे राज्यं निवेश्य सः ॥२३॥

पत्न्या सुधर्मया युक्तो भर्तृगजाभृता पितः ।

सुखलज्जानगम्याभ्यां प्रकृतिभ्यामिहारागः ॥२४॥

गलत्कुष्टी कमिद्युतो विभ्रमन् दुर्गमं सरः ।

सहस्रभगतो प्राप्तो यथेन्द्रो गौतमान् मुनेः ॥२५॥

कव मा सुधर्मा चार्वाङ्गी क्व गलत्कुष्टवान् पति ।

इति मे पृच्छतो वृत्तं तदीयं गतवान् क्षणः ॥२६॥

तदीयं करुणावाक्यैर्मतो मे कलिलं त्वभूत् ।

ततोऽहं कलशं पूर्णं कृत्वा शोधमुपागतः ॥२७॥

सुत उवाच

सर्वं धाकथयत् तस्मै तया यत् कथितं वचः ।

श्रुत्वा तच्च पुनः पुत्रं च्यवनं भृगुरब्रवीत् ॥२८॥

भृगुरुवाच

मर्दानन्दय तान् शीघ्रं पुत्र ! गच्छ ममाङ्गमा ।

द्रक्ष्यामि चांतुकं तेषां स्वीयं वा दर्शयामि तान् ॥२९॥

सुत उवाच

इत्थं स चोदितः पित्रा च्यवनः करुणानिधिः ।

जगाम सरसो भूमि सुधर्मा द्रष्टुमुत्सुकः ॥३०॥

भृगुने भन्नुभयो - जबु च्यवन ! आज तिमिले के अपूर्य कुरा देख्यो ? तिमिले आश्चर्यचकित देखिन्छौ ? किन विलम्ब प्रयो ? मैरा सामु सबै कुरा मन २१।

च्यवनले धने - हे पिताश्री विख्यात सौराष्ट्र देशमा देवनानगर नामक एउटा शहर छ । त्यहाँ कमलजस्ता आँखा भएक सोमकान्त नामक प्रख्यात राजा थिए ॥२२॥ तिनले धर्मपूर्वक प्रजापालन गर्दै धेरै दिनसम्म राज्य गरे । देवसंयोग तिमिले कुष्ठरोगबाट ग्रस्त भए । त्यसपछि आफ्नो राज्य छोडेरलाई दिएर ती आज्ञापालक पत्नी सुधर्मा र सुखल एवं ज्ञानगम्य नामक मन्त्रीहरूका साथ यहाँ नजिकको सरोवरमा आई बसेका छन् । कुष्ठरोगका कारण तिनको शरीरबाट रगत र पीपको धारा बगिरहेको छ । तिनको शरीर कोराहरूले ढाकिएको छ । जयरी पहिले गौतम ऋषिको सरापबाट सम्पूर्ण शरीरमा हजार थोरि छारण गर्ने इन्द्र घिनलाग्दो देखिएका थिए त्यस्तै यी राजा सोमकान्त पनि घिनलाग्दो भएर तलाउको नजिकमा बसेका छन् । अत्यन्त मनोरम स्वरूप भएको सुधर्मा कहाँ ? शरीरबाट रगत र पीपका धारा बगाउने ती पुरुष कहाँ ? यी सोचर मलाई खुन्दुल्लो प्रयो र तिमिले सुधर्माका साथ संवादको क्रममा मैले धेरै समय बिताएँ ॥२३॥ २६ हे पिताश्री , ती सुधर्माका कारुणिक वचन सुनेर मेरो मन धमिल्यो त्यसैले कलशमा पानी भरि छिटो-छिटो गरी आश्रममा आइपुगेँ ॥२७॥

सुतजीले भन्नुभयो - च्यवनले आफ्ना पिता भृगुका सामु रानी सुधर्माले गरेका किलौना सुनाए । आफ्नो पुत्रका मुखबाट सोमकान्त राजा र सुधर्मा रानीको बिचममा सबै कुरा सुनेर भृगु ऋषिले आफ्ना छोरालाई भन्नुभयो ॥२८॥

भृगुले भन्नुभयो हे छोरा तिमिले धेरै आज्ञाअनुसार छिट्टै सरोवरतर्फ गएर राजा सोमकान्त रानी सुधर्मा र अमात्यहरू सुखल एवं ज्ञानगम्यलाई लिएर आऊ , मैले तिनलाई मै आश्रममा हेर्नेछु । मेरो मनमा तिमिलेहरूलाई हेर्ने कौतूहल भइरहेको छ । म राजा सोमकान्तलाई केही उपाय बताउने छु ॥२९॥

सुतजीले भन्नुभयो - बसरा आफ्ना पिताद्वारा अभिप्रेरित दयालु स्वभावका च्यवन सरोवरको नजिकै रहेको सुधर्मालाई भेट्न उत्सुकतापूर्वक गए । च्यवन त्यहाँ पुग्दा फल्को भारी

तस्मिन्नेव क्षणेऽमात्यौ फलकन्दभरान्वितौ
सुखलज्जानगम्यौ तावागतौ राजसन्निधिम् ॥३१॥

तत ऊचै स तु मुनिः सुधर्मा चारुलोचनाम् ।
पिता मे स्वाश्रमं सर्वानकारयति सुव्रते ॥३२॥

इति तद्वचनं श्रुत्वा सुधर्मा शोकविह्वला ।
तदैव सावधानाऽभूत् तनु प्राण इवागते ॥३३॥

मुञ्जीला राजपत्नी सा पीत्वा तद्वचनामृतम्
अगमत् सा सुचार्वङ्गी प्रकृतिद्वयमयुता ॥३४॥

सोमकान्तेन पतिना मुनिपुत्रपुर-सरा ।
गणेशस्कन्दसहितं शिवं च शिवसंयुता ॥३५॥

शुशुभे मार्गमध्ये सा वाचस्पतिपुर-सरा
मन्त्रघोषयुता प्राप भृगीगश्रममण्डलम् ॥३६॥

नानपुष्पलताकीर्णं नानापक्षिनिनादितम् ।
पार्जारा नकुला ज्येना गजा गावो मयूरका ॥३७॥

भुजङ्गाः पक्षिणः सिंह व्याघ्रा व्रीडन्ति यत्र च ।
इ च चायुर्भृशं घाति न सूर्यस्तपते भृशम् ॥३८॥

न वर्धति भृशं मेघो वर्धते च न दिच्छया ।
विविशुस्ते हृषयुता मुनिपुत्रपुर-सरा ॥३९॥

तत्राद्भुतं व्याघ्रमृगाजिनस्थं
ददर्श सूर्यप्रतिमं भृगु तम् ।
गजाऽथ पत्नी प्रकृतिद्वयञ्च
ननाम बद्धाञ्जलिगन्धर्वीञ्च ॥४०॥

राजोवाच
अष्टाशिखा मे सफला द्विजेन्द्र !
द्विवरिना धर्मघयस्तपोऽपि ।
आश्चर्यनाऽहं परिभूत एव
पितुर्जनन्याश्च सुजीविनं मे ॥४१॥

दीकका सुखल र ज्ञानगम्य नामक अमान्यहरू पान राजा बसेको ठाउँमा आइपुगे । च्यवनले त्यहाँ गएर सुनयनी सुभनालाई भने हे सुप्रता नारी मेरा पिताश्रीले तपाईंहरू सबैलाई आफ्नो आश्रममा आमन्त्रित गर्नुभएको छ ॥३०-३२॥ च्यवनको ती कुरा सुनेर शोकले त्रिहुल भएको सुधर्मा प्रणको सञ्चार हुँदा शरीर सक्रिय भएकै टाढो भइन् । सुशीला राजपत्नी ती सुधर्मा च्यवनको वचनमृत पान गरेर दुई अमान्य र आफ्ना पतिलेई साथ लिई भृगुको आश्रमतर्फ लागिन् । अगाडि मुनिपुत्र, तिनका पछि अमान्यहरू, तौपछि राजा सोमकान्त र तिनका पछि रहेकी सुधर्मा मुनिको आश्रमतर्फ जाँदा बाटोको बीचमा श्रीगणेश स्कन्द र शिव जीका सन्ध्या बृहस्पतिलाई अगाडि लगाएर मात्रा गरिरहेकी पावतीसमान देखिइन् । केही समयपछि वैदिक मन्त्रधोषले गुञ्जायमान भृगु ऋषिको पवित्र आश्रममा ती प्राप्त भइन् ॥३३-३६॥ भृगु ऋषिको आश्रम अनेक प्रकारका तपो र पुण्यले भरिभराउ थियो । त्यसलाई अनेक थरिका पक्षीहरूले आ-आफ्नो स्वर निकालेर ध्वनिमय तुल्याएका थिए । त्यहाँ विधवा ज्याडो मुसा, बाज हान्ने गाई मयूर सर्प पक्षी, सिंह, वाघजस्ता पशुपक्षीहरू आनन्दपूर्वक फ्रीडा गरिरहेका थिए । त्यहाँ प्रचुर हावा विष्ट र सूर्यको कछु ताप पनि थिएन । बादलले आवश्यकताअनुसार मात्र पानी वर्षार्थी त्यस दिवाश्रममा ती सबै सहर्ष प्राप्त भए । तिनीहरूले त्यहाँ अद्भुत स्वरूपले चुहाएका बाघ - भृगुको ज्ञानोप विराजमान र सूर्यजस्तै चडकिला भृगु ऋषिको दर्शन गरे । राजा राजपत्नी र अमान्यहरूले हान जोडेर भृगु ऋषिलाई प्रणाम गरे । त्यसपछि राजा सोमकान्तले नम्रतापूर्वक ऋषिलेई निवेदन गर ॥३७-४०॥

राजाले भने - हू पूजनीय भृगु ऋषि । मैले बाइजद्वारा प्राप्त गरेका ती आशीर्वादलाई आज सफल भएको अनुभव गरेको छु र मैले गरेको पुण्यकर्मलाई पनि फलभूत भएको मानेको छु । मैले गरेको तपस्या र धार्मिक कार्यलाई परिपूर्ण भएको ठानेको छु । भविष्यलाई भए तापनि मैले आफूलाई जन्मदेखि नै अत्यन्त पवित्र भएको महसुस गरेको छु । मेरा मातापिताको जीवन र मेरो जीवमलाई पनि उन्नत जीवनको रूपमा परिणत भएको मानेको छु । ४१। पूर्वजन्मा अर्चित

भवदशुभिः सम्प्रति हन्यथेन

पूर्वाजितैः पुण्यघरैः कृताऽपि ।

आगपिकल्प्यशकरी मुनीन्द्र !

कालत्रये जन्म करोति पुत्रम् ॥४२॥

संराष्ट्रदेशे खलु देवनाग्ये

पुरं कृतं राज्यममोघदृष्टे ।

भीतेन पापाद् द्विजदंष्ट्रादि-

पूजा कृता नीतिमत्ता मुनीन्द्र ! ॥४३॥

आकस्मिकं ये दुरितं किमेवत्

आदुर्लभोद्यता दूरताम् ।

येनाऽहर्मायुक् कुनशां प्रणीतो

आमे न किञ्चिन् प्रतिकागम्य ॥४४॥

अपायतां यान्ति कृता उपाया

युष्मात्कृतोपायमुप्राधमहि ।

निर्वैरतां यान्ति हि जातिवैरा-

स्तवाश्रमे त्वां शरणं प्रपन्नः । ४५॥

सून उवाच

श्रुत्वेति वचनं तस्य भृगुस्तु चरुणाभुत् ।

उवाच सौमकान्तं तं ध्यानेनालोक्य मुन्नतः ॥४६॥

भृगुरुवाच

उपायं वक्ष्ये नृपते न चिन्तां कर्तुः महीसि ।

यथाश्रमगतां तु खं नहि बिन्दन्ति जन्मिनः ॥४७॥

जन्मान्तस्कृतं त्वैव दुरितं ते नृयोनय ।

यनेमाद्गमितां ऽवस्थां कथयिष्ये तदप्यहम् ॥४८॥

कुर्वन्तु भोजनं सर्वे चिरकालं बुभुक्षिताः ।

वनाद् वनान्तर्याम श्रान्ता वनान्तान्तरा भृशम् ॥४९॥

सून उवाच

इत्युक्त्वा भ्यामयामास सुनैलाप्यङ्गपूर्वकम् ।

भोजयामास चात्रानि षड्रसानि त्वनेकशः ॥५०॥

गरका पुण्यका प्रतपले मैत्रे पाएकी हजुरको दर्शनबट मैर
अर्त्तमान पाप नष्ट भएका छन । मैर निर्मित आगमी समय
कल्पणकारी हुनेछ भले बिस्वास गरेको छु मैले भुत भविष्य
अर्त्तमान यी तीन कालका तिथिस नै मैरो जन्म पवित्र भएकी
महामुस गरेको छु । ॥४२॥ श्रीराष्ट्र देशको देवताप्रभा राज्य
गरेको धिरे पापबाट समयभित भई मैले ब्राह्मण र देवनाकी
पूजा गर्दै नीतिपूर्वक राज्यसञ्चालन गरेको धिरे, त हे अमोघ
दृष्टि भएका मुनिराज ! मलाई थाहा छैन कुन पापबाट अकस्मात्
यस्तो घिनलाग्दो रोग आइलाग्यो, यो रोग अत्यन्त कष्टदायक
छ र यसको अन्त हुने केही लक्षण छैन । यस्तो घिनलाग्दो
अवस्थाका पुगेको मैले यस रोगको निराकरण गर्ने कुनै उपाय
जान्न सकेको छैन । नति उपाय गर्ने श्री सात व्यष्ट भए यस
वेला हजुरजस्ता तपस्वी र क्षिद्रपुरुषको उपदेश मै मरे निर्मित
अमोघ उपाय हुनेछ । मैरो यही आकाङ्क्षा छ । हजुरको
पवित्र आश्रममा रहेका जन्मजात द्वेष हुने प्राणीहरू पनि द्वेष
छडेर परस्परमा आनन्दका साथ झुँडो गरिरहेका छन् । यस्तो
पवित्र स्थानमा मैरो पनि रोगनिवारण हुनेछ भन्ने बिश्वासका
साथ म हजुरको शरणमा गरेको छु ॥४३-४५॥

सूनजीले भबुभया - राजाको यी कुरा सुनेर दयालु
भृगु श्रुत्तिने ध्यानपूर्वक सौमकान्तको विश्रमा विचार गरी हे
भुवन्त । मैरो कुरा सुनुहोस् भन्दै अस्फा कुरा राख्नुभयो ॥४६॥

भृगुले भबुभया - हे राजा । म तपाईंको रोगनिवारणका
लागि उपाय बताउँछु । तपाईंले कुनै प्रकारको चिन्ता लिनुपर्दैन
मैले आश्रममा आएका प्राणीहरूले दु खको अनुभव गर्दैनन् ।
हे राजा जन्मान्तरमा गरेको जुन पापले आज तपाईं यस्तो
उरलाग्दो र घिनलाग्दो अवस्थाका पुग्नुभएको छ त्यस पापको
विश्रमा पनि म बताउने छु । तपाईंहरू धेरै दिनसम्मको
भोकले पीडित हुनुहुन्छ । एउटा वनबाट अर्को वनमा गौनारिदा
तपाईंहरू धेरै याक्नुभएका छ र ओइलाउनुभएको छ । त्यस
कारण सबप्रथम भोजन गर्नुहोस् ॥४७-४९॥

सूनजीले भबुभया - भृगु श्रुत्तिने यस्तो कुरा
गुन भएकछ अप्पनो आश्रमका गतिमहरूद्वारा राजलाई उत्तम
तलले भालिवा गराएर स्नान गर्न लगाउनुभयो, त्यसपछि छ
प्रकारका रसले परिपूर्ण अन्नक बति मिष्टान्न र भोजन खुवाउनुभयो।

चुम्बुजुम्बेऽपि विश्रान्ता भृगोरमिततेजसः ।
 आज्ञया मुनिवर्यस्य सुस्नाताः सुधुबलिङ्कृताः ॥५१॥
 मृषुपुर्मृदुशय्यायां हित्वा शिन्तां दुरत्ययाम् ।
 मुनिना कल्पितायां ते स्वराज्यङ्गमिता इव ॥५२॥

तिनीहल्ले पनि आराम गरी अन्यत्रा नेजस्वी भृगु ऋषिको
 आज्ञानुसार रात्रेसँग स्नात गरेर रात्रा लुगः महन्हाक भरण
 गरेपछि सोझन गरे भविष्यको पौडादागक चिन्तालाई छाडे,
 आनन्दपूर्वक मृगु ऋषिद्वारा आराम गर्ने प्रदान गरिएको शय्यामा
 शयन गरे त्यस बेला तिनीहरूले आफूले राज्य प्राप्त गरेसरह
 महान् सुखको अनुभव गरिरहेका थिए ॥५०-५२॥

===== ॐ =====

❧ इति श्रीगणेशपुराणान्तर्गते श्रीगणेशमाहात्म्ये सूत-शौनकादिमवादे द्वितीयोऽध्यायः ❧

भक्तप्रियमणि भगवन् श्री दिव्यलक्ष्मी र राजजनप्रकुटमणि पिता श्री चन्द्रमणि त्र्यम्बक सुपुत्र भगवन् धीरवक्त्री भगवन् श्री
 ब्राह्म वेगोपायक ब्रह्मात्मद्वारा परमकुरुशय्यो भगवन् श्री शक्तिको ऊर्जस्वत अभिप्रेरण र असोच आशीर्वादक
 नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराणमाहात्म्यको दोस्रो अध्याय पूर्ण भयो ॥२॥

===== ॐ =====

तृतीयोऽध्यायः

{ ३ अध्याय }

ऋषय ऊचुः

तत्र गत्वा किमकरोत् सोमकान्तो नृपस्तदा ।
उपाय- कथित को वा भृगुणा सर्ववेदिना ॥१॥
कथयस्व कथामेनां शृण्वतां नो द्विजोत्तम ।
न तृप्तिर्वाधिगच्छाम पीत्वा त्वद्वचनामृतम् ॥२॥

सून उवाच

सम्यक् पृष्ठं महाभरगा यूयं तु ज्ञानसामगः ।
शृण्वन्तु कथयिष्यामि सोमकास्तकथामतः ॥३॥
तस्यां राज्यं व्यतीतायां दिननाथे तथोदिते ।
स्नानं सन्ध्या जपं होम कृत्वा स भृगुमनसः ॥४॥
स्नाताय कृतजप्याय यत्नीप्रकृतिमयुजे ।
पूर्वजन्मकथां तस्मै राज्ञे कथितुमारभन् ॥५॥

भृगुरुवाच

कोह्लारनगरे रम्ये विख्यातलसमीपतः ।
चिद्रूप इति विख्यातो वैश्यो बहुधनोऽभवत् ॥६॥
तस्य भार्या तु सुभगा नाम्ना ख्याता सुलोचना ।
सुशीला क्षत्रज्जीना च पतिवाक्यपरा सती ॥७॥
तस्यास्तत् पुत्रनां यतो भवे पूर्वं नृपोत्तम
कामन्द इति ते नाम चक्रतुस्ती द्विजेरिती ॥८॥
अतिम्येह दिवारात्रावतिलालनमेकके ।
वर्षव्यकालजे नौ तु पितरौ त्वयि चक्रतुः ॥९॥
विवाहं चक्रतुस्तौ तु धनकौतुकमङ्गलैः ।
भृगाक्षी मुकुमाराङ्गी नाम्ना ख्याता कुटुम्बिनी ॥१०॥
अनुरक्ता त्वयि सदा द्विजदेवाऽतिथिप्रिया ।
अभूव योषिद् योषित्सु रत्नभूताऽतिसुन्दरी ॥११॥
कुटुम्बिनीति स्वं नाम विदधे सार्थकं तु सा ।
सप्तपुत्रा भञ्जकन्या पञ्चवाणप्रिया तु किम् ॥१२॥

ऋषिहस्तैः श्रुते हे सूतज्यू, भृगु ऋषिको आश्रमपा
गएणछि सोमकान्त राजाले के गरे ? १ सर्वज्ञ ऋषि भृगुले
कस्तो उपाय बताए ? १॥ हे सूतज्यू हमी अद्वालु
स्रोतहस्तलाई अरु कथा सुनाउनुहोस् हजुरको मुखबाट
उपदेशमृत पात्र गरेर हमी कहिल्यै पनि अघाउँदैनौ २

सूतजीले भन्नुभयो- हे भाग्यशाली ऋषिहस्त ! तपाईंहरू
ले स्वयं ज्ञानका सागर हुनुहुन्छ तपाईंहरूको विज्ञानालाई
आत्मसत् गरेर म राजा सोमकान्तको कथा बलाउँदैछु । तपाईंहरू
आदरपूर्वक त्यो कथा सुनुहोस् ॥३॥ त्यो रात भितेपछि अर्को
दिन सूर्यनारायणको उदय भयो र भृगु ऋषिले स्नान, सन्ध्या
जप र होम सम्पन्न गरेपछि स्नान गरी मन्त्र जप गरेर आफ्नै
पत्नी र अमात्यहरूका साथ रहेका राजा सोमकान्तलाई तिनकै
पूर्वजन्मको कथा सुनाउन आरम्भ गर्नुभयो ॥४-५॥

भृगुले भन्नुभयो- विख्यातल नजिकै रमणीय कंङ्कण
नगरमा अत्यन्त धनी चिद्रूप नामक वैश्य बस्दथे । तिनको
पत्नी सुभगा अत्यन्त राम्रो सुशीला र श्रेष्ठकारणायण नारा
थिइन् तिनले आफ्ना पतिको आज्ञा कहिल्यै पनि उल्लङ्घन
गर्दैनथिन् हे राजा सोमकान्त तपाईं पूर्वजन्ममा तिनै सुभगाका
छोरा भएर जन्मनुभएको थियो, ती वैश्यदम्पतीले ब्राह्मणबाट
गुराएर तपाईंको नाम कामन्द राखेका थिए ॥६-८॥ वृद्धावस्थाया
जन्मनुभएका एउटा मात्र छोरा हुनुभएका कारण तपाईंका
मनापिनाले तपाईंप्रति अत्यन्त महिरो स्नेह गर्दथे ॥९॥
बुवावस्थामा पुगेपछि तपाईंका पाशु-आमा वैश्य दम्पतीले
प्रशस्त धन खर्च गरेर तुलो उत्सवका साथ मङ्गल गर्दै विवाह
गरिदिए । युगको जस्ता औँजा भएको एउटी कुटुम्बिनी नामक
कामलाङ्गी नारी तपाईंको पत्नी भएर आइन् ॥१०॥ ती कुटुम्बिनी
तपाईंप्रति अत्यन्त अनुरक्त थिइन् तिनले श्रद्धा र प्रेम्का साथ
ब्राह्मण देवता र अभ्यागतको सेवा सत्कार गर्दथिन् वास्तवमा
ती संसारका नारीरत्नहरूमा पनि उत्तम नारीरत्न थिइन् ॥११॥
तिनले सर्वप्रति कुटुम्बका जस्तै व्यवहार गरेर आफ्नो कुटुम्बको
सबै नामलाई सार्थक तुल्याएको थिइन् कामदेवका पियारी
रतिजस्तो राम्रो ती कुटुम्बिनीले सप्त भए छोरा र पाँच बहिनी
छोरा जन्माइन् ॥१२॥ छोरा-छोरी जन्मेका धेरै दिनपछि तपाईंको

ननो बहुतिथे काले पञ्चत्वमगमन् पिता ।
 सता तव सती तेन सह दग्धा दिव्यं गता । १३ ॥
 नतम्वं सखिवर्गैस्तद् द्रव्यं नाशितवान् बहु ।
 नैनं नष्टं भक्षितं च विनाशमगमद् धनम् ॥ १४ ॥
 चिन्त्या धर्मपत्नी त्वां मिराकृतवती भृशम् ।
 न गृहीतं नु तदवाक्यं ततो विक्रीतवान् गृहम् ॥ १५ ॥
 गता भा वालकैः सार्धमनुज्ञाता पितुर्गृहम्
 अपन्यप्रोषणकृते ऋते त्वां वंशकण्टकम् ॥ १६ ॥
 न्न उदवृत्ततां यात उन्मत्त इव मथपः ।
 अन्यायकारी नगरे जातो मत्त इव द्विपः ॥ १७ ॥
 धनस्य हारो वनितासु जारो
 ग्रामेषु धोरो जनतापकारः ।
 इनेषु वीरो वृजिर्नाथसरो
 हिसाविहागे कलहीनशूरः ॥ १८ ॥
 वे वे जनास्त मुखसङ्गतुप्ता
 म्नेभ्यो गृहीत्वा बहुविनपादः ।
 निक्षेपनः पितृकृतात्सुहृद्भ्यो
 मिषात्कुतश्चित्रगरस्थितेभ्यः ॥ १९ ॥
 जयधाननृतांश्चकर्थं नृन-
 मनृनानां प्रमदाजनेषु साक्ष्यम् ।
 इने सर्वजना सुभीतिमाप्नु-
 रुगान् सद्यगतादिवोग्रवीर्यात् ॥ २० ॥

पिता दिवङ्गत भए तपाईंकी आमा सुभगा पनि पतिव्रता रही भएका कारण आफ्ना पतिको चितामा जलेर दिवङ्गत भइन् । १३ । माता-पिताको मृत्युपछि तपाईं आफ्ना मित्रहरूका साथमा लागेर दुर्व्यसनमा फस्नुभयो । तपाईंले आफ्ना पिताको ठूलो सम्पत्ति र धनको नाश गर्नुभयो । तपाईंको धन चोरले हरे श्रीरामपति गह-प्रष्ट भयो र तपाईं आफैले पनि दुरुपयोग गर्नुभयो । यसरी तपाईंका पिताले आर्जोको असह्य धनराशि समाप्त भयो । १४ । तपाईंको धर्मपत्नी कुटुम्बिनीले चिन्तित भएर तपाईंलाई पटक-पटक त्यसो नगन अनुरोध गरिन् । परन्तु तपाईंले तिनका कुरा कहिले पनि सुन्नुभएन बरु आफ्ना पिताको घर नै बेचिदिनुभयो । बालक-बालिकाको साथमा रहेकी बिचरा ती कुटुम्बिनी क्कनाथ भइन् के खानू ? कहाँ जानू ? कहाँ बस्नू ? यस्ता प्रश्नहरू उनको साधु थिए । अन्तमा उपाय नभएर तपाईंसँग उग्राला पाणोकरन सिमी आफ्ना लालाबाला साथमा लिएर पिताको घरतर्फ लागिन् । बालबच्चाको पालनपोषणका लागि तपाईंजस्तो कुलकण्टकलाई छाडेर तिनले माइतीको शरण लिनुपर्ने । १५-१६ । कुटुम्बिनीले छाडेपछि तपाईं चरित्रहीन र मदिरापात्र गर्ने मानिस हो उन्मत्त हुनुभयो । मत्ता हत्तीझैँ व्यवहार गरेर तपाईंले जनतालाई तसाउनु भयो र अन्यायकारी दुर्जनका रूपमा प्रसिद्ध हुनुभयो । १७ ॥ तपाईंले परधनको अपहरण गर्नुभयो, परस्त्री एवं परपुत्रीहरूको धर्म लुट्नु भयो र गाउँ-गाउँमा चोरी एवं ढकैती गराएर त्राहि-त्राहि मचाउनुभयो । तपाईंले जनताको कति अपकार गर्नुभयो त्यसको ठेगान रहेन । भूवा खेल्ने काममा आफूलाई वीर ठान्ने तपाईं पापको पुत्र नै बन्नुभयो । हिसासँग विहार गर्दै तपाईंले निर्बलसँग शूरता देखाउनुभयो । १८ । जुन मानिस तपाईंको सङ्गत पाएर रमाउँथे तिनोहरूबाट घेरि जनसम्पत्ति लिएर तपाईंले खाने-पिउने काम गर्नुभयो । तपाईंले केही ठाउँबाट पैतृक सम्पत्ति धितो राखेर पैसा ल्याई चलन गर्नुभयो । कतिपय आफ्ना मित्रहरूसँग गई अनेक विहँ बनावेर पैसा ल्याउनुभयो फेरि नगरका ठूला-बडा मानिसहरूकहाँ गएर पनि उधारो धन ल्याई त्यसको दुरुपयोग गर्नुभयो । १९ ॥ तपाईंले झूटो शपथ खाने काम गर्नुहुन्थ्यो । असत्य भाषण गरेर सुन्दर युवतीहरूका नजिकमा गई झुट्टा मानिसहरूलाई साक्षी राखेर तिनोहरूसँग आहार बिहार र भोग गर्नुहुन्थ्यो । तपाईंका यस चरित्रबाट चौहान नगरका सबै मानिसहरू घब्रिँदा रहेको प्रचण्ड स्पष्टाङ्कै

असह्यतां तेन जनम्य यानो

गोक्षुरकः पाथसगो मथैव ।

गजो गृहीत्वाऽनुमतिं जनस्मिन्ने

निर्वापयामासुतो पुरात् त्वाम् ॥११॥

वने स्थितस्त्वं बहुजन्तुघातो

स्त्रीजालवृद्धान् विनिहसि नित्यम् ।

महाजनं वीक्ष्य पलायसे च

मिह निरीक्ष्येव वृको मृगो वा ॥१२॥

मस्त्यान् वृकान् सारसकुक्कुटांश्च

वृकान् मृगान् वानरकोकिलांश्च ।

हत्वाऽस्मिन् खड्गान् शशकांश्च गोधा

मृधा खट्वहं वृजिराटपोष ॥१३॥

त्वं च मार्गे जनान् दानान् हत्वा हत्वा गुहाङ्गतः ।

चारं भवान्प्रोषिद्धिर्भासि भजेव तद्वत् ॥१४॥

कदाचिद् ब्राह्मणो विद्वान् विख्यातो गुणवर्धनः ।

मध्याह्न मार्गमध्ये तु त्वया दृष्टः स एककः ॥१५॥

गृहीत्वा वक्षिणं पण्डितं विप्रं धृतवानयि ।

स धेपमानस्त्वद्वबुद्धिं जानन् धर्यणया तथा ॥१६॥

उत्थे त्वो ग्वान्तकं मन्वा मुच्छिन्नो जीषितेच्छया ।

अत्यन्तं करुणावाक्यैर्वर्धयिस्त्वं सहेतुके ॥१७॥

गुणवर्धन उवाच

धनवान् सुभगो भूत्वा कथं मां हन्तुमिच्छसि ।

द्विजं नवीकृताभर्तारं शान्ते चान्दपराधिनम् ॥१८॥

घोर उवाच

व्येयं मम वृत्तिर्मुदः ! क्वोऽपदेशस्तवाध्वयम् ।

नृत्तचिन्तेव मधुषे साम्प्रत मे न रोचते ॥१९॥

अन्तिके च निस्पृष्टोऽसि व्यापारहितस्य मे ।

विधात्रा देवयोगेन न त्वा मुञ्चामि कर्हिचित् ॥२०॥

भृगुरुवाच

इत्युक्त्वा निशितं खड्गं हस्तं आदात्र दक्षिणे ।

चक्रतांऽथ शिरस्तस्य विडाल इव मौषिकम् ॥२१॥

इत्युक्ते २० छत्रम् राईको घूर पो ससै तपाई पनि अरुका विभिन्न असह्य हुनुभयो । त्यसपछि तपाईको जनताले रत्नायौ अनुमति लिएर तपाईलाई कोहानपुरबाट टक्का भएपछि ॥११॥

भगेर वनमा पुगेका तपाईले अनेक जीवजन्तुहरूको हत्या गर्नुको साथै बाटोमा हिँड्ने स्त्री पुनष बालक र वृद्धहरूको पनि हत्या गर्नुभयो । त्यस बेला बाघलाई देखेर व्यौसो र भृगु भोगेजस्तै तपाई पनि बलिया मानिस देखेपछि डरले भाग्नुहुन्थ्यो ॥१२॥ वनमा गौतमिने कण्ठमा माछा चकुन्ला सहरस कसुरा व्यौसो, भृगु बौद्ध कांस्तो पैडा खराको गौहोरोजस्ता भाषाहरूका पनि हत्या गरेर तपाईले आफूकर्मबाट करिबको पापघण्टा गर्नुभयो ॥१३॥

तपाईं बाटोमा हिँड्ने बगेसीहरूलाई झुट्टा भरेर गुफामा गएर लुक्नु हुन्थ्यो । अर्थात् बग्दाहरूको माथमा रहेको कण्ठपत्र चोरहरू तपाईंलाई रहने गर्थे । तपाईं भने तिनको राजासहित जीवन बिताइरहनु भएको थियो ॥१४॥ कुनै दिन मध्याह्नमा एक जना विद्वान् ब्राह्मण गुणवर्धन बाटोमा हिँडिरहका थिए । ती एकलै थिए । तिनलाई देखेर तपाईंले आक्रमण गर्नुभयो । तिनको दायाँ हात मथालेस बौद्धभयो, बिचरा कर्हिपरेका ती ब्राह्मणले तपाईंको व्यधकार देखेर डराई तपाईंलाई यमस्तै माने । तिनले अन्न चरो अन्न हुन्छ भन्ने कुरा जानेर केही बेर मुच्छिन्न भई भोरमा आर्पण गर्नुको बादमा तसमि प्राध्याना गरे । अत्यन्त करुणामय वाक्यको उच्चारण गरेर तपाईंलाई उद्गोषण गर्दै भन्ने ॥१५-१७॥

गुणवर्धनले भन्ने - हे तज्जन ! तपाईं मनवान् र सुन्दर हुनुहुन्छ । म वृद्ध ब्राह्मण हुँ र मखर बिना भएकी युवनी पत्नीको पति पनि हुँ । म शान्त स्वभावको छु र मैले केही अपराध गरेको छैन । मलाई किन मर्दै हुनुहुन्छ ? ॥१८॥

घोरले भन्यो - म तस्तो कठोर मानिसको बुद्धि कर्हो ? तपाईंको यो उपदेश कर्हो ? धिनको तुलना यै हुन सक्दैन । यस कारण मलाई तपाईंको यो उपदेश मन परेको छैन ॥१९॥ उद्योगधन्दा केही नभएको, घोर भरेर पेट पोल्ने मरामामु विघाताले तपाईंलाई मर्काएका छन् । देवयोगबाट प्राप्ति हुनुभएका तपाईंलाई मैले कुनै हासिलमा पनि छुट्टाउन सकिदैन । ॥२०॥

भृगुले भन्नुभयो - हे राजन् ! यसरी उत्तर दिइर चारवटा रूपमा रहनुभएका तपाईंले दर्था हातमा तोखो धार भएको तलवार लिएर विरालले घुसाको टाउको कोइटाएपछि ती ब्राह्मणको शिर

एव ते ब्रह्महत्यानां मङ्गुलां कर्तुं न शक्यते
 श्रीबालवृद्धजन्तूनां हत्यानाञ्च विशेषतः ॥३२॥
 मङ्गुलाता पद्मापानां विभागी जायते यतः ।
 ननो बहुनिधे काले गते कामन्द ते जरा ॥३३॥
 आगताऽथ कफो रत्नानि स्वेदो हिक्काऽथ वैषधु ।
 अभृत् तन्त्री चोपविष्टे प्रसुप्ते न च साऽभवत् ॥३४॥
 अनादरञ्च चक्रुस्ते पुत्रा दास्योऽथ सेवकाः ।
 मृददश्च सुताश्चापि नप्तारोऽथापि मित्रका ॥३५॥
 ननोऽनुतापो मनसि जान कामन्द ! ते भृशम् ।
 आमयात् स्वजनैर्मन्याणद ब्राह्मणैः परिवर्जनात् ॥३६॥
 जीर्णदेवालयोद्गारेऽभवत् ते मतिरुज्जिता ।
 धनं स्व विपुलं वीक्ष्य कुप्यरत्नादिमंयुतम् ॥३७॥
 ननोऽनादि परामृतिर्गणेशस्य धने शुभा ।
 जीर्णदेवालये क्षुद्रे स्थिता ते कथिता द्विजैः ॥३८॥
 ननोऽतिविस्तृतं वीर्यं चतुस्तोरणमंयुतम् ।
 चतुर्द्वारं मुरुचिरं चतुःशिखाशोभितम् ॥३९॥
 नानास्तम्भचित्रं नानावेदिभिः परिवारितम् ।
 मृत्ताप्रवालरत्नाद्यैः खचितं रुचिराङ्गणम् ॥४०॥
 नानामृष्यदुमयुतं नानाफलदुर्धृष्टितम् ।
 चतुर्दिक्षु धारुवारिमयवापांविस्तजितम् ॥४१॥
 ग्रामादं निर्मितवतस्तद् द्रव्यं ते व्ययं गतम् ।
 किञ्चित् त्विवा च पुत्रैश्च सहृद्विबन्धुभिर्हृतम् ॥४२॥
 ननो नातिचिरे काले पञ्चत्वञ्च गतो भवान् ।
 चाप्यदत्तं कशाद्यातैर्बद्ध मन्ताडितो भृशम् ॥४३॥

दुःक्यानु भयो ३१ यसरी हेदा तपाईले पूवजन्ममा गरेका ब्रह्महत्याहरूको गणना गर्न सकिंदैन । खास गरी स्त्रीहत्या बालहत्या र जीवहत्याको गणना गर्न त गर्न सकिंदैन ॥३२॥ अरुल्ले गौका पापकर्माको चर्चा अथवा गणना गर्ने मानिसले त्यस पापको फलभोगमा भागीदार हुनुपर्छ भन्ने शास्त्रीय मान्यता रहेको छ । त्यस कारण पनि तपाईंले गरेको पापकर्मको भ चर्चा गर्न चाहार्ने हे तत्कालीन कामन्द र अहिलेका मामकान्त तपाईंलाई त्यसपछि वृद्धावस्थाले आक्रमण गर्छो । कफ रत्नानि पस्तिना आदुलो र काम्यनजस्ता वृद्धावस्थामा हुने दोषहरू तपाईंमा आइलागे । बसेको बेला ऊँघ लाग्ने र सुतेका बेला ऊँघ नलाग्ने स्थिति भयो । तपाईंका छोरा-छोरी दास दासी नालि नातिनी, मित्र र शुभचिन्तकहरूले पनि तपाईंको अनादर गर्ने थाले ॥३३-३५॥ हे सोमकान्त ! अथवा पूवजन्मका कामन्द ! त्यो घटनापछि वृद्धावस्थान्त रोगबाट पीडित हुनाले आफन्तहरूले छाडिदिनाले र तपस्वी ब्राह्मणहरूले पण्डितपा हासबाट गरिएको दान लिंदैनौं भनी तिरस्कारपूर्वक वजना गर्नले तपाईंलाई मममा साईँ पछुतो लाग्यो र तान्न वेदनाको अनुभव पनि गर्नुभयो ॥३६॥ त्यसपछि आफूसँग धातु, उपधातु, रत्न अदि सहित धेरै धन भएको जान्ने तपाईंको बुद्धि आँगा मान्दरको उद्धारकार्यमा प्रवृत्त भयो ॥३७॥ केही ब्राह्मणहरूले तपाईंलाई वनमा रहेको सानो र जीर्ण मन्दिरमा श्रीगणेश भगवानको प्राचीन मङ्गलमय ठक्ककोटिको पूर्ति रहेको समाचार सुनाए ॥३८॥ त्यो कुरा सुनेर तपाईंले त्यही गई मन्दिरमा रहेको श्रीगणेशको मूर्ति देखेपछि सम्बन्ध र चाँडाइ दुवै इष्टिबाट पैत्रिएको विष्णुच चार तोरण भएको, चार द्वारका भएको, चार बुर्जा भएको अनेक स्तम्भहरूले खचित, अनेक मण्डपहरूले शोभायमान भोती मुक्ता आदिबाट सुसज्जित, सुन्दर प्राङ्गण भएको अनेक फूलका वृक्षले घेरिएको, अनेक फलका वृक्षले शोभायमान र चारै दिशामा सुन्दर सङ्कला पानी भएका पोखरीले सजाएको मध्य श्रीगणेशको मन्दिर बनाउनुभयो उक्त मन्दिरको निर्माण गर्दा तपाईंसँग रहेको सम्पूर्ण धन खर्च भयो । त्यो मन्दिर पहिले तपाईंको धेरै धन लेपका, मित्र र बन्धुहरूले अनेक निर्दुमा खर्च गरिसकेको थिए ३९-४२॥ मन्दिर निर्माणपछि तुरुन्तै तपाईंको देहावसान भयो । तपाईंलाई समदूतहरूले बाँचो धेरै कालसम्म तपस्व्यहार गरे काँडाको छरीमा प्याकिर अङ्क-प्रत्यङ्कमा घाउ

कण्टकैर्विद्धमर्वाङ्गं शिन्नायां रोधितोऽपि च ।

मञ्जितो नगके घोरे पूयशोषितकर्दमे ॥४४॥

एवं नीतस्तु तैर्दूतैश्चित्रगुप्तयमान्तिके ।

यमेन पृष्टं किं पुण्यभूतं भोक्ष्यमि पातकम् ॥४५॥

त्वम्वोच पुण्यमहं पूर्वं भोक्ष्यमि सूर्यज !

ततः सौराष्ट्रदेशे त्वं राजत्वेन विनिर्मितः ॥४६॥

इति ते कथितं पूर्वजन्म पापकरं मया ।

श्मशानगतकारुण्यात् तपोबलसमाश्रयात् ॥४७॥

कान्तप्रासादकरणात् सोमकान्तोऽभवो नृपः

कान्तया कान्ततरया भासि कान्त्या शशी यथा ॥४८॥

भूत उवाच

भृगुणाऽभिहितं श्रुत्वा सोमकान्तो नृपाधमः ।

तद्वाक्ये संशयापन्न आसीदस्मैव निष्क्रियः ॥४९॥

वेदशास्त्रार्थविदुषो भूतभाविभवद्विदः ।

तपस्यिनो भृगोर्वाक्ये यतः स संशयं दधौ ॥५०॥

निरगन् क्षणमात्रेण तस्याङ्गात् पश्चिणो भृशम् ।

नारायणार्कनिधयः स्वभक्षुर्नृपति नवा ॥५१॥

उड्डीपोड्डीय-वज्रवज्रैर्वदंशुनृपशु दृढे ।

उत्कृत्वान्कृत्य मामानि जक्षुस्ते मुनिसन्निधौ ॥५२॥

ततोऽतिदुःखिततनुः शरणं पुनरागतः ।

अवदद् दीनया साक्षा भृगुं ज्ञानतपोविधिम् ॥५३॥

राजोवाच

त्वद्वने अतिवैरागां परस्परभयं न हि ।

त्वत्समक्षं कथमिमे मृतं मां मास्यन्ति च ॥५४॥

बन्ध, दुःखमार्थ नपाईलाई पछारे र पाँच र रातको हिलोले भरिएको नरकमा लागेर दुःख, यसदूतहरूले यस्ता धेरै किसिमका यातना दिएपछि तपाईंलाई चित्रगुप्त न यमको नजिकमा पुऱ्याए ।

त्यस बेला यमराजले पहिले पुण्यको फल भोग्न चाहन्थौ अथवा पापको फल भनी सोधेका थिए ॥४३-४५॥ यमराजले त्वमरी सोधेपछि तपाईंले भन्नुभयो - हे धर्मराज ! म सर्वप्रथम पुण्यको फल भोग्न चाहन्थु । त्वमर्पाछि तपाईं सौराष्ट्र देशको राजा सोमकान्तको रूपमा पैदा हुनुभयो ॥४६॥ शरणा आएका तपाईंमाथि दया लागेर मैले आफ्नो तपस्याको सामर्थ्यबाट तपाईंको पापमय पूर्वजन्मको ख्याल गरें । श्रीगणेशको अत्यन्त सुन्दर एवं भव्य मन्दिर बनाएका कारण तपाईंको नाम सोमकान्त रह्यो । त्यस पुण्यका कारण तपाईंले अत्यन्त सुन्दरी महापत्नी सुधर्षहत्या शोभायमान हुने अवसर पनि पाउनुभयो ॥४७-४८॥

सूतजीले भन्नुभयो भृगुले बनाएका कुरा सुनेर अधम राजा सोमकान्तलाई ती कुराहरूमा सन्देह भये र उनी दुंगझै निश्चल अवस्थामा रहे ॥४९॥ वेद र शास्त्रका अर्थ जोधे वर्तमान; भूत एवं पविष्यका भटगालाई आँखाले देखेझै बतान्ने तपस्वी भृगु ऋषिका कुरामा राजा सोमकान्तले सन्देह प्रकट गरेका कारण तत्काल निमका अङ्ग-प्रत्यङ्गबाट अनेक अर्घ र आकारका चराहरू निस्कन थाले । यसरी निस्किएका ती चराहरूले नरपशु राजाको जरीरलाई लुछ्छा र खम्प लागे ॥५०-५१॥ उड्दै-उड्दै आएर झर्निने ती चराहरूले आफ्ना बलिया ढुँडको चुच्चोबाट टोकन थाले र शरीरबाट मासु जोत्तयाएर भृगु मुनिका सामु छान थाले ॥५२॥ सर्वज्ञमा भएका वेदमले आनन्दका ती राजा सोमकान्त त्वमर्पाछि ज्ञान र तपका सागर भृगुका चरणमा शरणागत भए । तीनवखनद्वारा निवेदन गर्न लागे ॥५३॥

राजाले भने - हे महामुनि ! हजुरको यो आश्रम र यसको गेरोफेनेमा रहेका वनमा जन्मजाल तैरी प्राणीहरू पनि परस्पर मिलेर रहेका छन् । केनीहरूमा कोही कसैसँग झगड्दैन । यी चराहरूले भन्ने हजुरकै सामु म कुरामले गर्दा जर्दै मरेको मानिसलाई किन पारिरहेका छन् ? हे मुनिवर ! म हजुरको पाठमा परेको छु, तीन-तीन छु, कुष्ठरोगले गलैको छु र अहिले आत्माभाका लागि हजुरका शरणमा आएको छु । सबै प्राणीहरूको

न्तश्चाटप्रवर्णं तौन सकुष्ठं शरणागतम्

इदानीं मोक्षय मूने सर्वमत्वाभयङ्कर ॥५५॥

सूत उवाच

उच्यते पुनरप्याह भृगुस्तं दीनवत्सलः ।

मद्राक्ष्यमशयादिस्थमनुभूतं नृप ॥५६॥

प्रतीकारं च विधासि स्वस्थो भव क्षणं नृप ।

मय हुङ्कारमात्रेण गतिं ध्यान्ति द्विजा इमे ॥५७॥

सूत उवाच

द्विजस्य हुङ्कृतिं श्रुत्वा द्विजाश्चानर्हितास्तदा

नृनोष नृपतिश्चापि पत्न्यपान्त्यसमन्वितः ॥५८॥

नतो भृगु क्षणं ध्यात्वा पुनस्तं प्राह भूपतिम्

अन्यन्तविह्वलो दुःखं वीक्ष्य तत्पूर्वकर्मजम् ॥५९॥

उत्र प्रापनिकरास्ते तु क्वोपायाः कथिता मया ।

नद्याप्येकं व्रवीमि त्वामुपायमघनाशनम् ॥६०॥

गणेशस्य पुराणं त्वं श्रोष्यसे यदि सत्त्वरम् ।

नन्दय मोक्ष्यसे दुःखसगरान् नात्र संशयः ॥६१॥

उच्युक्त्वा तं गणेशस्य नामाष्टशतमुत्तमम् ।

इप्त्वा जलं मन्त्रयित्वा सिपेच नृपतिं तदा ॥६२॥

मिक्तमात्रे जले तेन तत्रासारन्ध्रतो लघुः ।

कृष्णाभ्यः प्रणम्य तद्भूमौ च वृधे तत्क्षणादसौ ॥६३॥

मज्जतलप्रमाणोऽभूद् व्यादितास्थो भयङ्कर

कृगन्तजिह्वो रक्ताक्षो दीर्घबाहुर्जटाधरः ॥६४॥

मृखादुरुबलम् रगिन् क्षणाच्च पूयशोणिते

नेत्राणामन्धतां कुर्वन्नन्धकार इवापरः ॥६५॥

आलोक्य दुःखुः सर्वे तदाश्रमनिवासिनः ।

दंष्ट्रावदंशदिशः परयन्तं तमद्भुतम् ॥६६॥

अपृच्छत् तं द्विजवरस्तत्समक्षं तु पुरुषम् ।

विद्वानपीति कोसि त्वं नाम ते किं वदस्व मे ॥६७॥

प्रत्युवाच मुनिं तं तु परिपृष्टो द्विजेन सः ।

प्राणिमात्रशरीरस्थो नाम्नाऽहं पापपुरुषः ॥६८॥

कल्याण गर्ने र डर-त्रासबाट रक्षा गर्ने स्वभाव भएका हे मुनिवर ।

अहिले यस भयङ्कर आक्रमणबाट मेरो रक्षा गर्नुहोस् ॥५४-५५॥

सूतजीले भन्नुभयो- रक्षाका लागि ओतपुकार गरिरहेका राजा सोमकान्तको प्रार्थनापछि दीनवत्सल महर्षि भृगुले भन्नुभयो हे राजा । मेरो वाक्यमा सन्देह गरेका कारण तपाईंले यसरी पक्षीहरूको आक्रमण भोग्नुभयो । म यिनबाट मुक्त हुने उपाय बताउँछु । तपाईं निश्चिन्त हुनुहोस् । मेरो हुँकारबाट यो सबै थराहरू सहोच्च मान्ने छन् ॥५६-५७॥

सूतजीले भन्नुभयो - भृगु ऋषिले हुँकार गरेपछि त्यो सुनेर ती जराहरू अल्प भए । पत्नी र मन्त्रीहरूका साथमा रहेका ती राजा सोमकान्त पनि सन्तुष्ट भए ॥५८॥ त्यसपछि राजा सोमकान्तको जन्मान्तरजनिता पाषाणबाट उत्पन्न भएको दुःख देखेर व्याकुल भृगु ऋषिले केही बेर ध्यान गरी सोमकान्तप्रति भन्नुभयो - हे राजा । तपाईंबाट गरिएका ती भयङ्कर पाप कहाँ ? मैले बताएका उपाय कहाँ ? तापनि तपाईंको पाप नाश गर्ने एउटा उपाय बताउँछु ॥५९-६०॥ छिटै श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्नुभयो भने तपाईं तत्काल दुःखको समुद्रबाट मुक्त हुनुहुनेछ । यस कुरामा सन्देह छैन ॥६१॥ यसो भनर भृगु ऋषिले श्रीगणेशका १०८ नाम जपी जललाई अभिमन्त्रित गरेर सोमकान्तको शरीरमा सैचन गर्नुभयो ॥६२॥ भृगुले सोमकान्तको शरीरमा जलसैचन गरिसकेपछि सोमकान्तको गकको प्वालबाट मानो आकारको कालो अनुहर भएको एउटा प्राणी पैदा भयो र तुरुन्तै त्यसको शरीर बढ्न थाल्यो ॥६३॥ शरीर बढ्दै जाँदा त्यो प्राणी सातवटा तडाबुझसमान अग्लो भयो । फैलिएको मुख डरलाग्दो जिभो, रातो आँखा, लामा हात र शिरमा डरलाग्दो जटा मेस्तो आकार-प्रकार भएको, मूखबाट आग्निको ज्वाला, पीप र रगत वमन गर्दै दर्शकका आँखालाई अश्वत्थारमा पुर्‍याउने त्यो कालो व्रणको प्राणीलाई देखेर अश्रमवासी सबै मानिसहरू डराई यताडिनि लाग्न थाले । घिघ्रा र तपान्याको बलबाट सबै कुरा जाने तापनि नजानेझैं गरेर विद्वान् भृगुले घोर दाहा बजाएर भयङ्कर आवाजले दर्श दिश भर्ने त्यस अद्भुत प्राणीसँग तियो को हो ? तिम्रो नाम के हो ? मलाई भन भनी सोधे ॥६४-६५॥ भृगुद्वारा सोधिएको त्यस प्राणीले भन्यो - हे ऋषि । प्राणोपात्रको शरीरमा रहने म पापपुरुषका नामबाट चिनिन्छु । तपाईंले श्रीगणेशका मन्त्रले

त्वन्मन्त्रजलपातन निःसृता राजदेहतः ।
 क्षुधातुरो भक्ष्यामीहे देहि मह्यं न चेत् तदा ॥६९॥
 भक्षयिष्ये मुन ! लोकान् सोमकान्तं तवाग्रतः ।
 अथ मे वसन्ति रम्याभितो निःसारितस्य च ॥७०॥
 तनन्तु बहिरभ्येत्य तमुवाच मुनिः पुनः ।
 अस्मिन् रसाले सरले विरसे वस कोटरे ॥७१॥
 गलितानि च पत्राणि भक्षयस्व ममाग्रतः ।
 नोचेत् त्वां भस्मसात् कुर्यां नानृतं मे वधोऽधम ॥७२॥

सून उवाच

इति तन्मुनिवाक्यान्ते शुष्कं स वृक्षमम्पृशत् ।
 धम्मसाहस्यं वृक्षो द्विजास्तत्पर्शमाग्रतः ॥७३॥
 मुनेः सन्दर्शनाद्भीतस्तस्मिन् धम्मन्यलीयत ।
 तस्मिन् विलीनं स मुनिः सोमकान्तं पुनर्जगौ ॥७४॥

भृगुवाच

पुगणश्रवणाद् यत् ते जातं पुण्यं नृपोत्तम ।
 अयं यावच्छततत्तरत्र चोत्तिष्ठते पुनः ॥७५॥
 तावत्संपादयास्मिन्नुद्गम्यन्त्येव दिने दिने ।
 विवृद्धेऽस्मिन्सारी राजत्रिष्यपस्तं भविष्यति ॥७६॥

राजोवाच

गणेशस्य पुगणं यन्नदृष्टं न च वै श्रुतम् ।
 कुत्र तल्लब्धते सहाय व्याकर्ता नस्य वा मुने ॥७७॥

मुनिरुवाच

ब्रह्मणा कथितं पूर्वं वैदव्यासाय धर्मते ।
 व्यासाद्य विदितं मह्यं पुराणं पापनाशनम् ॥७८॥
 अहं ते च प्रवक्ष्यामि तीर्थं ग्लानं समाचर ।
 श्रोष्ये पुराणमिति च सङ्कल्प्य कुरु सुमत ॥७९॥

सून उवाच

भृगुणा नोदितः स्नान्वा भृगुतीर्थेति विश्रुते ।
 सोमकान्तो मुदा युक्तस्ततः सङ्कल्पमाचरत् ॥८०॥

अभिधन्वित गेरेर जलले येचन गेरपहि राजा सोमकान्तको शरबाट
 म बाहिर आएको छु मलाई भोक लागेको छ, केही खानेकुन
 दिनुहोस् । अन्यथा मैले मुखी यो सबै भान्नि र यो सोमकान्तलाई
 तपाईंको सामु खानेछु तपाईंले बाहिर निकाल्नुभयो अब मलाई
 बस्ने ठाउँको खोजो छ त्यो ठाउँ पनि बनाउनुहोस् ॥६८-७०॥
 त्यो कुरा सुनेपछि बाहिर आए भृगुले पापपुरुषलाई भन्नुभयो -
 यो सुक्न जागेको आँपको रूख छ यसको टोडकामा तिम्रो बस
 र रूखबाट भुईँमा झर्का सुकेका फल खाएर निर्वाह गर । यो
 मेरो आज्ञा हो अन्यथा मैले तिमीलाई तथैबलबाट खुराचो बनाउने
 छु । हे अधम पुरुष ! मेरो वचन मिथ्या हुँदैन ॥७१-७२॥

सूनजीले भन्नुभयो - हे मुनिजन ! भृगुकथिले भन्नुभएको
 वचन सुनेर पापपुरुषले सुकेको आँपको रूखलाई स्पर्श गन्ना
 स्पृश गनासाथ त्यो रूख खरानी भयो त्यो पापपुरुष पनि भृगु
 ऋषिसँग डराएर त्यहाँ खरानीमा खीन भयो । पापपुरुष खरानीमा
 लीन भएपछि भृगुले सोमकान्तलाई भन्नुभयो ॥७३-७४॥

भृगुले भन्नुभयो - हे राजन् ! तपाईंले श्रीगणेशको
 पुराण सुनेपछि त्यसबाट जुन पुण्य पैदा हुन्छ त्यो पुण्य जन्म
 भुईँमा खरानीका रूपमा रहेको रूख जस्तैको तस्तै हुँदैन तबसम्म
 दिनदिने समर्पण गरेरहुनु पर्दछ यो वृक्ष बढेर फलफूलले भरिभराउ
 भएपछि तपाईं पापबाट मुक्त हुनुहुनेछ ॥७५-७६॥

राजाले भने हे मुनिराज मैले श्रीगणेशपुराणको नाम
 सुनेको थिइनँ, देखे कुरै भएन । त्वा पुराण र त्यसलाई राम्रो
 व्याख्या गरी सुनाउने विद्वान्को प्रप्ति कहाँ हुनसक्छ ? ॥७७॥

भृगुले भन्नुभयो - सर्वप्रथम ब्रह्माले बुद्धिमान र विद्वान
 आफ्ना छोरा व्यासलाई श्रीगणेशपुराण सुनाउनुभएको थियो
 मैले पापनाश गर्नमा अमेव ठपाय भनिएको श्रीगणेशपुराण
 व्यासबाट सुनेको हुँ । म तपाईंलाई श्रीगणेशपुराण सुनाउने छु ।
 भृगुतीर्थमा गएर स्नान गर्नुहोस् र आजदेखि श्रीगणेशपुराण सुनेछु
 भन्ने सङ्कल्प पनि गर्नुहोस् ॥७८-७९॥

सूनजीले भन्नुभयो भृगुद्वारा अभिप्रेरित एवं प्रसन्न
 राजा सोमकान्तले भृगुतीर्थमा नुहाएर म आजदेखि दिनदिनै
 श्रीगणेशपुराण सुनेछु भन्ने सङ्कल्प गरे । सङ्कल्पमात्र गर्नाले
 रगत नपार्फत तौ राजा कृमिहीन एवं चाटु खटिरा र कीरादे

गणेशस्य पुराणं यत् तच्छ्रोष्येऽद्य प्रभृत्यहम् ।
 मङ्गल्यमात्रे तु कृते यथा राजा निरामयः ॥८१॥
 भृगुप्रसादात्प्रोक्तं कृषिक्षतविमर्जितः ।
 गृहीत्वा तं भृगुत्पाद्विन्मितं हर्षितं नृपम् ॥८२॥
 उपविश्यामने स्वीयेऽदापयत् तस्य चासनम् ।
 उपविष्टो बभ्राधे त दिव्यकान्तिर्नृपोत्तमः ॥८३॥

राजोवाच

भवत्प्रसादान्मकला गरिष्ठा
 मङ्गल्यमात्रेण गता व्यथा मे ।
 आश्चर्यभूतं मेकलं बहस्व
 पुराणमेतद् द्विरदानस्य ॥८४॥

भृगुरुवाच

शृणुष्वधहितो भूत्वा तत्पुराणं षडाप्यहम् ।
 अनन्तपुण्यनिचयैर्यस्य श्रवणगोचरा ॥८५॥
 मनिरुत्पद्यते पुमा नन्यथा पापकारिणाम् ।
 यस्याकर्णनमात्रेण सप्तजन्मार्जितान्वपि ॥८६॥
 लघुशुक्काद्रिस्थूलानि पापानि च ग्रहान्वपि ।
 तक्षणाद् विलयं यान्ति गणेशस्य प्रसादतः ॥८७॥
 अव्ययस्याऽप्रेयस्य निर्गुणस्य निराकृते ।
 मनोवागनिरूप्यस्य केवलानन्दरूपिणः ॥८८॥
 यस्य स्वरूपं न विदुर्ब्रह्मेशानादयः सुराः ।
 सहस्रवदनो यस्य महिमानं न च क्षमः ॥८९॥
 चाद्यद्विशेषविदपि प्रवक्तुं राजसत्तम ।
 यथा यथा श्रुतं पूर्वं तत्पुराणं सुपुण्यदम् ॥९०॥
 अतीन्द्रियज्ञानवतो व्यासाच्चाऽमिततेजसः
 यजविध्वंसशोकावो दक्ष श्रुश्राव मुद्रलात् ॥९१॥
 यस्य भक्तिर्ददा राजन् ! गणेशे सर्वसिद्धिदे ।
 स एतच्छृणुषान्नित्यं न वाच्यं तादृशेनो ॥९२॥

परिपूर्ण शरीरको सदा सफा सुन्दर शरीरले शोभायमान पनि भई। त्यसपछि चर्कित र हर्षित भएका राजालाई साथ लिएर भृगु ऋषि पूजामण्डपमा गए। तिवले आफू व्यासासनमा तसेपछि राजा शोभकान्तलाई पनि इत्थै आसन दिए। भृगु नजिकै आसनमा बसेका दिव्यकान्तिले शोभायमान राजा सोनकान्तले भने ॥८०-८३॥

राजाले भने - हे महर्षि भृगु ! तपाईंको कृपासय प्रेरणाबाट श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्नेछु भन्ने मङ्गल्य गर्नासाथ भेटे। सम्पूर्ण शरीरमा व्याप्त गुल्तर वेदना हराएको छ। यस्तो आश्चर्यमय श्रीगणेशपुराण मलाई राम्रो सुनाउनुहोस् ॥८४॥

भृगुले भन्नुभयो - हे राजा ! तपाईं सावधान भई श्रीगणेशपुराण सुन्नुहोस्। म सुनाउँछु। अनन्त पुण्यको राशि भएपछि मात्र मानिसका हृदयमा श्रीगणेशपुराण सुन्ने बुद्धि पैदा हुन्छ। पापी मानिसका हृदयमा त्यस्तो बुद्धि पैदा हुँदैन। श्रीगणेशपुराणको श्रवणमात्रले श्रीगणेशका कृपाबाट सात जन्मसम्म गरेका साना-ठूला दुःख र ताखा सबै प्रकारका पापहरू तत्काल समाप्त हुन्छन् ॥८५-८६॥ हे राजन् ! अव्यय, अप्रेयस, निर्गुण, निराकार, मन एवं वाणीद्वारा अगम्य, केवलानन्दस्वरूप जुन श्रीगणेश भगवान् हुनुहुन्छ उहाँको वास्तविक स्वरूपलाई ब्रह्मा शिव आदि देवताहरू पनि जान्नु हुन्न। श्रीगणेशका सम्पूर्ण विशेषता र मर्मतिमा मात्रै इन्द्र महाराजले पनि श्रीगणेशको पूर्ण महिमा बताउन सक्नु हुन्न। मैले अतीन्द्रिय-ज्ञानसम्पन्न अन्तितेजस्वी भगवान् वेदव्यासका मुखारविन्दबाट पहिले जुन रूपमा पुण्यदायक श्रीगणेशपुराण सुनको थिएँ त्यसै रूपमा तपाईंलाई पनि सुनाउने छु। यज्ञविध्वंस भएपछि ओक-सन्तप्त दक्षप्रजापतिले पनि यो श्रीगणेशपुराण मुद्रल ऋषिबाट सुनेका थिए ॥८७-९१॥ हे राजन् ! सबै प्रकारका सिद्धि प्रदान गर्ने भगवान् श्रीगणेशमा जुन मानिसको दृढ भक्ति हुन्छ त्यसले मात्र यो पुराण सुन्ने अवसर पाउँछ। त्यस्ता मानिसलाई मात्र वक्तृले सुनाउनु पर्दछ। विपरीत स्वभाव भएका नास्तिक मानिसहरूलाई यो पुराण सुनाउनु हुँदैन ॥९२॥ यदि सबै मानिसले

एति सर्वेऽपि कुर्वीरन् विजयजस्य सेवनम् ।
 क्व तदा विघ्ननिवृत्त्या विहरेद्युर्यथासुखम् ॥९३॥
 दुखान्वनुभवेयुः के नानाधिराजान्युत ।
 चकारेदं पुरा व्यासो भूतपव्यभविष्यवित् ॥९४॥
 वेदार्थज्ञानरहितान् वेदाध्ययनवर्जितान् ।
 वणाश्रमाचरणून्थान् जगत्सिद्धकारिणः ॥९५॥
 कलौ त्रिलोक्ये तु जनान् कुटिलान् पापकारिणः
 अष्टादशपुगणानि कृतवान् धर्मगुप्तये ॥९६॥
 तावन्पुण्यपुराणानि नतोऽर्थान् ब्रुवधुजनाः ।
 तत्र एव गणेशस्य रूपं जानन्त्यमी जनाः ॥९७॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा भगुणा सम्यक् पुराणं श्रीगणेशिनः ।
 खण्डद्वययुगं तस्मै सोमकान्ताय सादरम् ॥९८॥
 श्रावितं सोमकान्तोऽपि श्रुतवान् भक्तिपूर्वकम् ।
 वंदयामास यथा पूर्वं शुश्राव बहूणो मुखान् ॥९९॥

किञ्चविनाशक श्रीगणेशको सेवा तर्ह्येन भवे विघ्नहर्त्रं संसारमा
 पश्यते रजन सख्यन् ? फेरि कसले अनेक धरि वियोगबाट
 उपलब्ध दुःखको अनुभव गर्नु पर्छ ? भूत, चरितोन र भविष्य ताले
 गगवान् वेदव्यासले यस पुराणको रचना गर्नुभएको हो भगवान्
 वेदव्यासले वेदार्थ नजान्ने वेदको अध्ययन नगर्ने तर्ज र अश्रमका
 अचार र विचारको पालन नगर्ने, जतिसिद्ध र मानिसहरूको हठ्ठ्या
 बढाउने र कुटिल एवं पापी कलिकालक मानिसहरूलाई देखेर
 धर्मको रक्षाका निमित्त १८ महापुराणको रचना गर्नुभयो । त्यस्तै
 उहाँले १८ उपपुराण पनि बनाउनुभयो । ती महापुराण र
 उपपुराणहरूबाट मानिसहरूले मानवजीवनको प्रयोजन र वर्तव्यको
 विषयमा बुझ्ने अवसर प्राप्त गरे । ती सबै पुराण र श्रीगणेशपुराणबाट
 धेरै मानिसहरूले भगवान् श्रीगणेशको स्वरूप र महिमा बुझ्ने
 अवसर पनि पाए ॥९३-९७॥

सूतजीले भब्रुभक्षा यसरी राजालाई बताएपछि भगु
 णपिले भगवान् श्रीगणेशको नाममा रचिएको श्रीगणेशपुराण
 उपासनाखण्ड र ज्ञानेन्द्राखण्डसमेत आदरपूर्वक
 सोमकान्तरालाई उपदेश गर्नुभयो ॥९८॥ सोमकान्तले पनि
 पूर्वकालमा वेदव्यासले ज्ञानको मुखबाट सुनेई भगुद्गत
 सुनाइएको श्रीगणेशपुराण भक्तिपूर्वक सुने ॥९९॥

३०

इति श्रीगणेशपुराणान्तर्गते श्रीगणेशमाहात्म्ये भृगु-सोमकान्तसंवादे तृतीयोऽध्यायः ३०

इति श्रीगणेशपुराणान्तर्गते श्रीगणेशमाहात्म्ये भृगु-सोमकान्तसंवादे तृतीयोऽध्यायः ३०
 इति श्रीगणेशपुराणान्तर्गते श्रीगणेशमाहात्म्ये भृगु-सोमकान्तसंवादे तृतीयोऽध्यायः ३०
 इति श्रीगणेशपुराणान्तर्गते श्रीगणेशमाहात्म्ये भृगु-सोमकान्तसंवादे तृतीयोऽध्यायः ३०

चतुर्थोऽध्यायः

{ ४ अध्याय }

सुत उवाच

एवं श्रुत्वा कथां नित्यं सोमकान्तो मुनीश्वरात् ।
 शुष्काग्रभूले तत्पुण्यं न्यक्षिपज्जलतो नृपः ॥१॥
 गतं मन्सरे चूतपल्लवैः कुसुमैः फलैः ।
 शुशुभेऽनीवन्धिरः पुराणश्रुतिपुण्यतः ॥२॥
 सोमकान्तो दिव्यकान्तिस्त्यक्त्वा कुष्ठमवां रुजम् ।
 अक्षतश्चाभवत् पृतिगन्धं त्यक्त्वा सुगन्धवान् ॥३॥
 नि खेटः सुरभेर्गन्धाद् दण्डिक्षु प्रसारिणः ।
 दिव्यदेहं सूर्यकान्तिं कोटिचन्द्रनिभं नृपम् ॥४॥
 दृष्ट्वा विमिस्मिरे लोकाः कथमीदृक् च तादृशः ।
 गणशास्त्रपुराणस्य महिम्ना दोषहरिणा ॥५॥

भृगुरुवाच

विट्ठिप्से नृपशार्दूलः पुराणश्रवणादभूत् ।
 ब्रजेदानीं निजं पुत्रं सामात्यं जनमेव च ॥६॥
 चिरोत्कण्ठं वर्षमध्ये दृष्ट्वा हर्षमवाप्स्यसि ।

सुत उवाच

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं पादयोर्न्यस्तन्युने ॥७॥
 आनन्दार्णवमग्नः स सोमकान्तोऽवदद् भृगुम्

राजोवाच

अद्भुतस्त्वपसस्तेऽद्य महिमैक्षि मया मुने ॥८॥
 पुराणश्रवणस्यापि यनाहं पतितोऽपि च
 गलन्कुष्ठो दिव्यदेहो जातो भ्राता पिता मम ॥९॥

सूतजीले भञ्जुभयो - हे जीवनक आदि ऋषिसमूह ।
 यमरी निर्नादनै भृगु मुनिबाट पवित्र कथा सुनर प्रसन्न भएका
 सोमकान्तले सुकेको औँपको फेंदामा जल चढाउँदै आफूले
 कमाएको पुण्य समर्पण गरे ॥१॥ एक वर्ष धिनेपछि त्यो औँपको
 सुध पाखुवा, फूल र फलले अत्यन्त रमणीय देखियो । राजा
 सोमकान्तले श्रीगणेशपुराण श्रवण गरेको पुण्यबाट सुकेको वृक्ष-
 न्यसबेला अत्यन्त रमणीय रूपमा सबैका दृष्टिपथमा चमत्कार-
 जनक बनेर सुहाएको थियो ॥२॥ त्यस पुण्यका कारण सोमकान्त
 पनि कुष्ठरोगलाई निराकरण गरी दिव्य कान्तिद्वारा शोभामयान
 भए । तिनका शरीरबाट प्रवाहित हुने दुर्गन्ध हरियो र सुगन्धको
 प्रसार हुनथाल्यो । ३। तिनको शरीरबाट प्रवाहित र दशैँ
 दिशाका प्रसारित सुगन्धबाट मानिस र प्राणीहरू आनन्दित
 भए । त्यस्ता रोगी, दुर्गन्धित एवं झृणित राजा सोमकान्तलाई
 करोडौँ चन्द्रसमान सुन्दर र सूर्यसमान तेजस्वी एवं दिव्य
 देहले सम्पन्न देखेर मानिसहरू अचम्म परे र श्रीगणेश पुराणको
 पापनाशक पहिमाकै प्रभावबाट आज सोमकान्त राजा यति
 भव्य र दिव्य देखिएका हुन् भन्ने अनुमान गरे । ४-५॥

भृगुले भञ्जुभयो - हे सोमकान्त ! हे उत्तम राजा ,
 तपाईंले श्रीगणेश पुराणश्रवण गरेका कारण सिद्धि प्राप्त गर्नुभएको
 छ । अब तपाईं आफ्ना मन्त्रीहरू र पारिवारिक मानिसहरूका
 साथ रहेका छोरासामु जानुहोस् ॥६॥ ती छोरा तपाईंको दर्शनका
 लागि अत्यन्त उत्कण्ठित छन् । तिनको दर्शन गरेर तपाईंले
 पनि हर्ष र आनन्द प्राप्त गर्नुहुनेछ

सूतजीले भञ्जुभयो - सोमकान्तले राजा भृगु ऋषिका
 उक्त वचन सुनेर अत्यन्त हर्षित भई आनन्दको सागरमा गोता
 लगाउँदै मुनिको वाक्यमा प्रणाम गरी हात जोडेर कृतज्ञता व्यक्त
 गरे ।

सोमकान्तले भने - हे ऋषिवर ! आज मैले हजारौँ
 तपस्वीको अद्भुत महिमा देखे अक्सर पाउँ ॥७-८॥ मैले
 श्रीगणेशपुराणको विचित्र महिमा पनि अनुभव गरे । मजस्तो
 पतितको पनि पुराण श्रवणबाट उद्धार भएको छ । मेरो शरीरमा

अस्य देहस्य निर्माता न्वमव मुनिसन्मय ।
नौरसश्चतवृक्षोऽपि फलपुष्पयुतोऽभवत् ॥१०॥
न्यक्तुं नेच्छाम्यतोऽहं त्वा किं मं पुत्रजनैर्भवत् ।
एवं निशम्य तद्गच्छं भृगु पुनरथाऽब्रवीत् ॥११॥

भृगुम्वाच

जन्मान्तरीयपुण्येन पुराणश्रवणं तव ।
सञ्जातं सन्मुखान् धन्यं दुरितं येन तेऽनशन् ॥१२॥
गणेशस्य पुराणस्य महिमा केन वर्ण्यते ।
न मां विस्मय गच्छ त्वं जनेन ! नगरं निजम् ॥१३॥
एवं तयोः संवदतांस्तेजसा ज्वलद्दभुतम् ।
विमानं दृष्ट्वा ताभ्यां सूर्यकोटिनिभं महत् ॥१४॥

भृगुम्वाच

त्वदर्थं यानमाशानमिदं नृप महादभुतम् ।
इदमाकृष्टं गच्छ त्वं गणनाथस्य सन्निधिम् ॥१५॥
न प्राप्नुवन्धनुष्णानाद् विमानं यन्मुक्तेश्वराः ।
तन्पुराणश्रवाद् राज्ञस्त्वया प्राप्त गणेश्वरात् ॥१६॥
विमानं वदतोरेव भूमण्डलमगात् क्षणान् ।
विनायकगणैर्युक्तं चतुर्बाहुविगजितैः ॥१७॥
मुकुटद्वन्द्वहरादिभूषणैरुपशोभिने ।
दिव्यचन्दनवस्त्रादिपद्मपङ्कजशोभिभिः ॥१८॥
नृत्यन्किन्नरकन्याभिर्मृदङ्गतालपाणिभिः ।
किन्नरैर्गायनैर्युक्तं दृष्ट्वा राजाऽब्रवीत्पुनः ॥१९॥

राजोवाच

श्रुत्वासीद् बहुधा खतार्ता विमानानां पुनश्चर ।
तद् दृष्टं पुरतो ब्रह्मन् ! तपोवीर्यबलान् तव ॥२०॥

कुहराण श्रियो म दुर्गन्धित धिएँ आज म दिव्य शरीरले
शोभायमान भएको छु । हजुर मै आज मेरा नागि मत्ता-पिता
हुनुभएको छ । किनकि यस दिव्य शरीरको निर्माता हजुर मै
हुनुहुन्छ हजुरको कृपाबाट श्रीगणेशपुराण श्रवण गरी पुण्यजन
गर्दा आज सुक्को अँपको रुख हरियो भएको छ त्यसका
सुन्दर पालुवा, फूल र फल लागेको छन् । मलाई सरकबाट
ठडान गरी यस रूपमा स्थाननुहुने हजुरलाई छन्दे म कहाँ
जाऊँ ? म हजुरको पाउको आश्रय छोड्न चाहन्छु । मेरा श्वशुर
मित्र र सेवकबाट मैले कै फडन मक्खु र / राजाका यी कुन
सुनेर मुनि भगुले संज्ञातनुभयो । ९-११

भृगुले भन्नुभयो हे राजन् ! जन्म जन्मद्वारा पुण्यले
गर्दा तपाईँले आज मेरा मुखबाट श्रीगणेशपुराण श्रवणको अवसर
पाउनुभएको हो । श्रीगणेशपुराण धन्य छ र तपाईँ पनि धन्य
हुनुभएको छ किनभने पुराणश्रवणबाट तपाईँका पापराशि ठुल
खरानी भएका छन् । १२ । श्रीगणेशको महिमा र श्रीगणेशपुराणको
महिमा कसले बयान गरा सक्छ ? हु राजा ! तपाईँले मलाई
बिरसनु हुनेछैन तपाईँ त आफ्नो कल्याणका लागि आफ्नो
नगरमा आनुपर्छ यसरी भृगु ऋषि र रामकान्तको बीचमा
संवाद भइरहेको बेला ती दुवैले एउटा संजाम्म करोहीँ सूर्यको
कात्ति भएको विमान आइरहेको देखे । १३-१४

भृगुले भन्नुभयो हे राजा ! तपाईँका लागि अद्भुत
विमान आइसकको छ । तपाईँ त्यसमा सवार भएर सम्मान
श्रीगणेशको धाममा जानुहोस् ठूला-ठूला ऋषिमुनिहरूले
हजारी वर्षसम्म गरम गरम पनि जुन विमानका दशन पाउँदैगर्नु
त्यसको दर्शन तपाईँले श्रीगणेशपुराणको श्रवणको पुण्यबाट
पाउनुभएको छ । यसरी कुरा गरिरहेकै समयमा ती दुवैका
सामु विमान आई भुईँघ ओर्लियो चतुर्बाहु मुकुट केगूर
आदि अलङ्कारद्वारा अलङ्कृत दिव्य चन्दन फल फल
आदि सुन्दर पदार्थहरूद्वारा सुशोभित हात्तीमा मोदल एवं तल
धारण गर्ने सुन्दरहरूको सन्ध्या आह्लादक किन्नरहरूको
गायनद्वारा मनोहर, श्रीगणेशका गणहरूद्वारा सञ्चलित विमानलाई
देखेर सोमकान्तले जिज्ञासा व्यक्त गरे । १५-१९

सोमकान्तले भने- हे मुनिश्रेष्ठ ! विमानहरूका विषयमा
धेरै घटक कुन सुनेको छिर्छ अहिले तपाईँको तपस्याको
रुक्तिबाट आफ्नै सामु विमान हेर्न पाउँ । धेरैघटक धेरैका

महिमा श्रूयते कर्णेर्बहुधा बहुचक्रतः ।

अनुभूतो मया सोऽपि पुराणश्रवणात् तव ॥२१॥

एवं ब्रुवति भूपे तु दूता उनीर्य यानतः ।

प्रणिपत्यारिखन्तः प्रोचुः सोमकान्तं नृपं तदा ॥२२॥

पगतपरेण देवेन तव पुण्यान् स्मृतिः कृता ।

गजाननेन शुद्धात्मन् ! पुराणश्रवणादिना ॥२३॥

वयं दूता आज्ञयाऽस्य विमानेन समागताः ।

ननु त्वां पुण्यकीर्तिञ्च याहि लोकमनुत्तमम् ॥२४॥

तद्दर्शनाञ्जनममृतेर्मृकम्नात्सन्निधिं गतः ।

मुखमात्यन्निकं तत्र प्राप्स्यसे तत्प्रसादतः ॥२५॥

निशम्य दूतवाक्यं तद् देहातीत इवाभवत् ।

गमाञ्छाङ्कितसर्वाङ्गं ग्राह गद्गदया गिरा ॥२६॥

पगतपरेण देवेन चराचरकलाऽमुना ।

निगुणेन गुणक्षोभकारिणा विश्वयोनिना ॥२७॥

शननाथेन भो दूता स्मृतेऽहं कृपयाऽनघा ।

ब्रह्माद्या न विदुर्यं हि ध्यात्वा च सनकादयः ॥२८॥

अनन्तगुणपूर्णः सोऽप्रथमद् यानमुत्तमम् ।

नानावतारवान् नानारूपी परमभायिकः ॥२९॥

नेन मे स्मरणं कस्मात् कृतमाश्चर्यकारकम् ।

एवमुक्त्वा नमस्कृत्य भृगुं तं प्राह भूमिधः ॥३०॥

भक्त्या ते गमिष्यामि दूतैः सह विमानतः ।

प्रसादात् ते च देवस्य न मां विस्मर्तुमर्हसि ॥३१॥

मुखबाट विमानको माहमा सुनिन्छ तपाईंका मुखबाट पुराण सुनेपछि मैले भगवान् श्रीगणेश, उहाँका गण र ती गणद्वारा सञ्चालित विमानलाई प्रत्यक्ष अनुभव गर्ने पाउँ ॥२०-२१॥ यसरी राजाले मनिरहेकै सनयमा दूतहरू विमानबाट ओर्लेर तिनीहरू भएको ठाउँमा आइ नमस्कार गरेर सोमकान्त राजालाई भने- हे राजा परब्रह्मस्वरूप भगवान् श्रीगणेशले तपाईंले गरेको पुण्यका कारण तपाईंलाई संझनु भएको छ किनकि तपाईंले श्रीगणेशपुराणको विधिपूर्वक श्रवण गर्नुभएको छ । हामी त भगवान् श्रीगणेशका दूत हौं उहाँको आज्ञाले विमान लिएर तपाईंका समीपमा आएका छौं हाम्रो आगमनको उद्देश्य पुण्यकीर्ति बझुभएका तपाईंलाई विमानमा सवार गराई श्रीगणेशधाममा पुर्‍याउनु हो । अब हिँडनुहोस् र विमानमा सवार हुनुहोस् ॥२२-२४॥ त्यहाँबाट तपाईं पवित्र श्रीगणेशधाममा पुग्नुहुनेछ । भगवान् श्रीगणेशको दर्शन पाएपछि तपाईं जन्म र मृत्युको चक्रबाट मुक्त हुनुहुनेछ उहाँको नित्य दर्शन र कृपाका कारण तपाईंले संसारमा कहिले नपाइने अत्यन्त उत्तम आत्माको मुख पाउनुहुनेछ ॥२५॥ दूतहरूका ती कुरा सुनेर सम्पूर्ण शरीरमा रोमञ्च अनुभव गर्ने राजा भावावेशमा पुगे र आफैँलाई बिसेजम्ता भए । प्रसन्नताले सीमा नाघ्यो । केही होशमा आएर उनले गद्गद् वाणीबाट भने हे निष्ठाप दूत हो ! सम्पूर्ण चराचरका सृष्टिकर्ता, निर्गुण, गुणहरूमा शोभ उत्पन्न गर्ने, विश्वयोनि, दीन दुःखहरूका स्वामी, परब्रह्मस्वरूप भगवान् श्रीगणेशले आज मलाई संझनुभयो । ब्रह्मा आदि देवता र सनक आदि पर्वार्यहरूले दीर्घकालसम्म ध्यान गर्दा पनि जसको दर्शन पाउन सक्दैनन्, त्यस्ता अनन्त गुणका खानी भगवान् श्रीगणेशले आज मेरा लागि उत्तम यम पठाउनुभयो भगवान् श्रीगणेश अनेक अवतार लिन सक्नुहुन्छ अनेकथरि रूप धारण गर्नुहुन्छ, मायालाई जशमा राख्ने ठूला मन्थार्थी हुनुहुन्छ त्यस्तो देखेताले पनि मजस्तो साधारण मार्गिसलाई कसरी संझनुभयो ? मलाई अचम्म लागिरहेको छ । यसरी आफ्ना मनका भावनाहरू पोखेर भृगु जीविलाई प्रणाम गर्दै राजा सोमकान्तले निवेदन गरे- हे गुरुदेव ! हजुरले आज्ञा दिनुहोस् भ अब दूतहरूका साथमा विमानमा सवार भई श्रीगणेशधाम जान्छु यसो हुन्मा हजुरको र भगवान् श्रीगणेशको तपान रूपमा कृपा र आशीर्वाद भएको छ । हे गुरुदेव मलाई हजुरले बिसन्तु हुनेछैन ॥२६-३१॥

सूत उवाच

निशम्य गदितं तस्य भृगु- सम्प्रमथित्वत् ।

आनन्दाश्रुः सरोमाञ्च कण्ठे धृत्वा नृपस्य सः ॥३२॥

ग्राहाहं नृपते । विप्रो भाग्यवान्स्त्वं महाफलः ।

गणेशपुत्रो भूत्वा न मां विस्मर कर्हिचिन् । ३३॥

एवमुक्त्वा बहिर्यानीं धृत्वा हस्तावुभावपि ।

नमस्कृत्य विमानं तद्वपो पुनर्विवाञ्च तम् ॥३४॥

आरुहत् परमप्रीते दूतवक्ष्यात् त्वराञ्चितः ।

द्रावमान्यो सुधर्मा च हरुह्यान्मृतमम् ॥३५॥

तनो दूताश्च वाद्यानां घोषैर्ध्याते दिगन्तरम् ।

विमानशोभां वीक्ष्यैव सौमकान्तो ननन्द ह ॥३६॥

जन्मान्तरीयपुण्येन प्राप्तयेतद्यच्चन ।

नतोऽस्मिन् पश्यति भृगो विमानं यातमप्यरे ॥३७॥

मर्वोत्तमपदं प्राजं मर्त्यदेहेन वीक्ष्य च ।

विस्मयं परमं प्राप्य नत्वा दूतान् ययौ पदम् ॥३८॥

सूतजीले भयभयो राजा सौमकान्तले भनेको सुनेर
भृगु ऋषिलाई कस्तो कस्तो लाग्यो । विरहको क्षण मझिँदा
विह्वल हुनुभयो । छट्टा मानिसको उद्धार गर्न पाउँदा हर्ष पनि
भयो । हर्षका आँसु बगे, आँरीमा रोमाञ्च छुट्यो । राजालाई
अङ्कमाल गर्दै कहिले भन्नुपर्ने - हे भन्ना ! आज मैले आफूलाई
माययाश्रित आराधनको रूपमा पाएको छु । तपाईंले पनि ठूलो
फल प्राप्त गर्नुभएको छ । श्रीगणेशको धाममा पुगेभएँछ कहिल्यै
पनि मलाई तर्बिसनुहोला । यसरी अप्रसम्मा कुरा गर्दै ती दुई
आश्रमदेखि बाहिर आए । दुवैले एक-अर्काका इतमा लगातेर
गए । त्यसपछि राजा सौमकान्तले विमानलाई र मुनिलाई पनि
प्रणाम गरे । श्रीगणेशका दूतहरूको आज्ञा पाएर सौमकान्त
इसत्र भई शीघ्रतापूर्वक विमानमा सवार भए । सौमकान्तका
साथमा उनका दुई भन्त्री र उनकी पत्नी सुधर्मासमेत विमानमा
सवार भए ॥३२-३५॥ त्यसपछि श्रीगणेशका दूतहरू पनि सज्ज
पए । त्यस बेला बाद्यमेष भयो । त्यसले चारै दिशा ढाक्यो ।
विमानको शोभा विचित्र थियो । त्यो देखेर सौमकान्त अत्यन्त
खुसी भए । मैले जन्मजन्मान्तका पुण्यबाट यो विमानमा आरोहण
गर्ने अवसर प्राप्त गरे भन्ने विचार गरे । त्यसपछि भृगु ऋषिले
हेर्दाहेर्दै त्यो विमान आकाशमा उड्न थाल्यो ३६-३७ । मानिसकै
शरीरबाट पनि यसरी श्रीगणेशको रूपा भई विमानमा आरोहण
गरेर श्रीगणेशधाम जानसकिँदो रहेछ भन्ने कुरा प्रत्यक्ष दर्शन
गर्नका पाउनुभएका भृगुले ठूलो आश्चर्य मान्नुभयो । त्यसपछि
भृगु ऋषि ती दूतहरूलाई नमस्कार गरी आफ्नो आश्रमभित्र
प्रवेश गर्नुभयो ॥३८॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणान्तर्गते श्रीगणेशमाहात्म्ये सूत-शौनकादिसंवादे चतुर्थोऽध्यायः ॐ

सर्तशिशिरार्णवा पलाशो दिव्यलक्ष्मी र सज्जनमकुटमणि पिताश्री पृथ्वीपति दत्तात्रेयका सुपुत्र भगवन् योगवन् विद्यावन्
प्रा. ३४ वेणोक्तमथ दत्तात्रेयसि परमकुरुषाण्यो भगवतो त्रिशक्तिका कर्तृस्थान अभिप्रेरणा र आगेष्ट आर्शोत्तरेण
पेधाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराणमाहात्म्यको चौथो अध्याय पुग्न भयो ।

===== ॐ =====

पञ्चमोऽध्यायः

{ ५ अध्याय }

सूत उवाच

नन्वमूर्ता न च स्थानां पुराणस्यास्य सश्रयात् ।

एकशो बहुशश्चेत् स्याद् यद्यस्य श्रवणं द्विजा ॥१॥

न शक्नुतामलं वक्तुं शेषपद्मासनावपि ।

यो ददाति कुरुक्षेत्रे सोमसूर्यग्रहे नरः ॥२॥

हेमभारमहस्त्राणि विप्रेभ्यो भक्तिभावतः ।

तदस्य श्रवणात् पुण्यं प्राप्नुयाद् भक्तिमान् नरः ॥३॥

यज्ञानां साङ्गजालानां सर्वेषां दक्षिणावताम् ।

फलं कस्तुल्यायास पुराणश्रवणस्य च ॥४॥

पुराणश्रवणस्यास्य पुण्यं तस्माद् विशेषवत् ।

त्रयानां जलदानानां तत्र का गणना मता ॥५॥

कोटिकन्याग्रदानानां गोदानानां सहस्रशः ।

नत्पुण्यं कोटिगुणितं श्रवणादस्य जायते ॥६॥

चतुर्णामपि वेदानां साङ्गानां पठनात् सदा ।

शास्त्राणां व्याकृतेर्वापि सदा सत्सेवनादपि ॥७॥

नत्पुण्यं कोटिगुणितं तदस्य श्रवणाद् भवेत् ।

भारतस्य पुराणस्य सम्पूर्णस्य श्रवादिपि

यत् पुण्यं कोटिगुणितं तदस्य श्रवणाद् भवेत् ॥८॥

यस्य गेहे गणेशस्य पुगणं लिखितं भवेत्

न तत्र राक्षसा भूता प्रताश्रु भूतनादयः ॥९॥

ग्रहा बालग्रहा नैव पीडां कुर्यन्ति कर्हिचित् ।

नद् गृहे हि गणेशेन रक्ष्यते सर्वदा स्वयम् ॥१०॥

उदं पुगणं शृणुयात् प्रजयद् वा समाहितः ।

नन्वदृशानां पूता भवन्ति पतिता नराः ॥११॥

ब्रह्मार्दीनां पुनीनां स मान्यो भवति मानवः ।

क्रुद्धो दहेत् स भुवनं नृप्यो दद्यान्महत् पदम् ॥१२॥

सूतजीले भबुभयो . हे शौनक आदि ऋषिबृन्द
श्रीगणेशपुराणको आश्रय लिने साधकको फेरि जन्म र मृत्यु
हुँदैन । एक पटक र अनेक पटक श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने
साधकको महिमा बताउने शेषनाग र ब्रह्मा पनि समथे हुँदैनन्
जसले कुस्त्रेयमा गई चन्द्रग्रहण र सूर्यग्रहणका अवसरमा
ब्राह्मणहरूलाई भक्ति पूर्वक एक हजार भारी सुनदान गरछ
त्यसले प्राप्त गर्ने पुण्य श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट साधकले
प्राप्त गर्ने सक्छ । १-३ । दक्षिणा आदिसहित साङ्गोयज्ञ
यज्ञ सम्पन्न गर्दा प्राप्त हुने फल र श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट
प्राप्त हुने फलसँगै राखेर एक दिन ब्रह्माले तुलामा जोखी काम
गर्नुमयो । त्यस देला श्रीगणेशपुराण सुनेको फल भरी भएको
थियो । व्रतसम्पादन र जलदानबाट प्राप्त हुने फलको
श्रीगणेशपुराणको श्रवणको फलसँग दाँजिने सम्भावना नै छैन
अर्थात् किनको कुनै गणना नै हुँदैन । कोटि-कन्यादान गरेको जुन
फल र हजार भाई दान गरेको जुन फल हुन्छ, त्यसको कोटिगुण
फल श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्दा प्राप्त हुन्छ ॥४॥ ६ । अङ्गसहित
चारै छेदको निरन्तर पठ, अध्ययन र व्याख्याको फल एवं सदा
सत्सङ्ग गर्दा प्राप्त हुने फलभन्दा पनि करोडौं गुना धेरै फल
श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट प्राप्त हुन्छ महाभारत र सम्पूर्ण
पुराणहरूको श्रवण गनाले जुन पुण्य प्राप्त हुन्छ त्योभन्दा करोडौं
गुना धेरै फल श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट प्राप्त हुन्छ ॥७॥ ८ ॥
जसका घरमा श्रीगणेशपुराणका पाण्डुनिधि अथवा पुस्तक
रहेका हुन्छन् त्यहाँ राक्षस भूत प्रेत भूतना आदि बालघाती
राक्षस एवं राक्षसी ग्रह र बालग्रहले कुनै समयमा पनि पीडा
दिंदैनन् । वास्तवमा श्रीगणेशले त्यस घरका स्वयं रक्षा गर्नुहुन्छ
सावधान, धीर, संयमित र अचल भएर जसले श्रीगणेशपुराणको
श्रवण गर्दछ त्यस मानिसको दर्शनबाट पतित मानिसहरू पनि
पवित्र हुन आउँछन् ॥९॥ ११ । श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने
श्रोता, ब्रह्मा आदि देवता र मुनिहरूको पनि आदरणीय पुरुष
बन्दछ । श्रीगणेशपुराणको पुण्यवान् श्रोता रिसाएमा त्यसले
सम्पूर्ण भुवनहरूमा आगो लगाउन सक्छ त्यो प्रसन्न भएमा धने
इन्द्र आदि षट पनि प्रदान गर्नसक्छ १२ । मानिसले दिनदिनै

अष्टसिद्धी-समाप्नोति श्रवणान् प्रत्यहं नरः ।
 न दारिद्र्यं समाप्नोति न सङ्कष्टं न चन्दचित् ॥१३॥

ईप्सितं समवाप्नोति पञ्चादींश्च निर्धातयि ।
 कल्पद्रुमं कामधेनुनिधिश्चिन्तामणिस्तथा ॥१४॥

तस्य वश्यकत्वमप्येति सोऽपि बन्धो भवत्यपि ।
 जायते मरणं मत्स्य उन्नाटनमथापि च ॥१५॥

अस्य स्मरणभात्रेण निरमृतं स्यात् क्षणेन ह ।
 गणेशनिकटे स्थित्वा पुराणं शृणुयान् नरः ॥१६॥

महापापद् विनिर्मुक्तः स्त्रीबालहृत्ययापि च ।
 सात्रिष्यसाधुयादत्ते गणेशस्य च संगतः ॥१७॥

शूद्रोऽपि मध्ये संस्थाप्य ब्राह्मणान् शृणुयादिदम् ।
 क्रमेण लभते वर्णान् वैश्यक्षत्रविजाह्वान् ॥१८॥

नित्यनैमित्तिकर्मभ्यश्च्युतो यः शृणुयादिदम् ।
 कर्मसाद्गुणधमाप्नोति गणेशस्य प्रसादनः ॥१९॥

भाद्रशुक्लचतुर्थ्यां यः कृत्वा मूर्तिं महीपर्याम् ।
 मण्डपे तोषो सत्ये सम्युज्य परमादितान् ॥२०॥

पुराणं शृणुयात् सदास्तस्य तुष्टो विनायकः ।
 ददाति निखिलान् कामान्ते मोक्षञ्च विघ्नपः ॥२१॥

स्तोत्राण्यत्र च यावन्ति तावन्ति प्रत्यहं नरः ।
 पठते यदि यो भक्त्या स सिद्धः स्यान्न संगतः ॥२२॥

अमाध्यमपि यत् किञ्चित् तेषां पाठाल्लभेन्नरः ।
 अनुष्ठानविधानेन मासमात्रं जपेत् तु यः ॥२३॥

ब्राह्मणान् भोजयेद् भक्त्या सोऽपि तन्मयतामियान् ।

अष्टगुणैक श्रीगणेशपुराणको श्रवणं गर्दछ भने त्यसले अणिमा महिमा, गरिमा आदि अष्ट प्रकारका सिद्धि प्राप्त गर्न सक्छ । त्यस मानिसले दरिद्रता भोग्नुपर्दैन र कहिले पनि त्यसले सङ्कट व्यहोनु पर्दैन ॥१३॥ त्यसले मनले चिन्ताको विषयभोग र रस आदि निधि पनि प्राप्त गर्दछ । कल्पवृक्ष, कामधेनु र चिन्तामणि जस्ता चिन्ताएका फल दिने र पुण्याहुने विषय त्यसका वशमा आउँछन् । त्यस आफै पनि सबैको बन्दनीय बन्दछ । श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्नले अग्निदाह मृत्यु स्तम्भन, उन्नाटन-आका विपत्तिहरू एक क्षणमा नष्ट भएर जान्छन् । भगवान् श्रीगणेशको मन्दिर र प्रतिमाको नजिकै रहेर श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्ने मानिस महापाप छुट्टिहाल्छ र बालहत्याको पाप्माबाट पनि मुक्त हुन्छ । अन्तमा त्यसले भगवान् श्रीगणेशको सात्रिष्यमा बस्ने सौभाग्य प्राप्त गर्दछ । यसमा कुनै सन्देह छैन ॥१७-१७॥ शूद्र जातिको मानिसले पनि मासमा ब्राह्मणलाई रक्षी श्रीगणेश-पुराणको श्रवण गर्दा यो गर्दा त्यसले कर्मसँग वैश्य क्षत्रिय एवं ब्राह्मणवर्णमा जन्म लिने सौभाग्य प्राप्त गर्दछ । नित्य कार्य र नैमित्तिक कर्मबाट चुकेको मानिसले यदि श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्दछ भने त्यसले श्रीगणेशको कृपाद्वारा उत्तम फलभोग गर्ने पाउँछ र कर्मच्युतिबाट भएको दोषलाई पछाडि ॥१८-१९॥ भाद्र महिनाको शुक्लपक्षको अतुर्थी तिथिमा बस्ने भगवान् श्रीगणेशको पार्थिव प्रतिमा तयार गरी मण्डपमा र रमणीय द्वारमा समेत पारने आदरका साथ पूजा गरी पुराण श्रवण गर्दछ भने भगवान् श्रीगणेश त्यसमाथि सुनसौ प्रसन्न हुनुहुन्छ । प्रसन्न हुनुभएको भगवान् श्रीगणेशले त्यस मन्त्रको सम्पूर्ण इच्छाहरू परिपूर्ण तुल्याईदिनुहुन्छ । अन्तमा भगवान् श्रीगणेशले त्यसलाई मोक्षको धाम पनि प्रदान गर्नुहुन्छ । श्रीगणेशपुराणमात्र जति स्तोत्रहरू छन्, ती सबैको दिनदिनै पाठ गर्ने साधक सिद्धपुरुष बन्दछ । यसमा कुनै सन्देह छैन २०-२२ संस्कारमा अक्षय्य यान्तिको जुनसुकै विषय भए पनि त्यो श्रीगणेशका स्तोत्रहरूको पाठबाट प्राप्त हुन्छ । अनुष्ठानादीधि अँगालेर जसले एक महिनासम्म श्रीगणेशका स्तोत्रहरूको पाठ एवं श्रीगणेशका मन्त्रहरूको जप गर्दछन् र भक्तिपूर्वक ब्रह्मभोजन गराउँछन्, ती साधकहरू पनि श्रीगणेशमा तन्मय हुन्छन् अर्थात् श्रीगणेशमय बन्दछन् ।

ऋषय ऊचुः

कथमस्य श्रवात् पुण्य केन प्राप्तं पुराऽनघ ॥२४॥

तत्रः शंस महाभाग ! पृच्छतां सुतनन्दन !

सूत उवाच

शृण्वन्तु मुनय, पूर्वं कश्चिन्मूकोऽभवन्मुनिः ॥२५॥

ब्रह्मलोकं गतोऽकस्मात्लोमशोऽपि यदृच्छया ।

नभस्कृत्य च लोकेशमुपविष्टस्तदाज्ञया ॥२६॥

पूजितं परया भक्त्या लोमशोऽथाऽब्रवीद् विधिम् ।

लोमश उवाच

व्यासाय कथितं देव ! पुराणं पुण्यवर्द्धनम् ॥२७॥

गणेशस्य महाभाग ! तन्मे वक्तुमिहार्हसि ।

ब्रह्मेवाच

शृणु लोमश ! यत्नेन सर्वपापहरं शुभम् ॥२८॥

पुण्यं हि गणेशस्य काममोक्षप्रदं वृणाम् ।

सूत उवाच

ततः स कथयामास ब्रह्मा स्वीयेन वापतः ॥२९॥

लभ्यमाणं गणेशस्य पुराणं काममोक्षदम् ।

मूकेन नाटलुब्धेन श्रुतं भक्त्याऽखिलं तु तत् ॥३०॥

ततः स वागीश्वरवत् प्रोवाच भारती मुनिः ।

अर्घ्यान् पाठत कृत्वा श्रावयामास चेतुरान् ॥३१॥

भुक्त्वा भोगान् यथाकामान् पुत्रान् घात्रानवाप्य च ।

अन्तं जगत् परमं धाम गणेश्वरं शुभम् ॥३२॥

पुनः शृण्वन्तु मुनय इतिहासं पुगलनम् ।

इक्ष्वाकुकुलसम्भूतो राजा शुद्धात्मकः शुचिः ॥३३॥

यज्वा इन्द्रप्रदो नित्यं स्वाध्यायपरमोऽरिहा ।

आस्त्यान्ता सर्वधर्माणं प्रजानां पालने रतः ।

यद्वाशभागी लोकानां मान्यः प्रियतरोऽपि च ॥३४॥

जीनक आदि ऋषिहस्तने भवे - हे निष्ठाप महभाग !

श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट के कस्ता पुण्य प्राप्त हुन्छन् र ती पुण्य क-कसले प्राप्त गरे ? हाम्रा प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् ? हामी श्रद्धापूर्वक श्रवण गरिरहेका छौं

सूतजीले भन्नुभयो - हे जीनक आदि ऋषिहस्त ! प्राचीन समयमा कुनै एक मूकनामक लाटा मुनि थिए ॥२३-२५॥ एक दिन ती अकस्मात् ब्रह्माको दर्शन गर्न ब्रह्मलोकमा पुगेका थिए । ती त्यहाँ गएको बेला धुन्दैधुन्दै लोमश ऋषि पनि ब्रह्माको धाममा आइपुगे । लोमश ऋषिले ब्रह्मालाई प्रणाम गरेपछि ब्रह्माको आज्ञाअनुसार ती ब्रह्माका सामु आसनमा बसे ॥२६॥ ब्रह्माले भक्तिका साथ लोमशको सम्मान गर्नुभयो । लोमशले ब्रह्मार्पण निवेदन गरे

लोमशले भन्ने - हे पितामह ! हजुरले महामुनि व्यासलाई जुन श्रीगणेशपुराण सुनाउनुभयो त्यो पुराण कृपया मलाई पनि सुनाउनुहोस् ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे लोमश ! सम्पूर्ण पापनाशक भद्रजदायक, काम र मोक्ष प्रदान गर्ने श्रीगणेशपुराण प्रभत्सपूर्वक तिमिले श्रवण गर ।

सूतजीले भन्नुभयो - त्यसपछि ब्रह्माले आफ्नो प्रहरार्थमा लोमश ऋषिसलाई काम र मोक्ष प्रदान गर्ने श्रीगणेशपुराण सुनाउनुभयो । त्यस बेला त्यहाँ बसिरहेका लाटा मुनि मूकले पुराणको कथा नबुझे पनि श्लोक उच्चारण गरेको छैन कानमा पर्दा अत्यन्त आनन्दित हुँदै भक्तिसपूर्वक श्रीगणेशपुराण श्रवण गरे ॥२७-३०॥ श्रीगणेशपुराणको श्रवण गरेको पुण्यले ती लाटा ऋषि बहुम्यतिङ्गै बोलनसक्ने वाणीका स्वामी बने । तिनले आफैं श्रीगणेशपुराण पढे र कण्ठस्थ गराए । पछिबाट आएको पढेको र कण्ठस्थ गराएको श्रीगणेशपुराणलाई आँखा चिम्लेर जस्ताको तस्तै अरुलाई सुनाउन सक्ने पनि भए ॥३१॥ त्यसपछि आफ्नो इच्छाअनुसार संसारका सुख भोगेर छोरा एवं नाति प्राप्त गरी अन्तमा ती मूक ऋषि श्रीगणेशको भद्रलभ्य धाममा प्राप्त भए ॥३२॥ हे ऋषिहस्त ! यस सम्बन्धमा अर्को पनि प्रसिद्ध इतिहास छ, त्यो सुनुहोस् । इक्ष्वाकुकुलमा उत्पन्न पवित्र शुद्धात्मा यज्ञशील दानपरायण, नित्यस्वाध्यायसम्पन्न शमुहन्ता, सबै धर्मका व्याख्याता, प्रजापालनमा तत्पर, जनताबाट आम्दानीको ह

विख्यातस्त्रिषु लोकेषु गोप्ता संवरणाभिधः ।
 अस्पृश्यः स पुत्रार्थं पुत्रीशमिष्टिमाहरत् ॥३५॥
 भाङ्गो सदक्षिणामञ्जटानेः सुविहितो ततः ।
 न लेभे सन्ततिं राजा हरिवंशमथाशृणोत् ॥३६॥
 पूजयित्वा द्विजानतो वाचकं परितोष्य च ।
 वस्त्रधेनुहिरण्याद्यै रत्नमूलफलादिभिः ॥३७॥
 ततोऽपि नाभवत् पुत्रो दैवान्मूकस्तु तद्गृहम् ।
 समायातस्तु विख्यातो गणेशाख्यपुराणवित् ॥३८॥
 स्थापितः प्रार्थयित्वा च राजा संवरणेन सः ।
 श्रुत्वा पुराणं तद्वक्त्राद् गणेशाख्यं मुदा नृप ॥३९॥
 नटन्तं तोषयामास भूक्तं तं द्विजपुङ्गवम् ।
 रत्नमुक्ताफलैर्वस्त्रैर्भूषणैर्हर्मनिर्मितैः ॥४०॥
 लेभे ततः कुमारं स गणेशो तत्परोऽभवत् ।
 भुक्त्वानेकसुखान् प्राप गणेशं पदमुत्तमम् ॥४१॥
 भगिनीं तस्य बन्ध्यासीत् त्रिंशद्वर्षं राजस्यला ।
 यथाकार्त्तं भवत्येव श्रुत्वा तस्याथ सन्ततिम् ॥४२॥
 गणेशाख्यपुराणस्य श्रवाज्जाताञ्च तं भुनिम् ।
 आकार्यं परिशुश्राव पुराणं तन्मुखोच्छुभम् ॥४३॥
 लेभे पुत्रं महाशूरं गणेशभजने रता ।
 पुत्रान् पुत्रान् समावाप्य भुक्त्वा भोगान् मनोहरान् ॥४४॥
 जगाम सा गणेशस्य निजधामावसानतः ।
 मग्नस्य तु पुत्राणामेकं पङ्कगुल्भूत् सुत ॥४५॥
 तेनार्पितं श्रुतं पुण्यं पुराणं लोमशान् पुरा ।
 भक्त्या द्वादशवर्षेण विनीतेनाथ भक्तितः ॥४६॥

प्रनिश्चय करलियः जनताको पालन गर्ने सबैका मान्य सबैका
 प्यारा, तीनै लोकमा विख्यात र सबैका एकै संवरण रक्षा
 भए । दैवसंयोगले तिनलाई छोरा भएनन् पुत्रप्रतिष्ठा लागि
 तिनले अङ्ग पुञ्जाएर पुत्रेष्टि गरे ॥ ३३-३५ ॥ त्यसमा दक्षिणका
 सार्थ प्रचुर पात्रामा अञ्जटान पनि गरे त्यसो गर्दै पनि तिनलाई
 पुत्रप्राप्त भएन । त्यसपछि राजा संवरणले पुत्रप्राप्तिका लागि
 हरिवंशपुराण श्रवण गरी ब्राह्मणपूजन गरे । छल गाई सुवर्ण
 रत्न, कञ्चमूल, फल आदि दिएर भुक्तको खतालाई सन्तुष्ट
 बनाए । त्यति गर्दै पनि पुत्रलाभ भएन । त्यसपछि कुनै दिन
 दैवसंयोग श्रीगणेशपुराणको वक्ताको रूपमा संसारमा विख्यात
 मूकनामक उत्तम ऋषि आइपुगे ३६-३८ ॥ राजा संवरणले
 मूक ब्राह्मणसँग प्रार्थना गरी तिनलाई वाचक बनिदिन प्रार्थना
 गरी तिनका मुखबाट सहर्ष श्रीगणेशपुराण श्रवण गरे पुराणको
 साङ्गताको दिन मूक ब्राह्मणलाई रत्न वस्त्र, मोती सुतणले
 बनेका गहना दान गरेर सन्तुष्ट भए । त्यसपछि तुरुन्तै राजा
 संवरणले पुत्रलाभ गरेका थिए । त्यसपछि नै राजा श्रीगणेशको
 परम भक्त भई श्रीगणेशको आराधनामा तत्पर भए यस
 संसारका धरिधरि सुखयोग गरी अन्तमा तिनले उनम
 श्रीगणेशधाम प्राप्त गरे ३९-४१ ॥ राजा संवरणकी एउटी
 ३० वर्षको बन्ध्या लागेकी बहिनी छिड्न् समयअनुसार
 राजस्वला पनि हुने गर्छन् तर कति उपाय गर्दा पनि तिनलाई
 सन्तान भएनन् तिनले आफ्नो दाजु संवरणले श्रीगणेशपुराण
 सुनेर पुत्र प्राप्त गरेका विषयमा थाहा पाइन् । त्यसपछि तिनले
 पनि मूक ऋषिलाई बोलाएर तिनका मुखबाट महत्त्वमय
 श्रीगणेशपुराणको श्रवण गरिन् ४२-४३ । श्रीगणेशको
 आराधनामा निरत ती भक्तिमती कारीले श्रीगणेशपुराणको श्रवण
 र अराधनजनित पुण्यबाट पराक्रमी पुत्र प्राप्त गरिन् त्यसपछि
 अनेक पुत्र-पौत्र प्राप्त गरी मनोहर र महत्त्वमय संसारका सुख
 भोगेर अन्तमा श्रीगणेशको धाममा प्राप्त भइन् ४४-४५ । मगा
 राजकी धरै पुत्ररूपमध्य एउटी पुत्र तंगडा थिए तिनले पनि
 भक्तिपूर्वक लोमश ऋषिका मुखबाट श्रीगणेशपुराणको श्रवण
 गरे ४६ वर्षमा द्विगुण र शक्तिताका साथ अखण्ड
 रूपमा श्रीगणेशको भक्तिमा हुँदैर तिनले श्रीगणेशपुराणको
 श्रवण गरेका थिए । पुराण श्रवणपछि अनेक इच्छा अर्पण गरी
 तिनले त्यसमा ऋषिलाई सन्तुष्ट बनाए । श्रीगणेशपुराणको

सन्तोष्य लोमशं द्रव्यैस्ततोऽङ्घ्रिं समवाप सः ।

विजयं पुष्टिमायुष्यं प्राणान्ते धामतत्परः ॥४७॥

अष्टादशपुराणानां श्रवणे यत् फलं लभेत् ।

तदेकस्य पुराणस्य गणेशस्य श्रुतेर्भवेत् ॥४८॥

काकवन्ध्या बहुसुता श्रवणादस्य जायते ।

श्रवद्गर्भा भवेद् विप्रा दृढगर्भा भवत्वपि ॥४९॥

मृको वार्गाश्चा याति श्रवणान्मुनिपुङ्गवाः ।

वेदाध्ययनसम्पन्नो मान्योऽपि द्विजपुङ्गवः । ५० ।

शूद्रो वैश्यत्वमाप्नोति वैश्य क्षत्रियतामिदम् ।

क्षत्रियो द्विजतां याति स्मरणादप्यमुष्य हि ॥५१॥

कन्या तु लभते चास्याप्येकाध्यायस्य संश्रवात्

गुणवन् कुलीनञ्च पतिं साधुं धनान्वितम् ॥५२॥

जात्यन्यो लभते दृष्टिं पुराणस्यास्य संश्रवात् ।

यवतीर्थेषु यः स्नायाद् दद्याद् दानानि सर्वशः ॥५३॥

नत्फलं समवाप्नोति भक्त्या यः शुण्ठ्यादिदम् ।

यज्ञाग्निसाधने ग्रीष्मे हेमन्ते जलवासनम् ॥५४॥

वर्षास्वाकाशवासं यः कुरुते बहुवत्सरम् ।

नन् फलं प्राप्नुयान्मर्त्यं सश्रुतेऽध्यायपञ्चके ॥५५॥

अग्निहोत्रं सदा यस्तु मेवने भक्तिमान् नरः ।

नन् फलं हि पुराणस्य श्रवणादस्य जायते ॥५६॥

वृक्षाङ्गुष्ठेन यस्मिंष्टेद् वर्षाणामयुतं नरः ।

नञ्छ्यावश्रुतेऽस्य पुराणस्य तथा फलम् ॥५७॥

पुण्यवाट लगडा लो सगरपुत्रले खुडा प्राप्त गरेका थिए त्वतिमात्र होइन तिनले विजय, पुष्टि र आयुसमेत प्राप्त गरे अन्तमा श्रीगणेशको साधनामा तत्पर हुँदै ती पनि श्रीगणेशधाममा गए ॥४६-४७॥ अठार मन्त्रपुराणहरूको श्रवणबाट जुन फल प्राप्त गर्न सकिन्छ त्यो फल एउटै श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट प्राप्त हुन्छ ॥४८॥ एक पटकमात्र सन्तान जन्माउने काकवन्ध्या नारीले यो पुराण श्रवण गरेया ती पनि अनेक पुत्रको आम्न कर्न सक्दछिन् मटक पटक गर्भस्त्रावका कारण दु खी भएकी नारीले पनि यस पुराणको श्रवणबाट गर्भस्त्रावको दोषबाट मुक्त भई गर्भरक्षा गर्न समर्थ हुन्छिन् ॥४९॥ हे मुनिहरू ! श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट लाटो मानिस पनि वृहस्पतिसमान पार्थीको अधिपति हुन्छ । श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने ब्राह्मण उत्तम ब्राह्मण बन्दछ, मान्य हुन्छ र वेदाध्ययन सम्पन्न पनि हुन्छ । श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने शूद्र वैश्यजतिमा परिणत हुन्छ । यसै गरी श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्ने वैश्य क्षत्रिय जतिको रूपमा परिणत हुन्छ । श्रीगणेशपुराणको एउटा अध्यायमात्र श्रवण गर्नाले अविवाहित कन्याले गुणवान्, कुलीन, सज्जन र धनी पति प्राप्त गर्न सक्दछिन् ॥५०-५२॥ श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्नाले जन्मान्धहरूले पनि दृष्टिशक्ति प्राप्त गर्दछन् जसले भक्तिपूर्वक श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्दछ त्यसले सबै लोभमा स्नान र दान गरेको पुण्य प्राप्त गर्दछ । ग्रीष्म (जेठ आसर्)मा पञ्चाग्निस्नाधना हेमन्त (मंसिर पुष)मा पानीमा बसी जलसाधना, वर्षा (श्रावण, भदौ)मा खुला जमिनमा बसी वर्षासाधना जसले गर्दछ त्यसले गरेका ती सम्पूर्ण तपस्याको फल श्रीगणेशपुराणक पाँच अध्यायमात्र भक्तिपूर्वक पाठ र श्रवण गर्ने भक्तले प्राप्त गर्दछ ॥५३-५५॥ जुन भक्तिमान् मानिसले दिनटिनै अग्निहोत्र गर्दछ, त्यसले प्राप्त गर्ने पुण्य भक्ति-पूर्वक श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्ने मानिसले पनि प्राप्त गर्दछ ॥५६॥ कुनै मानिसले खुडाको बूढी ओलाले टेकेर उभिई दश हजार वर्षसम्म तपस्या गरी जुन फल प्राप्त गर्दछ त्यो फल श्रीगणेश-पुराणको श्रद्धापूर्वक दश अध्यायमात्र श्रवण गर्ने मानिसले प्राप्त गर्न सक्दछ यस कुरामा कुनै सन्देह छैन ॥५७॥ मानिसले

लभते मानवो भक्त्या निश्चितं नात्र संशयः ।
 आजन्मभरणाद्रित्यं शृणुयान्मानवो भूषे ॥५८॥
 पुराणान्तु गणेशस्य चक्रवर्ती भवेत् तु सः ।
 आजन्मभरणाद् यस्तु काशीवार्धं करोति च ॥५९॥
 तत्पुण्यं लभते मर्त्ये गणेशस्य पुराणतः ।
 सहस्रं पापमासान् यः प्रयागे स्नाति यानवः ॥६०॥
 तत्फलं लभते मर्त्ये पुराणस्यास्य संश्रवात् ।
 गोमतीसङ्गमे तद्वत् स्नानं भक्त्या करोति यः ॥६१॥
 तत्फलं कोटिगुणितं लभते चास्य संश्रवात्
 गणेशस्य पुराणं यः शृणुयाद् भक्तिमान् नरः ॥६२॥
 न भये तस्य शूलान् तु वज्राच्च चक्रिचक्रतः ।
 इदं च कथितं सर्वं पुराणञ्च सविस्तरम् ॥६३॥
 सम्पूर्णो महिमा वक्तुं न शक्या वर्षकोटिभिः ।
 ब्रह्मणा भण्मुखेनापि शेषेणापि मुनीश्वरैः ॥६४॥
 पुष्पाभिः पत्रिपृष्ठं यत् सर्वपापप्रणाशनम् ।
 सर्वकामप्रदं भुक्तिमुक्तिदं पुण्यवर्धनम् ॥६५॥
 गणेशस्य परेशस्य नानालीलाधरस्य च ।
 वक्तुं श्रोत्रोत्पहरं सर्वपाङ्गुल्यदधिकम् ॥६६॥

जन्मदेहि मृत्युसम्पन्नित्य श्रीगणेशपुराणको श्रवणं गर्नुर्गर्दछ
 जसले लसौ गर्दछ । न्या मानिस चक्रवर्ती राजा हुन्छ । जन्मदेहि
 भरणसम्पन्न जुन मानिसले काशीवास गरेको पुण्य आजन्म गर्दछ
 त्यसले प्राप्त गर्ने पुण्य श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्ने मानिसले
 पनि प्राप्त गर्दछ । कुनै मानिसले प्रयाग तीर्थमा रहेर एक
 हजार वर्षका माघ महिनाहरूमा नुहाउँदा जुन फल प्राप्त गर्छ
 त्यो फल श्रीगणेशपुराण श्रवण गर्ने मानिसले पनि प्राप्त गर्छ
 गङ्गा र गोमती नदीको सङ्गममा नुहाएर जुन फल प्राप्त हुन्छ
 त्यो फलभन्दा करौडौ गुणा धेरै फल श्रीगणेशपुराणको श्रवणबाट
 प्राप्त हुन्छ । जुन भक्तियान् मानिसले श्रीगणेशपुराणको श्रवण
 गर्दछ, त्यसलाई विचित्रको त्रिशूल इन्द्रको वज्र र नारायणको
 चक्रबाट पनि भय हुँदैन हे चक्षुर्विन्द । मैले तपाईंहरूलाई
 विस्तारपूर्वक यस्तो अपूर्व महिमा भएको भगवान् श्रीगणेशको
 चारो श्रीगणेशपुराण सुनाएँ ॥६८-६३॥ हे मुनिहरू श्रीगणेश-
 पुराणको श्रवणको सम्पूर्ण महिमा ब्रह्म स्कन्द र शेषनागले
 करोडौं वर्ष लगाएर पनि वर्णन गर्ने सक्दैनन् हे मुनिहरू ।
 तपाईंहरूले सबै पापलाई नष्ट गर्ने, सम्पूर्ण कामना परिपूर्ण
 गराउने, भुक्ति र मुक्ति दिने पुण्यको वृद्धि भराउने परमात्मा
 जेनैक लीलाधारी भगवान् श्रीगणेशको विषयमा सोध्नुभन्नुसार्
 मैले तपाईंहरूलाई वक्तु र श्रोत दुबैका पाण्डुको विनाश गर्ने
 र सम्पूर्ण मङ्गल प्रदान गर्ने श्रीगणेशपुराण सुनाएँ ॥६४-६६॥
 जय श्रीगणेश ।

ॐ इति श्रीगणेशपुराणान्तर्गत श्रीगणेशमाहात्म्ये सूत-शौनकादिसंवादे एकमोऽध्यायः ॥६॥

सतीशिवमणि मानाश्री दिव्यसङ्गी १ सज्जनमुकुटमणि पिलाश्री च्छामणि वक्रासक्त सुपुत्र पाण्ड्या पौरवर्गी निवासी
 प्रा ३० देवीप्राधव तत्कालद्वार पाण्डकल्याणमयी भगवती त्रिशक्तको इज्यस्वल अभिप्रेरण १ अगोष्ठ आर्जुनविस्मय
 नपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराणमाहात्म्यको पहिलो अध्याय पूर्ण भएको ॥

गजाननं भूतगणादिसेवितं कपित्थजम्बूफलचारुभक्षणम् ।
 उमासुत शोकविराशकारकं नयामि विघ्नेश्वरपादपङ्कजम् ।

श्रीमद्गणेशपुराणपाठविधिः

विधिनिर्देशः

कर्ताले प्रातःकालमा स्नानं करोति पवित्रं धारं प्राणायामं करोति त्रीन पटक आचमनं करोति मङ्गलपाठं गर्ते भगवान् गजाननलाई नमस्कारं गर्नुपर्दछ । त्यसपछि षोडशोपचारं पञ्चोपचारं अथवा मानसोपचारले भगवान् गणेश व्यास ब्रह्मा, नारद भृगु सूत एवं श्रीगणेशपुराण ग्रन्थको भक्तिपूर्वक पूजा गर्नुपर्दछ । पाठ आरम्भ गर्नुमन्दा पहिले ॐ गं गणपतये नमः अथवा ॐ वक्रतुण्डाय हुम् मन्त्रको १०८ अथवा २१ पटक जप गरेपछि तल बताइएकोअनुसार विनियोग गर्नुपर्दछ । विनियोगपछि ऋषिन्यास, हृदयान्यास करन्यास र ध्यान गर्नुपर्दछ ।।

प्रयोग

स्नानः शुचिभूत्वा प्राणनायक्य त्रिरात्रान्तो मङ्गलपाठपूर्वकं भगवन्तं गजाननं नमस्कुर्यात् । ततः षोडशोपचारैर्मानसोपचारैर्वा गजाननं व्यास ब्रह्माणं नारद भृगु सूतं श्रीमद्गणेशपुराणग्रन्थञ्च समक्तिमात्रं पूजयेत् । ततः पाठारम्भात् पूर्वं ॐ गं गणपतये नमः इत्यष्टाक्षरमन्त्रम्, ॐ वक्रतुण्डाय हुम् इति षडक्षरमन्त्रं षाष्टोत्तरशतशतमथसैक-विंशतिवारं जपेत् । ततो विनियोगं कुर्यात् ।

विनियोगः

अस्य श्रीमद्गणेशपुराणस्य स्तोत्रमन्त्रस्य श्रीमहागणपतिः ऋषिः, स्वानन्ददेशो ब्रह्मणस्पतिर्देवता, नामाविधानि छन्दसि, हुम् इति बीजम्, त्रुंगमिति शक्तिः स्वाहाशक्तिरिति कीलकम्, मम श्रीगजाननप्रसाद-सिद्ध्यर्थं श्रीमद्गणेशपुराणपाठं विनियोगः ।

ऋष्यादिन्यासः

ॐ महागणपतये नमः, इति शिरसि, नानाविधछन्दोभ्यो नमः इति मुखे, स्वानन्दभुवनवासिने ब्रह्मणस्पतये नमः इति हृदि हुम् इति बीजाय नमः, इति गुह्ये गम् इति शक्तये नमः इति पादयोः, स्वाहाशक्तिर्कीलकय नमः इति नामो श्रीमद्गजाननप्रसादसिद्ध्यर्थकपाठाय नमः इति सर्वाङ्गे ।

हृदयादिन्यास

ॐ गां हृदयाय नमः, ॐ गीं शिरसे स्वाहा, ॐ गूं शिखायै वषट्, ॐ गैं कवचाय हुम्, ॐ गीं नेत्रत्रयाय वीषट्, ॐ गं अस्त्राय फट् ।

करन्यासः

ॐ गां अङ्गुष्ठाभ्यां नमः, ॐ गीं तर्जनीभ्यां स्वाहा, ॐ गूं मध्यमाभ्यां वषट्, ॐ गैं अनामिकाभ्यां हुम्, ॐ गीं कनिष्ठिकाभ्यां वीषट्, ॐ गं करतलपृष्ठाभ्यां फट् ।

ध्यानम्

परं धाम परं ब्रह्म परेशं परमेश्वरम् । विघ्ननिघ्नकरं शान्तं पुष्टं कान्तं मननकम् ॥
मृगसुरेन्द्रं सिद्धेन्द्रं स्तुते स्तौमि परात्परम् । सुरपददिनेशञ्च गणेशं मङ्गलायनम् ॥

पाठारम्भपुष्पाञ्जलिः

अजनिर्विकल्पं निराकारमेकं निरानन्दमद्वैतमागन्धपूर्णम् ।
पर निर्गुणं निर्विशेषं निरीहं परब्रह्मरूपं गणेशं धजेम ॥

गुणानीतमाद्यं चिदानन्दरूपं चिदाभासक सर्वगं ज्ञानगन्धम् ।
मुनिध्येयमाकाशरूपं पणेशं परब्रह्मरूपं गणेशं धजेम ॥

जगत्कारणं कारणज्ञानरूपं सुगतिं सुखादिं दुःखादिं गणेशम् ।
जगद्व्यापिनं विश्ववन्द्यं सुरेशं परब्रह्मरूपं गणेशं धजेम ॥

रजायोगतो ब्रह्मरूपं श्रुतिज्ञं सदा कार्यसक्तं हृदा चिन्त्यरूपम् ।
जगत्कारकं सर्वविद्यानिधानं परब्रह्मरूपं गणेशं नता- स्मः ॥

मदा सत्त्वयोगं मुदा क्रीडमानं सुरासीन् हरन्तं जगत् पालयन्तम् ।
अनेकावतारं निजज्ञानहारं सदा विष्णुरूपं गणेशं नमामः ॥

तमोयोगिनं रुद्ररूपं त्रिनेत्रं जगद्भारकं तारकं ज्ञानहेतुम् ।
अनेकागमैः स्वं जनं बोधयन्तं सदा शर्वरूपं गणेशं नमामः ॥

तमस्तोमहारं जनाज्ञानहारं त्रयीवेदसारं परब्रह्मपारम् ।
मुनिज्ञानकारं विदूरे विकारं सदा ब्रह्मरूपं गणेशं नमामः ॥

निजैरोषधीस्तर्पयन्तं करीर्यैः पुरौघान् कलाभिः सुधास्त्राविणीभिः ।
दिनेशांशुसन्नापहारं द्विजेशं शशाङ्कस्वरूपं गणेशं नमामः ॥

प्रकाशस्वरूपं नभोवायुरूपं विकारादिहेतुं कलाकालभूतम् ।
अनेकक्रियाऽनेकशक्तिस्वरूपं सदा शक्तिरूपं गणेशं नमामः ॥

प्रधानस्वरूपं महत्तत्त्वरूपं धरावारिरूपं दिगीशादिरूपम् ।
असत्त्वस्वरूपं जगद्धेतुभूतं सदा विश्वरूपं गणेशं नता- स्मः ॥

तृतीये घन- म्थापयेदङ्घ्रियुग्मं जनो विघ्नसङ्घातं पीडा लभेत ।
लसत्सूर्यबिम्बे विशाले स्थितोऽयं जनो ध्वान्नबाधां कथं वा लभेत ॥

श्रीगणेशपुराणम् नेपालीभाषानुवादसहितम्

शुभारम्भमङ्गलम्

ॐ

सुमुखश्चैकदन्तश्च कपिलो गजकर्णकः ।
लम्बोदरश्च चिकटो विघ्ननाशो गणाधिपः ॥

धूपकेतुर्गणाध्यक्षो भालचन्द्रो गजाननः ।
द्वादशीतानि नामानि यः पठेच्छुणुयादपि ॥

विद्यारम्भे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ।
सङ्ग्रामे सङ्कटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥

शुक्लाम्बरधरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्नवदनं ध्यायेत् सर्वविघ्नोपशान्तये ॥३९॥

ॐ

श्रीगणेशपुराणम् उपासनाखण्डः

ॐ

उपासनाखण्डसारः

श्रीविघ्नेशपुराणभारमुद्दिनं व्यासाय धात्रा पुरा

तत्खण्डं प्रथमं महागणपतेश्वोपासनाख्यं यथा ।

संहर्तुं त्रिपुरं शिवेन गणपत्यादौ कृतं पूजनं

कर्तुं सृष्टिमिमां स्तुतः स विधिना व्यासेन बुद्ध्याप्तये ॥१॥

सङ्कष्टाश्च विनायकस्य च मनोः स्थानस्य तीर्थस्य वै

दूर्वाणां महिमेति भक्तिचरितं तत्पार्थिवस्यार्चनम् ।

तेभ्यो यैर्यदभीप्सितं गणपतिस्तत्तत्प्रतुष्टो ददौ

ताः सर्वा न समर्थ एव कथितुं ब्रह्मा कुतो मानवः ॥२॥

अर्थ प्राचीन समयमा ब्रह्माले वेदव्यासलाई गणेशपुराणको सार बताउनुभएको थियो । गणेशपुराणका दुई खण्डमध्ये पहिलो खण्ड उपासनाखण्ड हो यसमा चर्णन गरिएअनुसार सदाशिवले त्रिपुरको संहारका लागि सर्वप्रथम श्रीगणेशको आराधना गर्नुभयो त्यसपछि ब्रह्माले सृष्टिको रचना गर्न विधिपूर्वक श्रीगणेशको स्तुति गर्नुभयो वेदव्यासले बुद्धिप्राप्त गर्न श्रीगणेशको स्तवन गर्नुभयो भक्तिमय चरित्रको प्रस्तुति गर्ने क्रममा सङ्कष्टी देवी, श्रीगणेश श्रीगणेशका मन्त्र श्रीगणेशको धाम, श्रीगणेशका तीर्थ र दूर्वाङ्कुरको महिमा पनि यस खण्डमा बताइएको छ । यसमा भक्तिचर्याको उत्तम दृष्टान्तको रूपमा पार्थिव पूजाविधि प्रस्तुत गरिएको छ । श्रीगणेशमा भक्ति गर्ने साधकहरूमध्ये जसले जुन पदार्थ प्राप्त गर्ने इच्छा व्यक्त गरेका थिए ती सबैलाई श्रीगणेशले दर्शन दिएर कृतार्थ तुल्याउनुभएको थियो भगवान् श्रीगणेशको अपूर्व कृपा र दानको विषयमा ब्रह्मा पनि पुरापुर बताउन समर्थ हुनुहुन्न भने सामान्य मानिसले कसरी बताउन सक्छन् ?

ॐ

श्रीगणेशपुराणम्

उपासनाखण्डः

प्रथमोऽध्यायः

{ १ अध्याय }

ॐ

ॐ श्रीगणेशाय नमः ॐ

★ श्रीसरस्वत्यै नमः ★ श्रीगुरुभ्यो नमः ★

ॐ

नमस्तस्मै गणेशाय ब्रह्मविद्याप्रदायिने ।
यस्यागस्थायते नाम विघ्नसागरशोषणे ।

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाप्राज्ञ वेदशास्त्रविशारद ।
सर्वविघ्नानिधे त्वत्तो वक्ताऽद्यो नोऽपलभ्यते ॥१॥

जन्मजन्मान्तरीयं न स्थितं पुण्यं महत्तरम् ।
नेन सच्चर्जनं जातं सर्वज्ञस्य सतस्तव ॥२॥

वयं धन्यतमा लोके जीवितं नः सुजीवितम् ।
पितरो वेदशास्त्राणि तपोऽभ्यासश्च एव च ॥३॥

अष्टादशपुराणानि विस्तराच्छावितानि नः ।
अन्यान्यपि हि न श्रोतुमिच्छा नो वद सन्तम ॥४॥

शौनकेये महामन्त्रे सक्ता द्वादशवार्थिके ।
त्वत्कथाश्रुतपानाग्नौ नान्यद्विश्रामकारणम् ॥५॥

सूत उवाच

माधु पृष्टं महाभागा भवद्भिः पुण्यकर्मभिः ।
भाघूना सघचिन्तानां मतिलोकोपकारिणी ॥६॥

श्रीगणेशलाई नमस्कार गर्दछु । श्रीसरस्वतीलाई नमस्कार गर्दछु । श्रीगुरुदेवहरूका चरणकमलमा प्रणाम गर्दछु ।

विघ्नका सागरहरू सुकाउन अगस्त्य ऋषिसन्तान प्रभावशाली र्षव्रत नामले सम्पन्न विघ्नविनाशक एवं ब्रह्मविद्याका उपदेशक भगवान् श्रीगणेशका चरणकमलमा प्रणाम गर्दछु ।

ऋषिहस्तले प्रश्न गरे - अत्यन्त सम्पन्न प्रजाह्वाम सुहाएका वेद र शास्त्रका विशेषज्ञ सबै विद्वत्का निधि हे सूतज्यू शास्त्र र विद्याका विषयमा हजुरभन्दा विशेषज्ञ अर्को कत्ता कुनै छैन ॥१॥ जन्म-जन्मान्तरको महान् पुण्यका प्रतापबाट आज हामीले हजुरजस्ता सवज्ञ सज्जन र विद्वान्को दर्शन गर्ने उत्तम प्राप्त गर्नु । २ । आज संसारमा हामी धन्य छौं हाम्रो जीवन उत्तम जीवनका रूपमा परिणत भएको छ हाम्रा पितापुर्खा वेद एवं शास्त्र, तप र आश्रम व्यवस्था र्थिन धन्य भएका छन् । हजुरले हामीहरूलाई विस्तारपूर्वक अठार महापुराण सुनाउनुभएको छ । हे महापुरुष ! यसैगरी अरू पुराणहरूको विषयमा पनि हामी जिज्ञासा रहेको छ । ती पुराणहरूमा आधारित प्रवचन दिएर कल्याण गर्नुहुन हामी हजुरसँग अनुरोध गर्दछौं । ३-४ शौनक ऋषिको बाह्र वर्षसम्म चल्ने महायागमा हामी दीक्षित भएका छौं तपाईंको कथामृतपानभन्दा अर्को कुनै विश्रामको उपाय छैन ॥५॥

भूतजीले भग्नुभयो - उत्तम भाग्य भएका हे ऋषिहरू ! पुण्यकर्ममा प्रवृत्त हुनुभएका तपाईंहरूले उत्तम जिज्ञासा व्यक्त गर्नुभयो सर्वत्र समान दृष्टि भएका सज्जनहरूको बृद्धि निरन्तर लोकोपकारमा प्रवृत्त हुने गर्दछ ६ ॥ हे ब्राह्मण

प्रमापि परितोषोऽस्ति कथानां कथने द्विजाः ।

अतोऽहं साधुवृत्तेभ्यः कथयिष्ये विशेषतः ॥७॥

अन्यान्यपुराणानि वर्तनीऽष्टादशैव च ।

गणेश नारदीयं च नृसिंहादीन्यथापि च ॥८॥

गणेशस्य पुराणं धनत्रयो कथयाम्यहम्
दुर्लभ श्रवणं यस्य मर्त्यलोके विशेषतः ॥९॥

यस्य स्मरणमात्रेण कृतकृत्यो भवेन्नरः ।

प्रभावमस्य गदितुं नेशः शेषश्चानुमुखः ॥१०॥

सङ्क्षेपतोऽस्मीत्येतत् तथापि भवदाज्ञया ।

बहुजन्माजितैः पुण्यैरस्य तु श्रवणं भवेत् ॥११॥

पाण्डिङ्गी नास्तिकानां न भवेत् पापकर्मिणाम् ।

नित्यत्वात्त्रिगुणत्वाच्च अनादित्वाच्च तच्चरः ॥१२॥

गणेशस्य स्वरूपं न वक्तुं केनापि शक्यते ।

तथाप्युपासनासकैर्निर्गुणं तन्निरूप्यते ॥१३॥

ॐकाररूपी भगवान् यो वंदादौ प्रतिष्ठितः ।

यं सदा मुनयो देवाः स्मरन्तीन्द्रादयो हृदि ॥१४॥

यं पूजयन्ति सततं ब्रह्मेशानेन्द्रविष्णवः ॥

यो हेतुः सर्वजगतां सर्वकारणकारणम् ॥१५॥

यदाज्ञया कः सृजतेऽथ विष्णुः

यदाज्ञया घातनभातनोति ॥

यदाज्ञया संहरते हतेऽपि

यदाज्ञया सञ्चरते दिनेशः ॥१६॥

यदाज्ञया वाति समीरणोऽपि

यदाज्ञयापः प्रवहन्ति दिक्षु ।

यदाज्ञया घनि घनन्ति भूमी

यदाज्ञयाग्निर्ज्वलति त्रिलोके ॥१७॥

देवताहरू । तलाई पनि उत्तम कथाहरूको वस्तु भएर आदशको उपस्थापन गर्न पाउँदा ज्यादै सन्तोष लागेको छ । तसर्थ उत्तम चित्रले तुरुन्तै तपाईंहरूजस्ता विद्वान् श्रोताहरूका सामु मैले विशेषरूपमा शान्त र विद्याको विषयमा आधारित कथाहरूको प्रकाशन गर्नेछु । १७ । श्रीगणेशपुराण, नारदीयपुराण र नृसिंहपुराण आदि सर्व पुराणहरूको गणना गर्दा अठार महापुराणहरूमा छ भन्दा अठार छण्णपुराण पनि रहेका छन् । १८ ।

सबैप्रथम म तपाईंहरूसमक्ष श्रीगणेशपुराणको विषयबस्तु प्रकाशित गर्दछु । मर्त्यलोकमा श्रीगणेशपुराणको श्रवण अत्यन्त दुर्लभ मानिएको छ । १९ । भगवान् श्रीगणेशको नाम-स्मरणबाट मात्र मानिस कृतकृत्य हुन्छ । श्रीगणेशको प्रभुताको विषयमा सम्पूर्णतया बताउन शेषनारा र ब्रह्माजी पनि समर्थ हुनुहुन् । २० । वेस्तुत्यथ्य यस्तो भए तापनि म तपाईंहरूका आज्ञालाई शिरोपर गरेर सङ्क्षेपमा आफ्नो ज्ञानअनुसार श्रीगणेशपुराणको वर्णन गर्दछु । अनेक जन्ममा अजित धुपयले मात्र श्रीगणेशपुराण सुन्न पाइन्छ । २१ । पाण्डिङ्गी नास्तिक र पाण्डिङ्गी अनेक प्रवास गर्दा पनि श्रीगणेशपुराण सुन्ने मौभाग्यबाट वञ्चित हुन्छन् । तस्तुतः श्रीगणेश नित्य निर्गुण र अनादिस्वरूप हुनुहुन्छ । २२ । त्यस कारण श्रीगणेशको वास्तविक स्वरूप कसैले पनि चल्दैन । सन्दैना तथापि उपासकमा निरन्तर लाग्ने मानिसहरूले उहाँको स्वरूपलाई ज्ञात इच्छा गर्दछन् । त्यस कारण म सबैप्रथम श्रीगणेशका निर्गुण स्वरूपको विषयमा अवचन गर्दछु । २३ । श्रीगणेश ॐकाररूप भगवान् हुनुहुन्छ । उहाँ वैद आदि शास्त्रहरूमा ॐकारकै रूपमा विराजमान हुनुहुन्छ । श्रीगणेशलाई गुप्तिगण र इन्द्र आदि देवताहरूले हतयना स्मरण गर्दछन् । २४ । ब्रह्मा, शिव, विष्णु र इन्द्रले जसको निरन्तर आराधना गर्दछन्, जो सम्पूर्ण संसारका कारण हुनुहुन्छ, ती श्रीगणेश सबै कारणका पनि कारणस्तत्त्व हुनुहुन्छ । २५ । जसको आज्ञाबाट गरेर ब्रह्माजीले जगतको सृष्टि गर्नुहुन्छ, विष्णुले चल्न गनुहुन्छ र शिवजीले संहार गर्नुहुन्छ, जुन श्रीगणेशको आज्ञाका वशवर्ती भएर सूर्यनारायण निरन्तर आकाशमण्डलमा भ्रमण गर्नुहुन्छ । २६ । जसको आज्ञा पारेर पवन एवं चित्रण गर्दछन् । जसको आज्ञाअनुसार जस्ततन्त्र सम्पूर्ण विश्वमा फैलिएर रहन्छ । जुन श्रीगणेशको आज्ञाबाट ग्रह-पक्षवहरूले आप्ना किरण सस्तरमा फैलाउँछन्, जुन श्रीगणेशको आज्ञाबाट अग्निदेवता स्वर्ग, मर्त्य

तस्य दृष्टवर्तितं गुणं कस्यापि न निवर्तितम्
तदहं व. प्रवक्ष्यामि सादर श्रुयतां द्विजा. ॥१८॥

ब्रह्मणा कथितं पूर्वं व्यासायामिततेजसे ।
भृगवे कथितं तेन सोमकान्ताय तेन च ॥१९॥

व्रतैर्व्रजस्तपोभिश्च दानैस्तीर्थैश्च कोटयः ।
भवन्ति येषां पुण्यानां तेषां वृद्धिः प्रजायते । २०॥

गणेशाख्यपुराणस्य श्रवणं द्विजमनसा ।
माया येषां न संसारे न दारापत्यभूमिषु ॥२१॥

मयूरेशकथायां ते सादरा मुनिसत्तमा ।
श्रूयतामस्य महिमा सोमकान्तप्रसङ्गतः ॥२२॥

सौराष्ट्रे देवनगरे सोमकान्तोऽभवत्पुनः ।
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञो धर्मशास्त्रार्थतत्परः ॥२३॥

रजनागमहस्त्राणि हयानां द्विगुणानि च ।
शस्त्रिणां षट्सहस्राणि प्रयान्तमनुयानि च ॥२४॥

पदातयोऽप्यसङ्ख्यानां अग्निशस्त्रधरास्तथा ।
कांटण्डधारिणश्चान्ये निषङ्गदुषधारिणः ॥२५॥

वृद्ध्या बृहस्पतिं जिग्ये सम्पदा धनदञ्च यः ।
क्षमया पृथिवीं जिग्ये गाम्भीर्येण महोदधिम् । २६॥

मर्याचन्द्रमसौ जिग्ये भासा कान्त्या च यो नृपः ।
प्रतापेनाकलं जिग्ये सौन्दर्येण मनोभवम् । २७॥

वम्यामात्याः प्रवर्तिनः प्रज्झामन् दृढविक्रमाः ।
नीतिशास्त्रार्थतत्त्वज्ञाः परराष्ट्रविमर्दिनः ॥२८॥

रूपवान् प्रथमस्तत्र विद्याधीशस्तथापरः ।
क्षेमङ्करो ज्ञानगम्यः सुबलः परक्रमः स्मृतः ॥२९॥

एवं पातालमा जाज्वल्यमान बन्दछन् २७ । त्यस्ता ती पं मेधा श्रीगणेशको गुप्त र गहन चरित्रलाई आजसम्म कसैको सामु प्रकाशित गरिएको छैन । म आज तपाईंहरूसामु आदरपूर्वक न्यो चारित्र प्रकाशित गर्दछु । हे ब्राह्मणहरू ! श्रीगणेशको त्यो पावन चरित्र तपाईंहरूले आदरपूर्वक सुन्नुहोस् ॥१८॥ सर्वप्रथम ब्रह्मर्षिले आफ्ना अत्यन्त तेजस्वी शिष्य वेदव्यासलाई न्यो चरित्र बताउनुभएको थियो । वेदव्यासले भृगुऋषिलाई बताउनुभयो र भृगुऋषिले पनि त्यो पावन चरित्र आफ्ना शिष्य सोमकान्तलाई उपदेश गर्नुभएको थियो २९।

व्रत, यज्ञ तप, दान तीर्थाटनद्वारा बसले कोटि कोटि पुण्य अर्जित गरेका छन्, ती धर्मशाली साधकहरूका बुद्धिमान मात्र श्रीगणेशको चरित्र र श्रीगणेशपुराणको श्रवणमा जित्नामा पैदा हुन्छ ॥२०॥ हे उत्तम ब्राह्मणहरू ! संसारको ऐश्वर्य, पत्नी पुत्र र भूमिप्राप्तिमा जसको आसक्ति हुँदैन, ती पुण्यवान् पान्तिमहरूमात्र मयूरेशका नामबाट प्रसिद्ध हुनुभएका श्रीगणेशको पुराणामृत पान गर्न आदरपूर्वक लालचयित हुन्छन् । हे मुनिजन सोमकान्त नामक पाञ्चीन राजाको कथाप्रसङ्गबाट म तपाईंहरूलाई मयूरेश प्रभुको महिमा बताउँछु, तपाईंहरू सुन्नुहोस् ॥२१-२२॥ कुनै समयमा सौराष्ट्रको देवनगरमा सोमकान्त नामक राजा थिए ती वेद र शास्त्रका तत्त्वज्ञाना थिए र प्रमशालको ऊर्ध्वबोध एवं श्रयोमान चित्त तन्मय थिए २३ । ती राजा कतै जाँदा दश हजार हात्ती बस हजार घोडा र छ हजार रथ सेना तिनका अनुयायी बन्दथे २४, यी सेनाहरूका पछि अग्नेयस्त्रले नजिएका अमङ्गल पैदल सैनिक रहन्थे । धनु एवं ठोक्रा धारण गर्ने र नलग्नगरुले सुसज्जन बाँटहरू पनि तिनका अनुयायी बन्दथे ॥२५॥ राजा सोमकान्तले आफ्नो बुद्धिद्वारा बृहस्पति सम्पर्कद्वारा कुबेर राहणसीलतद्वारा पृथिवी गाम्भीर्यद्वारा महासागर, आभा र कान्तिद्वारा सूर्य एवं चन्द्रमा श्रुतद्वारा अग्निलाई र सौन्दर्यद्वारा कामदेवलाई परास्त गरेकाथिए ॥२६-२७॥ राजा सोमकान्तका बलवान्, दृढचरित्र पुरुषार्थी, नीतिशास्त्रका विशेषज्ञ, सत्पराष्ट्रलाई शौर्य र वीर्यले छिन्न-भिन्न तुल्याउन क्षमर्ष र गुणवान्का रूपमा संसारमा प्रख्यात पाँच महामान्य थिए ॥२८॥ ती पाँच जना महामान्यमा पहिला महामान्य रूपवान्, दोस्रो महामान्य विद्वार्थीश, तेस्रो महामान्य क्षेमङ्कर, चौथा महामान्य ज्ञानगम्य र पाँचौं महामान्य सुबलका

गजकायकरा नित्यं राज्ञ प्रियतमा भृशम् ।
 एतेर्नानाविधा देशा आक्रान्ताः स्वपराक्रमान् ॥३०॥
 एतेऽतिमुन्दरा नानाभूषावस्त्रैरलङ्कृताः ।
 तस्य गङ्गाऽभवद्भार्यो सुधर्मा गुणशालिनी ॥३१॥
 यद्रूपमवलम्ब्यैव रतिरम्भातिलोचनम् ।
 लज्जिता न मुखं ववरपि लेभिरे न च मेनिरे ॥३२॥
 अनेकगन्धचित्ते ताटङ्गे काञ्चने शुभे ।
 विभ्रती कर्णयोः कण्ठे निष्कमुक्ताफलानि च ॥३३॥
 कटौ रत्नमयी काञ्ची ताडणे वृक्षेऽङ्घ्रिगे ।
 अङ्गुलीयान्युत्तमानि करपादाङ्गुलीषु च ॥३४॥
 वामास्थनेकवर्णानि महार्हाणि सहस्रशः ।
 भगवद्भजनं सक्ता तथा चानिधिपूजनं ॥३५॥
 सेवनेऽहर्निशे भर्तृवचने च रता सदा
 हेमकण्ठ इति ख्यातपुत्रोऽभूदनयो शुभ ॥३६॥
 गजावुत्तमलो धीमान् विक्रमी शत्रुनाशनः ।
 एवमासीत् सोमकान्तः पृथिव्यां राजसत्तमः ॥३७॥
 सर्वान् राज्ञो वशे कृत्वा चक्रे राज्यं धरातले ।
 नित्यं धर्मरते यज्वा दाता त्यागी द्विजोत्तमाः ॥३८॥

नामवाट प्रसिद्ध थिए । ३० , ती सबै महापात्यहरू राजाको आज्ञापालक र प्रीतिपात्र पनि थिए । ती महामात्यहरूले आफ्नो पुरुषार्थ र पराक्रमबाट अनेक देशहरूमा आक्रमण गरी राजभलाइ विजयश्री दिलाउन सहयोग गरेका थिए ॥३०॥
 ती महामात्यहरू बहुमूल्य एवं सुन्दर गहना र वस्त्रहरूबाट अलङ्कृत थिए । राजा सोमकान्तकी सुधर्मा नामक रानी अत्यन्त गुणवती र रूपवती पनि थिइन् , ३१ । सुधर्माको रूपसौन्दर्य देखेर रति, रम्भा र तिलोत्तमाजस्ता अप्सराहरू पनि लज्जित हुन्थे । इधरिगस्त ती अप्सराहरूले कहीं पनि सुख पाउन सकेनन् र प्राप्त सुखलाई पनि सुखका रूपमा अनुभव गर्न सकेनन् । ३२ । अनेक रत्नहरूले तयार गरिएको मङ्गलमय ध्वर्णनिर्मित माडुवारी कानमा लगाएकी, कण्ठमा मोतीको हार र चुनको तिलहरी धारण गरिरहकी, कटिमा रत्नमय काञ्ची धारण गरी सुहाएकी, पाउहरूमा अत्यन्त उत्तम नूपुर लगाएकी, हात र पाउका औंलहरूमा सुन्दर खोटी बरेकी र बहुमूल्य वस्त्रालङ्कारद्वारा सुहाएकी महारानी सुधर्मा विलक्षण सौन्दर्यकी खानी थिइन् । ती निरन्तर भगवान्को भजनमा लागिपरेरहन्थिन् । तिनले सर्वे आतिथि-आभ्यागतको स्वागत - सेवा गर्दथिन् । ती पतिको सेवा र आज्ञापालनमा निरन्तर लाग्दक थिइन् । सोमकान्त राजा र सुधर्मा रानीका हेमकण्ठ नामबाट संसारमा विख्यात सुपुत्र थिए । ३३-३६ ।
 हेमकण्ठले एक लाख हस्तीको बल आफूमा धारण गरेका थिए । ती बुद्धिमान् र पराक्रमी पनि थिए । हेमकण्ठको नाम सुनेर शत्रुहरूको मुटु धर्धर कईँदथ्यो । उत्तम अर्थात् उत्तम पत्नी र उत्तम पुत्रद्वारा सम्पन्न श्री सोमकान्त राजा पृथिवीका उत्तम राजाका रूपमा प्रख्यात थिए ॥३७॥ । हे भूनिहरू , सोमकान्तले सबै राजाहरूलाई बधवनी तुल्याएर पृथिवीका राज्य गरे । ती राजा नित्य धर्माचरणमा तत्पर, यज्ञशील दानी र त्यागीका रूपमा संसारमा प्रसिद्ध भए ॥३८॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डे सोमकान्तवर्णनं नाम प्रथमोऽध्यायः

सर्वाङ्गिरोपनिषद्वाताश्री दिव्यलक्ष्मी र सज्जनमुकुटमणि पिताश्री घुडाभणि हकारलका सुपुत्र पाल्पा पोरकनी निवास प्रा. प्रा. वेणीयाथर
 हकालद्वारा परम्पराक्रमारी भागवती प्रिण्टिङ्गको ऊर्जस्वल अधिप्रेरण र अमीष आशीर्वादबाट नेपाली भाषामा अनुदित
 श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको सोमकान्तवर्णन शीर्षकान्वित पहिलो अध्याय पूर्ण भयो

ॐ

द्वितीयोऽध्यायः

{ २ अध्याय }

सून उवाच

श्रूयन्तरपृथग्धः सर्वे सोमकान्तस्य दुष्कृतम् ।
 अकस्मादभवत्तस्य गलत्कुष्ठोऽतिदुःखदः ॥१॥
 धर्मशीलस्य राज्ञोऽथ पूर्वकर्मविणक्तः ।
 शुभं चाप्यशुभं कर्म न मुञ्चति नरः क्वचित् ॥२॥
 यस्याः यस्यामवस्थायां कृतं भवति कर्म यत् ।
 तस्यां तस्यामवस्थायां भुज्यते प्राणिभिर्युवम् ॥३॥
 इ खसागरमग्नोऽभूदप्लवो जलधौ यथा ।
 वदनामलभद् बह्वी भुजङ्गेनेव दंशितः ॥४॥
 नानाश्वतसभाकीर्णः स्ववदन् इलम्बतः ।
 पूयशोणितवान् राजा कृमिभिर्विह्वलीकृतः ।
 अस्थिशेषोऽभवद्राजा यक्षगणैव समावृतः ॥५॥
 त्रिन्नथा व्याकुर्लाभृत सर्वेन्द्रियरुजान्वितः ।
 नतोऽमात्याङ्गौ राजा भनः संरुद्धय यत्नतः ॥६॥

राजोवाच

धेङ् मे राज्यञ्च रूपञ्च धिग्बलं जीवनं धनम् ।
 केनच कर्मबीजेन व्यसनं समुपस्थितम् ॥७॥
 कान्था सोमो जितो येन सोमकान्तजातोऽभवम्
 उनम माधवो दीना, श्रोत्रिया आश्रमा अधि ॥८॥
 जानिना पुत्रवज्जानयदा लोकास्तथा घरे ।
 यन मे निर्जिता ज्ञाणं शत्रुको घोररूपिणः ॥९॥
 उच म मकला पृथ्वी कृता स्ववशवर्तिनी ।
 मच्छगागधितो देवः परमात्मा सदाशिवः ॥१०॥
 इष्टपद्महीनेन चित्तनिग्रहकारिणा ।
 उच मे उपुषा पूर्वपिष्टगन्था निषेवितः ॥११॥

सूनतीले भन्नुभयो - हे ऋषिहरू ! राजा सोमकान्तको पाप र त्यसका परिणामका विषयमा म भन्दछु तपाईंहरू सुनुहोस् । एक दिन अचानक उनको शरीरमा अत्यन्त दुःखदायक पणै पीपले भएएको कुष्ठरोग देखियो जुन रोग लाग्दा मानिसका नङ्ग औंला अथवा नाक गल्छ झै भईछन् ॥१॥ पूर्वजन्ममा गरेको पापको परिणामबाट धर्मात्मा ती राजाले त्यो रोग व्यहोर्नु पर्‍यो । कस्तवमा शुभ अथवा अशुभ कर्मले कहिले पनि मानिसलाई छाड्दैन ॥२॥ जुन जुन अवस्थाभामा मानिसद्वारा कस्तो कर्म गरिन्छ, ती ती अवस्थामा त्यसको फल तिनले असंख्य भोग्नुपर्दछ ॥३॥ यसरी गलत्कुष्ठरोगले ग्रस्त राजा सोमकान्त गह्र सपुत्रको पाइमा हुँदा दुबडै दुःखका सागरमा डुबे । तिनले सर्पले डसेको प्राणोले छै धेरै वेदना भोग्नु पर्‍यो ॥४॥ अनेक भाउका छोपिल्लाल जेलिएका, शरीरबाट चारैतर्फ रगत चुहाइरहेका र पीपै पाथ् पथ् रगतै रगतले मुडिएका ती राजालाई भाउका कीशले अत्यन्त व्याकुल बनाए । स्वरोजले लोभ रोग भएरह तिनको शरीरमा हाडमात्र बाँकी थियो ॥५॥ सम्पूर्ण इन्द्रियमा रोग लागेको र चित्तले व्याकुल राजा सोमकान्तले दुलो प्रयासबाट मनलाई बाँधेर आफ्ना प्रहामान्यहरूसँग भने ॥६॥

राजाले भने - मेरो राज्य र रूपलाई धिक्कार छ मेरो सामर्थ्य जीवन र धनसम्पत्तिलाई धिक्कार छ । कुन कर्मबीजका कारण मलाई सामु यी विपत्ति आइलाग्यो ? मलाई थाहा छैन ॥७॥ आफ्नो कान्तिद्वारा सोम अर्धान् चन्द्रमालाई परास्त गरेका कारण म सामकान्त नामबाट चिनिन्छु । मैले सख्तन दीन-दुःखी श्रोत्रिय विद्वान्, ब्रह्मचर्य-गृहस्थ आदि आश्रम देशका नागरिक र अरुको पनि संरक्षण एवं पोषणलेन गरे । मैले आफ्ना कण्ठद्वारा भयङ्कर शत्रुहरूलाई संग्राममा जिते । मैले आफ्नो पुरुषार्थबाट सम्पूर्ण पृथिवीलाई आफ्नो अधिकारमा ल्याएँ । दुष्टसङ्गति-वर्जना र चित्तको निग्रहमा अप्यस्त रहने मैले परमात्मा सदाशिवजोको राम्ररी आराधना गरे । मैले आफ्नो जीवनका बितेका दिनहरूमा शरीरद्वारा अत्यन्त अभीष्ट मीठा र सुगन्धित पदार्थहरूको भोजन भई उपभोग गरे । आज मलाई त्यसै शरीरमा सपुत्र कुष्ठरोगको दुर्गन्ध भोग्नु-परिरहेको छ । त्यस कारण मैले जीवन व्यर्थ

तदिदानीं पूतिगन्धमनो मे जीवितं वृथा ।
अतोऽहङ्काननं यात्ये तर्बेणमभ्यनुज्ञया ॥१२॥
हेमकण्ठं सुतं सर्वे बुद्धियुक्तमसंयुतम् ।
मिच्छन् राज्यहेतार्षे घालयन्तु पराक्रमे ॥१३॥
इदानीं न प्रदर्शिष्ये मुखं लोके कथञ्चन ।
न मे राज्यैर्नदार्णैर्वा जीवितेन श्रियाऽपि वा ॥१४॥
प्रयोजनं महामात्या, कल्प्ये स्वहितं वने ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा निवपानाज्यान्तरुर्वातहतो यथा ॥१५॥
पूयशोणितघर्मैर्घैर्व्याध्नोऽसीं हि जयत्तथा ।
कोलाहले महानामोदधात्यानाञ्च योषिताम् ॥१६॥
हाहाकारश्च लोकानां क्षणमासीत् सुदारुणः ।
वस्त्रप्राञ्छनवानाद्यैरीषधैः क्षिप्रकारिभिः ॥१७॥
मणियन्त्रप्रयोगैस्तं सचेतवमकारयन् ।
त्वस्थे जाते नृपे तस्मिन्नपात्या प्राञ्चवत्रिदम् ॥१८॥

अमात्या ऊचुः

तव प्रसादादमरेन्द्रतुल्यं
भुक्तं मुखं सर्ववनेष्वसिद्धम् ।
कथं त्विदानीं त्वदंते वसाम्
कथञ्च जीवेम पशुघ्नतुल्या ॥१९॥
करेणु राज्यं तवसूनुके,
प्रभृतकोशो ब्रलवान् रिघुघ्न ।
विहाय सर्वं सुखयद्य राजन् !
सहैव थापस्तु वनाय गन्तुम् ॥२०॥

सूत उवाच

तलः सुधर्मा धवनं जगाद
वने नृपं सेवितुमेककीर ।
व्रजे सहानेन प्रधानवर्याः
प्रशिष्ट राज्यं सह मे सुतेन ॥२१॥

छ तमैले अब म छिट्टै सबसँग बिदावागि भई वनतर्फे लाग्दछु ॥८-१२॥ यसपछि सबै भाइभारदार र जनता मिलेर बुद्धि र पात्रक्रम दुवै गुणले सम्पन्न मेरा छोरा हेमकण्ठको राज्यतिष्ठक गहन र ती सबैले आफ्नो पलाकामगुण रक्षा हेमकण्ठको रक्षा गर्हन् ॥१३॥ अहिले म कुनै रूपमा पनि सबैका सानु आफ्नो मुख देखाउन छिदैन । मलाई अब राज्य, राजाहरू, राजपुत्रहरू र जीवनको पनि कुनै प्रयोजन रहेन । हे महामात्यहरू ! अब म वन गई आफ्नो हितका लागि परमार्थसाधना गर्ने चाहन्छु

सूतजीले भन्नुभयो- यसरी अपना मनका कुरा भनेर राजा संन्यास हावाले छलेको कुरा है मईस हले, १८-१५॥ हे विद्वान् भुविजन ! त्यसपछि पीय रगत र पसिनाका कारणले बुलुम्म भिजेका राजा सोमकान्तको मुर्च्छित अवस्था देखेर अपान्त्य र चरीहरूले ठूलो कोलहल गरे १६॥ त्यस बेला अन्यन्त दुःखित भएका जना दारुण चीत्कार म्प्राहेका थिए, कही बेरपछि सबैहरूले कपडाका टुक्राले रगत, पीय र पसिना बुझ्ने, लज्जा हवाको प्रसार गराउने, छिटो प्रभाव पार्ने औषधि खुवाउने र मन्त्रवेताका मन्त्रहरूको प्रयोग गराउनेजस्ता उपायहरूबाट राजालाई होशमा ल्याए । राजा सोमकान्त केही स्वस्थ देखिएपछि तिनलाई स्वस्थ गर्दै अमात्यहरूले आ आफ्ना भाव यसरी व्यक्त गरे १७-१८

अमात्यहरूले भने - हे महाराज ! हजुरको कृपबाट सबैसाधारणले भोग्न नपाउने र देवराज इन्द्रजस्ता देवहरूले भोग्ने सुखको हामीले भोग्न सक्छौं अहिले वनतर्फै लगानुभयो भने हजुरविना हामी कसरी बस्ने छौं ? हजुरलाई यस्तो हललमा जनमा पठाएर व्याधीमरि निहुर भई हामी यहाँ कसरी बस्न सक्छौं ? १९ हजुरका सुपुत्र हेमकण्ठ दृष्टदर्शाली बलवान् र शत्रुहन्ता हुनुहुन्छ । उहाँ एकै राज्यसञ्चालन गर्ने समर्थ हुनुहुन्छ र हामीविना पनि उहाँले राज्य गर्नुहुनेछ हामी सबै यो राज्यसुख त्याग गरी अहिले हजुरका साथ लागेर वन जान चाहन्छौं २०॥

सूतजीले भन्नुभयो- त्यसपछि राजा सुधर्मा भईन्- हे मन्त्रीहरू ! म वीरपुत्रकी आमा र वीर राजाकी पटरानी हुँ तसर्थ म मेरा पतिको पछि लागेर तहाँको सेवा गर्ने उद्देश्यले वन जान चाहन्छु तसर्थ तपाईंहरूले मेरा छोराका साथ हटो राज्य शासनको सञ्चालनमा सहयोग गर्नुपर्दछ ॥२१॥ प्राणीले

दुःखस्य भोक्ता न परोऽस्ति नैव

सुखस्य वा पूर्वकृतस्य जन्तो ।

यथा यथा कर्मफलं प्रसक्तं

तदेव भोग्यं स्वयमेव तद्भुक् ॥२२॥

मयापि नानाविधभोगवत्या

सुखेन राज्यं परिभुक्तमस्य ।

स्त्रीणां हि भर्त्रा गमनं सहैव

परत्र लोके मुनिभिः प्रदिष्टम् ॥२३॥

ततः पुत्रो हेमकण्ठो विनीतः शोकसङ्कुलः ।

उवाच तस्मिन् समये सोमकानामिदं वचनं ॥२४॥

हेमकण्ठ उवाच

न मे राज्येन दारैश्च प्राणार्थं न च दैरपि ।

त्वा विना नृपशार्दूल कृत्यं न क्षामि यत् क्वचिन् ॥२५॥

यथा स्नेहं विना दीपो विना प्राणं यथा तनुः ।

यथा मत्स्यं तथा राजैस्तथा विना धर्मपालक ! ॥२६॥

सूत उवाच

श्रुत्वा हृष्टमना राजा यूत्रं प्रोवाच धर्मतः ।

अधात्यानां सुधर्मायः पुत्रस्य वचनामृतम् ॥२७॥

राज्ञोवाच

पितृर्वाक्प्रयत्नो नित्यं श्रेष्ठो वा श्राद्धकृत्तथा ।

पिण्डदा या गयायान्तु स पुत्रः पुत्र उच्यते ॥२८॥

भक्तो नीत्या समायुक्तः कुरु राज्यं समाजया ।

अमन्ययुक्तः प्राधि त्वं पुत्रवत्चारिणो प्रजा ॥२९॥

धर्मशस्त्रार्थतन्वजो नीतिज्ञोऽखिलतोषकृत् ।

पितृनुद्विगते चस्तु स पुत्रः पुत्र उच्यते ॥३०॥

अहं वने गमिष्यामि गलत्कुष्ठोऽतिगर्हितः ।

पत्न्या सुधर्मया सार्धमनुजानीहि सुव्रत ॥३१॥

गरेका पूर्वकर्मको फलं दुःखं अथवा सुखको भोग अरुल
गर्हण, त्यसको भोक्ता ऊँ आफूमात्र हुन्छ । जसले जस्तो कर्मफल
भोगनुपर्ने हुन्छ त्यसले त्यो फल आफैले भोग्नुपर्दछ ॥२२॥

अनेक थरि विषयसुखको भोग गरिसकेको भेने मेरा पतिको
घटारानीका रूपमा राज्यसुख पनि भोगिसकेको छु । प्राचीन
मानिहरूले लोक र परलोक दुईमा नाराहरूले पतिको अनुगमन
गनुपर्दछ भनेको छु । तसर्थ म पनि मेरा पतिका साथ वन
जाँछु ॥२३॥ माता-पिताको कुरा सुनेरछि शोकले सलफ
मएस्को विनीत राजपुत्र हेमकण्ठले आफ्ना पिता सोमका-तलाई
मन्त्राघन गर्दै भने ॥२४॥

हेमकाण्ठले भने- हे राजसिंह मेरा पुत्य पिताश्री हजुरको
अभावमा मलाई राज्य, शान्ति, धन-सम्पत्ति र जीवन पनि चाहिँदैन
हजुरको सेवा गर्नुबाहेक मेरो अरु कुनै कर्तव्य छैन ॥२५॥
धर्मफलक हे महाराज ! विना गनको बत्ती जसरी व्यर्थ हुन्छ
त्यसै गरि विना प्राणको शरीर पनि व्यर्थ हुन्छ र अहिले मात्रै
हजुरविनाको यो राज्यभाग पनि व्यर्थ हुनेछ ॥२६॥

सूतजीले भन्नुभयो - हे मुनिजन ! अमान्य महारानी
सुधर्मा र छोरा हेमकण्ठको अमृतमय वचन सुनेर प्रसन्न भएकी
राजा सोमकान्तले आफ्ना छोरालाई शब्दोद्धत गर्दै भने ॥२७॥

सोमकान्तले भने- पिता जीविन हुँदा उनको आज्ञापालन
गर्ने पिता दिवङ्गत भएपछि तिथिका दिन श्रद्धापूर्वक श्राद्ध गर्ने
र गरातेर्थेवा गएर पिता एवं पुर्खाका लागि पिण्डदान गर्ने पुत्र
नै उत्तम पुत्र मानिन्छ ॥२८॥ हे छोरा ! त्यस कारण तिमाले
नीतिनिष्ठ भएर मेरो आज्ञाअनुसार राज्य गर अमात्यहरूलाई
साथ लिएर तिमाले सम्पूर्ण प्रजाको पुत्रवत् पालन गर ॥२९॥
जुन पुत्रले धर्मशास्त्रको रहस्य जान्दछ, सर्वलाई आफ्नो
व्यवहारबाट सन्तुष्ट तुल्याउँछ, नीतिशास्त्र जान्दछ र पित्रुहत्याका
उद्धारकार्यमा दत्तचित्त हुन्छ त्यस पुत्रलाई नै उत्तम पुत्र
भनिन्छ ॥३०॥ हे सुव्रत पुत्र ! शरीरका अङ्ग-प्रत्यङ्गलाई
सहाउने प्रकृति भएको यो कुष्ठरोग आफ्नो अत्यन्त दुःखिन
रूप भएको र आफ्नो अती पत्नी सुधर्माका साथ वन जानेछु
तिमीले पत्नीसँग वन जान अनुमति प्रदान गर ॥३१॥

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे नृपोत्पन्नगमननिश्चयो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥३॥

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे नृपोत्पन्नगमननिश्चयो नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥३॥

नृपोत्पन्न 'आन विक्षय' शीर्षकान्तित दोस्रो अध्याय पूर्ण भयो ॥६॥

तृतीयोऽध्यायः { ३ अध्याय }

सूत उवाच

तत उत्थाय राजा स गृहीत्वा दक्षिणे करे ।

पुत्रं विवेश हर्म्याग्रं यत्र मन्त्रयते सदा । १॥

यत्र सिंहासनं दिव्यं काञ्चनं बहुरत्नयुक् ।

मन्त्राप्रबालखचितं भानि शक्रपदं यथा । २॥

तत्रासनु- पितापुत्री भानौ द्वाबध्यनेकधा ।

प्रतिरत्नं गतौ यस्मात् समुदायवृत्ताविव । ३॥

आचारं प्रथमं ग्राहं नीतिं नानाविधां नृप ।

पुत्राय करुणायुक्तो यशसे स्वकुलस्थ च । ४॥

सोमकान्त उवाच

यामभात्रावशिष्टायां निशायां जागृतः पुमान्

त्यक्त्वा शय्यां शुचिस्थाने उपविश्य गुरुं स्मरेत् । ५॥

देवतां ध्यन्तयित्वेष्टां प्रणमत् स्तुतिपूर्वकम् ।

प्राथ्व्यं पृथ्वीं क्षमस्वेति पादस्पर्शं जगन्मये । ६॥

प्रातर्नमामि गणनाथमशेषहेतुं

ब्रह्मादिदेववरदं सकलागमाढ्यम् ।

धर्माशंक्रामफलदं जनमोक्षहेतुं

वाचाधगोचरमनादिमन्तरूपम् । ७॥

प्रातर्नमामि कमलापतिमुग्रवीर्यं

नानावतारनिरतं निजरक्षणाय ।

क्षीराब्धिवासधराधिपबन्धुमीशं

पापापहं रिपुहरं भवभुक्तिहेतुम् । ८॥

सूतजीले भन्नुभयो- राजा सोमकान्तले त्यहीबाट उठी आफ्नो छोराको दायाँ हात समातेर जहाँसधैँ गोप्य मन्त्रणाका लागि प्रयोग गरिने उत्तम राजभवनमा प्रवेश गरे । १॥ जुन राजभवनमा स्वर्णनिर्मित, रत्नमय र मंती एवं पुँगाले भरिभराउ, इन्द्रको सिंहासनसमान ज्योतिर्मय र दिव्य कान्तिले परिपूर्ण राजसिंहासन थियो । २॥ त्यस भवनमा प्रवेश गरेपछि ती पिता एवं पुत्र सहयोगमा जम्मा दुई रहे पनि तिनीहरूको बिम्ब प्रत्येक रत्नमा प्रतिबिम्बित भएको हुँदा समुदायसहित रहेजस्तै अनेकरूपमा देखिए । ३॥ पुत्रपार्थि दयालु बनेका राजा सोमकान्तले आफ्नो कुलको कीर्ति बढाउन सर्वप्रथम आचारशास्त्र र त्यसपछि अनेक नीतिशास्त्रको पनि उपदेश गरे । ४॥

सोमकान्तले धनि - हे पुत्र साधक मानिस राजाको एक प्रहर बाँकी छँदै उठ्नु पर्दछ । जागृत मानिसले शय्यान्त्याग गरेपछि पवित्र स्थानमा बसेर आफ्नो सदगुरुको स्मरण गर्नुपर्दछ । ५॥ त्यसपछि दृष्टेवताको चिन्तन गरी स्तुति गरेर प्रणाम गर्नुपर्दछ । अनि - 'हे जगन्मय स्वरूप धृषिनी म येश पाडले तपाईंलाई टेकँदैछु, घेरो यो अपराध क्षमा गर्नुहोस्' भनी प्रार्थना गर्नुपर्दछ । (त्यस बेला त्यसले श्रीगणेश आदि विभिन्न देवी-देवताहरूको तत्व लेखिएअनुसार स्तुति गर्नुपर्दछ) । ६॥ म यस पावन प्रातःकालमा सम्पूर्ण ब्रह्माण्डका उत्पत्तिकारण ब्रह्मा आदि देवतालाई पनि वरदान दिएर कृतार्थ तुल्याउने, सम्पूर्ण गल्लका खजाना घम अर्थ एवं कामनामक पुरुषार्थहरूको फल प्रदान गर्ने सुपात्र मानिसलाई ज्ञान दिएर मोक्षार्थ उन्मुख गराउने र बाणीद्वारा अज्ञेय अनादि-अनन्त स्वरूप भगवान् श्रीगणेशलाई नमस्कार गर्दछु । ७॥ म यस प्रातःकालमा प्रवण्ड पराक्रमी, आफ्ना भक्तको सुरक्षाका लागि अनेकौँ पटक अनेक थोरै अवस्था लिनहुने, क्षीरसागरमा रहेको शेषशय्यामा राखेर गनुहुने देवराज इन्द्रका भाइ भएका नाताले उपेन्द्रका नामबाट प्रसिद्ध, सबैका स्वामी एवं शास्ता, पापनाशक, शत्रुनाशक र उपासकलाई संसारको बन्धनदेखि मुक्त गराउने कार्यका प्रमुख हेतु कमलापति श्रीनारायणलाई नमस्कार गर्दछु । ८॥

प्रातर्नमामि गिरिजापतिमिन्दुमौलिं

व्याघ्राजिनखतमुदस्तदयं मनाजे ।

नागयणेश्वरादे भुरसिद्धजुष्टं

सर्पास्त्रिशूलडमस्तु दधतं पुगरिम् ॥१॥

प्रातर्नमामि दिननाथमघापहरं

गाढान्धकारहरमुत्तमलोकधन्धम् ।

खेत्रत्रयात्मकमुदस्तसुरारिमायां

ज्ञानिकहेतुमुरुशक्तिमुदारभावम् ॥२॥

प्रातर्नमामि गिरिजां प्रबभूविहेतुं

संसारसिन्धुपरपारकरीं त्रिनेत्राम् ।

नन्वादि कारणमुदस्तसुरारिमायां

पाद्यामयीं सुरभुनीन्नुतां सुरेशीम् ॥३॥

एवमन्यांश्च सस्मृत्य देवान् मुनिगणान्सुता ।

शान्त्यैरुपचर्यैश्च पूजयित्वा क्षमापयेत् ॥४॥

ल्लो नच्छेत् सोदपात्रो ग्रामस्य नैर्ऋतीं दिशम् ।

पृष्ठं गृह्णित्वा सुश्रेतां ब्राह्मणः क्षत्रियोऽरुणाम् ॥५॥

वैश्यशूद्रौ तथा श्यामां न नदीतीरतः खनेत् ॥

कैवर्गध्या न वल्मीकाद् ब्राह्मणागारतः क्वचित् ॥६॥

वृणादिनाच्छादयित्वा धरो मूत्रपुत्रीषयोः ।

कृन्वोन्मर्गं दिवा रात्रावुर्वर्धक्षिणदिङ्मुखः ॥७॥

असौ गुरुं प्रमृज्यैव तृणकाष्ठादिना नरः ।

मृच्छ्वारं मृदाऽर्द्धंश्च क्षालयेत् तदनन्तरम् ॥८॥

दण्डवारं वामहस्तं सप्तवारमुभौ करौ

निहु नद्यैकवारं तु वामहस्तं त्रिवारतः ॥९॥

य यस्य प्रातः कालमा चन्द्रमालाई मस्तकमा धारण गरेका कारण चन्द्रमौलिका नामबाट प्रसिद्ध, व्याघ्रचर्मद्वारा सुशोभित कामदेवलाई निन्दयतापूर्वक भस्म तुल्याउनुहुने नारायण एवं इन्द्रलाई वन्दन दिनुहुने देवता र सिद्धपुरुषहरूद्वारा सेवित सर्प, त्रिशूल र डमरु धारण गर्नुहुने, त्रिपुरारिका नामबाट प्रसिद्ध गिरिजा अर्थात् पार्वतीको श्वागी श्रीगङ्गा र भगवान्लाई नमस्कार गर्दछु ॥१॥ य यस्य प्रातः कालमा पापनाशक ब्रह्मा अन्धकारका नाशक उत्तम चरित्र भएका व्यक्तिकहरूद्वारा वन्दनीय ऋग, यजु र सामस्वरूप, मन्दहनामक दैत्यहरूको मायालाई छिन्न-भिन्न तुल्याउनुहुने, ज्ञानका एकमात्र कारण, प्रचण्ड प्रतापी र उदार स्वभावका श्वासुर नारायणलाई नमस्कार गर्दछु ॥२॥ य यस्य प्रातः कालमा सांसारिक ऐश्वर्यको एकमात्र कारण संसारमागबाट भक्तहरूलाई फल लगाउनुहुने अमोघ शक्तिका रूपमा विराजमान तीन नेत्रद्वारा शोभायमान पृथिवी आदि तत्त्वहरूको आधारभूमि महिषासुर आदि दैत्यममूहको त्रिनाशिनी, पाद्यामयी, देवता एवं मुनीहरूद्वारा सेवित र देवताहरूको पनि आराध्या भगवती गिरिनन्दिनी पार्वतीलाई नमस्कार गर्दछु ॥३॥ यसैगरी प्राधकले प्रदःकालमा आरु देवता एवं ऋषि मुनिहरूको पनि संस्मरण गरी मानस उपचारद्वारा युक्त-अराधना गरेर ती सबै देवता एवं ऋषि-मुनिहरू क्षमायाचना गर्नुपर्दछ ॥४॥ त्यसपछि हातमा कलशत्र लिएर मलमूत्रत्यागका निमित्त आफ्नो बस्तीबाट नैर्ऋत्य दिशातर्फ जानुपर्दछ । त्यस बेला ब्राह्मणले सेतो घटो, क्षत्रियले रातो घटो, वैश्य र शूद्रले कालो घटो खनेर सथमा राख्नुपर्दछ । त्यसरी घटो ग्रहण गर्दा नदीका तटका घटो, उर्वर जमिनको घटो, धमिराले उठाएको घटो र ब्राह्मणका घरमित्रको घटो उपयोग गर्नुहुने ॥५॥ शौचका लागि निर्धारित जग्गिनामा गई दिनको राखथमा उतरातिर र रातको समयमा दक्षिणतिर फर्केर मलमूत्रत्याग गर्नुपर्दछ ॥६॥ मलमूत्रत्याग गरेपछि तृण आदिद्वारा मलत्याग गर्ने इन्द्रियलाई राखेर शोधन गरी पाँच पटकसम्म घटो पायो लगाएर प्रक्षालन गर्नुपर्दछ ॥७॥ बायाँ हातलाई घटो पानीसँगै दश पटक सफा गर्नुपर्दछ । त्यसपछि दुबै हातलाई सप्त पटक घटो पानीले सफा गर्नुपर्दछ । भुवोन्द्रिसनाई एक पटक सफा

मूत्रोत्पर्गं क्षालयान द्वौ करौ च द्विवारतः ।

पादौ सदिक्वारं तु गृहस्थस्थेवमस्तिम् ॥१८॥

व्रतवान् द्विगुणं कुर्यान् त्रिगुणं व्रतगोचरः

यतिश्चतुर्गुणं कुर्याद् सप्तावर्धभ्यु मोनवान् ॥१९॥

अर्धं पादं दिवारात्रौ शौचं स्त्री शूद्र एव च ।

तत आचम्य काष्ठं तु क्षीरकण्टकवृक्षयोः ॥२०॥

गृहीत्वा प्रार्थनापूर्वं दन्ताग्निहो विप्रोधयेत् ।

बलमोजो यशस्तेजः पशुबुद्धिधनानि च ॥२१॥

मेघां ब्रह्मधियं चैव त्वं मं देहि वनस्पतेः ।

ततः शीतजले स्नानं कृत्वा मलहरं पुरा ॥२२॥

ततो मन्त्रंश्च गृह्योक्तैः सन्ध्योपास्तिं ततश्चरेत् ।

जघं होमञ्च स्वाध्यायं तर्पणं देवपूजनम् ॥२३॥

वंशदेवं तथाऽऽतिथ्यं भोजनं द्विजमाक्षिकम् ।

पूराणश्रवणं दानं परनिन्दाविवर्जनम् ॥२४॥

परोपकारं कुर्याच्च द्रव्यप्राणवचोमृतैः

परापकारं नो कुर्यादात्मस्तवनमेव च ॥२५॥

गुरुद्रोहं वदनिन्दां नास्तिक्यं पापसेवनम् ।

अमध्यभक्षणं चैव परदारनिषेवणम् ॥२६॥

स्वदारवर्जनं चैव कुर्यादनुगतिं चरेत् ।

मातापितृगुरुणां च गवां शुश्रूषणं सदा ॥२७॥

दीनाश्वकृपणेभ्यश्च वद्यादन्नं सबन्धकम् ।

प्राणान्मयेऽपि सत्यस्य त्यागं नैव समाचरेत् ॥२८॥

गरेपछि फेरि जायौ हातलाई तीन पटक चोख्वाउनु पर्दछ ।
मूत्रत्याग गर्दा आफ्ना दुबै हात दुई पटक राम्रो धुनु पर्दछ र
खुट्टा राम्रो सफा गर्नुपर्दछ । यो सबै विधि गृहस्थाहरूका
नागि विधान गरिस्को छ ॥१८-१८॥ कुनै खास व्रतको
अनुष्ठानमा लागेका गृहस्थले यदि बलाइएका क्रियाहरूको
सम्पादन गर्दा निर्धारित संख्याभन्दा दुई गुना बढी गर्नुपर्दछ ।
संख्यासीले भने चार गुना बढी सङ्ख्यामा उक्त क्रिया सम्पन्न
गर्नुपर्दछ । मौनव्रत लिने मानिसले रातको समयमा उक्त
क्रिया गर्नुपर्दछ भने यदि लोकिएको आधा सङ्ख्यामा कम
सम्पन्न गर्नुपर्दछ ॥१९॥ स्त्रीजातिले दिन एवं रात दुवै कालमा
निर्धारित सङ्ख्याको आधाभाब क्रियासम्पादन गर्दा हुन्छ भने
शूद्रले निर्धारित संख्याको एक चौथाई क्रिया सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
जर्जले घण्टी शौचकर्म सम्पन्न गरिसकेपछि आचमन गरी
चाँप हुने रुख र काँडा हुने रुखमध्ये कुनै एक रुखबाट
दक्षिण सङ्कलन गरी निम्नअनुसर आफूले दक्षिणका लागि
ग्रहण गरेका वनस्पतिको प्रार्थना गर्दै दौँत र जित्ने सफा
गर्नुपर्दछ- 'हे वनस्पति ! निम्नले बल ओज यश तेज
पशु, साम्पत्ति बुद्धि धन मेधा र ब्रह्मप्राप्तिको अनुष्ठान गराउने
बुद्धि मलाई प्रदान गर । त्यसपछि सर्वप्रथम भलप्रशसन
गर्ने उद्देश्यले चोमो पानीले नुहाएर आफ्ना गृह्यसूत्रले बताएका
मन्त्रद्वारा सन्ध्योपासन गर्नुपर्दछ । सन्ध्योपासनपछि जघ
होम, स्वाध्याय तर्पण देवपूजन, बलिबैश्वदेव अर्तिभ
सत्कर्तृजस्ता कर्म सम्पन्न गरी ब्राह्मणलाई भोजन
गराउनुपर्दछ र आफूले भोजन गर्नुपर्दछ यसै गरेर निम्न
पूराणश्रवण गर्दै परनिन्दाबाट जोगिएर छान प्राण एवं
वचनमृतद्वारा परोपकार गर्नुपर्दछ परन्तु कहिले पनि
साधकले आत्मप्रशंसा गर्नु हुँदैन ॥२०-२५॥ यसै गरि
साधकले गुरुद्रोह, वदनिन्दा नास्तिक व्यवहार पापसेवन
अमध्यभक्षण परस्त्रीगमन धर्मपतईत्यागराज्या काय गर्नु
हुँदैन र ऋतुकालमा धर्मपत्नीका साथ ऋतुधर्मको पालना
गर्नुपर्दछ । माता-पिता, गुरु र माईको सेवा गर्नुपर्दछ दीन-
दुःखी र गरीब-निम्नखालाई दान र अन्न दिनुपर्दछ । यसरी
उज्ज्वल जीवन बिताउँदै सद्गृहस्थले प्राण जाने अवस्थामा
पनि सत्यलाई छोड्नु हुँदैन जुन सज्जनमा ईश्वरको अनुग्रह

ईश्वरानुग्रहो येषां साधूनां च प्रपालनम्
 अपराधानुसारेण धर्मशास्त्रं विलोक्य च ॥३९॥
 पृष्ठा वा पण्डितान् दण्डं कुर्यात्त्रातिविशारद ।
 विश्रामो यस्य नैव स्यात् तत्र नो विश्वसेत् क्वचित् ॥३०॥
 विश्वस्तेऽन्यन्नविश्वासा न कर्तव्यो मुपूषता ।
 कृनर्कैऽथ विश्वस्ते कदापि न च विश्वसेत् ॥ ३१॥
 षड्गुणानां प्रयोगेण वर्धयेद् राष्ट्रमात्मनः ।
 दानं स्वशक्त्या कुर्वीत क्षीणतामन्यथा व्रजेत् ॥३२॥
 यं व्याकुलिते यानमधमं परिजक्षते
 चाम्दुष्टिर्नूतनवक्त्र उद्यदण्डो नृपो भवेत् ॥३३॥
 शृङ्गम्यैव भयाल्लोकाः स्वे स्वे धर्मे व्यवस्थिता ।
 अन्यथा नियमो न स्यान् पागव्यं स्वीयमित्यदः ॥३४॥
 अधमो यदि निन्देत स्तुवीत यदि वा क्वचित् ।
 न क्रुद्धत्र च तृष्येच्च किं तया र्चित्तयापि च ॥ ३५॥
 पूजायकारी यदि च पुनर्वा शरणं व्रजेत् ।
 इव च धनिका यः स्यात् परिपाल्य भदेव हि ॥३६॥
 मन्त्रगुप्तेः सदा कार्या तन्मूलं राज्यमुच्यते
 कर्त्तव्यं शङ्कपुं हित्वा ततोऽन्यान् विजयीत च ॥३७॥

भएको हुन्छ त्यस्ता राजाको सुरक्षा र चालन गर्नुपर्दछ
 नीतिनिपुण राजाले धर्मशास्त्रको अवलोकन गरेर अधम
 धर्मशास्त्रको विद्वान्हरूसँग सोधेर अपराधअनुसार दोषान्वि
 दण्डको कारवही गर्नुपर्दछ । जुन मानिससँग विश्वास गर्न
 सकिदैन अथवा नसले आफूमाथि विश्वास गर्दैनन्, निम्न
 कक्षले पनि विश्वास गर्न हुँदैन । विश्वस्त मानिससँग पनि
 धेरै विश्वास गर्नुहुँदैन । विश्वस्त मानिस भए पनि भिषका
 त्यसले आफूसँग दण्ड गर्दछ भने त्यसमाथि कहिल्यै विश्वास
 गर्न हुँदैन ॥२९-३१॥ सन्धि, विग्रह यान आसन द्वैर्धीभाव
 र संश्रयजस्ता ६ वटा राजनीतिक गुणहरूको प्रयोग गरी
 राजाले आफ्नो राज्यलाई समृद्ध र विकसित तुल्याउनुपर्दछ ।
 आफ्नो गच्छेअनुसार दान गर्नुपर्दछ, यसको विपरीत अतिवाय
 दान गरिन्छ भने राजा र राष्ट्र आर्थिक दृष्टिले क्षीण भएर
 जान्छन् ॥३२॥ शत्रु राजा विधत्तिग्रस्त भएको बन्दा त्यसमाथि
 जाइलाग्नु हुँदैन, त्यसलाई अधम कम मानिन्छ । राजाको
 गुप्तचरहरूको आँखाबाट राष्ट्रका गतिविधिको निरीक्षण
 गर्नुपर्दछ । दुतहरूको माध्यमबाट अन्य राजाहरूसँग भवाद
 गर्नुपर्दछ । दण्डलाई सधैं तरोताजा बनाई न्यायपूर्वक प्रयोग
 गर्नुपर्दछ ॥३३॥ संसारका मानिसहरू दण्डको डरले उग्र-
 आफ्नो कर्तव्यको पालनमा लागेका हुन्छन् । संसारमा दण्डको
 व्यवस्था हुनुथ्यो भने मानिसहरू अपराधित अराजक हुने
 थिए र चारैतिर छाडापन छाड्ने थियो, यो मेरो र यो तेरो
 भन्ने व्यवस्थामा आघात पर्दा बलिया मानिसमात्र संसारमा
 रहने थिए । ३४॥ अधम मानिसले निन्दा गर्दछ भने राजाले
 त्यसमाथि रीस गर्नुहुँदैन त्यसले स्तुति अथवा प्रशंसा गर्दछ
 भने सन्तोष गर्न पनि हुँदैन वास्तवमा अधमले गरेको
 निन्दाबाट कुनै हानि हुँदैन र त्यसले गरेको प्रशंसाबाट कुनै
 लाभ पनि हुँदैन । ३५ । पूजापकारी अर्थात् पाहेले कुनै
 बेला आफ्नो अपकार गर्ने मानिस शरणमा आउँछ भने त्यस्ता
 मानिसको सुरक्षा गर्नुपर्दछ । पाहेले सम्पन्न मानिस कारागार
 कक्षा हुन गई शरणमा आउँछ भने त्यसको पनि सुरक्षा
 गर्नुपर्दछ ॥३६॥ राजाले राज्यको समृद्धि र रक्षाका लागि
 गरिने मन्त्रणालाई गुप्त राख्नु पर्दछ । मन्त्रणा अथवा
 राजनीतिक गम्भीर चिन्तनकै आधारमा राज्यले गति लिएको

वृत्तिच्छेदं प्रजोच्छेदं देवनोज्जेदमेव च ।

आरामचैत्ययोरुच्छेदं न कुर्याद्विपरुषम् ॥३८॥

पर्वकाले ददेद् दानं यशस्वे त्यागमेव च ।

न मित्रवञ्चनां कुर्यात् स्त्रीषु गोप्यं वदेत् च ॥३९॥

ऋणलो व्याहणं चैव पट्टकतो गां समुच्छेत् ।

अकृतं न वदेत् क्वचपि सत्यं क्वापि न हापयेत् ॥४०॥

अमान्यानां प्रजाकाञ्च भृत्यानां चित्तहृद् भवेत् ।

वाहाणेभ्यो सम्पूर्याद् देवताभ्यः सदैव च ॥४१॥

सुत उवाच

इत्यन्यदपि शिक्षायां हेमकण्ठं सुतं नृपः ।

आचारं सह धर्मेण नीतिशास्त्रं यथाश्रुतम् ॥४२॥

क्षेमद्वारं रूपकान् विद्याधीशं तथैव च ।

आह्वयामास चामात्यान्सुभुङ्क्तं विलोक्य च ॥४३॥

सम्भारानुपकल्प्यैव नानास्थानगतानृपः

ब्राह्मणान् वंदविदुषो यज्ञकर्मसु निष्ठितान् ॥४४॥

राजोऽथ महतो राजपत्नीश्च सुहृदः स्वकार् ।

आह्वयामास नृपतिः श्रेणीमुख्यांश्च नागरान् ॥४५॥

अभिषेकावलोक्य पुत्रस्य रिपुघातिनः ।

राजेशा पूजयित्वेष्टदेवतां च यथानिधि ॥४६॥

प्राग्व्ययित्वा स्वस्त्ययने सात्पूजनपूर्वकम् ।

कृत्वाभ्युदयिकं श्राद्धं ब्राह्मणान्तर्प्य चान्धसा ॥४७॥

कारयित्वा यन्त्रघोषैरभिषेकं सुतस्य स ।

उवाच सोमकान्तस्त्रीन् सान्निमुख्यानिदं वचः ॥४८॥

हुं छ । कस्य क्रोध नाम मोह घट र मात्स्यजस्ता ६ वटा भित्री सत्रुहरूलाई जितेपछि मात्र रादाले अरु बाहिरी शत्रुहरूमाथि विजय प्राप्त गर्न सक्दछ ॥३७॥ कुनै पनि उत्तम राजाले कसैको जीविकाको छेत्र सन्तानको यश देवताको छेदन बगैँचा, घर यज्ञशाला मन्दिर आदिको छेदन पनि गर्न हुँदैन ॥३८॥ राजाले उत्तम पर्वहरूमा यथाशक्ति दान गर्नुपर्दछ । कोर्ति हुने काफका लागि त्याग देखाउनु पर्दछ आफ्ना मित्रहरूलाई घोका दिनु हुँदैन र नारीहरूसमक्ष गोप्य कुरा खोल्नु हुँदैन ॥३९॥ उत्तम राजाले ऋणमा दुवैका ब्राह्मणको उद्धार गर्नुपर्दछ, हिलोमा दुबैका गद्धको उद्धार गर्नुपर्दछ, कुनै अवस्थामा पनि मिथ्याभाषण गर्नुहुँदैन र कस्तै विपत्तिमा पनि सत्यलाई छोड्नु हुँदैन ॥४०॥ राजाले आफ्ना उत्तम व्यवहारबाट मन्त्री, प्रजा र सेवक-कर्मचारीहरूका हृदय जित्नु पर्दछ । तिनले सर्वदा ब्राह्मण र देवताहरूलाई सम्पकार गर्नुपर्दछ ॥४१॥

सुतजीले भजुभयो - राजा सोमकान्तले आफ्नो अनुभवअनुसार आफ्ना छोरा हेमकण्ठलाई सौ र यस्तै अरु पनि धर्म-आचार र नीतिशास्त्रसम्बन्धी शिक्षा दिए ॥४२॥ त्यसपछि क्षेमद्वार, रूपकान् र विद्याधीश नामक तीन जना महामान्यहरूलाई आफूलाई बोलाएर मुहुर्त हेराई राजाले विभिन्न तार्डमा छरिएका राज्याभिषेकका सामग्री जुटाए वेदको ज्ञान र यज्ञसञ्चालनमा निपुण ब्राह्मण दुना दुला राजा-शान्ने, आफ्ना मित्र-बन्धु, विभिन्न जात-जाति र वर्गका प्रतिनिधि नागरिकहरूलाई समेत आफ्ना प्रतापी र शत्रुसंहारक छोरा हेमकण्ठको राज्याभिषेकको अवलोकन गर्न आमन्त्रण गरे, सर्वप्रथम श्रीगणेशको अचना गरेर विधिपूर्वक इष्टदेवताको आराधना गरे । स्वस्तिवाचन गराई सात्त्विकपूजाका साथ आभ्युदयिक श्राद्ध पनि सम्पन्न गरे त्यसपछि निर्भिन्नत ब्रह्मजहन्मलाई सुस्वादु भोजनद्वारा तृप्त गराए ॥४३-४७॥ यसरी मन्त्रघोषपूर्वक छोरा हेमकण्ठको राज्याभिषेक सम्पन्न गरेपछि राजा सोमकान्तले आफ्ना तीनजना महामान्यसँग कुराकानी गरे ॥४८॥

राजोवाच

ममायं सुत इत्येवममात्या बुद्धिरस्तु वः ।

भवतामेव हस्तेषु सुत एष निरूपितः ॥४९॥

ममानुशासनं यद्वत् कृतं नीतिविशारदैः ।

तथास्य शासनं कार्यं श्रेणीमुख्यमपन्वितैः ॥५०॥

सोमकान्तले भने हे महामात्यहरू तपाईंहरूको हृदयमा यी हेमकण्ठ मेरो छोरा हुनु भन्ने बुद्धि पलाउनेछ, म अब बन्न जान लागें । तसर्थ मेरो यी छोरालाई मैले तपाईंहरूको जिम्मामा सुम्पेको छु ॥४९॥ मैले जसरी आज मेरो छोरालाई आचार र राजनीतिको विषयमा अनुशासन गर्ने अर्थात् उपदेश गर्ने एकैगरी नीतिवेत्ता तपाईं महामात्यहरूले पनि विभिन्न वर्ग, समूह र जातिका ठूला बडा पुरुषहरूसँगै साथमा लिएर मेरो छोराको राज्यसञ्चालनमा मार्गदर्शन गर्नुहुनेछ ॥५०॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे आचारोपदेशो नाम तृतीयोऽध्यायः

प्रा. डा. बंशीमाधव देवकोटाद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'आचारोपदेश' शीर्षकान्वित तस्रो अध्याय पूर्ण भयो ॥३॥

ॐ

चतुर्थोऽध्यायः { ४ अध्याय }

सूत उवाच

ज्ञानेऽभिषेके राजाऽसौ चकर द्विजपूजनम् ।
 मणिमुक्ताप्रवालानि दत्तौ साङ्गं गवा युतम् ॥१॥
 नोषयामास सर्वास्तान् गजगोऽश्वधनाशुकैः ।
 नानादेश्यानि वामांसि सुवर्णान्तर्गतानि च ॥२॥
 नानावर्णानि कार्पूरदेशजानि महान्ति च ।
 राजभ्यो राजपत्नीभ्यो ग्राममुख्येभ्य एव च ॥३॥
 तद्भृत्येभ्यो गुणिभ्यश्च दत्तौ राजा यथाहृतः ।
 अमात्येभ्यो ददावन्धान् ग्रामान् बहुधनान्यपि ॥४॥
 ततो धनं ययौ राजा तु खण्डशोकसमन्वितः ।
 पूर्वजन्मार्जितैर्दोषैरन्यन्तमलिनोऽशुचिः ॥५॥
 तस्मिन्प्रयाते लोकानां दृष्ट्वाकारो महानभूत् ।
 स्व स्वं कार्यं विहायैव प्रतिजग्मुर्जनाधिपम् ॥६॥
 अमात्या राजभार्य्यं च हेमकण्ठः मुहद्वृतः ।
 उत्तिष्ठन् प्रपद्यातामे स्खलन् धावन् रुदन्नपि ॥७॥
 अमात्यस्य नागस्रस्तु दुःखिता अप्यवस्थयन् ।
 गच्छन्तिद्वितयं गत्वा तस्थौ राजा क्षमाञ्चितः ॥८॥
 दृष्ट्वा वार्पिं शीतजलां नानावृक्षसमन्विताम् ।
 उवाच नागरान् सर्वानमात्यान् स्वजनानपि ॥९॥
 अपराद्धं मया चद् यच्चिरं राज्यं प्रकुर्यताम् ।
 तत् क्षान्त्य नमाम्येष बद्धबाहुलिपुटं जनाः ॥१०॥

सूतजीले शत्रुभया - राजा सामन्तसन्तले छार
 हेमकण्ठको राज्याभिषेक सम्पन्न गरिसकेपछि राज्याभिषेकः
 आयन्तित ब्राह्मणहरूको पूजा गरे । उनले यणि पोती
 मुगङ्गस्ता बहुमूल्य पदार्थ र गार्डसमेत अङ्ग पुष्पाए दान
 गरे ॥१॥ तिनले ती सबै ब्राह्मणहरूलाई हाती भंडा गद्द
 धन र वस्त्र दिएर सन्तुष्ट बनाए । त्यसपछि विभिन्न देशमा
 नयाँ भएका अनेक रङ्गका वस्त्र, कागमीर देशमा तयार
 गरिएका टूल आकार भएका दोसल्लाहरूसमेत आयन्तित
 राजा-रानी, ग्रामप्रधान, दिनका सेवक र गुणी सज्जनहरूलाई
 स्तानुसार प्रदान गरे । यसका साथै आफ्ना अमात्यहरूलाई
 पनि केही गाउँ ठिक्का रूपमा प्रदान गरी धेरै धन पनि
 प्रदान गरे ॥२-४॥ त्यसपछि पूर्वजन्मका अर्जित दोषहरूका
 कारण अन्यन्त मलिन र अशुचि स्वरूपमा देखिएका राजा
 सोमकान्त दुःख एवं शोकले युक्त भई जनका लागि प्रस्थान
 गरे ॥५॥ राजाको धन प्रस्थानपछि त्यहाँ मुनिहरूले दल
 हाहाकार गरे । सबै मानिस आ-आफ्ना काम छुडेर राजाका
 पछि लागे ॥६॥ पछि लाग्नेहरूमा महामन्त्र, महारानी र
 मित्रसहित छोरा हेमकण्ठ पनि थिए । पितालाई त्यसरी वचन
 जान लागेको देखेर हेमकण्ठका खुट्टा लबराए । केही बेर
 उभिएर अनि दौडिन थाले । त्यसपछि शोकसन्तप्त भएर
 भुईँमा पछरिएर अनि रात लागे । हेमकण्ठको त्यो अकम्प्य
 देखी दुःखी भएका अमात्य र नागरिकहरूले हेमकण्ठलाई
 त्यसो कर्ण अनुरोध गरे । यसरी चार कोश लागे दूरका
 बाने तय गरेपछि थर्कका राजा सोमकान्त उभिएर अनेक
 वृक्ष-वनस्पतिले चरितेर घेरिएको, चाम्लो पानी भएको पान्थुर्
 देखेर तिनले सबै प्रजाजन, स्वजन र अमात्यहरूलाई
 अनुरोधको मुद्रामा भने ॥९॥ हे मेरा प्यारा जन हो
 तिम्ले चित्कालसम्म राज्य गर्यो तपाईंहरूमार्फत जुन र जन्म
 अपराध गरे त्यसका लागि म आज हात जोडेर समायोजन
 गर्दछु मलाई क्षमा दिनुहोस् । तपाईंहरूले मेरा छोरा

कृपा विधेया पुत्रे मे यदि देवात् समागत ।
 विज्ञापयामि व सर्वान् मयि स्नेहो न हीयताम् ॥११॥
 गच्छन्तु नगरं सर्वे भस्त्रीवृद्धाः समागताः ।
 पुत्रेण पाल्यमाना मे तिष्ठन्तु विगनज्वराः ॥१२॥
 अनुजानन्तु मां सर्वे सुचिन्तो यथ्यह वनम् ।
 युष्मासु तु प्रयातेषु मनो मे निश्चले भवेत् ॥१३॥
 उपकारं महान्तं मे कुर्वन्तु कृपयाऽखिला ।
 दृ खिनो निष्ठुर वक्तु मर्तुकामोऽपि नोत्सहे ॥१४॥
 महत्पापं यद्यैवैतज्जन्यजन्यान्तरार्जितम् ।
 यद्विवांगो हि राज्यस्य लोकानां हितकारिणाम् ॥१५॥
 परन्तु किं करोम्येष यद् गलत्कुष्ठवानहम् ।
 सर्वाऽपि भवकृत भुङ्गे सुकृत दुष्कृत तथा ॥१६॥

सून उवाच

इति श्रुत्वा वचो राज्ञो मूर्च्छिता सुहृदस्तथा ।
 घनन्तं केचित् पणितर्कं शिरांसि भृशदुःखिता ॥१७॥
 केचित् परस्परं चक्रुरधिज्ञाः पण्डिताश्च ये ।
 साज्वनं पूर्वजातानां नृपाणां चरितैर्नृपे ॥१८॥
 अनिर्वाच्यामवस्थां तत् समीक्षेयुरथाऽपरे ।
 यथा स्वरूपे विज्ञाते योगिनो ज्ञानवृत्तयः ॥१९॥
 दुःखितं सौमकान्तं तं वनं गन्तुं समुत्सुकम् ।
 नियम्य दुःखं क्षेप्येण धीराः केचिदथाब्रुवन् ॥२०॥

जना ऊचुः

पौषयित्वा पालयित्वा न नस्त्वं त्यक्तुमर्हसि ।
 यथा न त्यजते शैत्यं जलमौष्ण्यं तनूनपात् ॥२१॥
 मर्यादां जलधिर्वापि मूर्यः प्राकाशयमेव च ।
 कथं वा नगरं यापस्त्वां विना जनवत्सल ॥२२॥

हेनकगठमाथ देवा गर्नुहुनेछु देवको कृपाबाट स्वस्थ भएर
 म फर्के भने मेरा सबै मुख दुःख तपाईंहरूलाई बताउने छु
 मेरो माया नमार्नु होला । अहिले स्त्री वृद्धसाहित सबै तपाईंहरू
 राजधानी फर्कनुहोस् । मेरा छोराको शासनमा उनीद्वारा मरक्षित
 भई चिरकालसम्म निश्चिन्त भएर रहनुहोस् तपाईंहरूले
 मलाई खुसीसाथ वन जान आज्ञा दिनुहोस् । तपाईंहरू खुसी
 भएर घर फर्किनुभएमा मेरो मन स्थिर हुनेछ १७-१८ । अहिले
 फकिंदेएर तपाईंहरूले ममाथि गुन लगाउनुहोस् । तपाईंहरूसमक्ष
 मर्न बेलाको पनि निष्ठुर भाषण गर्न म सकिदैन ॥१९॥ मैले
 जन्म-जन्मान्तरमा ठूलो पाप गरेको रहेछु । त्यस कारण आज
 मलाई अग्न्या हितैषी स्वजन, प्रजाजन र अमान्यजनहरूबाट
 टाढा भएर वनवास गर्नुपरेको छ । तर मेरो केही उपाय छैन । म
 आफै कुष्ठरोगी भएर दुःख पाइरहेको छु । सबैले आफूले गरेका
 राम्रा नराम्रा कर्मको फल भोग्नै पर्ने रहेछ । १५-१६॥

सूनजीले भन्नुभयो - राजा सोमकान्तका यी कउन
 सुनेर केही भित्र मज्जनहरू बेहोश भए, केहीले भाई दुःखी
 भएर दुबै हातले शिर पिट्न थाले, केही परस्परमा भावाविष्ट
 भई क्रुरा गर्न थाले, केही विद्वान् एव बुद्धिजीवीहरूले पुराना
 राजाहरूका चरित्र सदृशमय जीवन र दुःखमय अवस्थाको
 दृष्टान्त दिएर राजालाई सान्त्वना दिन थाले । १७-१८॥ कुनै
 मानिस त राजाको त्यो दयनीय अवस्था देखेर स्वरूपज्ञानप्राप्त
 योगहरू स्वरूपबंधमा बिलौन भएर अनिर्वचनीय अवस्थामा
 पुगे ॥१९॥ वन जान उत्सुक दुःखी राजा सोमकान्तलाई
 देखेर उत्फन्न भएको मन्तापलाई छेपले बाँधो केही धीर
 स्वभावका सज्जनहरू भन्न लागे ।

सज्जनहरूले भने - हे महाराजा ! पालन पोषण
 गरी हामीलाई हुकोएर अहिले चरबकै छाडी तपाईं वनमा
 नजानुहोस् जसरी पानीले चोसोषन छाड्दैन, आगीले तातोपत्र
 छाड्दैन, समुद्रले सीमा नाघ्दैन र सूर्यले प्रकाश छाड्दैन
 त्यसैगरी हाम्रा अभिभावक राजाले हामीलाई छोड्नु हुँदैन । हे
 जनप्रिय राजा ! हामी सबै तपाईंविना एस्तै कसरी राजधानी
 फर्कन सक्छौं ? ॥२०-२२॥ हे शत्रुनाशक राजा ! जसरी

यथोद्भूतिना हीनं व्योम तारान्वितं नृप ।
 पुरं तद्वज्र शोभेत त्वां विना शत्रुकर्षण ॥२३॥
 सहैव यामस्तीर्थानि द्वित्राणि त्रयमप्युत ।
 रूपं ते कान्तिमत् कान्त! भविता तीर्थमेवनान् ॥२४॥
 ततः सहैव यास्यामो नगरं ध्वजसङ्कुलम् ।
 हर्षेण महता युक्ता बाह्यवन्दिपुरं मरु ॥२५॥

सूत उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधेन खलमन्वितः ।
 उवाच राजा क्षात्रत्वा मेवं मेवं पुनः पुनः ॥२६॥
 ततोऽब्रवीद्धेमकण्ठः सामान्यो वत्सलं नृपम् ।
 स्नेहकारुण्यभावेन विनयेन समन्वितः ॥२७॥

पुत्र उवाच

विना त्वां नोत्सहे गन्तुं कर्तुं राज्यञ्च क्षीयितुम् ।
 न मया दृष्टपूर्वस्ते विरहस्तं सहे कथम् ॥२८॥

राजोवाच

एतदर्थं मया पूर्वं धर्मशास्त्रं सुनीतिमत्
 उपदिष्टं तव शुभं न वृथा कर्तुमर्हसि ॥२९॥
 श्रूयते जामदग्न्येन जननीं निहतां पुरा ।
 पितृवाक्यानुसंधेन नीतिज्ञेन सुधीमता ॥३०॥
 रामस्तु राज्यं त्यक्त्वैव वनं गतः सहानुजः ।
 अपृष्टा कारणं मीढां तत्प्राजं लक्ष्मणो वने ॥३१॥
 हेमकण्ठ ! पुरं शीघ्रममाल्यैस्त्रिभिरन्वितः ।
 अतो मम प्राज्ञया गच्छ कुरु राज्यं मयार्पितम् ॥३२॥
 विज्ञे यथा कार्यसक्ते चित्तं तस्य परात्मनि ।
 यथाऽवस्थापिते वित्ते चित्तं लोकस्य वर्तते ॥३३॥

ताराहरूले सम्पन्न भए पनि जून नभएको आकाश सुहाउँदैन
 त्यस्तरी नै हजुर नभएको नगर सुहाउने छैन ॥२३॥ हे प्यारा
 रम्भा ! हामी पनि तपाईंका साथ दुई-तीन तीर्थमा जान चाहन्छौं
 तपाईंको यो रोगजर्जर रूप पनि तीर्थसेवानाट कान्तिमय
 हुनेछ ॥२४॥

त्यसपछि ठूलो हर्षले सम्पन्न भएका हानीहरू तपाईंका
 साथ लागेर ध्वजा-पताकाले सुहाएको राजधानीमा बाजा-
 गाजा र स्तुतिपाठका साथ प्रवेश गर्नेछौं ॥२५॥

सूतजीले भन्नुभयो - जन्माका अनुरोधपूर्ण वचन
 सुनेर दुःख र क्रोधले युक्त भएकाले राजा सोमकान्तले सबैलाई
 हात जोडेर नमस्कार गर्दै 'यो कुरा हुन सक्छ' भन्ने वाक्य
 पटक-पटक दोहोर्‍याए ॥२६॥ त्यसपछि मन्त्रीसहित हेमकण्ठले
 दयालु राजासँग स्नेह र करुणा प्रकट गर्दै विनयपूर्ण स्वरमा
 भने ॥२७॥

हेमकण्ठले भने - पूज्य पिताश्री ! म हजुरविना घर
 फर्कन चाहन्छु, राज्य गर्न चाहन्छु र बाँच्न पनि चाहन्छु । मैले
 कहिल्यै पनि हजुरको वियोगको अनुभव गरेको छैन । अहिले
 त्यो वियोग कसरी सहन गरिँ ॥२८॥

राजाले भने - प्यारा पुत्र ! यस्तो परिस्थितिमा
 कर्तव्यपालन गर्नु पर्ने विधिव्यवस्थाका लागि मैले मङ्गलमय
 नीतिशास्त्र र धर्मशास्त्रको तिर्पीलाई उपदेश गरेको हुँ । त्यो
 उपदेशलाई तिमीले व्यर्थ बनाउन हुँदैन ॥२९॥ पहिले नीतिज्ञ
 र बुद्धिमान् महापुरुष परशुरामले आफ्नै पिताको अनुरोधमा
 आफ्नी आमाको घाँटी काटेका थिए भन्ने कुरा पुराण-
 वेत्ताहरूबाट सुन्न पाइन्छ ॥३०॥ श्रीराम पनि आफ्ना पिताको
 आज्ञा पाएर राज्यत्याग गरी भाइ लक्ष्मणका साथ वनवासका
 लागि ग्रन्थान गरेका थिए । लक्ष्मणले पनि कुनै कारण
 नसोधेकन श्रीसीतलाई वनमा एक्लै छाडेर रामको अनुगमन
 गरेका थिए ३१॥ बाबु हेमकण्ठ ! भरो आज्ञापालन गरी
 तीर्थजका असाध्यहरूका साथ तिमी छिटै राजधानी फर्किनु
 पर्छ र मैले जिम्मा लगाएको राज्यको पालन गर्नुपर्दछ ॥३२॥
 जस्तै विज्ञ जन कार्यमा व्यावृत्त भए पनि तिनको चित्त
 परमात्मामा नै लागिरहेको हुन्छ, जस्तै फलाफलो भगमा

तथा मयि वनं याते स्वानं मे न्वयि वर्तते
 दैवयोगेन सुभगो जातो यास्ये पुनर्मृहम् ॥३४॥
 भविष्यति तथा धर्मो मद्वाक्यकारिणस्तव ।
 न तथा सह यानेन तस्माद् गच्छ ब्रजाभि च ॥३५॥

सूत उवाच

अमान्या नागराः पुत्रं प्रयातुं कृतमानसाः ।
 कष्टेन महता युक्ता नमश्चक्रुर्नृपं तदा ॥३६॥
 अनुज्ञातास्ततस्तेन आशीर्भिरभिनन्द्य च ।
 प्रदक्षिणीकृत्य नृपं निवृत्ता नगरं प्रति ॥३७॥
 अग्रे कृत्वा महासेनां गजाश्चरथपत्तिनीम् ।
 छत्रध्वजयुतो मानी हेमकण्ठोऽगमत् पुरीम् ॥३८॥

संसारका मानिसको चित्त लागि रहेको हुन्छ त्यसैगरी म वन
 गएछि मेरो चित्त मेरा प्यारा पुत्र तिम्रीमा नै लागि रहेछ ।
 दैवयोगले म निको हुन र राम्रोसमेत हुन पाएँ भने म फेरि घर
 फर्कने छु ॥३३-३४॥ मेरो आज्ञापालन गर्ने तिम्रीहरू सबै
 पुण्यभागी हुनेछौं भर्खै वनजाँदा तिम्रीहरूलाई त्यो पुण्य
 प्राप्त हुनेछैन। त्यस कारण तिम्री राजधानीतर्फ जाऊ र म
 वनतर्फ जानेछु ॥३५॥

सूतजीले भन्नुभयो- राजाका साथ वन जानका लागि
 हउ गरिरहेका मन्त्री, नगरवासी जनता र हेमकण्ठसमेत सबैले
 राजाका स्वीकार गरी अनिच्छापूर्वक अत्यन्त कष्टले नगरतर्फ
 फर्कने विचार बनाएर राजालाई नमस्स्वर गरे ॥३६॥ राजाबाट
 आशीर्वाद एवं अभिनन्दनपूर्वक नगर फर्कनका लागि आज्ञाप्राप्त
 गरेका ती सबै राजाको परिक्रमा गरी नगरतर्फ फर्के ॥३७॥
 स्वाभिमानै हेमकण्ठ पनि छाना र छत्रजका साथ हात्ती घोडा
 रथ र पैदल सेनालाई आफ्ना अयाडि लगाएर राजधानीतर्फ
 फर्किए ॥३८॥

===== ॐ =====

इति श्रीगणेशपुराणे उपसनाखण्डे सोमकान्ततपोवनगमनं नाम चतुर्थोऽध्यायः

प्रा.ज्ञ. मेणीप्राध्वम ब्रह्मालुङ्गा नेपाली भाषामा अभूदित श्रीगणेशपुराण उपसनाखण्ड-३को 'हेमकण्ठको
 राज्याभिषेकपछि सोमकान्तको तपोवन प्रस्थान' शीर्षकान्वित चौथो अध्याय पूर्ण गर्दा ॥४॥

===== ॐ =====

पञ्चमोऽध्यायः { ५ अध्याय }

मृत उवाच

ततो मातरमध्येत्य स्नेहकान्तया धिया ।
तां जगद कथं मातन्त्यजसेऽनपराधिनम् ॥१॥

पुत्र उवाच

सहैव यातु पुत्रोऽयमिति वाच्यस्त्वया पिता ।
तव वाक्यानुरोधेन यदि मां सह नेष्यति ॥२॥
तदा मां सेवनं कुर्या न मे राज्ये मतिस्तथा ।
किं तद्राज्यं सुखं दद्याद्भवभ्यां रहितम्य मे ॥३॥

सुधर्मोवाच

एतावद् दुःखशंकाभ्यां युक्तो राजा न मे वचः ।
करिष्यति गहावाहो तस्माद् गच्छ ममाज्ञया ॥४॥
पातिश्रत्येन धर्मेण परवत्यस्मि बालक ।
धर्नुरन्यो न देवोऽस्ति योषितां मान्य एव च ॥५॥

सूत उवाच

इत्याकर्ण्य नमश्चक्रं मानसं ससुहृन् सूतः ।
प्रदक्षिणीकृत्य ततः पुत्रां प्राप्य पुरं ययौ ॥६॥
अलङ्कृतैर्नागरिकैः पताकाध्वजपल्लवैः ।
भिक्तमार्गं सुरात्मादृष्टं यश्चेन्नगरं तथा ॥७॥
दत्त्वा ताम्बूलवाससि विसृज्य स्वजनान् नृपः ।
प्रविवेश गृहं श्रीमद् हृषंशोकसमन्वितः ॥८॥
चकार राज्यं धर्मेण भूतवन् पालयन् प्रजाः ।
धर्मार्थकाममोक्षेषु यथाशिक्ष मनो दधे ॥९॥

सूतजीले भन्नुभयो - पिनासँग बिराजारी भई गजधानी फर्कन त्योको हेमकण्ठले आफ्ना पतिको अनुसरण गर्दै वन बाग लामोको आमा सुधर्मोक्त नजिकमा गएर कानत खरमा मने- 'हे आमा ! तपाईं मजस्तो निरपराध छारालाई एक्लै छोडेर किन वनतर्फ जाँदै हुनुहुन्छ ?' ॥१॥

हेमकण्ठले भने - आमा ! तपाईंले पिताश्रीलाई भनिदनुहोस् यो छोरा पनि हामीसँग वन जान्छ । तपाईंका अनुगोत्र स्वीकार गरी पिताश्रीले भलाई साधमा लागेमा मेरो भाला पिताको सेवा र सत्कार गर्ने अवसर खोने धेरै हुजुरहरूलाई वन पठाएर भलाई राज्य गर्न इच्छा छैन । हुजुरहरू मजस्तो त्यस रितो राज्यले भलाई के सुख देला ? ? ॥२-३॥

सुधर्मोले भनिन् - हे मातावाहु छंता ! त्यसो नु ख र शोकले जेलिएका निद्रा पिताले मेरो वचन स्विकार गर्नुहुन छैन । त्यस कारण निमो मेरो आज्ञाअनुसार राजधानी फर्की हे छोरा ! म पनि धर्तिद्वन्द्वात्मको अधीनमा छु । पलायक लक्ष्मी पतिभन्दा मान्य देवता अरू कुनै हुँदैन ॥४॥

सूतजीले भन्नुभयो - हेमकण्ठले आमाका ती कुरा सुनेपछि आफ्ना प्रियजन र मित्रहरूका साथ प्रदक्षिणा गरी आमालाई प्रणाम गरे अनि मातापिताको आज्ञा लिएर राजधानी फर्किए ॥५॥ तिनको राजधानी सिंगारिएका चरनगोह्रुबाट सुताएको धियो र ध्वजा-पताकाले अत्यन्त सुन्दर देखिन्थ्यो । त्यहाँका राजमार्गहरू छोड-फखाली राम्रा मुल्याइएका थिए र विभिन्न सुगन्धित पदार्थहरू छरी सुगन्धमय बनइएको थिए । त्यो राजधानी इन्द्रक आसरावती पुरोजस्तो देखिन्थ्यो ॥६॥ राजधानीमा पुगेपछि हेमकण्ठले माश्रमा काट्नका मानिसहरूलाई पान, सुपारी र लना-कण्डा दिएर बिदा गरे । त्यसपछि हर्ष र शोकमा दुबेका ती हेमकण्ठले ऐश्वर्यमयपत्र आफ्नो राज्यवनमा प्रवेश गरे ॥८॥ धर्मपुष्टक शसन गर्दै तिनले आफ्ना सत्तानको पालन गरेजस्तै प्रजाको पालन गरे । धर्म अर्थ, काम र मोक्षमयन्त्री क्रियाकलापहरूमा आफ्नो अध्ययन र ज्ञानअनुसार प्रवृत्त भए ॥९॥

ऋषय ऊचुः

कथं राजा सोमकान्तः किं वनं समुपागतः
किंसहायश्च किं चक्रे कर्म नो यद विस्तारत् ॥१०॥

सूत उवाच

हेतवः कथयिष्यामि सोमकान्तो यथा वनम् ।
गत्वा चकार यत् कार्यं सादरं शृणुतानघा ॥११॥
सुखलज्जानगम्याभ्याममात्याभ्यां सुधर्मया ।
धर्मपत्न्या युतोऽरण्यं प्रविवेश दुरसदम् ॥१२॥
अग्रतः प्रकनिर्याता मध्ये राजाऽथ पृष्ठतः ।
धर्मपत्नी सुधर्माऽगता सीतेव रामपृष्ठतः ॥१३॥
एकाशनाश्च चत्वार एकद्विज्जाम्बनालयाः ।
समसुखदुःखाश्चापि वनाद् वनमुपाययुः ॥१४॥
श्रुधातृषाश्चैर्वापि निम्नोन्नतगनाध्वभिः ।
अत्यन्तं कर्षिताश्छाद्यामाश्रित्योपाधिजन् स्वचित् ॥१५॥
पुनर्वनान्तरं गत्वा दृशुस्ते सरो महत् ।
यत्र मातङ्गसदृशा नका भान्ति सकच्छषाः ॥१६॥
तान्नास्तमालाः सरलाः प्रियाला वकुलाः शुभाः ।
सरलाः घनसा जम्बुनिम्बाश्चन्धवटादयः ॥१७॥
वृक्षा नानालताजालैर्वेष्टिताः परिनो बभूवुः ।
यत्रास्ते तिमिरं गच्छंति गिरिदर्युदरे यथा ॥१८॥
यत्र वायुः सुखम्पर्शं पद्मकादम्बगन्धवान् ।
यम्पान्नयन्ति पुनयः कुसुमानि फलानि च ॥१९॥
यत्र हमा वक्रा श्येना शुभा काकाश्च कोकिलाः ।
सारिकाश्चक्रवाकाश्च नाना रावान् विकुर्वते ॥२०॥

ब्रह्मिहस्तले संध्ये हे सूतः राजा सोमकान्तः
कसरी कुन वनमा प्राप्त भए ? कसको सहयोग लिएर उनले
के काम गरे ? हाम्रा यी प्रश्नहरूको विस्तारपूर्वक उत्तर
दिनुहोस् ॥१०॥

सूतजीले भन्नुभयो - हे निष्पाप मुनिजन । राजा
सोमकान्त जसरी वनमा गए र उनले जे गरे त्यस तिनको
धनगमनमा जे-जस्ता कारण रहेका थिए, ती सबैको विषयमा
म भन्तारहेछु। तपाईंहरू आदरपूर्वक सुनुहोस् ॥११॥ सुखल र
जानगम्य नामक दुईजना अमान्य र सुष्ठमा नामक आफ्नी
धर्मपत्नीका साथ राजा सोमकान्त दुर्गम वनमा प्राप्त भए। १२
वनप्रस्थान गर्दा राजाका अगाडि दुईजना अमान्य थिए, बीचमा
आफै राजा सोमकान्त थिए र तिनका पछाडि रामको पछि
सीतेले वन जाने सीतासमान रानी सुधर्मा हिँडिरहेकी थिइन् ॥१३॥
एउटा माँडाभा पाकेको भोजन गर्ने समानचित्त समान आमन
र समान आश्रय लिएर वनवासका दिन बिताइरहेका ती चार
जना एउटा वनबाट अर्को वनतर्फ नित्य यात्रा गरिरहेका
देखिन्थे ॥१४॥ कुनै दिन भोक, तिर्खा र थकाइले क्लान्त
बोका, उक्कला र झोराका बाटाहरूमा अनवरत यात्राका
कारण अत्यन्त दुर्बल देखिने ती चार जना एउटा रुखकी
छायामा गएर बसेका थिए ॥१५॥ छायामा केहीबेर विश्राम
गरिपछि ती सबै अर्को वनतर्फ लागे र तिनले त्यहाँ एउटा
विशाल सरोवर देखे । जुन सरोवरमा हालीसम्मल गोहीहरू
कछुवाका साथ घाँसीमा सुहाएका थिए ॥१६॥ सरोवरका
वरिपरि ताडो तमाल, सल्लो, औँप, मौलसिरी घृपी, कटहर
जामुनो, नीम, पीपल र का जानिका रुखहरू अनेक थरि
लहराले जेलिन्छ सुहाएका थिए । जहाँ पर्वतको मुफमा
अनुभव गरिने कालो अन्धकारझैं यता अन्धकार छारको थियो,
जहाँ कमल र कदमका गन्ध बोकाको आनन्ददायक मन्द पवन
प्रवाहित थियो जुन वनबाट कमल र कदमलाई मुनिहरूका
नित्य पूजाका लागि टिपेर लैजाने गर्दथे ॥१७-१९॥ हे मुनिजन ।
जहाँ अत्यन्त आकर्षक हाँस, वकुल्ला, बाज, कौवा कोइली
मैना र चछेवा नामक चराहरूले अनेक थरि स्वर निकालेर
वातावरणमा सङ्गीतमयता प्रदान गरेका थिए ॥२०॥ जहाँ

न यत्र शीतोष्णकराशुसन्धि-

नानालतापुष्पकुजाश्रितानाम् ।

क्षुण्णभयं यत्र न धैर्यं मृत्यु-

स्वर्गे यथा पुण्यवतां द्विजेन्द्राः ॥२१॥

तत्र गत्वा जले सर्वे ध्रुव शीतं श्रमणहम्
स्नान्वा नित्यक्रियां कृत्वा फलानि वृभुजुक्षु ते ॥२२॥

सुष्याय च क्षणं राजा कच्छं कोमलवालुके ।
धर्मपत्नी सुधर्मा च पादसवाहने स्थिता ॥२३॥

तस्यानुमतमाज्ञाय द्वावमात्यावगच्छताम् ।
आदानु कन्दमूलानि फलानि च त्रिसानि च ॥२४॥

ददर्श तत्राद्भुतरूपमुग्रं
बालं सुधर्मा प्रभया ज्वलनम्
उत्कृष्टरूपस्य कृते स्मरं तं
जातं पुरा जलमिति स्म मेने ॥२५॥

दृष्ट्वा तं सा जहृषे सुधर्मा
मेने च तं मा हितकारिणञ्च ।
क्षुब्धं प्रमर्गं हृदयं समीक्ष्या-
पकारिणं चोपकरं हि वक्ति ॥२६॥

पप्रच्छ तं कश्च कुतः प्रयातः-
कस्यासि पुत्रो जन्तूनां च का ते ।
वदस्व शब्दामृतधारया मे
सखेव कर्णौ परितोषयाशु ॥२७॥

सूत उवाच
इति स्म षष्ठः स जगाद बाल-
स्तां राजपुत्रीं सुधर्या गिरा मे ।
पिता भृगुर्धर्मिनि ! मे पुत्रमा
माता जलार्थी स्वगृहादिहाणाम् ॥२८॥

च्यवनः खलु नाम्नाहं पितुराज्ञाकर शुभे ।
त्वं च का कतमोऽयं ते कथं वनमिदं गतः ॥२९॥

लहरा फूल फुलेका थिए । रुखको छायादार आश्रयमा
बस्नेहरूका लागि प्रचण्ड सूर्यका ताता किण्व र चन्द्रमाका
चीसा किरणको काहिल्यै पनि संयोग हुनथ्यो । जहाँ
पुण्यवानहरूले भोक र तिखाको दुःख अनुभव गर्दैनथे र
जहाँ मानिसहरूले मृत्युको पीडा पनि व्यहोर्नु पर्दैनथ्यो ॥२१॥
ती सबैले त्यहाँ गई थकाई मैदाहृदिने पीठो पानी खाए
नृहाएर नित्यक्रिया सम्पन्न गरी मोटा फल पनि खाए ॥२२॥
त्यसपछि तलाउको कोमल बालुमा नरको विज्जरामा पल्टिएक
राजा सोमकान्त निदाए तिनको धर्मपत्नी सुधर्म आफ्ना पति
सोमकान्तको पाठ दबाएर सेवा गर्ने थालिन् २३॥ राजा
सोमकान्तको अज्ञा पाएर साथमा आएका दुईजना अमात्यहरू
कन्दमूल, फल र कमलका झोठ सङ्ग्रह गर्न गए २४॥
अमात्यहरू हिँडेपछि सुधर्माले त्यहाँ अद्भुत सुन्दर प्रखर
तेजस्वी र कान्तिद्वारा देदीप्यमान एउटा बालकलाई देखिन्
तिनले त्यस बालकलाई देखेर त्यसको अद्भुत रूपका कारण
कामदेव नै फेरि पैदा भएर आएजस्तो मानिन् । २५॥ सुधर्मा
त्यस बालकको दर्शन पाएर उत्कृष्ट प्रसन्न भइन् । तिनले
त्यसलाई आफ्नो हितैवी पनि मानिन् । हुन पनि कुनै पनि
क्रुद्ध मानिसलाई देख्दा यो अपराधी हो भन्ने र कुनै प्रसन्न
मानिसलाई देख्दा यो उपकारी हो भन्ने कुनै आफ्नै मनले
भनिरहेको हुन्छ २६ सुधर्माले ती बालकसँग सोधिन् -
बाबु ! तिम्रो को हो ? कहाँबाट आएका हो ? कस्का छोरा
हो ? तिम्रो आमा को हुन् ? यी प्रश्नहरूको उत्तर दिने सन्दर्भमा
तिनले जस्तै आफ्ना वचनमृतको घास प्रवाहित गरेर मरे
मनलाई छिटो सन्तुष्ट तुल्याऊ । २७ ।

सूतजीले भन्नुभयो - हे मुनिहरू ! सुधर्माद्वारा प्रश्न
गरिएका ती बालकले आफ्नो अमृतमय वचनद्वारा उत्तर दिए-
हे आदश नारी मेरा पिताको नाम भृगु ऋषि हो र मेरो आम्नालाई
पुलोना भन्दछन् । म अहिले यहाँ पानी लिन आएको छु ॥२८॥
हे सुमङ्गली नारी ! मेरो नाम च्यवन हो म पिताको आज्ञाफल
गर्ने पुत्र हुँ । तपाईं को हुनुहुन्छ ? तपाईंसँगै रहेका यी पुरुष
को हुन् र किन तपाईं यो वनमा आउनुभएको छ ? ॥२९॥

स्रवन्ति कथमङ्गानि वर्षाकाले गिरिरिव ।
 अतिदुर्गन्धता चास्य केन वा वद कर्मणा ॥३०॥
 कृमिभारसमाकीर्णममुं वा सेवसे कथम् ।
 स्वयं चारुता भूत्वा सुकुमारी सुलोचना ॥३१॥
 चारुप्रसन्नवदना चारुसर्वाङ्गशोभिनी ।
 कच्चित्पूर्वं न पित्रा ते सुहृद्भिर्भ्रातृभिर्द्विजैः ॥३२॥
 विज्ञातोऽयं वरः कुप्यी कृमिभागकुलोऽपि च ।
 कथमेनं वृत्तवती दुर्गमस्त्रागता वनम् ॥३३॥

सून उवाच

इति पृष्ट्वा सुधर्मा सा मुनिपुत्रेण धीमता ।
 व्याचष्टे सकलं तस्मै शोकहर्षसमन्विता ॥३४॥

सुधर्मोवाच

सौराष्ट्रदेशे विख्यातं देवतारुख्यं पुरं महत् ।
 तत्राऽयं सोमकान्तो मे भर्ता राज्यं चकार ह ॥३५॥
 अतिभानी वदान्यश्च शूरो दृढपराक्रमः
 असङ्ख्यातबलोपेतो रिपुप्राष्टविमर्दनः ॥३६॥
 यज्वाऽतिसुन्दरः श्रीमान् सुहृदानन्दकारकः ।
 विवेक्ता सर्वकार्याणां नीतिशास्त्रविशारदः ॥३७॥
 राज्यं स्वं ब्रुभुजे राजा बहुकालं द्विजोत्तम ।
 उमावस्थां सम्प्राप्तः पूर्वकर्मनिपाकतः ॥३८॥
 अमात्यद्वयसंयुक्तो वनमतत् सप्रागतः
 भ्रमन्ती पृष्ठलग्नाऽस्य पुत्रे राज्यं प्रयच्छत ॥३९॥

वर्षाकालमा पर्वतबाट पानीको धारा बगेझै तपईका नबिक रहेका यो पुरुषका अङ्ग प्रत्यङ्गहरूबाट किन पीप र गतका धारा बगिरहेका छन् ? कुन कर्मले गर्दा यिनका शरीरबाट घोर दुर्गन्ध आइरहेको छ ? मलाई उत्तर दिनुहोस् ॥३०॥ तपाईं आफू सुकुमा नारी हुनुहुन्छ सुकुमारी र सुनयना पनि हुनुहुन्छ तर कोरैकीटाको पारी बोक्ने यस्ता दुर्गन्धित र भिन लाग्दा मानिसको सेवा किन गरिरहनुभएको छ ? ॥३१॥ तपाईं सुन्दरी एवं उज्यालो अनुहारकी हुनुहुन्छ र आफ्ना अङ्ग प्रत्यङ्गमा रहेको सौन्दर्यले सुहाउनुभएको छ यस्तो तपाईंसँग यो धिन लाग्ने कोरै कोराको पारी बोक्ने कुष्ठरोगी पुरुषसँग विवाहको प्रस्ताव आउँदा के तपाईंका पिताले आफ्ना मित्र दाजुभाइ र ब्राह्मणहरूसँग राखरी बुझ्ने प्रयास गर्नुभएन ? तपाईं आफै पनि किन यस्ता पुरुषसँग विवाह गर्न राजी हुनुभयो र वरण गर्नुभयो ? केहि यस्ता पुरुषसँग किन यस दुर्गम वनमा आउनुभयो ? ॥३२-३३॥

सूतजीले भन्नुभयो - हे मुनिजन ! भृगुका बुद्धिमान छोरा च्यवनले यसरी सोधेपछि आफ्ना पतिलाई कुष्ठरोग भएकाले श्लेष्माकुल र घोर वनमा प्रेमपूर्वक आफ्नो वृत्तान्त सुन्न चाहने ज्यानलाई पाउँदा हर्षित भएको सुधर्माले तिनलाई आफ्ना सबै कुरा बताउँदै भनिन् ॥३४॥

सुधर्मात्त भनिन् - हे मुनिपुत्र ! सौराष्ट्र देशमा देवतापुर नामबाट प्रसिद्ध ठूलो नगर छ । त्यहीँ रहेर यो मेरा श्रीमान् सोमकान्तले राज्य गरिरहनुभएको थियो । ३५॥ हे उनमा ब्राह्मण ! मेरा श्रीमान् सोमकान्त अति स्वाधिमानी, उदार दाता, शूर, दृढपराक्रमी, असङ्ख्यमेनासम्पन्न, शत्रुराज्यमा आक्रमण गरी शत्रुलाई सह लगाउन समर्थ, निरन्तर यज्ञ-यागमा संलग्न ऐश्वर्यवान् मित्रहरूलाई आनन्द प्रदान गर्ने, सुन्दर स्वरूप भएका सबै कार्यहरूको विश्लेषण गर्न समर्थ र नीतिशास्त्रका सिद्धान्तका रूपमा प्रसिद्ध हुनुहुन्थ्यो । उहाँले आफ्नो प्रसिद्धिअनुकूल दीर्घकालसम्म राज्य सञ्चालन गर्नुभयो। अहिले पूर्वजन्मका कर्मका परिणामले यस अवस्थामा प्राप्त हुनुभएको छ ॥३६-३८॥ उहाँ दुई अमात्यहरूका साथमा यस वनमा आउनुभएको हो । छरालाई राज्य सम्पन्न हुने श्रीमान्को साथ लागेर म पनि वनमा आएको छु । मैले सुक्ल र ज्ञानगम्य नभएक अमात्यहरूका साथ

सुखलज्जानमय्याभ्यां प्रकृतिभ्यामिहागता ।

राजोऽनुज्ञां समादाय फलार्थं तां गतां वने ॥४०॥

उक्ताऽस्मान् राक्षसाः प्रेता भूतानि मृगपक्षिणः ।

नानाविधा भोषयन्ति कथं नो भक्षयन्ति न ॥४१॥

न जाने तु खभोगाय स्थापयन्त्यशनोऽपि च

तु खस्यान्तं न पश्यामि कर्मणो दुष्कृतस्य च ॥४२॥

कटुतिक्ताम्ललवणमधुरस्निग्धभोजने ।

न तथा रुचिरस्याऽभूत् परीतस्य द्विजानिभिः ॥४३॥

यथेदानीं कचमूलकषायास्तफलादिषु

हरिद्राणां महाहारं पाकोऽपि भक्षितस्य च ॥४४॥

न तथा क्षीयतां शक्तिरशने पाक एव च ।

यः प्रोते कोमले दिव्ये शयने स्म मनोरमे ॥४५॥

इदानीं यत्र कुत्रापि पश्य कालविपर्ययम् ।

यस्य दिग्ब्यापिनश्चासन् नानापरिमला शुभा ॥४६॥

पूयशोणितदिग्धस्य धूतिगन्धोऽपि साम्प्रतम् ।

य आनन्दमये मित्थो मग्नोऽभूत् पण्डितैर्वृतः ॥४७॥

स इदानीं दुःखमये कृमिभिः परिवारितः

कथं तरेयं दुःखाच्छिन्नं न जाने भृगुनन्दन ॥४८॥

भव पोत इवामाद्ये मज्जन्ते नीरिवार्णवे ॥४९॥

उहाँको गावा गई काल्याणः गरिरहको छु यम बला
राजाको आज्ञा पाए ती दुई अमात्य कन्द-मूल र फल-
फूलको खोजी गर्न गएका छन् ॥३९-४०॥ यहाँ हामीहरूलाई
राक्षस प्रेत भूत अनेक धरि जनवर र चरसमन्तले भय-
कस देखिरहेका छन् तर किन हो हामीलाई खान सक्का
छैनन् ॥४१॥ मलाई लाग्छ हामीलाई अझ दुःख दिन भयनल
आफ्नो आहार बनाएका छैनन् । मलाई दुःखको अन्त
होलाजस्तो लाग्दैन । कहिले हामीले यसरी वापकर्मका फल
को गरिरहेका छौं ॥४२॥ पहिले मेरा पतिदेव आफ्नो परश्वरमा
ब्राह्मण अदि पूज्यवर्गका साथ भोजन गर्नु लाग्दा पारी
तीक्ष्ण नूनिले, अमिलो गुलियो र चिल्लो भोजनमा त्यति
रुचि राख्नुहुन्थ्यो । कहिले भने उहाँले यस वनमा कन्दमूल
हरी, तीतो अमिलो जेजुरी पदार्थ पाइन्छ त्यसलाई रुचिपूर्वक
खानु गरिरहेको छ । गरबले त्यस्तो जङ्गली आहार खान
पक्छन् र पचाउनु पनि सक्छन् ॥४३-४४॥ तर ऐश्वर्यभोगमा
अध्यस्त मानिसहरूको यस्तो आहार खाने सामर्थ्य हुँदैन र
पचाउन पनि सक्दैनन् । जुन राजा पहिले कोमल दिव्य र
सुन्दर शय्यामा आराम गर्नुहुन्थ्यो, आज उहाँलाई जस्तोसुकै
भुईँमा सुतेर काल्याण गनुपरेको छ । समयको उत्तरो परिवर्तन
हेर्नुहोस् के धियो हानी र आज के भोगिरहेका छौं ? जुन
राजाको करीबट दिगदन्तव्यपरी सुगन्धको घारा इवाग्नि
हुन्थ्यो, आज उहाँलाई पीप र रगतको दुर्गन्धको बाँधमा
बाँच्नु परिरहेको छ । जुन राजा पहिले विद्वानहरूका साथ
आनन्दसागरमा डुबल्की मर्दै राज्यसञ्चालन गर्नुहुन्थ्यो, आज
उहाँ यो दुःखमय परिदृश्य अत्यन्त गरीर शरीरका घातमा
सत्त्वलाउने कीराहरू हेर्दै बँचिरहनुभएको छ के भृगुपुत्र
हामी यो दुःखयात्रा कसरी तन सक्छौं ? मैले कुनै उपाय
देखेको छैन । अगत्त सागरमा डुविरहेका हामीहरूका निर्गमन
तर्फै जहाज अथवा हुंसा बर्निदिनुहोस् ॥४५-४९॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपरमनाखण्डे सुधर्माध्यायनसंवादे नाम पञ्चमोऽध्यायः ॐ

प्र. ६ उपरमनाखण्डे कालद्वारा नेपाली भाषामा अनुरित श्रीगणेशपुराण उपरमनाखण्डको 'मोमकान्तकी रानी सुधर्माध्याय' भन्नेका पुत्र चरित्रको कृतकाली श्रीसंस्कृतित पाँचौं अध्याय पूर्ण प्रयोग ॥५॥

ॐ

षष्ठोऽध्यायः { ६ अध्याय }

सूत उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा च्यवनो भृगुनन्दन ।
त्वया स्वमुपादाय कलशं जलसम्भृतम् ॥१॥

दुःखित, परदुःखेन तूष्णीमेवाभासद् गृहम् ।
न भृगु परिपप्रच्छ विलम्बकारिणं सुतम् ॥ २॥

भृगुरुवाच

किमपूर्वं त्वया इह लक्ष्यसे चकितो यथा ।
विलम्बश्च कथं जातो वद पुत्र । ममाग्रतः ॥३॥

पुत्र उवाच

संराष्ट्रदेशे विख्याते दैवते नगरे पुने ।
सोमकान्त इति ख्यातो राजा राजीवलोचनः ॥४॥

चक्रे राज्यं बहुतिथं धर्मेण पालयन् प्रजा ।
वुर्ध्गत्वं गतो दैवात् पुत्रे राज्यं निवेश्य स ॥५॥

पत्न्या सुधर्म्या युक्तो धर्तुगजाभृता पतिः ।
सुवलज्ञानगम्याभ्यां प्रकृतिभ्यामिहागतः ॥६॥

गलत्कुष्ठो कमियुतो विभ्रमन् दुर्गमं सरः ।
महस्त्रभगतां प्राप्ता यथेन्द्रो गौतमान् भुने ॥७॥

वव मा सुधर्मा आवर्द्धी वव गलत्कुष्ठवान् पतिः ।
इति मे पृच्छता वच तदीयं गतवान् क्षणः ॥८॥

नदीर्ये, करुणावाक्यैर्धनो मे कलिलं त्वभूत् ।
ततोऽहं कलशं पूर्णं कृत्वा शीघ्रमुपागतः ॥९॥

सूत उवाच

मवं चाकथयत् तस्मै तया यत् कथितं यच्च ।
श्रुत्वा तच्च पुनः पुत्रं च्यवनं भृगुरब्रवीत् ॥१०॥

सूतजीने भृगुभयो सुधर्माका ती कुराहरु सुनेपछि
महर्षि भृगुका द्वारा च्यवन अत्यन्त दुःखित भए र कलशमा
छिटो छिटो शनी भरी नबोलीकन आफ्ना घरतर्फ लागे । आफ्नो
छोरालाई हिलो आएको देखेर भृगु ऋषिले विलम्ब गर्ने छोरा
च्यवनलाई किन विलम्ब गर्नु भनी सोध्नुभयो ॥१-२॥

भृगुले भृगुभयो - बाबु च्यवन : आज तिमिले के
अपूर्व कुरा देख्छौ , निगो चकित छै देखिन्छौ ? किन विलम्ब
भयो ? मेरा सामु सबै कुरा मन ॥३॥

च्यवनले भने - हे पिताश्री , विख्यात सौराष्ट्र देशमा
देवतनगर नामक एउटा सहर छ । त्यहाँ कमलजाता अर्थात्
भएका सोमकान्त नामक प्रख्यात राजा थिए ॥४॥ तिनले
धर्मपूर्वक प्रजापालन गर्दै धेरै दिनसम्म राज्य गरे । दैवसंयोग
ले कुष्ठरोगबाट ग्रस्त भए त्यसपछि आफ्नो राज्य छोरालाई
सुम्पेर आज्ञापालकका पत्नी सुधर्मा र सुवल एवं ज्ञानगम्य
नामक मन्त्रीहरूका साथ ती राजा यही नजिकको सरोवरमा
आई बसेका छन् । कुष्ठरोगका कारण तिनको शरीरबाट
रगत र थोपको धारा बगिरहेको छ । तिनको शरीर जीराहरूले
हाकिएको छ जसरी पहिले गौतम ऋषिको सराणबाट सम्पूर्ण
शरीरमा हजार याँबि थारप गर्ने इन्द्र विमलागदा देखिएका थिए,
त्यस्तै राजा सोमकान्त पनि विमलागदा भएर तलबाट नजिकमा
बसेका छन् । अत्यन्त मनोहर स्वरूप भएको सुधर्मा कहाँ?
शरीरबाट रगत र पीपका धारा बगाउने ती सोमकान्त कहाँ?
यो सोचेर मलाई खुल्लुदुर्ला भयो र तिनै सुधर्माका साथ
संवादको क्रममा मैले धेरै समय बिताएँ ॥ ५ ॥ हे पिताश्री
सुधर्माका ती कालजिक वचन सुनेर मेरा मन पलितो
त्यसपछि कलशमा शनी भरेर छिटो-छिटो गरा आश्रममा
आइपुगेँ ॥९॥

सूतजीने भृगुभयो - च्यवनले आफ्ना पिता भृगुका
सामु रानी सुधर्माले गरेका बिलौना सुनाए । आफ्ना पुत्रका
पुखबाट सोमकान्त राजा र सुधर्मा रानीको विषयमा सबै
कुरा सुनेर भृगु ऋषिले आफ्ना छोरालाई भृगुभयो ॥१०॥

भृगुरुवाच

सर्वानान्य तान् शीघ्रं पुत्र ! गच्छ समाजया ।
द्रष्टव्यमि कौतुकं तेषां स्वीयं वा दर्शयामि तान् ॥११॥

सुत उवाच

इत्थं स चोदितः पित्रा च्यवनः करुणानिधि ।
जगाम सरसो भूमिं सुधर्मा द्रष्टुमुत्सुकः ॥१२॥
तस्मिन्नेव क्षणेऽमर्त्यो फलकन्दभराचरितौ ।
सुखनज्जनगम्यौ तावागती राजसन्निधिम् ॥१३॥
तत ऊचै स तु मुनिः सुधर्मा चारुलोचनाम् ।
पिता मे स्वाश्रमं सधानाकारयति सुव्रते ॥१४॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा सुधर्मा शोकविह्वलः ।
तदैव सावधानाऽभून् तनुः प्राण इवागते ॥१५॥
सुशीला राजपत्नी सा प्रीत्वा तद्वचनामृतम् ।
अगमन् सा सुचार्वङ्गी प्रकृतिद्वयसंयुता ॥१६॥
सोमकान्तेन पतिना मुनिपुत्रपुर सरा ।
गणेशम्कष्टसहिता शिवेव शिवसंयुता ॥१७॥
शुशुभे मार्गमध्ये सा स्नात्स्वप्निपुर सरा ।
भन्त्रघोषयुते प्राप भृगोराश्रममण्डलम् ॥१८॥
नानापुष्पलताकीर्णं नानापक्षिनिनादितम् ।
मार्जारा नकुला इयेना गजा गालो मयूराकाः ॥१९॥
भुजङ्गाः पक्षिणः सिंहा व्याघ्राः क्रीडन्ति यत्र च ।
न च वायुर्भृशं वालि न सूर्यस्तपते भृशम् ॥२०॥
न वर्षन्ति भृशं मेघो वर्षते च तद्विच्छया ।
विविशुस्तो हर्षयुता मुनिपुत्रपुर सराः ॥२१॥
तत्राद्भुतं व्याघ्रभृगाजिनस्थं
दर्शं सूर्यशतिसं भृगु तम् ।
राजाऽथ पत्नी प्रकृतिद्वयज्ज
ननाय वज्राङ्गलिखत्रीच्च ॥२२॥

भृगुले प्रचुम्बया हे छोरा । तिम्रो मेरो आज्ञाअनुसार छिट्टै सरोवरतर्फ जाऊ र राजा सोमकान्त, रानी सुधर्मा र अमात्यहरू सुषल र ज्ञानगम्बलाई लिएर यही आऊ । मैले तिनलाई मेरो आश्रममा देखेछु अथवा मैले तिनोहरूलाई आफ्नो कौतुहल अर्थात् केही आश्चर्यपूर्ण घटना देखाउँछु ॥११॥

सूतजीले भन्नुभयो - यसरी आश्रम पिताहारा अभिप्रेरित दयालु स्वभावका च्यवन सरोवरको नजिकै रहेकी सुधर्मातलाई पेट्न अनुकूलपूर्वक गए । च्यवन त्यहाँ पुगेका बेला फलको भरौ बोकेका सुवन र ज्ञानगम्ब नामक अमात्यहरू पनि राजा बसको ठाउँमा आइपुगे । च्यवनले त्यहीँ गएर सुनयनी सुधर्मातलाई भने हे भुवना मारी ! मेरा पिताश्रीले तनहुँहरू लबैलाई आफ्नो आश्रममा आमन्त्रित गर्नुभएको छ ॥१२-१४॥ च्यवनको ती कुरा सुनेर शोकले विह्वल भएकी सुधर्मा प्राणको संस्कार हुँदा शरीर सक्रिय भएकी राडी भइन् । सुशीला राजपत्नी ती सुधर्मा च्यवनको वचनामृत पान गरेर आफ्ना दुइजना अमात्यहरू र आफ्ना बतिलाई साथ लिएर भृगुको अवश्यमतर्फ लागिन् । अगाडि अगाडि मुनिपुत्र, तिनका पछि अमात्यहरू, त्यसपछि राजा सोमकान्त र तिनका पछि रहेकी सुधर्मा मुनिको आश्रमतर्फ जाँदा बाटोको बीचमा श्रीगणेश स्कन्द र शिवजीका साथमा बृहस्पतिलाई आँध लगाएर यात्रा गरिरहेकी पार्वतीसमान देखिइन् । केही समयपछि सुधर्मा वैदिक मन्त्रघोषले गुञ्जायमान भृगु ऋषिको पवित्र आश्रममा पुगिन् ॥ १५-१८॥ भृगु ऋषिको आश्रम अनेक प्रकारका तला र पुष्पले परिभराउ धियो त्यसलाई अनेक धरिका पक्षीहरूले आ-आफ्ना स्वर निकालेर ध्वनिमय तुल्याएका थिए । त्यहाँ बिगला न्याउरो मूसा सज्ज हात्ती गाई, मयूर सर्प पक्षी सिंह, बाघजस्ता पशुपक्षीहरू आनन्दपूर्वक क्रोडा मारेरहेका थिए । त्यहाँ प्रचुर हावा थिएन र सूर्यको कडा ताप पनि थिएन, बादलले आवश्यकताअनुसार पानी वर्षाउँथे । त्यस दिव्याश्रममा ती सबै सहर्ष प्राप्त भए । तिनैहरूले त्यहाँ अद्भुत स्वरूपसम्पन्न, दाघ र भृगुको छालामा विरजमान सूर्यवस्तु देखिकिन भृगु ऋषिको दर्शन गरे । राजा राजपत्नी र अमात्यहरूले हात जोडेर भृगु ऋषिलाई प्रणाम गरे । उनी राजाले भग्नापूर्वक निवेदन गरे ॥१९-२२॥

राजोवाच

अद्याशिषो मे सफला द्विजेन्द्र ।

द्विजेरिता धर्मचयस्तपोऽपि ।

आजन्मतोऽहं परिपूत एष

पितुर्जनन्याश्च सुजीवितं मे ॥२३॥

भवद्दृशिः सम्प्रति हन्यर्थनः

पूर्वार्जितैः पुण्यधर्मैः कृताऽपि ।

आगामिकल्याणकरी मुनीन्द्र !

कालत्रये जन्म करोति पूतम् ॥२४॥

सौराष्ट्रदेशे खलु देवताख्ये

पुरे कृतं राज्यममोघदृष्टे !

भानेन पापाद् द्विजदेवतादि-

पूजा कृता नीतिमता मुनीन्द्र ! ॥२५॥

आकस्मिकं मे दुरितं किमेतत्

प्रादुर्बभूवोऽप्रतारं दुरन्तम् ।

यनाऽहमीदृक् कुदशां प्रणीतो

जाने न किञ्चित् प्रतिकारमत्र ॥२६॥

अपायतां यान्ति कृता उपाया

युष्मन्कृतोपायमुपायमीहे ।

निर्वृतां यान्ति हि जातिर्वरा-

स्तवाश्रमे त्वां शरणं प्रपन्न ॥२७॥

सूत उवाच

श्रुत्वेति वचनं तस्य भृगुस्तु करुणायुत ।

उवाच सोमकान्तं तं ध्यानेनालीक्य सुदृढ ॥२८॥

भृगुरुवाच

उपायं वच्मि नृपते न चिन्तां कर्तुमर्हसि ।

मयाश्रमगता दुःखं नहि बिन्दन्ति जन्मिनः ॥२९॥

जन्मान्तरकृतं चेव दुरितं ते नृपोत्तम ।

येनमाहुर्मितोऽवस्था कथयिष्ये तदप्यहम् ॥३०॥

गजाले भर्ते - हे भृगु ऋषि ! मैले ब्राह्मणद्वारा प्राप्त

गरका ती आशीर्वादलाई आज सफल भएको अनुभव गरेको छु ।

छु र मैले गरेका धर्मलाई पनि फलीभूत भएको मानेको छु ।

मैले गरेका तपस्या र पुण्यकर्मलाई पनि परिपूर्ण भएको

ठानेको छु । म घिनलाग्दो भएतापनि मैले आफूलाई जन्मदक्षि

नै अत्यन्त पवित्र भएको महसुस गरेको छु , मेरा मातापिताको

जीवन र मेरो जीवन पनि उनम जीवनका रूपमा परिणत

भएको मानेको छु ॥२३॥ पूर्वजन्ममा अर्जित पुण्यका प्रतापले

पारको हजुरको दशनले अहिले पापनाश गर्दछ पुर्वजन्ममा

अर्जित पुण्यहरूका प्रभावले दशन पाइयो । हजुरको दशनले

भविष्यमा पनि कल्याण हुनेछ । अतः हजुरको यो दशनले

हाम्रो भूत, भविष्य र वर्तमानलाई पनि पवित्र गर्दछ ॥२४॥

सौराष्ट्र देशको देवतापुरमा पापबाट मयभूत भइ मैले ब्राह्मण

र देवताको पूजा गर्दै नीतिपूर्वक राज्यसञ्चालन गरिरहेको

थिएँ । तर हे अमोघ दृष्टि भएका मुनिराज , मलाई थाहा

छैन कुन पापबाट अचान्मात् यस्तो घिनलाग्दो रोग आइलाग्यो

यो रोग अत्यन्त कष्टदायक छ र यसको अन्त हुने केही

लक्षण छैन । यस्तो घिनलाग्दो अवस्थामा पुगेको मैले यस

रोगको निराकरण गर्ने कुनै उपाय ज्ञान सकेको छैन । जति

उपाय गर्ने, ती सारा व्यर्थ भए । यस बेला तपाईंजस्ता तपस्वी

र सिद्धपुरुषको उपदेश नै मेरा निमित्त सफलतम उपाय हुनेछ ।

मेरो महो आकाङ्क्षा छ । हजुरको पवित्र आश्रममा रहेका

जन्मजन्त द्वेष हुने प्राणीहरू पनि द्वेष छाडेर परस्परमा

आनन्दका साथ क्रीडा गरिरहेका छन् । यस्तो पवित्र स्थानमा

मेरो पनि रोगनिवारण हुनेछ भन्ने विश्वासका साथ म हजुरको

शरणमा परेको छु ॥२५-२७॥

सूतजीले भन्नुभयो राजाको यो कुरा सुनेपछि दयालु

भृगु ऋषिले ध्यानपूर्वक तिम्रो विषयमा केहीबेर विचार गरेर

हे सुव्रत मेरो कुरा सुनहोस् भनी आफ्ना कुरा राख्नुभयो ॥२८॥

भृगुले भन्नुभयो हे राजा ! म तपाईंको रोगनिवारणका

लागि उपाय बताउँछु तपाईंले कुनै प्रकारको चिन्ता गर्नुपर्दैन

मेरो आश्रममा आएका प्राणीहरूले दुःखको अनुभव गर्दैनन्

हे उनम राजा ! जन्मान्तरमा गरेको जुन पापले आज तपाईं

यस्तो डरलाग्दो र घिनलाग्दो अवस्थामा पुग्नुभएको छ,

त्यस पापको विषयमा पनि म बताउँछु ॥२९-३०॥

कुर्वन् भोजनं सर्वे चिरकालं बुभुक्षिताः ।

बनाद् वनान्तरं याताः श्रान्ताः क्लान्तानना भृशम् ॥३१॥

सूत उवाच

इत्थुक्त्वा स्नापयामास सुतैलाभ्यङ्गपूर्वकम् ।

भोजयामास चात्रानि षड्भक्ष्यानि त्वनेकशः ॥३२॥

बुभुजुस्तेऽपि विश्रान्ता भृगोरभिततेजसः ।

आज्ञया भृगुविर्यस्य सुस्नाताः सुशुबलङ्कृताः ॥३३॥

मुषुपुर्षदुशब्ध्यायां हित्वा चिन्तां दुरत्ययाम्

पुनिना कल्पिनायां ते स्वराज्यद्वयिना इव ॥३४॥

तपईहरू धेरै दिनसम्मको भोकले पीडित हुनुहुन्छ । एउटा घनबाट अर्को काममा भैँतारिदा तपईहरू धेरै थाक्नुभएको छ, ओइलाउनुभएको छ त्यस कारण अहिले भोजन गर्नुहोस् ॥३१॥

सूतजीले भन्नुभयो - यस्ता कुरा गरेपछि भृगु ऋषिले आफ्ना आश्रयका गृध्रनिग्रहरूद्वारा तालाई उत्तम तेलले मल्लिश गराएर स्नान गर्न लगाए । त्यसपछि ६ प्रकारका रसले परिपूर्ण अनेक थरि मिष्ठान्न र भोजन खुवाए ॥३२॥ तिनीहरूले पनि आराम गरी अत्यन्त तेजस्वी भृगु ऋषिको आज्ञाअनुसार राम्रोपँग स्नान गरी रात्रि लाग्न गहमाहरू चारण गरपछि भोजन गरे ॥३३॥ भविष्यको पीडादयक चिन्तालाई छाडेर आनन्दपूर्वक भृगु ऋषिद्वारा आराम गर्न प्रदान गरिएको शयनमा शयन गरे । त्यस बेला तिनीहरूले आफूले राज्य प्राप्त गरेसरह महान् सुखको अनुभव गरिरहेका थिए ॥३४॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे भृगोराश्रमागमनं नाम षष्ठोऽध्यायः ॐ

प्र. ४। विष्णोभाषण कालाद्वारा नेपाली भाषामा अनुवृत्त श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको रानी र बन्नीहरूका साथ साधकानको भृगु आश्रममा प्रवेश गर्नेकाचित्तु ठेठो अध्याय पूर्ण भयो ६

===== ॐ =====

सप्तमोऽध्यायः { ७ अध्याय }

ऋषय ऊचुः

तत्र गत्वा किमकरोत् सोमकान्तो नृपस्तदा ।
उपायः कथितः को वा भृगुणा सर्ववेदिना ॥१॥
कथयस्व कथामेतां शृण्वतां नो द्विजोत्तम ।
न तृप्तिमधिगच्छाम पीत्वा त्वद्वचनामृतम् ॥२॥

सूत उवाच

सम्यक् पृष्ठ महभागा यूयं तु ज्ञानसागराः ।
यः कथान्तं न प्रयाति श्रोता वक्ताऽथवा द्विजाः ॥३॥
निख्यमान वाचयति पुस्तकं हरतऽपि वा ।
न पृच्छति च यः शिष्यो गुरुः पृष्ठो न वक्ति चेत् ॥४॥
उभौ तौ मूकबधिरौ लाके दुष्टौ द्विजोत्तमा ।
शृण्वन्तु कथयिष्यामि सोमकान्तकथामनः ॥५॥
तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां दिननाथे तथोदिते ।
स्नानं सन्ध्यां जपं होमं कृत्वा स भृगुसत्तमः ॥६॥
स्नाताय कृतजप्याय पत्नीप्रकृतिमयुजे ।
पूर्वजन्मकथां तस्मै राज्ञे कथितुमारभत् ॥७॥

भृगुरुवाच

कोट्टारनगरे राज्ये विन्ध्याचलसमीपतः ।
चिद्रूप इति विख्यातो वैश्यो बहुधनोऽभवत् ॥८॥
तस्य भार्या तु सुभगा नाम्ना ख्याता सुलोचना ।
भुशीला दानशीला च पतिषाक्यपरा सती ॥९॥
तस्यास्त्वं पुत्रतां यातो भवे पूर्वं नृपोनम ।
कामन्द इति ते नाम चक्रतुस्तौ द्विजेतिता ॥१०॥
अतिस्नेहं दिवसरात्रावतिलालनमेकके ।
वार्यक्यकालजे तौ तु पितरौ न्वयि चक्रतुः ॥११॥

ऋषिहरूले धने - हे सूतज्यू । भृगु ऋषिको आश्रममा गएपछि सोमकान्त राजाले के गरे ? र सर्वज्ञ ऋषि भृगुले कस्तो उपाय भए ? ॥१॥ हे सूतज्यू । हामी भ्रष्टालु श्रोताहरूलाई अरु कथा सुनाउनुहोस् । हजुरको मुखबाट उपदेशामृत पान गरेर हामी कहिल्यै पनि अघाउँदैनौ । २ ।

सूतजीले भन्नुभयो - हे भाग्यशाली ऋषिहरू, तपाईंहरू त स्वयं ज्ञानका सागर हुनुहुन्छ तापनि मलाई मान्यता दिएर राम्रो कुरा सोध्नुभयो । जुन श्रोता अधिकावक्ता कुनै कथा आरम्भ गरेर त्यसको अन्त्यमा पुग्दैन, जसले महत्त्वपूर्ण ग्रन्थ स्वयं लेखी पाठ गर्दैन अपितु अरुले मिहेनेत गरी लेखेको पुस्तक पाएमा मात्र वाचन गर्दछ जसले पुस्तक चोर्ने काम गर्दछ जुन शिष्यले गुरुलाई सोध्दैन र जुन गुरुले शिष्यले प्रश्न गर्दा उत्तर दिँदैन ती सबै लाटा र बहिम हुने कुरा लोकमा देखिएको छ । हे मुनिहरू । तपाईंहरूको जिज्ञासालाई आत्मसात् गरेर म सोमकान्तको कथा बताउँदैछु तपाईंहरू आदरपूर्वक त्यो कथा सुनुहोस् ॥३-५॥ त्यो रात बितेपछि अर्को दिन सूर्यनारायणको उदय भयो र भृगु ऋषिले स्नान, सन्ध्या, जप र होम सम्पन्न गरी स्नान र सन्ध्योपासनपछि आफ्नो पत्नी र जमात्यहरूका साथ रहेका राजा सोमकान्तलाई तिनकै पूर्वजन्मको कथा सुनाउन आरम्भ गर्नुभयो ॥६-७॥

भृगुले भन्नुभयो - विन्ध्याचल नजिकै रहेको समीपकोट्टार नगरमा अत्यन्त धनी चिद्रूपनाथक वैश्य बस्थे । तिनकी पत्नी सुलोचना अत्यन्त राम्री, सुशील, सुन्दर र दान गर्ने स्वभाव भएकी नारी थिइन् । तिनले आफ्ना पतिको आज्ञालाई कहिल्यै पनि उल्लङ्घन गर्दैनथिन् । हे राजा सोमकान्त तपाईं पूर्वजन्ममा तिनै सुलोचनाका छोरा भएर जन्मनुभएको थियो । ती वैश्य दम्पतीले ब्राह्मणबाट जुवाएर तपाईंको नाम कामन्द राखेका थिए ॥८-१०॥ कुदावस्थामा जन्मनुभएका एउटा मात्र छोरा हुनुभएका कारण तपाईंका माला पिताले तपाईंप्रति अत्यन्त गहिरो स्नेह गरेका थिए । ११ ।

धियाहं चक्रवर्ती तु धनकौतुकमङ्गलैः ।

मुगाक्षी सुकुमाराली नाम्ना ख्याता कुटुम्बिनी ॥१२॥

अनुत्ता त्वयि सदा द्विजदेवाऽतिथिप्रिया ।

बभूव योषिद् योषित्सु स्तनभूताऽतिसुन्दरी ॥१३॥

कुटुम्बिनीति स्वं नाम विदधे सार्धकं तु सा ।

सप्तपुत्रा पञ्चकन्या पञ्चबाणप्रिया नु किम् ॥१४॥

नतो बहुतिथे काले पञ्चत्वमगमत् पिता ।

माता तव सती तेन मह दग्धा दिवं गता ॥१५॥

ततस्त्वं सखिचर्गेस्तद् द्रव्यं नाशितवान् बहु ।

नीत नष्ट भक्षितं च विनाशमगमद् धनम् ॥१६॥

चिन्ताया धर्मपत्नी त्वां निराकृतवती भृशम् ।

न गृहीतं तु तद्वाक्यं नतां विक्रीतवान् गृहम् ॥१७॥

गता सा बालकैः सार्धमनुज्ञाता पितृगृहम् ।

अपत्यबाणकृतं क्रुते त्वां वंशकण्टकम् ॥१८॥

नत उद्धृतां यात उन्मत्त इव महाप ।

अन्यायकारी नारे जातो मत्त इव द्विपः ॥१९॥

परस्वहारे जनिनासु जागे

प्राप्तेषु चोरो जनतापकार ।

घृतेषु वीरो वृजिर्नोघमारो

हिंसाविहारो बलहीनशूर- ॥२०॥

तपाईं बुवाचस्थामा पुगेपछि तपाईंका बाबु आमा वैश्यदम्पतीले प्रशस्त धन खर्च गरेर ठूलो कौतुकका साथ मङ्गलोत्सव गर्दै बिवाह गरिदिए । भूमिका जस्ता आँखा भएकै कुटुम्बिनीनामक पण्डरी कोमलाङ्गी नारा तपाईंकी पत्नी भएर आईन् ॥१२॥ तपाईंकी पत्नी कुटुम्बिनी तपाईंभ्रते अनुरक्त थिइन् । तिनले श्रद्धा र प्रेमका साथ ब्राह्मण, देवता र अय्यागतको सेवा सत्कार गर्दिथिन् । वास्तवमा ती सुन्दरी संसारका भारीरत्नहरूमा पनि उत्तम नारीरत्न थिइन् ॥१३॥ तिनले सबैपति कुटुम्बको जस्तो व्यवहार गरेर आफ्नो कुटुम्बिनी भन्ने नामलाई सार्धक तुल्याएकी थिइन् । कामदेवको पियारी रतिजस्तो राम्रो ती कुटुम्बिनीले सात भाइ छोरा र पाँच बहिनी छोरी जन्माइन् ॥१४॥ छोराछोरी जन्मेका धेरै दिनपछि तपाईंका पितृ दिवङ्गत भए । तपाईंकी आमा युवावस्था पनि पतिव्रता नारी भएकी कारण आफ्ना पतिको चितामा जलेर दिवङ्गत भइन् ॥१५॥ माता पिताको मृत्युपछि तपाईं आफ्ना दुव्वामनी भित्रहरूका सधमा लागेर दुव्वामनामा फँस्नुभयो । तपाईंले आफ्ना बबुको ठूलो सम्पत्ति र धनको नाश गर्नुभयो । तपाईंको धन चोरले हरे श्रीसम्पत्ति नष्ट-भष्ट भयो, तपाईं आफैले पनि दुरुपयोग गर्नुभयो । यसरी तपाईंका बुबाले आर्जेको सम्पद्व्य खनराशि समाप्त भयो ॥१६॥ तपाईंकी धर्मपत्नी कुटुम्बिनीले चिन्तित भएर तपाईंलाई पटक पटक त्यसो नगर्न अनुरोध गरिन् । परन्तु तपाईंले कुटुम्बिनीका कुरा कहिले पनि सुन्नुभएन । बह्र आफ्ना बुबाको घर नै बेचिदिनुभयो ॥१७॥ बालक-बालिकका साथमा रहेका बिचरो ती कुटुम्बिनी अन्तमा भइन् । के छानु ? कहाँ जानु ? कहाँ बस्नु ? यस्ता प्रश्नहरू उनका सामु थिए । अन्तमा उपाय नभएर तपाईंसँग आफ्ना मागीकन उनी आफ्ना लालाबाला सधमा लिएर पिताको घरतर्फ लागिन् । बास्तवस्थामा पालनपोषणका लागि तपाईंजस्तो फलकण्टकलाई छोडेर तिनले माइतको शरण लिनुपर्छ ॥१८॥ त्यसपछि तपाईं चरित्रहीन हुनुभयो र गदिराफन गरेर सागलजस्तो हुने अन्याय गर्ने, मत्त हात्तीझै हुनुभयो ॥१९॥ तपाईंले परधनको अपहरण गर्नुभयो । परस्त्री र परपुत्रीहरूको धर्म लुट्नु भयो । गाउँ-गाउँमा चारैरुडैको भराएर त्रहि-त्रहि भन्दाहुनुभयो । तपाईंले जनताको कति अपकार गर्नुभयो त्यसको ठेगान रहेन । जुवा खेल्ने काममा

वे ये जनास्ते सुखसङ्गतता-

स्तेभ्यो गृहीत्वा बहुवित्तमाद ।

निक्षेपत पितृकृतात् सुहृद्भ्यो

मित्रात् कुतश्चिन्नगरस्थितेभ्य ॥२१॥

शपथाननुताश्चकथं नून-

मनूतानां प्रमदाजनेषु साक्ष्यम् ।

इति सर्वजनाः सुभीतिमाप्नु-

रुरागत् सच्यगतादिवोप्रकीर्यान् ॥२२॥

असह्यानां तेन जनस्थ यातो

गोक्षूरकः पायसगो यथैव ।

राज्ञो गृहीत्वाऽनुमतिं जनान्ते

निर्वापकायासुरतो पुरात् त्वाम् ॥२३॥

वने स्थितस्त्र बहुजन्तुघाती

स्त्रीबालवृद्धान् विनिर्हसि नित्यम् ।

महाजनं वोक्ष्य पलायसे च

सिंहं निरीक्ष्येव वृको मृगो वा ॥२४॥

मस्त्यान् वृकान् सारसकुक्कुटांश्च

वृकान् मृगान् वानरकोकिलांश्च ।

हत्वाऽत्तिं खड्गान् शशकांश्च गोधा

मुधा स्वदेहं वृजिनादपोषः ॥२५॥

सिंहान् व्याघ्रांश्च जम्बूकात्रि सार्धं गिरिगह्वरात् ।

नानास्थानगतांश्चोरान् मेलयित्वा सुदुर्धरान् ॥२६॥

काष्ठलोष्टैश्च पाषाणैश्चकथं गृहसुत्तमम् ।

विशालं क्रोशविस्तारं नानाकौतुकमण्डितम् ॥२७॥

पित्रा भीतं पत्नी मा प्रापिता बालकैः सह ।

गुहागतं ते मदनं राजतो जनतोऽपि च ॥२८॥

आफूलाई वीर ठले तपाईं पापको पुछु नै बन्नुभयो हिंसरसँग
विहार गर्दै तपाईंले निर्बलसँग शून्याई देखाउनुभयो ॥२०॥

जुन मानिसहरू तपाईंको सङ्गत पाएर रमाउँथे तिनीहरूबाट
थेरै वनसम्पत्ति लिएर तपाईंले खाने-पिउने काम गर्नुभयो
कतिपय ठाउँमा तपाईंले पैतृक सम्पत्ति धितो राखेर पैसा
ल्याई चलन गर्नुभयो । कतिपय आफ्ना मित्रहरूसँग गई
अनेक जिह्वा बनाएर पैसा ल्याउनुभयो फेरि नगरका ठूला-
बडा मानिसहरूसँग गएर पनि उधारो धन ल्याई त्यसको
दुरुपयोग गर्नुभयो ॥२१॥ तपाईंले झुटो शपथ खाने काम
गर्नुहुन्थ्यो । असत्यभाषण गरेर सुन्दर युवतीहरूका नजिकमा
गई झुठ्ठा मानिसहरूलाई साक्षी राखेर तिनीहरूसँग आहार
विहार र भोग गर्नुहुन्थ्यो । तपाईंको यस चरित्रबाट कोहुर
नगरका सबै मानिसहरू घृणित्र रहेको प्रचण्ड सपसँग डराए
कै डराउँथे ॥२२॥ खोत्मा ओढ्ने काँडो चरेबस्तै तपाईं
पनि अरुका निमिन भसछ हुनुभयो । त्यसपछि त्यहाँका
जनताले राजासँग अनुमति लिएर तपाईंलाई कोहुरपुखाट टाछ
भगाए ॥२३॥ भागेर जङ्गल जोगाउन वनमा पुगेका तपाईंले
अनेक जीवजन्तुहरूको हत्या गर्नुका साथै बाटोमा हिँड्ने स्त्री
पुरुष, बालक र वृद्धहरूको पनि हत्या गर्नुभयो । त्यस बेला
तपाईं बगललाई देखेर क्वाँसो र मृग भागेजस्तै बलिया मानिस
देखेपछि डरले भाग्नु हुन्थ्यो ॥२४॥ तपाईंले भौँतारिने क्रममा
गच्छा, बकुल्ला, साहस, कुखुरा, क्वाँसो, मृग, बाँदर कोइली
गैडा, खरायो, गोहोरोजस्ता प्राणीहरूको पनि हत्या गरेर
पापकर्मबाट शरीरको पोषण गर्नुभयो २५ तपाईंले पर्वतको
गुफामा बस्ने सिंह बाघ, स्यालजस्ता प्राणीलाई दुङ्गाले हानेर
गुफाबाट बाहिर निकाली मार्ने काम गर्नुभयो । अनेक ठाउँमा
रहेको आफ्नोजस्तै स्वभाव भएका दुष्ट, चोर र डाकडहरूलाई
एक ठाउँमा जम्मा गर्नुभयो । त्यसपछि तपाईंले पर्वतकै
गुफाभित्र काठ, हेल्ला र हुङ्गाद्वारा उत्तम, विशाल एक
क्रोशसम्म फैलिएको अनेक आश्चर्यदायक विषयवस्तुले
परिएको घर बनाउनुभयो तपाईंसँग र सामाजिक परम्परासँग
डराएका तपाईंका सधुराले लाना-बालाहरूका साथ तपाईंको
पत्नीलाई त्यहाँ पुऱ्याए तपाईंका छोरा छोरीहरू उत्तम वस्त्र

ननानलङ्कारकम्पना बालका अपि तेजसा ।

देवाङ्गनेव शुशुभे त्वं च चोरसमन्वितः ॥२९॥

त्वं च मार्गे जनान् दीनान् हत्वा हत्वा गुहाङ्गतः ।

क्षौरैः सवालयोगिन्द्रिभांसि राजेव तद्रतः ॥३०॥

कदाचिद् ब्राह्मणो विद्वान् विख्यातो गुणवर्धनः ।

मध्याह्ने मार्गमध्ये तु त्वया दृष्टः स एककः ॥३१॥

गृहीत्वा दक्षिणं पाणि तं धिप्रं धृतवानसि ।

स तेषामनस्त्वद्बुद्धिं जानन् धर्मणया तया ॥३२॥

उद्ये त्वां स्वान्तर्क मत्वा मूर्च्छितो जीवितेच्छया ।

अत्यनं करुणावाक्यैर्व्याधयस्त्वां सहेतुकैः ॥३३॥

गुणवर्धन उवाच

धनवान् सुभगो धृत्वा कथं मा हन्तुमिच्छामि ।

द्विजं नवोडाभर्तारं शान्तं चानपराधिनम् ॥३४॥

बुर्वुद्धिवासनां त्वक्त्वा सद्धर्मेषु भक्तिं कुरु ।

प्रथमा मे सत्ता कान्तः प्राप्ता कान्ततरा पयः ॥३५॥

स्याधरा परमोदास साध्वो सर्वगुणाकरः ।

पितृणामनृणार्थं धर्मसन्तानवृद्धये ॥३६॥

कृता साऽतिप्रयत्नेन गार्हस्थ्यं धर्ममिच्छता ।

मद्विना तद्विना वा हि जन्मनी भवतो वृथा ॥३७॥

पिना ये हि धनं त्वक्त्वा माता पुत्रोऽप्यहं नव ।

जीवदाता भयत्राता पिता शास्त्रे निगद्यते ॥३८॥

१ असङ्कान्ते मुहाएका धिए र तपाईको पत्नी देवाङ्गनसँगै शोभायमान थिइन् । तपाईं भने चोर र डाँकाहरूका साथमा जीवनयापन गरिरहनुभएको थियो ॥२९॥ तपाईं बाटोमा हिँड्ने बटोहीहरूलाई लुट्ने र मार्न काम गर्दै गुफाभा गएर लुक्नु हुन्थ्यो । तपाईंसँगै खाँ र बच्चाहरूका साथमा रहेका कतिपय चरहरू रहने गर्दथे । तपाईं भने कित्तकै राजासहित जीवन बिताइरहनु भएको थियो ॥३०॥ कुनै दिन मध्याह्नमा एक जना विख्यात विद्वान् ब्राह्मण गुणवर्धन बाटोमा हिँडिरहेका थिए । ती एकलै थिए । तिनलाई देखेर तपाईंले आक्रमण गर्नुभयो । उनको दायाँ हात समारोह लगाएर बाँध्नुभयो । बिचरा कौपिहेका ती ब्राह्मणले तपाईंको छव्वहरू देखेर डराई तपाईंलाई बाक्साज ठाने । तिनले अब मेरो अन्त हुन्छ भन्ने कुरा जानेर केही बेर मूर्च्छित भई होशमा आएर जीवनदानका लागि तपाईंसँग प्रार्थना गरे । अत्यन्त करुणामय वाक्य उच्चारण गरी तपाईंलाई उद्बोधन गर्दै भने ॥३१-३३॥

गुणवर्धनले भने - हे सज्जन । तपाईं धनवान् ।

सुन्दर हुनुहुन्छ म ब्राह्मण हुँ र पखर विवाह भएको युवतीको पति पनि हुँ । म शान्त स्वभावको छु र मैले केही अपराध गरेको छैन । भलाइ किन मर्दै हुनुहुन्छ ? ॥३४॥ तत्पश्चात् बुद्धिको भावना छाडेर धर्ममा बुद्धि लगाउनुहास् । मेरो पहिलो पत्नी दिवङ्गत भएको हुन् । त्यसपछि मैले दोस्रो विवाह गरेको छु । ती भर्खरको सुन्दरी युवती छन् । आफ्नो आधारमा निष्ठा राख्दछिन् । उदार हृदयकी छन्, पतिव्रता छन् र सबै गुणकी खुनी पनि छन् । मैले त पितृहृण तिन धर्मपूर्वक सन्तान वृद्धि गर्न र अत्यन्तै उत्तम गृहस्थ जीवन बिताउनका लागि दिनीसँग विवाह गरेको हुँ । म उत्तम गृहस्थजीवन बिताउन चाहन्छु । यसैले तपाईंले मलाई मार्दिनुभयो भने भर्त्तिन । उनको पनि जीवन व्यर्थ हुन्छ । दिनीलाई छाडेर जाने मेरो जीवन पनि व्यर्थ हुनेछ ॥३५-३७॥ हे सज्जन । तपाईं मेरा पिता र मेरो ट्यालु माता पनि अनुहोस् । म तपाईंको पुत्र हुँ । किनकि शास्त्रहरूमा भयबाट मुक्ति दिलाउने र प्राण दिन मानिसलाई समेत पिता भनिएको छ ॥३८॥

दस्यवोऽपि हि रक्षन्ति द्विजं वा शरणगतम् ।
 द्विजं योग्यं शरणं मायतस्त्वं मोक्तुमर्हसि ॥३९॥
 नो चेत् कल्पसहस्रं त्वं निरथान् प्रतिपद्यसे ।
 भोक्ता सर्व एवैते स्त्रीपुत्रा सुहृदो जनाः ॥४०॥
 न पापभागिनस्त्वेते सुखिनस्त्वत्प्रनायकाः ।
 कियद्भिर्जन्यभिः पापं मोक्ष्यसे न वितर्कये ॥४१॥

शरणमा आएका मानिस र ब्रह्मणको हत्या डाँकाहरूले पनि गर्दैनन् । म शरणमा आएको योग्य ब्राह्मण हुँ । तसर्थ तपाईंले मलाई छोडिदिनुहोस् ॥३९॥ यसरी चिन्ती गर्दागर्दै पनि तपाईंले मलाई मार्नुभयो भने हजारौं कल्पसम्म नरकभोग गर्नुपर्नेछ । तपाईंले मलाई मारेर प्राप्त गरेको धन र पदार्थको भोग गर्ने तपाईंका स्त्री, पुत्र, मित्र र अरु सम्बन्धी मानिसहरू पापका फलभागी हुने छैनन् । तपाईंलाई ठगने ती त सुखी हुनेछन् । तर तपाईंभने कति जन्मको प्रयासबाट पापमुक्त हुनुहुनेछ त्यो म भन्न सकिदैन ॥४०-४१॥

ॐ

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे सोमकान्तपूर्वजन्मकथनं नाम सप्तमोऽध्यायः ॐ

प्र० डा० वेणीमाधव ढकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'भृगुद्वारा सोमकान्तको पूर्वजन्मकथन' शीर्षकान्वित सातौं अध्याय पूर्ण भएको । ॥३॥

ॐ

अष्टमोऽध्यायः

{ ८ अध्याय }

भृगुस्वाद्य

इति तेनोदितं वाक्यं मुहुर्लानि प्रकुर्वत ।

कुरुणाद्युतथाकर्ण्य मोदित्वं इदं नव ॥१॥

वप्रात् सारतरं किन्तु ब्रह्मणा त्वयि निर्मितम् ।

हिंसनाद् बहुजन्तूनां मनुष्याणां सहस्रशः ॥२॥

अतिनिष्ठुरतां प्राप्तं कृतघ्नस्येव मानसम् ।

अबोचस्त्वं ततस्तन्तु कृतघ्न इव निष्ठुरः ॥३॥

चोर उवाच

किं ते वाक्यचयैर्विप्र ! वृथा मयि नियोजिते ।

अश्रोताणि च पाण्डित्यं न्युब्जकुम्भे यथा जलम् ॥४॥

ववेयं मम मतिर्मूढ ! उबोपदेशस्तवाप्ययम् ।

तत्त्वचिन्तेव मधुपे साप्प्रतं मे न रोचते ॥५॥

अर्थासक्तस्य न उवाचि धितुबन्धुविचारणा ।

यथा कामातुरस्यापि न भीतिर्हीनश्च विद्यते ॥६॥

शुद्धिः काके घृतकारे सत्यं धैर्यं नपुंसके ।

कामशालिः स्त्रियां भर्षे क्षमा दृष्टा त्वया नु किम् ॥७॥

अन्निके त्वं निस्पृष्टोऽसि व्यापाररहितस्य मे ।

विधात्रा दैवयोगेन न त्वां मुञ्चामि कर्हिचित् ॥८॥

भृगुस्वाद्य

इत्युक्त्वा निशितं खड्गं हस्त आदाय दक्षिणे ।

चकर्ताऽथ शिरस्तस्य विजाल इव मौषकम् ॥९॥

एव ते ब्रह्महत्यानां सङ्ख्यां कर्तुं न शक्यते ।

स्त्रीबालवृद्धजन्तूनां हत्यानाञ्च विशेषतः ॥१०॥

भृगुले भन्नुभयो - ब्राह्मणले भनेका ती कार्ष्णिजक कुरा सुमेर एतक पटक तलनिको अनुभव गरेता पनि तपाईंको हृदयमा कुनै असुर पारेन ॥१॥ ब्रह्माजीले तपाईंको मन बल्लामन्दा पनि कतोर कताएजस्तो लाग्दथ्यो । त्यो घोर जन्तुहरूको हत्या गर्नाले अति निष्ठुर भएजस्तो र कृतघ्न मानिसको जस्तो ज्यादै मन्त्रिब धियो । त्यस कारण जीवनको याचना गरिरहेका ती ब्राह्मणप्रति यमराजसमान निष्ठुर भएर चोररूपमा रहेका तपाईंले भन्नुभयो ॥२-३॥

चोरले भन्यो - हे ब्राह्मण ! जसरी सावधानीपूर्वक कुरासमेत सुन्न भचाहने मानिसलाई पण्डित्याई देखाउनु व्यर्थ हुन्छ जसरी उत्त्थाएर राखिएको माघागाथे पार्ने झन्झाउनु व्यर्थ हुन्छ जसरी मन्दिरापान गर्ने मानिसका सामु गरिएको तत्त्वचिन्ता व्यर्थ हुन्छ, त्यसरी मै मेरा विभिन्न प्रयोग गरिएका तपाईंका वचनहरू व्यर्थ छन् म जस्तो कतोर मानिसको बृद्धि कहाँ ? तपाईंको यो उपदेश कहाँ ? यिनको तुलना मै हुन सक्दैन । यस कारण मलाई तपाईंको यो उपदेश मन परेको छैन ॥४-५॥

धनार्जनलाई सर्वोपरि महत्त्व दिने मानिसले कहिले पनि यी मेरा माता-पिता हुन् र यी मेरा बन्धु हुन् भन्दैन । कामातुर मानिसले पनि निन्दनीय कर्म गर्न डर र लज मन्दैन ॥६॥ के तपाईंले कौवामा पवित्रता, जुवाडे मानिसमा सत्य तपुंसकमा धैर्य नारी जमीमा कामसन्तुष्टि र सपना सहनसँलता देख्नुभएको छ ? ॥७॥ उद्योगधन्दा केही नभएको र चोरी गरेर घेत पाउने मेरा सामु विघातले तपाईंलाई पठाएका छन् दैवयोगबाट प्राप्त भएका तपाईंलाई मैले कुनै हालतमा पनि छाड्न सकिदैन ॥८॥

भृगुले भन्नुभयो - हे राजन् ! यसरी उत्तर दिएर चोरका रूपमा रहनुभएका तपाईंले दायो हातमा तीखो धार भएको तरबार लिएर बिरालाले मृगको टाउको चीड्याउँछु ती ब्राह्मणको शिर टुट्नुभएको भयो ॥९॥ यसरी हेर्दा तपाईंले पूर्वजन्ममा गरेको ब्रह्महत्याहरूको गणना गर्न सकिदैन । खास गरी स्त्रीहत्या बालहत्या र जीवहत्याको गणना गर्न त हुनै सकिदैन ॥१०॥

सङ्गृह्यता पणपापाना विभागी जायते धतः ।

ततो बहुतिथे काले गते कामन्द ! ते जग ॥११॥

आगताऽथ कफो गलानि स्वेदो हिक्काऽथ वेपथुः ।

अभूत् तन्त्री चोषविष्टे प्रसुप्ते न च साऽभवत् ॥१२॥

अनादरञ्च चक्रुस्ते पुत्रा दास्योऽथ सेवकाः ।

मुहूदश्च पुनाश्चापि नज्जारोऽथापि मित्रकाः ॥१३॥

एक एवाऽभवत् तत्र दृष्ट आप्तो रहस्यकृत् ।

अनिवार्यगतिर्विप्रः स चापि प्रेषितस्त्वया ॥१४॥

आकर्षयितुं सर्वास्तान् मूर्खान् काननवासिनः ।

ते चापि त्वद्व्यादेव द्विजवाक्यात् समागताः ॥१५॥

अब्रवीस्तान् नमस्कृत्य प्रतो दानानि गृह्यताम् ।

तेऽब्रुवन् न च गृह्णीमो दानानि पतितस्य ते ॥१६॥

याजनाध्यापनाद् दानात् सम्बन्धाद् भाषणादपि ।

घां सञ्चरते घाघं सहयानासनाशनात् ॥१७॥

इति ते भाषमाणास्त्वां गत्वा च निजमाश्रमम् ।

स्मन् सचैलं सर्वेऽपि पावयानीस्ततोऽजपन् ॥१८॥

ततोऽनुतापो मनसि जातः कामन्द ! ते भृशम् ।

आभयात् स्वजनैस्त्यागाद् ब्राह्मणैः परिवर्जनात् ॥१९॥

जीर्णदेवान्प्रोद्धारेऽभवत्ते भतिरूर्जिता ।

धनं स्वं विपुलं वीक्ष्य कुप्यरत्नादिसंयुतम् ॥२०॥

ततोऽनादि परामूर्तिर्गणेशस्य बने शुभा ।

जीर्णदेवान्प्रोद्धारेऽभवत्ते भतिरूर्जिता ॥२१॥

अरुले गरेका पापकर्मको चर्चा अथवा गणना गर्ने मानिसले त्यो पापको फलभोग्ग्या भागिदार हुनुपर्छ भन्ने शास्त्रीय मान्यता रहेको छ । त्यस कारण पनि तपाईंले गरेका पापकर्मको म चर्चा गर्ने चाहर्नु है तत्कालीन कामन्द र अहिलेका सोधकान्त । तपाईंलाई त्यसपछि वृद्धावस्थाले आक्रमण गर्‍यो , कफ गलानि, यक्षिना वादुर्ली र कम्पनजस्ता वृद्धावस्थामा हुने दोषहरू पनि तपाईंमा आइलागे । बसेको बेला उँध लाग्ने र सुतेका बेला उँध नलाग्ने स्थिति भयो । तपाईंका छोरा छोरी, दास-दासी, नाति-नातिनी मित्र र शुभचिन्तकहरूले पनि तपाईंको अमादर गर्न थाले । ११-१३ । तपाईंको सम्मान गर्ने आज्ञाकारी र गोप्यरूपमा सेवा गर्ने एक जना अनिवार्यगति नामक ब्राह्मण थिए, तिनलाई पनि तपाईंले वनवासी सबै मुनिहरूलाई बोलाउन भनो खटाइनुभयो । ती मुनिहरू पनि ब्राह्मणबाट सन्देश पाएपछि नजान्ने हो भने कामन्दले मारिदिन्छु भन्ने डरले छिटै तपाईंका समीपमा आए । १४-१५ । त्यस बेला तपाईंले ती ब्राह्मणहरूलाई प्रणाम गरेर भन्नुभयो है मुनिहरू ! म दान गर्न चाहन्छु , तपाईंहरूले मेरो दान स्वीकार गर्नुहोस् । ती मुनिहरूले तपाईंका कुरा सुनेपछि - तिमी जस्तो पतित व्यक्तिले दिएका दान हामी लिदैनौं भनेका थिए ॥१६॥ यत्तर्कार, अध्ययन, यौन सम्पर्क मैत्री आदि सम्बन्ध परस्पर संवाद, सहयोग सहानुभूति र सहभोजनबाट पनि योडाले गरेको पाप अर्कोमा सँदछ । १७ । यसरी तपाईंलाई आफ्नो राय सुनाएर ती मुनिहरू आ-आफ्नो आश्रयतर्फ लागे । त्यहाँ गई तिनीहरूले पतितसँग कुण्ठकानी गरेका कारण तपाेको पापदेखि मुक्त हुन सचैल नजान्ने भरी पावयानी सुरूको जप गरे । १८ । है सोधकान्त ! अथवा पूर्वजन्मका है कामन्द ! त्यो घटनापछि वृद्धावस्थाजनित रोगबाट पीडित हुनाले, आफन्तहरूले छोडिदिनाले र तपाईंको ब्राह्मणहरूले पतितका हातबाट गरिएको दान लिदैनौं भनी तिरस्कारपूर्वक वर्जना गर्नाले तपाईंलाई मनमा साइँ पछुतो लाग्यो र तीव्र वेदनाको अनुभव पनि गर्नुभयो । १९ । त्यसपछि आफूलाई धातु, उपधातु र रत्न आदि सहित धेरै धन भएकै जनेर तपाईंको वृद्धि जीर्ण मन्दिरको उद्धारकायमा प्रयुक्त भयो । २० । त्यसपछि केही ब्राह्मणहरूले तपाईंलाई वनमा रहेको सानो र जीर्ण मन्दिरमा श्रीगणेश भगवान्को मङ्गलमय

ततोऽतिविस्तृतं दीर्घं चतुस्तोत्रासंयुतम् ।

चतुर्द्वारं सुरुचिरं चतुःशिखरशोभितम् ॥२२॥

नानामृतम्भञ्जितं नानावेदिभिः परिवारितम् ।

मुक्ताप्रवालरत्नाढ्यं खञ्जितं रुचिराङ्गणम् ॥२३॥

नानापुष्पद्रुमयुतं नानाफलद्रुमैश्चितम्

चतुर्दिक्षु चारुचारिमयवापीविराजितम् ॥२४॥

प्रासादं निर्मितवतस्तद् द्रव्यं हे व्ययं गतम् ।

किञ्चित् स्त्रिया च पुत्रैश्च सुदृढिर्बन्धुभिर्द्वन्द्वम् ॥२५॥

ततो नतिचिरे काले पञ्चान्वञ्ज गतो भवान् ।

याप्यदूतैः कशाघातैर्बद्ध सन्नादितो धृशम् ॥२६॥

कण्टकैर्विद्धसर्वाङ्गं शिलायां प्रोधितोऽपि च ।

मज्जितो गरुके घोरे पूयशोणितकर्दमे ॥२७॥

एवं नीतस्तु तैर्दूतैश्चित्रगुणधमन्तिके ।

यमन पृष्टुः किं पुण्यमुत भोक्ष्यसि पातकम् ॥२८॥

त्वमबोच, पुण्यमहं पूर्वं भोक्ष्यामि सूर्यज !

ततः सौराष्ट्रदेशं त्वं राजन्वेन विनिर्मितः ॥२९॥

इति ते कथितं पूर्वजन्म पापकरं मया ।

शरणागनकारुण्यात् तपोबलमभाश्रयात् ॥३०॥

कान्तप्रासादकरणान् सोमकान्तोऽथर्वो नृपः ।

कान्तया कान्तनरया भासि कान्त्या गणेशे यथा ॥३१॥

सूत उवाच

भृगुणाऽभिहितं श्रुत्वा सोमकान्तो नृपाध्वमः ।

तद्वाक्ये संशयापन्न आसीदशमेव निष्क्रियः ॥३२॥

अन्नादि उच्चकोटिक मूर्ति (हेको) समाचार सुनए २१॥

त्यो कुरा सुनेर तपाईले त्यस बनामा गई मन्दिरमा रहेको श्रीगणेशको मूर्ति देखेपछि त्यहाँ लम्बाइ र चौडाइ दुवै दृष्टिबाट फैलिएको विशाल, चार तोरण भएको चार ढोका भएको, चार बुर्जा भएको, अनेक स्तम्भहरूले खञ्जित अनेक षण्डपहरूले शोभायमान मोर्ता-मुँगा अदिबाट खञ्जित सुन्दर प्राङ्गण भएको, अनेक फूलका वृक्षले घेरिएको, अनेक फलका वृक्षले शोभायमान र चारै दिशामा सुन्दर सङ्कल्लो पानी भएका पोखरीले सुहाएको भव्य श्रीगणेशको मन्दिर बनाउनुभयो । उक्त मन्दिरको निर्माण गर्दा तपाईंजँग रहेको सम्पूर्ण धन खर्च भयो । त्योमन्दा पहिले तपाईंको धेरै धन वेश्या, मित्र र बन्धुहरूले अनेक निहुँमा तपाईंजँग लिएर खर्च गरिसकेका थिए ॥२२-२५॥ मन्दिरनिर्माणपछि केही समय नबित्दै तपाईंका देहावसान भयो । तपाईंलाई सम्झूतहरूले बाँधेर धेरै कालसम्म ढण्डप्रहार गरे । काँडाको घागेमा पर्यकिएर अङ्ग-प्रत्यङ्गमा घाउ-घाउ बनाए । चुस्कासाथ तपाईंलाई पछिरे । त्यसपछि पंथ र रगतको हिलोले भरिएको नरकमा लागेर दुवधर बस्दै धेरै किसिमका भक्तता दिएपछि दमदूतहरूले तपाईंलाई चित्रगुण र यमको नजिकमा पुऱ्याए । त्यस बेला यमराजले पहिले पुण्यको फल भोग्न चाहन्थुँ अथवा पापको फल बन्ने सोधेका थिए ॥२६-२८॥ यमराजले त्यसरी सोधेपछि तपाईंले भन्नुभयो - हे यमराज म सर्वप्रथम पुण्यको फल भोग्न चाहन्थुँ । त्यसपछि तपाईं सौराष्ट्र देशको राजा सोमकान्तको रूपमा पैदा हुनुभयो । २९॥ शरणमा आएका तपाईंजोगि देवा लागेर मैले आफ्नो तपस्याको समक्षबाट तपाईंको पापमय पूर्वजन्मको बर्खन गरे । श्रीगणेशको अन्वन्त सुन्दर एवं भव्य मन्दिर बनाएका कारण तपाईंको नाम सोमकान्त रह्यो । त्यस पुण्यका कारण तपाईंले अत्यन्त सुन्दर महारानी सुभार्पाङ्गना शोभायमान हुने अकसर पनि पाउनुभयो ३०-३१

सूतजीले भन्नुभयो - भृगुले बताएका कुरा सुनेर अध्वम राजा सोमकान्तत्वात् ती कुराहरूमा सन्देह भयो र उनी दुइटाई निश्चल अवस्थामा रहे ॥३२॥ वेद र शास्त्रका अर्थ जान्ने वर्तमान, भूत र भविष्यका घटनालाई अँखाँले

वेदशास्त्रार्थविदुषो भूतभाविभवद्विदः ।
तपस्विनो भृगोर्वाक्ये यतः स संशयं दधौ ॥३३॥
मिरगन् क्षणमात्रेण तस्याङ्गान् पक्षिणो भृशम्
नानावर्णाकृतिधरा बभक्षुर्नृपतिं तदा ॥३४॥
उड्डीयो डूडूयचञ्चुर्ग्रैर्ददशुर्नृपसु इहैः ।
उत्कृत्योत्कृत्य धामानि चक्षुस्ते पुनिसन्निधौ ॥३५॥
ततोऽतिदुःखिततनु शरणं पुनरागतः ।
अवदद् दीनया वाचा भृगुं ज्ञानतपोनिधिम् ॥३६॥

राजोवाच

त्वद्वने ज्ञानिवैगणं परम्परभयं न हि ।
त्वत्समक्षं कथमिमे मृतं मां मरयन्ति च ॥३७॥
त्वत्पादप्रवणं दीनं सकृद्गु शरणागतम् ।
इदानीं मोक्षय भुने सर्वसत्त्वाभयङ्कर ॥३८॥

सूत उवाच

इत्युक्तं पुनरप्याह भृगुस्तं दीनवत्सलः
मद्वाक्यसंशयादित्थमनुभूतं नृप ! त्वया ॥३९॥
प्रतीकम् वदित्वापि स्वस्थो भव क्षणं नृप ।
यद्य हुङ्कारमात्रेण गमिष्यन्ति द्विजा इमे ॥४०॥

सूत उवाच

द्विजस्य हुङ्कृतिं श्रुत्वा द्विजाश्चानर्हितास्तदा ।
तुल्येयं नृपतिश्चापि पत्न्यमात्यसमन्वितः ॥४१॥

देखें और बगडने तपस्वी भृगु ऋषिका कुरामा राजा सोमकान्तले सन्देह प्रकट गरेका कारण तत्काल तिनका अङ्ग - प्रायः ढाढा अनेक वर्ण र आकारका चराहरू निस्कन थाले । यसरी निस्किएका ती चराहरूले नरपशु राजाको शरीरलाई लुङ्गन र छान लागे ॥३३-३४॥ उड्दै - उड्दै आएर झट्टिन ती चराहरूले अपना बलिया ठोडको पुच्छाबाट टोकन थाले र शरीरको मासु चोक्छिएर भृगु मुनिका सम्मुख थाले ॥३५॥ त्यसपछि सर्वाङ्गमा थपेको वेदनाले आत्तिएका ती राजा सोमकान्त फेरि ज्ञान र तपका सागर भृगुका चरणमा शरणागत भएर सौमवचनद्वारा निवेदन गर्न लागे । ३६॥

राजाले भने - हे भृगुमुनि ! तपाईंको यो आश्रम र यसको सेतेफेरोमा रहेका वनमा जन्मजात खैरो प्राणीहरू पनि परस्पर मिल्दै रहेका छन् । तिनीहरूमा कोही-कसैसँग डराउँदैन तर यी चराहरूले तपाईंको मासु फुकुर्पले गर्दै मरेको मातिसलाई किन मारिरहेका छन् ? हे मुनिवर ! म तपाईंको पाउमा परेको छु, दीन हीन छु कुष्ठरोगले गलेको छु र अहिले आत्मरक्षाका लागि तपाईंको शरणमा आएको छु । सबै प्राणीहरूको कल्याण भएँ र डर-त्रासबाट रक्षा गर्ने स्वभाव भएका हे मुनिवर ! अहिले यो भयङ्कर आक्रमणबाट मेरो रक्षा गर्नुहोस् । ३७-३८॥

सूतजीले भन्नुभयो - रक्षाका लागि आर्तपुकार गरिरहेका राजा सोमकान्तद्वारा प्रार्थित दीनवत्सल महर्षि भृगुले भन्नुभयो - हे राजा ! मेरो वाक्यमा सन्देह गरेका कारण तपाईंले यसरी पक्षीहरूको आक्रमण भोग्नुप्यो । म यिनबाट मुक्त हुने उपाय बताउँछु । तपाईं निश्चिन्त हुनुहोस् । मेरो हुँकारमात्रबाट यी सबै चराहरू यहाँबाट भग्ने छन् । ३९-४०॥

सूतजीले भन्नुभयो - त्यसपछि भृगु ऋषिको हुँकार सुनेर ती चराहरू अलग भए । पत्नी र मन्त्रीहरूका साथमा रहेका ती राजा सोमकान्त पनि सन्तुष्ट भए । ४१॥

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे नानाजक्षिनिचरणं नामाष्टमोऽध्यायः

ग्रा ३। सर्वाङ्गमा अङ्गलद्वारा नेशर्मा भाषामा अनुदिन श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'सोमकान्तद्वारा निरूपित पुत्रवचनकथाप्रति सन्दिग्ध सोमकान्तमार्ग पक्षीहरूको आक्रमण शिर्षकान्वित आठौं अध्याय पुण भयो । ४१।

नवमोऽध्यायः { ९ अध्याय }

सुत उवाच

ततो भृगुः क्षणं ध्यात्वा पुनस्तु प्राह भूपतिम् ।
 अत्यन्तविह्वलो दुःखं वीक्ष्य तत्पूर्वकर्मजम् ॥१॥
 क्व पापनिकरास्ते तु क्वोपायाः कथिता मया ।
 तथाप्येकं ब्रवीमि त्वामुपायमघनाशनम् ॥२॥
 गणेशस्य पुराणं त्वं श्रोष्यसे यदि सत्त्वरम् ।
 तदैव मोक्ष्यसे दुःखमागमन् नात्र संशयः ॥३॥
 इत्युक्त्वा तं गणेशस्य नामाष्टशतमुत्तमम् ।
 जप्त्वा जलं मन्त्रयित्वा सिधेच नृपतिं तदा ॥४॥
 सिक्तमात्रे जले तेन तत्रास्मान्धतो लघुः ।
 कृष्णास्यः प्राप तद्धूमो वसुधे तत्क्षणादसौ ॥५॥
 सप्ततालप्रमाणोऽभूद् व्यादितास्यो भयङ्करः ।
 करालजिह्वो रक्ताक्षो दीर्घबाहुर्जटाधरः ॥६॥
 मुखादुरुधमश्रुति क्षणाच्छ पुनश्शेषिते ।
 नेत्राणामन्धता कुर्वन्नन्धकार इवापरः ॥७॥
 आलोक्य दुहुतुः सर्वे तदाश्रमनिवासिनः ।
 दंष्ट्रासर्वदंष्ट्रदिशं पूरयन्तं तमद्भुतम् ॥८॥
 अपृच्छन् तं द्विजकास्तत्सम्पर्कं नु पूरुषम् ।
 विद्वानपीति कोऽसि त्वं नाम ते किं वदस्व मे ॥९॥
 प्रत्युवाच मुनिं तं तु परिपृष्टो द्विजेन सः ।
 प्राणिमात्रशरीरस्थो नाम्नाऽहं पापघूरुषः ॥१०॥
 त्वन्मन्त्रजलप्रातेन निःसृतो राजदंहतः ।
 क्षुधातुरो भक्ष्यमीहे देहि भयं न चेत् तदा ॥११॥
 भक्षयिष्ये मुने ! लोकान् सोमकान्तं तवाग्रतः ।
 बद्धं मे बसन्ति रम्यामितो निःसारितास्य च ॥१२॥

सुतजीले भन्नुभयो - त्यसपछि राजा सोमकान्तको जन्मान्तरजनित पापबाट उत्पन्न भएको दुःख देखेर व्याकुल भृगु ऋषिले केहीबेर ध्यान गरी सोमकान्तको प्रति भने - हे राजा ! तपाईंबाट गरिएको ती भयङ्कर पाप कहाँ ? मैले बताएका उपाय कहाँ ? तपाईं तपाईंको पाप नाश गर्ने एउटा उपाय बताईन्छु, १-२॥ तपाईंले छिटै श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्नुभयो भने तत्काल दुःखको समुद्रबाट मुक्त हुनुहुनेछ यस युगमा सन्देह छैन । ३॥ यसो भनेर भृगु ऋषिले श्रीगणेशका १०८ नाम जपेर जललाई अभिमन्त्रित गरेर सोमकान्तको शरीरमा लेबन गरे । ४॥ भृगुले सोमकान्तको शरीरमा जल लेबन गरिसकेपछि सोमकान्तको नाकको प्वालबाट सानो आकार २ कालो अनुसर भएको एउटा प्राणी पैदा भयो र तुरुन्तै त्यसको शरीर बढ्न थाल्यो । ५॥ शरीर बढ्दै जाँदा त्यो प्राणी सातवटा ताडौँवृक्षसमान अग्लो भयो । फैलिएको मुख, डरलाग्दो जिह्वो, रक्ता आँखा, लामो हात शिरमा डरलाग्दो जटा यसो आकार प्रकार भएको मुखबाट अग्निको ज्वाला पीप र रगत बमन गर्दै दर्शकका आँखालाई अन्धकारमा पुर्‍याउने त्यो कालो वर्णको प्राणीले देखेर आश्रमवासो सबै मानिस्हरू डराएर पलाउति भाग्ने थाले । घोर दाह बजाएर भयङ्कर आवाजले दसैँ दिशा भने त्यस अद्भुत प्राणीसँग विद्या र तपस्याको बलबाट सबै कुरा ज्ञानेता पनि नजानेझैँ गरी पिढाले भृगुले तिमी को हो ? तिम्रो नाम के हो ? मलाई भन भनी सोधे । ६-९ । भृगुद्वारा सेतुधएको त्यस प्राणीले भन्यो- हे ऋषि ! प्राणिमात्रको शरीरमा रहने म पापपुरुषका नामबाट चिनिन्छु, तपाईंले श्रीगणेशका मन्त्रले अभिमन्त्रित गरेर जलले सेबन गरेपछि राजा सोमकान्तको शरीरबाट म बाहिर आएको छु, मलाई भोक लागेको छ केही खानेकुरा दिनुहोस् । अन्यथा मैले मछुरै यी सबै मानिस र यी सोमकान्तलाई तपाईंकै समु खान्छु तपाईंले बाहिर निकाल्नुभयो अब मलाई बस्ने ठाउँको छाँचो छ । त्यो ठाउँ पनि बताउनुहोस् । १०-१२ । त्यसपछि बाहिर

ततस्तु बहिरभ्येत्य तमुवाच मुनिः पुनः ।
अस्मिन् रमाले सरले विरम्ये वम कोटरे ॥१३॥
गलितानि च पत्राणि भक्षयस्व ममाज्ञया ।
नो चेत् त्वां भस्ममात् कुर्यां नानृतं ये वचोऽधम ॥१४॥

सूत उवाच

इति तन्मुनिवाक्यान्ते शुष्कं स बृक्षमस्पृशत् ।
भस्मसादभवद् वृक्षो द्विजास्तत्स्पर्शमात्रतः ॥१५॥
मुनेः सन्दर्शनाद्भीतस्तस्मिन् भस्मन्चलीयत ।
तस्मिन् विलीने स मुनिः सोमकान्तं पुनर्जगौ ॥१६॥

भृगुरुवाच

पुराणश्चवणाद् यत्ने जातं पुण्यं नृपोत्तम ।
अयं यादच्छ्रुततरुत्र चोत्तिष्ठते पुनः ॥१७॥
तावत्सप्तादयस्मिस्तद्भस्मन्येव दिने दिने ।
विद्वद्धेऽस्मिंस्तरी राजन्निष्पापस्त्वं भविष्यसि ॥१८॥

राजोवाच

गणेशस्य पुराणं यन्नदृष्टं न च वै श्रुतम् ।
कुत्र तल्लभ्यते ब्रह्मन् ' व्याकर्ता तस्य वा मुने ॥ १९॥

मुनिरुवाच

ब्रह्मणा कथितं पूर्वं वेदव्यासाय धीमते ।
व्यासाच्च विदितं मह्यं पुराणं पापनाशनम् ॥२०॥
अहं ते च प्रवक्ष्यामि तीर्थे स्नान समाधर ।
श्रोष्ये पुराणमिति च सङ्कल्पं कुरु सुव्रत ॥२१॥

सूत उवाच

भृगुणा नोदितः स्नात्वा भृगुतीर्थेति विश्रुते ।
सोमकान्तो मुदायुक्तस्तनः सङ्कल्पमाचरत् ॥२२॥
गणेशस्य पुराणं यत् तच्छ्रोष्येऽद्य प्रभृत्वहम् ।
सङ्कल्पमात्रे तु कृते बर्था राजा निरामयः ॥२३॥

आएर भृगुले पापपुरुषलाई भने यो सुक्त लागेको आँपको रुख छ, यसको टोड्कासा तिनी बस । यस रुखबाट भुईँमा झरेका सुकेका पाल खाएर निष्कृष्ट गर । यो मेरो अज्ञा हो । अन्यथा मैले तिम्रीलाई तपोबलबाट खरानी बनाउने छु । हे अधम पुरुष ! मेरो वचन मिथ्या हुँदैन ॥१३-१४॥

सूतजीले भन्नुभयो हे मुनिजन ! भृगुद्वारिले भनेका वचन मुनो पापपुरुषले त्यस सुकेको आँपको रुखलाई स्पर्श गर्छे । स्पर्श गर्नासाथ त्यो रुख खरानी भयो । त्यो पापपुरुष भृगु ऋषिसँग उराएर त्यसै खरानीमा लीन भयो । पापपुरुष खरानीमा लीन भएपछि भृगुले सोमकान्तलाई भन्नुभयो । १५-१६ ।

भृगुले भन्नुभयो - हे राजन् ! तपाईँले श्रीगणेशको पुराण सुनेपछि त्यसबाट जुन पुण्य पैटा हुन्छ त्यो पुण्य जबसम्म भुईँमा खरानीको रूपमा रहेको रुख जस्ताको तस्तै हुँदैन, तबसम्म दिनदिनै समर्पण गरिरहनु पर्दछ, यो वृक्ष बढेर फलफूलले भरिभराउ भएपछि तपाईँ पापबाट मुक्त हुनुहुनेछ ॥१७-१८॥

राजाले भने - हे मुनिराज ! मैले श्रीगणेशपुराणको नाम सुनेको थिइनै देख्ने कुरा भएन, त्यो पुराण कहाँ पाइन्छ ? त्यसलाई राम्ररी व्याख्या गरी सुनाउने विद्वान् को छन र कहाँ पाइन्छन् ? ॥१९॥

भृगुले भन्नुभयो - सर्वप्रथम ब्रह्माजीले बुद्धिमान् र विद्वान् आफ्ना छोरा व्यासलाई श्रीगणेशपुराण सुनाउनुभएको थियो । पापकश गर्नमा अयोध उपाय बनेको यो श्रीगणेशपुराण व्यासबाट सुनेको हुँ । म तपाईँलाई श्रीगणेशपुराण सुनाउने छु । भृगु तीर्थमा गएर स्नान गर्नुहोस् र म आजदेखि श्रीगणेशपुराण सुनेछु भन्ने सङ्कल्प पनि गर्नुहोस् ॥२०-२१॥

सूतजीले भन्नुभयो - भृगुद्वारा अभिप्रेरित एवं प्रसन्न राजा सोमकान्तले भृगुतीर्थमा नुहाएर म आजदेखि दिनदिनै श्रीगणेशपुराण सुनेछु भन्ने सङ्कल्प गरे । सङ्कल्पमात्र गनाले रगत नभएका ती राजा कुमिहीन एवं घाउ खटिरा र कोरले परिपूर्ण शरीरको सट्टा सफा सुन्दर शरीरले शोभायमान पनि भए । त्यसपछि चकित र हर्षित भएका राजालाई साथ लिएर

भृगुप्रसादात्प्ररक्तं कृमिक्षतविसर्जितं ।
गृहीत्वा तं भृगुरगाद्विमितं हर्षितं वृषम् ॥२४॥
उपविशन्नासने स्वीयेऽदायवत्तस्थ आसनम् ।
उपविष्टो बभूव तं दिव्यकान्तिर्नृपोत्तमः ॥२५॥

राजोवाच

भषन् प्रसादात्सकला गरिष्ठा
सङ्कल्पमात्रेण गता व्यथा मे ।
आश्चर्यभूतं सकलं वदस्व
पुराणमेतद् द्विरदानमस्य ॥२६॥

भृगुरुवाच

शृणुस्वात्रहितो भूत्वा तत्पुराणं वदाम्यहम् ।
अनन्तपुण्यनिचयैर्यस्य श्रवणमोचत ॥२७॥
पतिरूपयुते पुंसां नाशयथा पापकारिणाम् ।
यस्याकर्णनमात्रेण सप्तजन्मार्जितान्यपि ॥२८॥
लघुशुष्काद्रस्थूलानि पापानि च महान्यपि ।
तत्क्षणाद् क्लियं धान्ति गणेशस्य प्रसादतः ॥२९॥
अव्ययस्यऽप्रमेयस्य निर्गुणस्य निराकृतेः ।
मगोवाग्निरूप्यस्य केवलानन्दरूपिणः ॥३०॥
यस्य स्वरूपं न विदुर्वक्ष्येऽज्ञानादयः सुराः ।
सहस्रवदना यस्य महिमानं न च क्षम ॥३१॥
घावद् विशेषविचषि प्रवक्तुं राजसन्तपः ।
मया यथा श्रुतं पूर्वं तत्पुराणं सुपुण्यदम् ॥३२॥
अतीन्द्रियज्ञानवतो व्यासार्च्योऽर्धिततेजसः ।
यज्ञविध्वंसशोकान्तो दक्षः शुश्राव मुद्रितान् ॥३३॥
यस्य भक्तिर्दृढा राजन् । गणेशे सर्वसिद्धिदे ।
स एतच्छृणुयान्नित्यं न वाच्य तादृशेनरे ॥३४॥
यदि सर्वेऽपि कुर्वीरन् विघ्नराजस्य सेवनम् ।
तत्र तदा विघ्नविजया विहरेयुर्यथासुखम् ॥३५॥

भृगु ऋषि पूजामण्डपमा जानुभया तिनले आयक
व्यासासनमा बसेपछि राजा सोमकान्तलाई पनि दस्न
आसन दिनुभयो । भृगु ऋषिकै आसनमा बसेका दिव्यकान्तिले
शोभायमान राजा सोमकान्तले भये ॥२२-२५॥

राजाले भने - हे महर्षि भृगु हजुरको कृपापत्र
प्रेरणाबाट श्रीगणेशपुराणको श्रवण गर्नेछु भने सङ्कल्प गर्नासाथ
सम्पूर्ण शरीरमा व्याप्त गुरुतर वेदना हराएको छ । यस्तो
आश्चर्यमय श्रीगणेशपुराण मलाई राम्रो सुनाउनुहोस् ॥२६॥

भृगुले मनुभयो - हे राजा तपाईं सावधान हुनुहोस्
र श्रीगणेशपुराण सुन्नुहोस्, म सुनाउँछु । अनन्त पुण्यको
राशि भएपछि मात्र मानिसका हृदयमा श्रीगणेशपुराण सुने
बुद्धि पैदा हुन्छ । पापी मानिसका हृदयमा त्यस्तो बुद्धि पैदा
हुँदैन । श्रीगणेशपुराणको श्रवणमन्त्रले श्रीगणेशका कृपावाङ्
मत्त छन्दसम्म गरेका सामा-दूता, पुराण र ताजा सर्व
प्रकारका पापहरू तत्काल समाप्त हुन्छन् ॥२७-२९॥ हे
राजन्, अव्यय, अप्रमेय निर्गुण, निराकार, मन र वाणीद्वारा
अगम्य केवलानन्दस्वरूप जुन श्रीगणेश भगवान् हुनुहुन्छ
उहाँको वास्तविक स्वरूपलाई ब्रह्मा, शिव र्भर्ग देवताहरू
पनि जान्नु हुन्न, श्रीगणेशका सम्पूर्ण विशेषता र महिमा भने
शेषभागले पनि श्रीगणेशको पूर्ण महिमा जनाउन सक्नु हुन्न,
मैले अर्धेन्द्रिय-ज्ञानसम्पन्न अर्धितेजस्वी भगवान् देवव्यासका
मुखारविन्दबाट पहिले जुन रूपमा पुण्यदायक श्रीगणेशपुराण
सुनेको थिएँ त्यसै रूपमा तपाईंलाई पनि सुनाउने छु
यज्ञविध्वंस भएपछि शोक-सन्नाप्त दक्षप्रजापतिले पनि यो
श्रीगणेशपुराण मुद्रित ऋषिबाट सुनेका थिए ॥३०-३३॥ हे
राजन् । सबै प्रकारका विधि प्रदान गर्ने श्रीगणेशमा जुन
मानिसको दृढ भक्ति हुन्छ त्यसले मात्र यो पुराण सुने अवसर
प्राप्त गर्दछ । त्यस्ता मानिसलाई मात्र वक्ताले सुनाउनु पर्दछ,
त्यसको विपरीत स्वभाव भएका नास्तिक नागिसहरूलाई
यो पुराण सुनाउनु हुँदैन ॥३४॥ यदि सबै मानिसले
विघ्नविनाशक श्रीगणेशको सेवा गर्दछन् भने कसरी विघ्नको
पुञ्ज संसारमा सानन्द रहन सक्छन् ? फेरि कसले अनेक
थरि विरोगबाट उन्फ्रे हुनको अनुभव गर्नुपर्छ ? भूत

दुखान्यनुभवेयुः के नानाविहवान्यूत ।
 यकारेदं पुरा व्यासो भूतभव्यभविष्यवित् । ३६ ।
 वेदार्थज्ञानरहितान् वेदाध्ययनवर्जितान्
 वर्णाश्रमाचारशून्यान् जातिसङ्करकारिण ॥ ३७ ॥
 कलौ विलोक्य तु जनान् कुटिलान् पापकारिण ।
 अष्टादशपुराणानि कृतवान् धर्मगुप्तये ॥ ३८ ॥
 तावन्त्युपपुराणानि ततोऽर्थान् बुबुधुर्जना ।
 तत एव गणेशस्य रूपं जानन्त्यमी जनाः ॥ ३९ ॥

वर्तमान र भविष्य जात्रे भगवान् वेदव्यासले यस पुराणको रचना गर्नुभएको हो । भगवान् वेदव्यासले वेदार्थ भजान्त्रे वेदको अध्ययन नगर्ने, वर्ण र आश्रमका आधार र विचारको पालन नगर्ने जातिसङ्कर मानिसहरूको सङ्ख्या बढाउने, कुटिल र पापी कलिकालिक मानिसहरूलाई देखेर धर्मको रक्षाका निमित्त १८ महापुराणको रचना गर्नुभयो । त्यस्तै उसैले १८ उपपुराण पनि बनाउनुभयो । ती महापुराण र उपपुराणहरूबाट मानिसहरूले मानव जीवनको प्रयोजन र कर्तव्यको विषयमा बुझ्ने अवसर प्राप्त गर । ती सबै पुराण र श्रीगणेशपुराणबाट धेरै मानिसहरूले भगवान् श्रीगणेशको स्वरूप र महिमा बुझ्ने अवसर पनि पाए । ३५-३९ ॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे राजोपदेशज्ञानोपदेशकथनं नाम नवमोऽध्यायः ॥

प्रा. डा. खेर्पाभायवदकसनद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित 'श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको' शरणागत सांस्कृतिकता इति शृंगको ज्ञानोपदेश' एतिर्बर्णकवित्त नवी अध्ययन पूर्ण भएको । १९ ।

ॐ

दशमोऽध्यायः { १० अध्याय }

भृगुरुवाच

नारायणाशसम्भूतः पाराशर्यो महामुनिः ।
 अनीतानागतस्मृती वेदशास्त्रार्थतत्त्वविन् ॥१॥
 कृत्वा वेदं चतुर्भागे तदर्थज्ञानसिद्धये ।
 स विद्यामदगर्वेण पुराणं कर्तुमारभत् ॥२॥
 समाप्तिसाधनं नैव कृतवान् भङ्गलं पुनः ।
 गणेशस्य नतिं वापि स्तुतिं वा तस्य वा क्वचित् ॥३॥
 ततो विद्याभिभूतः सन्नर्थं कञ्चन नास्मरत् ।
 भ्रान्तिरेवाभवत् तस्य लौकिकेऽलौकिके पथि ॥४॥
 नित्ये नैमित्तिके काम्ये श्रौते स्मर्तुं च कर्मणि ।
 व्याख्यातुर्वेदशास्त्राणां सर्वज्ञस्य सतोऽपि हि ॥५॥
 ओषधीभिश्च मन्त्रैश्च भग्नवीर्यं इवाहिमात् ।
 तस्तप्त्रे स्वात्मनि भृशं रुद्धेतुं नाध्यगच्छत् ॥६॥
 नतोऽगच्छत् सत्यलोकं धातारं प्रष्टुमादरात् ।
 विस्मयाक्रान्तहृदयो ह्रीणः पाराशरो मुनिः ॥७॥
 नभस्कृत्य देवगणान् देवर्षीन् कमलासनम् ।
 पूजितो ब्रह्मणा दत्ते निवसादासने शुभ्रे ॥८॥
 पाणिना चास्मृशत् पादौ पाराशर्यो महामुनिः ।
 प्रणयावनतो भूत्वा ब्रह्माणं प्रष्टुमारभत् ॥९॥

व्यास उवाच

ब्रह्मब्रह्ममेतद्धि किं ये दैवादुपस्थितम् ।
 उद्दार्थानि पुराणानि कर्तुं ये बुद्धिरादृताः ॥१०॥
 आवीक्षतोऽखिलाल्लोकान् ज्ञानचारिविचर्जितान् ।
 कलौ कर्मजडास्तब्धान् नास्तिकान् वेदभिन्दकान् ॥११॥

सृगुले मनुप्रथो - अनीत एवं कृषिष्यका प्रष्टा, वेद एवं शस्त्रका अर्थज्ञान र नारायणाको अंशबाट उत्पन्न पाराशरका सुपुत्र महामुनि वेदव्यासले सर्वप्रथम एउटा वेदलाई चार भागमा बाँड्नुभयो र वेदार्थको ज्ञान सजिलैसँग सबैले गर्न सक्नु भन्ने आशयले विद्यामदको गर्वले युक्त भएर पुराणवाङ्मयको निर्माण गर्न आरम्भ गर्नुभयो १-२
 उहाँले पुराणको रचना गुरु गर्दा प्रमदवश ग्रन्थ समाप्तिको साधन मङ्गलाचरण गर्नुभएन । श्रीगणेशको वन्दना र स्तुति पनि गर्नुभएन । त्यस कारण पुराणको रचना गर्ने कार्यमा विघ्न आइलाग्यो विघ्नद्वारा अपिभूत व्यासदेवले कुनै पनि अर्थका स्मरण र निवर्धन गर्न सक्नुभएन । लौकिक र अलौकिक दुवै विषयमा उहाँलाई भ्रान्तिमात्र भयो । नित्य, नैमित्तिक र काम्य, श्रौत एवं स्मार्त कर्मको विषयमा वेदको व्याख्यान गरेर यथार्थ सन्देश दिने सबैजना सिद्धन् भएर पनि भगवान् वेदव्यास मन्त्र र ओषधिबाट पराक्रमहीन एवं विवश बनेको सर्पाजस्तै स्तब्ध हुनुभयो । अफूलै विचार गर्दा यस्तो किन भयो भन्ने बुझाको कारण पनि फेला पर्न सक्नुभएन ॥३-६
 त्यसपछि विस्मित र लज्जित भुनि वेदव्यास यस्तो किन भयो भन्ने विषयमा सत्य-तथ्य घत्ता लगाउन सत्यलोकका विररजमान ब्रह्माजीका समीपमा आदरपूर्वक जानुभयो ॥७॥ त्यहाँ पुगेकै वेदव्यासले ब्रह्माजीका वरिपरि विराजमान देवगण र देवर्षिका साथै भगवान् ब्रह्माजीलाई प्रणाम गर्नुभयो । ब्रह्माजीद्वारा स्तका प्राप्ति गर्नुभएका वेदव्यास उहाँले दिनुभएको मङ्गलमय आसनमा बस्नुभयो । त्यसपछि पाराशरनन्दन महामुनि वेदव्यासले आफ्ना हातले ब्रह्माजीका दुई पाठ स्पर्श गर्दा नम्र भएर ब्रह्माजीसँग प्रश्न गर्नुभयो ८-९॥

वेदव्यासले भन्नुभयो हे ब्रह्माजी ! कलिकालमा ज्ञान र आचारबाट वर्जित कर्मसम्पादनमा मग्द स्तब्ध नास्तिक र वेदविन्दक पाणिशङ्कलाई देखेर भी सबैले मैले बन्दएका पुराणका वाक्यहरूबाट विधि र निषेध जानून् भन्ने आशयले मैले मनमा पुराणहरूको रचना गर्ने बुद्धि पैदा भयो

विधिं चैव निषेधं च ज्ञाम्यन्ति प्रम वाक्यन ।
 ममैव तु गतं ज्ञानं भ्रान्तं क्षीय इवाऽभवम् ॥१२॥
 न हेतुं तत्र पश्यामि स्फूर्तिं कापि न जायते
 नद्धेतुं स्फूर्तिहेतुञ्च प्रष्टुं त्वमहमागत ॥१३॥
 अन्यं कं शरणं ग्रामि विना त्वां चतुरानन ।
 सर्वज्ञ सर्वकर्ता त्वं मम भ्रान्तिं निवारय ॥१४॥
 ब्रह्म हेतुं मम भ्रान्तेर्नारायणस्वरूपिण ।
 नित्याचारवतो ब्रह्मन् सर्वज्ञस्य सताऽपि च ॥१५॥

सूत उवाच

एवमाकर्ण्य तद्वाक्यं विचार्य कमलासन ।
 प्रणतं मुनिमभ्याह प्रहसन् विस्मयन्निव ॥१६॥

ब्रह्मोवाच

हन्त ते कथयिष्यामि गतिं सूक्ष्मां हि कर्मणाम् ।
 विचार्य सम्यक् कर्तव्यं कर्म साधितरच्च यत् ॥१७॥
 अन्यथा कुर्वन्त, पुनः कृतं भवति चान्यथा ।
 बुद्ध्या युक्त्याऽऽर्जवेनापि गुरुणि च लघूनि च ॥१८॥
 कार्याणि साधयेद् धीमान् न गर्वाद्वा च मत्सरान् ।
 बाह्यतश्च समापन्नो गर्वेण तु खगेश्वरः ॥१९॥
 मत्सरान्नाशिते सर्वमाध्विकेयसुतेन च ।
 मत्सरान्तेव रामेण क्षत्रमुत्सादितं पुरा ॥२०॥
 पोऽनादिनिधनो देवो जगत्कर्ता जगन्मयः ।
 जगद्धाता जगद्धर्ता सदसद् व्यक्तमव्ययम् ॥२१॥
 यो कर्तुमन्यथाकर्तुं शक्तः कर्तुञ्च सर्वदा ।
 यस्याऽऽज्ञावशगा नित्यं देवा इन्द्रधुरोगमाः ॥२२॥
 अहं विष्णुश्च रुद्रश्च सूर्याग्निववरुणादयः ।
 यो विघ्नहर्ता भक्तानां विघ्नकर्तेतरस्य च ॥२३॥
 तस्मिँस्त्वं कृतवान् गर्वं स्वविद्याबलमश्रयात् ।
 सर्वज्ञताऽभिमानेन न कृते पूजने त्वया ॥२४॥

तर मैले दैवबाट अद्भुत कुरा बेहोर्नु पर्‍यो । मैले जानेको
 ज्ञान सहसा मबाट लुप्त भयो । म आफै भ्रान्तिमा पर्छु र मत्त
 जस्तो भएँ । यस्तो कसरी हुन गयो ? त्थो कारण पनि जान
 सकिने। मेरो आत्मा जर्जर र स्फूर्ति कति पनि रहन ।
 त्यसको कारण ज्ञान र स्फूर्ति जगाउने उपाय प्राप्त गर्नका
 लागि आज म हजुरका शरणमा आएको छु । हे चतुर्मुख
 ब्रह्माजी ! हजुरलाई छोडेर म अरु कसको शरणमा जाउँ ?
 हजुर सर्वज्ञ र सर्वकारण हुनुहुन्छ, त्यस कारण मेरो भ्रान्ति
 निवारण गरिदिनुहोस् । हे ब्रह्माजी नारायणको अंशावतार,
 नित्य सदाचारमा प्रवृत्त र सर्वज्ञ भएर पनि मेरो मनमा भ्रान्ति
 कसरी आयो ? यसको कारण बताउनुहोस् ॥१०-१५॥

सूतजीले भन्नुभयो - व्यासको प्रार्थना सुनेर केहीबेर
 विचार गरेपछि ब्रह्माजीले चिनम वेदव्यासलाई मन्द मुस्कानका
 साथ चकित तुल्याउँदै भन्नुभयो ॥१६॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे वेदव्यास ! म तपाईंलाई
 कर्मको सूक्ष्म गतिको विषयमा बताउँछु । मानिसले शुभ
 एवं उग्र कर्म गर्दा विचारपूर्वक गर्नुपर्दछ ॥१७॥ कर्ममा
 विचार पुगेन भने कर्म गर्ने मानिसले गरेको कर्म प्रायः कूल
 अथवा प्रायुत्पादक हुने गर्दछ । बुद्धिमान् मानिसले बुद्धि,
 युक्ति र सरलताको समुचित सामञ्जस्य मिलाएर भाता-दूला
 कार्यसम्पदन गर्नुपर्दछ । कुनै पनि काम अहङ्कार र द्वेष राखेर
 गर्नु हुँदैन । गरुड गर्वकै कारण नारायणका बाहन बन्न विचर
 भए ॥१८-१९॥ पाण्डु-पुत्रहरूसँग द्वेषका कारण दुर्योधनले
 सर्वस्व नाश गरे र द्वेषकै कारण पहिले परशुरामले
 क्षत्रियकुलको नाश गरे ॥२०॥ अनादिनिधन, जगत्कर्ता
 जगन्मय जगत्कर्ता जगत्का संहारक, सत्, असत्, व्यक्त
 र अव्यक्त जुन देवता हुनुहुन्छ जुन देवताले गर्ने नगर्ने र
 अन्यथा गर्ने पनि सक्नु हुन्छ, जगका अधीनमा इन्द्र आदि
 देवता ब्रह्मा, विष्णु, रुद्र, सूर्य, अग्नि र बरुण आदि सबै
 रहन्छन्, जो भक्तका विघ्नहर्ता र दुष्टहरूका विघ्नकर्ताका रूपमा
 प्रसिद्ध हुनुहुन्छ त्यस्ता गणनाथ प्रभुका सामु हे वेदव्यास
 तपाईंले विषयज्ञानको अभिमान देखाउनुभयो र म सर्वज्ञ छु
 भन्नाले उहाँको आराधना गर्नुभयो ॥२१-२४॥ तपाईंले पुराण

स्मरणी वा गणेशस्य प्रारम्भेऽन्यस्य वा तथा ।
न कृतं च त्वया व्यास ! तेन भ्रान्तिस्तवाऽनघ ॥२५॥

आरम्भे सर्वकार्याणां प्रवेशे वापि निर्गमे ।
श्रुते स्मार्ते लौकिके यो स्पृतोऽविघ्नं करोति च ॥ २६ ॥

यमाहुः परमाप्तं यमाहुः परमां गतिम् ।
यमाहुः परमं ब्रह्म वेदेष्वस्मार्थदर्शिनः ।
तं गच्छ शरणं वत्स द्विरदाननमादरात् ॥१७॥

स चेत् प्रसन्नो भगवान् वाञ्छितं ते करिष्यति
नो चेद् वर्षसहस्रेण न स्ववाञ्छामवाप्स्यसि । २८ ।।

स्युसुस उवाच

कोऽसौ गघोशः किं चास्य रूपं वेद्यं कथञ्च तत् ।
कस्य वायं प्रमत्तोऽभून् पर्वं हि चतुराग्रम् ॥२९॥

कति वा ह्यसत्पराश्च किं किं कार्यं च वै कृतम् ।
पूर्वञ्च पणितं केन कस्मिन् कान्दे मृतोऽपि च ॥३०॥

मम विक्षिप्तचित्तस्य पृच्छत प्रथितामह !
एतत् सर्वं सविस्तार्य ब्रूहि मे करुणानिधे ॥३१॥

रघुनाथको आराध्यमा न श्रीगणेशको न त अरु कुनै देवताको सम्झना गर्नुभयो त्यस कारण हे निष्पाथ व्यास तपाईंको मनमा भ्रान्ति पैदा भयो । २५. सबै कार्यको आरम्भ प्रवेश र निगम काल र श्रौत एवं स्मृत कार्यको सम्पादनमा जसको स्मरण गरिएन भने विघ्न प्राप्त हुन्छ, जसलाई परमानन्द, परमगति र परमब्रह्म पनि भन्न गरिन्छ ती वेद र शास्त्रका रहस्य जान्न विद्वान्द्वारा अराध्य गजानन ग्रन्थ श्रीगणेशको शरणमा तपाईं श्रद्धापूर्वक जानुहोस् ।। २६. २७.। श्रीगणेश प्रसन्न हुनुभयो भने उहाँले तपाईंको इच्छा पूरा गरिदिनुहुनेछ । उहाँ दिस्तउनुभयो भने हजारौं वर्ष लगाएर कार्य गरे पनि तपाईंको न्यो इच्छा कहिले पूरा हुनेछैन । २८

व्यासले भग्नभयो - हे चतुर्मुख विधाता । श्रीगणेश
को हुनुहुन्छ ? उहाँको स्वरूप कस्तो छ ? त्यो स्वरूप कस्तो
जात्र भकिन्छ ? यो भन्दा पाँहले श्रीगणेश कोर्मी। प्रभु हुनुभएको
थियो ? उहाँका कति अवतार भए ? र ती तौ अवतारहरूमा
उहाँले कस्ता र के के कार्य सम्पन्न गर्नुभयो ? सर्वप्रथम उहाँका
पूजा कसले गर्नु ? कुन समयमा कसले कसले उहाँको सम्झना
गर्नु ? हे टयालु पितामह । ब्रह्म विक्षेप भई हजुरको सामु
जिज्ञासा प्रकट गर्ने भलाई यी प्रश्नहरूको उत्तर दिएर सबै
कुराको रहस्य सम्परी खुलाइदिनुहोस् ॥ १९ ॥

ॐ इति श्रीगणेशपुगणो उपासनाखण्डे व्यासप्रश्नवर्णनं नाम दशमोऽध्यायः ॥

प्र. ३३। जेपापायक सकात्तद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको श्रीगणेशको स्तुति र माधवदेवता विषयमा वदव्यासको विज्ञानमा शोधकायित दशैं अख्यार पूर्ण भयो । १०८।

एकादशोऽध्यायः { ११ अध्याय }

भृगुखाद्य

जगाद भृगुश्चतुराननस्त-

मेवं कृतप्रश्नविवक्षयाऽथ ।

क्रमेण सर्वं कथयामि तेऽहं

गणेशमन्त्रान् बहुधा विचार्य ॥१॥

ब्रह्मोवाच

अनन्ता द्वि मुने ! मन्त्रा गणेशस्य महात्मनः ।

उपासने वदिष्यामि शीघ्रं सिद्धिकरस्य ते ॥२॥

सप्तकोटिमहामन्त्रा गणेशस्यागमे स्थिताः ।

तद्रहस्यं शिवो वेद किञ्चित् किञ्चिदहं मुने ॥३॥

षडक्षरैकाक्षरघोः श्रेष्ठान् तेषु विद्वाने ।

ययो स्मरणमात्रेण सर्वसिद्धिः करे भवेत् ॥४॥

जीवन्मुक्ता भवन्त्येव यदुपासनया मुने ।

न एव धन्यास्ते पूज्यास्ते नमस्याः सुरैरपि ॥५॥

यदुपासनया दास्यं येषां कुर्वन्ति सिद्धयः ।

इच्छाविहारा सर्वज्ञा नानारूपा भवन्ति ते ॥६॥

ये कुर्वन्ति गणेशस्य भक्तिं भावसमन्विताः ।

न येषां भक्तिलेशोऽपि तेषां जन्म निरर्थकम् ॥७॥

नालोक्येभ्युखं तेषां विपुला ये गजानने ।

तेषां दर्शनमात्रेण विघ्नानि स्युः पदे पदे ॥८॥

विघ्नान्युपशमं यान्ति तदुपासकदर्शनान् ।

नपस्यन्ति च भूतानि स्थावराणि चराणि च ॥९॥

अतस्तेऽहं प्रवक्ष्यामि मन्त्रमेकाक्षरं शुभम् ।

तदनुष्ठानमात्रेण वाञ्छितं समवाप्स्यसि ॥१०॥

अनुष्ठानं प्रवक्ष्यामि यथोक्तं शम्भुना मम ।

स्नानं कृत्वा धौतवस्त्रे परिधाय शुचिर्नरः ॥११॥

भृगुले भृगुभयो - ब्रह्माजीले वेदव्यासले गरेका ती प्रश्नहरूको उत्तर दिने इच्छाले भृगुभयो - हे वेदव्यास । सर्वप्रथम श्रीगणेशका मन्त्रहरूको विषयमा विचार गरेर क्रमैसँग म तपाईंका सबै प्रश्नहरूको उत्तर दिनेछु । १।

ब्रह्माजी भन्नुहुन्छ हे मुनिवर ! महान्मा श्रीगणेशका वाचक अनन्त मन्त्र छन् , अत्यन्त छिटो सिद्धि प्रदान गर्ने मन्त्रको उपासना विधिबारे म तपाईंलाई बताउँछु । २॥ हे मुनि ! शास्त्रहरूमा श्रीगणेशका सात करोड मन्त्रहरू रहेका छन् । ती मन्त्रहरूको रहस्य भगवान् शिवजी जान्नुहुन्छ र फेरी म पनि जान्दछु । ती मन्त्रहरूमा ६ अक्षरको मन्त्र र १ अक्षरको मन्त्र उसम मन्त्र मानिएका छन् । जुन मन्त्रहरूको सम्झनामात्र गर्दा सबै प्रकारका सिद्धि प्राप्त गर्न सकिन्छ ॥३-४॥ हे मुनि ! जुन मन्त्रको उपासनाबाट साधकहरू जीवनमुक्त हुन्छन्, धन्य हुन्छन् र सबै देवताहरूद्वारा वन्दनीय बन्दछन्, ती मन्त्रहरूको उपासनाबाट सिद्धि पनि दासो भएर आउँछन् । जसले भावपूर्ण भएर श्रीगणेशमा भक्ति गर्दछन्, ती स्वच्छापूर्वक सर्वत्र विहार गर्न समर्थ हुन्छन् । ती सर्वज्ञ र अनेक रूपमा परिणत भई विचरण गर्न सार्थ पुरुष बन्दछन् जसका हृदयमा श्रीगणेशका प्रति लेशमात्र पनि भक्ति हुँदैन त्यस्ता मानिसहरूको जन्म व्यर्थ छ ॥५-७॥ जुन मानिस श्रीगणेशबाट पराङ्मुख भएर रहन्छन् तिनको मुख पनि हेर्न हुँदैन , त्यस्ता मानिसहरूको मुख हेर्नेपछि पाइला पाइलामा विघ्न आइलाग्छ ॥८॥ श्रीगणेशको उपासना गर्ने भक्तहरूको दर्शन गर्नले विघ्नहरू सम्पन्न हुन्छन् । त्यस्ता रुध्रकलाई सकल प्राणी, स्थावर र जङ्गमतत्त्वले पनि नमस्कार गर्दछन् । ९ । त्यस कारण म तपाईंलाई मङ्गलमय एकाक्षरी मन्त्रको विषयमा बताउँछु । त्यसको अनुष्ठान गर्नले आफूले चाहेको विषय प्राप्त गर्न सक्नु हुनेछ ॥१०॥ भगवान् शङ्करले मलाई जसरी श्रीगणेशको अनुष्ठानविधि बताउनुभएको थियो त्यसरी म तपाईंलाई बताउँछु । बुद्धिमान् साधकले स्नान गरेर पवित्र

चोलाजिनं कुशं, कृत्वा स्वामनं साधक, सुधी
तस्मिन् स्थित्वा भूतशुद्धिं प्राणानां स्थापनं तथा ॥१२॥
अन्तर्बहिर्मातृकाणां न्यासं कृत्वा चतन्द्रितः ।
प्राणाधारं ततः कृत्वा मूलमन्त्रं जपन् हृदि ॥१३॥
मन्त्रसन्ध्यामुपासीत आराधोक्तं यथाविधि ।
आपादपस्तकं देवं ध्यात्वा निश्चलचेतसा ॥१४॥
मानमैरुपचरैस्तं पूजयेत् सुसमहितः ।
ततो जपेद् यथाशक्ति पुरश्चरणमार्गतः ॥१५॥
अनुकूलो भवेद् यवद् वरं दातुं गजाननः ।
स्वरूपं दर्शयेद् यावत् तावज्जपरो भवेत् ॥१६॥

भृगुर्वाच

एतपुत्रत्वा मुनि सत्या चित्ताक्य शुभवासरम् ।
एकाक्षरं मन्त्रराजधेकार्णं गणपस्य च ॥१७॥
अशिक्षयत् तदा सर्वं सम्भ्रान्तं मुनिसनमम् ।

ब्रह्मोवाच

सूर्यकाटिप्रनीकाशं वरं दातुं समागतम् ॥१८॥
यदा दक्षयामि तं देव तदा चिन्तं स्थिरीकुरु ।
यमैव हृदये नित्यं स्थिरो भव गजानन ॥१९॥
वृणीष्वेति वरं तस्मात् स ते दास्यत्यमंशयम् ।
हृदि स्थिते तत्र देवे दिव्यं ज्ञानमवाप्स्यसि ॥२०॥
भूत भावि भवच्चैव ज्ञास्यसि त्वयःशेषतः ।
हित्वा धान्तिं दृष्ट्वा वन्यं नानाग्रन्थान् करिष्यसि ॥२१॥

व्यास उवाच

गता धान्तिर्मम पितरुपदेशं कृते त्वया ।
अनुष्ठानं करिष्यामि पितामह ! तवाज्ञया ॥२२॥

ब्रह्मोवाच

एकान्ते निर्जने देशे व्यग्रताहेतुवर्जिते ।
अनुष्ठानं कुरु विभो ! गजाननमनुस्मरन् ॥२३॥

बल भरण गरी कुशासनमा बसेर विधिपूर्वक भूतशुद्धि ।
प्राणस्थपना गर्नुपर्दछ । मातृकाको अन्तर्न्यास एवं बहिर्न्यास
गरी निरात्यय भएर प्राणायाम गर्नुपर्दछ । त्यसपछि हृदयमा
मूलमन्त्र जपै विधिपूर्वक ज्ञानोक्त मन्त्रसन्ध्या गर्नुपर्दछ
त्यसपछि आफ्नो चित्तलाई निश्चल बनाएर गजानन भगवान्का
पादपङ्क्ति मस्तकसम्मका अङ्गहरूको ध्यान गर्नुपर्दछ ॥१२-१४॥
फेरि एकाग्र भएर मानस उपचारबाट श्रीगणेशको पूजा गर्नुपर्दछ
त्यसपछि पुरश्चरणका विधानले यथाशक्ति श्रीगणेश मानको
जप गर्नुपर्दछ । अबल्लभ भगवान् गजानन वरदान दिएका लागि
अनुकूल बन्नुहुन र आफ्नो स्वरूप दर्शन गराउन प्रकट हुनुहुन
तबसम्म श्रीगणेशमन्त्रको निरन्तर जप गर्नुपर्दछ ॥१५-१६॥

भृगुले भन्नुभयो - ब्रह्माजीले यसरी वेदव्यासलाई
उपदेश दिनुभयो र उत्तम निधि एवं करको विचार गरी श्रीगणेशको
एकाक्षरी मन्त्रको शिक्षा दिनुभयो । अस्तित्मा धरेका वेदव्यासलाई
ब्रह्माजीले भन्नुभयो - कोटिसुखको कान्तिले सुहाउनुभएक र
वरदान दिन भनी दर्शन दिनुहुने श्रीगणेश जुन बला तपाईंका
सामु साकार बनुहुन्छ त्यस बला तपाईंले उहाँलाई हृदयमा
धारण गर्नुहोस् अनि प्रार्थनको मुद्रामा भनुहोस् - हे गजानन ।
तपाईं मेरा हृदयमा निरन्तर स्थिर भएर रहनुहोस् । त्यसपछि
भगवान् श्रीगणेशले तपाईंलाई वरदान दिन आज्ञा गर्नुहुनेछ र
निश्चय नै तपाईंले चिताएको वरदान दिनुहुनेछ । यसरी
श्रीगणेशलाई इष्टयमा स्था गणपछि तपाईंले उहाँबाट दिव्य
ज्ञान प्राप्त गर्नुहुनेछ । त्यसपछि भूत भविष्य र वर्तमानकालका
सबै विषय तपाईंका सामु प्रत्यक्ष हुनेछन् र ती सबै विषयमा
तपाईंलाई पूर्ण बोध हुनेछ । त्यसपछि तपाईंले आफ्ना मनमा
हेका भ्रान्तिहरूलाई निराकरण गरेर अनेक थरि प्रत्यक्षहरूको
निर्माण गर्नुहुनेछ ॥१७-२१॥

व्यासले भन्नुभयो - हे पितामह ! हजुरको उपदेश
प्राप्त गरेर मेरो धान्ति निर्पुल भएको छ । अब हजुरको
आज्ञाअनुसार म श्रीगणेशको उपासनामा लग्नेछु ॥२२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे सबल वेदव्यास ! आफूलाई
अशान्त बनाउने कुनै पनि तत्त्व नभएको अर्थात् आतङ्कजन्य
शान्त, एकाक्ष एवं निर्जन स्थलमा गजाननको स्मरण गर्दै
उपासना जारम्भ गर्नुहोस् ॥२३॥ नास्तिक, निन्दक, क्रूर,

नास्तिके निन्दके क्रूरेऽवाचारे च खले शठे ।
 न वक्तव्यो मन्त्रराजस्तादृशे शरणागते ॥२४॥

दृढभक्तौ श्रद्धाधने विनीते वेदवादिनि ।
 साक्षाद्भे निरनुकोशे शास्त्रज्ञे च प्रकाशय ॥२५॥

प्रापयत्येव नरकान् दशापूर्वान् दशापसान्
 मन्त्रराजस्तु वक्तारमप्रकाशये प्रकाशितः ॥२६॥

यो जपेद् भक्तिपूर्वं तु स लभेदपिप्त फलम् ।
 पुत्रपौत्रसमायुक्तो धनधान्यसमन्वितः ॥२७॥

एकदन्तप्रभावेण लब्ध्वा ज्ञानं सुनिर्मलम् ।
 इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते मोक्षमवाप्नुयात् ॥२८॥

अचारहीन दुर्जन र घृत मानिसहरूमा श्रीगणेशको मन्त्र प्रकाशित गर्न हुँदैन । त्यसरी नै उक्त प्रकृतिका मानिस शरणमा आएर मन्त्रप्रकाशनका लागि हठ गर्दछन् भने पनि तिनका सामु श्रीगणेशको मन्त्र प्रकाशित गर्न हुँदैन २४ । दृढ भक्ति भएका श्रद्धालु नर, वेशध्ययन गर्ने, इत्यम आकाङ्क्षा भएको, दयालु र शास्त्रवेत्ता मानिसहरूका सामु मात्र श्रीगणेशको मन्त्र प्रकाशित गर्न हुन्छ ॥२५॥ जुन मानिसहरूका सामु श्रीगणेशमन्त्र प्रकाशित गर्न हुँदैन तिनका सामु प्रकाशित गरेको श्रीगणेशमन्त्रले आफ्ना पूर्ववर्ती दश पुस्तक र उत्तरवर्ती दश पुस्तकसम्मका मानिसहरूलाई नरकहरूमा पुर्‍याउँछ ॥२६॥ जसले भक्तिपूर्वक श्रीगणेशमन्त्रको जप गर्दछ त्यसले चिताएको कुरा प्राप्त गर्दछ । छोरा-नतिहरूले सम्पन्न र धनधान्यले समृद्ध त्यो मानिस एकदन्त श्रीगणेशको प्रतापबाट निर्मल ज्ञानप्राप्त गरी यस संसारका सबै प्रकारका भोग भोगेर अन्तमा मोक्षमा प्राप्त हुन्छ ॥२७-२८॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे मन्त्रकथनं नामैकादशोऽध्यायः ॐ

प्रा डा देवीमाधव त्रिपाठीका नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'ब्रह्माजीद्वारा वेदव्यासलाई श्रीगणेशमन्त्रको उपदेश गरीरूकाखित एघारौं अध्याय पूर्ण भयो' ॥११॥

===== ॐ =====

द्वादशोऽध्यायः { १२ अध्याय }

सुत उवाच

इति श्रुत्वा तु वचनं निर्गतं ब्रह्मणो मुखात् ।
हर्षेण महता युक्तो मुनिः पप्रच्छ तं पुनः ॥१॥

व्यास उवाच

अवधानं मया प्राप्तं पीत्वा वागपूरुषं तव ।
इदानीं श्रोतुमिच्छामि मन्त्रराजमिमं पितॄन् ॥२॥
को जज्ञाप कथं सिद्धिमवाप च गजाननान् ।
एतं मे संशयं छिन्धि त्वन्योऽन्यो नास्ति मे गुरुः ॥३॥

भृगुरुवाच

इत्येवं मुनिना पृष्टो जगद् ब्रह्मणो वरः ।
कृपयावन्तं ब्रह्मा तं व्यासं राजसत्तम ॥४॥

ब्रह्मोवाच

साधु साधु त्वया पृष्टं पुण्यवानसि साम्प्रतम् ।
न ह्यपुण्यवतां ब्रह्मन् कथायाः श्रवणे रतिः ॥५॥
उपासनामार्गमिमं सम्यक् त्वां बोधयाम्यहम् ।
स्निग्धे प्रजाधिके शिष्ये यतो गोप्यं न किञ्चन ॥६॥
ॐकाररूपी भगवानुक्तस्ते गणनायकः ।
यथा सर्वेषु कार्येषु पूज्यतेऽसौ विनायकः ॥७॥
निर्विघ्नकामनावद्भिर्नो चेद् विघ्नं करोति यः ।
तथोऽकारवीजयुक्ता ॐकारपल्लवान्विताः ॥८॥
मन्त्राः सर्वांगमे प्रोक्ता अन्ये ये निष्फलाश्च ते ।
भद्रं भद्रं व्यक्तमव्यक्तं सर्वं हि गणनायकः ॥९॥
एवं सर्वं देवसिद्धिपुनिराक्षसकिञ्चराः ।
गन्धर्वाक्षारण्य नाग यक्षगुह्यकमानवाः ॥१०॥
उपासका गणेशस्य सर्वे लोकक्षराचराः ।
अन एव गणेशाद्वि परं किञ्चित् किञ्चित् ।
इदानीं कथयिष्यामि कथामेकां पुरातनीम् ॥११॥
मन्त्रराजजपेनायं यथा तुष्टो गजाननः ।
कदाचिद् दैवयोगेन प्रलये समुपस्थिते ॥१२॥

सुतजीले भृगुभयो - ब्रह्मजन्मा मुखबाट निस्कन
वचन सुनेर अत्यन्त हर्षित मुनि ब्रह्मजसले फेरि ब्रह्मजोरँग प्रश्न
गनुर्यो ॥१॥

व्यासले भृगुभयो - हे पितामह ! हजुरको वचनामृत
पिएर मैले मनको एकाग्रता प्राप्त गरेको छु । अहिले म हजुरले
उपदेश गर्नुभएको मन्त्रराजको विषयमा सुन्न चाहन्छु ॥२॥
हे विप्राता ! सर्वप्रथम मन्त्रराजको कसले जप गर्‍यो र
गजाननबाट सिद्धि प्राप्त गर्‍यो ? यो मेरो मनमा रहेको संशय
हो । मेरो यस संशयको छेदन गर्नुहोस् हजुरबाहेक मर
अरु कुनै गुरु छैनन् ॥३॥

भृगुले भृगुभयो - हे उत्तम राजा ! यसरी
व्यासमुनिद्वारा सोधिएका शास्त्रवक्ता ब्रह्माजीले कृपपूर्वक
विनोद व्यासका प्रति उपदेश गर्नुभयो ॥४॥

ब्रह्माजीले भृगुभयो - हे बेटा व्यास ! तपाईंले उक्ते
राष्ट्रो लिजासा गर्नुभएको छ । तपाईं पुण्यवान हुनुहुन्छ किनकि
पुण्य गर्नुने मानिसको मनमा कथाश्रवणमा रुचि हुँदैन ॥५॥
म तपाईंलाई राष्ट्रमा उपासनामार्ग बताउँछु किनकि स्नेहपात्र
र मेधावी शिष्यबाट लुकाउनुपर्ने कुनै पनि कुरा हुँदैन ॥६॥
हे बेटा व्यास ! तपाईंद्वारा ज्ञान खोजिएका श्रीगणेश ॐकाररूप
ब्रह्म हुनुहुन्छ । कार्यको निर्विघ्न परिमार्पणको कामना
गर्नेहरूले विनायक भगवान्को सबै कार्यमा पूजन गर्दछन्
अन्यथा श्रीगणेशले कार्यमा विघ्न पुर्‍याउनुहुन्छ । सर्व
आगमहरूमा ॐकारवीज, ॐकार पल्लवसम्पन्न श्रीगणेशका
मन्त्र बताइएका छन् । ऊरु जुन मन्त्र छन् तिनलाई निष्फल
मन्त्र पारिएको छ । सत्, असत्, व्यक्त र अव्यक्त सबै तत्त्व
श्रीगणेशका स्वरूप हुन् ॥७-९॥ यसैगरी सबै देवता सिद्ध
मुनि, राक्षस, किन्नर, गन्धर्व, चारण, यक्ष, गुह्यक, मानव,
स्थावर र जङ्गमरूप सम्पूर्ण तत्त्वहरूले श्रीगणेशकै उपमन्य
गर्दछन् । त्यस कारण श्रीगणेशधन्दा भित्र कुनै तत्त्व रहेको
छैन । मन्त्रराजको जपबाट श्रीगणेश सन्तुष्ट हुनुहुन्छ भन्न
विषयमा म अहिले तपाईंलाई पुरानो कथा सुनाउँछु । कुनै

वायुभिः पवनैः पितृभिः पतितो दिशम् ।
 तपन्ति द्वादशादिन्या शोषयित्वा जलं महत् ॥१३॥
 ज्वालामाली महावह्निरखिलं ज्वलयत्यपि ।
 सवर्तका महापेघा वर्षन्ति परितो जलम् ॥१४॥
 हस्तिहस्तोपमाभिस्तु धाराभिर्द्विजसन्तम् ।
 उल्लङ्घयन्ति भर्धादां सागराः सरितोऽपि च ॥१५॥
 एवं सर्वे विनश्यन्ति ह्यास्रह्यमथावरादयः ।
 एवं मायामये नष्टे विकारेऽमौ गजाननः ॥१६॥
 अणुभ्योऽणुतर रूपं कृत्वा क्वापि व्यवस्थितः ।
 ततः काले बहुनरे गतेऽन्धतमसावृते ॥१७॥
 एकाक्षरं पुनर्वह्ना नादयुक्तमजायत ।
 वैकारिकं पुनारूपं यदा नादमयं स्थितम् ॥१८॥
 मायाविकारमासाद्य नदेवाभूद् गजाननः ।
 तत एव च सम्भूता गुणाः सत्त्वं रजस्तमः ॥१९॥
 ततश्च यः समुत्पन्ना विष्णुर्वह्ना हरोऽपि च ।
 मायया रचितं सर्वं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥२०॥
 ततस्तान्यायया भान्ता बभ्रुमुस्ते सुरास्त्रयः ।
 तमेव जनके स्वस्य द्रष्टुं प्रष्टुं समुत्सुका ॥२१॥
 किमस्माभिः कर्म कार्यमिति जिज्ञासया मुने ।
 एकविंशतिस्वर्गाणि पूर्वपूध्वं विलोक्यते ॥२२॥
 अन्तरिक्षं तथा तिर्यक् पश्चात् पातालमाययु ।
 अदृष्ट्वा परमात्मानं तपश्चेरुस्ततो भृशम् ॥२३॥
 निराहारा जपपरा दिव्यवर्षसहस्रकम् ।
 भ्रान्ता खेदमनुप्राप्तास्ततस्ते पृथिवीं पुनः ॥२४॥
 विचिन्वन्तो यदुद्ग्रेष्णु वनान्युपवनानि च ।
 सरितः सागरान् शैलान् शिखराणि गुहाश्च ता ॥२५॥
 ततो जलाशयं ते तु महान्तं ददृशुः पुरः ।
 नाना जलचरैर्वृक्षैः पक्षिभिर्विविधैर्युनम् ॥२६॥
 क्षत्वाकाभिश्चक्रवाकैर्हंसैः कारण्डकैरपि ।
 नादितं नलिनीजालं विसखण्डाशने रतैः ॥२७॥

बेला दैवयोगले प्रलयकाल आएपछि वायुको वेगबाट पर्वतहरू टुक्रिएर चारै दिशामा फैलिए, १२ सूर्य सम्पूर्ण जलरसि सुकाएर प्रचण्ड तेजले बल्न थाले, ज्वालैज्वालाको ज्योतिर्मण्ड अग्निले सम्पूर्ण संसार डुकाउन थाल्यो, प्रलयकालिक सवर्तक मेघले हात्तीका सुँढजस्ता धारा वर्षाएर चारैतिर जलैजल बनाए, सागर र नदीहरूले मयादा नाघ्न थाले ॥१३-१५॥ यसरी ब्रह्मजीदेखि स्थावरसम्पत्का सबै विषय नष्ट हुन थाले । मायाद्वारा बनेका ती सबै विकारी तत्त्व नष्ट भएपछि भगवान् श्रीगणेश अणुभन्दा पनि सानो रूप धारण गरी कतै लीन हुनुभयो । कालो अन्धकारले समयलाई ढाक्यो । त्यो समयपछि ब्रह्मनादले सम्पन्न उँकाररूप एकाक्षर पैदा भयो त्यसको वैकारिक रूप आनन्दमय भएर रह्यो । मायाविकारको सम्पर्कले त्यो उँकार गजानन श्रीगणेशका रूपमा पैदा भयो । ती गजाननबाट नै सत्त्व, रज र तमनामक गुणहरू पैदा भए ॥१६-१९॥ त्यसपछि ती गुणहरूका माध्यमबाट ब्रह्म, विष्णु र शिव यी तीन देवता उत्पन्न भए । मायाबाट नै चराचरसहित स्वर्ग, भूतल र पातालनामक तीन लोक पनि रचिए ॥२०॥ त्यसपछि श्रीगणेशको मायाले भ्रान्त भएका ब्रह्मा, विष्णु र शिव आफूलाई क्रम दिने पितृतत्त्व श्रीगणेशको स्वरूप दर्शन गर्न र रहस्य केलाउन उत्सुक भएर चारैतिर घुम्न थाले ॥२१॥ हामीले के काम गर्नुपर्ने हो भन्ने जिज्ञासा लिएर यी तीन देवताले मवेग्रन्थम माथि रहेका एक्काइस प्रकारका स्वर्गहरूको अवलोकन गरे, अन्तरिक्षमा पुगे र तिर्यक् रूपमा रहेको पातालमा पुगे । कहाँ पनि तिनीहरूले श्रीगणेशरूप परमात्माको दर्शन गर्न पाएनन् र निराश भई दीर्घकालिक तपस्यामा प्रवृत्त भए ॥२२-२३॥ दिव्य एक हजारवर्षसम्म निराहार रही जप गरे । तपस्याले थाकेपछि शिव मन भएका ती देवता फेरि पृथिवीप्रमण गर्न लागे । त्यहाँ परमात्माको खोजी गर्दै ती वन-उपवन, नदी, सागर, शैलशिखर र गुफाहरूको दर्शनका लागि ठाउँ ठाउँमा घुमिरहे ॥२४-२५॥ त्यसपछि तिनीहरूले अनेक धरि जलचर वृक्ष, अनेक प्रकारका फलीहरू बकुल्ला, चण्डेवा मल्लिनाका पात र कमलका डाँठ खाइरहेका सूता हाँस र साना छाले घरेलु हाँसको स्वरबाट गुञ्जित विशाल जलाशय आफ्नै अगाडि देखे ॥२६-२७॥ जलाशयको तोरमा नुहाई केहीवेर विश्राम गरेपछि अनेक तरङ्गहरूको कौटुम्भिक मानिसहरूका

स्नात्वा विश्रम्य तनोरे समुनीय पुनं ययुः ।
 नानावीचिसमायुक्तं महान्तं तं जन्माशयम् ॥३८॥
 सुदुस्तरतरं पुंसां शयनक्रममाकुलम् ।
 ईक्षीं चक्रुः सुदुर्दर्शं प्रलयापलसन्निभम् ॥३९॥
 कोटिसूर्यप्रतीकाश तेजोराशिं पुरो मुने ।
 चिन्तामायुः परान्ते तु तेजसा हृतदृष्टयः ॥४०॥
 ततो गगनमार्गेण तेजोमध्याद् विविर्गताः ।
 क्षुधातृषापिश्रान्ता निश्चमन्तो मृदुर्मृदु ॥४१॥
 निन्दन्तश्च शपन्तश्च स्वात्मानं जातसाध्वसाः ।
 ततोऽतिकरुणाविष्टो लोकाध्यक्षोऽखिलार्थवित् ॥४२॥
 दर्शयामास तान् रूपं मनोनयननन्दनम् ।
 पादाम्बुलीनखश्रीभिर्जितरक्ताब्जकेसरम् ॥४३॥
 रक्तमखरप्रभावात् तु जितसन्ध्याकम्पण्डलम् ।
 कटिसूत्रप्रभाजालैर्जितहेमाद्रिशेखरम् ॥४४॥
 खड्गखेटघनु शक्तिशोभि चारुचतुर्भुजम् ।
 सुनासं पूर्णिमाचन्द्रजितकान्तिमुखाम्बुजम् ॥४५॥
 अहर्निशं प्रभायुक्तं पद्मचारुसुशोचनम् ।
 अनेकसूर्यशोभाजिन्मुकुटभाजिमस्तकम् ॥४६॥
 नानाताराङ्कितव्यामकान्तिजिदन्तरीयकम् ।
 वराहद्रष्टाशोभाजिदं कदम्बविहजितम् ॥४७॥
 ऐरावतादिदिङ्मगधयकारी सुपुष्करम् ।
 दृष्ट्वैव सहसा देवं प्रणमुस्ते मुदा मुने ।
 पादाम्बुजमुपस्पृश्य ततः स्तोत्रं प्रचक्रमुः ॥४८॥

लागि दुस्तर ठूलो ठूलो माछा र गोहीले परिएको त्यो जन्माशय
 छाडेर तौ अगडि बढे । अगडि बढेनासाथ तिनीहरूले
 प्रलयकालको अग्निसमझन, ओखाले हेर्ने नसकिने करोडौं
 सूर्यसमान प्रचण्डकिरण भएको तेजको पुञ्ज देखे । तेजबाट
 दृष्टि मन्द भएका ती देखेताहरू रूलो चिन्तमा परे ॥३८-३९॥
 त्यसपछि तिनीहरूले तेजलाई छिरेर कर्पाञ्चत् आकाशमार्गबाट
 आफूलाई अगडि बढाएर त्यसपछि ती देवता भोक र प्यासले
 व्यथित भए । बार-बार श्वास-प्रश्वास लिन थाले ॥४०॥ त्यो
 तेजराशि देखेर भयभीत ती देख्ता आफूले खोजेका तत्त्व नभेटाएर
 आफ्नो निन्दा आफैं गर्न लागे र आफ्नो भाषणलाई आफैं सरास
 लागे । त्यसपछि सम्पूर्ण रहस्य ज्ञात्री, अन्तर्दामी, सम्पूर्ण
 लोकहरूका नायक श्रीगणेशले ती देवताहरूको मुख देखी
 दयालु भएर मन र आँखालाई प्यारी लगाने आफ्नो सुन्दर र
 दिव्य रूप निलगाई देखाइनुभयो । भगवान् श्रीगणेशको त्यो
 रूप विचित्र थियो । शठका आँलाका गडहरूको कान्तिले
 रत्नो कमलको केसलाई तेजोहीन गुम्फाझरेको थियो । शतो
 वज्रको आभाबाट सन्ध्याकालिक सूर्यको नानिमा तिरस्कृत
 भइरहेको थियो । कमरको कन्धनाको मते कान्तिले हिमालयका
 चुचुराहरूको सेतोपमलाई निस्तेज बनाइरहेको थियो ॥४२-४४॥
 खड्ग ढाल घनु र शक्तिद्वारा सुहाएका चार हात धारण गर्ने
 सुन्दर नासिकाले सुहाएको, पूर्णिमाका चन्द्रमाझै कान्तिलाई
 प्राप्त गर्ने मुखकमलको कान्तिले सुहाएको, नित्य प्रभामय,
 कमलझैँ गगन आँखिहरूले सम्पन्न, अनेक सूर्यको शोभालाई
 परास्त गर्ने, चम्चपाउँदा मुकुटले शोभायमान मस्तक भएको
 अनेक थरि ताराहरूले सम्पन्न आकाशको कान्तिजडै तिरस्कृत
 गर्ने दोसल्लाद्वारा रमणीय, बँदेलका दाहाको शोभालाई जित्ने
 ऐरावत दम्भा भएको र ऐरावत आदि हात्तीहरूलाई पनि भयभीत
 तुल्याउने मुँद भएको भगवान् श्रीगणेशको दिव्य स्वरूप देखेर
 तीनवटै देवजलले प्रसन्न भएर प्रणाम गर्दै श्रीगणेशका
 वरणकमलको स्पर्श गरी स्तुति गरे ॥४५-४८॥

===== ३० =====

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे गजाननदर्शनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥३॥

प्रा. डा. वेणीसमर्थर उपासनाद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको बढा चिन्त र शिवाजीद्वारा अवलम्बित
 श्रीगजाननद्वारा ती देवताहरूलाई दिव्य रूपप्रदर्शन गीर्वाणान्वित जसुरै अध्याय पूर्ण भयो ॥३॥

===== ३० =====

त्रयोदशोऽध्यायः { १३ अध्याय }

व्यास उवाच

पञ्चास्यश्चतुस्रस्यश्च सहस्रमस्तकोऽपि च ।
गजास्यं वरदं देवं कथमेने प्रनुष्ठुवुः ॥१॥

ब्रह्मोवाच

प्रसादीन्मुखविघ्नेशकृपापाङ्गनिरिक्षणात् ।
प्राप्तबुद्धिप्रसादास्ते केशास्तं नुनुवुस्तदा ॥२॥

ब्रह्मविष्णुमहेश ऊचुः

अजत्रिविकल्प निराकारमेकं
निरानन्दमद्वैतमानन्दपूर्णम् ।
एतं निर्गुणं निर्विशेषं निरीहं
परब्रह्मरूपं गणेशं भजेम ॥३॥

गुणामीतभाद्य चिदानन्दरूपं
चिदाभासकं सर्वगं ज्ञानगम्यम् ।
मुनिध्येयमाकशरूपं परेशं
परब्रह्मरूपं गणेशं भजेम ॥४॥

जगत्कारणं कारणज्ञानरूपं
सुगाढं सुखादिं युगादिं गणेशम् ।
जगद्व्यापिनं विश्ववन्द्यं सुरेशं
परब्रह्मरूपं गणेशं भजेम ॥५॥

रजोयोगतो ब्रह्मरूपं श्रुतिज्ञं
सदा कार्यभक्तं हृदा चिन्त्यरूपम् ।
जगत्कारकं सर्वविद्यानिधानं
परब्रह्मरूपं गणेशं नमः ॥६॥

सदा सत्त्वयोगं युदा क्रीडमानं
सुगरीन् हरन्तं जगत् पालयन्तम् ।
अनेकावतारं निजज्ञानहारं
सदा विष्णुरूपं गणेशं नमामः ॥७॥

तमोयोगिनं रुद्ररूपं त्रिनेत्रं
जगद्धारकं तारकं ज्ञानहेतुम् ।
अनेकागमैः स्वं जनं बोधयन्तं
सदा शर्वरूपं गणेशं नमामः ॥८॥

व्यासले भक्तुभयो - पञ्चमुख सदाशिव, चतुर्मुख
ब्रह्माजी र सहस्रशीर्षा नारायणले वरदायक गजानन
श्रीगणेशदेवको स्तुति कसरी गर्नुभयो ? ॥१॥

ब्रह्माजीले भक्तुभयो - प्रसन्न र दिव्येश श्रीगणेशको
कृपादृष्टिबाट निर्मल बुद्धि प्राप्त गर्ने ब्रह्मा, शिव र नारायणले
त्यस बेला निम्नअनुसार स्तुति गर्नुभयो ॥२॥

ब्रह्मा, विष्णु र महेशले भक्तुभयो - अज, त्रिविकल्प,
निराकार, एकस्वरूप निरानन्द, अद्वैत, आनन्दपूर्ण, परात्पर
निर्गुण निर्विशेष र निरीह परब्रह्मरूप श्रीगणेशलाई भज्दछौं । ३
गुणातीत, अत्र चिदानन्दस्वरूप, चिदाभासकर्ता, सर्वत्र
विद्यमान, सर्वग ज्ञानगम्य, मुनिहरूद्वारा ध्यानयोग्य र
आनन्दरूप परब्रह्म-स्वरूप श्रीगणेशलाई भज्दछौं । ४ । जगत्का
कारण कारणका पनि कारण कारणका ज्ञानरूप अदिदेवरूप
अदिसुखरूप, अदियुगरूप गुणहरूका स्वामी, जगद्व्यापक
विश्ववन्दनीय र देवताहरूका आराध्य, परब्रह्मरूप श्रीगणेशको
भजन गर्दछौं । ५ ॥ रजोगुणको सम्पर्कबाट ब्रह्माजीका रूपमा
अवलीण, वेदका विशिषज्ञ, सदा सत्कार्यमा लीन, हृदयद्वारा
ह्येय स्वरूपले सुहृदनुभयक, जगत्का सृष्टिकर्ता र सबै विद्यका
निधि परब्रह्मरूप श्रीगणेशलाई नमस्कार गर्दछौं । ६ । सदा
सत्त्व गुणको सम्पर्कमा रहनुहुने आनन्दपूर्वक लीला विहार
गर्नुहुने, देवतन्त्रका वितेधीहरूलाई परास्त गर्नुहुने संसारका
रक्षक, अनेक अवतार लिएर धर्मको रक्षा गर्दै दुष्टहरूको
नाश गर्नुहुने र भक्तका हृदयमा रहेको अन्धकारलाई नाश
गर्नुहुने विष्णुका रूपमा रहनुभएका श्रीगणेशलाई नमस्कार
गर्दछौं । ७ ॥ तमोगुणसँग सम्पर्क गर्नुहुने, रुद्ररूप जगत्का
धर्ता, त्रिनेत्र, भक्तलाई संसारसागरबाट पार लगाउनुहुने,
ज्ञानका हेतु र अनेक शास्त्रहरूको उपदेश दिएर भक्तहरूलाई
सत्कर्म एवं पुण्याथ गर्न अभिप्रेरित गर्नुहुने सदाशिवरूप
श्रीगणेशको वन्दना गर्दछौं । ८ । अन्धकारको पुञ्जलाई

तमस्तोमहारं जनाजानहारं

त्रयीवेदसारं परब्रह्मसारम् ।

मुनिज्ञानकारं विदुरे विकारं

सदा ब्रह्मरूपं गणेशं नमामः ॥११॥

निर्जरोषधीस्पर्शयन्तं करोषेः

सुरैघान् कलाभिः, सुधास्रविणीभिः ।

दिनेशांशुसन्तापहारं द्विजेश

शशाङ्कम्बरूपं गणेशं नमामः ॥१२॥

प्रकाशम्बरूपं नभोवायुरूपं

विकारादिहेतुं कलाकालभूतम् ।

अनेकक्रियाऽनेकशक्तिम्बरूपं

सदा शक्तिरूपं गणेशं नमामः ॥१३॥

प्रधानम्बरूपं महत्तत्त्वरूपं

धरावागिरूपं दिगीशादिरूपम् ।

अमत्सत्त्वरूपं जगद्धेतुभूतं

सदा विश्वरूपं गणेशं नमामः ॥१४॥

नवदीये मनः स्थापयेदङ्घ्रियुगे

जनो विघ्नसङ्घातं पीडां लभेत

लसत्सूर्यविम्बे विष्णुले स्थितोऽयं

जनो ध्वान्तबाधां कथं वा लभेत ॥१५॥

वयं भामिनाः सर्वथाज्ञानयोगा-

दलब्ध्वा तवाङ्घ्रिं बहून् वर्षपूजन् ।

इदानीमवाप्तास्तवैव प्रसादान्

प्रपन्नान् सदा पाहि विश्वस्मरन् ॥१६॥

ब्रह्मोवाच

एवं स्तुतो गणेशस्तु सन्तुष्टोऽभून्महामुने ।

कृपया धरयोपतोऽभिधातुं तान् प्रचक्रमे ॥१७॥

गणेश उवाच

यदर्थं क्लेशिता यूयं यदर्थमिह आगताः ।

प्रीतोऽहमनया स्तुत्या वरं मतो वृणीत तम् ॥१८॥

हठानुहुने, भानिसका नदयमा रहेको अज्ञानलाई निरस्त गर्नुहुने यजु- साम र अथर्ववेदरूप त्रयोका सारतन्त्र, सबैलाई पार लगाउनुहुने परब्रह्मका सम्बन्ध प्रसिद्ध, मुनिहरूलाई ज्ञान प्रदान गर्नुहुने र विकारलाई टाढा पठाउनुहुने, सदा ब्रह्मरूप श्रीसूर्यका रूपमा प्रकाशमान श्रीगणेशलाई नमस्कार गर्दछौं ॥११॥ अगन्त किरणप्रवृहद्द्वारा जनममति र औषधिहरूलाई रसधम तुल्याउनु हुने, अमृतवर्षी कलाद्वारा देवताहरूलाई तृप्त एवं सन्तुष्ट तुल्याउनु हुने सूर्य किरणबाट उत्पन्न सन्तापलाई हटाउनु हुने र नश्वरहरूका नायक चन्द्ररूप श्रीगणेशको वन्दना गर्दछौं ॥१२॥ प्रकाशरूप आकाशरूप, वायुरूप, विकारका आदिकारण, कलाका विकासक एवं सहायक, अनेक क्रिया र अनेक शक्तिकका प्रमुख स्रोत श्रीशक्तिरूप श्रीगणेशको वन्दना गर्दछौं ॥१३॥ प्रकृतिका रूपमा रहनुहुने महत्तत्त्वका रूपमा संसारमा व्याप्त हुनुहुने पृथिवीरूप जनरूप, दिक्पल्लवरूप असत्वरूप, सत्वरूप र जगत्का एकमात्र कारण विश्वब्रह्माण्डरूप श्रीगणेशको वन्दना गर्दछौं ॥१४॥ जुन भानिसले हजुरका चरणयुगलमा आफ्नो मन लगाउँछ त्यसले विघ्नका समूहबाट उत्पन्न गरि- पीडा भोग्नु पर्दैन । विशाल एवं चहकिलो सूर्यमण्डलमा रहेको प्राणीले अन्धकारको पीडा किन भोग्नुपर्छ र ? ॥१५॥ विदम्बर ! आद्यरूप, हे श्रीगणेशदेव ! धेरै वर्षसम्म हजुरका चरणकमलको आश्रय नपाएस हामी अज्ञानवश आत्मपा भौतारियौं अहिले हजुरकै कृपाबाट हजुरका चरणकमलको दर्शन गर्ने अवसर पायौं । हामी शरणगत छौं । हामी रक्ष गनुहोस् ॥१६॥

ब्रह्माजीले भबुधयो - हे महामुनि ! यसरी ब्रह्म विष्णु र शिवजीद्वारा स्तुति गरिएका भगवान् श्रीगणेश उहाँहरूको अत्यन्त ममत्र हुनुभयो र परमकृपालु युक्त भई उहाँले त्रिदेवलाई मञ्जुमयो ॥१७॥

श्रीगणेशले भबुधयो - जुन प्रयोजनका लागि तपाईंहरूले धेरै कष्ट भोग्नुभयो र जुन प्रयोजनका लागि यहाँ आउनुभएको छ, त्यो कुन प्रयोजन हो ? भन्दाई बताउनुहोस् । म तपाईंहरूको स्तुतिबाट प्रसन्न छु । मबाट आफूले चाहेको कल्याण प्राप्त गर्नुहोस् ॥१८॥ हे त्रिदेव ।

कृतञ्च मम यत् स्तोत्रं भवद्भिर्भावितान्मभिः ।
स्तोत्रराजमिति ख्यातं भविष्यति मयाज्ञया ॥१७॥

इदं यः पठेत् प्रातस्तथाद्य धीमान्
त्रिसन्ध्यं सदा भक्तियुक्तो विशुद्धः ।
स पुत्रान् श्रियं सर्वकामान् लभेत्
परब्रह्मरूपो भवेदन्तकाले ॥१८॥

ब्रह्मोवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा सन्तुष्टास्ते तमब्रुवन् ।
तदीक्षया रजः सत्त्वतमोगुणसमुद्भवा ॥१९॥

अथ ऊचुः

यदि तुष्टोऽसि देवेश ! सृष्टिसंहारकारक ।
तवाङ्घ्रिकमले नोऽस्तु भक्तिरव्यभिचारिणी ॥२०॥
किं आस्माभिः प्रकर्तव्यमाज्ञापयतु नो भवान् ।
अयमेव वरोऽस्याक वाञ्छितो द्विदानन ॥२१॥
इति श्रुत्वा वचस्तेषां पुनः प्राह गजाननः ।
भविष्यति महाभागा भवि भक्तिर्दृढा हि वः ॥२२॥
मङ्कटानि यथा शूय तविध्यथ महान्त्यपि ।
भवत्ख्यात्यै प्रवक्ष्यामि कार्याणि च पृथक् पृथक् ॥२३॥
सृष्टिकर्ता भव ब्रह्मन् । रजोगुणसमुद्भवः ।
पालनं कुरु विष्णो ! त्वं व्यापकः सत्त्वसंश्रयः ॥२४॥
हर ! संहार सर्वं त्वं तमोगुणसमुद्भवः ।

ब्रह्मोवाच

वेदशास्त्रपुराणानि सृष्टिमायश्चमेव च ॥२५॥
गणेशो दत्तवान् विद्यां ब्रह्मणे मह्यमादरान् ।
विष्णवे भगवान् प्रादात् योगात् स्वच्छन्दरूपताम् ॥२६॥
एकाक्षरां षड्गुणं च मन्त्रं सर्वाङ्गमस्तिथा ।
हराय भगवान् प्रादाच्छक्तिं संहरणेऽपि च ॥२७॥

तपाईंहरूले आर्चवमोर भएर जुन मेरो स्तोत्र पाठ गर्नुभएको
यो स्तोत्र मेरो आज्ञाबाट संसारमा स्तोत्ररत्नका रूपमा विख्यात
हुनेछ ॥१७॥ जुन बुद्धिमान् मानिसले प्रातःकालमा सबैरै उठेर
यो स्तोत्रको पाठ गर्दछ र जुन शुद्धाचरण भएको मानिसले
भक्तिभावले अंतःप्रोत् भएर तीनवटै सन्ध्यामा यो स्तोत्रको पाठ
गर्दछ त्यसले पुत्र सम्पत्ति र विताएका सबै विषय प्राप्त गर्दछ।
त्यो अन्तमा परब्रह्मरूप भएर ब्रह्ममा नै विलीन हुन्छ ॥१८॥

ब्रह्मजीले भन्नुभयो - श्रीगणेशको दृष्टिबाट रजोगुण
तमोगुण र सत्त्वगुणबाट पैदा भएका ती तीन देवताहरू
श्रीगणेशको त्यो वचन सुनेर सन्तुष्ट भए ॥१९॥

त्रिदशले भने - सृष्टि र संहारका विधायक हे श्रीगणेश
यदि हजुर सन्तुष्ट हुनुहुन्छ भने हजुरका चरणकमलमा हाथो
निष्कलङ्क र निरन्तर भक्ति रहोस् ॥२०॥ हे गजानन
हाम्रोहरूले कुन कर्तव्यपालन गर्नुपर्दछ ? त्यो आज्ञा गर्नुहोस्।
हाम्रोले चाहेको वादान यही हो २१। तीन देवताहरूको
प्रार्थना सुनेर भगवान् श्रीगणेशले भन्नुभयो हे भाग्यशाली
देवताहरू हो! तपाईंहरूको ममा दृढ भक्ति हुनेछ ॥२२॥
जसरी तपाईंहरूले ठूला-ठूला कष्टलाई पार गर्न मक्नु हुन्छ
ती छुट्टाछुट्टै कार्यहरू तपाईंहरूको प्रसिद्धिका लागि म
बताउँछु २३। हे विधाता ! तपाईं रजोगुणबाट पैदा हुनुभएको
छ, त्यस कारण तपाईं सृष्टिकर्ता हुनुहोस्। हे विष्णु ! तपाईं
सत्त्वगुणबाट उत्पन्न हुनुभएको छ र व्यापक पनि हुनुहुन्छ
तसर्थ तपाईंले जगत्को पालन गर्नुहोस् ॥२४॥ हे शिवजी
तपाईं तमोगुणबाट पैदा हुनुभएको छ त्यस कारण तपाईं
संसारका संहारक देवता बन्नुहोस्

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - श्रीगणेशले मलाई अर्थात्
ब्रह्माजीलाई वेद, शास्त्र, पुराण, सृष्टिशक्ति र अन्य
विद्याहरू पनि आदापूर्वक प्रदान गर्नुभयो भगवान् श्रीगणेशले
विष्णुलाई योगबाट स्वच्छन्द रूपमा विचरण गर्ने सामर्थ्य
प्रदान गर्नुभयो ॥२५, २६॥ भगवान् श्रीगणेशले शिवजीलाई
आफ्ना एकाक्षरी मन्त्र षडक्षरी मन्त्र, सर्व शास्त्र र संहारशक्ति
रनि प्रदान गर्नुभयो ॥२७॥ त्यसपछि म ब्रह्माले दु खी मनले

तदज्ञाह वीनमनास्त्रैलोक्येश जगद्गुरुम् ।
उवाच प्राञ्जलिर्भुत्वा वरदं तमिभाननम् ॥२८॥

ब्रह्मोवाच

यथा गृहीतशक्तिस्तु वाच्यावाच्यं येवेति न ।
तथानेकविधां सृष्टिमदृष्ट्वा क्वापि किञ्चन ॥२९॥
कर्तुं वापि विभोरात्राविभेदं कथमुत्सहे ।
इनं कृप इतो वापीत्येवं प्राप्तं मया कथम् ॥३०॥
ततो गजानन प्राह दिव्यं चक्षुः प्रदाय तम् ।
ब्रह्माणं वेदशास्त्रज्ञं तथा व्याकुलितं प्रभु ॥३१॥

गजानन उवाच

वह्निन्तः शरीरे मे सङ्ख्यातीतानि पद्मज !
ब्रह्माण्डानि त्वमर्हव विभ्रमन्ति विलोकय ॥३२॥

ब्रह्मोवाच

ततो गजाननेनाहं स्वोदरे ध्यासवायुना ।
नीतो ददर्श धाताऽपि ब्रह्माण्डानि त्वनेकश ।
औदुम्बराणीव नरी तेषु वा यशकानिव ॥३३॥
भेदयामास तत्रैकं परमेण स्वनेजसा ।
तदन्तः सकलां सृष्टिं ददर्शाऽथ पुनः पुनः ॥३४॥
वृक्षराजं व्यापरं तत्र विष्णुमिन्द्रं प्रजापतिम् ।
शङ्करं धास्करं वायुं वनानि सरितोऽम्बुषम् ॥३५॥
सागरान् यक्षगन्धर्वानप्सरः किन्नरोरगान् ।
ऋषीन् पुण्यजवान् साध्यान् गनुध्यान् पर्वतान् द्रुमान् ॥३६॥
उद्भिज्जान् जारजान् जन्तून् स्वेदजान् पण्डजानपि ।
पृथ्वीञ्च सप्तपातालां च चरान् चैकविंशतिम् ॥३७॥
ददर्श विश्वं चाहं वै भावाभाव चराचरम् ॥३८॥

त्रिलोकीका स्वामी जगद्गुरु, वरदायक श्रीगणेशलाई हात जोडेर प्रार्थना गरे ॥२८॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - "जस्तै अभिधा लक्षणा र व्यञ्जनाजस्ता शब्दशक्तिसँग अपरिचित मानिसले अर्थ र अनर्थको विवेक गर्न सम्बन्धै न् त्यस्तै सृष्टिका अनेक रूप नदेखेकन कुनै रूपमा पनि नथी सृष्टि गर्न सकिदैन । हेजुराको अज्ञाभङ्ग गर्न मैले कसरी उत्साह गरूँ ? अर्को तर्फ सृष्टिको स्वरूप अनुद्घोषन नथी सृष्टि कसरी गरूँ ? म दोधारमा परेँ । यही कुरा हुनुपर्छ र यही पोखरी हुनुपर्छ मझे छर्दै तन्माउन नसकी मैले सृष्टि कसरी गर्न सक्दछु ?" ब्रह्माजीको संशयपूर्ण वचन सुनेर प्रभु श्रीगणेशले वेद र शास्त्रका ज्ञता तर व्याकुल अवस्थामा रहेका ब्रह्माजीलाई दिव्यचक्षु प्रदान गरेर भन्नुभयो ॥२९-३१॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे ब्रह्माजी । मेरा शरीरका बाहिर र भित्र पनि असङ्ख्य ब्रह्माण्ड घुमिरहेका छन् । तपाईंले पनि ती ब्रह्माण्डलाई मेरा शरीरमा भर्खरै हेर्न सक्नु हुन्छ ॥३२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - त्यसपछि श्रीगणेशले मलाई श्वास वायुले खिचेर आफ्नो पेटभित्र पुऱ्याउनुभयो । त्यस बेला मैले दुप्तीको रूपमा फलहरू लटरम्म रहेछुँ र दुप्तीका फलहरूभित्र स्याउँ स्याउँ त्मापखुट्टे रहेछुँ । श्रीगणेशका पेटभित्र अनेक ब्रह्माण्ड देखेँ ॥३३॥ श्रीगणेशले आफ्नो परमतंजबाट आफूमा अन्तर्निहित ब्रह्माण्डहरूमध्ये एउटा ब्रह्माण्डको भेदन गर्नुभयो र त्यसभित्र रहेको सम्पूर्ण सृष्टिको चारपास सबै कुरा बाबंजार विलोकन गर्नुभयो ॥३४॥ श्रीगणेशद्वारा देखाइएको त्यस सृष्टिमा ब्रह्मा, विष्णु, प्रजापति, शङ्कर, सूर्य, वायु, वन, नदी, बादल, सागर, यक्ष गन्धर्व अप्सरा, किन्नर चन्द्रमा ऋषि, गन्धर्व एवं राक्षस, साध्यजन, पर्वत वृक्ष मानिस उद्भिज, जरायुज स्वेदज र अण्डज प्राणीहरूका साथ पृथिवी सार्त पाताल एक्काइस प्रकारका स्वर्ग, सारा संसार र मूर्त एवं अमूर्त चराचरको समेत मैले दर्शन गरेँ ॥३५-३८॥

यद् यच्छाहं भेदयायाम चाण्डं

तस्मिंस्तस्मिन् सर्वमेव ददर्श ।

ब्रह्मा भ्रान्ति पूर्ववत् सम्प्रपेदे

तेषामन्तं सर्वथा नाध्यगच्छम् ॥३९॥

न स्थातुं नैव वा गन्तुं शशाङ्क कमलासनः ।

अपविश्य ततो ब्रह्मन् ! तुष्टाच्च द्विरदानमम् ॥४०॥

ब्रह्मोवाच

वन्दे देवं देवदेवं गणेशं

ब्रह्माण्डानां नैव सङ्ख्या यदङ्गे ।

अधोदूनां सागरे वा द्रुषाणां

क. सङ्ख्याता शर्कराणां च तीरे ॥४१॥

लज्जा न मेऽत्रास्ति सुरेन्द्रवन्द्य ।

पादारविन्दं तव यद् विलोक्य ।

भ्रान्तोऽभवं ज्ञाननिधौ प्रसन्ने

मोक्षोऽपि तुच्छः किमुताऽन्यवार्ता ॥४२॥

वृष्टञ्च नानार्थयुतं सुरेश

ब्रह्माण्डकूटं जठरे स्वस्तीये ।

स्थातुं चाहिर्गन्तुमपीह नेश-

स्त्वदन्यदेवं शरणं न त्रैभि ॥४३॥

ततः प्रसन्नो भगवाननन्तो वै गजाननः ।

बहिर्निष्कासयामास तदा मां खिन्नमानसम् ॥४४॥

नासिकारब्धभार्गेण हरिं मदनुयायिनम् ।

तामसञ्ज हरं देवं विष्णुना सह सङ्गतम् ॥४५॥

मिःसारयामास विभु, श्रुतिरन्धाद् गजाननः ।

शयाने स्म तदङ्गे तद्वृभौ हरिहरे सुखम् ॥४६॥

फेरि मैले जुन जुन ब्रह्माण्डको भेदन गरे, त्यहाँ त्यहाँ ती सबै विषयलाई त्यसरी नै देखें । ती सारा ब्रह्माण्ड देखेर मेरो मनमा पहिलेजस्तो भ्रान्ति पैदा भयो । वस्तुतया मैले ती ब्रह्माण्डहरूको पार पाउन सकिनँ । हे वेदव्यास ! म त्यस बेला कमलको आसनमा बस्न र त्यहाँबाट अन्यत्र जान पनि सकिनँ । मैले त्यहीँ बसो बसो गजानन श्रीगणेश प्रभुको स्तुति गरें ॥३९-४०॥

ब्रह्मजील भग्नभयं - देवताहरूका पनि देवता मेरा आराध्यदेव श्रीगणेशको वन्दना गर्दाछु । जस्तरी आकाशका तारा सागरका माछा र नदी अथवा सागरका तीरमा रहेका बालुवाको गणना गर्न सकिदैन त्यसैगरी श्रीगणेश प्रभुमा रहेका ब्रह्माण्डहरूको गणना गर्न पनि सकिदैन ॥४१॥ हे देवताहरूका वन्दनीय परमात्मा, हजुरका चरणकमलको दर्शन गरेर म भ्रान्तिमा पर्छु भन्नुपर्दा मलाई कति पनि लाज लाग्दैन । ज्ञानका सागर तपाईं प्रसन्न हुनुभएमा मेरा लागि मोक्ष पनि तुच्छ हुनेछ, अरु के भर्नु ? ॥४२॥ देवताहरूका स्वामी हे गणेश प्रभु मैले हजुरका पैदाभित्र सम्पूर्ण सृष्टिका पदार्थले परिपूर्ण ब्रह्माण्डहरूको दर्शन गरें, अहिले म उभिन र बाहिर जान पनि असमर्थ छु । हजुरबाहेक अरु कुनै मेरो शरण पनि देखेको छैन ॥४३॥ स्तुतिपछि प्रसन्न हुनुभएका अनन्तरूप भगवान् श्रीगणेशले खिन्न अवस्थामा रहेको मलाई आफ्नो पैदाबाट बाहिर निकाल्नुभयो । ४४। त्यसपछि श्रीगणेशका शरीरभित्र सुखपूर्वक निदाइरहका विष्णु र शिवजीलाई पनि श्रीगणेशले बाहिर निकाल्नुभयो । मेरा पछि रहनुभएका नारायणलाई उहाँले सकका प्यालबाट बाहिर निकाल्नुभयो भने नारायणका पछि रहनुभएका तमोगुण देवता सदाशिवलाई कानका प्यालबाट बाहिर निकाल्नुभयो ॥४५-४६॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे ब्रह्मस्तुतिवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥३९॥

प्रा.डा. वेणोमाधव उकान्तद्वारा नेपाली भाषामा अद्वैत श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'श्रीगणेशद्वारा देवत्रयको कार्यविष्कार र ब्रह्मजीद्वारा श्रीगणेशको स्तुति' शीर्षकान्वित नेहरू अध्याय पूर्ण भयो ॥१३॥

ॐ

चतुर्दशोऽध्यायः { १४ अध्याय }

सर्गोवाच

ततः किमकरोद् ब्रह्मा वीक्ष्याच्छानि सहस्रशः ।
कथञ्च सृष्टिमकरोदाज्ञां प्राप्य गजाननम् ॥१॥

भृगुरुवाच

अथबद् गर्वसम्पन्नः स्वात्मन्येवं विचारयन् ।
वेद्यं शास्त्राणि वेदांश्च पुराणान्यागमनपि ॥२॥

ज्ञानविज्ञानसम्पन्नः शायानुग्रहशक्तिमान् ।
ब्रह्मखण्डानि च दृष्टानि सृष्टीना रचनास्तथा ॥३॥

इदानीं सृष्टिकरणेऽशक्यं मे नैव किञ्चन ।
इत्येवं सर्वसम्पन्ने सृष्ट्यर्थं कमलोद्भवे ॥४॥

विष्णो नानाविधा भूय । प्रादुरासन् सहस्रशः ।
तं वेष्टयित्वा ब्रह्माणं स्थिताः पद्मदारुणाः ॥५॥

यथा भक्ताः पुष्परसं सरधा मधुजालकम् ।
त्रिनेत्रा पञ्चहस्ताश्च कृपाभ्या सज्जपाधय ॥६॥

त्र्यङ्गुलं पञ्चतुण्डाश्च सप्ततुण्डाः षडङ्गुलं ।
दशभ्याः पञ्चपादाश्च तालदन्ता वृकोदराः ॥७॥

नानारूपा महासत्त्वाः सङ्कुचान्तु न च ते क्षमाः ।
चक्रम्ये दृढिणस्तेषां नानारावान् निशम्य तान् ॥८॥

केचित् तं मुष्टिभिर्जघ्नुर्मेमुश्च नुनूयु घरे ।
चतुःशिखासु सङ्गृह्य लेलयामासुरादरात् ॥९॥

चत्वार्यपि मुखान्यस्थ जहसुस्तं तत्रा घरे ।
निनिन्दुश्च प्रजंसाञ्च चक्रुः केचित् मिषेखरे ॥१०॥

मोचयामासुरपरे अवन्धुरपरे पुनः ।
मोचितं पुनरप्यन्ये विचक्रुर्भुगितिस्तन ॥११॥

संगमकान्तले भवे - श्रीगणेशका इरीरमा हजारो ब्रह्माण्ड देखेपछि ब्रह्माले के गर्नुभयो ? र उहाँले गजाननकाट आज्ञा पाएर कसरी सृष्टि गर्नुभयो ? १॥

भृगुले भन्नुभयो - त्यसपछि ब्रह्माजीले मनमनै विचार गर्नुभयो- म शास्त्र, वेद, पुराण, आगम आन्तरु, ज्ञान विज्ञानसम्पन्न छु सराप र बरदान दिन सम्पन्न छु मैले ब्रह्माण्डहरूको र सृष्टिका नानाथरिका रचनाहरूको अवलोकन गर्नुको छु र यसबल्ल मैले सृष्टिकार्य गर्न मलक्ने कुनै कारण छैन , यसरी विचार गरेपछि कता कता ब्रह्माजीको मनमा अभिमान गरिया म सबशक्तिसम्पन्न छु भन्ने ब्रह्माजीले कार्यारम्भ गर्ने लाग्दा हजारौँथरिका विष्णु भाइलागे, ब्रह्माजीलाई चारैतिरबाट ढरलाग्दा प्राणीले घेर्न थाले , जसले फुलको रसपान गरी मातेको माहुगीले महको चक्कन्नसङ् दाकिदिन्छ त्यसैगरी ब्रह्माजीलाई पनि नानाथरिका प्राणीहरूले घेरे । ती प्राणीमध्ये केही तीन आँछा भएका, केही पाँच हात भएका, केही कुवाँझी चौडा मुख भएका, केही सल हात भएका, केही तीन खुट्टा भएका, केही पाँच मुख भएका, केही सात मुख भएका, केही छ खुट्टा भएका, केही दश मुख भएका, केही पाँच खुट्टा भएका, केही ताडीको फातडौँ चौडा दाँत भएका र केही ठूलो पेट भएका प्राणीहरू थिए । २-३ अनेक रूप र ठूलो ज्वान भएका ती प्राणीहरू असङ्ख्य थिए । ती ठूलो ठूलो रक्खाले चिच्याएको सुनेर ब्रह्माजी सार्दै ढरलनुपस्के ॥६॥ तीमध्ये केही प्राणीले ब्रह्माजीलाई मुटुकोले प्रहार गरे कुनैले प्रणाम गरे र केहीले स्तुति पनि गरे । केहीले चार टाउकागा रहेका टुप्पी समारोह ब्रह्माजीलाई पिड्छन्ना मच्चाएझै मच्चाउन थाले । ९ त्यस बेला ब्रह्माजीका चारमुखबाट ढरलाग्दो हाँसो छुटिरहेको थियो । त्यस समयमा कुनै प्राणीले ब्रह्माजीको निन्दा गरिरहेका थिए भने कुनैले प्रशंसा पनि गरिरहेका थिए कुनै प्राणीले ब्रह्माजीको सेवा गरिरहेका थिए, कसैले उहाँलाई डाँरीले जाँघिरहेका थिए भने कसैले उहाँको बन्धन फुकाइरहेका थिए । कसैले बन्धनमुक्त भएका ब्रह्माजीलाई

आलिलिङ्गं न केचिच्छुचुम्बुः शिशुवत् मे ।
अष्टश्रृंगेषु तं धृत्वा ननर्ने कोष्ठहस्तवार् ॥१२॥

एवं स परवान् ब्रह्मा चिन्ताशोकसमन्वितः ।
अखर्वं सृष्टिगर्वं न तत्याज हृदि सङ्गतम् ॥१३॥

जगाप महतीं मूर्च्छां निराशः स्वस्य जीवने ।
मुहूर्नमात्रे तु गते सम्पार मनसा विभुम् ॥
प्रार्थयामास कारुण्याद् रुदन्निव गजाननम् ॥१४॥

ब्रह्मोवाच

न चायुष्यं स्वल्पं विविधजनने सक्तमनसो
न मे तत्त्वज्ञानं भवजलधितारं सुविमलम् ।
जनुर्भूयौ लब्ध्वा तव भजनतो व्यापि परमां
कदा भुक्तिं मुक्तिं निरुपमसुखां वाऽखिलगुरो १५॥

तत्त्वकटाक्षाप्ततेनाक्तं भक्तः सौदति ते विभो ।
इयं त्वज्जा तवैवास्तां न मे मृत्युश्चिरायुषः ॥१६॥

भृगुरुवाच

इत्थसौ प्रार्थयन्नेव शुश्राव गगनेरिताम् ।
गिरं तपस्वेति ततः प्रार्थयामास तां पुनः ॥१७॥
अन्तर्हिताश्च ते विघ्नाः श्रुतायां नभसो गिरि ।
नानारूपा महावीर्या भुक्त्वा तं कमलासनम् ॥१८॥
स मुक्तश्चिन्तयामास पद्मयोनिर्महायशाः ।
विना मन्त्रं विना स्थानं कथं तप्ये तपो महत् ॥१९॥
इति व्याकुलचिन्तोऽग्नौ बभ्राव जलमध्यतः ।
अनन्यमनसा ध्यायन् गजाननमनामयम् ॥२०॥
भुक्नुटेन विराजन्तं मुक्तामस्तयुजा शभम् ।
रक्तचन्दनलिप्लाङ्गं सिन्दूरारुणमस्तकम् ॥२१॥

तानेर यत्ता र उति गरहरहेका धिए १०-११॥ कसैले
ब्रह्माजीलाई आलिङ्गन गर्दै धिए कोही ठहाँलाई बालकहाँ
मानी चुम्बन गरिरहेका धिए । पछालाई लुला पाखुरा भएका
कुनै प्राणी ब्रह्माजीका चार मुखका चार दाही र चार जुङ्गा
तानेर भाँचिरहेका धिए ॥१२॥ यस्तो विचित्रको विपत्ति
पोतेपछि ब्रह्माजी परधीन हुनुभयो चिन्ता र शोकले युक्त
भएका ब्रह्माजी स सम्पूर्ण सृष्टि गन सिपालु छु भन्ने मनमा
जमेको ठूलो अभिमानबाट पनि मुक्त हुनुभयो ॥१३॥ ब्रह्माजी
आफ्नै जीवनबाट निराश भएपछि ठूलो मूर्च्छामा पनुभयो
मूर्च्छाको एक मुहूर्त बितेपछि होशमा आएर उहाँले मनबाट
गजानन प्रभुलाई सम्झनुभयो त्यसपछि हँदै कारुणिक मुद्रामा
श्रीगणेशको प्रार्थना गर्नुभयो ॥१४॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - संसारका गुरु हे श्रीगणेश
प्रभु । संसारको सृष्टिकार्यको अभिभारा बोकेर त्यसमा नित्य
लागिरहने मेरा लागि विमल अचु बाँच्नु एउटा विचशता हो
पैरो आयु छोटो छैन, संसारसागरबाट परि तनैसक्ने निर्मल
तत्त्वज्ञान पनि ममा छैन यस पृथिवीमा जन्मेर तपाईंको भजन
गरी कहिले आनन्ददायक मुक्ति पाउन सक्छुला ? र कहिले
अनुपम आनन्दको साप्राप्त्य मुक्तिमा रम्य पाउँछुला ? ॥१५॥ हे
विभु । तपाईंको कृपाकटाक्षबाट अभिषिक्त यो तपाईंको भक्त
वेदनाले परिपूर्ण छ तपाईंका भक्तले दुःख पाउनुभन्नेको तपाईंलाई
नै लज्जादायक विषय हो । म चिरायु छु त्यस कारण मेरा
लागि मृत्युको विषय ठूलो कुरा होइन १६॥

भृगुले भन्नुभयो - यसरी प्रार्थना गर्दै ब्रह्माजीले तिमाले
तपस्या गर भन्ने आकाशवाणी सुनुभयो । त्यसपछि उहाँले
फेरि गजानन प्रभुको प्रार्थना गर्नुभयो ॥१७॥ आकाशवाणी
भएपछि ती अनेक परि ठूला विघ्नले ब्रह्माजीलाई छाडि-
दिए ॥१८॥ चिन्तामुक्त हुनुभएका यशस्वी कमलासन
ब्रह्माजीले विचार गर्नुभयो- विना मन्त्र र विना आधार मले
कसरी ठूलो तपस्या गर्छौं ॥१९॥ यसरी व्याकुलचित्त भएका
ब्रह्माजी अनन्य मनबाट गजानन गुरु श्रीगणेशको ध्यान गर्दै
पानीको बीचमा यताउति भ्रमण गर्न थाल्नुभयो ॥२०॥
मोती र रत्नले जडित मुकुटले सुहाउनुभएका अङ्ग अङ्गमा

मुक्तादामलसत्कण्ठं सर्पयज्ञोपवीतिनम् ।
 अनर्घ्यालघटितबाहुभूषणभूषितम् ॥२२॥
 स्फुरन्मारकतभ्राजदङ्गुलीयकशोभितम् ।
 महाहिरोष्टितबृहन्नाभिगोभिर्महोदरम् ॥२३॥
 विचित्रालखितकटिसूत्रविराजितम् ।
 सुवर्णसूत्रविलसद्गन्धर्वस्मभावृतम् ॥२४॥
 भालचन्द्रं लसहस्रशेभाराजत्करं परम् ।
 एव ध्यायति तस्मिंस्तु पुनरेव नभोवचः ॥२५॥
 उदियाय वटं पश्य वटं पश्येति सुन्दरम् ।
 भ्रुव्येति वचनं ब्रह्मा पुनश्चिन्तामवाप स ॥२६॥

रातो जन्दन लेपन गर्नुभएकाः स्निग्ध धारणका कारण रातो रङ्गले रङ्गिएको मस्तकद्वारा सुहाउनुभएका, चाँटीमा पोतीको हार धारण गरी अत्यन्त शोभायमान, सर्पको माला धारण गर्नुहुने भुजामा बहुमूल्य रत्नजडित केयूर धारण गर्नुहुने औलामा चाँकिलो मारकत मणिले बनेको अँठ्ठी धारण गर्नुहुने ठूलो सर्पले ढँकित सुन्दर नाभिबाट शोभायमान भएको विराल पेट धारण गर्नुहुने विचित्र रत्नमय कन्धानीले सुहाउनुभएका खुनको घागोले सिएका रातो रङ्गका वस्त्र धारण गर्नुहुने एठटा दाँतले सुहाउनुभएका, आकर्षक सूँड धारण गर्नुहुने ७ मस्तकमा धारण गरिएको चन्द्रमाद्वारा ज्योतिर्मय देखिनुभएका गजानन श्रीगणेशको ब्रह्माजीले ध्यान गनुभयो । यसरी उहाँले ध्यान गरेको समयमा बाको वृक्ष हेर, वरको वृक्ष हेर भन्ने आकाशवाणी उहाँले सुन्नुभयो । यस्तो आकाशवाणी सुनेपछि ब्रह्माजी फेरि चिन्तामा मग्न हुनुभयो । २१-२६ ।

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे ब्रह्मचिन्तावर्णनं नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥६॥

प्रा.डा. वेणीभायच ठकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'विघ्नका कारण व्याकुल ब्रह्माजेलार्ई तिमीले तपस्या गर' भन्ने आकाशवाणी श्रवणपछि चिन्ता' शीर्षकान्तित चौधौं अध्याय पूर्ण भयो । १४ ।

ॐ

षष्ठदशोऽध्यायः { १५ अध्याय }

भृगुवाच

व्यासायकथयच्चाग्रे ब्रह्मा लोकपितामह ।
सोमकान्त ' प्रवक्ष्यामि ता कथां शृणु सादरम् ॥१॥

ब्रह्मवाच

नतोऽहं सुमहत् स्वप्नं वदशं मुनिसत्तम ।
भ्रमता भ्रमता व्योमजले दृष्टो वटो महान् ॥२॥
महावातातथाद्धिस्तु नष्टे स्थावरजडम् ।
अवशिष्टं कथमयमेक एव वटो महान् ॥३॥
एव संशयमापन्नस्तत्पत्रे बालकं लघुम् ।
चतुर्बाहुं सुमुकुटं कुण्डलाभ्यां धिगजितम् ॥४॥
मणिमुक्तामयं दाम विभ्रत् कण्ठे सुशोभितम् ।
अर्धचन्द्र रक्तवस्त्रं कटिमूत्रं तथैव च ॥५॥
एकदन्तं नरवधुर्यजास्यं तेजसा ज्वलन् ।
दृष्ट्वैव तर्कयामास बालकं कथमत्र वै ॥६॥
पुष्करेण च बालोऽसौ जलं मन्यस्तकेऽक्षिपन् ।
ततोऽहमाजहासोर्ध्वैश्चिन्तानन्दसमन्वितः ॥७॥
मध्याह्नमस्ति बालः स उक्ततारं वटान्तः ।
अथ ममाङ्कं समागत्य मञ्जुवाक्यं जगाद ह ॥८॥

बाल उवाच

लघोर्लघुनरोऽसि त्वं वृथा वृद्धोऽपि मूढधी ।
विघ्नैरभिहतोऽसि त्वं सृष्टिचिन्तासमावृतः ॥९॥
तपश्चिन्तापरो नित्यं विभ्रमलालसध्यगः ।
सर्वचिन्ताहरं तेऽप्युपपाद्यं चतुरानन ॥१०॥
उपादिशामि ते मन्त्रमेकाक्षरमिमं मम ।
पुरश्चरणमार्गेण दशलक्ष जपस्व तम् ॥११॥
ततः प्रत्यक्षतां यास्ये दास्ये सापथ्यमुत्तमम् ।

भृगुले भृगुभयो- हे सोमकान्त ! लोकपितामह ब्रह्माजीले
फेरि वेदव्यासलाई मन्त्रभयो - त्वसपछिको कथ म तपाईंलाई
सुनाउँछु । तपाईंले आदरपूर्वक रूपो कथा सुनुहोस् ॥१॥

ब्रह्माजीले भृगुभयो - हे बेटब्दास ! त्वसपछि
मैले ठूलो सपना देखें । अब म सपनामा देखेको विषय
बताउँछु । म प्राणीमा घुमिरहेको बेला आकाशको जलमा
ठूलो वरको रूख देखें । २ महाकात, अमन्त बलराशि र
प्रचण्ड सूर्यको तेजबाट सबै जगत्तर नष्ट भएपछि यो वटवृक्ष
कसरी बाँकी रह्यो ? यसको संशय मेरो मनमा उदायो । ३
संशयमा परेको बेला मैले वरको पठ्ठ पतमा चतुर्बाहु, सुन्दर
मुकुटधारी जानमा धारण गरिएका कुण्डलले सुझाएका, कण्ठमा
मणि र मोतीको झार पहिरेर अत्यन्त देदीप्यमान, भस्तकना
आधा चन्द्रमा धारण गर्ने सुन्दर कन्धनी लगाएका एकदन्तले
शोभायमान र हात्तीको मुख एवं मानिसको शरीर भएका
एउटा तेजस्वी बालकलाई देखें । त्यस बेला मेरो मनमा
तर्क भयो - यस्ता बालक यहाँ कसरी आइपुगे ? ॥४-६॥
त्वसपछि ती बालकले आफ्नो सुँटबाट मेरो शिरमा जलले
सेवन गरे । म चिन्ता र आनन्दले परिपूर्ण भई ठूलो अट्टहास
गरेर हँसे ॥७॥ म हँसेपछि ती बालक वरको रूखबाट
मुडैदा ओर्लेर मेरो काखमा बस्न आए । त्वसपछि तिनले
मोठा वचनद्वारा मलाई भने ॥८॥

बालकले भने - हे ब्रह्माजी ! तिमी बूढा भएर पनि
सानो हृदयका छुद्र पुरुष रह्यौ, तिम्रो बुद्धि मूढ रहेछ । सृष्टि
कसरी गर्छ भन्ने चिन्ताले चिन्तित तिमीले विघ्नहरूबाट
पाइला-पाइलाका हण्डर खायौ, त्वसपछि तपस्य कसरी
गर्छ भन्ने चिन्ताले जेलिएका तिमी प्राणीका बाँचमा धुन्दै
यता र उता गरिरहेका छौ । हे चतुर्मुख ! म तिमीलाई तिम्रा
सबै चिन्ताबाट मुक्त गराउने एउटा उपाय बताउँछु । अब म
तिमीलाई मेरो एकाक्षरी मन्त्रको उपदेश गर्दछु । तिमीले
पुरश्चरणको सिद्धिबाट त्यो एकाक्षरी मन्त्र दश लाख सङ्ख्यमा
जप १-११॥ त्वसपछि मैले तिमीलाई प्रत्यक्ष दर्शन दिएर
सृष्टि गर्ने साधार्थ्य प्रदान गर्नेछु

ब्रह्मोवाच

दृष्ट्वैतं स्वप्नमाश्चर्यं प्रतिबुद्धोऽभवं ब्रह्मम् । १२॥

शृणुष्वेव च कदा ये स्याद् दर्शनं घरमेशितुम् ।

दृष्टुस्वप्नोऽभवं प्राण आनन्दमयसागरे । १३॥

ततः स्नात्वा परं गन्त्रं जज्ञाय ब्रह्मवासरम् ।

एकप्रादेन कमले तिष्ठन् ध्यायन् गजाननम् । १४॥

जितन्द्रियो जिताहारः काष्ठपाक्षपादश्च स्थिरः ।

दिव्यवर्षसहस्रं स तपस्तेये परं मत्तम् । १५॥

ततो भन्मुखतो ज्वालाः प्रादुरासन् दुरासदाः ।

ताभिः सदाणि धूतानि धीडाशपु सुदारुणाम् । १६॥

ततो गजाननो दृष्ट्वा तां निष्ठां यम सुदृढाम् ।

तुलोष परया भक्त्या प्रादुरासीत् ततः परः । १७॥

कोटिसूर्यममानश्रीज्वरलामालीव हव्यभुक् ।

दहन्निव त्रिलोको स संहरन्निव रेदसी । १८॥

परशुकमलधारी दिव्यगायाविभूषः

सकलदुरितहारी सर्वप्रौढयकोश

कविबभूवुषोभी भक्तवाञ्छाप्रपोषः

सुरमनुजमुनीनां सर्वविघ्नैकनाश । १९॥

तेजोराशिमहं दृष्ट्वा नक्तम्य व्यास ! सन्मुने ।

चित्तमवाप परमां व्यग्रचिन्तो जपाञ्जयुत । २०॥

आच्छादितामीक्षणानि स्मृतिश्च विलयं गता ।

दृष्टेदृशीमवस्था ना शीघ्रं प्राहाऽथ विघ्नगात् । २१॥

गणेश उवाच

न भयं कुरु लोकेश ! स एवाहं समागतः ।

येन ते मन्त्र आदेशि स्वप्न एकाक्षरं शुभम् । २२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो -

देखेपाछु म जामेछु । त्यस बेला मैले सपनामा देखेका परमेश्वर

श्रीगणेशको विश्वनामा दर्शन कुन समयमा पाउँला भन्ने कुरा

सोचें । किंचित् र सुन्दर लाग्ना देखेकोपमा म ज्ञानन्दको सागरमा

मग्न भनि भएँ । १२-१३। त्यसपछि दिनदिनै स्नान गर्दैपछि

मैले धेरै दिनसम्म श्रीगणेशको महामन्त्रको जप गरेरहँ

त्यो मन्त्रसाधना गर्दा म कमलमणि एउटा पाउले टेकेर उभिएको

थिएँ र भगवान् श्रीगणेशको ध्याय गरिरहेको थिएँ। मैले जितेन्द्रिय

भई भोजन-पानी पारित्याग गरी काठ र दुइझी चिह्नले भए

दिव्य हजार वर्षसम्म एकधरी मन्त्र जपै रहँदा तपस्या

गो । १४-१५। त्यो दिव्य हजार वर्षको तपस्या पूरा भएपछि

मेरा मुखबाट असाहस्र अनेक अग्निज्वाला प्रकट भए । ता

अग्निज्वालाबाट सम्पूर्ण ज्ञानीहरूले प्रचण्ड पोझा भाग्नुभयो

त्यसपछि श्रीगणेश मेरो परमनिष्ठा र अविचल भक्ति देखेर अत्यन्त

प्रसन्न हुनु भई मेरा सामु प्रकट हुनुभयो । १६-१७। हे वेदव्यास

कोटिसूर्यसमान आभाले सुहृदुनुभएका, चरुको हवनबाट प्रस्थ

भएका अभिषेकतहँ तेजस्वी आफ्ना तेजबाट स्वर्ग, भर्तृ र

पाताललाई डढाउन लाग्नुभएजै देखेनुभएका, पृथिवी र

अन्तरिक्षको सहाय गन लागेजै तेजस्वी स्वरूपले मुहारनुभएका

धरु र कमल धारण गर्नुभएका, दिव्यपालाद्वारा चिभूषित

रुबै प्रौढयका छानी सम्पूर्ण पाप नाश गर्दै, हानीको जस्ता

मुखद्वारा शोभायमान, यस्तहरूको इच्छा पूरा गराउनुहुने र

देवता, मुनि र मानिसहरूका सबै विघ्न सखाप पार्नुहुने

तेजोमय श्रीगणेशको दर्शन पाएर म डरले कर्म्म थालें

व्यग्र भएर जपबाट च्युत भएँ, अग्नि दूला चिन्तामा परें । मेरा

आँखा धाँपला गए, मैले कतै केही देख्न सकिनँ मर्मग संज्ञा

गर्दै तपले शक्ति पनि रहेन । मेरो यो अवस्था देखेर दिव्यराज

श्रीगणेशले भनाई सम्बोधन गर्दै भन्नुभयो । १८-२१।

श्रीगणेशले भन्नुभयो -

तपाईं नडराउनुहोस् । जसले तपाईंलाई सपनामा भक्तलमय

एकाक्षरी मन्त्रको उपदेश गरेको थियो त्यो उपदेशक म नै हुँ

र कहाँ तपाईंका सामु आएको छु । २२॥ हे ब्रह्माजी

तेन सिद्धिरनुग्राहा वरं दातुं समर्पण ।
 सौम्यभाव प्रपन्नोऽस्मि वरं वरय सुव्रत ॥२३॥
 दास्यामि ते प्रसन्नोऽहं यद् यत् ते हृदि वर्तते ।
 यत् प्रसन्ने सर्वं तद् भविता नात्र संशयः ॥२४॥

मुनिरुवाच

इत्थं निशम्य गणमाधव्यो विशुद्धं
 ब्रह्मा जहर्ष परमं प्रसमीक्षमाणः ।
 नत्वा चराचरमृकं सकलैः शिराभिः
 ब्रूह प्रसन्नहृदयः सफलं जनुर्मे ॥२५॥

ब्रह्मोवाच

यो वेदानां मशान्त्राणां ज्ञानिनो योगिनामपि ।
 सर्वोपनिषदां चैव गोचरो न कदाचन ॥२६॥
 स भुण्क्षन्निचर्यमेऽद्य धातः प्रत्यक्षतां विभुः ।
 अनादिनिधनोऽनन्तोऽप्रमेयो निर्गुणोऽयि च ॥२७॥
 यदि प्रसन्नो वैशेष विघ्नेश ! करुणाकरः
 तव भक्तिं ददां देहि यथा दुःखं न नः स्पृशेत् ॥२८॥
 इदानीं देहि सामर्थ्यं नाना निर्माणने मम ।
 विघ्नानि च शमं यान्तु यदि तुष्टोऽसि मे प्रभो ॥२९॥
 स्मृतमात्रः सदा मे त्वं सर्वं कार्यं समापय ।
 अन्ते मुक्तिं स्थिरा देहि ज्ञानञ्च विमलं मम ॥३०॥

गजानन उवाच

एवमस्तु कुरुष्व त्वं सृष्टिं नानाविधां बहुम् ।
 मां स्मृत्वा सर्वविघ्नानि नाशं यास्यन्ति सर्वतः ॥३१॥
 इच्छा भक्तिः शुभं ज्ञानं मन्त्रसादाद्भविष्यति ।
 नि शङ्कं कुरु कार्याणि सर्वाणि चतुशतन ॥३२॥

मुनिरुवाच

एव लब्धवरो ब्रह्मा पूजयामास तं विभुम्
 यद् यच्चित्तेऽचिन्तयत् स तत् तदेवोपतिष्ठते ॥३३॥

जपद्वारा तपाईले तुला सिद्धि प्राप्त गर्नुभएको छ । म वरदान दिन तपाईंका सामु आएको छु । म तपाईंको भक्तिबाट भावावेशमा प्राप्त भएको छु । हे सुव्रत । तपाईंले मसँग वर माग्नुहोस् । म तपाईंसँग प्रसन्न छु ॥२३॥ तपाईंको हृदयले जस्ता पदार्थहरूको चाहना गरेको छ । ती सबै पदार्थ प्रदान गर्न म तयार छु । म प्रसन्न भएपछि तपाईंका सबै चाहना पूरा हुनेछन् । यसमा कति पनि शङ्का मान्नुपर्दैन ॥२४॥

भृगुले भञ्जुभयो - यसरी श्रीगणेशका वचन सुनेपछि परमतन्त्र श्रीगणेशको प्रत्यक्ष दर्शनबाट अजन्तित हुनुभएका ब्रह्माजीको खुसीको सीमा रहेन । उहाँले आफ्ना सबै शिर झुकाए चराचरपुरु श्रीगणेशको वन्दना गर्नुभयो र प्रसन्न हुँदै भञ्जुभयो- आज मेरो जन्म सफल भएको छ ॥२५॥

ब्रह्माजीले भञ्जुभयो - जुन श्रीगणेश प्रभु वेद शास्त्र ज्ञानी योगी र सबै उरनिषद्का पनि गोचर हुनुहुन्छ आज ती परमदेवता, सर्वव्यापक, अनादिनिधन अनन्त, अप्रमेय र निर्गुण प्रभु मेरा पुण्य प्रतापले प्रत्यक्ष हुनुहुन्छ ॥२६॥ २७॥ हे विघ्नेश हे देवेश । हे दयालु देवता श्रीगणेश हजुर ममथि प्रसन्न हुनुहुन्छ भने मलाई अविचल भक्ति प्रदान गर्नुहोस् । जसबाट मैले कहिले पनि दुःखभोग गर्न नपरोस् ॥२८॥ हे प्रभु । अहिले मलाई नानाधरिका सृष्टि निर्माण गर्ने शक्ति र सामर्थ्य प्रदान गर्नुहोस् । हे प्रभु । यदि हजुर प्रसन्न हुनुहुन्छ भने मेरा सबै विघ्न र चिन्तालाई समाप्त तुल्याउनुहोस् ॥२९॥ मैले सम्झनामात्र गर्दा मेरा सबै कार्यलाई सफल तुल्याउनुहोस् र अन्तमा मलाई निर्मल ज्ञान र स्थिर मुक्ति पनि प्रदान गर्नुहोस् ॥३०॥

श्रीगणेशले भञ्जुभयो - तपाईंका सारा इच्छा पूरा हुनेछन् । तपाईंले अनेक शक्ति सृष्टि गर्नुहोस् । विघ्न आइलागेमा मलाई सम्झोपछि तपाईंका सबै विघ्न बिलोप हुनेछन् ॥३१॥ हे ब्रह्माजी । मेरो कृपाबाट तपाईंका हृदयमा मप्रति अविचल भक्ति जागा रहनेछ र तपाईंले निर्मल ज्ञान पनि पाउनुहुनेछ । हे चतुर्मुख । सबै प्रकारका शङ्का, सन्देह पछाएर आफ्नो कर्तव्यपालन गर्नुहोस् ॥३२॥

भृगुले भञ्जुभयो - यसरी श्रीगणेशको कृपाबाट वरदान प्राप्त गरेका ब्रह्माजीले विभुरूप भगवान श्रीगणेशको पूजा गर्नुभयो । ब्रह्माजीले जे जे मनमा चिताउनुहुन्थ्यो ती ती पदार्थ उहाँका सामु उपस्थित हुने गर्दथे ॥३३॥ देवताका

पूजार्थं देवदेवस्य गणेशस्य प्रसादतः ।
 दक्षिणावसरे द्वे तु कन्यके समुपस्थिते ॥३४॥
 चारुप्रमन्नयनवदनैः सुविराजिते ।
 अनेकरत्नखचितनानालङ्कारशोभिते ॥३५॥
 दिव्यगन्धयुते दिव्यवस्त्रमालाविभूषिते ।
 ते तस्मै दक्षिणार्थं स कल्पयामास पद्मभूः ॥३६॥
 रत्नभागधेनो नीराज्य दिव्यं पुष्पाञ्जलिं ददौ ।
 सहस्रनामभिः स्तुत्वा प्रदक्षिणमथाकरोत् ॥३७॥
 नमस्य प्रार्थयामास दीनानां शङ्करो भव ।
 एवं सम्पूजितस्तेन ब्रह्मणा परमेष्ठिनः ॥३८॥
 ततः प्रसन्नो भगवान् विघ्नहर्ता गजाननः ।
 सिद्धिबुद्धौ गृहीत्वा ते ह्यन्तर्धानमगाद् विभुः ॥३९॥
 कस्ततः कारयामास सृष्टिं पूर्ववदायताम् ।
 आज्ञया परमेशस्य प्रसादाच्च प्रसन्नधीः ॥४०॥

पनि देवता श्रीगणेशको पूजा गरी दक्षिणा दिन तयार हुँदा
 उहाँको कृपाले सुन्दर अनुहार र सुन्दर आँखा भएका दुई
 कन्या त्यहाँ उपस्थित भए । ती कन्याहरू अनेक रत्नले
 अलङ्कृत थिए र मूल्यवान् गहनले सुहाएका थिए । तिनीहरू
 शरीरबाट दिव्य सुगन्ध प्रवाहित भइरहेको थियो । तिनीहरू
 दिव्यमाला पहिरेर देदीप्यमान थिए । ब्रह्माजीले ती दुवै कन्यालाई
 श्रीगणेशका सामु दक्षिणाको रूपमा प्रदान गर्नछु भन्ने सङ्कल्प
 गर्नुभयो ॥३४-३६॥ त्यसपछि ब्रह्माजीले कपूरको अमरती
 तयार गरी श्रीगणेशको अमरती गर्नुभयो, दिव्य पुष्पाञ्जलि
 समर्पण गर्नुभयो र श्रीगणेशसहस्रनाम पाठ गरी श्रीगणेशको
 परिक्रमा पनि गर्नुभयो । ३७ । ब्रह्माजीले श्रीगणेशलाई प्रणाम
 गरेपछि प्रार्थना गर्दै भन्नुभयो - 'हे श्रीगणेश, तपाईं दीन-
 दु खीहरूका निमित्त कल्याणकारी हुनुहोस् ।' यसरी परमेष्ठी
 ब्रह्माजीद्वारा पूजा गरिएपछि प्रसन्न हुनुभएक विघ्नहर्ता गजानन
 पाँच दक्षिणाका रूपमा प्राप्त गरेका सिद्धि र बुद्धिलाई साथ
 लिएर अन्तर्धान हुनुभयो ॥३८-३९॥ त्यसपछि ब्रह्माजीले
 श्रीगणेश परमात्माको आज्ञा पाएर प्रसन्न हुँदै पहिलेको जस्तो
 विशाल र विस्तृत सृष्टि गर्नुभयो ॥४०॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे गजाननपूजानिरूपणं नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॐ

प्रा. डा. वेणीमाधव तकालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'ब्रह्माजीको तपस्या श्रीगणेशको
 दर्शन र ब्रह्माजीद्वारा श्रीगणेशको पूजा शीघ्रकालित पन्थी' अध्याय पूर्ण भयो । १५

===== ॐ =====

षोडशोऽध्यायः { १६ अध्याय }

राजीवाच

श्रुत्वा कथां गणेशस्य हर्षश्चेतसि जायते ।
 पुनश्च वद विप्रर्षे । न तृप्यामि कथाभूतात् ॥१॥
 अन्तर्हिते भगवति गणेशे परमात्मनि ।
 कथं विनिर्गमे सृष्टिं ब्रह्मा तद् वर्णय प्रभो ॥२॥
 यच्छास्त्रे कथयामास व्यासाचारव्यानकं विधिः ।
 तदहं विस्तरेणैव श्रोतुमिच्छामि सन्पुने ॥३॥

भृगुरुवाच

मिद्धक्षेत्रस्य माहात्म्यं व्यासायाऽकथयत् प्रभु
 आनुपूर्व्येण तत् तेऽहं कथयिष्येऽसृजच्च यत् ॥४॥
 स ब्रह्मा निर्गमे पूर्वं मनसा सप्तपुत्रकान् ।
 अहं तान् सृष्टिसाहाय्यं सृजध्वं स्वस्वबुद्धितः ॥५॥
 ने तु तद्वचनं श्रुत्वा तपसे कृतनिश्चयाः
 तपस्तप्त्वाऽऽशु विपुलं परं ब्रह्म समागताः ॥६॥
 ततोऽन्यान् कल्पयामास सप्त पुत्रान् प्रजापति ।
 तेऽन्त्यन्तज्ञानसम्पन्ना न चक्रुः सृष्टिमुत्तमाम् ॥७॥
 ततः स्वयं समारेभे सनकादीन् विलोक्य तान् ।
 मुखतो ब्राह्मणानग्निमसृजत् कमलासन ॥८॥
 बाहुरुपादतोऽन्यास्त्रीन् वर्णाश्चन्द्रमसं हृद ।
 यक्षुर्भ्याञ्छ रविं श्रोत्रान्मासत प्राणमेव च ॥९॥
 अन्तरिक्षं तथा नाभेः शिरसो दिवमेव च ।
 भूमिं पद्भ्यां दिशः श्रोत्रादन्यान्लोकानकल्पयत् ॥१०॥
 अन्यदुच्चावचं विश्वं स्थावरं जङ्गमञ्च यत् ।
 समुद्रान् सरितः शैलान्स्तुणगुल्ममहीरुहान् ॥११॥

सोमकान्तले भने - हे भृगु महर्षि ! श्रीगणेशको
 कथा सुन्दा मनमा खुसी पैदा हुन्छ । हे विप्रर्षि फेरि पनि
 मलाई त्यो कथा सुनाउनुहोस् । श्रीगणेशको कथा सुनेर
 कहिले पनि तृप्त भईदैन ॥१॥ परमात्मा श्रीगणेश अन्तर्धान
 हुनुभएछि ब्रह्माजीले कसरी सृष्टिको विस्तार गर्नुभयो ? हे
 प्रभो ! यस प्रश्नको उत्तर दिनुहोस् ॥२॥ हे मुनिवर ब्रह्माजीले
 कहिले वेदव्यासलाई श्रीगणेशको जुन आख्यान सुनाउनुभएको
 थियो, म त्यसलाई विस्तारपूर्वक सुन्न र जान्न चाहन्छु ॥३॥

भृगुले भन्नुभयो - हे राजन् ! भगवान् ब्रह्माजीले
 वेदव्यासलाई सिद्धक्षेत्रको महिमा बताउनुभएको थियो । म
 क्रमशः त्यो कथाईछु र कसरी ब्रह्माजीले सृष्टि गर्नुभयो भन्नेगभेल
 बताउनेछु ॥४॥ ब्रह्माजीले सर्वप्रथम मनबाट सात भाइ
 छोरा जन्मउनुभयो । तिनलाई सामु राखेर 'तिमोहरूले आफ्नो
 बुद्धिअनुसार सृष्टिकार्यमा सहयोग गर' भन्नुभयो ॥५॥ ती सात
 भाइ छोरा ब्रह्माजीको आदेशअनुसार सृष्टिकार्यमा सहयोगी
 हुनुको सट्टा तपस्या गर्न जाने निश्चय गरे । त्यसपछि दीर्घकालसम्म
 तपस्या गरी परब्रह्म परमात्मामा समाहित भए ॥६॥ छोराहरू
 तपस्या गर्न गएपछि ब्रह्माजीले तीभन्दा बाहेक अरु सनक
 सनातन आदि सात भाइ छोरा जन्माउनुभयो । ती छोरा पनि
 ठूला ज्ञानी भएर निस्के । तिनले पनि सृष्टिकार्यमा सहि
 देखिएनन् ॥७॥ ती सनकादि ऋषिहरूलाई ज्ञानेन्मुख अवस्थामा
 देखेर ब्रह्माजीले स्वयं सृष्टिकाय आरम्भ गर्नुभयो । त्यसपछि
 उहाँले मुखबाट ब्राह्मण र अग्निको सृष्टि गर्नुभयो ॥८॥
 उहाँले बाहुबाट क्षत्रिय, कुरुबाट वैश्य र चरणबाट शूद्र वर्णको
 सृष्टि गर्नुभयो । ब्रह्माजीले हृदयबाट चन्द्रमा, आँखाबाट सूर्य
 कानबाट वायु र प्राण, नाभिबाट अन्तरिक्ष, शिरबाट स्वर्ग,
 पाउबाट पृथिवी, कानबाट दिश र लोकहरूको पनि सृष्टि
 गर्नुभयो ॥९॥ १०॥ यसरी नै उहाँले अमला, गहिरा, समतल
 एवं उबड-खाबड भूभाग भएका संसारको सृष्टिका साथै
 घराघरको पनि सृष्टि गर्नुभयो । फेरि त्यसैगरी समुद्र, नदी,
 पर्वत, वृण, पौध र वनस्पति र वृक्षको पनि रचना गर्नुभयो ॥११॥

ततः कतिपयह् सु गतेषु मुनिसममा ।
 निद्रितस्य महाविष्णोः श्रोत्राज्जानौ महासुरौ । १२॥
 मधुकैटभनामानौ विख्यातौ भुवनत्रये ।
 दंष्ट्राकरालवदनौ पिङ्गाक्षौ दीर्घनाभिकौ । १३॥
 महाकर्या महागवावत्पृच्छौ पर्वताविचः ।
 वषामृदिरशब्दौ नो गजन्तौ भृशगर्वितौ ॥१४॥
 घञोभिर्बहुभिर्दुष्टौ धिक्कारं तस्य चक्रतु ।
 विघ्नान् देवान् ऋषीन् साधून् शास्त्राणि च निनिन्दतु ॥१५॥
 तयोः शब्देन धरणी चक्रम्ये शेष एव च ।
 उद्विग्नमासीत् सकलं कल्याण्डं स्वतन्त्रमायोः । १६॥
 ततस्ती क्रोधरक्षाक्षौ कं तं खादितुमुद्यतौ
 ततोऽसौ वरदां देवीं विष्णुमोहनकारिणीम् ॥१७॥
 विष्णुनेत्रगतां निद्रां लुष्ट्वा कमलासनः ।
 मधुकैटभनाशाय प्रबोधाय हरेरपि ॥१८॥
 गजाननप्रसादेन विष्णुहस्तात् तयोर्वधम्
 ज्ञात्वा सम्यग्विद्यार्यैव चिन्ताहर्षसमन्वित ॥१९॥

ब्रह्मोवाच

स्वाहास्वधारूपधरा सुधा त्व
 मात्रार्धमात्रस्वररूपिणी च ।
 कर्त्री च हर्त्री जन्त्री जनस्य
 मनोऽसन शक्तिरसि त्वमेव ॥२०॥
 श्रुतिः स्मृतिः कालरात्रिरनादिनिघनाऽभ्या ।
 जगन्माता जगद्धात्री सृष्टिस्थित्यन्तकारिणी । २१॥
 सावित्री च तथा सन्ध्या महापाया तृपा श्रुधा ।
 सर्वेषां वस्तुजानानां शक्तिरस्त्वमसि पार्वति । २२॥
 त्रैलोक्यकर्ता त्वन्नाथो दैत्यदानवसूदनः ।
 निद्रया व्याप्तचित्तोऽसौ ज्ञानविज्ञानवान् हरिः ॥२३॥

सृष्टिका केही दिन बिनेपछि निद्राइरहका विष्णुको कानबाट
 त्रिलोकीमा विख्यात मधु र कैटभ नामक दुई दैत्य पैदा
 भए, ती दैत्यहरू विशाल शरीर भएका, डरलाग्दो दाहाका
 कारण विकराल अनुहारका देखिने, लामो नाक र पहेंला
 आँखा भएका, चम्काय पहाडहैं अगला घोर गजन्त गर्ने,
 अत्यन्त उग्र र शक्तिशाली थिए, वर्षाकालको मेघहैं गर्जन
 गर्ने अत्यन्त चम्पडी ती दानवहरूले भयङ्कर गजन्त गर्दै चारवट
 ब्रह्माजीलाई धिक्कार गरे । ब्राह्मण, देवता, ऋषि, सज्जन
 महात्मा र शास्त्रहरूको धार विच्छा पनि गरे १२-१५॥
 मधु र कैटभको संसारै धर्काउने चर्को स्वर सुनेर पृथिवी र
 क्षेत्रमाग पनि कम्पित भए । तिनको कुलो र डरलाग्दो स्वरबाट
 सम्पूर्ण ब्रह्माण्ड नै खिन्न र उद्विग्न भयो ॥१६॥ भयङ्कर
 गर्जनपछि रीसले शान आँखा मराएका ती दुवै दैत्यहरू ब्रह्माजीलाई
 खान खाँदै अगाडि सरें त्यस बेला तिनको त्यो क्रुधाह देखि
 ब्रह्माजीले विष्णुलाई मूच्छामा पुर्‍याउने र विष्णुकै आँखामा
 बास गरिरहको वरदक्षिनी निद्रादेवीको स्तुति गर्नुभयो । उहाँले
 मधु-कैटभको नाश र विष्णुको जगावका लागि पनि प्रार्थना
 गर्नुभयो ॥१७-१८॥ श्रीगणेशको कृपाले विष्णुकै हातबाट
 ती दुवै दानवहरूको हत्या हुने कुरा थाहा पाएर न्यमनारे समस्त
 विचार गरी ब्रह्माजी चिन्ता र हर्षले युक्त हुनुभयो । केहीबेर
 पछि उहाँले भगवती निद्रादेवीको प्रार्थना गर्नुभयो । १९

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे भगवती ! तपाईं स्वाहा र
 स्वधाको रूपमा विराजमान हुनुहुन्छ । तपाईं मात्रा अधमात्रा
 र स्वरको रूपमा पनि प्रकट हुनुहुन्छ । तपाईं अनृतमयी
 सृष्टि पालन र संहारक्रियाकी स्वामिनी पनि हुनुहुन्छ । हे
 भगवती, तपाईं सबैको आमा हुनुहुन्छ । तपाईं नै सत्
 शक्ति र अमल शक्ति पनि हुनुहुन्छ ॥२०॥ हे भगवती ! तपाईं
 नै श्रुति, स्मृति, अनादिनिघन, अध्याय र वक्तव्यरात्रि पनि हुनुहुन्छ ।
 तपाईं जगन्माता, जगद्धात्री, सृष्टि, स्थिति र संहारकी हेतु
 सम्वित्री अभ्या, महापाया, तृषा र क्षुधा पनि हुनुहुन्छ । हे
 काली ! तपाईं नै सम्पूर्ण वस्तुमा शक्ति र सत्त्वका रूपमा
 विराजमान हुनुहुन्छ ॥२१-२२॥ त्रिलोकीका रचयिता दैत्य
 र दानवका संहारक र ज्ञान-विज्ञानका आधार, तपाईंको
 स्वामी भगवान् नारायण अहिले निद्रामा मग्न हुनुहुन्छ २३

जगदुत्पाद्यते येन पाल्यते ह्रियतेऽपि च ।
 सोऽपि त्वयावताराणां सङ्कटे विनिद्योज्यते ॥२४॥

दुष्टान्मानौ मोहयैतौ त्वं दैत्यौ मधुकैटभौ ।
 हन्तुमेतौ दुराधर्षौ जानमस्य प्रदीयताम् ॥२५॥

अहमाराधितश्चाभ्यां पूर्वजन्मन्यतन्द्रितम् ।
 वरान् बहुविधान् प्राप्तामवध्यौ मम तावुभौ ॥२६॥

नयोरुच्छ्रावचान् शब्दानतोऽहमहसं बहु ।
 मामेव हन्तुकामौ तौ स्तुतौ नानाविधैः स्तवैः ॥२७॥

तथापि मद्वधात् तौ न निवृत्तौ दुष्टभावतः ।
 अतस्त्वां प्रार्थये देवि ! विष्णुबोधनहेतवे ॥२८॥

जगत्को उत्पत्ति, पालन र संहार यी तीन महत्त्वपूर्ण कार्य सम्पादन गर्ने देवता नारायणलाई निद्रामा पुर्न्याएर तपाईले संसारलाई सङ्कटमा पार्नुभएको छ । हे भगवती ! तपाईंले यी दुतात्मा मधु र कैटभलाई आफ्नो मोहजालमा पार्नुहोस् यी दैत्य अन्धन बसशाली, अविज्ञेय र पराक्रमशाली छन् यिनलाई मार्न भगवान् विष्णुलाई आफ्नो शक्ति प्रदान गर्नुहोस् ॥२४-२५॥

ब्रह्माजीले भ्रष्टभयो - पूर्वजन्ममा यो दुर्बले जागरूक भएर मेरो आराधना गरेका थिए, मैले यिनलाई धेरै तूला वरदान दिएको छु मैले नै वरदान दिएका वरदाम यिनलाई मार्न सकिदैन । जब यिनले अप्पनाए गरी जधावाली बोलेका थिए, त्यस बेला खिसी गर्दै म हौंसै, अनि ती दुवै मलाई नै खाए भनी समाधि आइलागे । मैले ज्यान जोगाउन त्यस्ता दुष्ट दैत्यको पनि स्तुति गर्नुपर्छ । त्यति हुँदा पनि दुर्भावनादूषित ती दुवै दैत्य मलाई मार्ने उद्योगबाट निवृत्त भएनन् । तसर्थ हे भगवती ! भगवान् विष्णुको निद्राभङ्ग गराउन म हजुरसँग प्रार्थना गर्दछु २६-२८॥

ॐ

इति श्रीमणेशपुराणे उपासनाखण्डे देवीप्रार्थनं नाम षोडशोऽध्यायः

प्रा. हा. कोटीमाथव इकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीमणेशपुराण उपासनाखण्डको 'मधुकैटभको उत्पत्ति र योगनिद्राको वशमा परेका विष्णुको उद्बोधनका लागि ब्रह्माजीद्वारा देवीको स्तुति शिर्षकान्वित सोही अध्याय पूर्ण भयो ॥१६॥

ॐ

सप्तदशोऽध्यायः { १७ अध्याय }

मुनिरुवाच

यावदनिष्ठे विष्णुस्तावत्ताभ्यां त्रिविष्टपम् ।
 आक्रान्तमिन्द्रसदनं याम्यं कौबेरमेव च ॥१॥
 नो दृष्टा सर्वतो देवाः पलायनपा वभुः ।
 निपेतुर्वभम् केचिन्मुमूर्ध्युश्चम्बलुः परे ॥२॥
 ततो देव्या विनिर्मुक्ता निद्रया हरिरीश्वरः ।
 आश्रम्य सर्वदेवांस्तांस्ताभ्यां युद्धं चकार ह ॥३॥
 आक्रमं सर्वदेवानां कृतं ताभ्यां निवारितुम् ।
 शेषादिसर्वनामानां मुनीनां यक्षरक्षसाम् ॥४॥
 शशुभे स हरिस्तत्र शङ्खचक्रगदाधराः ।
 किराटकण्डलधरो नीलमेघघनच्छविः ॥५॥
 ततः स भगवान् शङ्खं प्रदध्मौ भृशवेगवान् ।
 नेन शब्देन महता क्षौभयामस्य गेटसो ॥६॥
 पाञ्चजन्यस्वनं श्रुत्वा विधिदे हृदयं तयो ।
 ततस्तौ भयसंविनौ परम्परयथोचतुः ॥७॥
 भूमण्डलञ्च पातालं स्वर्गाणामेकविंशतिः ।
 आक्रान्ताः सम्यगाकाश्यां तटाऽयं न श्रुतः स्वनः ॥८॥
 वज्रमारमयं येन चक्राणे हृदयं द्वयोः ।
 तस्मादनेन योद्धव्यं पुरुषेण क्लीयमा ॥९॥
 रणकण्डूनिशान्त्यर्थं विजयाद्येतराद्य च ।
 विपुमेन हनिष्यामि गच्छामि वा पुनर्भवम् ॥१०॥
 एवं तौ निश्चयं कृत्वा युयुत्सुं हरिमूचतुः ।
 रणकण्डूनिशान्त्यर्थं दृष्टोऽसि पुरुषोत्तम ॥११॥
 कथमुत्तमतां यासि ह्यावयोर्दृष्टिगोचरः ।

भृगुले अनुभयो- भगवान् विष्णु निद्रामुक्त भईदै
 ती दैत्यले स्वर्गमा आक्रमण गरे । इन्द्रको राजभवन,
 यमनिवास र कुबेरनिवासमा पनि आक्रमण गरे । तिनलाई
 देखेर देवताहरू चारैतिर भागेर गाले । भाने क्रममा केही
 भुईमा लडे, केही चक्कर लागेर थला परे, केही नुर्छिर्त भए
 केही लर्किएर लडे ॥२॥ त्यसपछि देवीको वृथाबाट चिन्तामुक्त
 हुनुभएका भगवान् नारायण ती सबै देवताहरूलाई आश्रय
 दिदै यक्ष र कैटभका साथ युद्ध गर्न लग्नुभयो ॥३॥ ती
 दैत्यले सबै देवतामाथि गरेको आक्रमण रोक्न शेष आदि
 सबै नाग मुनि वृक्ष आदिका बीचमा शोभायमान शङ्ख
 चक्र, गदा एवं पद्मद्वारा अलङ्कृत नारायणले किरीट र
 कुण्डल धारण गर्नुभयो र उहाँ भएले बादलको जस्तो श्याम
 कान्तिद्वारा आभामय बज्रभएको थियो ॥४॥ त्यस बेला
 भगवान् हरिले अत्यन्त वेगपूर्वक शङ्ख फुक्नुभयो । शङ्खको
 महान् स्वरबाट आकाश र धर्ती शब्दायमान भए ॥५॥
 पाञ्चजन्य शङ्खको त्यो स्वर सुनेर यक्ष र कैटभको पनि मुटु
 काँप्न थाल्यो । अत्यन्त भयभीत ती दैत्यले आपसमा पत्र
 लागे - एककाइस प्रकारका स्वर्ग भूमण्डल र पातालमय
 हामीले आक्रमण गर्छौं ती आक्रमणहरूमा हामीले कतिन्य
 पनि सक्छौं भयङ्कर स्वर सुनेका थिएनौं ॥७-८॥ यो स्वर
 वज्रभन्दा पनि कठोर छ यस स्वरका कारण हामी दुवैको
 मुटु थपेर काँप्न थालेका छौं, अब हामीले पनि शङ्ख फुकेर
 सबैलाई तसोठने यो बलियो पुरुषसँग युद्ध गर्नुपर्छ ।
 युद्धको चिलाचलाहट भेटेछन युद्धमा विजय प्राप्त गर्न
 अथवा पराजय कै भोग्नुका लागि पनि हामीले नारायणमाथि
 आक्रमण गर्नुपर्छ । हामी कि त नारायणलाई मान्नेछौं, त्यसो
 नभए तिनका हातबाट भरेर पुनर्जन्म लिनेछौं ॥१०॥ ती
 दैत्यले आपसमा यसरी निश्चय गरेर युद्ध गर्न चाहने भएकान्
 नारायणलाई सम्बोधन गर्दै भने - हे विष्णु युद्धरूपै हुने
 चिलाएको हुँदा त्यसलाई कन्याछन तिम्रो हावा सामु देखिएका
 छौं ॥११॥ हामी दृष्टि परेपछि तिम्रो अब कसरी पुरुषोत्तम
 बन्दछौं ? हामी त्यो हेर्नेछौं

मुनिरुवाच

इति वाक्यं तयोः श्रुत्वा जगाद विष्टरश्रवाः ॥१२॥

हरिरुवाच

सम्यगुक्तं महादेव्यौ वक्षेष्टं युध्यतं मया ।

न हि कामयते कश्चिन्मरणं स्वयमात्मनः ॥१३॥

तावृचतु

चतुर्भुजोऽसि देवेश ! बाहुयुद्धं ददस्व नौ ।

मुनिरुवाच

एवमुक्तो हरिस्ताभ्यां तथेत्याह मुदाचित् ॥१४॥

त्यक्त्वाऽऽयुधानि युयुधे द्वाभ्यामेकश्चतुर्भुजः ।

जघ्नतुस्तौ शिरो मूर्ध्ना जङ्घाभिरथ जङ्घयोः ।

कूर्परौ कूर्परौ स्वीयेर्बाहु बाहुभिरेव च ॥१५॥

गुल्फौ गुल्फौ कटिं ताभ्यां नासिकाभ्याञ्च नासिकाम् ।

मुष्टिभ्यां मुष्टितेश्च पृष्ठाभ्यां पृष्ठमेव च ॥१६॥

आस्फोटनविकर्षाभ्यां बाहुभिर्घण्डतैरपि ।

एव घास्पर युद्धं प्रावर्तत धिरं तदा ॥१७॥

सहस्रं षष्ठगुणितमतिक्रान्तं महामुने ।

वर्षाणां न तु तौ जेतुं शशाक हरिरीश्वरः ॥

ततो दधर रूपं स गान्धर्व गीतकोविदम् ॥१८॥

गत्वा वनान्तरं चारु वीणागानं चकार सः ।

हरिणाः श्लाघदा लोका देवगन्धर्वराक्षसाः ॥१९॥

स्वस्वव्यापाररहिताः सर्वे तत्परतां ययुः ।

आलापं तस्य गिरिश कैलासे श्रुतवान् मुहुः ॥२०॥

निकुम्भं पुष्पदन्तञ्च जगाद भगनेत्रहा ।

एतमादयतं शीघ्रं योऽसौ गायति कानने ॥२१॥

तौ गत्वा दर्शनं तस्य गृहीत्वा वै तमूचतु ।

तव गीतस्वनं श्रुत्वा शङ्करो हर्षनिर्भरः ॥२२॥

भृगुले भञ्जुभयो - मधु र कैटभका यस्ता कुरा

सुनेर भगवान् नारायणले भन धाल्नुभयो ॥१२॥

हरिले भञ्जुभयो हे दैत्यहरू ! तिमोहरूले आफू सुहाउँदो कुरा गरेको छौ । मसँग इच्छानुसार युद्ध गर ।

कुनै पनि मानिसले आफ्नो मरण आर्कष चाहन्नै ॥१३॥

मधु र कैटभले भने- हे नारायण ! तपाईं चतुर्भुज हुनुहुन्छ तथै हामीलाई बाहुयुद्ध गर्न अक्सा दिनुहोस्

भृगुले भञ्जुभयो - यसरी प्रार्थना गरिएका श्रीहरिले प्रसन्न भई हुन्छ बाहुयुद्ध नै गरौं भञ्जुभयो ॥१४॥ आफ्ना

आयुधहरू पर सारेर चार बाहुले सुहाउनुभएका चतुर्भुज नारायण दुई भुजा भएका ती दानवसँग युद्ध गर्न धाल्नुभयो।

ती दानवले शिरहरूद्वारा नारायणको शिरमा, जङ्घाहरूद्वारा नारायणको जङ्घामा, कुहनाहरूद्वारा नारायणको कुहनामा

घुँडाहरूद्वारा नारायणको घुँडामा, भुजाहरूद्वारा नारायणका भुजाहरूमा, गोलीगाँठाहरूद्वारा नारायणका गोलीगाँठाहरूमा

कटिहरूद्वारा नारायणको कटिमा नाकहरूद्वारा नारायणको नाकमा मुटुकीहरूद्वारा नारायणको मुटुकीमा र पीठयूँहरूद्वारा

नारायणको पीठयूँमा प्रहार गर्दै भुजाहरूद्वारा ताल छोकी मण्डल बनाएर खिचाताना गर्ने कामसमेत भएको त्यो मयङ्कुर युद्ध

धिरकालसम्म चलिरह्यो ॥१५-१७॥ हे महामुनि ! पाँच हजार वर्षसम्म युद्ध चलिरहँदा पनि श्रीहरिले ती दानवहरूलाई

पराजित गर्न सक्नु भएन । त्यसपछि उहाँले गीतगायनकालमा कुशल गन्धर्वको स्वरूप धारण गरी वनमा गएर अत्यन्त

सुन्दर स्वरमा वीणागान आरम्भ गर्नुभयो । गन्धर्वरूप हरिको त्यो वीणागान सुनेर जङ्गली जनावर, मानिस, देवता, गन्धर्व

राक्षस आदि सबै आफू-आफ्ना काम छोडेर मुग्ध भई वीणागान सुन्न तत्पर भए । वीणाको त्यो मधुर गानलाई कैलासमा

विराजमान भगवान् शङ्करले पनि सुनुभयो ॥१८-२०॥ त्यसपछि उहाँले निकुम्भ र पुष्पदन्तलाई भञ्जुभयो - तिमोहरू वनमा

गएर वीणागान गरिरहेको गायकलाई भेट्न समीपमा ल्याउने काम गर ॥२१॥ यसरी शङ्करको आज्ञा पाएर वनमा गएको

निकुम्भ र पुष्पदन्तले गन्धर्वरूप हरिको दर्शन गरेपछि सम्बोधन गर्दै भने - हे गन्धर्व ! तपाईंको गीतको नाद सुनेर

भगवान् शङ्कर ज्यादै खुसी हुनुभएको छ ॥२२॥ फेरि पनि

त्वा समाह्वयते देवो गानं श्रान्तं नवानघ ।
 आवाभ्य सह याहि न्वशीघ्रं याम तदन्तिकम् ॥२३॥
 तयोर्वाक्यमिति श्रुत्वा गन्धर्वो हरिभक्तिमान् ।
 नाभ्यां सह यथौ तत्र यत्र देवो महेश्वरः ॥२४॥
 ददर्श पार्वतीकान्तं यन्मार्गकृतशेखरम् ।
 गजचर्मपरीधानं रुषट्मालाविभूषितम् ॥२५॥
 राजत्पिङ्गजटाभारं सर्पयज्ञोपवीतितम् ।
 ननाम भुवि विश्वेशं प्रणतार्त्तिविनाशनम् ॥२६॥
 उत्थमय गिरिशः स्वेन पाणिना तपधोक्षजम् ।
 आसनञ्च ददौ तस्मै पूजयामास शङ्करः ॥२७॥
 नतो जगद स हरिरहं मे सकलं जगुः
 यतोऽद्य दर्शनं तेऽभूद् धर्मकामार्थभोक्षकम् ॥२८॥
 नोषयामास तं देवं गन्धर्वा गानतन्परः ।
 वीणारवैः कलपदैरालापैर्विविधैरपि ॥२९॥
 स्कन्द गणेश्वरं देवीं पार्वतीञ्च सुरानृषीन् ।
 नतो महेश्वरः प्रीत्याऽऽलिलिङ्गं प्रकटं हरिम् ॥३०॥
 शङ्खचक्रगदापद्मपीताम्बरधरं शुभम् ।
 उवाच च हरे ! पत्तो वृणु कामानशेषतः ॥३१॥
 दास्यामि तव गानेन परां मुदमुपागतः ।

भृगुरुवाच

तत ऊष्टे स्वभूतान्तु वृत्तान्तं दैत्ययो परम् ॥३२॥

हरिरुवाच

मयि क्षीणव्यशयने निद्रिते मधुकैटभौ ।
 उत्पत्नी कर्णमलनो ब्रह्माणं भक्षितुं गतौ ॥३३॥

त्यो मीनौ वीणागानं सुत्रे इच्छाले तपाईलाई कैलाममा
 बोलाउनुभएको छ । हे विष्णु गन्धर्व ! तपाईं हामाईका
 साथ लागेर हिँड्नुहोस् । हामी सबै भगवान् शङ्कर विराजमान
 हुनुभएको ठाउँमा जाने काम गरौं ॥२३॥ यधरी तिनीहरूले
 भनेको कुरा सुनेर ती गन्धर्व तिनीहरूका साथ भगवान्
 शङ्कर विराजमान हुनुभएको दिव्य स्थानमा पुगे २४ त्यहाँ
 गएर ती गन्धर्वले पार्वतीको शिरमा अर्धचन्द्र धारण गर्नुहुने
 हातीको छाला ओढ्नु भएका, मुण्डमालाद्वारा विभूषित रहेका
 जटापुङ्गले सुताउनुभएका सर्पको यज्ञोपवीत धारण गर्नुहुने
 र शरणागत भक्तहरूका दुःखनाशक विश्वेश्वर भगवान्
 शङ्करलाई मुईभा लम्पसार परेर प्रणाम गरे ॥२५-२६॥
 भगवान् शङ्करले गन्धर्वरूप हरिलाई आफ्नै हातले उठाएर
 आसन लिई सम्मान गर्नुभयो २७॥ सम्मान प्राप्त गरेपछि
 गन्धर्वरूप हरिले भन्नुभयो आज मेरो जन्म सफल भएको
 छ किनकि मैले धर्म अर्थात् काम र मोक्षजन्मा पुरुषको
 प्रदान गर्ने हजुरको दुर्लभ दर्शन पाएँ २८॥ त्यस बेला
 गन्धर्वरूप हरिले वीणागानमा प्रवृत्त भएर मीनो गीतालापद्वारा
 भगवान् शङ्करलाई प्रसन्न तुल्याउनुभयो २९॥ गन्धर्वरूप
 हरिले भगवान् शङ्करलाई मात्र होइन भगवान् चार्तिकेश्वर
 गणेश देवी पार्वती, देवता एवं ऋषिहरूलाई पनि प्रसन्न
 तुल्याउनुभयो । त्यसपछि हरिका रूपमा प्रकट भएका ती
 गन्धर्वलाई शिवजीले प्रेमपूर्वक आलिङ्गन गर्नुभयो ॥३०॥
 हातहरूमा शङ्ख, चक्र, गदा र पद्म धारण गर्नुहुने पीताम्बरधारी
 धनुर्बाहुका रूपमा प्रकट हुनुभएका नारायणलाई शङ्करले
 भन्नुभयो - हे नारायण ! मैले तपाईंलाई सम्पूर्ण इच्छा पूरा
 गराउने वर प्रदान गर्छु, स्वीकार गर्नुहोस् हजुरको वीणागान
 सुनेर मैले परमानन्द पाएको छु र अत्यन्त हर्षित छु ।

भृगुले भन्नुभयो - शिवजीका यस्ता कुरा सुनेर
 स्वयम्भू हरिले मधु र कैटभ नामक दैत्यहरूका वृत्तन्त
 भगवान् शङ्करलाई सुनाउनुभयो ॥३१-३२॥

हरिले भन्नुभयो - हे शङ्कर ! स क्षीरसागरमा
 अवस्थित शेषशय्यामा निद्राएपछि मेरो कानको मधुलवाट
 मधु र कैटभ नामक दुई दैत्य उत्पन्न भए । ती दैत्यले ब्रह्माजीलाई
 खान खोज्दै आक्रमण गरे ॥३३॥ हे भगवान् शिवजी ब्रह्माजीले

तेन निद्रा स्तुता भर्ग ! तयाऽहं प्रतिबोधितः ।
युद्धञ्च कृतबौद्ध्याभ्यां मत्सन्तलीलामुपागतः ॥३४॥

नास्मि शक्तो विजन्तु तौ तल एतत् कृतं मया ।
इदानीं तद्वधोपायं वद मे करुणानिधे ॥३५॥

भर्ग उवाच

विनायकभनर्च्यैव गतोऽसि रणभूमिकाम् ।
शक्तिहीनश्च तेनाऽसि सुभ्रशं क्लेशवानपि ॥३६॥

गणेशं पूजयित्वैव त्वज युद्धाय भारिष ।
स च तौ माययाऽऽमोहा वशतः प्रापयिष्यति ॥३७॥

मत्प्रसादेन दुष्टौ तौ वर्धयिष्यसि न संशयः ।

हरिरुवाच

कथं विनायकं देवमुपासे भर्ग ! तद् वद ॥३८॥

ईश्वर उवाच

उत्तम गणेशस्त्यैव मन्त्राणां सप्तकोटयः ।
तत्रापि च महामन्त्रास्तेष्वप्येकाक्षरो महान् ॥३९॥

षडक्षरश्च भगवन्स्तयोरेकं वदामि ते ।
तत एकाक्षरं त्यक्त्वा सिद्धसिचक्रयोगतः ॥४०॥

ऋण धनं शोधयित्वा त जगाद षडक्षरम् ।
महामन्त्रं गणेशस्य सर्वसिद्धिप्रदं शुभम् ॥४१॥

अस्यानुष्ठानमात्रेण कार्यं ते सिद्धिमेष्यति ।
ततो जगाम स हरिरनुष्ठानाय सत्वरः ॥४२॥

निद्रादेवीको प्रयत्न गनुभयो र तिमले मलाई जगाइन् मैले पनि मल्लयुद्धको कलह रुक्मिकार गरेको ती दुई दानवसित युद्ध गरे ३४॥ ता युद्धमा मैले ती दानवलाई परास्त गर्न सकिनँ त्यसपछि गन्धर्वको रूप लिएर वनमा गई वीजागान गर्न थाले त्यसको प्रभावले आज यधुरो हजुरको दर्शन पाएको छु । हे करुणानिधे ! मलाई ती दुष्ट दैत्यहरूको वध गर्ने उपाय बताउनुहोस् । ३५।

शिवजीले भन्नुभयो - हे विष्णु ! श्रीगणेशको आराधना नगरीकन तपाईं रणभूमिमा जानुभयो । त्यस कारण अहिले तपाईं शक्तिहीन अल्पन्त दुःखी हुनुहुन्छ । ३६ । हे देख ! तपाईं श्रीगणेशको विधिबत् पूजा गरेपछिमात्र युद्ध गर्न जानुहोस् । श्रीगणेशले ती दुई दानवलाई आफ्नो मायाद्वारा मोहित बनाई वशीभूत तुल्याउनुहुनेछ । ३७। हे नारायण ! श्रीगणेशको विधिबत् पूजा गरेपछि मेरो कृपाबाट तपाईंले ती दुष्टहरूको वध गर्नुहुनेछ । सम्झा कुनै सन्देह छैन ।

हरिले भन्नुभयो - हे भगवन् शिवजी ! मैले विनायक भगवान्को कुन विधिबाट उपासना गर्र्छु ? त्यो बताउनुहोस् । ३८।

शिवजीले भन्नुभयो - हे नारायण ! सातहठ्ठमा श्रीगणेशका सात करोड मन्त्रहरू बताइएका छन् , तीमध्ये केही महामन्त्र भनिएका छन् । तिनमा पनि एकाक्षरी मन्त्र र षडक्षरी मन्त्रको तूतो महिमा छ । हे विष्णु भगवान् । य तपाईंको निमित्त ती दुईधरि मन्त्रमध्ये एउटाको उपदेश गर्दछु । त्यसपछि शिवजीले एकाक्षरी मन्त्र छोडेर सिद्धसिचक्रयोगबाट ऋष-धन-शोधन गरी सर्वसिद्धि प्रदान गर्ने श्रीगणेशको षडक्षरी मन्त्रको उपदेश गर्दै भन्नुभयो । हे नारायण ! यस मन्त्रको अनुष्ठानबाट तपाईंको कार्य सिद्ध हुनेछ । भगवान् शिवजीबाट मन्त्रोपदेश पाएपछि श्रीहरि पनि तीक्ष्ण गतिको साथ मन्त्रानुष्ठानका लागि प्रस्थान गनुभयो । ३९-४१।

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे मन्त्रोपदेशो नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥३॥

प्रो डा वंशीधर ढकालद्वारा नेपाली भाषाबाट अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको शिवजीद्वारा विष्णुलाई भगवान् गजाननका षडक्षरी मन्त्रको उपदेश शीवकवित्त सत्री अध्याय पूर्ण भयो । १७

ॐ

अष्टादशोऽध्याय { १८ अध्याय }

सौमकान्त उवाच

कथं जज्ञाप स हरिः कुत्र वा मन्त्रमुत्तमम् ।
सिद्धिं चाप्नाप स कथं वद मे तत् सविस्तरम् ॥१॥

भृगुरुवाच

सिद्धिक्षेत्रमिति ख्यातं भुवि सिद्धिकरं परम्
तत्र गत्वा महाविष्णुस्तनाप परमं तपः ॥२॥
ध्यायन् विनायकं देवं षडक्षरविधानतः ।
आराधयामास तदा जित्वा खानि प्रयत्नतः ॥३॥
बाणान्त्रेण तु कृत्यैव पूर्वदिग्बन्धमादृतः ।
भूतशुद्धिं विधायैव प्राणानां स्थापनं तथा ॥४॥
कृत्वाऽन्तर्मातृकान्यासमाधारादिक्रमेण तु ।
बहिष्ठा मातृकान्यास मस्तकादिक्रमेण च ॥५॥
प्राणानस्याप्य मूलं ध्यात्वा देवं गजाननम् ।
आवाहन्यादिमुद्राभिः पूजयित्वा मनोमयै ॥६॥
द्रव्यैर्नानाविधैश्चैव षोडशोपचारकैः ।
जज्ञाप परमं मन्त्रं विष्णुर्योगेश्वरेश्वरः ॥७॥
गते वर्षशते काले परमात्मा गणाधिप ।
प्रत्यक्षतां ययौ तस्य कोटिसूर्याग्निसन्निभः ॥८॥
अतिप्रसन्नहृदयो बभाषे गरुडध्वजम्
याचस्व त्वं वरान् यतो यास्त्व कामयसे हरे ॥९॥
ददामि तानहं सर्वास्तपसाऽनेन तोषितः ।
पूर्वमेवाचिंतं स्या चेद्विजयस्ते ध्रुवं भवेत् ॥१०॥

हरिरुवाच

ब्रह्मेशानाविन्द्रमुख्याश्च देवा
यं त्वां द्रष्टुं नैव शक्तास्तपोभिः ।
तं त्वां नानारूपमेकस्वरूपं
पश्य व्यक्ताऽव्यक्तरूपं गणेशम् ॥११॥

सौमकान्तले भाने - श्रीहरिले त्यो उत्तम षडक्षरी
मन्त्र कसरी र कहैं जप्नुभयो ? कसरी त्यस जपबद्ध सिद्धिलाभ
गनुभयो ? मलाई यी प्रश्नहरूको उत्तर दिनुहोस् ॥ १ ॥

भृगुले भन्नुभयो - पृथिवीमा परमसिद्धि प्रदान गर्ने
प्रख्यात सिद्धिक्षेत्र रहेको छ । त्यहाँ गएर विष्णु भगवान्ले दूले
तपस्या गर्नुभयो ॥२॥ षडक्षरी मन्त्रको विधिअनुसार श्रीगणेश
भगवान्को ध्यान गर्दै विष्णुले प्रयत्नपूर्वक इन्द्रियहरूलाई आफ्नो
प्रथमा एखी श्रीगणेशको आराधना गर्नुभयो ॥३॥ सर्वप्रथम
श्रद्धापूर्वक उहाँले बाणान्त्रद्वारा दिग्बन्धन गरेर भूतशुद्धि गरेपछि
प्राणस्थापना गर्नुभयो ॥४॥ अन्धरादिक्रमले अन्तर्मातृका
न्यास गरेपछि शिरदेवि अमरपद्म गरी बाह्यमातृकान्यास पनि
गर्नुभयो ॥५॥ मूलमन्त्रले प्राणायाम गरी गजानन भगवान्को
ध्यान गरेर आवाहनी आदि मुद्राका साथ मनोमय इत्य र
षोडशोपचारबाट पूजा गरी योगेश्वर भगवान् विष्णुले श्रीगणेशका
परममन्त्रको जप गर्नुभयो ॥६॥ ७॥ मन्त्र जप गर्दागर्दै यस
वर्ष बिलेपछि करोडौं सूर्यको कान्तिले सुहाउनुभएका पामात्मा
श्रीगणेशले अत्यन्त प्रसन्न भएर विष्णुलाई प्रत्यक्ष दर्शन दिँदै
भन्नुभयो - हे हरि ! तपाईंले भन्दछ जस्तो वरदान चाहनुहुन्छ
त्यो मग्नुहोस् ॥८॥ ९॥ तपाईंको यस तपस्व्यबाट म प्रसन्न
भएको छु । ससय म तपाईंका सबै इच्छा पूर्ण गर्न तत्पर छु ।
युद्ध गर्नुभन्दा पहिले यसरी नै आराधना गर्नुभएको भए मैले
खुसी भएर पहिले नै वरदान दिइसक्ने थिएँ र तपाईंको विजय
भइसक्ने थियो ॥१०॥

हरिले भन्नुभयो - ब्रह्मा, शिव इन्द्र आदि देवताहरू
पनि तपस्याबाट जुन हजुरको दर्शन गर्न समर्थ हुँदैन् त्यस्तै
नानारूप र एकरूप, व्यक्त र अव्यक्तरूप श्रीगणेशका ध्यान
गर्दछु ॥११॥ हे श्रीगणेश ! हजुर अणुभन्दा अणुरूप र
महान् आकाशभन्दा पनि महान् सत्त्वरूप हुनुहुन्छ । हजुरले

त्वं योऽणुभ्योऽणुस्वरूपो महद्भ्यो

व्योषादिभ्यस्त्वं महान् सत्त्वरूपः ।

सृष्टिं धानं पालनं त्वं करोषि

वारंवारं प्राणिनां देवयोगात् ॥१२॥

सर्वस्थात्मा सर्वग सर्वशक्तिः

सर्वव्यापी सर्वकर्ता परेशः

सर्वद्रष्टा सर्वसंहारकर्ता

पाता धाता विश्वनेता पिताऽधि ॥१३॥

एतादृशस्य ते देव दर्शनात्मम सिद्धयः ।

सम्भविष्यन्ति सर्वत्र तथाऽप्येकं वदामि ते ॥१४॥

समैव योगनिद्रान्ते श्रुतेर्मलममुद्भवौ ।

मधुकैटभी महासन्तवौ कन्तां खादितुमुद्यतौ ॥१५॥

ताभ्यामहं ततो युद्धं कृतवान् बहुवत्सरम् ।

ततः क्षीणबलस्त्वाऽहं शरणं समुपागतः ।

अतो यथा तयोर्मनो वथ स्यात्तद्विचार्यताम् ॥१६॥

अन्येषामपि दैत्यानां जयेन यश उन्नमम् ।

देहि मे परमेशान ! भक्तिं ते ह्यनपारिणीम् ॥१७॥

यथा मे कीर्तिरतुला त्रैलोक्यं पावयिष्यति ।

श्रीगणेश उवाच

यद् यत् तै प्रार्थितं विष्णोः तत् तत् ते भवितुं शकम् ॥१८॥

यशो बलं परा कीर्तिरविघ्नश्च भविष्यति ।

मुनिरुवाच

एवमुक्त्वा महाविष्णु तत्रैवाऽन्तर्दधे विभु ॥१९॥

तत आनन्दपूर्णोऽसौ मेने तावसुरो जितौ ।

प्रासादं निर्गमे तत्र स्फाटिक भूगिरिलक्षम् ॥२०॥

लसत्काञ्चनशिखरं चतुर्द्वारं सुशोभनम् ।

प्रतिमां स्थापयामास गण्डकीयोपलैः कृताम् ॥२१॥

देवाश्च मुनयः सिद्धविनायक इति प्रथाम् ।

चक्रुस्तत्र यत् सिद्धिं प्राप्तेयं हरिणा शुभा ॥२२॥

दैवयोगवाट प्राणीहरूको सांष्ट, पालन र संहार गर्नुहुन्छ ॥१२॥

हे श्रीगणेश हजुर सर्वत्वा सर्वत्र विचारणीय सर्वशक्ति सम्पन्न सर्वव्यापक सर्वकर्ता र सर्वद्रष्टा महान् ईश्वर हुनुहुन्छ हजुर सकल सृष्टिका संहारक सर्वपालक सर्वरक्षक विश्वनयक र विश्वका जनक पनि हुनुहुन्छ ॥१३॥ यस्ता सर्वगुणसम्पन्न हजुरको दर्शनबाट मैले जहाँ गए पनि सबै प्रकारका सिद्धि प्राप्त गर्नेछु तर अहिले म हजुर सामु एउटा कुरा निवेदन गर्न चाहन्छु ॥१४॥ मेरो योगनिद्रा समाप्त भएपछि मेरो कानको मयलबाट उलझ्न भएका अत्यन्त शक्तिशाली मधु र कैटभ नामक दानवहरूले ब्रह्माजीलाई खान खोजे ॥१५॥ ती दुई दानवहरूका साथ मैले धेरै वर्षसम्म युद्ध गरे त्यसबाट मेरो शक्ति क्षीण भयो । अहिले म हजुरका शरणमा आएको छु तसर्थ मलाई मबाट ती दुई दानवको थप हुनसक्छ त्यो उपाय बताउनुहोस् ॥१६॥ हे प्रभु हजुरको कृपाबाट म अरु दैत्यहरूमाथि पनि विजयी हुन सकूँ र उत्तम कीर्ति प्राप्त गर्न सकूँ । हे परमेश्वर, मलाई हजुरले अविनाशो भक्ति पनि प्रदान गर्नुहोस् ॥१७॥ जुन अनपारिणी भक्तिको साधनाबाट संसारमा मेरो अतुलनीय कीर्ति हुनेछ र त्यस कीर्तिले त्रिलोकोलाई नै परित्त्र तुल्याउने छ ।

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे विष्णु ! तपाईंले जुन प्रार्थना गर्नुभएको छ, त्यो पाउनु हुनेछ । त्यसका साथै तपाईंले यश, बल र कीर्ति पनि पाउनुहुनेछ तपाईंको कुनै पनि कार्यमा विघ्न हुने छैन ।

भृगुले भन्नुभयो - यसरी नारायणलाई भक्तुभएपछि भगवान् श्रीगणेश त्यहाँ अन्तर्धान हुनुभयो ॥१८-१९॥ भगवान् श्रीगणेशबाट वरदान पाएर प्रसन्न र आनन्दित हुनुभएका श्रीहरिले उहाँको अन्तर्धानपछि मैले अब ती दुई दानवलाई जित्न सक्छु भन्ने विश्वास गर्नुभयो । श्रीगणेशमा भक्ति भएका कारण श्रीनारायणले स्फाटिक मण्डिद्वारा निर्मित अनेक रत्नसम्पन्न सुनको शिखरले सुहाएको चार ढोका भएको अत्यन्त रामणीय श्रीगणेशको मन्दिर बनाउनुभयो । त्यस मन्दिरमा कुष्मा गण्डकीको शिलाबाट बनेको विनायकको प्रतिमा स्थापित गर्नुभयो ॥२०-२१॥ त्यस मन्दिरमा स्थापना गरिएको मूर्तिलाई देवता र मुनिहरूले सिद्धविनायक भनेर सम्बोधन एवं प्रचार गरे किनकि त्यही नै भगवान् नारायणले मङ्गलदायक सिद्धि

सिद्धं क्षेत्रं ततस्तत् तु पश्य भुवि सर्वशः ।
ततो जगाम स हरिर्धनुर् तौ मधुकैटभौ ॥२३॥
दृष्ट्वा तौ हरिमावात्त जहसतुर्निनिन्दतु ।
मेघश्यामं मुखं तेऽद्य दर्शितं नो युत पुनः ॥२४॥
आवात्तु ते महामुक्तिं दास्यावोऽतः पुनः किल ।
लघुताञ्च प्रयातोऽसि किमर्थं रणमागत ॥२५॥

हरिर्वाच

सहसा दहते सर्वं लघुरेव हुताशनः ।
लघुदीपो महद्वाग्नौ यथा संहरते तमः ॥२६॥
तथा वामहमर्धेव शक्तो नाशाय दुर्मदो ।

मुनिरुवाच

इति तस्य वच श्रुत्वाऽनिकुट्टौ मधुकैटभौ ॥२७॥
सहसा जघनन्विष्णुं मुष्टिभ्यां हृदये भृशम् ।
ततः पुनर्बलबुद्धं तयोस्तस्य व्यवर्द्धत ॥२८॥
युद्धश्च बहुदिनं ताभ्यां वरं दातुं समुत्सुकः ।
उवाच शलश्याया वाचा हरिस्तौ मधुकैटभौ ॥२९॥
यस्य प्रहागन् द्वि युवां सहाधे जहुला समा ।
युवयोः पुरुषार्थेन प्रीतोऽहं दैत्यपुङ्गवौ ॥३०॥
युवयोः सदृशी नैव स्थभूतौ न भविष्यतः ।

तावच्चतुः

अत्यन्तभवं वरान् वृहि दास्यावस्तान् हरे बहून् ॥३१॥
आकां हि नव युद्धेन सन्तुष्टौ च भृशं त्वयि ।

मुनिरुवाच

तयार्थचनमाकर्ष्य मायामोहितयोर्हरिः ॥३२॥
श्रुत्वा लभणा दैत्यौ मे वरान् दातुं समुद्यतौ ।
तदा मे बध्यतां यातं वर एव वृत्तो यमा ॥३३॥
तदा सर्वं जलमयं दृष्ट्वा तौ मधुकैटभौ ।
ऊचतु परमप्रीती तव हस्तान् मृति शुभा ॥३४॥

प्राप्त गनुंभएको थियो २२ । त्यसपछि त्यो ठाउँ पनि तलमा
सिद्धिदेवका नामबाट प्रसिद्ध भयो श्रीगणेशको प्रतिष्ठा गरेपछि
भगवान् हरि पनि मधु र कैटभ रहेको ठाउँमा पुग्नुभयो ॥२३॥
हरिलाई आउनुभएको देखेर मधु र कैटभले उहाँको उपहास
र निन्दा गर्दै भने - हामीलाई तिम्रो आफ्नो बाटल जस्तो
जालो मुख देखाउन किन आयौ ? फेरि जेरो खाँजेर आएका
हौ भने हामीले तिम्रोलाई महामुक्तिको वरदान दिनेछौं । युद्धबाट
भागेर हिँड्दा तिम्रोले आफ्नो लघुता आफैं देखाइसकेका
छौ । फेरि यस रणभूमिमा किन आयौ ? ॥२४-२५॥

हरिले भन्नुभयो - मान्ने आगोले पनि छिट्टै पाल्दछ
साथै बनीले पनि अन्धकारमय रातको समयमा घोर अन्धकारको
नशा गर्दछ ॥२६॥ हे मदनत दानवहरु म माथै भए तापनि
मदनमत्त तिम्रो दुवै दानवको भर्खर नाश गर्न सक्दछु

भगुले भन्नुभयो - श्रीहरिका यस प्रकारका वचन
सुनेर अत्यन्त रिसाएका मधु र कैटभले अचानक विष्णुका
छातीमा मुड्कीले प्रहार गरे । त्यसपछि ती दुवैका साथ
श्रीहरिको मल्लयुद्ध प्रारम्भ भई दीर्घकालसम्म निरन्तर
चल्नरह्यो ॥२७-२८॥ धेरै दिनसम्म मधु र कैटभका साथ
युद्ध गरेपछि तिम्रोहरूलाई वरदान दिन उत्सुक हुनुभएको
श्रीहमिले पीटो वचनद्वारा सम्बोधन गर्दै भन्नुभयो - हे मधु र
कैटभ , तिम्रोहरूले मंस अनक कठोर प्रहारलाई सजिलै
गहन गर्नु हे दैत्यश्रेष्ठहरु तिम्रो दुवैको पुरुषार्थबाट म
प्रसन्न भएको छु ॥२९-३०॥ फेरि हरिले भन्नुभयो -
तिम्रोहरूजस्ता बलवान् यीर संसारमा जन्मएका थिएनन्
भविष्यमा पनि जन्मने छैनन्।

मधु र कैटभले भने - हे हरि हामी पनि तिम्रो
पुरुषार्थबाट अत्यन्त प्रसन्न छौं । हामीलाई तिम्रोले खाँडे जति
वर माग हामी पूरा गर्नेछौं

भगुले भन्नुभयो - श्रीहरिले मायामोहित दैत्यहरुका
वचन सुनेर भन्नुभयो - तिम्रोहरू मलाई वरदान दिन तयार छौ
भने तिम्रो दुवैले पचाट मृत्यु प्राप्त गर । मैले माग्ने उत्तम वर
यही हो ॥३१-३२॥ भगवान् विष्णुले वर मागेपछि ती दुवै
दैत्यले संसारको चरित्तर जलै जल देखी अत्यन्त हर्षित हुँदै
परम प्रीतिले युक्त भएर भने - हे हरि ! तपाईंको हातबाट मर्न
पाउनु हाम्रा लागि मङ्गलमय हुनेछ , अत्यन्त अनुरागमा तपाईंको

अन्ते त्वच्छिन्ननात् सद्यो मुक्तिं यान्ति सनातनीम् ।
यत्र नोर्वी जलमयी तत्र नो जहि मायव ॥३५॥
सर्वं त्यजावो नो सत्यं सत्ये सर्वं प्रतिष्ठितम् ।

मुनिरुवाच

तयोरित्थं वधः श्रुत्वा जघने तौ द्वार ह ॥३६॥
चक्रेण क्षुरधारेण चिच्छेद शिरसी तयोः ।
ततो देवा मुमुदिरे वषर्षुः कुसुमानि च ॥३७॥
गन्धर्वा ननृतुः सर्वे जगुर्गमरसाङ्गणाः ।
ततस्तु विष्णुरभ्येत्य ब्रह्माण परमेष्ठिनम् ॥३८॥
कथयामास वृत्तान्तं सर्वं हर्षविनिर्भरः ।

हरिरुवाच

यदाऽशक्तो विजेतुं तौ नदाहं गिरिशं गतः । ३९॥
शङ्करेणोपदिष्टोऽहं षडर्णं मन्त्रमुत्तमम् ।
आराधयमहं तेन देवं विघ्नेश्वरं विभुम् ॥४०॥
तेन दत्ता वरा मह्यं नानाकामफलप्रदाः ।
तत्प्रभावात्मया दृष्टौ निहर्ता मधुकैटभौ ॥४१॥
स्तुतः संपूजितः सोऽथ तदेवाऽन्तर्दधे विभुः ।
विज्ञातो महिमा तस्य गणेशाय महात्मनः ॥४२॥
शङ्करस्य प्रसादेन हुनिष्ठो दैत्यदानवान् ।
देवाश्च मुनयः सर्वे स्तुत्वा देवं गजाननम् ॥४३॥
ब्रह्माणं शङ्करं माञ्छ ययुः स्वं स्वं निवेदनम् ।
य इदं शृणुयान्नित्यं माहात्म्यं पापनाशनम् ॥४४॥
कस्मादपि भय न न्यारस्तभस्ते सार्वकामिकम् ॥४५॥

चिन्तन गरेर प्राणीहरू छिटै सनातन मुक्तिमा प्राप्त हुन्छन् हे
मायव । जुन जमिनमा पानी छैन त्यहाँ खगेर हाम्रो वध गर्नुहोस् ।
हामी सबै कुरा त्यागिदिन्छौं हाम्रो यो मनाइ सत्य हो र सबै
कुरा सत्यमा टिकेको छ भन्ने कुरामा पनि हामी विश्वस्त छौं

भृगुले भञ्जुभयो - मधु र कैटभको यो कुरा सुनेर
हरिले ती दुवैलाई आफ्नो जघनमा धारण गर्नुभयो ॥३३-३६॥
त्वसपछि श्रीहरिले छुराको छेँ तीखो धार भएको चक्रद्वारा
ती दुवै दानवका शिर काटिदिनुभयो । मधु र कैटभका शिर
काटिएका देखेर खुसी भएका दैत्यताहरूले पुष्पवर्षा गरे
गन्धर्वहरू गाउन थाले र अप्सराहरू नाच्न थाले आफ्नो
सफलताका कारण अत्यन्त प्रसन्न भएमा विराजमान हुनुभएका
नारायणले ब्रह्माजीका नजिकमा आई सबै वृत्तान्त सुनाउनुभयो ।

हरिले भञ्जुभयो- हे विधाता । कुन बेला मधु र
कैटभलाई परास्त गर्न म अवसर पाएँ, त्यस बेला भगवान्
शङ्करका नजिकमा पुगेँ उहाँले मलाई श्रीगणेशको उत्तम षडक्षरी
मन्त्र प्रदान गर्नुभयो मैले त्यस मन्त्रको अप गरेर विघ्नेश्वर एवं
विभु श्रीगणेशको अवस्थना गरें ॥३७-४०॥ प्रसन्न हुनुभएका
श्रीगणेशले मलाई अनेक धरि कामनापूर्क वर प्रदान गर्नुभयो ।
उक्त वरदानका प्रभावबाट मैले दुष्ट दानव मधु र कैटभको
वध गरें ॥४१॥ मबाट गरिएका स्तुति र पूजाले प्रसन्न हुनुभएका
श्रीगणेश वरदान दिएपछि अन्तर्धान हुनुभयो । आज मैले मधु
र कैटभको वध गरेपछि श्रीगणेशको महिमा साक्षात्कार गरें
अवसर पाएँ ॥४२॥ भगवान् शङ्करको कृपाबाट मैले अरू
दानवहरूको पनि वध गर्नेछु । मधु र कैटभको वधबाट प्रसन्न
भएका सबै मुनिहरू भगवान् गणेश, ब्रह्मा शिव र नारायणको
स्तुति गरी आफ्नो ध्यानतर्फ लागेँ जसले मधु कैटभको
जघनमा आधारित पापनाशक यो श्रीगणेशमाहात्म्य सुन्दर,
त्यसलाई कुनै कालमा पनि कसैबाट भय हुने छैन र त्यसले
दिताएका सबै कामना परिपूर्ण हुनेछन् ॥४३-४५॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे सिद्धक्षेत्रोत्पत्तिकथनं नामाष्टादशोऽध्यायः ॥३९॥

प्र डा वेणीमाधव ढकालद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको मधुकैटभकी वध र
सिद्धक्षेत्रको उत्पत्ति शीर्षकान्वित अठारौं अध्याय पूर्ण भयो ॥१८॥

ॐ

एकोनविंशोऽध्यायः { १९ अध्याय }

भृगुरुवाच

श्रुत्वाख्यानमिदं व्यासः षडूर्णविधिमप्यथ ।
पुनरुच्चे विधानारं नातिपुर्णशियो यथा ॥

व्यास उवाच

सिद्धक्षेत्रस्य माहात्म्यं गणनाथस्य चैव हि ।
श्रुतं पापहरे सर्वं कामपुण्यविवर्धनम् ॥१॥

पुनश्च वद मे ब्रह्मन् विनायककथानकम् ।
तृप्तिं न याति परमं पिबन्नपि कथयन्तम् ॥२॥

ब्रह्मोवाच

प्रागशय ! महाख्यानं कथयामि तवाग्रतः ।
सर्वदेवाधिदेवस्य गणेशस्य विष्णोः शुभम् ॥३॥

विदर्भदेशे राजाऽप्युद् दानशूरो महाबली ।
नाम्ना भीम इति ख्यातो दाता भीमपराक्रमः ।
कौण्डिन्यनगरे तस्य निवासोऽभून्महापते ॥४॥

सामन्ताः करदा यस्य कदा इतरे नृपाः ।
वाजिनां वातणानां च यत्नीनां कोटयो दश ॥५॥
स्थानामग्रतो यान्तं यान्ति तत्पृष्ठतोऽपि च ।
ब्राह्मणानां सहस्राणि ययाश्चिन्त्य मुदं ययुः ॥६॥

तस्य भार्या महाभागा नाम्नाऽभूच्छाकहमिनी ।
विकसत्पद्मवदना मृगशावकलोचना ॥७॥

ब्रह्मण्या दैवतपरा नित्यं धर्मपरायणा ।
पतिव्रता पतिप्राणा पतिवाक्यरता सदा ॥८॥

अपुत्रा दैवयोगेन जाता सा वरवर्णिनी ।
तां निर्दिश्य तदा भीमश्चाहसर्वाङ्गशोभिनीम् ॥९॥

अवतद् दृ खिता वाक्यं पुत्रहीनी नृपोत्तमः ।
सर्वं राज्यं परित्यज्य गन्तव्यं वनमुत्तमम् ॥१०॥

अपुत्रस्य एतिर्नैव स्वर्गो वा सुखमेव च ।
देवा हव्यं न गृह्णन्ति पितरः कव्यमथ च ॥११॥

यथा मे जाननी जन्म पिता गेह धनं कुलम् ।
विफलं सकलं कर्म विना पुत्रेण निश्चयम् ॥१२॥

भृगुले भन्तुभयो - ब्रह्माजीक मुखबाट यो आख्यात
र षडूर्णको विधिसमेत सुनेर नअघाएका वेदव्यासले
फेरि उहाँसँग निवेदन गर्नुभयो ।

व्यासले भन्नुभयो - मैले हजुरका मुखारविन्दबाट
सिद्धक्षेत्रको महिमा र वापनाशक, कामनापूरक एवं पुण्यवर्धक
श्रीगणेशको माहात्म्य सुनें है विधत्ता । फेरि पनि मलाई
श्रीगणेशका कथा सुनाउनुहोस्, कथाको अमृतलाई जति
पटक पनि गद्दा पनि भ अघाएको छैन १-२।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - हे वेदव्यास ! अब म
तपाईंलाई देवताहरूका पनि देवता, अन्तर्मापी श्रीगणेशको
पवित्र कथा सुनाउँछु ॥३॥ अर्घि विदर्भ देशमा दानशूर
महाबली, उदार र पराक्रमी भीमनामक राजा थिए अत्यन्त
बुद्धिमान् ती राजाको बसाइँ कण्डिन्ध्यानगरमा थियो ॥४॥
ती भीम राजालाई सामन्त र अरू राजाले पनि कत तिमै
गद्दो - दश करोड हात्ती सेना घुडस्थार सेना र पैदल सेना
विनका अर्घि-पछि लाग्दथे हजारौँ ब्राह्मण भीम राजाको
आश्रयमा बस्न आएर प्रभन्न थिए ॥५-६॥ ती राजाकी
भाग्यवती रानीको नाम चाकहासनी थियो ती रानी विक्रमिन्त
कमलसमान सुन्दर अनुहार भएको, मृगका बच्चको जस्त
चञ्चल र सुन्दर आँखाले सुझाएकी, ब्राह्मणमा भक्ति गर्ने,
देवराधनामा तत्पर धर्मपरायण पतिव्रता पतिमा पिसरी
र रानीको आश्रयालिका थिइन् ॥७-८॥ ती रानी दैवयोगले
पुत्रहीन थिइन् । अङ्गप्रत्यङ्गमा सौन्दर्य भरिएको ती रानीलाई
पुत्रहीन र चिन्तित देखेर दुःखित राजा भीम भन्न लागे - हे
रानी ! अब सबै राज्य परित्याग गरी वन जानु नै सर्वोत्तम
उपाय हो । पुत्रहीन भोगिसको गति हुँदैन, स्वर्गप्राप्ति हुँदैन र
सुख पनि हुँदैन । हवन गरिको हव्य देवताले ग्रहण गर्दैनन् र
श्रद्धापूर्वक दिएको कव्य पितृहरूले स्वीकार गर्दैनन् १-९-११ ।
पुत्र नहुनाले मजस्तो अभागिलाई जन्म दिने आमा र बुबाको
प्रयत्न पनि विफल भयो मेरो जन्म विफल भयो । वास्तवमा
मेरा धर, वन कुल र कर्मसमेत विफल भए ॥१२॥ बसरी

स एवं निश्चयं कृत्वा द्वावमात्यौ समाहूयन् ।
 मनोरञ्जनार्थकं सुमन्तुनामकोऽपरः ॥१३॥
 आन्योक्षिकीं त्रयीं चार्त्तं जानन्तौ खोडशी, कला ।
 आगत्य तत्क्षणादेव नृपतं नेमनुर्मुने ॥१४॥
 तावुवाञ्च सती भीमो राज्यं मे परिपाल्यताम् ।
 मम वा मम घन्था वा दुरितं पूर्वजन्मजम् ॥१५॥
 तेन नौ नास्ति सन्तानमुभयत्र सुखावहम् ।
 यद्यहं पुनरागता तदा तन्मम दीयताम् ॥१६॥
 ना चेदुभाभ्यां म राज्यं विभज्य परिगृह्णताम् ।
 एवं निश्चित्य स नृपः स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥१७॥
 कृत्वा दानानि बहुशो ब्राह्मणोभ्यो ययौ पुरात् ।
 सपत्नीको नृपचरोऽमात्याभ्यां सह नागरैः ॥१८॥
 गच्छूतिमात्रं गत्वा तु विससर्जखिलास्तदा ।
 अमात्यावूचन् राजन्नावां याव सहेव ते ॥१९॥
 सुहृदो नागशर्श्वव रुरुदुर्भृशदुःखिताः ।
 तानुवाच न भी कार्याऽमात्यौ खोऽधिपतीकृतौ ॥२०॥
 यथाहं वस्त्यैवेतौ पालनं सङ्कुरिष्यतः ।
 इति तान् समनुश्वास्य तावुवाच पुनर्नृपः ॥२१॥
 इत्तं राज्यं भवद्भ्यां मे रक्षतं सर्वथा पुरम् ।
 इति सर्वान् विसृज्यैव सपत्नीको ययौ पुरात् ॥२२॥
 धूमपाणो ददर्शकं कासारं कमलैर्युतम् ।
 पुष्पितदुमसशांभिः नानाजलचरान्वितम् ॥२३॥
 ननोऽस्य निकटे रम्यमाश्रमं पश्यतः शुभम् ।
 गता च राजपत्नी च सर्वानन्दविवर्धनम् ॥२४॥
 वत्र वैरं न चक्रुस्ते जातिवैरा गजादयः ।
 मिहाश्च नकुला सर्पा विडाला मूषकादयः ॥२५॥
 दृशानुस्तत्र मुनि विश्वामित्रं कुशासने ।
 त्रिष्य पवित्रं शान्तं वेदाध्ययनतन्परं ॥२६॥

निश्चय गरेर ती राजाले मनोरञ्जन र सुमन्तु नामक आफ्ना
 दुई जना मन्त्रीलाई आफ्नो समीपमा बोलाए ॥१३॥ श्रुति
 आन्योक्षिकी, कणिज्य एवं कलाशास्त्रका ज्ञाता ती मन्त्रीहरूले
 तुरुन्तै राजाको समक्षमा आएर प्रणाम गरे ॥१४॥ राजा
 भीमले तिनलाई सम्बोधन गर्दै भने- अब तिमी दुवैले राज्यको
 पालन गर । मेरो अथवा मेरी रानीको पूर्वजन्मको कुनै पाप
 रहेछ। त्यसले गर्दा हाम्रा लागि दुवै लोकमा सुख दिन सन्तान
 भएन । म वनमा जान्छु । कुनै समयमा वनबाट फर्केर आएँ
 भने तिमीहरूले यो राज्य मलाई फिर्ता गर्नेछौ १५-१६।
 म नआएमा तिमी दुवैले यो राज्य आफ्नूमा बाँडेर भोग
 गर्नेछौ। यसरी मन्त्रीहरूको जिम्मामा राज्य सुम्पेर वन जाने
 निश्चय गरी ती राजा भीमले स्वस्तिवाचनपूर्वक अनेक
 ब्राह्मणहरूलाई दान दिएर राजधानीबाट पर्यो, दुई मन्त्री र केही
 गारवासीहरूका साथ वनका लागि प्रस्थान गरे ॥१७-१८॥
 दुई कोश बाटो हिंडेपछि राजा भीमले नौ सवै प्रजा, मित्र र
 मन्त्रीहरूलाई बिगा गरे । त्यस बेला ती मन्त्रीहरूले भने- ह
 राजन् हामीहरू पनि हजुरसँगै यत जान्छौ । १९ मित्र र
 गारवासीहरू पनि वियोगका दुःखले छाई रोए । राजाले
 प्रजाजनलाई भने- तिमीहरूले कुनै डर नमान्नु । यी दुवै
 मन्त्रीलाई मैले तिमीहरूका शासक बनाएको छु। यसरी मैले
 राज्यको रक्षा गरिरहेको थिएँ त्यसैगरी यिनले पनि राज्यको
 रक्षा गर्नुहुन् । यसरी प्रजालाई मान्नुना दिएपछि राजा भीमले
 ती मन्त्रीहरूलाई भने- 'मैले मेरो राज्य तिमीहरूलाई सुम्पेको
 छु अब तिमीहरूले सवात्पन्न समर्पित भएर राज्यको रक्षा
 गर ।' यसरी अहोपछि ती राजाले सबैसँग बिदाकारी भई
 नगरबाट सपत्नीक प्रस्थान गरे ॥२०-२२॥ वनमा छुट्टै जाँदा
 भीम राजाले एक दिन कमलका फूलले भरिएको फुलिरहेका
 फूलका वृक्षले शोभायमान र अनेक शरि जलचर प्राणीको
 क्रीडाभूमिका रूपमा रहेको तलाउ देखे २३। ती दम्पतीले
 त्यस तलाउकै नजिकमा एउटा मङ्गलमय र हृदयमा आनन्दसञ्चार
 गराउने सुन्दर आश्रम पनि देखे ॥२४॥ जुन आश्रममा रहेका
 जाति वैरा- सिंह न्याउरोमूसो सर्प, बिराला मूसा आदि जनावरले
 आफ्नूमा वैर गर्दैनथे त्यस आश्रममा ती राजा-रानीले कुशाको
 आसनमा विराजमान वेदाध्ययनमा तत्पर शिष्यहरूले घेरिएका
 र शान्त स्वभावका विश्वामित्र मुनिलाई देखे २५-२६॥ हात

प्रणिपत्य महात्मानं कृतञ्जलिपुटमवधौ ।
पुनः पुनर्मस्कारान् पादौ धृत्वा प्रचक्रतुः ॥२७॥
उत्थाप्य मुनिशार्दूलो विश्वामित्रस्तपोनिधि ।
उवाच प्रलेखय वाचा विज्ञातधौ नृपं तदा ॥२८॥

विश्वामित्र उवाच

अविना ते सुतो राजन् गुणयुक्तो महायशः ।
कृतसुखमायत- किं ते नगरं नाम नदं वद ॥२९॥
ततस्ते पापभाजार्थं यतिष्ये नृपसत्तम ।

भीम उवाच

विदर्भविषके स्वामिन् ! कौण्डिन्यं नगरं मम ॥३०॥
भीम इत्येव मे नाम पत्नीयं चारुहासिनी ।
पुत्रार्थं च कृतो यत्नस्तपोदानव्रतादिभिः ॥३१॥
नागता करुणा देवे पूर्वजन्मकृतादधान् ।
त्यक्त्वा राज्यं बने यातो दृष्टौ त्वच्चरणे मुने ॥३२॥
भ्रमन् वनानि अहुरां देवेनेहोपसादिन ।
साधूनां मङ्गलैः सद्यो ददाति फलमुत्तमम् ॥३३॥
अतो मे भयदाशैर्भिर्जात, पुत्रो न संशयः ।
विद्याव्रततपोदानयज्ञस्वाध्यायकारिणः ॥३४॥
वयादभवन्स्तेऽद्य नाशैर्व्यर्था भवेन्मुने ।
परन्तु कलुषं मे किं पूर्वजन्मकृतं मूढ ॥३५॥
वद नत्र प्रतीकारं सर्वज्ञोऽसि मतो मम ॥

ब्रह्मोवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा विश्वामित्रो महामुनिः ।
तस्मै राज्ञे पूर्वकथा कथयामास सादरम् ॥३६॥

विश्वामित्र उवाच

कुलधर्मास्त्वद्या त्यक्ता श्रीमदान्धेन दुर्मते ।
वेदे शास्त्रे पुराणे च लौकिके च प्रतिष्ठिता ॥३७॥
ते सर्वे पूर्वजा नित्यं पुपूजुर्गणनायकम् ।
तस्य क्रोधवशाज्ज्ञैश्च सन्ततिस्तव जायते ॥३८॥
येन ते कुलदेवत्वं सम्प्राप्तोऽसौ गजानन-
भणैतने महावीर! शृणु सादरमादित ॥३९॥

ओडेका ती राजदम्नकोले झुकेर घास स्पर्श गरी उनलाई बस्वार
प्रणाम गरे ॥२७॥ मुखकट्ट र लगेनिधि विश्वामित्र ऋषिले
राजाको आशय बुझी राजालाई भुईँकट उठाएर मधुरवाणीद्वारा
सम्बाधन गर्दै भन्नुभयो ॥२८॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो - हे राजन् ! तपाईं कहाँबाट
आउनुभयो ? तपाईंको नगरको नाम के हो ? तपाईंले चिन्ता
मान्नुपर्दैन । यसपछि तपाईंको कोखमा गुणकन् र यशस्वी
पुत्रको जन्म हुनेछ । म तपाईंको पापनाश गर्न प्रयत्न गर्नेछु ।

भीम राजाले भने - हे महर्षि ! विदर्भ देशमा रहेको
कौण्डिन्यनगर मेरो नगर हो २९-३० । मेरो नाम भीम हो
भने मेरी पत्नीको नाम चारुहासिनी हो । हामीले पुत्रप्राप्तिका
लागि तपस्या, दान र व्रत गर्छौं । पूर्वजन्ममा गरेको पापका
कारण हार्मप्रति परमेश्वरको इत्यमा दण्ड जगेन । त्यस कारण
हामी पुत्रहोन छौं । अहिले राज्यत्याग गरी हामी वनमा आएका
छौं र सीमायले हजुरका चरणकमलको दर्शन गर्ने अवसर
प्राप्त गर्छौं ॥३१-३२॥ वन-वनमा घुम्दाघुम्दै दैवत हामीलाई
पहिले ल्याइपुर्‍याये । सज्जनको सङ्गतिले छिटै उत्तम फल दिने
कुरामा म विश्वस्त छु । ३३॥ हजुरको आशीर्वाद्याद छोर
जन्मिने छ भन्ने कुरामा पनि मैले कसि सन्देह मानेका छैन
विद्या, व्रत, तपस्या, दान, यज्ञ र स्वाध्यायमा अखण्डरूपमा
लागिरहने दया र इन्द्रियदमनजस्ता गुणहरूबाट सुहाउनुभएका
हजुरको आशीर्वाद खेर जाँदैन । परन्तु मैले पूर्वजन्ममा गरेको
पाप कुन हो ? र त्यसको प्रतिकार गर्ने उपाय के हो ? त्यसबारे
मलाई जानकारी गरइदिनुहोस् । किनकि हजुर सबैजसो हुनुहुन्छ ।

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - राजा भीमका ती कुरा सुनेर
महामुनि विश्वामित्रले राजालाई आदरपूर्वक पूर्वकथा सुनाउन
आरम्भ गर्नुभयो ॥३४-३६॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो- हे राजन् ! पूर्वजन्ममा तपाईंले
ऐश्वर्यमत्त भएर वेद, शास्त्र, पुराण र लोकपरम्परामा अभित
कुलधर्मको त्याग गर्नुभयो तपाईंका पूर्वजहरूले नित्य गणनायक
भगवान्को पूजा गर्ने गर्दथे, तपाईंले गर्नुभएन । तपाईंप्रति श्रीगणेश
रिसाउनुभयो र तपाईंलाई सन्तान भएनन् किनकि भगवान्
श्रीगणेश तपाईंको कुलदेवता हुनुहुन्थ्यो । उहाँको तिरस्कारबाट
करुणा हुने कुरा भएन । हे वीर ! अब म तपाईंको पूर्वजन्मका
विषयमा शुभदेखि नै बताउँछु । ३७-३९ । हे राजा भीम !

मप्ययः पुरुषस्त्वत्तः पूर्वं भीषो नृपोऽभवत् ।
 रूपवान्धनसम्पन्नो वत्सन्धो नाम सत्तमः ।
 तस्यापि बहुकालेन शिशुरेकोऽभवत्तृपः ॥४०॥
 अथ तस्याऽभवद् देहो भूको वधिर एव च ।
 अनिदुर्गन्धवत्पूयस्त्राववान् कुब्ज एव च ॥४१॥
 तद् दृष्ट्वा जननी तस्य कमला दुःखिता भृशम् ।
 अचिन्तयत् स्वान्तमध्ये लोके सम्यगपुत्रता ॥४२॥
 नैनादृशं पुत्रवत्त्वं श्लाघ्यं दुःखकरं भृशम् ।
 मरणं मे विधात्रा किं नास्य वा क्रियतेऽधुना ॥४३॥
 कथं वा मुखमद्याऽहं दर्शयिष्ये सुहृज्जनान् ।
 एवं विलपती दुःखाद् हरोद भृशदाहणम् ॥४४॥
 श्रुत्वा तद् रुदितं भर्ता सूतिकागारमागमत् ।
 दृष्ट्वा तथाविधं बालं भृशं पत्नीं च दुःखिताम् ॥४५॥
 वधाण मृदुवाक्येन सान्त्वयन् कर्ममार्गवित् ।
 मा दुःखं कुरु कल्याणि कर्मणा गतिरीदृशी ॥४६॥
 पूर्वजन्मकृतात् पापाज्जायते दुःखभाङ् नरः ।
 दुःखवान् सुखमाप्नोति सुखवानपि तत् पुनः ॥४७॥
 न हि शोच्यो हि बालोऽयं समीचीनो भविष्यति ।
 यथास्य पूर्ववृत्तं स्यात् तथैवास्य भविष्यति ॥४८॥
 वयं च प्रयतिष्यामो मणिमन्त्रपट्टीष्वधैः ।
 तपोभिश्च जपैर्देवपूजायाश्चाविधानतः ॥४९॥
 मय्यवकर्तुं शिशुं सुभू प्रस्तुतं वत्समाचर ।
 एवं प्रवोधिता साध्वी त्यक्त्वा शोकं शिशुं ततः ॥५०॥
 श्रालयित्वा जलेस्त तु जहर्ष सर्वाङ्गि सह ।
 सर्वमाभ्युदयं चक्रे पुत्रस्य जननोद्यतम् ॥५१॥
 पञ्चधापासं विप्रान् स मा तन् पत्न्यौ हृनेकशः ॥५२॥

तपाईदेखि सात पुराणा अधिका राजपुरुषको नाम वल्लभ
 थियो । उनो स्वरूप र इष्ट मित्रले सम्पन्न थिए। दिवाहुका
 अनेकौ वर्ष विलेपछि मात्र तिनलाई एउटा छोरा जन्मियो
 परन्तु न्यो बालक लाटो, बहिरो र कुजो थियो । त्यतिमात्र
 होइन त्यो शरीरबाट दुर्गन्ध आउने रोगले ग्रस्त पनि थियो ।
 त्यसका शरीरबाट निरन्तर रगत र पीप बगिरहन्यो बालकलाई
 त्यस रूपको देखेर आमा कमला अत्यन्त दुःखित थिइन्
 उनले मनमा विचार गरेकी थिइन्- 'संसारमा अपुत्र भएर रहन
 बस्नेस हुन्छ तर यस्तो पुत्रबाट पुत्रकान् अथवा पुत्रवती हुनु
 कलङ्कित हुनु हो र दुःख पाउनुमात्र हो विधाताले मलाई अथवा
 बालकलाई किन मर्दिनन् ? मैले आफन्त र मित्रका सामु अब
 कसरी मुख देखाउँ?' यसरी सूतिकागारमा बस्न विज्ञाप गर्ने
 ती रानी एकान्तमा धेरै बेरसम्म रोइरहिन ॥४०-४४॥ रानीको
 रोदन सुनेर राजा वल्लभ सूतिकागारमा आए । कर्ममार्गक
 ज्ञाता राजा वल्लभले विरूप बच्चा देखेर रोइरहेको रानीलाई
 मोठा घञ्जनद्वारा सम्झाउँदै भने - हे कल्याणी ! तिमीले दुःख
 नमान, कर्महरूको गति यस्तै हुन्छ पूर्वजन्ममा गरेको पापका
 कारण मानिसले दुःख भोग गर्नुपर्दछ संसारमा कर्मका
 कारण नै दुःखी मानिस सुखी बन्न सक्छ र सुखी मानिस
 पनि दुःखमा पर्न सक्दछन् ॥४५-४७॥ यस बालकलाई देखेर
 तिमीले चिन्ता नगद, पछि यो बालक राम्रो हुनेछ । हे सुन्दरी
 यस्तो पूर्वजन्ममा जस्तो अचरण गरेको छ त्यस्तै फल प्राप्त
 गर्नेछ । हामी मणि, मन्त्र औषधि तपस्या, जप देवाचना
 देवयात्रा आदि विधानबाट यसलाई राम्रो तुल्याउन प्रयास
 गर्नेछौं । अहिले तिमीले मानले गर्नुपर्ने कर्तव्यको पालन
 गर। यसरी श्रीमानबाट उपदेश पाएपछि ती रानीले चिन्ता छाडेर
 पानीले शिशुलाई स्नान गराइन् र सखीहरूका साथ खुसी पनि
 मनाइन्। राजाले पुत्रजन्मको उपलक्ष्यमा सबै माङ्गलिक कार्य
 सम्पन्न गरे राजा रानी र अरू रानीहरूले समेत ब्राह्मणहरूको
 स्वागत, सत्कार र सम्मान पनि गरे ॥४८-५२॥

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे कमलापुत्रवर्णनामेकोनविंशोऽध्यायः ॥५॥

आ ३। वेणीमासख ढकालद्वारा। नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको रानी कमलाको
 कोखबाट विरूप पुत्रजन्म शोचकाचित उन्नाइसौ अध्याय पूर्ण भयो । १९१॥

विंशोऽध्यायः { २० अध्याय }

ब्रह्मवाच

नतः स ब्राह्मणान् सायून् दैवज्ञानं वेदनिष्ठितान् ।
आकार्यं प्रणिमूज्यादौ रत्नवासोधनाविधिः ॥१॥

पृष्ट्वा तान् दक्ष इत्येव नाम चक्रे सुतस्य सः ।
जपमन्त्रप्रयोगांश्च चकारौषधसञ्चयान् ॥२॥

स्वयञ्च द्वादशाब्दानि चकार परमं तपः ।
पुत्ररोगविमुक्त्यर्थं स्वसन्तानस्य वृद्धये ॥३॥

नापश्यद् रोगनिर्मुक्तं पुत्रं तं स यदा नृपः ।
तदा निर्वेदमापन्नो जगाद क्रोधमूर्च्छितः ॥४॥

गच्छ मे भवनाद राज्ञि कमले ! पुत्रसंयुता ।
मेमं पुत्रं न च त्वाहं द्रष्टुं शक्त इति परम् ॥५॥

इति निर्भर्त्सिता तेन वल्लभेन तदा सुतम् ।
आदाय कमला तस्यान्नगरान् प्रस्थिता वनम् ॥६॥

रुदती शोकसंविग्ना दुःखिताश्रु प्रमार्जती ।
बहन्ती पृष्ठभागे तं क्षुब्धश्रमविकर्षिता ॥७॥

ग्रापाद् ग्राधान्तरं गत्वा भिक्षाचारा भूषानुरा ।
तस्करैर्लुण्ठितं तस्या वसनं भूषणादिकम् ॥८॥

नतो ग्राधान्तरं गत्वा न्यस्य पुत्रं शिवस्तये ।
भिक्षायै पुरमध्ये सा वभ्राम नृपवल्लभा ॥९॥

कदाचित् सह पुत्रेण भिक्षितुं सा पुरं यया ।
क्रम्यच्चिद् द्विजमुख्यस्य वायुम्पर्शेन सोऽर्भकः ॥१०॥

भक्तैरतिशयात् साक्षात्कृतो लम्बोदरेण सः ।
चक्षुष्मान् श्रुतिसम्पन्नो दिव्यवेहोऽभवत् तदा ॥११॥

जहर्ष कमला त्यक्त्वा सर्वं दुःखं निरीक्ष्य तम् ।
मञ्जुलां सुखदां वाचमुच्चरन्तं मुहुर्मुहुः ॥१२॥

ब्रह्मजीनं भन्नुभयो - त्यसर्पिष्ठ राजा वल्लभले ब्राह्मण, साधु ज्योतिषी रं श्रोत्रिवहकलाई निमन्त्रित गरी रत्न, मन्त्र, धन आदिद्वारा स्वागत-सन्कार गरेर तिनकै निर्देशनअनुसार भर्खर जसैको बालकको देख भन्ने नामकरण गरे । त्यस बालकलाई स्वस्थ र सुन्दर तुल्याउन अप्, मन्यको प्रयोग र औषधोपचार पनि गरे ॥१-३॥ स्वयं राजा वल्लभले छोराको रोगमुक्ति र सन्तानको वृद्धिका लागि बाहु वर्षभम्म परम तपस्या पनि गरे। त्यति गर्दा पनि छोराको रोग निर्मूलन नहुँदा उनलाई ठूलो निर्वेद भयो, अनि रिझाए उनले रानीलाई भन्ने - हे कमला ! तिम्रो मेरो जगबाट छोरा लिएर बाहिर निस्क । म अब तिम्रोलाई र तिम्रोले जन्माएको यो बिरूप छोरालाई हेर्न चाहन्छु ॥४-५॥ राजा वल्लभले यसरी गर्खेर तर्जना गरेपछि कमला पनि छोरालाई साथमा लिएर त्यस नगरबाट चनतर्फ लागिन् ॥६॥ रोज्झेको शोकले सुकेको दुःखित, आँखाबाट रगिरहेको आँसु पुरिंदे गरकी, छोरालाई पौतर्छुमा राखेर भीतारिदा भोक र प्यामले स्याकुल भएकी ती कमला एउटा गाउँबाट अर्को गाउँमा छुमिहँजो धिइन् तिनले भिक्षा मागेर पेटको आगो निभाइरहेकी थिइन् र साईँ आदुर अवस्थामा थिइन् त्यो विपत्तिको अवस्थामा पनि जनका बौद्धमा तिनोपाधि डाँकाहरूले आक्रमण गरी तिनोसँग भएकी वस्त्र र गहना लुटे ॥७-८॥ त्यसपछि ती कमला कुनै गाउँमा पुगिन् र त्यहाँको शिवलयमा छोरालाई राखेर भिक्षा माग्ने नारया हुलिन् ॥९॥ कुनै दिन रानी कमला आफ्नो छोरालाई पौतर्छुमा राखेर भिक्षा माग्ने नगरमा गएकी थिइन् । त्यस बेला कुनै ठूलो ब्राह्मणका शरीरको हाडको स्पर्श र भाषान् श्रीगणेशका अतिशय भक्तिका कारण प्रभु श्रीगणेशको कृपादृष्टि पर्नाले त्यो बालक आँखाले देख्न सक्ने र कानले सुन्न सक्ने हुनुका साथै सुन्दर स्वरूपले सम्पूर्ण पनि भयो ॥१०-११॥ दिव्य देहसम्पन्न बालकले माँते खाँगी उच्चरण गरिरहेको देखेर कमलाले सबै दुःख बिर्सें परम हर्षको अनुभव गरिन् ॥१२॥ त्यस बेला तिनले तर्कन गर्ने

तर्कयामास कमला मणिमन्त्रमहोषधैः ।
 अनुष्ठानैर्महाहोमैर्न सप्यग् यो बभूव ह ॥१३॥
 स कथं भारुतस्पर्शात् समीचीनोऽभवत् सुतः ।
 अथ तं पुरुषं ब्रूवाहं ब्रूय्ये दुष्कर्मनाशनम् ॥१४॥
 इत्युक्त्वा सुतमालिङ्ग्य सा तस्थौ विगतज्वरा ।
 तमादाय गता भिक्षां कर्तुं तन्नगरे पुनः ॥१५॥
 नागरा भोजयामासुरुभावामन्त्र्य सादरम् ।
 नानापक्वाप्रशाकाद्यैः शर्कराधृतपायसैः ॥१६॥
 एवं प्रतिदिनं तौ तु भुक्त्वानुदिवसं भुदा ।
 आपतुर्धनवस्त्राणि नूतनानि वराणि च ॥१७॥
 तमपृच्छन्नगरिकः पितुस्ते नाम ये वद ।
 को देशः किं पुरं ज्ञानिः का च ते वृत्तमेव च ॥१८॥
 इति तद्गिरिपाकण्यं दक्षो नाम तमब्रवीत्
 ततो मातरमागम्य पितरं नगरं कुलम् ॥१९॥
 वृत्तञ्च परिपृच्छ ततस्तं पुनरब्रवीत् ।
 कर्नाटे भानुनगरे वल्लभो मे पिता महान् ॥२०॥
 क्षत्रियो बलसम्पन्नः ख्यातो रिपुबलार्दनः ।
 तस्येयं कमला जाया सुतोऽहं दक्षसंज्ञकः ॥२१॥
 उत्पन्नोऽहं यदा ब्रह्मन्त्रो बधिर एव च ।
 अनेकक्षतसम्पन्नो माता त्वक्तुं तदोद्यता ॥२२॥
 पित्रा निषेधिता सा च यत्नं बहु तथाऽकरोत् ।
 द्वादशाब्दं तपस्तप्त्वा पिता पुण्यं न्यवेदयत् ॥२३॥
 न च मे पाटवं देहे पश्यति स्म पिता यदा ।
 तदा विसर्जयामास मातरं माञ्जु नामर ॥२४॥
 इति सर्वं जगौ तस्यै दक्षो मातृमुखोद्गतम् ।
 अग्राऽहं सुभगो जातो वायुस्पर्शेन कस्यचित् ॥२५॥

थालिन् - मणि मन्त्र औषधिको प्रयोग मन्त्रको अनुष्ठान
 र होमवाट पनि यो बालक स्वस्थ हुन सकेन तर आज कुनै
 ब्राह्मणका शरीरको हावाको स्पर्शवाट मात्र कमरौ सुन्दर र
 स्वस्थ भयो ? ती पवित्र र दुष्कर्मनाशक ब्राह्मणलाई कहाँ
 गएर भेटौं ।' यसरी तर्कना गर्दै हिनले छोसलाई आलिङ्गन
 गरिन् र चिन्तामग्न भइन् । एक दिन ती भिक्षा गर्न नगरमा
 पुगिन् ॥१३-१५॥ नगरवासी सज्जनहरूले आमा-छोरा
 दुबैलाई आदरपूर्वक आमन्त्रण गरी भौडा-पकवान, उत्तम
 व्यञ्जन, चिनी घ्यू र खोर टक्याई राम्रो भोजन गराए ॥१६॥
 यी रीति दिनदिनै चल्थो । यसरी प्रतिदिन आनन्दले भोजन
 गर्दै ती दुबैले धन, नयाँ र उत्तम वस्त्र पनि प्राप्त गरे ॥१७॥
 कुनै दिन त्यहाँ एउटा नागरिकले बालकलाई तिमी पिताको
 नाम के हो ? तिम्रो कुन देशका मानिस हो ? तिम्रो कुन
 परिवार हो ? र तिम्रोहरू यहाँ किन आएका छौ ? भनेर
 सोध्यो ॥१८॥ नागरिकको प्रश्न सुनेर त्यो बालकले मेरो
 नाम दक्ष हो भन्यो । त्यसपछि आफ्नो आमाका नजिक
 आएर पिता, नगर, कुल र घुम्नुको कारणबारे जिज्ञासा प्रकट
 गर्‍यो । आमाले सबै कुरा बताएपछि त्यस बालकले प्रश्न
 सोध्ने नागरिकलाई भन्यो- हे भद्रजन कर्नाटक देशको
 भानुनगरमा बसोबास गर्ने महान् राजा वल्लभ मेरा पिता
 हुनुहुन्छ ॥१९-२०॥ उहाँ क्षत्रियश्रेष्ठ, बलवान्, विख्यात र
 शत्रुनाशक राजा हुनुहुन्छ । उहाँको रानी अर्थात् मेरो आमाको
 नाम कमला हो म उहाँको पुत्र दक्ष हुँ ॥२१॥ जुन बेला म
 जन्मैँ, त्यस बेला अन्धो र बहिरो पनि थिएँ मरा शरीरमा
 घेरैँ घाउ थिएँ, मेरो आमाले मलाई विरुष जानेर फ्याँकेन
 खोज्नुभयो, त्यस बेला मेरा पिताले निषेध गर्नुभयो मेरा
 पिता वल्लभले मलाई निको गराउन घेरैँ उपयुक्त साथै
 बाहु धर्मसम्म तपस्या पनि गर्नुभयो र आफूले प्राप्त गरेको
 पुण्य मेरो स्वास्थ्यका लागि सुम्पनु भयो ॥२२-२३॥ त्यसरी
 पुण्य दान प्राप्त गर्दा पनि मेरो शरीरमा कुनै अन्तर नआएको
 देखेर उहाँले मेरो आमाका साथ मलाई पनि घरबाट निकाला
 गरिनुभयो ॥२४॥' यी सबै कुरा भन्दावाट थका पाएर त्यो
 बालक दक्षले ती नागरिकलाई बताएको थियो । बालकले
 फेरि भन्यो- 'हे नागरिक सज्जन, यहाँ आउँदा कुनै तपस्वी
 ब्राह्मणका शरीरको वायुस्पर्श पाएर म सुन्दर भएको छु ॥२५॥'

श्रुत्वैवं तु गते तस्मिन् पुरुषे पुत्रासिनि ।
 दक्षो जगाम त्वरितो मातरं प्रतिनन्दयन् ॥२६॥
 ततस्तत्रगरे तीं द्वावुपदिष्टौ द्विजन्मना ।
 गणेशाराधनविधौ करुणायुतचेतसा ॥२७॥
 ततः सा कमला दक्षो निर्वाणं परमास्थितौ
 एकाङ्गुष्ठेन तपसा गणेशाराधने रतौ ॥२८॥
 देवनामचतुर्थ्यन्तपोद्धारपल्लवान्वितम् ।
 अष्टाक्षरं परं मन्त्रं जपन्तौ भक्तितत्परौ ॥२९॥
 वायुभक्षी शुष्कतनू निरीक्ष्य भगवांस्तदा ।
 आविरासीन् तथोरगे करुणाब्धिर्विनायकः ॥३०॥
 चतुर्भुजो महाकायो चारुभास्योऽतिसुन्दरः ।
 अनेकसूर्यसङ्काशो निशि सूर्य इवोदितः ॥३१॥
 रत्नकाञ्चनमुक्तावन्मुकुटश्चाजिषस्तकः ।
 पीतकौशेयवसनो हाटकद्वन्द्वभूषणः ॥३२॥
 एकजानुनिपातेन सन्निविष्टो महासने ।
 कटिसूत्रं काञ्चनीयं मुद्रिकां रत्नमण्डिताम् ॥३३॥
 महाहिं जठरे बिभ्रदेकदन्तं गजार्धकम् ।
 एवं रूपं ददशतुः पुनश्च द्विजरूपिणाम् ॥३४॥
 जगाद स द्विजन्तौ तु भवत्रिवाणतोषितः ।
 आगतोऽहं वरं दातुं वृणु तं मनस्वीप्सितम् ॥३५॥

विश्वामित्र उवाच

एवं प्रसन्ने विघ्नेशे प्रत्यक्षे द्विजरूपतः ।
 ननाम परया भक्त्याऽधणद् बद्धाञ्जलिश्च तम् ॥३६॥

दक्ष उवाच

पूर्वजन्मकृतं पुण्यं फलितं मे द्विजोत्तम ।
 यन्मयाऽदर्शि रूपं ते द्विविधं परमं महत् ॥३७॥
 वैनायकञ्च वैप्रञ्च जन्म मेऽजनि सार्धकम् ।
 कारणानां परं त्वञ्च कारणं छन्दसायपि ॥३८॥

यसरी बालकले बताएछि त्यो नागरिक कतै लाग्यो बालक
 दक्ष पनि हतारिदै सूर्य आफ्नो अमाका सामु आयो ॥२६॥
 त्यसपछि त्यस भगवान बस्ने कुनै देवातु ब्राह्मणले ती आमा
 छोरालाई सम्मान् श्रीगणेशको आराधना गर्ने विधि मिकाए ॥२७॥
 ब्राह्मणबाट आराधना विधिको उपदेश पाएपछि ती दुवैले
 परम आनन्दको अनुभव गरे त्यसपछि ती दुवै आ-आफ्ना
 खुट्टाको एउटा बूढी औंलाले मात्र जपेस्मा टेकेर ॐ गं
 गणपतये नमः यस्तो रूप भएको ॐकारार्पित चतुर्थी
 विभक्ति जन्तुमा रहेको आठ अक्षरको परम मन्त्र जपे
 श्रीगणेशको भक्तिमा तत्पर भए ॥२८-२९॥ यसरी केवल
 जपुपान गरी जप गरिरहेका र दुबल शरीर भएका ती आमा
 छोरालाई देखेर करुणासागर भगवान् श्रीगणेश तिनका सामु
 प्रकट हुनुभयो ॥३०॥ ती दुवैले त्यस घेला चतुर्भुज,
 विशालकाय, मजानन, अतिमहक, अनेक सूर्यको तेजले
 सम्पन्न, रातमा उदाएका सूर्यका समान, रत्न, सुवर्ण र मोतीको
 हाले अलङ्कृत मुकुटका वस्त्र समणीय मस्तक भएका,
 पङ्कला रेशमी वस्त्र धारण गर्नुहुने, स्वर्णभय केयूरद्वारा विभूषित,
 एउटा घुँडा मार्गे महासनेमा विराजमान स्वर्णभय कन्धनी र
 रत्नमय औंठी धारण गर्नुहुने, ठूलो सर्पलाई कम्मरमा
 बेनुभएका, एकदन्त, हात्तीको मुख र सुँढले शोभायमान
 भगवान् श्रीगणेशको दर्शन गरे । श्रीगणेशको त्यो रूप तत्काले
 एउटा ब्राह्मणका रूपमा परिग्रत भयो । ब्राह्मणले भने -
 तिम्रोहरूको आराधनाबाट प्रसन्न भई त्व प्रदान गर्न म समीपमा
 आएको छु । आफ्नो मनले चाहेको कुरा पाए ॥३१॥ ३५

विश्वामित्रले भन्नुभयो- प्रसन्न भई ब्राह्मणरूप
 भगवान् श्रीगणेशको साक्षात् दर्शन पाएपछि दक्ष नायक
 बालकले परम भक्तिपूर्वक उहाँलाई प्रणाम गरी हात जोडेर
 भने ३६

दक्षले भने - हे उत्तम ब्राह्मण । मेरो पूर्वजन्मको
 पुण्य फलीभूत भएको छ तसर्थ मैले हजुरका महत्त्वपूर्ण
 दुई स्वरूपको साक्षात्कार गर्न पाई । तीमध्ये एउटा स्वरूप
 विनायकरूप हो भने अर्को स्वरूप ब्राह्मणरूप । ती दुवैको
 दर्शन गरेर मेरो जन्म सार्धक भएको छ । हे श्रीगणेश । हजुर

परं ज्ञेयं परं ब्रह्म श्रुतिमृत्यं सनातनम् ।
 त्वमेव साक्षी सर्वस्य सर्वस्यान्तर्बहिस्तथा ॥३९॥
 त्वमेव कर्ता कार्याणां लघुस्थूलशरीरिणाम् ।
 नानारूप्यकरूपी त्वं नीरूपश्च निराकृतिः ॥४०॥
 त्वमेव शङ्करो विष्णुस्त्वमेवेन्द्रोऽनलोऽयमा ।
 भूवायुखस्वरूपोऽपि जलसोमर्क्षरूपवान् ॥४१॥
 विश्वकर्ता विश्वपाता विश्वसंहारकारकः ।
 चराचरगुरोर्हिता ज्ञानविज्ञानवानपि ॥४२॥
 भूतं भावि भवच्चैव त्वमेवेन्द्रियदेवताः ।
 कला काष्ठा मुहूर्ताश्च श्रीर्धृतिः कान्तिरेव च ॥४३॥
 त्वमेव साङ्ख्यं योगश्च शास्त्राणि श्रुतिरेव च ।
 पुराणानि चनु षष्टिकला उपनिषत्तथा ॥४४॥
 त्वमेव ब्राह्मणो वैश्यः क्षत्रियः शूद्र एव च ।
 देशो विदेशस्त्वं क्षेत्रं पुण्यक्षेत्राणि यान्युत ॥४५॥
 त्वं प्रमेयोऽप्रमेयश्च योगिनां ज्ञानगोचरः ।
 त्वमेव स्वर्गः पातालं वनान्युपवनानि च ॥४६॥
 ओषध्योऽथ लतावृक्षकन्दमूलफलानि च ।
 अण्डजा जारजा जीवाः स्वेवजा उद्भिजा अपि ॥४७॥
 काम क्रोधः क्षुधा लोभो दम्भो दर्पो दया क्षमा ।
 निद्रा तन्द्रा विलासश्च हर्षः शोकस्त्वमेव च ॥४८॥

विश्वामित्र उवाच

इति दक्षवचः श्रुत्वा सुप्रमत्तो विनायकः ।
 मेघगम्भीरया वाचा स्मयन्निव जगाद तम् ॥४९॥

गजानन उवाच

प्रीतोऽहं ते महाभाग ! स्तुत्या गम्भीरयाऽनया ।
 नरं दातुं समुत्कण्ठस्तथापि न ददामि ते ॥५०॥
 यद्यहं वरदः स्या ते क्रुध्येद् भक्तो ममोपरि ।
 न एव दाम्यसि वां यदङ्गस्य प्रथञ्जनात् ॥५१॥

कारणका पनि कारण वेदभन्दा पनि पर रहेका परम हेय र वेदद्वारा अनुशीलन गर्ने योग्य सनातन देवता हुनुहुन्छ । हजुर नै सबैका साक्षी, भित्र बाहिर एवं सर्वत्र विराजमान, लघु एवं स्थूल शरीर धारण गर्नुहुने सबै प्राणीहरूका रक्षयिन्ना अनेकरूप एकरूप, नीरूप र निराकार पनि हुनुहुन्छ ॥३९-४०॥ हजुर नै शङ्कर विष्णु, इन्द्र अग्नि र अयमा हुनुहुन्छ हे श्रीगणेश हजुर नै पृथिवी वायु, आकाश, जल चन्द्रमा तारा र नक्षत्रका रूपमा विराजमान हुनुहुन्छ हजुर नै विश्वकर्ता विश्वफलक, विश्वसंहारक, चराचरगुरु, विश्वरक्षक र ज्ञान विज्ञानसम्पन्न पनि हुनुहुन्छ ॥४१-४२॥ हे विनायक ! हजुर नै भूत, पविष्य र वर्तमान हुनुहुन्छ हजुर नै इन्द्रियका अचिछाता, कला काष्ठा मुहूर्त श्री, सम्पत्ति, धृति र कान्तिरूप पनि हुनुहुन्छ । ४३ हे श्रीगणेश हजुर नै साङ्ख्य, योग, शास्त्र वेद पुराण, चौसठ्ठी कला र उपनिषद्का रूपमा विराजमान हुनुहुन्छ ॥४४॥ हे प्रभु ! हजुर नै ब्राह्मण, क्षत्रिय वैश्य शूद्रजस्ता वर्णका रूपमा हुनुहुन्छ हे परमेश्वर हजुर नै देश परदेश क्षेत्र र पुण्यक्षेत्रका रूपमा रहनुहुन्छ ॥४५॥ हे श्रीगणेश ! हजुर नै प्रमेय, अप्रमेय र योगिज्ञेय हुनुहुन्छ । हे श्रीगणेश ! हजुर नै स्वर्ग, पाताल, वन, उपवन, औषधि, लता वृक्ष, कन्द, मूल र फलका रूपमा हुनुहुन्छ । हे श्रीगणेश हजुर नै अण्डज, जारयुज स्वेदज र उद्भिजका रूपमा रहनुहुन्छ ॥४६-४७॥ हे गजानन हजुर नै काम क्रोध, क्षुधा लोभ दम्भ, दर्प, दया, क्षमा, निद्रा तन्द्रा विलास हर्ष र शोकका रूपमा रहनुहुन्छ ॥४८॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो - दक्षका यस्तो वचन सुनेर प्रसन्न हुनुभएका श्रीगणेशले मेघगम्भीर वाणीबाट मुस्कुराउँदै भन्नुभयो ॥४९॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - हे महाभाग दक्ष ! तिम्रो यस गम्भीर स्तुतिबाट म प्रसन्न छु । म तिम्रोलाई वर दिन चाहन्छु ता पनि म त्यसो गर्दिनै ॥५०॥ यदि मैले वर दिएँ भने मेरा ती भक्त मसँग रिसाउने छन् । जसका अङ्गको जायुस्पर्शबाट तिम्रोले सुन्दर रूप र आँखा एवं जानकी शक्तिसमेत प्राप्त गरेका छौ ती भक्तले तिम्रोलाई वर दिनेछन्।

दिव्यदेहमनुग्रह्यन् शश्वत्पुत्रममन्वितः

जातस्त्वं तस्य नामाऽपि वदामि मुद्वलेति च । ५२ ॥

स ध्यानमात्रो विग्रहः स्वरूपं दर्शयिष्यति ।

यान् यान् कामयसे कामान् स ते सर्वान् प्रदास्यति ॥ ५३ ॥

इत्युक्त्वा परमात्माऽसौ तत्रैवाऽन्तराभीयत ।

तस्मिन्नन्तर्हिते दक्षो रुरोद भृशदुःखितः ॥ ५४ ॥

हरिद्रेण निधौ लब्धे गते तस्मिन् यथैव स ।

गतायां गधि बत्सो वा रोरवीति यथा भृशम् । ५५ ॥

भुञ्जन्नभूणि नेत्राभ्यां पपस्त धरणीतले ।

तव गत- बव गत इति भुहुर्जन्त्यन् विनायकः । ५६ ॥

म तौ मेरा भक्तको नाम बताउँछु तिनको नाम मुद्गल हो ।

तिमोले ध्यानमात्र गर्दा तौ मुद्गलले आफ्नो रूप तिम्रा सामु

देखाउने छन् तिम्रोले कुन कुन कामना गरेको छौ, तौ

सबैलाई तिनले पूर्ण गराउने छन् ॥ ५१-५३ ॥ यस्तो उपदेश

दिएर परमात्मा श्रीगणेश त्यहाँ अन्तर्धान हुनुभयो । द्विजरूप

श्रीगणेशको अन्तर्धानपछि तौ दक्ष दुःखी भएर रोए ॥ ५४ ॥

दरिद्रले खजाना भेट्नएर हराउँदा जस्तो दुःखको अनुभव गर्दैछ

गर्दै परेपछि जसरी बाच्छो रुन्छ, त्यसैगरी दक्ष आफ्ना

आँखाबाट आँसु छसार्दै भुइँमा लडे र तिनले मेरा आराध्य

ईश्वर विनायक कहाँ जानुभयो भनी खिन्ना गरे ॥ ५५-५६ ॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे दक्षस्तुतिर्नाम विंशोऽध्यायः ॥

प्र. ३३ सेरगोपाध्व तत्कालह्मण नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'कमलापुत्र दक्षद्वारा
धरणीतल श्रीगणेशको आराधना र स्तुति' शीर्षकान्वित चौसौं अध्याय पूर्ण भयो ॥ २०

ॐ

एकविंशोऽध्यायः { २१ अध्याय }

विश्वामित्र उवाच

इतस्ततो ध्रुपन् धावन् वल्लभस्यात्मजस्तदा ।
 न विषेद गतं यत्नं भूषणं चातिविह्वलः ॥१॥
 पप्रच्छ ब्राह्मणान् मार्गे वृक्षांश्चैव विनायकम् ।
 विनायको गतः कुत्र क्वचिद् दृष्टो गदन्तु मे । २॥
 स एवं भ्राताहृदयोऽब्रमच्छक्षुर्नृपोत्तमः ।
 निपपात धरापृष्ठे क्षणं विगतचेतनः ॥३॥
 एतस्मिन्नन्तरे स्वप्नेऽपश्यद् ब्राह्मणमग्रतः ।
 दत्तं तवेप्सितं बालः मुद्गलेन मया हि तत् ॥४॥
 यत् त्वया यत्चितं पूर्वं विघ्नेनाद् दृष्टिगोचरात् ।
 इत्युक्त्वा प्रस्थिते तस्मिन् ब्राह्मणे नृपसत्तम ॥५॥
 सुप्तोत्थित इव प्रायो दक्षो हृष्टमनाऽभवत् ।
 कस्मैचित् परिपप्रच्छ त्वरिताय द्विजातये । ६॥
 अन्निकं दर्शितं तेन बहुशिष्योपशोभितम् ।
 मुद्गलस्यातिभक्तस्य गजाननरत्तस्य च ।
 आश्रमं पश्यं दिव्यं सर्वसत्त्वाऽभयप्रदम् ॥७॥
 मुद्गले मनसा ध्यायन् ध्रुपन् यातस्तदाश्रमम् ।
 नानाश्चर्ययुतं रम्यमलकानन्दनातिगरम् ॥८॥
 ददर्श मुद्गलं तत्र परार्ध्यासनं द्विजम् ।
 वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञं सर्वशास्त्रविशारदम् ॥९॥
 योगाभ्यामवलम्बितानारूपिणं सूर्यतेजसम् ।
 वैनायकीं महामूर्तिं रत्नकाञ्चननिर्मिताम् ॥१०॥
 चतुर्भुजां त्रिनयनां नानालङ्कारशोभिनीम् ।
 उपस्थानैः षोडशभिः पूजयन्तं जिघानतः ॥११॥
 ननाम दक्षस्त दृष्ट्वा दण्डवन् पृथिवीतले ।
 मुञ्चन्नश्रूणि नेत्राभ्यां निधर्संश्च मुहुर्मुहुः ॥१२॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो - त्यस बेला वल्लभका छोरा बालक दक्ष अत्यन्त विह्वल भई चारैतिर पुन्ई जाँदा तिनलाई आफ्नो सुखी पनि रहैन । तिनले दस्त र अलङ्कार भुईमा खस्दा पनि धास्य पाएस्न् ॥१॥ तिनले बाटोमा हिड्दा ब्राह्मणहरू र रूखहरूसँग पनि श्रीगणेशको विषयमा सोधे । विनायक भगवन् कहाँ जानुभयो ? कुनै तपाईंले देख्नुभएको छ कि? मलाई बताउनुहोस् भन्दै चारैतिर हुल्दा कहीं नदेखेर घनिमा परेका र चारैतिर आँखा घुमाई श्रीगणेशको खोजी गर्ने ती बालक दक्ष केहीबेर बिहोस भई भुईमा लडे ॥२-३॥ केही बेरपछि अचेत अवस्थामा दक्षले सपनामा आफ्ना राम एउटा ब्राह्मणलाई देखे । ती ब्राह्मणले उनलाई भने- हे बाबु! हिमीले जुन वरदान श्रीगणेशसँग मागेका थियौ त्यो वरदान म मुद्गल ऋषिले तिमीलाई दिनेछु । यति भनेर ती ब्राह्मणले प्रस्थान गरेपछि घरुरै सुत्त उठेजस्ता दक्ष ज्यादै प्रसन्न भए । कुनै मानिससँग दक्षले घरुरै अन्तर्धान भएका मुद्गलको आश्रम कहाँ हो भनेर सोधे । ४-६ त्यो मानिसले उनलाई नजिकैमा रहेको मुद्गलको आश्रम देखाइदियो । त्यो आश्रम अनेक शिष्यहरूले शोभायमान थियो । गजाननका परमभक्त मुद्गलको त्यो आश्रम दिव्य थियो । सबै प्राणीलाई अभय प्रदान गर्ने विलक्षण ग्राम थियो ॥७॥ बाहिरबाट आश्रमको दर्शन गरेपछि मनद्वारा मुद्गलको ध्यान गर्दै दक्षले अनेक थरि आश्चर्यजनक विशेषता भएको, सौन्दर्यले अलका र नन्दनलाई पनि परास्त गर्ने त्यस आश्रममा प्रवेश गरे ॥८॥ त्यहाँ तिनले बहुमूल्य आसनमा विराजमान, वेदवेदाङ्गका तत्त्वज्ञाता, सबै शास्त्रका विशेषज्ञ, योगाभ्यासको सामर्थ्यबाट अनेकरूप धारण गर्न समर्थ, सूर्यसमान तेजस्वी मुद्गल ऋषिको रत्न र सुकर्णद्वारा निर्मित चार हात र तीन आँखाले शोभायमान, अनेक अलङ्कारद्वारा अलङ्कृत श्रीगणेशको मूर्तिमा विधिपूर्वक षोडशोपचारद्वारा पूजा गरिरहेको अवस्थामा दर्शन गरे ९-११ । दक्षले मुद्गलको दर्शन पाएपछि आँखाबाट आँसुका धारा बगाउँदै लमो श्वास लिएर भुईमा लम्पसार परेर प्रणाम गरे । १२॥

विश्वामित्र उवाच

पप्रच्छ मुद्रलस्तं तु कस्तं कस्यादिहागतं ।
नृदाभि दुःखं किं तेऽस्ति वद सर्वमशेषतः ॥१३॥
एवं विप्रवचः श्रुत्वा कमलानन्दनस्तदा ।
सावधानमना भूत्वा जगाद द्विजपुङ्गवम् ॥१४॥

दक्ष उवाच

मत्पथेव वदे ब्रह्मत्रभिप्रायं तवान्तिके ।
कर्णाटदेशे राजाभूत्रगरे भानुसंज्ञके । १५॥
वत्सभो नाम नीतिज्ञो ज्ञानी दाता दधान्वितः ।
तस्य पत्नी तु कमला जनसामास मां यदा ॥१६॥
तदा बुर्गन्धिस्तबुक् शोणितस्त्राविनामिकः ।
अन्धः कुब्जः कर्णहीनः शब्दहीनः श्वसनं बहू ॥१७॥
अभवत् नगरा दृष्ट्वा त्यजेनमिति चाब्रुवन् ।
पिता मे द्वादशाब्दानि नानावत्सलमयाऽकरोत् ॥१८॥
शरीरपाटवार्थं मे नालभन् तन्महेश्वरात् ।
उपायं स तनो माञ्जु मातरं कमलाञ्च मे ॥१९॥
बहिर्निष्कामयामास निर्दयेनाऽन्तरात्मना ।
तनो मे जननी खेदादटमाना पुरं पुरम् ॥ २०॥
आगत्य कौण्डिन्यपुरं मया सह धुधार्दिता
भिक्ष्मटने क्रियमाणे पूर्वपुण्यप्रभावतः ॥२१॥
अभवद् दर्शनं ते वामन्धस्येव यथा दृशिः ।
तव गात्रभेदाद्वायो स्पर्शाद्दोषा गता मम ॥२२॥
रघुनाथाङ्घ्रिमस्पर्शादहन्त्याया यथा पुरा ।
दिव्यदेहं समापन्नं प्रसादात् तव सुव्रत ॥२३॥
न मया विदितं किञ्चिज्जनन्यः मे निवर्तितम् ।
अहञ्च विस्मितो भूत्वा निश्चयं कृतवान् हृदि ॥२४॥
यदङ्गवायुस्पर्शेन दिव्यदेहमहङ्गतः ।
तद्दर्शनं यदा स्यान्मे तदा देहं धराभ्यहम् ॥२५॥

विश्वामित्राने भन्नुभयो- मुद्रलग्न ऋषिले दक्षलाई देखेर सोधे- तिमि का हो ? र के कारणले यहाँ आयौ? मैले तिमी कुन दुःखलाई हटाऊँ ? सबै कुरा खुलाएर भन । १३
मुद्रलग्नको यस्ता वचन सुनेर कमलाको छोरा दक्षले सावधानचित्त भई उत्तम ब्रह्मण मुद्रलग्नसामु निवेदन गरे ॥१४॥

दक्षले भने - हे ब्रह्मण देवता । म हजुरका सामु साँचो कुरा निवेदन गर्दछु । कर्णाटक देशको भानु नगरमा वत्सभ नामक नीतिज्ञ, ज्ञानी, दाता र दधानु राजा हुनुभयो उहाँको भार्य कमलाले मलाई जन्म दिनुभएको हो । म जन्मता दुर्गन्धमय पेट भएको, एकबाट रगतका धारा बगाउने अन्धको बहिरो, कुजो र लारो पनि थिएँ । मेरो मुखबाट तीव्र श्वासप्रश्वास चल्नेहेको थियो । मानिसहरूले मेरो रूप देखेर यस्तो बच्चालाई पर्योकिदिनुहोस् भनी राजासँग आग्रह गरे । मेरा पिता वत्सभ राजाले मेरो स्वास्थ्य सुधारका लागि बहू वर्षसम्म कठोर तपस्या गर्नुभयो । अनेक यज्ञ र परिश्रम पनि गर्नुभयो तर पामेश्वरबाट मेरा शरीरको सुधारका लागि केही पनि उपाय पाठनुभएन । त्यसपछि उहाँले आफ्नो मनलाई कठोर एवं निर्दय तुल्याएर मेरो आमा कमला र मलाई निर्दयतापूर्वक घरबाट निष्कासिदिनुभयो । पतिद्वारा घरबाट निष्कासिएकी मेरो आमा विव्र भएर भिक्षाटन गर्दै एतदा नगरबाट अर्को नगरमा मलाई पीठरूम बाँकी घुम्नुभयो ॥१५-२०॥ एक दिन भोक र प्यासले व्याकुल मेरो आमा मलाई साथ लिएर कौण्डिन्यपुरमा अर्ध भिक्षाटन गर्दा पूर्वजन्मका पुण्यका प्रतापले हामी आमा-छोराले हजुरको दर्शन गर्ने अवसर पायौं, यो दर्शन हामीहरूका लागि अन्धाले अँखा पाएजस्तो भयो । हजुरका शरीरको हवाको स्पर्श पाएर मेरा शरीरका सबै रोग र दोष समाप्त भएका छन् २१-२२ । हे उत्तम व्रतमा निष्ठा राख्नुहुने ऋषि ! जसरी पहिले श्रीराम भगवान्को पादको स्पर्श पाएर शिलाशयकी अहल्याको रूपान्तरण भएको थियो त्यसैगरी हजुरको कृपाबाट मेरो शरीर पनि दिव्य बन्यो ॥२३॥ हे ऋषि ! मलाई त केही पनि थाहा थिएन तर मैले मेरो शरीरमा परिवर्तन आएको कुरा आमाबाट थाहा पाएँ । त्यसपछि म सारै चाँकिन भएँ र मनले निश्चय गरेँ जुन महानुभावका शरीरको हावाको स्पर्श पाएर मेरो देह दिव्य भयो, तिनको दर्शन पाएमा मात्र म कँच्चे छु, अन्यथा देहत्याग गर्नेछु ॥२४-२५॥ उक्त लक्ष्य

एवं भ्रमन् बहुदिनं ततोऽसी करुणारिधिः ।
 आविरासीन् मत्पुनः कोटिसूर्यममप्रभः ॥२६॥
 उभयोस्तपमा तुष्टो देवदेवो गजानन ।
 त दृष्ट्वा कमला कामान् सम्प्राप्तः मनसीप्सितान् ॥२७॥
 ततो मामब्रवीद् देवः प्रसन्नो मञ्जुलाङ्गिरम् ।
 यदर्थं नियमं कृत्वा भ्रमन् खेदमुपागतः ॥२८॥
 सोऽहं ते दर्शनं दत्तो मुद्रलो ब्राह्मणोत्तमः ।
 धृत्वा तद्वचनं हृष्टमभवन् गानसं मम ॥२९॥
 ततो गजाननयहं स्तुतवान् विविधैः स्तवैः ।
 उवाच सुप्रसन्नात्मा वरं वृणु महामते ॥३०॥
 अहञ्चाकथयं तस्मै यद् यन्मे मनसीप्सितम् ।
 ततो ब्राह्मणरूपं तत् त्यक्त्वाऽन्यद् रूपमादधे ॥३१॥
 अतुर्भुज महाकायं मुकुटाटोपमस्तकम् ।
 परशुं कमलं मालां मोदकानावहत् करैः ॥३२॥
 दिव्याम्बरधरं भोजद्विषाणकरपुष्करम् ।
 कृण्डले प्रावहच्छून्यो, मूर्यबिम्बे इवापरे ॥३३॥
 दिव्यालङ्कारसंयुक्तं भुजङ्गवलद्यौदरम् ।
 देवर्षिगन्धर्वगणैः किन्नरैरुपशोभितम् ॥३४॥
 तत आनन्दपूर्णोऽहं दृष्ट्वा रूपं तद्यथाऽभवम् ।
 पूर्णचन्द्रं यथा दृष्ट्वा पूर्णो भवति वारिधिः ।
 तेनोक्तं मुद्रलः सर्वान् कामांस्ते परिपूरयेत् ॥३५॥
 तदेवाऽन्तर्हितं रूपं दृष्ट्वा यावन्न सादरम् ।
 यथा स्वप्नगतं सर्वं जागरेन्नैव पश्यते ॥३६॥
 ततोऽहं नितरां छिन्नो न्यपतं भुवि मूर्च्छितः ।
 प्रतिलप्य नतः स्रज्जां वरं वृण्वति संस्मरन् ॥३७॥
 ययाचे देवदेवेशं सर्वव्यापिनमीश्वरम् ।
 गृहे मे सुस्थिरा लक्ष्मीर्भक्तियै तादृशी तव ॥३८॥
 दृष्ट्वेत् पूर्वपुण्येन द्वयमेतत् प्रदीयताम् ।
 ततोऽहं श्रुतवान् दत्तमिति वार्धं नभोगताम् ॥३९॥

राखेर घुम्दाघुम्द जौदा एक दिन करुणासागर कोटिसूर्यसमान
 कान्तिले सुहाउनुभएका हामै आमा छेराको तपस्याबाट प्रसन्न
 हुनुभएका देवताहरूका पनि परमदेवता श्रीगणेश मेरा सामु
 प्रकट हुनुभयो । उहाँलाई देखेर मेरो आमा कमला आफ्ना
 मनमा रहेका अनेक कामनाको विषयमा चिन्तन गर्दै हुनुहुन्थ्यो
 त्यस बेला हजुरले मलाई मोठो स्वरले भन्नुभयो- जुन उद्देश्यको
 पूर्तिका लागि प्रणिजा गरेर मलाई खोजिरहेका छौं न भेटाएर
 छिन्न छौं आज म मुद्रगल ब्राह्मण तिम्रा सामु प्रकट भएको छु
 मुद्रगल ऋषिको वचन सुनेर मेरो मन प्रसन्न भयो ॥२६-२९॥
 त्यसपछि मैले गजानन भगवान्को अनेक स्तुतिद्वारा स्तवन
 गरे । उहाँले प्रसन्न भएर भन्नुभयो- हे बुद्धिमान् बालक ! म
 तिमीलाई वरदान दिन्छु तिमीले ममा उहाँका वचन सुनेर
 मैले पनि मेरा मनमा लागेका सबै कुरा निवेदन गरे त्यसपछि
 उहाँले ब्राह्मणरूप छाडेर अर्कै रूप लिनुभयो ॥३०-३१॥
 उहाँको परिवर्तित स्वरूप चतुर्बाहु विराट्मककाय
 मुकुटसुशोभित मस्तकद्वारा रमणीय, हातमा परशु कमल
 माला र लङ्का धारण गर्ने, दिव्य वस्त्रले शोभायमान
 एकदन्तद्वारा आकर्षक, मूँठ भएको, दुबै काभमा
 सूर्यमण्डलसमान कृण्डल धारण गर्ने, दिव्य अलङ्कारसम्पन्न
 पेटमा सर्पवल्लभ धारण गर्ने देवता; ऋषि, किन्नर, गन्धर्व
 आदिद्वारा शोभायमान र सुन्दर थियो ॥३२-३४॥ त्यो
 दिव्यरूप देखेपछि म पूर्णचन्द्रको उदयपछि महासागर उल्लिएँ
 आनन्दसागरमा डुबुल्की मार्न थालें । त्यस बेला श्रीविनायक
 भगवान्ले भन्नुभयो - 'हे दक्ष! मुद्रगल ऋषिले तिमी कामना
 पूरा गर्नेछन् ।' यति भनेर उहाँको रूपलाई रात्ररी दर्शन गर्न
 नपाउँदै श्रीविनायक अन्तर्धान हुनुभयो हुन पनि छापनामा
 देखिएका सबै रूपलाई विषनामा देखा सकिदैन ३५-३६॥
 भगवान्को अन्तर्धानपछि म अत्यन्त छिन्न भएर मूर्च्छित भएँछु
 होशमा आउँदा 'वरदान स्वीकार गर' भन्ने कुरा सम्झें, अनि
 मैले सर्वव्यापक ईश्वरसँग मेरा घरमा लक्ष्मी स्थिर होऊन् र
 गजानन भगवान्मा मेरो भक्ति पनि स्थिर होस् भन्ने याचना गरेँ।
 यति पूर्व पुण्यले मलाई केही स्पर्श गरेको छ भन्ने ती दुबै कुरा
 मलाई प्रदान गर्नुहोस् भन्ने प्रार्थना गरेँ त्यसपछि 'मैले तिमीलाई
 ती दुबै कुरा दिएँ' भन्ने आकाशवाणी सुनें ॥३७-३९॥
 हे महर्षि! त्यो सुनेर म प्रसन्नपुत्रना हजुरको आश्रममा अर्धको

ततो हृष्टमना विप्र । तव सान्निध्यमागतः ।
मुद्गलस्त्वं द्विपास्योऽसौ द्विपास्यस्त्वं स मुद्गलः ॥४०॥
इति मे मनसि स्पष्टं भाति सर्वं गजाननः ।

भृगुरुवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा मुद्गला वाक्यमब्रवीत् ॥४१॥
मभाग्यः कलकृत्योऽसि भक्तिमान् कमलामुत !
महिमा तव भक्तेर्हि पतुं शक्यो न केनचित् ॥४२॥
तपामि सुदृढं चाहं उशधर्षशतं तपः ।
न म एतादृशो देवो दृष्ट आसीत् कदाचन ॥४३॥
यः सर्वजगतां नाथश्चराचरगुरोर्गुरुः ।
यो रजःसन्धतमसा नेता नित्यं गुणाश्रयः ॥४४॥
यो ब्रह्मशिवविष्णुनां शरीराणि करोति हि ।
भूतानाञ्च विभूतीनां मात्रेन्द्रियधियामपि ॥४५॥
यः न देवा विदुः सम्यक् न वेदा नर्षयोऽपि च ।
एव गजाननं त्वं हि प्रत्यक्षं दृष्टवान् स्फुटम् ॥४६॥
अहं त्वचरणौ वन्दे यतस्त्वं भक्तिमान् परः
सतः पास्परे तौ तु नेमनुश्चालिलिङ्गितुः ॥४७॥
गुरुबन्धू धिर कालमेकचित्तो समागतो ।
तत एकाक्षरं मन्त्रं सजपध्यानपूर्वकम् ॥४८॥
मुद्गलो राजपुत्राय नम्राय्योपदिदेश ह ।
उवाच चैनं भूयोऽपि मन्त्रस्थाऽस्य दिने दिने ॥४९॥
अनुष्ठानं कुरुष्व त्वं प्रसन्नस्ते भविष्यति ।
गजाननो ददेत् कामान् मनसा धाञ्जितस्त्वया ॥५०॥
एनं धेत् त्वजसे मन्त्रं सर्वशो वाशापेक्षसि ।
यद्यस्य भक्तिं सुचिरं लोकेऽस्मिन् विचारिष्यसि ॥५१॥
इन्द्रादिलोकपालानां गणो वश्यत्वमेष्यति ।
इह भुक्त्वाऽखिलान् भोगानन्ते मोक्षमवाप्स्यसि ॥५२॥

सु- हजुर श्रीगणेशरूप मुद्गल ऋषि हुनुहुन्छ र श्रीगणेश पनि
मुद्गलरूप श्रीगणेश हुनुहुन्छ- यस्तो छोरो मनमा लाग्छ । मैले
हजुर र श्रीगणेशलाई एउटै गजाननका दुई रूप सम्झौंछु

भृगुले भन्नुभयो- दक्षका यी कुरा सुनेरहिँ मुद्गल ऋषिले
भने - कमलापुत्र तिम्रो भाग्यवान् छौं, कृतकृत्य छौं र भक्तमान
छौं। तिम्रो भक्तिको महिमा कसैले वर्णन गर्न सक्दैन। ४०-४२
मैले हजारवर्षसम्म तपस्या गरेँ त्यहाँ श्रीगणेशसमात्र देवता
अरु कुनै देखिनँ । उहाँ सबै जगतका नाथ हुनुहुन्छ र
चराचरस्वामीका पनि स्वामी हुनुहुन्छ । गुणाश्रय भए पनि
रजोगुण, सत्कगुण र तमोगुणका नायक हुनुहुन्छ । ४३-४४
उहाँले ब्रह्म, शिव र विष्णुका शरीरको निर्माण गर्नुहुन्छ- तहाँ
पञ्चमहाभूत, विष्णु, तन्मत्रा इन्द्रिय र बुद्धिका पनि स्वरूप
निर्माता हुनुहुन्छ ४५ । श्रीगणेशका स्वरूपका विषयमा देवता
वेद र ऋषिहरूले पनि राम्ररी बताउन सक्दैनन् । हे दक्ष !
तिमीले यस्ता विलक्षण देवता श्रीगणेशलाई प्रत्यक्षरूपमा दर्शन
गर्ने भौभाग्य पायो ॥४६॥ तिम्रो यसै विश्रुताका कारण म
तिम्रो चरणमा प्रणाम गर्दछु- किनकि तिम्रो श्रीगणेशका परमभक्त
छौं- यी कुरा गरेपछि मुद्गलले दक्षलाई प्रणाम गरेर आलिंगन
गरे भने दक्षले पनि मुद्गललाई आलिंगन गरे ॥४७॥ एउटै
देवताका उपासक र आराध्यका अत्यन्त प्रीतिपात्र दुवै
चिरकालसम्म एकचित्त भए। त्यसपछि ऋषि मुद्गलले राजपुत्र
दक्षलाई जप र ध्यानविधिको निर्देशसहित श्रीगणेशको एकाक्षरी
मन्त्रको उपदेश गरे। उपदेशको क्रममा मुद्गलले भने - हे
दक्ष- तिम्रोले फेरि पनि दिनदिनै यस एकाक्षरी मन्त्रको अनुष्ठान
गर- भगवान् श्रीगणेश प्रसन्न हुनुहुनेछ र तिम्रा सबै कामना
पूर्ण तुल्याउनुहुनेछ ॥४८-५०॥ फेरि मुद्गलले भने - यदि
तिमले यस मन्त्रको त्याग गर्नुभने तिम्रा सर्वजगत् हुनेछ
मन्त्र ऊपर गरिहाँउ भने तिम्रो दीर्घकालसम्म यस संसारमा सानन्द
विचरण गर्नेछौ। इन्द्र आदि लोकपालहरूको समुदाय तिम्रो
अधीनमा रहनेछ। यस लोकमा सम्पूर्ण भक्तिसुखको अनुभव
गरी अन्तमा मुक्तिसुख प्राप्त रमाउने छौ ॥५१-५२॥

===== ३७ =====

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे मन्त्रोपदेशवर्णनं नामैकविंशतितमोऽध्यायः ३७

प्र- डा- वेणीयाधर उकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको महर्षि मुद्गलद्वारा उक्तलाई
श्रीगणेशमन्त्रको उपदेश शीर्षकान्तित एकादशी अध्याय पूर्ण भयो- २२१

===== ३८ =====

द्वाविंशोऽध्यायः { २२ अध्याय }

राजोवाच

आश्चर्यभूतं कथितं दक्षपुत्रस्य चेष्टितम् ।
विस्मयो मे महोत्तम सञ्जातो मुनिसत्तम ॥१॥
अथ कुञ्ज, स्वद्रक्तः, पूतिगन्धसमन्वितः ।
वाचा विहीनोऽपेक्ष्यश्च श्वासमात्रावशेषितः ॥२॥
कथं मुद्रलदेहोत्थवायुना दिव्यदेहभाक् ।
सञ्जातः केन पुण्येन मुक्तो वा यातकात् कुतः ॥३॥
दिव्यधर्मसहस्रं यस्तताप परमन्तपः
कथं तस्याभवन्नैव दर्शनं देवा काङ्क्षितम् ॥४॥
कथं बालभपुत्राय देवदेव इभाननः ।
प्रत्यक्षोऽभूद् विना क्लेशैः स च क पूर्वजन्मनि ॥५॥
एतत् संशयजातं मे नृद सर्वज्ञ ते नमः ।
न तृप्यामि पिबन् नित्यं गजाननकथाश्रुतम् ॥६॥

विश्वामित्र उवाच

सम्यक् पृष्ठं त्वया राजन् संशयच्छेदनाय ते ।
वदामि निखिलं सम्यक् शृणुष्वैकमना नृप ॥७॥
मिन्धुदेशेऽतिविख्याता पत्नी नाम्नाऽभवत् पुरी ।
तम्यामासीद् धनी वैश्यः श्रेष्ठः कल्याणसंज्ञकः ॥८॥
वदान्धः कुशलो धीमान् द्विजदेवपरायणः ।
इन्दुमतीति विख्याता पत्नी तस्य शुभादना ॥९॥
पतिव्रता पतिप्राणा पतिप्राणपरायणा ।
तयोः कालेन सञ्जातो गुणवान् पुत्र उत्तम ॥१०॥
कल्याणः प्रदत्तो धेनूर्बल्लालङ्करणानि च ।
श्रावणेभ्योऽथ रत्नानि काञ्चनं भूरिदक्षिणाम् ॥११॥
ज्यातिर्विद्धिर्निगदितं नाम चक्रे सुतस्य सः ।
बल्लाल इति विख्यातं बलवत्त्वाच्छुभं तदा ॥१२॥
य च कालेन महता वयस्यैश्च समन्वितः ।
दक्षपूजार्तो नित्यं ग्रामाद् बहिष्यान्मुदा ॥१३॥

भीमले भने - हे मुनिश्रेष्ठ । हजुरले आश्चर्यमय
चरित्र सुनाठनुमयो । मलाई यो कथा सुनेर सार्ह आश्चर्य
लागिहेको छ ॥१॥ अथो, कुजो रतीरबाट निरन्तर रगत
र पीपका धारा बग्नाले दुर्गन्धित लाटो अपवित्र साधमात्र
बाँकी रहेको त्यो दक्षनामक बालक मुद्रगत ऋषिका शरीरको
हावाले स्पर्श गर्दा मात्र कसरी दिव्य देहले सम्पन्न भयो ?
कुन पुण्यले त्यस्तो घटना घट्यो ? कसरी त्यो पापबाट
मुक्त भयो ? कसैले दिव्य एक हजार वर्ष तपस्या गर्दा पनि
श्रीगणेशको दर्शन पाउँदैनन् भने बल्लभको द्वारा दललाई
गजानन भगवान्‌ले कसरी प्रत्यक्ष दर्शन दिनुभयो ? त्यो दक्ष
पूर्वजन्ममा को थियो ? हे सर्वज्ञ । हजुरले मेरो यो सन्देह
मेटाइदिनुहोस् । हजुरलाई बारबार नमस्कार छ । श्रीगणेश
भगवान्‌का कथाश्रुतको नित्य पान गर्दा पनि म तृप्त हुन
सकेको छैन ॥२-६॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो हे राजा तपाईंले राम्रो
जिज्ञासा गर्नुभएको छ तपाईंको सन्देहनिवारण गर्न म सबै
कुल राम्रोसँग खुलाउँछु । तपाईं एकाग्रचित्त भएर सुनुहोस् ॥७॥
मिन्धु देशमा पत्नीनामक नगरी थियो त्यहाँ धनी उदार
कार्यकुशल, बुद्धिमान्, ब्राह्मण एवं देवताका इपासक र उत्तम
गुणस्वभावले सम्पन्न कल्याण नाम गरेका वैश्य थिए ८-९॥
ती वैश्यको पत्नीको नाम इन्दुमती थियो र ती पतिको पियारी
आज्ञापालिका र पतिव्रता थिइन् समय भएपछि ती दुवैबाट
उत्तम एवं गुणी पुत्र पैदा भयो । १०॥ पुत्रजन्मको उपलक्ष्यमा
ती कल्याण वैश्यले ब्राह्मणहरूलाई माई, वस्त्र, गहना, रत्न
र सुवर्षका साथ धेरै दक्षिणा पनि दिए । त्यस बेला
ज्योतिर्विद्‌हरूले बताएअनुसार कल्याणले आफ्नो छोराको
नाम बल्लाल राखे । योति यो बालक बल्लवान् हुनेछ भन्ने
अर्थमा त्यो नामलाई शुभ मानियो ॥११-१२॥ अघेर बूढो
गएपछि ती बल्लाल बालक आफ्ना सम्बन्धक साथीहरूका
साथ दिन्हुँ गाउँदेखि बाहिर गई श्रीगणेशको पूजाकार्यमा
नित्य लागि रहन्थे ॥१३॥ एक दिन बल्लालसहित सबै

एकदा ते वनं याता बल्लालप्रमुखा मुता ।
 नानाक्रीडारता स्नाता उपलं स्थाप्य सुन्दरम् ॥१४॥
 गणेशबुद्ध्या सम्पूज्य दूर्वाङ्कुरसुपल्लवैः ।
 केचिद् ध्यानरतास्तस्य नामजाप्यं प्रचक्रिरे ॥१५॥
 केचिच्च ननृनुस्तत्र यथेष्टं देवभक्तितः ।
 केचिच्च गानकुशला जगुर्देवस्य तुष्टये ॥१६॥
 केचित् काष्ठं पल्लवैश्च मण्डपं चक्रुतेजसा ।
 केचिद् भिन्निपरीवेशं केचित् प्रासादमुत्तमम् ॥१७॥
 केचिन्मानसपूजाभिः केचित् पुष्पततादिभिः ।
 धूपं दीपञ्च नैवेद्यं फलनाम्बूलदक्षिणां ॥१८॥
 निवेद्य पुपूजुस्तस्मै षुदा प्राघघायुताः ।
 केचिच्च पण्डिता मृत्वा पुगणान्यवुर्वस्तथा ॥१९॥
 व्याचक्रुर्धर्मशास्त्राणि ग्रन्थानन्यांश्च केचन ।
 एवं देवता सर्वे निन्युर्वे दिवसान् बहून् ॥२०॥
 न क्षुधां न तृषा कोऽप्य जानाद् देवस्य भक्तितः ।
 एकदा जनक्रान्तेषां कल्याणवैश्यमन्त्रयुः ॥२१॥
 अब्रुवन् रोषिताः सर्वे स्वबल्लाल निवारय ।
 शिशून् सर्वान् समाहूय वनं याति दिने दिने ॥२२॥
 नाद्यान्ति प्रातराशाय न मध्याह्नं निशाभुखं ।
 कृशा नो बालका जाताः स्वसूते शिश्वयाधुना ॥२३॥
 नो चेद् वयं निबद्धैव न ताडयाम इतः परम् ।
 पुगधिपमथाभ्येत्य त्वां वहि करवामहे ॥२४॥
 इति तेषां वचः श्रुत्वाऽश्रुतपूर्वं कदाचन ।
 रोषावेशात् स कल्याणो जपाकुसुमलोचनः ॥२५॥
 महान्तं दण्डमादाय ताडनार्थं सुतं ययौ ।
 दण्डाघातेन गत्वैव मण्डपं प्रबभूव ह ॥२६॥

किशोरहरू वनमा गए त्यहाँ नानाभरि क्रीडा गरेपछि नुहाएर
 निर्नाहरूले सुन्दर शिला स्थापित गरी श्रीगणेशको भावना
 राखी दूर्वाङ्कुर र पल्लवहरूद्वारा पूजा गरे कसैले
 श्रीगणेशको ध्यान गरे काही श्रीगणेशको नामजपमा प्रवृत्त
 भए कुनै श्रीगणेशमा भक्ति गर्दै नृत्य गर्न लागे र कुनै
 गायनकलामा कुशल किशोरहरू श्रीगणेशको प्रसन्नताका
 लागि भक्तिगीत गाउन थाले ॥१४-१६ ती बालकहरूमध्ये
 कसैले काठ पालुका आदि सामग्रीद्वारा ढाँचाहरूको साथ मण्डप
 तयार गरे, कसैले भित्तामा श्रीगणेशको चित्र बनाए, कसैले
 सुन्दर मन्दिर तयार गरे, कसैले मानसविधिले श्रीगणेशको
 पूजा गरे कुनैले पुष्प र लता टाँस्याएर पूजा गरे र कोही धूप
 दीप नैवेद्य, फल, ताम्बूल र दक्षिणा निवेदन गरी प्रसन्नमुद्रामा
 श्रीगणेशको पूजा गर्दै थिए । तीमध्ये कुनैले आफूलाई पण्डित
 बनाएर पुराण भन्ने थाले, कसैले धर्मशास्त्रको व्याख्या गर्न
 थाले र कसैले अरु पुण्यग्रन्थहरूको पारावण गरे। यसरी
 श्रीगणेशदेवको पूजामा लागेका ती किशोरहरूले धेरै दिन
 बित्ताए १७-२० भगवान् श्रीगणेशप्रति तीव्र भक्तिभावका
 कारण ती किशोरहरूले भोक र प्यासको वेदना अनुभव
 गर्नु परेन । एक दिन बल्लालका गाईले साथीका पिताहरू
 बल्लालका पिता कल्याण वैश्यका घरमा आए ॥२१ ती
 सबैले रिसाएर कल्याण वैश्यलाई भने - तिमी छोरा
 बल्लाललाई वन जानबाट रोक्, हाम्रा सबै बालकहरू जुटाएर
 त्यो दिनदिनै वन जान्छ ॥२२॥ विहानको भोजन, दिउँसोको
 खाजा र साँझको भोजनको बेला पनि ती कुनै बालक घरमा
 हुँदैनन् । तिमी छोरा बल्लालको सङ्गमा लागेर हाम्रा
 छोराहरूको लत विग्र्यो र दुःख पार्छि भए । तिमीले आफ्ना
 छोराहरूलाई तुरुन्त राम्रो पाठ पढाऊ । यदि त्यसो गर्दैनौ भने
 अब हामी आफैले तिमी छोराहरूलाई बाँधेर पिट्छौ र नगरका
 स्वामीलाई भनेर तिमीलाई सपरिवार नगरबाट बाहिर निकाल्ने
 गराउँछौ ॥२३-२४॥ गाईलेहरूका कहिल्यै पनि नसुनिएका
 ती गुनहारा सुनेर ती कल्याण वैश्य बाह्रमासे फूलझैँ राता
 आँखा गराई हातमा लौरो लिएर आफ्नो छोरा बल्लाललाई
 पिट्ने उद्देश्यले वनमा गए । त्यहाँ पुग्नासाथ तिनले सर्वप्रथम
 छोराहरूलाई लौराले हिकोएर श्रीगणेशपूजाको मण्डप भत्ताभुङ्ग
 गरे ॥२५-२६॥ पूजामण्डप भत्ताभुङ्ग भएको देखेर त्यहाँ

बालकाश्च तत सर्वे जगमुदशदिशो नृप ।
 एक एव स बल्लालो दृढभक्त्या स्थितोऽभवत् ॥२७॥
 दृढमुष्ट्या स तं धृत्वा टण्डनाऽनाडयन् भृशम् ।
 यथा सर्वशरीरात् तु धारा शोणितसम्भवाः ॥२८॥
 प्रादुरासन् ज्वरिधारा वर्षाकाले यथा गिरेः ।
 चिक्षेप दूरतः पश्चाद् देवं सिन्दूरसुन्दरम् ॥२९॥
 बलस्थ तं सुतं वृक्षे बल्लीपाशाशतैर्दृढम् ।
 पुत्रस्नेहं परित्यज्य यमदूत इवापरः ॥३०॥
 मुक्तो दन्तैर्न हस्ताभ्या पादाभ्या स यथा भवेत् ।
 उवाच पश्चात् तं पुत्रं देवत्वा मोचयिष्यते ॥३१॥
 स दाता भोजनं पानं गांपनञ्च करिष्यति ।
 यदि चेद् गृहमायासि तदा सत्यं मरिष्यसि ॥३२॥

मुनिरुवाच

विभज्य देवालयप्राशु घात
 कल्याणवैश्योऽतिरुषा निविष्टः ।
 स्वमन्दिरं बध्य बने स्वपुत्रं
 देवस्य योगादभवत्सुदुष्टः ॥३३॥
 तस्मिन् प्रयाते स च वैश्यपुत्रः
 शुशोच देवं मनसा विचिन्त्य ।
 विघ्नारित्येव कथं नु देव-
 नामाऽभवत् सर्वजनेषु गीतम् ॥३४॥
 दुष्टांश्च विघ्नानि न नाशयेस्त्व
 दुष्टान्नकल्हेन कथं प्रसिद्धः ।
 शेषोऽवनि वा सविताऽथ दीप्ति
 चन्द्रोऽमृत वह्निरथोष्णातश्च ॥३५॥
 त्यजेत् स्वभक्ताश्च च सन्त्यजेथा
 वेदेषु शास्त्रेषु कथं प्रसिद्धिः ।
 एवं विलप्याऽथ निजं शशाप
 कल्याणसंज्ञं पितरं सुदुष्टम् ॥३६॥
 येनेदं यय विध्वस्त देवालयमनुत्तमम् ।
 गणेशमूर्तिविक्षेपं ताडने च मयाऽकरोत् ॥३७॥

श्रीगणेशको आराधना गरिहंका ली गाउँले बालकहरू घरले
 टक्क दिशामा नितर-वितर भए तर बल्लाल भने श्रीगणेशमा
 दृढ भक्तिका कारण नडराई स्थिर भएर बसिपरे । २७ ।
 कल्याणले आफ्ना हातले समातेर तिनलाई लौराले सबौ
 पटक प्रहार गरे लौराको निरन्तर प्रहारका कारण वर्षाको
 समयमा पर्वतबाट जलधारा प्रवाहित भएझै बल्लालको
 शरीरबाट रगतका धारा बग्ने थाले । कल्याण वैश्यले लहराको
 डोरीले बल्लाललाई रुखमा बाँधे र डोरीलाई दाँतले टोके
 हातले छिनालेर अथवा खुट्टाले सानेर कुनै रूपमा पनि बन्धन
 फुकाई भाग्न नसकोस् भन्ने अभिप्रायले पुत्रस्नेह बिसेर
 यमदूतममान बनी डाँटाले राम्ररी कलेर बल्लाललाई बाँधे ।
 त्यसपछि तिनले छोरोलाई भने- अब तेरा श्रीगणेशले कसरी
 तँलाई बन्धनबाट छुटाउँदा रहेछन् ? म पनि हेर्छु । तेरा
 श्रीगणेश दाता छन्, अब तिनले तँलाई कसरी भोजन खुवाईन्छन्
 र कसरी पानी पियाउँछन्, त्यो पनि म हेर्छु । अब फर्केर
 घरमा आइस् भने तँ मर्नेछस् २८-३२

मुनिले भने - अत्यन्त रिसाएका कल्याण वैश्य
 श्रीगणेशको मन्दिर भत्काएर घर फर्के । आफ्नो छोरा
 बल्लाललाई बन्धमा बाँधेर घर फर्किने ती वैश्य दैवयोगले
 अत्यन्त दुष्ट मानिसका रूपमा परिणत भए ॥३३॥ कल्याण
 वैश्य चन्दाट फर्केपछि बल्लालले मनले भगवान् श्रीगणेशको
 चिन्तन गर्दै विचार गरे - हे भगवान् श्रीगणेश तपाईंको
 नाम विघ्नारि भनेर जगतूमा किन जपिन्छ ? यदि तपाईंले
 दुष्ट र विघ्नहरूको नाश गर्नुहुन्न भने तपाईंलाई दुष्टान्तक
 भनेर किन पुकारिन्छ ? शेषनामाले पृथ्वी त्याग गर्न सक्छन्,
 सूर्यले प्रकाश त्याग गर्न सक्छन्, चन्द्रमाले अमृत त्याग गर्न
 सक्छन् र अग्निले तातापन त्याग गर्न सक्छन् तर श्रीगणेशले
 आफ्ना भक्तहरूको त्याग गर्नुहुन्न भनेर वेद र शास्त्रहरूमा
 किन गरिएको छ ? यसरी विलाप गरेर बल्लालले आफ्ना
 दुष्ट पिता कल्याणलाई मराप दिए ॥३४-३६॥ तिन पिताले
 मैले बनाएको श्रीगणेशको मन्दिर भत्काए र श्रीगणेशको
 मूर्ति फ्याँके ती कचका सन्धै मलाई पनि राम्ररी पिटे ती

स चान्धो बधिरः कृक्को मृको भवति निश्चितम् ।

यदि मे सुदृढा भक्तिर्हिरदानन उन्मत्ता ॥३८॥

तदोक्तं मम सत्यं ग्यानस्य सर्वं मयोदितम् ।

न बद्ध भक्तिमनसो शक्ताऽसौ देहबन्धने ॥३९॥

अनन्यबुद्ध्या परचिन्त्य देवं

त्यजामि देहं विजने धनेऽस्मिन् ।

पलायनं नैव कृतं यदैव

तदैव दहोऽर्पित एव देवे ॥४०॥

तस्यैवं निश्चयं बुद्ध्या प्रादुर्गसीद् गयाननः ।

स्वात्मशस्य स्वरूपेण बल्लालस्य प्रभावतः ॥४१॥

यथा निष्कालमोऽपाये श्रीमूर्त्य उदयचले ।

तथैव बन्धनान्यस्य तेजसा शिथिलानि च ॥४२॥

जातानि नत एते स नमश्चक्रोऽथ दण्डवत् ।

देहस्य चारुता जाता न क्षतं न च प्रवेष्टितम् ॥४३॥

ज्ञानञ्च निर्मलं ज्ञात देवदेवस्य दर्शनात् ।

तुष्टाञ्च विविधैर्वाक्यैर्यथापति गजाननम् ॥४४॥

बल्लाल उवाच

त्वमेव माताऽसि पिताऽसि बन्धु

त्वमेव कर्ताऽसि चराचरस्य ।

निर्मासि दुष्टांश्च खलांश्च साधून्

शैवीं द्वियोनीं विनियुङ्क्ष्यथापि ॥४५॥

त्वमेव दिक्चक्रभोधराब्धि-

गिरीन्द्रकालानलवायुरूपः ।

रत्नान्दुताग्राहलोकपाल-

वर्णेन्द्रियाधीशधिधातुरूपः ॥४६॥

मृनिरुवाच

इति स्तुतिं समाकर्ण्य सुप्रसन्नो गजाननः ।

आलिङ्ग्य निजभक्तं तमुवाच घननिस्वन ॥४७॥

गजानन उवाच

प्रासादे येन भग्नो मं नरके मं पतिष्यति ।

नव शापोऽपि तस्यैव भविष्यति ममाग्रया ॥४८॥

अन्ध बधिरा कुक्का र लाटा हुनेछन् । यदि मेरो श्रीगणेशमा उत्तम भक्ति छ भने मैले भनेको कुरा सत्य होम् । यद्यपि मेरा पिता मेरो शरीरलाई बन्धनमा पार्न सफल भएका छन् तर तिनले मेरो श्रीगणेशमा रहेको भक्ति र श्रीगणेशमा अर्पित मनलाई बाँध्न सक्दैनन् ॥३७-३९॥ अनन्यबुद्धिबाट श्रीगणेशको चिन्तन गर्दै यहाँ उनमा मैले मेरो शरीरत्याग गरिदिन्छु । जुन बेला कल्पेण वैष्णवे लौकाले प्रहार गर्दै थियो त्यस बेला पनि म भागिन किर्ताक मैले त्यस बेला मै यो शरीरत्याग गरी आत्मालाई श्रीगणेशमा अर्पिप्रवेको धिएँ । बल्लालको यो निश्चय बुझेर भगवान् गजानन बल्लालको भक्तिका प्रभावले ग्राहणको स्वरूप लिएर प्रकट हुनुभयो ॥४०-४१॥ श्रीसूर्य उदयाचलमा आउनुभएपछि अन्धकारको नाश हुँदा जसरी रत्नको पनि नष्ट हुन्छ त्यसरी श्रीगणेशका तेजको उदय हुँदा बन्धनका बन्धन पनि शिथिल भए त्यसपछि तिनले श्रीगणेशलाई दण्डवत् प्रणाम गरे । क्रमशः बल्लालको शरीरमा सौन्दर्य भरियो । आठकट रत्न बग्न छाड्यो, धातुका टाढा रहिनन् र देवदेव गजानन प्रभुको दर्शनबाट मनमा निर्मल ज्ञानको उदय भयो यो परिवर्तनपछि बल्लालले आफ्नो बुद्धिअनुसार गजानन भगवान्को अनेक वाक्यहरूद्वारा स्तुति गरे ॥४२-४४॥

बल्लालले भने - हे श्रीगणेश ! हजुर नै मेरा माता-पिता र बन्धु हुनुहुन्छ । हजुर नै यो समस्त चराचरमय सृष्टिका कर्ता हुनुहुन्छ हजुरले नै दुष्ट खल र साधुहरूको रचना गर्नुहुन्छ र तिनलाई कर्मअनुसार उत्तम योनि र अधम योनिमा पुर्‍याउनुहुन्छ ॥४५॥ हे भगवन् ! हजुर नै दिङ्मण्डल, आकाश पृथिवी सागर, पतल इन्द्र अग्नि र वायुका रूपमा रहनुहुन्छ । हजुर नै सूर्य, चन्द्र तारा ग्रह, नक्षत्र लोकपाल इन्द्रिय इन्द्रियग्राह्य विषय र ओषधिहरूका रूपमा रहनुहुन्छ ॥४६॥

मुनिले भने- बल्लालले गरेको यो स्तुति सुनेर श्रीगणेश प्रसन्न हुनुभयो । आफ्ना भक्त बल्लाललाई गद्ग आलिङ्गन गरेर मेघवर्जनसमान गम्भीर स्वरले भन्नुभयो ॥४७॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - जसले मेरो मन्दिर भस्मिएको छ त्यो नरकमा जानेछ । सेहो आज्ञाअनुसार तिमीले त्यसलाई दिएको भरण पनि त्यहीगरी लाग्नेछ । मन्दिर भस्माउने र करु धेरै अपराध गर्ने मानिस तिमीले मनजस्तै अन्धो, बधिरा

अन्धोऽथ बधिरः कुब्जो मूकोऽसुक्स्त्रावसंयुतः ।
मम शापं समासाद्य भविष्यति न संशयः ॥४९॥
पिता समातुके चैनं करिष्यति गृहात् बहिः ।
अन्यत् ते वाञ्छितं ब्रूहि दुष्प्रापमपि ते ददे ॥५०॥

मुनिरुवाच

बल्लालोऽथाऽब्रवीद् देवं त्वयि भक्तिर्दृढास्तु मे
अस्मिन् क्षेत्रे स्थिरो भूत्वा लोकान् रक्षस्व विधत्तः ॥५१॥

गणेश उवाच

न्वन्नामपूर्वं मन्नाम भविष्यति जन शुभम् ।
बल्लालविनायकेति नगरे सुप्रतिष्ठितम् ॥५२॥
ययि चित्तं स्थिरं ते स्याद् भक्तिरव्यभिचारिणी ।
यात्रां मम करिष्यन्ति नगरे पत्तिर्संज्ञके ॥५३॥
भार्गुकुलचतुर्थ्या ये तेषां कामान् ददाम्यहम् ॥५४॥

भृगुरुवाच

इति दत्त्वा वरं देवस्तत्रैवाऽन्तरधीयत ।
नतो विनायके स्थाप्य बल्लालो ब्राह्मणीः सह ॥५५॥
शमादं कारयामास नानाशोभासमन्वितम् ।

विश्वामित्र उवाच

बल्लालविनायकेति कथितं ते कथानकम् ॥५६॥
पच्छ्रुत्वा सर्वपापेभ्यो मुक्तः कामानवाप्नुयात् ॥५७॥

कुजो, लाटो र शरीरबाट रगतका धारा बगाउने दुर्गन्धले
मुक्त हुनेछ । यो मेरो पनि सराप हो र अवश्य लाग्नेछ । त्यो
अपाधौलाई त्यस घणित रूपमा देखेपछि त्यसका पिताले
आमका साथ घरबाट निवृत्तिदिनेछ । हे बल्लाल ! अरु
तिमीले के चाहन्छौ ? त्यो भन । म दुर्लभ वरदान दिन पनि
तयार छु ॥४८-५०॥

मुनिले भने भगवान् श्रीगणेशका कुरा सुनेपछि
बल्लालले भने.- हे प्रभु हजुरमा मेरो भक्ति स्थिर रहोस्
हजुरले यस क्षेत्रमा स्थिर भएर अनेक विघ्नहरुबाट संसारको
रक्षा गर्नुहोस् ॥५१॥

श्रीगणेशले भन्नुभयो - यस क्षेत्रमा तिम्रो नामासित
जोडिएर मेरो नाम प्रचलित हुनेछ । यस नगरमा
बल्लालविनायकका नामबाट मेरो दिव्य मन्दिर रहनेछ ।
भमा तिम्रो चित्त सदा लागोस् र अनपायिनी भक्ति पनि
रहोस् । फल्गुनगरमा जुन मानिसले भाद्रशुक्ल चतुर्थीका
दिन बल्लालविनायकको नामबाट मेरो यात्रा चलाउने छ
तिनका क्यमनाहरु मैले परिपूर्ण तुल्याउने छु ॥५२-५४॥

भृगुले भन्नुभयो - यस्तो वरदान दिएर भगवान्
श्रीगणेश अन्तर्धान हुनुभयो । त्यसपछि बल्लालले
ब्राह्मणहरुको परमर्शानुसार अत्यन्त सुन्दर एवं भव्य
बल्लालविनायकको मन्दिर निर्माण गरे ।

विश्वामित्रले भन्नुभयो - मैले तपाईंलाई
बल्लालविनायकको कथा सुनाई । जुन कथा सुनेर
पापहरु सबै पापबाट मुक्त भई आफ्ना कामना पूरा गराउन
सफल हुनेछन् ॥५५-५७॥

ॐ

इति श्रीगणेशपूजा उपासनाखण्डे बल्लालविनायककथनं नाम द्वाविंशोऽध्यायः

ग हा वरणमध्यव त्कालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपूजा उपासनाखण्डको 'अध्याय वैश्यको कथाप्रगट्ना कल्याणपुत्र
बल्लालको श्रीगणेशपूजा र बल्लालविनायक मन्दिरको स्थापना श्रीपंकजित बाइसी अध्याय पूर्ण भयो २२ ।

ॐ

त्रयोविंशोऽध्यायः { २३ अध्याय }

भृगुरुवाच

विश्वामित्रवच श्रुत्वा भीमः पप्रच्छ तं पुनः ।
वैश्याचरितवार्ताया श्रवणे परमोत्सुकः ॥१॥
सोमकान्त नृपश्रेष्ठ ! कथयामि शृणुष्व तन् ।

भीम उवाच

श्रुतं दक्षस्य चरितं विश्रान्तं मम मानसम् ॥२॥
कथं कल्याणवैश्यस्य गतिगसीद् वदस्व ताम् ।

विश्वामित्र उवाच

शृणुष्वैकमना भीम ! कथामेतां वदामि ते ॥३॥
बल्लालशापान् कल्याणदेहान् सुस्त्राव शोणितम् ।
असङ्ख्यक्षतसंयुक्तं स्वावो वार्धिर्यमन्धता ॥४॥
भृकता पूतिगन्धित्वं जातं तस्य दुरात्मनः ।
ददर्शेन्दुमती तस्य दशमाकस्मिकीं ततः ॥५॥
किमिदं किमिदं कस्याज्जालमेवं शुशोच तम् ।
ज्ञानिनोऽस्य वदान्यस्य देवद्विजस्तस्य च ॥६॥
धर्मशास्त्रार्थनिष्ठस्य स्वदारपरितापिणः ।
अवस्थेय कथं जाता मम भर्तुर्निनमः ॥७॥

भृगुरुवाच

एवं विलप्य बहूधा निश्चसन्ती पुनः पुनः ॥८॥
तेन बद्धं वने पुत्रं निशम्य रुदती मुहुः ।
पौरैः सह यथा तत्र यत्र बद्धो वने सुत ॥९॥
तत्र देवालयं देवं ददर्श मणनायकम् ॥१०॥
चतुर्भुजं त्रिनयनं सिन्दूरगुणविग्रहम् ।
बल्लालञ्च सुतं तत्र पूजयन्तङ्गजाननम् ॥११॥
मुक्तं निर्गणमव्यङ्गं निरीक्ष्य पुरवासिनः ।
उवाचेन्दुमती क्रुद्धा भर्तृसंयन्ती पुनः पुनः ॥१२॥

भृगुले भन्नुभयो - विश्वामित्र ऋषिको वचन सुनेपछि राजा भीमले कल्याण वैश्यसम्बन्धी घटनाका विषयमा उहपछि सीधै हे सोनकान्त । म तपाईका सामु उक्त प्रश्नसँग सम्बद्ध कल्याण वैश्यसम्बन्धी कथा सुनाउँछु, तपाईं सुनुहोस् ॥१॥

राजा भीमले भने - दक्षको त्यो चरित्र सुनेर मेरो मन शान्त भएको छ । कल्याण वैश्यको कस्तो गति भयो ? त्यस विषयमा पनि आज्ञा गनुहोस् ।

विश्वामित्रले भन्नुभयो- हे भीम राजा ! एकचिन भर मुनुहोस्, म कल्याण वैश्यको कथा सुनाउँछु ॥२॥ बल्लालको सरापले कल्याण वैश्यका शरीरबाट रगत बग्न थाल्यो । असङ्ख्य घाउ खुटिरा निस्के । ती घाउ-खुटिराबाट पनि पीप र रगत बग्न थाल्यो । कल्याण चहिरा अन्ध र लाटा पनि भए, ती दुरात्माको शरीरबाट दुर्गन्ध फैल्न थाल्यो । कल्याणकी पत्नी इन्दुमती अकस्मात् आफ्ना पतिको त्यो अवस्था देखेर के हो ? के भयो ? कसरी भयो ? कसबाट भयो ? भन्दै चिन्ता गर्न लगिन् । उनले मनमनै मम भ्रतिम- मेरा पति ज्ञानी, दाता उदारमना, देवता र ब्राह्मणका सेवामा तत्पर धर्मशास्त्रमा निष्ठ राजा, आफ्नो पत्नीमा सन्तुष्ट र निष्पाप हुनुहुन्छ । उहाँको यो अवस्था कसरी भयो ? ॥३-७॥

भृगुले भने - इन्दुमतीले यसरी धेरै बेरसम्म आलाप विलाप गरेपछि पटक-पटक लामो सास फेरिन् । आफ्नै छोरा बल्लाललाई वनमा बाँधेको कुरा सुनेर बारबार रोइफराई गर्दै नगरबासीहरूका साथ छोरालाई जहाँ बाँधिएको थियो त्यस वनमा पुगिन् ॥८॥ त्यहाँ उनले श्रीगणेशको मन्दिरका साथै चतुर्बाहु त्रिनयन सिन्दूरद्वारा शोभायमान श्रीगणेशको स्वरूप र उहाँको पूजा गरिरहेका आफ्ना छोरा बल्लाललाई पनि देखिन् ॥९-११॥ त्यस बेला इन्दुमतीले आफ्नो छोरालाई वन्दनभक्त, घाउ-खत नभएको र सुन्दर अङ्ग-प्रत्यङ्गसम्पन्न देखेर पुरवासीहरूप्रति क्रुद्ध हुँदै गाली गर्न लगिन्- भन्दा मेरा श्रीमान्का सामु छोराका विषयमा गलत जानकारी दिएर यो मानिसले ठगे, तिनको झुठो समाचारबाट म आफ्ना श्रीमान्को

कथं प्रतारिताऽतर्क्यवादिभिर्मर्तुमत्रिधौ ।
तादृशं तं परित्यज्य पुत्रस्नेहाविहागता ॥१३॥
पश्यन्तु देवभक्तिं मे पुत्रं कुर्वन्तमीदृशीम् ।

पुनिरुवाच

विरिम्भताः सर्व एवैते न किञ्चित् प्रोचुरण्वपि ॥१४॥

केचिदूचुर्महाभक्तेर्महिमा केन गम्यते ।
वीक्ष्य सिन्दूरच्छाङ्गं रक्तचन्दनचर्चितम् ॥१५॥

रक्ताम्बरं रक्तपुष्पमालाभिरुपशोभितम् ।
निर्ममं निरहङ्कारमशुण्डमिव विघ्नपम् ॥१६॥

निरीक्ष्य तादृशं पुत्रं त्यक्त्वा शोकं ननन्द सा
आलिलिङ्ग तदा तं तु स्नेहस्तुतयोधरा ॥१७॥

आह तं स्वग्रहे यावः पितुस्ते व्यसवं यद्वत् ।
अस्थितं तत्र किञ्चित् त्वं कुरुपायं महामते ॥१८॥

आवां धन्यतर्फी लोके यपो पुत्रस्वमीदृशः ।
मर्वाङ्गक्षतवान् रक्तम्बाववान् पृतिगन्धवान् ॥१९॥

श्यामाय्यः कृशतायुक्तो बधिरोऽध्यान्ध एव च ।
एवंविधः पिता तेऽस्ति तं निवेदितुमर्गता ॥२०॥

पितृधर्मेण तेन त्वं ताडितोऽनर्थकृद् यटि ।
तत्रापराधो नैवास्ति श्रुतिस्मृतिपुगणतः ॥२१॥

पुत्रधर्मात्रिरीक्षस्व कुर्वाणैर्यविचारणम् ।
त्यथा श्लाघ्यतमो लोके पिता ते पितृवत्सल ॥२२॥

मानापितृवचः कार्यं सत्पुत्रेण यशस्विना ।
पूजनञ्च तयोः कार्यं घोषणं पालनं तथा ॥२३॥

औषधान्यन्त्रतश्चापि देवताप्रार्थनादपि ।
उपायं कुरु पुत्र त्वं मयि दृष्टिं निवेशय ॥२४॥

यशस्ते भविता लोके सौभाग्यं मम बालक !
इति तस्य वचः श्रुत्वा बल्लस्तो वाक्यमब्रवीत् ॥२५॥

त्यो दयनीय अवस्था देखेर पनि उहाँलाई त्यसै हलतमा छोडेर
छोराको हलत बुझ्न यहाँ आउन विवश भएँ ॥१२-१३॥

तपाईंहरूले भगवन्को भक्तिमा निरत मेरा छोरालाई हेर्नुहोस्

मुनिले भने - बल्लालको त्यो अवस्था देखेर चकित
भएका नगरवासीहरूले केही पनि भन्न सकेनन् १४ कसैले
भने - महाभक्तिको महिमा हासिले के बुझ्न सक्ने ? इन्दुमती
सिन्दूरले रातो अङ्ग भएका, रक्तचन्दनको लेपन गरेका रातो
कपडा र रातो फूलहरूबाट सुहाएका निर्मम, निरहङ्कार,
बिना सुँढको श्रीगणेशजस्ता आफ्नो छोरालाई देखेर निश्चिन्त
र आनन्दित भइन् । उनेहले स्तनबाट दूधको धारा सगाउँदै
उनले छोरालाई आलिङ्गन गरिन् ॥१५ १७॥ इन्दुमतीले
छोरासामु गएर भनिन् - हे बुद्धिमान् छोरा किंठ अग्र हामी
घर जाऔं निम्ना पितालाई तूलो विपत्ति आइलागेको छ
त्यसको निराकरणका लागि तिमी पनि केही उपाय गर १८ ।
हामी माना-पिना धन्य छौं, जसले तिमीजस्ता छोरा जन्माएँ।
हेर अहिले निम्ना पिताको सर्वाङ्गमा घाउ नै घात छ शरीरबाट
रक्तस्राव भइरहेको छ र ज्यादै नराम्रो दुर्गन्ध फैलिएको छ
उहाँको मुखलाई कालो घोटोले ढाकेको छ उहाँ दुर्बल बहिरो
अन्धो, कुजो र लाटो पनि हुनुभएको छ । पिताको यम
अवस्थाबारे जानकारी गराउन म यहाँ आएकी छु १९-२०॥
यदि निम्ना पिताले तिमीलाई कुनै दिन बाबुको रूपमा
पिट्नुभयो, गाली गर्नुभयो भने पनि त्यो श्रुति स्मृति र
पुराणअनुसार अपराध मानिँदैन २१ । छोरा ! तिमीले
पुत्रधर्मको महिमा बुझ र पितृलाई नसरी स्वस्थ तुल्याउन
सकिन्छ त्यसबारे विचार गर , हे पितृवत्सल छोरा ।
तिमीजस्तो ज्ञानी छोरा जन्माएका कारण निम्ना पिता संसारमा
प्रशंसनीय हुनुभएको छ यशस्वी सत्पुत्रले माता-पिताको
वचन पालन गर्नुपर्दछ र सेवा-सत्कार एवं लालन-पालन
पनि गर्नुपर्दछ २२-२३॥ हे छोरा ! तिमीले औषधीपचार,
मन्त्रप्रयोग र देवप्रार्थनामध्ये कुनै एक अथवा सबै उपाय
गर । म आमा हुँ, मप्रति दयादाष्ट लगाऊ, हे बाबु , यसबाट
लोकमा निम्नो यश फैलिने छ र तिमी भाग्यशाली हुनेछौं
यसरी आफ्नी आमा इन्दुमतीले भनेको कुरा सुनेर बल्लालले
आमालाई भने २४-२५॥

वल्लभ उवाच

कस्य माता पिता कस्य कस्य पुत्रोऽथवा सुहृत् ।
 विष्णुराजकृतं सर्वमानुषङ्ख्यखिलं स्मृतम् ॥२६॥
 तस्मान्मम पिता भद्रे : माता देवो विनायकः ।
 यो यथा कुरुते कर्म स तथा फलमश्नुते ।
 मया समर्पितो जीवो देवदेवं गजानने ॥२७॥
 तेन जीवस्तथा ज्ञानं मम दत्तं मुधनितम् ।
 प्राप्तादभञ्जनाद् देवश्लेषभात् ताडनान्मम ।
 विनायकानिभक्तस्य तथा प्राप्तं फलं शुभे ॥२८॥
 विचार्यमाणे न त्वं मे माता वा स पितापि च ।
 सर्वस्य हि पिता देवो माता देवो गजानन ॥२९॥
 स एव ज्ञानदाता संहर्ता कालरूपवान् ।
 सर्वस्वरूपो देवेन्द्रो ब्रह्मविष्णुशिवात्मकः ॥३०॥
 यथा मे येन दुष्टेन ताडनं निर्घृणेन च ।
 कृतं देवस्य विश्लेषः प्राप्तादस्यापि भञ्जनम् ॥३१॥
 तस्यास्यदर्शने दोषः पतितस्य महान् भवेत् ।
 स्नेहं त्यक्त्वा मदीयं त्वं पतिं स्वं परिषेवय ॥३२॥

विश्वामित्र उवाच

इतिपुत्रवचं श्रुत्वा सा तं पुनरथाब्रवीत् ।
 मातोवाच
 कृपयानुग्रहात्स्नेहादुच्छ्रापं वक्तुमर्हसि ॥३३॥
 पुत्र उवाच
 भवान्तरेऽस्य जननी भवितासि वरार्थिनी ।
 अयमतादृशः पुत्रो भविता तव सुव्रते ॥३४॥
 कल्याणनामा भविता वल्लभः क्षत्रियर्षभः ।
 कमलेति च विख्याता नाम्ना त्वं च भविष्यसि ॥३५॥
 दक्ष इत्येव पुत्रस्य नाम ख्यातं भविष्यति ।
 ततो द्वादशवर्षाणि वल्लभस्तप्यते तपः ॥३६॥

वल्लभले भने - संसारमा को कसको माता ? को कसको पिता ? को कसको छोरा ? र को कसको मित्र हुन्छ? अर्थात् कोही कसैको माता-पिता छोरा अथवा मित्र हुँदैन, यो त भगवान् विष्णुराजले केही समयका लागि जेडिदिनुभएको आनुषङ्गिक सम्बन्ध हो ॥२६॥ त्यस कारण हे कल्याणी ! मेरा माता र पिता भगवान् श्रीगणेशमात्र हुनुहुन्छ अरु कोही पनि छैन । जसले जस्तो कर्म गर्छ त्यसले त्यस्तै फल पाउँछ । मैले आफ्नो जीव भगवान् श्रीगणेशमा सुम्पिसकेको छु ॥२७॥ उहाँले मेरो भक्ति देखेर आफूबाट झिकेर जीवतत्त्व र ज्ञान दिनुभएको छ । हे कल्याणी ! कल्याणनामक वैश्यले श्रीगणेशको मन्दिर छ्कस गर्ने देवमूर्तिलाई फ्याँकिदिने र श्रीगणेशमता ममाथि टण्डप्रहार गर्ने जस्ता कार्यबाट आज त्यो दुर्गति भागिरहंका छन् ॥२८॥ राखेर विचार गर्दा तपाईं मेरो आमा होइन र तौ कल्याण वैश्य पनि मेरा पिता होइनन् वास्तवमा सबैका माता एवं पिता भगवान् श्रीगणेशमात्र हुनुहुन्छ ॥२९॥ श्रीगणेश नै ज्ञानदाता, ज्ञाता र संहारकर्ता पनि हुनुहुन्छ उहाँ सर्वात्मा इन्द्र, ब्रह्मा विष्णु र शिवस्वरूप हुनुहुन्छ ॥३०॥ हे कल्याणी ! जुन दुष्ट र निर्दय पुरुषले व्यर्थमा मलाई ताडना गरे, भगवान् श्रीगणेशको प्रतिमा फ्याँकने काम गरे र श्रीगणेश मन्दिर भत्काउने कामसमेत गरे त्यस्ता पतितको मुख हैर्दा पनि दोष लाग्छ । तपाईंले मप्रति यो छेडा हो भन्ने ममता छाडी घर जानुहोस् र अपना पतिको सेवा गर्नुहोस् ॥३१-३२॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो - पुत्रका यस्ता कुरा सुनेर तिनले फेरि भनिन्

माताले भनिन् - बाबु ! कृपा अनुग्रह अथवा स्नेह जे गरेर भए पनि तिम्रो तिस्रा पिताको सरापमोचनको उपाय बताऊ । ॥३३॥

वल्लभले भने - हे कल्याणी ! उत्तम घरको आकाङ्क्षा गर्ने तपाईं कालान्तरमा तौ कल्याण वैश्यको अप्ठरा भएर जन्मनुहुनेछ र तौ तपाईंका छोरा भएर जन्मनेछन् । अहिले कल्याण जुन रूप र आकारमा छन्, त्यतिबेला पनि यी त्यस्तै आकार - प्रकारका भएर जन्मनेछन् । क्षत्रियश्रेष्ठ वल्लभ तपाईंका श्रीमान् हुनेछन् । तपाईं कमलाका नामबाट

अन्धर्ता बधिरन्ध्रं च क्षतानि मूकतां तथा ।
 व्यपनेतुन्तु दक्षस्य परं नियममास्थितः ॥३७॥
 अलब्ध्वा स फलं तस्मात् सपुत्रां त्वां शुभानने ।
 निराकरिष्यते गेहाद् विदेशस्था भविष्यसि ॥३८॥
 कस्यचिद् द्विजवर्षस्य द्विरदानमचेतसः ।
 दैवान् स्पर्शेन भद्रे । ते सन्धक् पुत्रो भविष्यति ॥३९॥
 तत्रैव गणनाथस्य दर्शनञ्च भविष्यति ।
 तदा स दिव्यदेहत्वं प्राप्स्यते द्विरदाननात् ॥४०॥
 इति सर्वं समाख्यातमुच्छ्रयकारणं शुभे ।
 भविष्य कथितं तेऽद्य यथेष्टं गम्यतां त्वया ॥४१॥

विश्वामित्र उवाच

एवं निराकृता तेन जननी निरगन्ततः ।
 दुःखशोकसमायुक्ता किञ्चिद्धर्षयुतापि च ॥४२॥
 स चासुरोऽहं तद्विव्यं विमानं भक्तिभावितम् ।
 गजाननेन विहितं बल्लालोऽथाऽगमद्विवम् ॥४३॥
 इति ते सर्वमाख्यातं यत् पृष्टोऽहमिह त्वया ।
 या गतिस्तेन वैश्येन सम्प्राप्ता जन्मगोर्ह्वयोः ॥४४॥
 यथा जगाद् बल्लालः सर्वं नदभवत्तदा ।
 सा जज्ञे कमला भूत्वा सोऽभवत् क्षत्रियवर्षभः ॥४५॥

प्रसिद्ध हुनुहुनेछ। तपाईंको छोराको नाम दक्ष रहनेछ । दक्षको जन्मजात अन्धोपन, बहिरोपन, लाटोपन, घाउ, रक्तलाव र दुर्गन्ध हटाउन नियमपूर्वक कस्तनपले बाहुवर्षस्यम् तपस्व्य गर्नेछन् ॥ ३७-३७॥ तपस्यार्पण छोराको परिस्थितिमा सुधार ल्याउन नसकेर बल्लभले छोरासहित तपाईंलाई घरबाट निकालिदिनेछन् र तपाईं देश छोडेर विदेशमा बस्नुहुनेछ ॥३८॥ संयोगवश भगवान् श्रीगणेशमा मन लगाउने कुनै ब्राह्मणको स्पर्श पाएर तपाईंका छोरा दक्ष स्वस्थ हुनेछन् ॥३९॥ त्यस बेला तपाईंले गणनाथ भगवान्को दर्शन पनि पाउनुहुनेछ । श्रीगणेशको कृपाबाट तपाईंका पुत्र दक्षले दिव्यदेह प्राप्त गर्नेछन् ॥४०॥ हे कल्याणी! मैले तपाईंलाई भावी घटना र मरणनिवृत्तिको प्रक्रिया बताएँ । अब तपाईं इच्छानुसार जानसक्नु हुन्छ ॥४१॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो - यसरी छोराद्वारा रिशै हात फर्काइएको आमा इन्दुमती दुःख र शोकले आकुल थिइन् । तार्पण भविष्यका कुरा सुनेर केही आश्चस्त र केही हर्षित भई धर फर्किन् ॥४२॥ बल्लाल पनि भगवान् श्रीगणेशमा भक्तिका कारण श्रीगणेशद्वारा पठाइएको दिव्य विमानमा आरोहण गरी दिव्य लोकमा गए ॥४३॥ जसरी तपाईंले सोध्नुभएको थियो- तदनुसार मैले कल्याण वैश्यका दुई जन्म र ती ती जन्ममा जस्तो गति भयो ती सबै कुरा बताएँ ॥४४॥ बल्लालले जस्तो भविष्यवाणी गर्दै भनेका थिए, सबै कुरा त्यस्तै भयो । अर्को जन्ममा ती इन्दुमती कमला भएर जन्मिन् र ती वैश्य क्षत्रियको रूपमा पैदा भए ॥४५॥

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे भविष्यकथनं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॐ

प्रि.डा. वेशीमाथव दत्तलालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'अस्त्रालङ्कार' वैश्वदम्पतीको 'भविष्यकथन' शीर्षकान्वित तेइसौं अध्याय पूर्ण भयो ॥५३॥

चतुर्विंशोऽध्यायः { २४ अध्याय }

भीम उवाच

दक्षेण मुनिशार्दूल राजपुत्रेण धीमता ।
अनुष्ठानं कृतं कुत्र कथं वा कस्य वा मुने ॥१॥
एतद् विस्तार्य ब्रूहि त्वं शृण्वंस्तुष्याम्यहं न च ।

विश्वामित्र उवाच

अविदूरे पुरस्तास्याः कौण्डिन्यस्य महावनम् ॥२॥
रम्यं नानावृक्षयुतं नानाश्वापदसङ्कुलम् ।
नानापक्षिगर्णयुक्तं ललाजालविराजितम् ॥३॥
सन्धाननिर्मलपयःशगेवापीविराजितम् ।
जीर्णप्रासादमध्यस्थगजाननविराजितम् ॥४॥
तत्र स्थित्वा तपश्चक्रे गजाननसुतोषकम् ।
मुद्गलेनोपदिष्टेन यन्त्रेणैकाक्षरेण सः ॥५॥
शोषयामास तं देवं वर्षैर्द्वादशसंमितैः ।
स्नानैर्वस्त्रैः सुगन्धैश्च मास्त्यैर्धूपैश्च दीपकैः ॥६॥
नैवेद्यं कन्दमूलैश्च भक्षणीयैरकल्पयन् ।
मनसा कल्पयामास दक्षिणां क्षत्रियधम् ॥७॥
एवं तस्यागमन् भूप ! दिनानि त्वेकविंशतिः ।
ततः प्रभातसमये स्वयमेव ददर्श सः ॥८॥
एकं महामनङ्गञ्च सिन्दूरान्नं सुशोभितम् ।
मदम्बाविसृगण्डाभ्यां सुन्दरं गिरिसन्निभम् ॥९॥
छारुप्रमत्तवदनं दन्तशोभिभट्टकरम् ।
धमरातिसमाकीर्णं गजाननमिदमापरम् ।
तेन तत्कण्ठदेशे तु रत्नमाला समर्पिता ॥१०॥
ततः उत्थाप्य तं स्कन्धे स्थापयामास दक्षिराट् ।
स दन्तीं नगरं याल पताकाध्वजशोभितम् ॥११॥
ततः स प्रतिबुद्धः सन् पप्रच्छ जननीं विजाम् ।
कमले वह मातस्त्वमस्याधिप्रायमद्य मे ॥१२॥
आरोहणं गजस्कन्धे शुभं वा यदि वाऽशुभम् ।

भीमले भने - हे मुनिश्रेष्ठ ' राजपुत्र बुद्धिमान् दक्षले
करको अनुष्ठान गरे र त्यो अनुष्ठान कुन ठाउँमा गरे यो
पुरा विस्तारपूर्वक मलाई बताउनुहोस् । तपाईंबाट
श्रीगणेशसम्बन्धी कथा सुन्न पाउँछ मैले कहिले पनि दुष्टिको
अनुभव गर्दिनै

विश्वामित्रले भन्नुभयो - कौण्डिन्यपुरको समीपमा
नै अत्यन्त रमणीय, नानाधरि वृक्षले सुहाएको, अनेक धरि
सन्ध्यागणीहरूले परिपूर्ण, छेरै प्रकरका चराचुरुङ्गीहरूको
कलरावले गुञ्ज्ज्यमान ललापुष्पले परिपूर्ण, मनई निर्मल जलराशि
भएका सरोजर र तलाउले सम्पन्न र गजाननको प्रतिमाद्वारा
जीर्ण मन्दिरले सुहाएको महावन थियो १ ॥ दक्षले त्यही
रहेर श्रीगणेशलाई प्रसन्न तुल्याउने हेतुले मुद्गल च्याधिले
बताएको एकाक्षरी भन्त्रको जप गर्दै तपस्या गरे ॥५॥ बाह्र
वर्षसम्म तपस्या गरी दक्षले श्रीगणेशलाई प्रसन्न तुल्याए ।
स्नान गन्ध, मास्त्य धूप दीप कन्दमूल र अन्य स्वाद-
पदार्थको नैवेद्य दक्षलाई उनले श्रीगणेशको पूजा गर्ने क्रममा
मन्त्रसिक्करूपमा दक्षिणा दक्षलाई दियो ॥६॥ ७ यसरी
तिनले २१ दिनसम्म पूजा गरे कुनै दिन बिहानको सपनामा
दक्षले एउटा सिन्दूरले रङ्गिएको सुन्दर, गालगबाट भद
चुहाइरहेको विशाल आकारको र प्रसन्न मुख भएको एकवन्न
र सुँढले शोभायमान र भँवरले घेरिएको श्रीगणेशजीं लाग्ने
एउटा हात्ती देखे । त्यसपछि उनले त्यसको घँटीमा माला
लगाइदिए ॥८॥ ९ त्यसपछि त्यो हात्तीले दक्षलाई ठापर
आफ्नो काँधमा राख्यो र त्यो हात्ती सुन्दर पताका र तौरणले
शोभायमान नगरमा पुग्यो । यस्तो सपना देखेर दक्ष जागे र
आफ्नो आमासँग भने हे आमा कमला ! यो सपनाको के
अभिप्राय हो ? बताउनुहोस् ॥११॥ १२॥ सपनामा हात्तीको
काँधमा आरोहण गर्नु राम्रो हो अथवा नराम्रो ? मलाई बताउनुहोस्

कमलोवाच

धन्यस्त्वमसि बृहोऽयं गजरूपी विनायक ॥१३॥

आरोहणफलं राज्यप्राप्तिरेव न संशयः ।

तक्ष उवाच

यदि राज्यस्य प्राप्तिः स्यात् तदा तुभ्यं ददन्यहम् ॥१४॥

नम्यान् तथा ग्रामान् दीपिकां पौनिकम्वजम् ।

धर्मं च कारविध्यामि गवाष्टापददानतः ॥१५॥

व्रतानि नियमाँश्चैव दानान्यन्यान्यनेकशः ।

मुनिरुवाच

श्रुत्वेत्थ कमला हृष्टा जगाद तनयं प्रिति ॥१६॥

त्वयि राज्यस्थिते पुत्र ! परमानन्दता मम ।

सद्धर्म्ये रमतां चेत् सतः स्मरभृतस्तव ।

आयुष्यं विपुलं तेऽस्तु द्विजदेवार्चने रतिः ॥१७॥

कमलाले भनिन् बाबु तिमी धन्य छौ, तिमीले सपनामा हात्तीको रूपमा भगवान् श्रीगणेशको दर्शन पाएका छौ ॥१३॥ सपनामा गजारोहण गर्नुको अर्थ राज्यप्राप्ति नै हो । यद्यपि कुनै सन्देह छैन ।

तक्षले भने - आमा ! यसको फल राज्यप्राप्ति हो भने मैले पाएको राज्य हतुरलाई टक्काउनेछु ॥१४॥ नरयान गाउँको समूह, दीपमाला र मोतीको हार पनि म तपाईंलाई टक्काउँनेछु गाई र सुवर्ण आदि अनेक उत्तम पदार्थहरूको दान गरेर धर्मको संवर्धन गर्नेछु ॥१५॥ सतैगरी अनेक व्रत, नियम र दान पनि गर्नेछु

मुनिले भने - छोराका यस्ता कुश सुनेर प्रसन्न भएको माता कमलाले भनिन् - हे बाबु ! तिम्रो राजसिंहासनमा आरूढ भएको देख्न पाउँदा मलाई ठूलो आनन्दको अनुभूति हुनेछ तिम्रो चित्त अझै धर्ममा रमाओस् । सज्जन स्वभाव भएका, सारतस्वमा ध्यान दिने र श्रीगणेशको आराधनामा रमाउने तिम्रो पुण्य आयु होस् फेरि तिम्रो मन द्विज देवताको स्वागत-सत्कार एवं पूजा आराधनामा लागोस् ॥१६-१७॥

===== ॐ =====

ॐ इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे स्वप्नकथनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॐ

प्रा हा वेर्गीमाधव ठकालेद्वारा नेपाली भाषामा अनूदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको तक्षद्वारा श्रीगणेशाराधना र शुभ स्वप्नदर्शन शीघ्रकान्तिर्षी अध्याय पूर्ण भयो ॥१४॥

===== ॐ =====

पञ्चविंशोऽध्यायः { २५ अध्याय }

विश्वामित्र उवाच

शृणु राजन् । महाश्रयं वैद्यकालकृतं शुभम् ।
 कौण्डिन्ये नगरे राजा चन्द्रमेनो महामतिः ॥१॥
 स्वकर्मपण्डितेन निधनं कालयोगतः ।
 अगमद् दिव्ययानेन धर्मबाहुल्यतो दिवम् ॥२॥
 तच्च नागरिकाः श्रुत्वा हाहाकारं प्रचक्रिरे
 ध्रावमाना यद्युस्तत्र त्यक्त्वा कार्याण्यनेकशः ॥३॥
 शिरांसि च विनिघ्नन्तः पाणिभिः श्लोककर्षिताः ।
 अस्त्रतुक्षु पतन्तश्च ददृशुः प्रेनभूषतिम् ॥४॥
 नेमुः पादौ प्रगृह्णीतु दुःखमोहवशं गताः ।
 केचिद्धस्तं गृहीत्वैव स्वस्वमूर्ध्नि न्यवेशयन् ॥५॥
 रुदु सुस्वरं केचिन् पाणिपृष्ठमुखस्वनाः ।
 मृता इव निपेतुश्च स्नेहातिशयतोऽपरे ॥६॥
 तस्य पत्नी तु सुलभा रुगेद करुणास्वरा ।
 पाणिभ्यां निघ्नतीं स्वीये हृदये भृशदुःखिता ॥७॥
 विकीर्णभूषणा मूर्च्छामगता प्रणिता भुवि ।
 समानव्यसनाधिः सा पुरस्त्रीभिर्धृता तदा ॥८॥
 विलाप तदा कान्ता चन्द्रमेनस्य सुन्दरी ।
 निर्लज्जा निरमुक्रोशा नाथनाथेति जल्पती ॥९॥
 रे धातनं दया तेऽस्मि बालवच्चरितं तव ।
 युनङ्क्षि स्नेहभावेन विनियुङ्क्ष्यकृतार्थकम् ॥१०॥
 राजन् ! न पृष्ट्वा क्व गतो वद मां करुणामिधे ।
 दिने दिने वदस्येयं यापि भद्रासदं प्रिये ॥११॥
 अद्य निष्ठुरतां केन गमितोऽस्यागसा मम ।
 तत् क्षयस्व नयाम्येषा जनपथ्ये गतत्रया ॥१२॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो - हे राजन्, देव र कालद्वारा
 निधन शुभ फलदायक अश्रयको सुसुहोम् । कौण्डिन्य नगरमा
 चन्द्रसेन नामक बुद्धिमान् राजा थिए । १। आफ्ना कर्मका
 परिपाकले र कालयोगले तिनको एक दिन निधन भयो । ती
 छेरै धर्म गरेका कारण दिव्य विमानमा सवार भई स्वर्ग गए। २
 राजाको निधन थहा पार नगरिकहरूले हाहाकार गरे ती
 प्रजाहरू आ-आफ्ना काम-कार्य छोडी चलाइति भौतारिन
 थाले । ३। श्लोक-सन्तप्त ती प्रजाहरू आफ्नो हातले शिरमा
 प्रहार गर्दै भुईँमा लड्न थाले। लखराउँदै अगाडि बढ्दा तिनले
 मृत राजाको लाश देखे ॥४॥ दुःख र मोहमा परेका केही
 जनताले मृत राजाको पाठ समाती प्रणाम गरिरहेका थिए ॥५॥
 कसैले भृत शरीरको हात समातेर आफ्नो शिर छुवाइरहेका
 थिए, केही मानिस आफ्नो हातले मुख छोप्ने रोइरहेका थिए,
 कुनै मानिस राजामा आफ्नो प्रेमातिशय भएक कारण मोड्ने
 निष्यन्द भए भुईँमा सुतिरहेका थिए ॥६॥ राजा चन्द्रसेनको
 पत्नी सुलभा आफ्ना हतहारा छातीमा प्रहार गर्दै अत्यन्त
 दुःखी भएर करुणास्वरले रोइरहेकी थिइन् ॥७॥ शोकावस्थामा
 रानी सुलभाका गहनाहरू भुईँमा छरिएका थिए। उनी विलाप
 गर्दागर्दै एक्कामि भुईँमा लडिन् र मूर्च्छा परेन् । त्यस बेला
 उनीसमान वेदनाका अनुभूति गर्ने दुःखिन नगरवासी नारीहरूले
 उनलाई समालेर राखे ॥८॥ राजा चन्द्रसेनको सुन्दरी रानी
 सुलभा होशमा आएपछि हे नाथ हे नाथ ! भन्दै विलाप गर्न
 थालिन् । शोकका कारण उनी निर्लज्ज र निष्करुण बनेकी
 थिइन् ॥९॥ तिनी भन्दै थिइन् 'हे विश्वता, तिम्रो निर्दयी छो
 तिम्रो केटाकेटीको जस्तो काम गर्थो, तिम्रो दम्पतीहरूलाई
 स्नेहका माध्यमबाट जुटाउँछौ र त्यसको परिपाक हुन नपार्दै
 तिनलाई विमुक्त गरिन्छौ । १०॥ हे करुणामय राजा ! तपाईं
 मलाई नसोधेकन कहाँ जानुभयो ? बताउनुहोस् तपाईं दिनदिनै
 म सिङ्गमनतर्फ जान्छु भनेर बिदा माग्नुहुन्छौ आज मैले कुन
 अपराध गरेँ ? जसबाट तपाईं मलाई केही नसोधेकन अनुभयो ?
 हे नाथ ! मलाई क्षमा दिनुहोस् । म सम्पूर्ण मानिसहरूका
 बीचमा निर्लज्ज भएर तपाईंलाई प्रणाम गर्छु ११ १२ हे

नय मा यत्र धातोऽसि प्रियान्ते प्रियकारिणाम् ।
त्रिलोकीं पश्यतीं शून्यामपुत्रा धनिना विना ॥१३॥

मुनिरुवाच

सुमन्तुः प्रकृतिस्तस्य मनोरञ्जन एव च ।
हृदयवोदिता तत्र किं राज्यस्य भविष्यति ॥१४॥
आवाभ्यामधिष्ठार्थैव क्व गतो नृपमनमः ।
कस्मात्तद्वदसे राजन् । किमर्थं मौनमास्थितम् ॥१५॥
न पश्यसि प्रियां भार्यामनाथामिव विह्वलाम् ।
सहैव यावो नृपते ! त्यक्त्वा सर्वं गृहाश्रमम् ॥१६॥
अनाथ नगरं तेऽद्य राहुं वा कोऽथ पाम्यति ॥१७॥

मुनिरुवाच

एतस्मिन्नन्तरे तत्र बभूव साहचर्यं सुधीः ॥१८॥
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञं प्रस्तुतं निष्ठुं वचः ।
सर्वे स्वार्थपरा यूयं प्राप्तः कश्चन विद्यते ॥१९॥
सुहृदां रोदनाश्रूणि मुखे प्रेतस्य यान्ति हि ।
पृथिव्यां भारतां याति प्राणहानं क्लेशवस्म् ॥२०॥
ब्रह्माण्डगोलके को नु मृतमन्यो नु गच्छति
उयञ्च सुलभा राज्ञी रोदिति जीविताश्रया ॥२१॥
मृतकस्यानुगत्यर्थं न सा रोदिति कर्हिचित् ।
यूयं सर्वे नागरिकाः स्वकार्यगमनाकुलाः ॥२२॥
सूर्यवंश्या, सोमवंश्या ये राजानो भृता न किम् ।
नस्मादुत्थाय सर्वेऽपि गङ्गां कुर्वन्तु संस्कृतिम् ॥२३॥
मृतसंस्कारकारी यः स एवाप्तो न चापरः ।
एतदर्थं हि लोकस्य ज्यायसीं पुत्रगन्धुता ॥२४॥
तस्मादानीयतां धर्मपुत्रो वाप्यन्य एव च
स हि क्रियाभारभन्तु सर्वदेयस्तिताञ्जलिः ॥२५॥

नाथ ! तपाईं बिना त्रिलोकीलाई नै शून्य देखिरहेकी, पुत्रहीन
तपाईंमा असाध्य स्नेहभाव राख्ने म प्रेयसीलाई तपाईं जहाँ
अनुभएको छ, त्यही पुन्याउनुहोस् ॥१३॥

मुनिले भने - चन्द्रसेन राजाका अमात्य सुमन्तु र
मनोरञ्जन दुवै विलाप गर्दै भन्न लागे - अब राज्यको के गति
होला ? ॥१४॥ हामीहरूसँग विचारै नगरी ह्याछ सआ कहाँ
जानुभयो ? हे राजा तपाईं किन कुरा गर्नुहुन्न ? किन मौन
हुनुहुन्छ ? १५॥ तपाईंले अनाथहुँ भएकी शोकले व्याकुल
आफ्नी प्याथो रानीलाई किन हेर्नुहुँदैन ? हे महाराज ! अब
हाम्रो पनि गृहस्थाश्रम छाडेर तपाईंका साथ जान्छौ १६॥
आज तपाईं नहुनाले यो राजधानी अनाथ भएको छ । अब
यो राष्ट्रको रक्षा कसले गर्ला ? १७॥

मुनिले भने - यसै बीचमा एक जना वेद एवं शास्त्रका
तत्त्वदर्शी बुद्धिमान् ब्राह्मणले निष्ठुर वचन प्रयोग गर्दै भने- तिमीहरू
स्वार्थी छौ, तिमीहरूमध्ये सज्जन कुनै पनि छैन ॥१८-१९॥
मानिस मर्दा शोकले रोइरहने आफन्तका अँसुहरू मृतात्माका
मुखमा पर्छन् । मृतकको मजलाएको लाश पृथिवीको निम्न
भाररूप हुन्छ ॥२०॥ यो विशाल ब्रह्माण्डमा जति मानिस
मरेर जान्छन् तिनका पछि को लाग्छ ? यी रानी सुलभा पनि
जीवनकै आखिरी रोइरहेकी छन् ॥२१॥ यी मृतक श्रीमान्को
अनुगमन गर्नुका लागि रोइरहेकी छैनन् । तिमी सबै नागरिकहरू
पनि आ-आफ्नै कार्यतर्फ जानका लागि आतुर छौ ॥२२॥
यस घर्तीमा जन्म लिने सूर्यवंशी र चन्द्रवंशी राजाहरू के मरेर
गएनन् ? अर्थात् जो जन्मिन्छ त्यो मर्दछ । त्यस कारण तिमीहरू
सबै उठ र सज्जको अन्तिम संस्कार गर्नुपर्छ ॥२३॥ जसले
मरेका मानिसको अन्तिम संस्कार गर्दछ त्यसलाई नै आफन्त
भन्नुपर्दछ, अरुलाई होइन । अन्तिम संस्कारका लागि नै
मानिसहरूले पुत्रको अत्यधिक चाहना गरिरहेका हुन्छन् । २४॥
यी राजाको अन्तिम संस्कारका लागि कुनै धर्मपुत्र छ भने
त्यसलाई र छैन भने अरु कसैलाई तपाद गर । त्यसले
अन्तिम क्रिया शुरू गरेको होमी सबैले राजालाई तिलाञ्जलि
प्रदान गरौ ॥२५॥

मुनिरुवाच

ततस्ते नगाराः सर्वे द्वावभार्या स्त्रियश्च ता-
 प्रबोधिता ब्राह्मणेन चक्रुस्तम्योर्ध्वदेहिकम् ॥२६॥
 सुमन्तुना कृतं सर्वं सर्वदेनस्तिलाञ्जलिः ।
 पुनः स्नात्वा तु ते सर्वे नगर विविशुश्चिगात् ॥२७॥
 अश्रन्ति पिचुषन्त्यश्च पत्रं नत्वेश्वरञ्जनाः ।
 सान्त्वयित्वा तु सुतभ्यो ययुः स्वं स्वं रिक्तेजनम् ॥२८॥
 प्रसोदशाहे निवृत्ते राज्ये दत्त्वाम्बराणि ते ।
 चक्रुस्ते भोजनं प्रीत्या प्रत्यहं बहुवाससम् ॥२९॥
 एकदा नगराः सर्वे द्वावभार्या नृपप्रिया ।
 सर्वे संशयिता आसन् प्रजापालनकर्मणि ॥३०॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र मुद्गलो मुनिराययौ ।
 उवाच सर्वाशयविदस्य राज्ञो महागजः ॥३१॥
 गहनो नाम गृह्णातु भालां पुष्करनिर्मिताम् ।
 समाजे यस्य कण्ठे तां निक्षिपेत् स नृपो भवेत् ॥३२॥
 तथेति च तदा सर्वे साधु भाध्विन्यपूजयन् ।
 अस्तीन्द्रियज्ञानवतो वचो मुद्गलशर्मणः ॥३३॥

मुनिले भने - ब्रह्मणद्वारा प्रबोधित सबै नगरवासी

जनता दुवै मन्त्री, सुतभा रानी र अरु नारीहरूले दिवङ्गत
 राजा चन्द्रसेनको और्ध्वदैहिक संस्कार गरे । २६॥ सम्पूर्ण
 क्रिया अमात्य सुमन्तुले गरे भने अरु सबैले तिलाञ्जलि
 दिए। त्यसपछि स्नान गरेर ती सबैले नगरमा प्रवेश गरे । २७॥
 ईश्वरलाई नमस्कार गरी नीमको पान च्याप्प महारानी
 सुलभालाई सान्त्वना दिदै मार्गमहरू अन्न-आपना घरतर्फ
 गए । २८॥ तैह दिन बितेपछि राजालाई बस्त्र टक्काएर सबै
 नगरवासीले प्रीतिपूर्वक भोजन गरे । धेरै दिनसम्म सबै मानिसले
 राज्यभवनमा आएर दिनदिनै प्रीतिपूर्वक भोजन गरे । २९॥
 एक दिन सबै नगरवासी, दुवै अमात्य र रानी सुलभालाई
 राज्यको सञ्चालन र प्रजापालन कसरी गर्ने भन्ने चिन्धयमा
 क्षण पैदा भयो । ३०॥ यसै बीचमा त्यहाँ मुद्गल नामक
 ऋषि आइपुगे । सबै मानिसको आशय बुझेका ती मुनिले
 भने - दिवङ्गत राजाको गहन नाम गरेको घौटा हाती छ,
 त्यसले आफ्नो सुँदमा कमलको माला धरन गरेको, हुलो
 मनसमूहना गरेर जुन मानिसको घाँटीमा त्यसले त्यो माला
 लगाइदिन्छ त्यो मानिस नै यो देशको राज हुनेछ । ३१-३२॥
 मुद्गलले गोकुल सुरा मुनेर हुन्छ त्यसै गरौं भन्दै सबैले
 साधुवादका साथ अतीन्द्रिय ज्ञानसम्पन्न मुद्गल ऋषिको
 वाचनिक प्रस्तावलाई अनुमोदन गरे । ३३

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपनिषत्सु उपनिषत्सु नाम चक्रवर्तिनोऽध्यायः ३३

॥ ३३ ॥ नेपालीभाषा अनुवाद नेपाली भाषा अनुवाद श्रीगणेशपुराण उपनिषत्सु उपनिषत्सु नाम चक्रवर्तिनोऽध्यायः ३३
 शोधकर्ता विनय पन्थी र अश्वमेध पूजा भयो ।

ॐ

षड्विंशोऽध्यायः { २६ अध्याय }

विश्वामित्र उवाच

एकस्मिन् दिवसे शुभग्रहयुते लग्ने शुभे वासरे
 योगे चारुफले जने च नगरे नानाविधे मेलिते ।
 भानां रत्नमयीं ददौ नरपते राज्ञी करेणो करे
 सम्प्राप्य द्विरदं कुरुष्व नृपतिं लोकेषु यस्ते मतः ॥१॥

तामाज्ञां प्रतिगृह्य चारणपति संरञ्जितो धातुभि-
 र्वधाम द्विजवन्दिचारणगणैराशासित सर्वतः ।
 नानावाद्यकैर्वृतो नृपभटं राजप्रार्थिभिः पूरुषै-
 र्जिघ्रन्सर्वजनं सभापरिगतं यातो बहिः पत्तनात् ॥२॥

नार्यस्तन्नगरे शिष्टान्ध पतौन् कृत्वा पुरोऽवस्थितान्
 राज्यार्थं विविधा नराश्च बहुधा श्रेणोमुखाश्च स्थिताः ।
 ते सर्वे विमनस्कतां परिगताः स्वं स्वं गृहं चागता
 यातेऽस्मिन् गहने करिष्यथ पुगे याता बहिश्चापरे ॥३॥

राजस्तु यातः कमलामुते तं
 सम्पूजयन्त द्विरदानननम् ।
 दृष्ट्वैव तस्मिन् निवृत्ते स भानां
 पश्यत्सु लोकेषु सुरेषु नाके ॥४॥

वस्त्राणि मात्यानि च भूषणानि
 दक्षाय वृत्तानि तदैव लोकैः ।
 ज्ञात्वा मतं पौरजनस्य राजा
 राजं प्रकृत्योरुभयोस्तदैव ॥५॥

ववदुर्वाचसद्वाश्च दिव्या भोमा अनेकशः ।
 पुमुचुः पुष्पवर्षा ते देवा हर्षयुताः शुभम् ॥६॥

उपविष्टास्तदा लोका यथास्थानं यथाक्रमम् ।
 नेमुश्च तं दक्षनृपममान्यद्वयसंयुतम् ॥७॥

नाम्बूलानि च वस्त्राणि जनेभ्यः प्रददौ नृपः ।
 ब्राह्मणान् पूजयित्वैव दत्त्वा दानान्यनेकशः ॥८॥

सम्पूज्य मातरं नान्तु वस्त्रात्नङ्कुरणादिभिः ।
 दापयामास दानानि ब्राह्मणेभ्यो यथाविधि ॥९॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो- हे राजन् ! एक दिन शुभग्रहले
 परिपूर्ण, शुभ लग्ना उन्नम बारका दिन उत्तम फल प्रदान
 गर्व योगसमेत रहेंदा तगरमा अनेक थरि मानिसहरूको भेला
 भएको बाबतमा रानी सुलभाले हात्तीलाई - हे गजराज !
 तिम्रीलाई जुन मानिस मन फर्छ, त्यसको कण्ठमा यो माला
 लगाई राजा तुल्याऊ भनी प्रार्थना गर्दै त्यसको सुँठमा कमलको
 माला लगाइदिइन् ॥१॥ रानीको आज्ञा स्वीकार गरी अनेक
 अलङ्कारद्वारा अलङ्कृता, ब्राह्मण स्तुतिपाठक र
 चारणहरूद्वारा राप्पो राजाको चयन गरौसु भन्ने आशाका नजरले
 हेरिएको, अनेक थरि वाद्य बजाइरहेका रान्यार्थी राजगण र
 सैनिक गणद्वारा घेरिएको त्यो गहननामक हात्ती सभाभा आएका
 सबै मानिसहरूलाई सुँधै नगरदेखि बाहिर गयो ॥२॥ त्यो
 नगरका नारीहरू आफ्ना पति र पुत्रहरूलाई अगाडि सारेर
 दर्शकदीर्घामा उभिएका थिए राज्यशक्तिको इच्छाले अनेक
 मानिसहरू पङ्क्तिबद्ध भएर रहेका थिए । ती सबै मानिस
 हात्ती नगरबाट बाहिर गएपछि छिन्न भएर आ आफ्ना घरतर्फ
 लागे । केही मानिस भर्ने हात्तीले कसलाई चयन गर्छ भन्ने
 जिज्ञासा लिएर त्यो हात्ती गएको बाटो लागे ॥३॥ त्यो हात्ती
 भगवान् श्रीगणेशको पूजा गरिरहेका कमलाका छोरा दक्षको
 नजिकमा गयो । तिनलाई देखासन्ध त्यसले पृथ्वीका
 मानिस र स्वर्गका देवताहरूका सामु तिनको छोटोमा माला
 लगाइदियो ॥४॥ पुरवासी जन मन्त्री र रानीको समेत मत
 बुझेर देवताहरूले त्यस वेल दक्षलाई वस्त्र माला र अलङ्कार
 प्रदान गरे ॥५॥ त्यस समयमा पृथ्वी र दिव्यलोकका अनेक
 थरि बाबा बजे । देवताहरूले खुसी भएर दक्षमाथि फूल
 वर्षाए ॥६॥ क्रमअनुसार आ-आफ्नो ठाउँमा बसेका पुरवासी
 नर-नारीले दुई जना अमात्यका बोचम रहेका ती सचनियुक्त
 राजा दक्षलाई प्रणाम गरे ॥७॥ राजा दक्षले सर्व मानिसहरूलाई
 वस्त्र र ताम्बूल प्रदान गरेपछि ब्राह्मणहरूको पूजा गरेर अनेक
 थरि दान दिए ॥८॥ दक्षले वस्त्र गहना आदिद्वारा आफ्नी
 आमा कमलाकी सत्कार गरेर तिनका हातबाट पनि विधिपूर्वक
 ब्राह्मणहरूलाई अनेक थरि दान दिलाउने काम सम्पन्न गराए ॥९॥

नरयाने समारोप्य स्वयमारुरुहे गजम् ।
 अलङ्कृतं सिक्तमार्गं धृताकाध्वजसंयुतम् ॥१०॥
 अक्षारुढावमात्यौ तौ पुरस्कृत्य ययौ पुरम् ।
 स्तुवन्ति अन्दिनः पौरा नृत्यनयनरसः पुरः ।
 गन्धर्वा गाननिष्णाता भावित्वा धान्यमुं पुरः ॥११॥
 जयशब्दैर्नमःशब्दो वाद्यशब्दोऽगमद् दिवम् ।
 नृपद्वारं समासाद्य नत्वा केचिद् गृहं ययुः ॥१२॥
 सभायां विविशुः सर्वे सङ्घुघातीना नृपास्तदा ।
 नृयानं प्रेषयामास मुद्रलाय महायतिः ॥१३॥
 छत्रं ध्वजं चापरञ्च सुमन्तुं प्रकृतिं तथा ।
 आयान्तं मुद्रलं दृष्ट्वा स्वासनात् पुरतो ययौ ॥१४॥
 स किरीटेन शिरसा पादयोः प्रणनाम तम् ।
 न्यवेशयत् स्वासने तं तेनाज्ञप्तोऽन्य आसने ॥१५॥
 उपविष्टो राजसङ्घैः पूजयामास तं मुनिम् ।
 गाञ्छापि प्रददौ तत्र स्नाह्मणाय महामतिः ॥१६॥
 उवाच तं नृपो दक्षो भो मुद्रल ! महामुने ।
 अद्य ते महिमा ज्ञातो लोकैर्तेर्महानयम् ॥१७॥
 शरीरे चारुता राज्यप्राप्तिश्च त्वत्प्रसादतः ।
 क्व सावस्था पूर्वतनोः क्वेदक् राज्यं महामुने ॥१८॥
 विनायकमहं जाने त्वामेव मुनिसत्तम ।
 पुनर्मे मस्तके ब्रह्मन् ! निधेहि करपङ्कजम् ॥१९॥
 येनाऽहं सर्वकामानां भाजनं स्याञ्छिरं धुने ।

विश्वामित्र उवाच

आकर्ण्य वचनं तस्य मुद्रलोऽथाऽब्रवीच्च तम् ॥२०॥
 न ते भयं रिपुकृतं भविष्यति कदाचन ।
 यं यं कामयसे कामं सर्वतस्ते भविष्यति ॥२१॥

राज्ज दक्षले आफ्नो माता कमललाई नरयानमा सवार गराएपछि वस्त्र र गहनाले सिंगारिएकै मटका धाराले बाटोलाई सुगन्धित र शीतल तुल्याउने, ध्वजा-धृताकाले मुहाएको हात्तीमा आरोहण गरे ॥१०॥ त्यसपछि तौ राजाले घोडापमा सवार ती दुवै अमावसलाई अगाडि लगाएर नगरमा प्रवेश गरे। तिनले नगरप्रवेश गर्दा बन्दीहरू स्तुति पाठ गरिरहेका थिए, अप्सराहरू अगाडि आएर नाचिरहेका थिए र गायनकला कुशल गन्धर्वहरू तिनका सामु आएर माँठी गाना सुनाइरहेका थिए ॥११॥ महाराजा दक्षको जय जयकार हुँदा वाद्यवादनको ध्वनि र नर्तनको ध्वनि पुञ्जीभूत भएर स्वर्गसम्म छनिरहेको थियो। राजाको जुलुस राजद्वारमा पुगेपछि केही मानिस तिनलाई नमस्कार गरी घस्तरफ लागे ॥१२॥ त्यसपछि राजासहित विशिष्ट मानिसहरूले राजसभामा प्रवेश गरे। त्यहाँ असङ्ख्य राजाहरू उपस्थित थिए। मुद्रगललाई त्यहाँ झिकाउन राजाले नरयान पठाए। नरयानका साथै छाता, ध्वजा, चामर र सुमन्तु नामक मन्त्रीसमेत पठाएका थिए। केहीबेर पछि मुद्रगल चर्खिल्लै राजसभामा आइरहेका देखेर राजा दक्ष स्वागतका लागि उठेर अगाडि बढे ॥१३-१४॥ दक्षले शिर झुकाएर मुद्रगललाई प्रणाम गरी आफ्नै आसनमा बसाए। मुद्रगलको आज्ञाबाट अर्को आसनमा बसेका दक्षले उपस्थित राजमण्डलद्वारा पनि मुद्रगल अधिको स्वागत-सत्कार र पूजा गराए। त्यस बेला बुद्धिमान् दक्षले ब्राह्मणहरूलाई माई दिएर सम्मान गरे ॥१५-१६॥ राजा दक्षले मुद्रगल ऋषिलाई आदत्पूर्वक भने - हे महामुनि मुद्रगल! आज बल्ल यो नगरका मानिसहरूले हजुरको महत्ता र महिमा जान्ने अवसर पाएका छन्। हजुरको कृपाबाट मेरो शरीरमा सौन्दर्य छाये र राज्यको प्राप्ति पनि भयो। मेरो पूर्व शरीर कस्तो घिन लाग्दो थियो। हे महामुनि! त्यो अवस्था कहाँ? यो राज्यप्राप्तिको अवस्था कहाँ? यो सबै हजुरको कृपाबाट भएको हो ॥१७-१८॥ हे मुनिवर! मैले हजुरलाई भगवान् श्रीगणेशको स्वरूप नै मानेको छु। हजुरले मेरो मस्तकमा आफ्नो वरद करकमल राखिदिनुहोस्। जसबाट म सम्पूर्ण कामना साकार गर्नका लागि सत्यत्र बल सकूँ।

विश्वामित्रले भन्नुभयो - दक्षका यी कुरा सुनेर मुद्रगल ऋषिले भने ॥१९-२०॥ हे दक्ष! तिम्रोलाई शत्रुको कुनै भय हुने छैन। तिम्रोले जुन-जुन कामना गर्नेछौ, ती कामना

ततस्तस्मै ददौ ग्रामान् वासोरत्नधनादिकम् ।
 अन्येषां ब्राह्मणानाञ्च गोधनान्यंशुकानि च ॥२२॥
 आशीर्भिरभिनन्द्याऽथ ययुस्ते ब्राह्मणा गृहम् ।
 अमात्याभ्यां गृहिभ्यश्च ददौ ग्रामाननेकशः ॥२३॥
 प्रासादं कारयामास गणेशस्य बृहत्तरम् ।
 कुण्डिने नगरे तस्मिन् प्राक्तनं संस्थितं लघुम् ।
 विसर्जयामास सभां प्रविवेश गृहं नृपः ॥२४॥
 आययौ बल्लभस्तत्र श्रुत्वा वार्ता जनेरिताम् ।
 वीरसेनो नरपतिः स्वां सुतां पतिमिच्छतीम् ॥२५॥
 ददौ तस्मै स्वप्नगतगणेशस्याज्ञया शुभम् ।
 दक्षाय राज्ञे महते त्रिलोकश्रुतकीर्तये ॥२६॥
 तस्यां तस्याऽभवत् पुत्रो बृहद्भानुरिति श्रुतः ।
 ततोऽभवत् खड्गधरः सुलभस्तत्सुतोऽभवत् ॥२७॥
 पद्माकरस्तत्तनयो वपुर्दीप्तस्तु तत्सुतः ।
 चित्रसेनस्तत्सुतोऽभूच्चित्रसेनात् त्वमेव हि ॥२८॥

बहोवाच

विश्वामित्रसुखात् सर्वा श्रुत्वा वंशपरम्पराम् ।
 नतः स नरशार्दूलो भीमो नाम महीपतिः ॥२९॥
 मन्तोष्य तं मुनिं प्रार्थ्य पप्रच्छ द्विजपुङ्गवम् ।

भीम उवाच

विनायकः कदा मे स्यात् सुप्रसन्नो महामुने ॥३०॥
 नमुपायं वद विभो ! येन मे तदनुग्रहः ।
 कदाऽहं कृतकृत्यः स्यां दृष्ट्वा देवं गजाननम् ॥३१॥

परिपूर्ण हुनेछन् ॥२९॥ त्यसपछि राजा दक्षले मुद्गल ऋषिलाई केही गाई, वस्त्र, रत्न र धन-सम्पदा प्रदान गरे । अरू ब्राह्मणहरूका निमित्त पनि गाई, धन र वस्त्र प्रदान गरे । आशीर्वादद्वारा अभिनन्दन गरी ती सबै ब्राह्मण आ-आफ्ना घरतर्फ लागे । राजा दक्षले आफ्ना दुई जना अमात्य र राजकाजमा सञ्चाउने अन्य भद्रदारहरूलाई पनि अनेक गाई दिएर सत्कार गरे ॥२२-२३॥ दक्षले कौण्डिन्य नगरमा रहेको सानो तर पुरानो श्रीगणेशमन्दिरलाई विशाल श्रीगणेशमन्दिरका रूपमा परिणत गराए । त्यसपछि सभाविसर्जन गरी आफ्नो निवासभवनमा प्रवेश गरे ॥२४॥ मानिसहरूका मुखबाट दक्ष राजा भएको सुनेर बल्लभ नामक दक्षका पिता पनि त्यहाँ आए । श्रीगणेशको आज्ञाबाट वीरसेन राजाले पतिको कामना गर्ने, उत्तम शीलस्वभाव भएकी आफ्नो छोरीको विवाह स्वर्ग, मर्त्य र पातालमा प्रसिद्ध महान् राजा दक्षका साथ सम्पन्न गराए ॥२५-२६॥ दक्षबाट ती रानीमा जन्मेका छोरा बृहद्भानुका नामबाट प्रसिद्ध भए । तिनका छोरा खड्गधर भए । खड्गधरका छोराको नाम सुलभ थियो ॥२७॥ सुलभका छोरा पद्माकर भए । पद्माकरबाट वपुर्दीप्ति जन्मे । वपुर्दीप्तिका छोराको नाम चित्रसेन थियो । हे राजा भीम ! ती चित्रसेनबाट तपाईं जन्मनुभयो ॥२८॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - महर्षि विश्वामित्रका मुखबाट आफ्नो वंशपरम्पराको वर्णन सुनेपछि पुरुषसिंह राजा भीमले विश्वामित्र मुनिलाई सन्तुष्ट गराई नम्रतापूर्वक सहर्ष फेरि प्रार्थनाको मुद्रामा सोधे ।

भीमले भने - हे महामुनि ! भगवान् विनायक कहिले र कसरी भसँग प्रसन्न हुनुहुनेछ ? उहाँलाई प्रसन्न गराउने उपाय के छ ? हे सर्वज्ञ मुनि ! त्यो मलाई उपदेश गर्नुहोस् । जसबाट गजानन प्रभुको ममाथि अनुकम्पा हुन सकोस् । उहाँको दर्शन पाएर म कहिले कृतकृत्य हुन पाउँला ? यस निमित्त पनि हे ऋषिवर ! मलाई उपाय बताउनुहोस् ॥२९-३१॥

ॐ

इति श्रीगणेशपुराणे उपासनाखण्डे वंशपरम्परावर्णनं नाम षड्विंशोऽध्यायः ॥३॥

डा. केपीमाधव उकालद्वारा नेपाली भाषामा अनुदित श्रीगणेशपुराण उपासनाखण्डको 'दक्षको वंशपरम्परावर्णन' शीर्षकावित छब्वीसौं अध्याय पूर्ण भयो ॥

ॐ

सप्तविंशोऽध्यायः { २७ अध्याय }

व्यास उवाच

क उपायस्तु मुनिना विश्वामित्रेण धीमता ।
कृपावता तु भीमाय कथितस्तेन वदस्व मे ॥१॥
मन्थनोमोहपटले मृत्योरिव विभिःसृतम् ।
तत्कथामृतपानेन पितामह ! मृता यथा ॥२॥

ब्रह्मोवाच

भीमाय कथितस्तेन य उपायः शृणुष्व तम् ।
उवाच तं प्रसन्नात्मा विश्वामित्रः सुधर्मवित् ॥३॥

विश्वामित्र उवाच

अनेनाराधय विष्णुं दैवतं गणनायकम् ।
अनुष्ठानं कुरुष्व त्वं प्रासादे दक्षनिर्मिते ।
विनायकः प्रसन्नस्ते सर्वान् कामान् प्रदास्यति ॥४॥
धर्ममर्थं तथा कामं मोक्षमन्यदपेक्षितम् ।
गच्छ वा स्वपुरं भीम ! चिन्तां कामणि मा कुरु ॥५॥

ब्रह्मोवाच

इत्युक्तः स तदा तेन तं प्रणम्य ययौ नृपः ।
सपत्नीको ददर्शाऽथ पत्नयं स्वं जहर्ष च ॥६॥
असाध्यौ सेनया साद्धं नागरैरीयतुर्नृपम् ।
आलिलिङ्गुर्नृपं केचित्रेमुद्रात्तथास्तिके ॥७॥
प्रविवेश पुरं राजा सर्वैः साकं ध्वजालिमतम् ।
सिक्तमार्गं चारुगन्धं नानावादित्रशब्दितम् ॥८॥

व्यासले भन्नुभयो - हे पितामह ! कृपालु र बुद्धिमान् विश्वामित्र मुनिले राजा भीमलाई कस्तो उपाय बताउनुमयो? त्यसकारे मलाई बताउनुहोस् ॥१॥ हे पितामह ! असरी मृतकहरू अमृतपानपछि अमर हुन्छन् त्यसै गरी यो कथामृत पान गर्नाले विषयको कालो अन्धकारमा कमलिएको मेरो मोह मृत्युको साम्राज्यबाट माथि उठेको छ र त्यसले अमृततत्त्वलाई आत्मसार गर्न खोजेको छ ॥२॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - विश्वामित्र मुनिले राजा भीमलाई जुन उपाय बताएका थिए, त्यो म बतार्छु : विश्वामित्रले राजा भीमलाई श्रीगणेशको एकाक्षरी महामन्त्रको उपदेश गर्नुभएको हो । हे मुनिश्रेष्ठ वेदव्यास ! म त्यसकारे खुल्ला पर्दछु । उपदेशको क्रममा महात्मा विश्वामित्रले प्रसन्न भएर भीमलाई भन्नुभयो ॥३॥

विश्वामित्रले भन्नुभयो - हे राजा ! एकाक्षरी महामन्त्रद्वारा तपाईंले सर्वव्यापक भगवान् श्रीगणेशको आराधना गर्नुहोस् । तपाईंले यो आराधना अथवा मन्त्रानुष्ठान दक्षद्वारा निर्मित भगवान् श्रीगणेशको मन्दिरमा रहेर गर्नुहोस् । तपाईंको अनुष्ठानबाट प्रसन्न हुनुभएपछि श्रीगणेशले तपाईंका सबै कामना परिपूर्ण तुल्याउनु हुनेछ ॥४॥ तपाईंले धर्म, अर्थ, काम र मोक्ष अथवा अन्य कुनै दिषयमा जे जस्तो अपेक्षा गर्नुभएको छ, त्यो पनि पाउनुहुनेछ । अझ तपाईं आफ्नो नगरमा जानुहोस् अरु कुनै चिन्ता गर्नुपर्दैन ॥५॥

ब्रह्माजीले भन्नुभयो - यसरी विश्वामित्रद्वारा आज्ञा पाउन गरेर ती राजा उहाँलाई प्रणाम गरी आफ्नी पत्नीका साथ प्रस्थान गरे । उपयुक्त समयमा आफ्नो नगरको दर्शन गरेपछि ती हर्षित भए ॥६॥ अमात्यहरूले सेना र नगरवासीहरूका साथ राजाको सवारी चलाए । कुनै मानिसले राजाको दर्शन पाउँदा खुसी भएर आतिङ्गन गरे । कसैले नजिकमा रहेर प्रणाम गरे भने कसैले टाढैबाट प्रणाम गरे ॥७॥ राजा ती सबैका साथ ध्वजान्ताकाले सिङ्गरिदको, जल सिङ्गन गरी सफाई गर्नाले घुली-मैले केही नभएको, अनेक थरिका सुगन्ध डुकेर सुगन्धित तुल्याइएको र अनेक बाजा-गाजा बज्नाले सङ्गीतमय बन्न पुगेको नगरमा प्रवेश गरे ॥८॥ त्यहाँ मानिसहरूले

ऊचुः परस्परं लोकाः पुरीयं शोभतेऽधुना ।
 यथा नारी पतिं प्राप्य यथान्धो वाऽपि सदृशम् ॥१॥
 इति शृण्वन्नयानस्थस्तथा सा चारुहासिनी ।
 वस्त्रालङ्कारशोभाक्या स्तूयमाना मुदान्विता ॥१०॥
 उभौ विविशतु रम्यं पुरं नानर्द्धिसङ्कुलम् ।
 विसृज्य सर्वलोकं तौ वस्त्रालङ्कारभौक्तिकैः ॥११॥
 ताम्बूलैस्तेषु यातेषु भवनं स्वमगच्छताम् ।
 ततः शुभे दिने राजा दक्षप्रासादमागमत् ॥१२॥
 यत्कौण्डिन्यपुरेऽकारि पुरा दक्षेण धीमता ।
 तत्रार्चयामास त्रिभुं सर्वदा ते विनायकम् ।
 उपवासपरो नित्यं तन्मन्त्रप्रबलोऽयम् ॥१३॥
 भोजने शयने खाने वचने श्वासनेऽपि च ।
 नयेव चिन्तयन् नित्यमनन्यमनसा नृपः ॥१४॥
 गले स्थले नभोमार्गे स्वर्गे देवे नरे दुमे ।
 भक्ष्ये पेये नृपोऽपश्यद् विनायकमनुत्तमम् ॥१५॥
 यं यं पश्यति तं नीतिं दृढालिङ्गनतत्परः ।
 नगरे तं जनाः सर्वे पिशाच इति मेनिरे ॥१६॥
 ततो विनायकोऽध्येत्य धृत्वा पाणितले नृपम् ।
 आह तं नृप ! मुक्तोऽसि किं वाञ्छसि वदस्व तत् ॥१७॥
 तमुवाच नृपो नान्यं जाने त्वच्छरणाम्बुजान् ।
 ततो विनायकः प्राह पुत्रस्ते चारुदर्शनः ॥१८॥
 भविता मत्प्रसादेन गुणी स्वर्णतनुर्नृप ।
 ब्रजं म्भं भवनं देवद्विजपूजापरो भव ॥१९॥
 स गत्वा भवनं राजा तच्छकार तथैव च ।
 देवानां ब्राह्मणानाञ्च पूजनं तर्पणं तथा ॥२०॥

आपसमा बनिरहेका थिए- अह ! आज यो नगरी राजाको
 आगमनका कारण पति आउँदा कुनै पुवती सुहाउँछौं अथवा
 आँखाको दृष्टि प्राप्त गर्दा अन्धो मानिस रमाउँछौं सुहाएको छ
 र रमाएको छ ॥१॥ यस्ता कुराकानी सुन्दै वस्त्रालङ्कारको
 शोभाले दीप्त, जनताबाट प्रशंसित र अत्यन्त हर्षित नरयानमा
 आरुह्य राजा र चारुहासिनी रानी जयदै प्रसन्न भए ॥१०॥
 त्यसपछि राजदम्पतीले अनेक सर्पाद्विले सम्पन्न र रमणीय
 नगरमा प्रवेश गरे । आफ्नो साथमा आएका नर-नारीहरूलाई
 वस्त्र, गहना, भोज्य र ताम्बूल प्रदान गरी बिदाई गरेपछि
 राजभवनमा प्राप्ता भए ॥११-१२॥ केही समयपछि रात्रो
 दिने जुराएर ती राजा दक्षले बनाएको श्रीगणेश मन्दिरमा गए ।
 बुद्धिमान् दक्षद्वारा निर्मित त्यो श्रीगणेश मन्दिर कौण्डिन्यपुरमा
 रहेको थियो । त्यहाँ गएर उनले निरन्तर सर्वव्यापी
 श्रीगणेशप्रभुको आराधना गरे । उपवास गरी एकाक्षरी मन्त्रको
 पनि अप गरिरहे ॥१३॥ भोजन, शयन, गमन, वचन र
 श्वास-प्रश्वास क्रियामा समेत उनले एकमना भएर नित्य
 विनायक प्रभुको चिन्तन गरिरहे ॥१४॥ तिनले जल, शल,
 आकाशमार्ग, स्वर्ग, देवता, मानिस, वृक्ष, भोज्यपदार्थ र
 पेयपदार्थमा समेत सर्वश्रेष्ठ आपत्ता आराध्य भगवान्
 श्रीगणेशको दर्शन गरिरहेका थिए ॥१५॥ सर्वत्र भगवान्
 श्रीगणेशको दर्शन गर्ने ती राजाले जसलाई देख्दा पनि
 श्रीगणेशकै रूप मानेर आलिङ्गन गर्दै नमस्कार गर्दथे ।
 आराधनाको महत्त्व नबुझेका केही मानिसले राजा भीमको
 त्यो व्यवहार देखेर तिनलाई पिशाचसमान पनि मान्न थाले ॥१६॥
 तिनले यसरी आराधना गरेपछि प्रसन्न हुनुभएका भगवान्
 श्रीगणेशले दर्शन दिएर हातले उठाउँदै भनुभयो - 'हे राजा !
 तिमी मुक्त भएका छौ । के चाहन्छौ ? मलाई मन ॥१७॥
 भीमले उत्तर दिए - 'हे प्रभो ! मैले हजुरको चरणकमलबाहेक
 केही जानेको छैन ।' त्यसपछि भगवान् श्रीगणेशले भनुभयो-
 'मेरो कपाले तिमीलाई स्वर्णमय कान्ति भएको गुणवान् र
 सुन्दर पुत्र पैदा हुनेछ । अब तिमी आफ्नो घर जाऊ र देवता
 एवं ब्राह्मणको नित्य आराधना गर' ॥१८-१९॥ भगवान्
 श्रीगणेशको आज्ञाबाट राजा भीम राजभवनतर्फ लागे । त्यहाँ
 गएर तिनले श्रीगणेशले बताएबमोजिम एकमन गराएर देवता र